

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**20. YÜZYIL BAŞLARINDA
TEKFURDAĞI SANCAĞI (1900-1912)**

DOKTORA TEZİ

Hümmet KANAL

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ümit EKİN

HAZİRAN – 2015

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

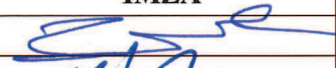
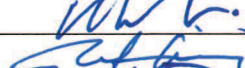
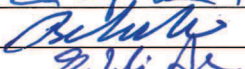
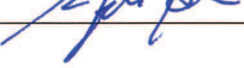

20. YÜZYIL BAŞLARINDA
TEKFURDAĞI SANCAĞI (1900-1912)

DOKTORA TEZİ

Hümmet KANAL

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih

Bu tez 17.06.2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği /Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK	Basarılı	
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Basarılı	
Doç. Dr. Ümit EKİN	Basarılı	
Doç. Dr. Bekir KOÇ	Basarılı	
Yard. Doç. Dr. Mehmet Zeki AK	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygu olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hümmet KANAL

17.06.2015

ÖNSÖZ

Tarihi Antik Çağlara kadar uzanan Tekirdağ, Marmara Denizi'nin kenarında önemli bir yerleşim merkezidir. Tarihi süreçte, Bizans ve Osmanlı gibi iki önemli devletin başkentliğini yapmış olan İstanbul'un iâşesinde vazgeçilmez bir yere sahip olmuştur. Osmanlı Klasik Dönemi'nden itibaren Balkanlar ve Trakya'da yetişen ürünlerin İstanbul'a sevk edildiği bir tahıl iskelesi görünümünde olan şehrin, Osmanlı'nın son döneminde stratejik önemi daha da artmıştır. Böylesine önemli bir konumdaki şehrin, çok az sayıda bilimsel çalışmaya konu olması ilginçtir. Zira Tekfurdağı hakkında yapılan bilimsel araştırmaların geneli Osmanlı Klasik Dönemi'ne aittir. Osmanlı'nın son dönemindeki Tekfurdağı Sancağı'nın yüksek lisans ve doktora seviyesinde bilimsel bir çalışmaya konu olmadığı tespit edilmiştir. Bu eksiklikten yola çıkarak, sancağın idari, ekonomik, sosyal, nüfus ve asayiş durumu çalışmamızın konusunu teşkil etmiştir.

Doktora tez çalışmam süresince, tezimi sahiplenerek titizlikle takip eden, "hoca" kelimesinin her anlamda içini dolduran çok değerli danışmanım Doç. Dr. Ümit EKİN'e katkı ve emekleri için teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tez izleme komitesinde yer alarak, çalışmamı sahiplenen, eleştiri ve değerlendirmeleri ile ufuk açan, tez çalışması boyunca desteklerini esirgemeyen çok kıymetli hocalarım Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK ve Prof. Dr. Mustafa Kemal AYDIN'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca gerek tez konusunun belirlenmesinde gerekse doktora eğitimi süresince desteğini ve katkılarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Haluk SELVİ'ye teşekkür ederim. Doktora eğitimi aşamasında bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim hocalarım Prof. Dr. Arif BİLGİN, Prof. Dr. Mehmet ALPARGU, Yard. Doç. Dr. Mustafa SARI ve Yard. Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ'ye de ayrıca teşekkür ederim. Tez savunmamda bulunarak eleştiri ve değerlendirmelerde bulunan Doç Dr. Bekir KOÇ hocama da teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışmam süresince desteğini esirgemeyen değerli eşime bana gösterdiği sabır ve sağladığı destekten dolayı her zaman minnettarım.

Hümmet KANAL

17.06.2015

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vii
TABLO LİSTESİ	x
GRAFİK LİSTESİ	xiii
ÖZET	xv
SUMMARY	xvi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ŞEHRİN TARİHİNE GENEL BAKIŞ VE SANCAKTAKİ İDARİ YAPILANMA	11
1.1. Tarih İçinde Tekfurdağı	11
1.1.1. Tekfurdağı Adı ve Menşei	11
1.1.2. Tekfurdağı'nın Fiziki Durumu.....	12
1.1.3. Osmanlı Döneminden Önce Tekfurdağı	14
1.1.4. Osmanlı Hâkimiyetinde Tekfurdağı	15
1.2. İkinci Meşrutiyet'in İlk Yıllarında Tekfurdağı	20
1.2.1. Meşrutiyet'in İlanından Önceki Gelişmeler	20
1.2.2. Meşrutiyet'in İlanı ve Tekfurdağı'ndaki Etkileri.....	24
1.2.3. 1908 Seçimlerinde Tekfurdağı.....	27
1.2.4. Tekfurdağı Milletvekilleri ve Meclis-i Mebusan'daki Faaliyetleri	30
1.2.4.1. Mehmet Adil Bey	30
1.2.4.2. Agop Babikyan Efendi	31
1.2.4.3. Agop Boyacıyan Efendi	36
1.3. Sancağın İdari Yapısı	39
1.3.1. İdari Kurumlar	43
1.3.1.1. Mutasarrıflık	43
1.3.1.2. Liva İdare Meclisi.....	50
1.3.1.3. Liva Tahrirat Kalemî	51
1.3.1.4. Belediye Dairesi	52
1.3.2. İktisadi Kurumlar	54
1.3.3. Adli Kurumlar	59
1.3.4. Askeri Kurumlar	62

1.3.5. Yabancı Kuruluşlar	64
1.3.6. Komisyonlar.....	72
1.3.7. Cemaat Meclisleri	73
1.3.8. Dini Kurumlar.....	75
1.3.9. Diğer Kurumlar.....	75
1.4. Kaza Yönetimi	77
1.4.1. Kaymakam	78
1.4.2. Kaza İdare Meclisi	80
1.4.3. Kazalardaki Kurumlar.....	80
1.5. Nahiye Yönetimi	81
1.6. Köy Yönetimi.....	83
BÖLÜM 2: SANCAĞIN NÜFUS YAPISI	91
2.1. Osmanlı Genel Nüfus Sayımlarında Tekfurdağı Sancağı	91
2.1.1. 1831 Nüfus Sayımı	96
2.1.2. Nüfus Defterlerine Göre 1831-1839 Yılları Nüfusu.....	99
2.1.3. 1881/1882-1893 Nüfus Sayımı.....	103
2.1.4. 1905/1906 Nüfus Sayımı	109
2.1.5. 1914 Nüfus Sayımı	114
2.1.6. 1908-1910 Yılları Hane ve Nüfus Bilgileri	117
2.2. H.1319/1902 Salnamesi'ndeki Nüfus Verileri.....	118
2.2.1. 1902 Yılında Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Cemaatlerin Nüfusu.....	119
2.2.1.1. İslam Nüfusu	121
2.2.1.2. Rum Nüfusu.....	122
2.2.1.3. Ermeni Nüfusu.....	122
2.2.1.4. Bulgar Nüfusu	123
2.2.1.5. Yahudi Nüfusu.....	124
2.2.1.6. Katolik, Protestan, Latin ve Yabancı Nüfusu	124
2.2.2. 1902 Yılında Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Cemaatlerin Nüfusu	126
2.2.2.1. İslam Nüfusu	128
2.2.2.2. Rum Nüfusu.....	129
2.2.2.3. Ermeni Nüfusu.....	129

2.2.2.4. Bulgar Nüfusu	130
2.2.2.5. Yahudi Nüfusu.....	131
2.2.2.6. Katolik ve Protestan Nüfusu.....	131
2.2.3. 1902 Yılında Kadın-Erkek Nüfusu	132
2.2.3.1. Edirne Vilayeti ve Sancakları	132
2.2.3.2. Tekfurdağı Sancağı ve Kazaları	134
2.2.4. 1902 Yılında Yerli ve Yabancı Nüfus	135
2.2.4.1. Edirne Vilayeti ve Sancakları	135
2.2.4.2. Tekfurdağı Sancağı ve Kazaları	137
2.3. 1905/1906 ve 1914 Sayımlarında Tekfurdağı Sancağı'nın Ülke Ortalaması	139
2.4. 1831-1914 Yılları Arası Genel Nüfus Değerlendirmesi	140
BÖLÜM 3: SANCAĞIN EKONOMİK DURUMU	143
3.1. Tarım.....	143
3.1.1. Tarım Ürünleri ve Üretim Miktarları.....	146
3.1.2. Kuraklık ve Kıtıkta Çiftçilere Yapılan Yardımlar	152
3.1.2.1. Devlet Tarafından Yapılan Yardımlar	152
3.1.2.2. Ziraat Bankası Tarafından Verilen Krediler	154
3.2. Çiftlikler	156
3.3. Hayvancılık ve Hayvansal Ürünler	159
3.4. İpek Böcekçiliği	163
3.5. Fiyat Hareketleri.....	165
3.6. Madenler	167
3.7. Ticaret	169
3.7.1. Panayırlar ve Pazarlar	174
3.7.2. Fabrikalar ve İmalathaneler	180
3.7.3. Avusturya Lloyd Kampanyası'nın Tekfurdağı Limanındaki Faaliyetleri ...	181
3.8. Sancağın Gelir ve Gider Durumu.....	184
3.9. Tekfurdağı Gümrüğü ve Gümrük Gelirleri	187
3.10. Sancaktaki Yabancı Kuruluşların Gelir ve Giderleri	194
3.10.1. Tekfurdağı Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin Gelir ve Giderleri.....	194
3.10.2. Tekfurdağı Reji İdaresi'nin Gelir ve Giderleri	198

BÖLÜM 4: SANCAKTA SOSYAL HAYAT	200
4.1. Tekfurdağı Sancağı'nda Eğitim ve Öğretim	200
4.1.1. Medreseler	203
4.1.2. İptidai Mektepleri	206
4.1.3. Rüştîye Mektepleri.....	208
4.1.4. İdadi Mektebi.....	212
4.1.5. Gayrimüslim Mektepleri.....	216
4.1.6. Tekfurdağı'nda II. Abdülhamit Döneminde Açılan Mektepler	223
4.1.7. Sancakta Mektep İnşa Faaliyetleri.....	225
4.2. Muhacirlerin İskânı	228
4.2.1. Muhacir Komisyonları.....	228
4.2.2. Yerli Halk ve Muhacirler Arasındaki Sorunlar.....	230
4.2.3. Muhacirlere Yardım Çalışmaları	233
4.2.4. Muhacir Köy ve Mahallelerine İsim Verilmesi	236
4.2.5. Tekfurdağı'ndan Diğer Osmanlı Kentlerine Muhacir Sevkiyatı	237
4.3. 1912 Yılı Şarköy-Mürefte Depremi	241
4.3.1. Depremin Oluş Zamanı ve Etki Alanı	241
4.3.2. Depremin Etkili Olduğu Bölgeler ve Hasar Tespiti.....	245
4.3.2.1. Tekfurdağı'ndaki Etkileri	245
4.3.2.2. Çorlu'daki Etkileri.....	249
4.3.2.3. Şarköy ve Mürefte' deki Etkileri.....	251
4.3.2.4. Gelibolu'daki Etkileri	256
4.3.3. Deprem Bölgesine Yapılan Yardım Çalışmaları	258
4.3.3.1. Depremzedeler İçin Yapılan Sıhhi Yardımlar	258
4.3.3.2. Gıda ve Barınma İle İlgili Yardımlar	260
4.4. İskele İnşa ve Tamir Çalışmaları.....	264
4.4.1. Gümrük İskelesi İnşası.....	264
4.4.2. Askeri İskele İnşası.....	265
4.4.3. Karantina İskelesi Tamirâtı.....	267
4.5. Sancaktaki Sağlık Hizmetleri.....	268
4.5.1. Kolera Salgınına Karşı Alınan Önlemler.....	271
4.6. Ulaşım	274

4.6.1. Karayolu.....	274
4.6.2. Demiryolu	277
4.6.3. Deniz Ulaşımı	282
4.6.3.1. Tekfurdağı'na Uğrayan Gemiler	284
4.7. Haberleşme.....	286
4.7.1. Posta ve Telgraf	286
4.8. Tarihi Yapılar	290
4.8.1. Camiler ve Mescitler.....	290
4.8.2. Tekke, Zaviye ve Türbeler.....	294
4.8.3. Kiliseler ve Havralar	295
4.8.3.1. Kilise ve Havra İnşa-Tamir Çalışmaları.....	297
4.8.4. Macar Prensi II. Rakoczi Ferenc'in Evi.....	301
BÖLÜM 5: SANCAKTAKİ EMNİYET VE ASAYİŞ.....	303
5.1. Sancakta Meydana Gelen Adli Olaylar.....	303
5.2. Sahil Güvenliği, Silah ve Tütün Kaçakçılığı.....	311
5.3. Sancaktaki Ermeniler'in Siyasi Faaliyetleri.....	313
5.4. Eşkiya Hareketleri.....	322
5.5. Karaçalı Olayları	326
5.6. Hapishaneler.....	328
5.6.1. Osmanlı Devleti'nde Hapishane Kavramı	328
5.6.2. Tekfurdağı Sancağı Hapishaneleri.....	331
5.6.2.1. Tekfurdağı Hapishanesi.....	331
5.6.2.2. Çorlu Hapishanesi	334
5.6.2.3. Malkara Hapishanesi	334
5.6.2.4. Hayrabolu Hapishanesi.....	335
5.7. Tekfurdağı Sancağı Hapishanelerindeki Mahkûm Profili.....	336
5.8. Suçlara Göre Ceza Miktarları.....	338
5.9. Tekfurdağı Sancağı Hapishane Çalışanları ve Maaşları	340

SONUÇ.....	342
KAYNAKÇA	349
EKLER.....	389
ÖZGEÇMİŞ	454

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
BEO.	: Babıali Evrak Odası
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BOAR	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi
BTS.	: Bahriye-i Ticariye Salnamesi
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
A. MKT. MHM.	: Mühimme Kalemî Evrakı
D.	: Devre
DH. DUİT	: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
DH. EUM. EMN.	: Dâhiliye Emniyet Kalemî
DH. EUM. KLU.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumî
DH. EUM. MH.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemî Evrakı
DH. EUM.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
DH. İD.	: Dâhiliye Nezareti İdare
DH. MB. HPS.	: Dâhiliye Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH. MB. HPS.M.	: Dâhiliye Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Mütferrik
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî
DH. MUİ.	: Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı
DH. SN. THR.	: Dâhiliye Sicilli Nüfus İdare-i Umumiyesi Tahrirat Kalemî
DH. ŞFR.	: Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî
DH. TMIK.S	: Dâhiliye Islahat
DH. UMVM.	: Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilayât Müdüriyeti
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DUİT.	: Dosya Usulü iradeler Tasnifi
EÇS.	: Evliya Çelebi Seyahatnamesi
EVS.	: Edirne Vilayet Salnamesi
HCS.	: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi
HR. SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi
İA.	: İslam Ansiklopedisi

İ. AS.	: İrade Askeri
İ. AZN.	: İradeler Adliye ve Mezâhib
İ. DH.	: İrade Dâhiliye
İ. DUİT.	: Dosya Usulü İrade Tasnifi
İ. EV.	: İradeler Evkaf
İ. HB.	: İradeler Harbiye
İ. HUS.	: İrade Hususi
İ. İMT.	: İradeler İmtiyazat ve Mukavelat
İ. MF.	: İradeler Maarif
İ. ML.	: İradeler Maliye
İ. PT.	: İradeler Telgraf ve Posta
İ. ŞD.	: İrade Şura-yı Devlet
İç.	: İçtima Yılı
İUN.	: İdare-i Umumiye Nizamnamesi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MF. MKT.	: Maarif Mektubi Kalemî
MNS.	: Maarif Nezareti Salnamesi
MMZC.	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
MUN.	: Maarif-i Umumiye Nizamnamesi
Nr.	: Numara
OBT.	: Osmanlı Belgelerinde Tekirdağ
SDAO.	: Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye
ŞD.	: Şura-yı Devlet
Ss.	: Sayfa Sayısı
TA.	: Türk Ansiklopedisi
TFR. 1. ED.	: Rumeli Müfettişliği Edirne Evrakı
TİY.	: Tekirdağ İl Yıllığı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YA.	: Yurt Ansiklopedisi
Y. A. HUS.	: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y. A. RES.	: Yıldız Tasnifi Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
Y. EE.	: Yıldız Esas Evrakı

Y. MTV.	: Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y. PRK. A.	: Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı
Y. PRK. ASK.	: Yıldız Perakende Askerî Maruzat
Y. PRK. EV.	: Yıldız Evkaf Nezareti Maruzatı
Y. PRK. UM.	: Yıldız Perakende Umumi
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
ZB.	: Zaptiye Nezareti

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	: 20. Yüzyıl Başlarında Edirne Vilayeti Sancak ve Kazaları	41
Tablo 2	: Birinci Balkan Savaşı Sonunda Tesis Edilmesi Kararlaştırılan Tekfurdağı Vilayeti.....	42
Tablo 3	: Tekfurdağı Sancağı Mutasarrıfları (1870- 1920).....	45
Tablo 4	: Tekfurdağı Sancağı Dâhilindeki Belediyeler ve Görev Yapan Personel...53	
Tablo 5	: İkinci Tekfurdağı Kolordusu Komuta Kademesi.....	63
Tablo 6	: Tekfurdağı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Görevlileri (1900-1902)	66
Tablo 7	: Tekfurdağı Reji İdaresi Görevlileri (1900-1902).....	67
Tablo 8	: Yıllara Göre Tekfurdağı'nda Görev Yapan Konsolos Vekilleri (1877-1902).....	69
Tablo 9	: 1870-1914 Yılları Arasında Tekfurdağı Sancağına Bağlı Kazalar	77
Tablo 10	: Çorlu, Malkara ve Hayrabolu Kazası Kaymakamları (1900-1912).....	79
Tablo 11	: Tekfurdağı Sancağı Nahiyeleri (1900-1912)	82
Tablo 12	: 1900-1906 Yıllarında Sancaktaki Nahiyelere Göre Köylerin Dağılımı	85
Tablo 13	: Tekfurdağı'na Bağlı Nahiye ve Köylerin Merkez Kazaya Olan Mesafeleri.....	87
Tablo 14	: Malkara'ya Bağlı Nahiye ve Köylerin Mesafeleri	88
Tablo 15	: Hayrabolu'ya Bağlı Nahiye ve Köylerin Mesafeleri.....	89
Tablo 16	: Çorlu'ya Bağlı Nahiye ve Köylerin Mesafeleri.....	90
Tablo 17	: 16. Yüzyılda Tekfurdağı (Rodosçuk) Kazası'nın Nüfusu ve Dini Dağılımı.....	92
Tablo 18	: 1831 Yılı Sayımına Göre Tekfurdağı'nın Nüfusu	96
Tablo 19	: 3989 Numaralı Nüfus Defterine Göre Tekfurdağı'ndaki Müslüman Mahallelerin Nüfusu (1831).....	100
Tablo 20	: 4000 Numaralı Nüfus Defterine Göre Tekfurdağı'ndaki Rum Mahallelerin Nüfusu (1833).....	101
Tablo 21	: 4015 Numaralı Nüfus Defterine Göre Tekfurdağı'ndaki Ermeni Mahallelerin Nüfusu (1839).....	102
Tablo 22	: Tekfurdağı Rum Köylerindeki Nüfus (1831-1835).....	103
Tablo 23	: 1881/82-1893 Osmanlı Genel Nüfus Sayımına Göre Edirne Vilayeti.....	105
Tablo 24	: 1905-1906 Osmanlı Genel Sayımında Edirne Vilayeti Nüfusu.....	110
Tablo 25	: 1914 Nüfus Sayımına Göre Tekfurdağı Sancağı'nın Nüfusu.....	114
Tablo 26	: Tekfurdağı Merkez Kazanın Hane ve Nüfus Bilgileri (1908-1910).....	117
Tablo 27	: Edirne Vilayeti'ne Bağlı Sancakların Nüfusu (1902).....	119

Tablo 28	: Tekfurdağı Sancağı Kazalarının Nüfusu (1902).....	126
Tablo 29	: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Kadın-Erkek Nüfusu (1902).....	132
Tablo 30	: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Kadın-Erkek Nüfusu (1902).....	134
Tablo 31	: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Yerli-Yabancı Nüfusu (1902).....	136
Tablo 32	: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Yerli-Yabancı Nüfus.....	137
Tablo 33	: 1831-1914 Yılları Arası Tekfurdağı'nın Nüfusu.....	140
Tablo 34	: 1892/1893 Yılı Tekfurdağı Sancağı Tarım Ürünü Çeşitleri ve Oranları ..	145
Tablo 35	: 1909 Yılı Tarımla Meşgul Olan Hane Sayısı ve Ekili Arazi (Trakya ve Ülke Geneli).....	147
Tablo 36	: 1909, 1913 ve 1914 Yılları Tahıl Üretim Miktarı	148
Tablo 37	: 1909, 1913 ve 1914 Yılları Baklagiller ve Köklü Bitki Üretim Miktarı ..	149
Tablo 38	: 1909, 1913 ve 1914 Yılları Sınai Bitki Üretim Miktarı.....	150
Tablo 39	: 1909, 1913 ve 1914 Yılları Meyve Üretim Miktarı.....	151
Tablo 40	: Kazalara Göre Sancakta Bulunan Çiftlikler (1893/1902).....	158
Tablo 41	: 1909, 1913 ve 1914 Yıllarında Cinslere Göre Hayvan Sayısı (Adet).....	160
Tablo 42	: 1909, 1913 ve 1914 Yıllarında Arıcılık	161
Tablo 43	: 1909, 1913 ve 1914 Yılları Hayvansal Ürünler Üretim Miktarı.....	162
Tablo 44	: 1909, 1913 ve 1914 Yıllarında İpekböcekçiliği.....	164
Tablo 45	: Tekfurdağı Sancağı'nda Fiyat Hareketleri (Kuruş/Ton).....	166
Tablo 46	: 20. Yüzyıl Başlarında Tekfurdağı Sancağı'ndaki Ticarethaneler.....	173
Tablo 47	: Edirne Vilayeti Genelinde Kurulan Panayırlar	175
Tablo 48	: Tekfurdağı Sancağı'nın 1892/1893 Senesi İtibariyle Gelirleri.....	185
Tablo 49	: 1895-1896 Yılı Edirne Vilayeti'ne Bağlı Sancakların Gelir Durumları ..	186
Tablo 50	: 1895-1896 Yılı Edirne Vilayetine Bağlı Sancakların Gider Durumları ..	187
Tablo 51	: 1894/1895 Edirne Vilayeti Rüsumat İdareleri İthalat, İhracat ve Sarfıyat-ı Dâhiliye Gümrük Vergilerini Gösterir Cetvel	189
Tablo 52	: Mahalli Belediye Dairesince Tekfurdağı Gümrük İskelesinden Yolcu, Hayvan ve Eşyanın İthalat ve İhracatından Alınacak Vergi Tarifesi (1899-1900).....	191
Tablo 53	: Tekfurdağı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Gelir ve Giderleri (1892/1893) ..	196
Tablo 54	: Malkara Kazası'ndaki Medreseye Dair Bilgiler	204
Tablo 55	: Tekfurdağı Sancağı'ndaki İptidailer ve Öğrenci Sayıları (1892-1893) ..	207
Tablo 56	: 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesine Göre Rüştiyelerde Okutulacak Dersler.....	209
Tablo 57	: Tekfurdağı Sancağı'ndaki Rüştiyelerindeki Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1901-1904)	211

Tablo 58	: Tekfurdağı, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara Rüştüleri Eğitim Kadrosu (1901-1904).....	212
Tablo 59	: Tekfurdağı İdadisi'nin Eğitim Kadrosu ve Okutulan Dersler (1901-1902).....	215
Tablo 60	: Maarif Nazırı Zühtü Paşa'nın Raporuna Göre Edirne Vilayeti'ndeki Gayrimüslim Tebaanın Açtığı Okullar (1894).....	219
Tablo 61	: Tekfurdağı Sancağı'ndaki Gayri Müslim Okulları (1902).....	221
Tablo 62	: Tekfurdağı Merkez Kaza'daki Rum Cemaati Mektebinin Eğitim Kadrosu (1902).....	222
Tablo 63	: Tekfurdağı Merkez Kaza'daki Ermeni Cemaati Haç Kilisesi Mektebinin Eğitim Kadrosu (1902).....	222
Tablo 64	: Tekfurdağı Merkez Kaza'daki Ermeni Surup Takavur Kilisesi Mektebinin Eğitim Kadrosu (1902).....	223
Tablo 65	: II. Abdülhamit Döneminde Tekfurdağı Sancağı'nda Açılan Okullar (1877-1896).....	224
Tablo 66	: Tekfurdağı Sancağı'ndaki Muhacirin Komisyonlarının Teşkilat Yapısı.....	230
Tablo 67	: Tekfurdağı Merkez Kazaya Bağlı Köylerin Hasar Tespit Cetveli.....	246
Tablo 68	: Dr. Yzb. Sadi'nin Mürefte Kazası ve Köylerine Dair Hasar Tespit Cetveli.....	253
Tablo 69	: Dr. Yzb. Sadi'nin Şarköy Kazası ve Köylerine Dair Hasar Tespit Cetveli.....	254
Tablo 70	: Dr. Yzb. Sadi'nin Gelibolu ve Köylerine Dair Hasar Tespit Cetveli.....	257
Tablo 71	: Rumeli'de İnşa Edilen Demiryolu Hatları (1856-1913).....	279
Tablo 72	: Tekfurdağı Limanına Uğrayan Vapurlar ve Tonajları.....	285
Tablo 73	: Tekfurdağı Telgraf ve Posta Dairesinin Teşkilat Yapısı.....	287
Tablo 74	: Edirne Vilayeti'nde Meydana Gelen Olaylar (Ağustos 1317 /1901).....	309
Tablo 75	: Tekfurdağı Sancağı Hapishanelerindeki Mahkûmların Suçlara Göre Sınıflandırılması (1911).....	336
Tablo 76	: Tekfurdağı Sancağı Hapishanelerindeki Mahkûmların Suçları ve Mahkûmiyet Müddetleri.....	339
Tablo 77	: Tekfurdağı Sancağı Hapishane Görevlileri ve Maaşları (1914).....	340

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1	: Tablo 18'e Göre Kazalardaki Müslüman ve Müslüman Olmayan Nüfusun Oranları.....	97
Grafik 2	: Tablo 18'e Göre Sancak Genelindeki Müslüman ve Müslüman Olmayan Nüfusun Oranları.....	98
Grafik 3	: Sancak Genelinde Müslüman ve Müslüman Olmayan Nüfusun Birbirine Oranları.....	99
Grafik 4	: 1881/82-1893 Genel Sayımına Göre Tekfurdağı'nın Diğer Sancaklara Göre Nüfus Oranı	107
Grafik 5	: 1881/82-1893 Osmanlı Genel Sayımına Göre Tekfurdağı Nüfus Dağılımı.....	108
Grafik 6	: 1881/82-1893 Sayımına Göre Tekfurdağı'nda Müslim ve Gayrimüslim Oranları.....	108
Grafik 7	: 1905/1906 Genel Sayımına Göre Tekfurdağı'nın Diğer Sancaklara Göre Konumu.....	112
Grafik 8	: 1905/1906 Sayımına Göre Sancaktaki Müslim ve Gayrimüslim Oranları.....	112
Grafik 9	: 1905/1906 Yılı Nüfus Sayımına Göre Tekfurdağı Sancağı'ndaki Cemaat Oranları	113
Grafik 10	: 1914 Yılı Sayımlarına Göre Tekfurdağı Sancağı Kazalarının Nüfus Oranı.....	115
Grafik 11	: 1914 Yılı Tekfurdağı Sancağı'nın Kazalarındaki Cemaat Oranları.....	115
Grafik 12	: 1914 Sayımlarına Göre Tekfurdağı Sancağı'ndaki Milletlerin Nüfus Oranı.....	116
Grafik 13	: 1914 Yılına Göre Müslim ve Gayrimüslim Oranları.....	116
Grafik 14	: Merkez Kazadaki Hane Sayılarının Cemaatlere Göre Oranı (1908-1910).....	118
Grafik 15	: Edirne Vilayeti Sancaklarının Nüfus Oranları.....	120
Grafik 16	: Sancaklar Bazında Cemaatlerin Ayrıntılı Nüfus Oranları.....	121
Grafik 17	: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki İslam Nüfusu Oranları.....	122
Grafik 18	: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Rum Nüfusu Oranları.....	122
Grafik 19	: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Ermeni Nüfusu Oranları.....	123
Grafik 20	: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Bulgar Nüfusu Oranları.....	124
Grafik 21	: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Yahudi Nüfusu Oranları.....	124
Grafik 22	: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Katolik Nüfusu Oranları.....	125

Grafik 23 : Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Protestan Nüfusu Oranları.	125
Grafik 24 : Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Latin Nüfusu Oranları.	125
Grafik 25 : Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Yabancı Nüfusu Oranları.	126
Grafik 26 : Tekfurdağı Sancağı'ndaki Cemaatlerin Nüfus Oranları.	127
Grafik 27 : Tekfurdağı Sancağı'ndaki Müslim-Gayrimüslim Nüfus Oranları.	127
Grafik 28 : Kazalar Bazında Cemaatlerin Ayrıntılı Nüfus Oranları.	128
Grafik 29 : Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki İslam Nüfusu Oranı.	129
Grafik 30 : Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Rum Nüfusu Oranı.	129
Grafik 31 : Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Ermeni Nüfusu Oranı.	130
Grafik 32 : Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Bulgar Nüfusu Oranı.	130
Grafik 33 : Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Yahudi Nüfusu Oranı.	131
Grafik 34 : Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Katolik Nüfusu Oranı.	131
Grafik 35 : Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Protestan Nüfusu Oranı.	132
Grafik 36 : Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Kadın-Erkek Nüfus Oranları.	133
Grafik 37 : Edirne Vilayetinde Kadın Nüfusun Erkek Nüfusa Oranı.	133
Grafik 38 : Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Kadın-Erkek Nüfusun Oranları.	134
Grafik 39 : Tekfurdağı Sancağında Kadın Nüfusun Erkek Nüfusa Oranı.	135
Grafik 40 : Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Yerli-Yabancı Nüfus Oranları.	136
Grafik 41 : Edirne Vilayetinde Yerli Nüfusun Yabancı Nüfusa Oranı.	137
Grafik 42 : Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Yerli-Yabancı Nüfus Oranları.	138
Grafik 43 : Tekfurdağı Sancağında Yerli Nüfusun Yabancı Nüfusa Oranı.	138
Grafik 44 : 1905/1906 ve 1914 Sayımlarına Göre Tekfurdağı Sancağı'nın Ülke Ortalaması... ..	139
Grafik 45 : 1831-1914 Yılları Arası Tekfurdağı'nın Nüfusu.	140
Grafik 46 : Yıllara göre Sancaktaki Müslim ve Gayrimüslim Sayıları.	141
Grafik 47 : Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Gayrimüslim Okul Oranları (1894)	220
Grafik 48 : Tekfurdağı Sancağı'ndaki Hapishanelerin Mahkûm Oranları.	337
Grafik 49 : Tekfurdağı Sancağı Hapishanelerindeki Suçları Oranları.	338

Tezin Başlığı: 20. Yüzyıl Başlarında Tekfurdağı Sancağı (1900-1912)

Tezin Yazarı: Hümmet KANAL

Danışman: Doç. Dr. Ümit EKİN

Kabul Tarihi: 17.06.2015

Sayfa Sayısı: xvi (ön kısım) + 388 (tez)
+ 65 (ek)

Anabilimdalı: Tarih

Bilimdalı: Tarih

Marmara Denizi'nin kenarında bir liman kent olan Tekirdağ, tarih içerisinde Bisanthé, Resisthon, Resisto, Rehaedustus, Rodosto, Tekürtağı, Rodosçuk, Tekirağ ve Tekfurdağı gibi isimlerle anılmıştır. Tarihte Traklar, Yunanlılar, Romalılar ve Bizanslıların egemenliğinde kalan şehir, 1357 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Tekfurdağı, sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı Osmanlı hâkimiyetinden önce de önemli bir yerleşim yeri idi. Bizans ve Osmanlı gibi iki önemli uygarlığın başkentliğini yapmış olan İstanbul'un hemen yakınında olması, şehrin kara ve deniz ticaretinin gelişmesine imkân sağlamıştır. 20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı, Balkanlar ile başkent İstanbul arasındaki karayolu-demiryolu ve denizyolu ağının merkezinde yer almaktaydı. Bu bakımdan, Osmanlı Devleti'nin son döneminde stratejik önemi daha da artan sancaktaki idari yapılanma, demografik yapı, ekonomik, sosyal, emniyet-asayiş durumları arşiv belgeleri, salnameler, dönemin gazeteleri gibi birinci el kaynaklara ulaşılarak irdelenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Edirne vilayetine bağlı altı sancaktan biri olan Tekfurdağı'nın, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara isimlerinde üç kazası bulunuyordu. Sancağın nüfus yapısında gayrimüslim unsurlar çoğunluktadır. Bu durum eğitim kurumları ve dini mekânlara da yansımıştır. Sancakta Müslümanlarla birlikte gayrimüslim iptidai ve rüştiye mektepleri bulunmaktadır. Ayrıca sancakta birçok Ermeni ve Rum kilisesi olup, Çorlu kazasında Yahudi cemaatine ait bir havra mevcuttu. Bir liman kent olan Tekfurdağı'nın gümrük gelirleri de azımsanamayacak seviyededir. Tekfurdağı iskelesine bu dönemde birçok yabancı ülke gemisi uğramaktadır. Şehirde on iki ülkenin konsolos vekili bulunmaktadır. Özellikle Avusturya Konsolosluğu ve postanesi etkili pozisyonundadır. Avusturya Lloyd Kumpanyası gemileri Tekirdağ limanından yolcu ve posta taşımacılığı yapmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da ortaya çıkmaya başlayan Ermeni olaylarında Tekfurdağı bir üs olarak kullanılmıştır. İstanbul'daki birçok Ermeni olayında Tekfurdağlı Ermeniler etkili olmuşlardır. İkinci Meşrutiyet'in ilanı şehirde olumlu karşılandı. Günün anısına, şehirde iki anıt dikildi. Bu dönemde yapılan seçimlerde (1908) Tekfurdağı Sancağı iki mebus çıkardı. 1912 Balkan Savaşlarının hemen öncesinde yaşanan Şarköy-Mürefte depremi sancağı derinden etkilemiştir. Kozmopolit bir yapıya sahip olan Tekfurdağı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ekonomik, siyasi ve sosyal alanda hareketliliğin yaşandığı önemli bir merkezdir.

Anahtar Kelimeler: Tekfurdağı, Çorlu, Hayrabolu, Malkara, Sancak.

Title of the Thesis: Tekfurdag Sanjak in the Early Years of 20th Century (1900-1912)	
Author: Hümmet KANAL	Supervisor: Assoc. Prof. Ümit EKİN
Date: 17.06.2015	Number of pages: xvi (pre text) + 388 (main body) + 65 (appendices)
Department: History	Subfield: History
<p>Tekirdag, which is a port city on the Sea of Marmara, was associated with names like Bisanthe in history, Resistho's, Resisto, Rehaedestus, Rodosto, Tekürtag of Rodosçuk Tekirag and Tekfurdag. The city, remaining Tracks in history, Greeks, Romans and Byzantines sovereignty, came under Ottoman rule in 1357 year. Tekfurdag was also the site of an important settlement due to its geographical location that the city owned before the Ottoman Empire. The fact that the city is the immediate vicinity to İstanbul which had made the two major civilizations such as Byzantine and the Ottoman capital city, have allowed the development of the city's land and sea trade. Tekfurdag, in early 20th century, was located in the center of the road-rail and sea network that was between the Balkans and the capital Istanbul. In this regard, administrative restructuring in Sanjak that had an increasing importance in the last period of Ottoman Empire, has been studied obtaining such as the first-hand sources, demographic, economic, social, safety-order status archive documents, yearsbook description, periods of newspapers. During this period, Tekfurdag, one of the six Sanjaks depending on Edirne province, had three townships named Çorlu, Hayrabolu and Malkara. Non-Muslims elements had the majority in Sanjak's population structure. This fact reflected in the educational institutions and religious places. There had a Non-Muslim elementary school and Rustie with Muslims in Sanjak. In addition, many Armenian and Greek churches were in Sanjak, there was a synagogue of the Jewish community in Çorlu township. Tekfurdag customs revenue, which was a port city level also not be underestimated. During this period the Tekfurdag ship pier was undergoing many foreign countries. There were twelve countries deputy consul in the city. Especially Austrian Consulate and the post office were on the effective position. Austrian Lloyd Company's vessels operated passenger and mail transportation from the port of Tekirdag. In Armenian events begining to emerge in Istanbul at the late 19th century, Tekfurdag was used as a base. Armenians from Tekfurdag had been effective in many Armenian events in Istanbul. The declaration of II. Constitutional was welcomed warmly by the sanjak. Two memorials were built to commemorate the day in the city. Two parliamentarians from the Tekfurdag Sanjak were elected at the elections held in 1908. Şarköy-Murefte earthquake, experienced immediately prior to 1912 Balkan War, had deeply affected the Sanjak. Tekfurdag, which had a cosmopolitan nature, was a major centre where there were economic, political and activities on social fields in the last years of the Ottoman Empire.</p>	
Keywords: Tekfurdag, Corlu, Hayrabolu, Malkara, Sanjak	

GİRİŞ

Tekirdağ, tarih içinde Bisanthé, Resisthon, Resisto, Rehaedestus, Rodosto, Tekürtağı, Rodosçuk, Tekirağ ve Tekfurtağı gibi isimlerle anılmıştır. Osmanlı hâkimiyetinden önce Traklar, Yunanlılar, Romalılar ve Bizanslılar'ın egemenliğinde kalan şehir, sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı daima önemli bir yerleşim yeri olagelmıştır. Şehrin coğrafi konumu ve stratejik önemi zaman zaman dezavantajların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Anadolu ile Avrupa arasındaki geçiş güzergâhında bulunmasından dolayı tarih boyunca birçok uygarlığın istilâlarına uğramıştır. Şehirde Yunan hâkimiyetinin zayıfladığı dönemlerde İskitler, Persler, Makedonyalılar, Keltler ve Romalılar'ın istilâları yaşanmıştır.

Bizans ve Osmanlılar zamanında İstanbul'un başkent olması, Tekirdağ'ın önemini daha da artırmıştır. Zira şehir yıllarca başkent İstanbul'u besleyen önemli bir tahıl iskelesi olarak kullanılmıştır. Balkanlar ve Trakya'da yetişen ürünler, Tekirdağ iskelesinden İstanbul ve Marmara Denizi'ne kıyısı olan diğer Osmanlı kentlerine sevk ediliyordu. 19. yüzyılın sonlarında şark demiryollarının Muratlı ve Çorlu gibi önemli iki şubenin sancak sınırlarında bulunması demiryolu taşımacılığında da şehri, önemli hale getirmiştir.

Tekirdağ'ın Osmanlı Devleti için önemi sadece ekonomik faaliyetler için söz konusu değildi. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Balkanlar'da yapılan savaşlarda şehir bir üs olarak kullanılmıştır. Tekirdağ, 1877/78 Osmanlı-Rus Savaşı, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, 1912/13 Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda askeri sevkiyatta önemli bir rolü ifa etmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Çanakkale Muharebelerinde yaralanan birçok Osmanlı askerinin tedavisinin yapıldığı mekân Tekirdağ Memleket Hastanesi'ydi. Osmanlı arşivlerinde yer alan birçok belge, şehrin ekonomik ve askeri gelişmelerde bir üs olarak kullanıldığını teyit etmektedir. Ayrıca 1877/78 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1912/13 Balkan Savaşları neticesinde yaşanan toprak kayıplarına paralel olarak Balkanlar'dan Osmanlı ülkesine kitleler halinde muhacir göçlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu meyanda Tekirdağ, muhacir sevkiyatında da önemli bir görevi ifa etmiş ve denizyolu, demiryolu ve karayolu ile birçok muhacir İstanbul ve diğer Osmanlı kentlerine buradan gönderilmiştir.

1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanı Edirne Vilayeti ve Tekfurdağı’nda sevinç gösterileri ile karşılanmıştır. Tekfurdağı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin iyi örgütlendiği Osmanlı kentlerinden biriydi. 1908’de yapılan seçimlerde sancak, 1 Türk (Adil Bey) ve 1 Ermeni (Agop Babikyan) olmak üzere, iki milletvekili çıkarmış ve bunların ikisi de İttihat ve Teraki Cemiyeti mensubuydu.

Araştırmanın Konusu

“20.Yüzyıl Başlarında Tekfurdağı Sancağı (1900-1912)” adlı çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Tekfurdağı Sancağı’nın idari, sosyal, nüfus, ekonomik, emniyet ve asayiş durumlarının incelendiği bu bölümlerde, konular arasında tarihsel bütünlükler dikkate alınarak 1900-1912 dönemi özelinde, klasik dönemden başlayarak Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerine de atıflarda bulunulmuştur. Özellikle idari yapılanma ve nüfus bölümlerinde klasik dönem, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerindeki Tekfurdağı’nın geçirdiği evreler irdelenerek tarihi analizler yapılmıştır. Bu bağlamda, birinci bölümde Tekfurdağı isminin menşeinden başlanarak, şehrin fiziki durumu, Osmanlı hâkimiyetinden önce şehirde hâkimiyet kuran siyasi güçlere değinildi. Daha sonra Osmanlılar’ın Rumeli’ye geçişleri ve bu toprakları fetihleri, dönemin kroniklerinden faydalanılarak birinci elden anlatılmış oldu. Osmanlılar’ın 1357’de bölgeyi fetihlerinden başlayarak, Cumhuriyet devrine kadar ki geçen yaklaşık beş yüz yıllık süreçte genel olarak şehrin fiziki durumundaki değişimler de ele alınmıştır. 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından önceki gelişmeler ve meşrutiyetin ilanı, Tekfurdağı’ndaki yansımaları, 1908 seçimleri, Tekfurdağlı milletvekillerinin Osmanlı Meclis-i Mebusanı’ndaki faaliyetlerine değinilmiştir. Bu bölümde sancaktaki idari yapılanma etraflıca incelenmiştir. Evvela, sancak yönetimi ve sancak merkezindeki idari, iktisadi, askeri, adli, ekonomik, sosyal ve yabancı kuruluşlar ve idareciler ele alınmıştır. Sancakta görev yapan mutasarrıflar ve görev süreleri belirlenmiştir. Tekfurdağı’ndaki cemaat meclisleri de incelenerek Gayrimüslim unsurların bu dönemdeki idari ve sosyal durumları açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra, kaza yönetimi, kaza idare meclisi ve kazalardaki kurumlara değinilmiştir. Son olarak, nahiye ve köy yönetimlerinden bahsedilerek sancaktaki nahiyeler ve köyler tespit edilmiştir.

İkinci bölümde, sancağın nüfus yapısı irdelenmiştir. Bu bölümün hemen başında, sancağın klasik dönemdeki tahmini nüfusu tahrir kayıtları doğrultusunda verilmiştir.

Daha sonra, Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımının yapıldığı 1831 nüfus sayımından başlanarak, 1881/1882-1893 nüfus sayımı, 1905/1906 nüfus sayımı ve 1914 nüfus sayımı tablolar ve grafiklerle desteklenerek açıklanmıştır. H.1319 Edirne Vilayet Salnamesi'nin nüfus verileri de dikkate alınarak sancaktaki İslam, Ermeni, Rum, Bulgar, Yahudi, Katolik, Protestan, Latin ve yabancı nüfusun tespiti yapılmıştır. Bu milletlerin kadın ve erkek nüfusları ayrıca belirlenmiştir. Bölümün sonunda Tekfurdağı Sancağı'nın Edirne Vilayeti ve Osmanlı ülkesindeki nüfus ortalaması belirlenmiştir.

Üçüncü bölümde, sancağın ekonomik durumu etraflıca incelenmiştir. Sancağın gelir-gider dağılımı ve Edirne Vilayeti içerisindeki yeri öncelikli olarak irdelenmiştir. Marmara Denizi kenarında iskeleleri ile deniz ticaretinde hatırı sayılır bir yere sahip olan sancağın Gümrük gelirleri, sancaktaki yabancı kuruluşlar olan Düyûn-ı Umûmiye ve Reji İdareleri'nin gelirleri belgeler ışığında tespit edilmiştir. Bundan başka, ticaret, panayırlar, pazarlar, fabrikalar, imalathaneler, Avusturya Lloyd Kumpanyası'nın Tekfurdağı'ndaki faaliyetleri, liman idaresi ve Tekfurdağı'na uğrayan yabancı gemiler ve tonajları incelenmiştir. Detaylıca incelenen bir başka konu da sancaktaki tarımsal faaliyetlerdir. Klasik dönemden beri Trakya'daki tarım ürünlerinin başkente sevk edildiği bir tahıl iskelesi olan Tekfurdağı, aynı zamanda tarımsal faaliyetlerin de yoğun olarak yapıldığı bir yerdi. Bu meyanda sancaktaki tarım ürünlerinin çeşitleri, üretim miktarları ve ülke ortalamaları tablolar halinde irdelenmeye çalışılmıştır. Kuraklık ve kıtlık zamanlarında çiftçilere devlet tarafından yapılan yardımlar ve ziraat bankasınca verilen kredilere de değinilmiştir. Tarım ürünlerinde olduğu gibi sancak genelindeki hayvancılık, hayvansal ürünler, ipek böcekçiliği, arıcılık konuları tablolar halinde ülke ortalaması da dikkate alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak, 1909,1913 ve 1914 yıllarında sancaktaki tarım ürünlerinin fiyat hareketleri ve ülke ortalaması karşılaştırılarak, Tekfurdağı'ndaki ucuzluk ve pahalılık ürünler bazında belirlenmiştir.

Dördüncü bölümde, sosyal hayat başlığı altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Evvela, Tekfurdağı'nda eğitim ve öğretim faaliyetleri ele alınmıştır. Bu bağlamda sancaktaki medreseler, iptidai mektepleri, rüştiye mektepleri ve idadi mektebi ile Gayrimüslim mektepleri detaylıca incelenmiştir. Daha sonra, sancaktaki bir başka sosyal olgu olan muhacir iskânı ve sağlık meseleleri belgelere ekseninde irdelenmiştir. Balkan Savaşları öncesinde Şarköy-Mürefte hattında meydana gelen 1912 depremi ise

bu bölümde etraflıca incelenen bir diğer konudur. Depremin Tekfurdağı, Çorlu, Şarköy, Mürefte ve Gelibolu'daki etkileri ve kayıpları sayısal verilerle izah edilmeye çalışılmıştır. Son olarak ulaşım, haberleşme ve sancaktaki tarihi yapılara değinilmiştir.

Beşinci Bölümde, sancaktaki emniyet ve asayiş durumu ele alınmıştır. İlk olarak sancaktaki adli olaylar, Dâhiliye Nezareti'ne her ay düzenli olarak gönderilen cinayet cetvellerinde geçen bilgiler ışığında irdelenmiştir. Bu sayede sancaktaki huzur ve güven ortamının tesis edilip edilemediği belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra, sahil güvenliği ve tütün kaçakçılığı, Tekfurdağı Ermeniler'in siyasi faaliyetleri, eşkıya hareketleri, Karaçalı Olayları arşiv belgeleri ekseninde incelenmiştir. Son olarak, Tekfurdağı, Çorlu, Malkara ve Hayrabolu hapishanelerinin fiziki durumları, mahkûm profilleri, suçlara göre ceza miktarları ve hapishane çalışanlarının ekonomik durumları ele alınmıştır.

Araştırmanın Önemi

Tekirdağ, 20. yüzyıl başlarında Edirne Vilayeti'ne bağlı 6 sancaktan birisidir. Şehir, Roma ve Bizans dönemlerinde olduğu gibi Osmanlı hâkimiyetinde de stratejik bir öneme sahipti. Osmanlı döneminde Tekirdağ, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'da kurulan imareti besleyen geniş vakıfların bir parçası olmasının yanında başkent in iaşesinde büyük öneme sahip bir liman kent görünümündeydi. İstanbul açısından önemli bir tahıl iskelesi olan kent, Balkanlar'dan gelen ve Trakya'da yetiştirilen tahıllar, sebze ve meyveler buradaki mahzenlerde depolanır ve başkente sevk edilirdi. 20.yüzyıl başlarında Tekirdağ, İstanbul'un Balkanlara açılan kapısı konumunda ve Rumeli demiryolları ile Balkan karayollarının geçiş güzergâhında bulunmaktaydı. Bu nedenle şehrin gerek kara gerekse deniz ticareti oldukça canlı idi. Gelişmiş bir ekonomiye sahip olması şehri önemli bir siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel merkez haline getirmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanında Rumeli coğrafyasının etkisi yadsınamaz. Bu bakımdan bir Rumeli kenti olan Tekfurdağı'nda yapılan seçimler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milletvekillerinin faaliyetlerinin bilinmesi de gerekir.

Marmara Denizi'nin içeriye doğru kıvrılan kısmında yer alan Tekirdağ, hakkında en çok belge bulunan şehirlerin başında gelmesine rağmen bilimsel manada yok denecek kadar

az çalışmaya konu olmuştur¹. Oysa şehirle ilgili Osmanlı Devleti dönemine ait 100'ü aşkın nüfus defteri, 250'yi aşkın kadı sicili; onlarca tahrir, avarız ve temettuat defteri; on binlerce perakende belge ve 28 salname bulunmaktadır. Bu yönüyle Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki Tekfurdağı'nın idari, sosyal ve ekonomik yönlerinin etraflıca incelendiği bu çalışmamız, şehrin tarihinin önemli bir bölümüne ışık tutması açısından oldukça faydalı olacaktır. Ayrıca bundan sonra Tekfurdağı Sancağı hakkında bilimsel çalışmalar yapacak araştırmacılar için de vazgeçilmez bir kaynak hükmünde olacağı düşüncesindeyiz.

Esasında, ilk başlarda "II. Meşrutiyet Devrinde Tekirdağ (1908-1912)" olarak başladığımız çalışmamızda, daha sonra tez adı değişikliğine gidilmiştir. Çünkü bir yıllık bir kaynak tarama ve tasnif işlemlerinin ardından bu yıllarda Tekirdağ'ın idari, sosyal, kültürel ve ekonomik durumuna ait ve doktora tezini sonuçlandıracak yeterli kaynağın olmadığını tespit ettik. Bu nedenle, 1908-1912 yıllarını da içermek kaydıyla tezimizin kapsamını biraz daha genişleterek başlığını "20. Yüzyıl Başlarında Tekfurdağı Sancağı (1900-1912)" şeklinde belirlemenin daha isabetli olacağı kanaatine vardık.

Kullanılan Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Çalışmanın temel kaynağını arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Bu döneme ilişkin olarak yapılan arşiv taramalarında, sosyal hayatla ilgili önemli veriler ihtiva eden Tekirdağ (Rodosçuk) Şeriye Sicilleri ve Tekirdağ Temettuat Defterleri incelenmiş, ancak Tekirdağ'a ait en son şeriye sicilinin tarihi 1298 (1881), en son temettuat defterinin tarihi ise 1261 (1845)'dir². Belirtilen tarihli defterler, tezimizin kapsamının epey gerisinde olmasından dolayı temin edilmemiştir.

---

¹ Tekfurdağı Sancağı ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar şöyledir: Kaya Göktepe'nin "*Tekirdağ Sancağı'nda Tarımsal Yapı (1840-1914)*", Özlem Sert Sandfuchs'un, "*Reconstructing a Town From Its Court Records Rodoscuk (1546-1553)*", Hacer Ateş'in "*Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*" isimli doktora tezleridir. Ayrıca Siddik Çalık'ın, "*Çirmen Sancağı'nda İskân ve Nüfus (1466-1595)*" isimli doktora tezinde ise Tekfurdağı'nın nüfus yapısı incelenmiştir. Görüldüğü üzere Tekirdağ hakkında hazırlanan tezler (biri hariç) Osmanlı klasik dönemine aittir. Bu manada son dönem Tekfurdağı'nın sosyal ve idari yönden irdelendiği, yüksek lisans ve doktora seviyesinde bir bilimsel çalışma bulunmamaktadır. Bu durum bizim çalışmamızı daha da önemli hale getirmektedir.

² Temettuat Defterleri için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Fon Kodu: Maliye Nezareti (ML. VRD).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve ATASE Arşivi'ne de başvurulmuş, fakat tezimizin kapsamı dâhilinde, Tekirdağ'ın idari, sosyal, kültürel ve ekonomik durumu ile ilgili belgeye rastlanılmadı.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bab-ı Ali Evrak Odası belgeleri, Dâhiliye tasnifi, Yıldız tasnifi, Rumeli Müfettişliği Edirne evrakı, Şûrâ-yı Devlet evrakı, Hariciye Nezareti belgeleri, Zaptiye Nezareti belgeleri, Maarif Nezareti belgeleri, Mühimme Kalemî ve evrakı Tekfurdağı Sancağı hakkında belgeler temin ettiğimiz önemli tasniflerdir. Bu çalışmada istifade ettiğimiz tasnifleri³ alt başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz:

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.)

Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH. DÜİT.)

Dâhiliye Emniyet Kalemî (DH. EUM. EMN.)

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumî (DH. EUM. KLU.)

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemî Evrakı (DH. EUM. MH.)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH. EUM.)

Dâhiliye Nezareti İdare (DH. İD.)

Dâhiliye Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS.)

Dâhiliye Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müteferrik (DH. MB. HPS. M.)

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT.)

Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUI.)

Dâhiliye Sicilli Nüfus İdare-i Umumiyesi Tahrirat Kalemî (DH. SN. THR.)

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH. ŞFR.)

Dâhiliye Islahat (DH. TMİK. S)

Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilayât Müdüriyeti (DH. UMVM.)

Dosya Usulü İradeler Tasnifi (İ.DÜİT.)

Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.)

İrade Askeri (İ. AS.)

İradeler Adliye ve Mezâhib (İ. AZN.)

İrade Dâhiliye (İ. DH.)

TMT. D.) taratıldı. Şeriye Sicilleri ise hem arşivde hem de İSAM'da bulunmaktadır.

³ Bu tasnifler hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi istifade ettiğimiz önemli bir kaynaktır. Bkz. (BOAR, 2000: 1-560).

İradeler Evkaf (İ. EV.)
İradeler Harbiye (İ. HB.)
İrade Hususi (İ. HUS.)
İradeler İmtiyazat ve Mukavelat (İ. İMT.)
İradeler Maarif (İ. MF.)
İradeler Maliye (İ. ML.)
İradeler Telgraf ve Posta (İ. PT.)
İrade Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD.)
Maarif Mektubi Kalemî (MF. MKT.)
Mühimme Kalemî Evrakı (A. MKT. MHM.)
Şûrâ-yı Devlet (ŞD.)
Rumeli Müfettişliği Edirne Evrakı (TFR. 1. ED.)
Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS.)
Yıldız Tasnifi Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y. A. RES.)
Yıldız Esas Evrakı (Y. EE.)
Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV.)
Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı (Y. PRK. A.)
Yıldız Perakende Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK.)
Yıldız Evkaf Nezareti Maruzatı (Y. PRK. EV.)
Yıldız Perakende Umumi (Y. PRK. UM.)
Zaptiye Nezareti (ZB.)

Metin içerisinde kaynak olarak gösterilen arşiv belgelerinde, fon numarası olarak verilen numaralardan ilki Dosya Numarasına, ikincisi ise Gömlek Numarasına karşılık gelmektedir.

Nüfus Defterleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Tekfurdağı Sancağı'na ait 118 adet "Reaya (Gayrimüslim)" ve "Müslim" nüfus defteri bulunmaktadır. Bu defterler 1831-1859 yıllarına ait olduğu için tezimizin kapsamı dışında yer almaktadır. Ancak Tekfurdağı'ndaki Gayrimüslim nüfusun yaşadığı mahalle ve köylerin tespiti amacıyla on adet nüfus defteri incelenmiştir. Bu bağlamda sancaktaki Müslüman, Ermeni ve Rum mahalleleri ile Rum köyleri tespit edilmiştir.

Salnameler:

Bir yıllık olayları topluca gösteren eserler olan salnameler, Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Mustafa Reşit Paşa'nın girişimleriyle 1847 yılında Ahmet Vefik Paşa tarafından "Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye" adıyla neşredilmiştir. Devlet salnamelerinin faydalarının görülmesi üzerine, yaklaşık yirmi yıl sonra vilayet salnameleri de çıkarılmaya başlanmıştır. Bu manada çıkarılan ilk vilayet salnamesi Bosna Vilayet Salnamesi'dir (Duman, 2000: 1-5). Salnameler, bulunduğu dönemin tarihi, idari yapısı, ekonomisi, kurumları, eğitimi, nüfusu, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri gibi konularda önemli bilgiler içerdikleri için birinci el kaynak hükmündedirler.

Tezin hazırlanma sürecinde beş çeşit salnameden istifade edilmiştir. Bunlar, Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Salnameleri (H.1263/1847-H.1334/1918), Edirne Vilayet Salnameleri (H.1287/1870-H.1319/1902), Maarif Nezareti Salnameleri (H.1319/1902-H.1321/1904), Bahriye-i Ticariye Salnamesi (H.1329/1911) ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi (H.1329-1331/1911-1913)'dir.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Salnameleri'nden, Tekfurdağı Sancağı'nın mutasarrıfları, kaymakamları, kazaları, nahiyeleri, köyleri ve kurumları kısaca, idari yapının tespitinde faydalanılmıştır. Bu meyanda 29 adet salname incelenmiştir. Bu salnameler, vilayet salnamelerine göre daha genel konuları içermesine karşılık, vilayet salnamelerinde yer almayan birçok bilgi devlet salnamelerinde bulunabilmektedir.

Edirne Vilayet Salnameleri, H.1287/1870 ile H.1319/1902 yılları arasında yayınlanmış olan 28 salnameden ibarettir. Bu dönemde Tekfurdağı Sancağı Edirne Vilayeti'ne bağlı altı sancaktan birisi olduğu için Tekfurdağı ile ilgili bilgiler Edirne Vilayet Salnameleri'nin içerisinde yer almaktadır. Vilayet salnameleri, devlet salnamelerine göre daha ayrıntılı bilgiler içermektedir. Edirne Vilayet Salnameleri, özellikle H.1310, H. 1317 ve H. 1319 Salnameleri sancaklar hakkında detaya varan bilgiler sunmaktadır.

Maarif Nezareti Salnameleri (H.1319/1902-H.1321/1904), Osmanlı kentlerindeki eğitim kurumları ile ilgili başvuru kaynakları arasındadır. Bu salnameler, Tekfurdağı Sancağı'ndaki medreseler, iptidailer, rüştiyeler ve idadiler hakkında değerli bilgiler

sunmaktadır. II. Abdülhamit Devri'nde yayımlandığı için bu dönemdeki Müslim-Gayrimüslim halkın açtığı okulların listesi ve okulların açılış tarihleri mevcuttur.

Bahriye-i Ticariye Salnamesi, H.1329/1911 yılına ait bu salname tamamen incelenmiş olup, Marmara Denizi'nin kenarında bir ticaret merkezi olan Tekfurdağı ve Osmanlı liman kentlerindeki acenteler hakkında bu salnameden faydalanılmıştır.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, H.1329-1331/1911-1913 yıllarına aittir. 1912 Mürefte Depremi ve muhacir sevkياتında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmaları, Tekfurdağı özelinde incelenmiştir. Mürefte Depremi'ne ait bilgilere rastlamasak da, muhacir sevkياتında hatırı sayılır bilgilere ulaşabildik.

Sürelî Yayınlar:

Bu dönemde Tekfurdağı Sancağı'na ait bir sürelî yayın bulunmamaktadır. Ancak 1912 Şarköy/Mürefte Depremi ile ilgili İstanbul'da yayımlanan Tanin ve İkdam Gazetelerinden; II. Meşrutiyet'in İlanı ile ilgili Edirne'de yayımlanan Âfitap, Yeni Edirne ve Vatan Gazetelerinden istifade edilmiştir.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri:

TBMM Arşivi'nden temin ettiğimiz Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı Mebusan Meclisi'nde yer alan Tekfurdağı milletvekillerinin meclisteki faaliyetlerini içermektedir.

Diğer Kaynaklar:

Tezin hazırlanma sürecinde, birinci el kaynak hükmünde olan Osmanlı kronikleri ve seyahatnamelerden de faydalanılmıştır. Bu bağlamda Âşık Paşazade'nin *Tevârih-i Ali Osman'ı*, Neşri'nin *Cihnnüma'sı* ve Hoca Saadettin'in *Tâcü't- Tevârih*'inde Tekfurdağı ve çevresinin fethi detaylı olarak anlatılmaktadır. Ayrıca *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 17. yüzyıla ait, Kelemen Mikes'in *Türkiye Mektupları* ise 18. yüzyıla ilgili bilgi veren birinci el kaynaklardır.

Bu çalışmada istifade edilen diğer bir kaynak, *Düsturlar'dır*. Beş Tertipten oluşan *Düsturlar* H.1280/1863 yılından itibaren Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki;

- ✓ Kanunlar ve Tüzükler
- ✓ İmtiyazlar
- ✓ Devletin taraf olduğu antlaşma metinleri
- ✓ TBMM'nin kanunların yorumu ile ilgili kararları
- ✓ Tüzüklerin yorumuna dair Danıştay Kararları vs.

İhtiva eden önemli eserlerdir (Yalçın, 2010: 74-77). Tezimizle ilgili Birinci Tertip Düsturlar'dan istifade edilmiş olup, 1864 Vilayet Nizamnamesi, 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi, 1871 İdare-i Umumi Nizamnamesi ve 1876 Nahiye Nizamnameleri, 1876 Kanun-ı Esasi'nin asıllarına düsturlardan ulaşılmıştır. Bu nizamnamelerde sancak, kaza, nahiye ve köy gibi idari birimlerin yönetimiyle ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nde ise iptidai, rüştiye ve idadi gibi eğitim kurumlarının işleyişleriyle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Son olarak, Tekirdağ'ın tarihi hakkında Mehmet Serez, Hikmet Çevik ve Münir Satkın'ın eserleri bir yerel tarihçi gözüyle yazılmış önemli yapıtlardır. Ayrıca Besim Darkot'un MEB İslam Ansiklopedisi'ndeki "Tekirdağ" ve Hacer Ateş'in Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde yer alan "Tekirdağ" maddeleri ile 1973 tarihli Tekirdağ İl Yıllığı şehrin tarihine bütüncül bakış açısından istifade ettiğimiz önemli kaynaklardır.

Osmanlı Arşiv Belgeleri ekseninde yayımlanmış olan Kaptan Şirketler Grubu yayını *Osmanlı Belgelerinde Tekirdağ* ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nin ortak yayını olan *Belgelerle Osmanlı Dönemi'nde Tekirdağ* isimli eserler, şehir hakkında yayımlanmış bilimsel çalışmalardır.

Yukarıda verilen kaynaklardan başka birçok araştırma eser, makale, doktora ve yüksek lisans tezleri çalışmamız sırasında faydalandığımız kaynaklardır.

BÖLÜM 1: ŞEHRİN TARİHİNE GENEL BAKIŞ VE SANCAKTAKİ İDARİ YAPILANMA

1.1. Tarih İçinde Tekfurdağı

1.1.1. Tekfurdağı Adı ve Menşei

Tarihi antikçağlara dayanan Tekirdağ'ın bilinen en eski adı, M.Ö 5. yüzyılda yaşayan Heredot'un tarihi haritalarında Bisanthe olarak geçmektedir (TİY, 1973: 20). Yunan tarihçi Plinus ile Ptolemais'in eserlerinde de şehirle ilgili Bizanthe adını kullanılmıştır (Serez ve Çevik, 2005: 5). Bu ismin bölgeye hâkim olan Biston Trakları'ndan dolayı verildiği bilinmektedir (Ateş, 2011: 359). Roma ve Bizans dönemlerinde Rhaidestos, Resisthon, Resisto adları kullanılmış olup, Ortaçağ boyunca ise Rodosto adı ile anılmıştır (Darkot, 1979:133). Osmanlıların bölgeyi fethetmeleri ile birlikte Rodosçuk ve Tekfurdağı adları kullanılmıştır (TA, 1982: 42).

Tekfurdağı isminin menşei konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Şehrin güneybatısında bulunan Tekir Dağı'na (veya Ganos Dağı) istinaden bu ismin verildiği söylenmektedir (Darkot, 1979: 133). Bununla birlikte H.1310/M.1892 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi'nde, zamanında burada birçok Ermeni'nin meskûn olması ve etrafında takavurları bulunmasından ötürü "Takavurdağı" denildiği daha sonraları "Tekfurdağı" şeklinde yaygınlaştığından bahsedilmektedir⁴(EVS, 1310: 656). Ermenice "kral" manasına gelen "takavur" kelimesinden ileri geldiği sürülen bu görüşün doğruluğu şüphelidir. Zira bölgede Ermeniler'den bahseden en eski tarihli kaynak XVI. yüzyılın sonlarına aittir (İnciciyan ve Andreyan, 1976: 136). Evliya Çelebi ise, Bizans tefurlarının burada bağlarının bulunması ve şehrin kuzeyini çevreleyen dağlardan dolayı buraya Tekfurdağı denildiğini belirtmektedir (EÇS, 2003: 347).

Osmanlı Klasik Dönemi'nden itibaren, arşiv belgelerinde ve kaynaklarda Rodosçuk ve Tekfurdağı isimlerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı kroniklerinden

---

⁴ "Gelibolu'nun kuzeydoğusunun 97 kilometre uzağında ve Marmara Denizi sahilinde bir güzel şehirdir. H.759/1357 senesinde Osmanlılar tarafından fethedilen Tekfurdağı'nın eski isimlerinden biri –Rodosto, Rodosçuk ve Takâvur dağı- olub eski zamanlarda Edirne ve Rumeli Doğu Vilayeti denilen mahallerin kralı olan Pazos nâm zâtın meskeni idi. (...)Vaktiyle burada pek çok Ermeni sâkin olduğuna ve civarında tekâvurları dahi bulunduğuna binâen Tekâvur dağı denilub sonra Tekfurdağı zebânzed (anılır) olmuştur." (EVS, 1310: 656).

Neşri, Oruç Bey ve Âşık Paşazâde Tarihlerinde şehrin adı, 14. ve 15. yüzyıllarda “Tekürtağı”, 16. yüzyıl Mühimme Defterlerinde “Rodosçuk” ve “Tekfurtağı” olarak geçmektedir (Ulu, 2014: 5-6). 17. ve 18. yüzyıl Şer’iyye Sicillerinde “Kazâ-i Tekfurdağı”, “Kazâ-i Rodosçuk”, “Medîne-i Rodosçuk” isimleri birlikte kullanılmıştır (İslami, 2010: 217, 219, 238, 239; Cengiz, 2008: 35, 37, 47). 19. ve 20. yüzyıl kaynaklarında ise “Tekfurdağı” ismi sıkça zikredilmiştir⁵.

1.1.2. Tekfurdağı’nın Fiziki Durumu

Tekirdağ günümüzde, 40° 36’ - 41° 31’ kuzey enlemleri ile 26° 43’ - 28° 08’ doğu boylamları arasında bulunmaktadır (TİY, 1973: 32-33; Satkın, 1996: 9). Marmara Denizi’nin kuzey-batı kıyısında yer alan şehir, batıda Tekir Dağları, doğuda ise Istranca (Yıldız) Dağları’nın uzantısı ile 6.218 km² lik bir alana yayılmıştır. Topraklarının % 75’i plato, % 15’i ova ve % 9.3’ü ise, dağlardan oluşmaktadır (OBT, 2012: 14). Şehrin en önemli çıkıntısını oluşturan Tekir Dağları Kumbağ’dan başlayarak 60 km. uzunluğunda Gelibolu’ya kadar uzanır. Bu dağ silsilesinin en yüksek yeri 945 metre ile Ganos Dağı’dır. Batı ve güneybatı yöreleri oldukça engebeli olan şehrin, doğu kesiminin yükseltisi daha azdır. Burada, Çorlu ve Ergene Havzasını içine alan hafif dalgalı düzlükler bulunmaktadır (TİY, 1973: 32-33). Ayrıca, Malkara ve Hayrabolu kazaları ile İncecik Nahiyesi’nin de arazisi düzlüktür (EVS, 1310: 659). Coğrafi olarak Tekirdağ, Korudağ, Istranca dağlarının yükseltileri ilin tek nehri olan Ergene yatağına doğru alçalır ve ortalama yükselteleri 150-200 metrelik sırtlar şeklinde, vadi ve kıyılarıdaki alüvyonlu ovalarıyla bir penneplen görünümündedir (TİY, 1973: 32-33).

18. yüzyılda, Macar Prensi Rakoczi ile Tekfurdağı’na gelerek, burada ikamet eden Kelemen Mikes, şehrin fiziki durumunu en iyi tasvir edenlerdendir:

“ (...) Uzunluğu genişliğinden fazla olan şehir, epeyce büyük ve oldukça güzel, deniz kıyısında latif ve ferah bir yamacın üstündedir. Avrupa’nın da tam kenarında sayılabiliriz. Buradan İstanbul’a atla iki günde ferah ferah varılır, denizdense bir günlük yol. İnsan ne tarafa giderse her yanı güzel kırlar, fakat boş arazi değil,

⁵ 19. ve 20. yüzyıllarda, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnameleri, Maarif Nezareti Salnameleri, Bahriye-i Ticariye Salnamesi, Edirne Vilayet Salnameleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi vesikalarında şehrin ismi Tekfurdağı olarak zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. 1847- 1918 yılları arasındaki 65 adet Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnameleri ve Hicri 1287, 1288, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1308, 1309, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1319 tarihli Edirne Vilayet Salnameleri.

çünkü burada toprağı mükemmel işliyorlar. Köylere yakın olan kırlar boş olmadığı gibi, şehrin etrafındaki topraklar da bakımlı bahçeler gibi gayet iyi işlenmiştir, hele şu sırada insan tarlalara, bağlara ve sebze bahçelerine bakmakla doyamıyor. Sırtlarda o kadar çok bağ var ki başka yerde ancak bir vilayette bu kadarı bulunur. Bağlarda pek çok meyve ağacı var.” (Mikes, 2014: 43, 44, 52).

Kelemen Mikes’in verdiği bu bilgiler ile aradan yaklaşık iki yüz yıl geçmesine rağmen vilayet salnamelerinde geçen bilgiler örtüşmektedir. Edirne Vilayet Salnameleri’nde Tekfurdağı, 20. yüzyıl başlarında Marmara Denizi sahilinde bir yarım daire teşkil eden birkaç tepe üzerinde kurulmuş olan, İstanbul’un 127 kilometre batısında, Gelibolu’nun 97 kilometre kuzeydoğusunda, havası ve suyu hoş, arazisi kısmen dağlık, kısmen ovalık, bereketli toprakları olan, eski bir surla çevrili güzel bir yerleşim yeri olarak tasvir edilmiştir (EVS, 1309: 351; EVS, 1319: 1106).

1902 yılında kuzeyde Kırkkilise, güneyde Marmara Denizi, doğuda Çatalca, güneybatıda Gelibolu, batıda Edirne sancaklarıyla çevrili olan Tekfurdağı Sancağı, Merkez kaza, Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kazalarıyla 12 nahiyeye ve 261 köyden⁶ oluşmaktaydı. Merkez Kazası, kuzeyde Hayrabolu ve Çorlu kazaları doğuda yine Çorlu Kazası, güneyde Marmara Denizi, güneybatıda Mürefte Kazası, batıda Malkara ve Hayrabolu kazalarıyla çevriliydi (EVS, 1319: 1106).

Bu dönemde, Tekfurdağı’nda 42 mahalle⁷ bulunuyordu (EVS,1310: 656). Ayrıca, Gümrük, Ciğalazade Rüstem Paşa, Orta, Cami-i Atik, Teygos, Şabanoğlu, Salihçe, Hasan Efendi, Hoca Hürmüz adlarını taşıyan 9 cami; 12 tekke, 5 Rum kilisesi, 3 Ermeni kilisesi, birer Katolik, Protestan ve Latin kilisesi, 1 havra, 1 telgrafhane, jandarma, askeri karantina daireleri, bir debboy (depo), bir idadi, bir kız rüştiyesi, 4.114 hane, 78 çeşme, 49 han, 981 dükkân, 278 mağaza, 47 fırın, 252 arsa, 161 kira odası, 75 gazino ve meygede (meyhane), 15 ambar, 91 kahvehane, 4 hamam, 3 bağhane, 5 un fabrikası, 1 çömlekhane, 4 kiremithane, 8 yel değirmeni mevcuttu (EVS, 1317: 494, 495).

⁶ Aynı tarihlerde köy sayısı, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnameleri’nde 280, Edirne Vilayeti Salnameleri’nde 261 olarak geçmektedir.

⁷ Bu mahallelerden ismi bilinenler şöyledir; **Müslüman Mahalleleri:** Bevvab Mehmet Bey, Hacı Mehmet, Dudu Hatun, Behram Reis, Hacı Hürmüz, Dizdarzâde, Hoca Veli, İbrahim Bey, Cennet Hatun, Yunus Bey, Hacı İsa, Kara Kâtip, Cami-i Vasat (Orta Camii), Cami-i Atik (Eski Camii), Hacı Musa, Hüseyin Çavuş, Nebi Zade, İskender Çavuş, Hoca Bayezid, Can Paşa, Raziye Hatun, Kıpti-i Müslim. **Rum Mahalleleri:** Papa Nikolaki, Papa Vasil, Papa İkonumos, Papa Zaharya, Papa İktamus, Papa Yorgi. **Ermeni Mahalleleri:** Nevruz, Yağcı, Dilan, Çilingir, Çullu, Batnoz, Tarçın, Arsen, Varterez, Tarakçı. Bunlardan başka Müslüman, Musevi ve Ermeni vatandaşların beraber yaşadığı Çiftlikönü Mahallesi (BOA. NFS.d, nr. 3989; BOA. NFS.d, nr. 4000; BOA. NFS.d, nr. 4015; Serez, 2007: 150).

1.1.3. Osmanlı Döneminden Önce Tekfurdağı

Osmanlı hâkimiyetinden önce Tekirdağ sırasıyla Traklar (M.Ö. 4000-1200), Yunanlılar (M.Ö. 800-341), Romalılar (M.Ö. 168-M.S 395) ve Bizanslıların (M.S. 395-1357) egemenliği altına girmiştir. Anadolu ile Avrupa arasındaki konumu gereği, tarih boyunca birçok uygarlığın geçiş güzergâhı olmuş ve bunun sonucunda da değişik kavimlerin istilalarına uğramıştır. Yunanlıların zayıfladığı dönemlerde şehir İskitler, Persler, Makedonyalılar, Keltler ve Romalıların istilalarına maruz kalmıştır⁸ (TİY, 1973: 20-21). Romalılar döneminde Yunanlılar şehirde yarı bağımsız olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir (Ateş, 2011: 360). Bu dönemde il merkezi Marmara Ereğlisi (Perintos) olmuş böylece şehir hem kara hem de deniz yoluyla Roma'ya bağlanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla şehirde Bizans hâkimiyeti başlamıştır (TİY, 1973: 20-21).

Tarih boyunca sık sık istilaya uğradığı için İmparator Justinianos döneminde şehrin etrafı surlarla çevrilmiştir (Darkot, 1979: 133). 962 yıl Bizans egemenliği altında kalan şehir bu dönemde Hunlar, Avarlar, Slavlar, Peçenekler, Araplar'ın ve Bulgarlar'ın saldırılarına uğramış ve 1204 yılında Latin işgaline maruz kalmıştır (TİY, 1973: 21). Edirne'ye karargâhını kuran Latinler'e karşı Bizans'a yardıma gelen Bulgar Çarı Kaloyan, Edirne'yi Latin işgalinden kurtarmış ve Latinler Rodosçuk Kalesine sığınmak zorunda kalmışlardır. Bölgedeki Bulgar-Latin savaşları uzun süre devam etmiş ve nihayet VIII. Mikail 1275' te şehri Latin işgalinden kurtarmış böylece şehirde Bizans hâkimiyeti yeniden başlamıştır. 1305 yılında kısa bir süre Bizanslılar'a bağlı paralı askerler olan Katalanlar şehri yağmalamışlardır (Ateş, 2011: 360).

Evliya Çelebi Tekfurdağı'nda İstanbul tekfurlarının bağlarının olduğundan, Emevilerin İstanbul'u kuşatmaya geldiklerinde evvela Tekirdağ Kalesi'ni fethettiklerinden, limanına donanmalarını koyduklarından ve İstanbul'u muhasaraya buradan gittiklerinden bahsetmektedir⁹ (EÇS, 2003: 347). Ancak bu bilginin şüpheli olduğu söylenmektedir (Ateş, 2011: 360).

⁸ Tekirdağ'ın tarih boyunca uğradığı istilalar ve şehre hakim olan devletlere ait kronolojik bilgi için bkz. (Satkın, 1996: 11-17).

⁹ "Rum tarihçilerinin yazdığı üzere İstanbul tekfurlarının bu şehirde bağ ve bahçeleri varmış. İstanbul'dan gelip, burada eğlenip, bâğ u bağçelerinin fasılların edüp yine İslâmbol olan Pozanta şehrine gidermiş.

Tekfurdağı konumu gereği Osmanlı hâkimiyetinden önce de önemli bir merkezdir. Tekfurdağı Limanı tarih boyunca aktif olarak kullanılmış ve Trakya'nın mümbit ovalarında yetişen kalitesi yüksek buğdayın büyük ölçüde ihraç edildiği bir pazar konumundaydı. Nitekim 4. Haçlı Seferi sonucunda İstanbul'da Latin İmparatorluğu'nun kurulduğu sırada Tekirdağ ve Gelibolu gibi kentler Venediklilerin egemenliğine girmişti. Bu dönemde Venedikliler burayı ticarete faal olarak kullanmışlardır (Darkot, 1979: 133). Bu yönüyle Tekirdağ, Osmanlı döneminde de İstanbul'un iaşesinde önemli katkıları olan ve başkenti besleyen bir liman-kent görünümündeydi (Faroqhi, 1980: 139). Aynı zamanda şehir, Durozzo (Draç veya Dures)'dan dan başlayıp Selanik'e uzanan "Via Egnatia" denilen Roma yolunun 16. asırdaki Marmara uzantısı konumundaydı (Ortaylı, 1995: 5).

1.1.4. Osmanlı Hâkimiyetinde Tekfurdağı

Tekfurdağı'nın Osmanlı topraklarına katılması Orhan Gazi zamanında olmuştur. Osmanlılar Bizans'la ittifak ederek Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa komutasında 1353 yılında Gelibolu'ya geçtiler. Böylece Rumeli topraklarında Osmanlı fetihleri başlamış oluyordu¹⁰. Süleyman Paşa, yanında Ece Halil, Evranos Bey ve Hacı İlbey olduğu halde Rumeli'ye geçmiş, Anadolu'dan da asker desteği alarak Bolayır, Malkara, İpsala ve Tekirdağ'ı (1357) fethetmiştir (Abdurrahman Şeref Efendi, 1995: 52, 53). Tekirdağ'ın fethinden sonra Hayrabolu üzerine yürüdüler ve burayı da Osmanlı topraklarına kattılar. Bir yandan bölgedeki fetihler devam ederken diğer yandan da iskân politikası gereği Karesi Vilayeti'nden buraya nüfus yerleştirilmeye başlandı¹¹.

Bir iki kerre Âl-i Emeviyyûn Şâm-ı Tarabulus ve Sayda ve Berut ve Akke ve Filistin ve Yâfa iskelelerinden niçe bin pâre gemilere Arab askerlerini doldurup İslâmbol fethine geldikte önce bu Tekfurdağı Kalesi'ni feth edüp limanına donanmasın koyup İslâmbol'un yarısını ve Galata'nın bu minvâl-i meşrûh üzere Emeviyyûn iki kerre İslâmbol'u feth etmişlerdir, ammâ ilk önce Tekirdağın feth edüp gitmişlerdir." (EÇS, 2003: 347).

¹⁰ Türkler Rumeli'ye geçtikten sonra Anadolu'dan buralara bir kısım nüfusu nakletmişler, harap yerleri imara çalışarak yeni yeni köyler kurmaya çalışmışlar ve bunda da muvaffak olmuşlardır. XIV. ve XV. yüzyıllarda Rumeli'nin Türkler tarafından iskânına dair bkz. (Aktepe, 1953: 297-312).

¹¹ Âşık Paşazade, Neşri ve Hoca Saadettin gibi Osmanlı Kroniklerinde bölgenin fethi Türklerin Rumeli'ye geçişlerinden başlayarak anlatılmaktadır. Âşık Paşazade Tarihi ile Neşri'nin Cihannüma eserlerinde aşağı yukarı aynı bilgiler yer almaktadır. Âşık Paşazade Tarihi'nde Tekirdağ civarındaki fetihler şöyle anlatılır: "Süleyman Paşa fetihlerine devam etti ve Tekirdağ'ın kenarına ulaştı. Aradaki hisarların kimisini iyilikle, kimisin de savaşarak aldı. Odgönlek Hisarını uç edindi. Sonra Hayrabolu'ya yürüdüler. Fakat bu arada gündün güne Karasi Vilayeti'nin insanları da sürekli gelmeye başladılar" (Âşık Paşazade, 2007: 93). Neşri'nin Cihannüma isimli eserinde ise bölgedeki fetihler şöyle anlatılır: "Süleyman Paşa Rumili'ne geçti, evvel atası Orhan Gazi'ye haber gönderdi kim "Devletlü Sultânunun himmetiyle Rum-İli'ni feth itmeğe sebep olundu. Küffârün gâyetde zebûnluğû vardır" dedi. "Ve bu tarafda feth olan hisarlarda

Süleyman Paşa'nın ani vefatıyla (1357) Şehzade Murad (Hüdavendigâr) görevi devraldı ve Çorlu Hisarı'nı¹² ele geçirdi (Ateş, 2011: 360). Fetihten sonra şehir kaza merkezi yapılarak Çirmen Sancağı'na¹³ bağlandı. Bu dönemde İnepaazarı (İneçik) ve Banados ise Rodosçuk'a bağlı diğer önemli yerleşim yerleriydi. Rodosçuk ile ilgili en eski tahrir kayıtları 1515 yılına aittir. Buna göre 312 haneden oluşan 4 Müslüman Mahallesi¹⁴ ile 395 hane ve 66 dul kadından oluşan 7 Gayrimüslim mahallesi¹⁵ bulunmaktaydı. Kasabada müstakil bir Yahudi Mahallesi olmamasına rağmen Yahudiler'in de yaşadığı bilinmektedir. Bu tarihlerden itibaren Rodosçuk hızla gelişmeye başladı. 1520'de İskele civarında Dizdar Zade Mahallesi, 1535'te Cami-i Cedid (Kürkçü Sinan Bey Mahallesi) ve Hacı İsa Mahalleleri ile 1540'larda Şah Veli, Nesimi Hoca, Kemal Bey, Bevvap Mehmet Bey ve Hüseyin Çavuş mahallelerinin kurulmasıyla birlikte Müslüman mahallesi sayısı artmıştır (Ateş, 2011: 360).

---

komağa çok âdem gerek. Lütf idüb yarar yoldaş gönderesiz” dedi. Orhan Gazi dahi bu sözü işidiüp ferehnâk oldu. Karasi vilâyetinde göçer arab olurdu. Göçer evlerle gelmişlerdi. Bir zaman Gelibolu nevâhisinde sâkin oldılar. Andan Süleyman Paşa dahi Tekvurtağı'na varub bulduğu hisarları kimin müdârâ ile ve kimin yağma ile feth idüp Köklük hisarını uc idündi. Andan Hayra-Bolu vilâyetine yürüdiler. Yevmen fe-yevmen turmadın feth içinde oldılar. Ve bu taraftan Karesi vilâyetinin halkı dahi gelür oldılar ve gelenler yurd tutub gazâyâ meşgul oldılar (Neşri,1987: 181,182).

Tâcü't- Tevârih yazarı Hoca Saadettin Efendi ise bölgenin fethini şöyle anlatmıştır : “Fethedilen şehir ve illerden biri de Malkara olmuştur. Burası havasının letâfeti, yiyeceklerinin nefâseti ile tanınmakta ve bilinmektedir. ... Hacı İlbeği yöredeki küfür törelerini yok etmek görevini almış bulunduğundan, sözü edilen şehir de onun eliyle fethedilerek onarılmış ülkeler arasına katılmış oldu. ... Bu güzel şehrin (İpsala) fethinden sonra, izleri zafer olan askerler, yok olasıca düşman üzerine hücum edip, Tekfurdağı'nda olan bazı kale ve kuleleri de kılıç zoruyla ele geçirmişler, almışlardı. Burada Odgünlük hisarını uc edinmişlerdi. Hayrabolu ile Çorlu üzerine sayısız akınlar yaparak çeşitli ganimetler, mal, hayvan ve tutsaklar derlemişlerdi. Böylece uçta olan kaleler sahiplerinden bir bir alınarak, din yolunda savaşanların güzel gayretleriyle İslam topraklarına katılmış oldu.” (Hoca Saadettin,1974: 93-95).

¹² “Bontoz'un alınışından sonra Çorlu fethine hareket edildi. Bu kalenin tekürü direnmek yolunu tutan bir kâfir olduğundan hayli savaşlar oldu. Padişah işi anlaşılarak bitirmek istediğinden önce cizye vermeyi kabul etmesi ve boyun eğmesi gereği kendisine bildirildi. Bunun üzerine daha fazla direnme gösterdi. ... Yiğitlikle pişmiş askerler göz açıp kapayıncaya kadar bir zaman içinde hisarın duvarlarına turmanarak hurilere örnek kız ve oğlanları, sayısız eşya ve malları ele geçirmiş oldular. ... Buradan Misilli kalesine yüründü. Tekürü direnemeyeceğini bilmekte ve padişahın gücünden çekinmekte olduğundan köy ve şehirlerinin, hazine ve definelerinin anahtarlarını teslim ederek buyruğu kabul etmekle yüce sultanın affına mazhar düştü. Oradan Çorlu'ya bir konak kadar yukarıda bulunan Burgaz adıyla tanınan hisarın kâfirleri ise kaçışmış olduklarından, boş bulunan bu kale baştanbaşa yıkılıp harâb edildi.” (Hoca Saadettin,1974: 113-114).

¹³ 15. yüzyılda Çirmen Sancağına Edirne, Yenice-Zağra, Kızanlık, Hasköy, Tekirdağ, İneçik ve Ergene (Uzunköprü) de dâhildi. Bu yönüyle Çirmen Sancağı daha sonra kurulacak Edirne Vilayeti'nin çekirdeğini oluşturmuş oluyordu (Gökbilgin, 1952: 18). Çirmen Sancağı hakkında Siddik Çalık'ın *Çirmen Sancağı'nda İskân ve Nüfus (1466-1595)* isimli doktora tezi ve *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Dönemi (15. ve 16. yüzyıllar)* isimli eseri ayrıntılı bilgiler içermektedir. Çirmen Sancağı hakkında ayrıca bkz. (İnciciyan ve Andreasyan, 1976: 133-136; Uğur, 2008: 1-178).

¹⁴ Cami-i Şerif, Nebi Reis, Hacı Mehmet ve Hacı Hızır

¹⁵ Papa Yani, Papa Snadios, Papa Din, Yanaki, Papa Hirtofila, Papa Yorgi ve Dimitri.

Burası II. Mehmet tarafından İstanbul'da kurulan imareti besleyen geniş vakıfların bir parçası olmasının yanında başkentin iâşesinde büyük öneme sahip bir liman kent görünümündeydi. Rodosçuk Kasabası Fatih vakfına¹⁶ bağlı olduğu için Osmanlı tahrirlerinde ayrıntılı olarak geçmektedir. 1540-41 tarihli ayrıntılı tahrirde kiraları Fatih vakfına ödenen mahzenler ve dükkânlar ile kiracıların isim listesi de verilmektedir. Bu tarihlerde Rodosçuk'ta 643 yetişkin erkek nüfusun yaşadığı göz önüne alındığında toplam nüfusun 2000 civarında olduğunu kabul edebiliriz. Tahrirlerde Kanuni'nin sadrazamı Maktul İbrahim Paşa'nın burada 80'i aşkın dükkân ve mahzen yaptırdığı, bunlara ilaveten kasabada 112 dükkânın varlığı bilinmektedir (Faroqhi, 1979, 1980: 140).

Bölgede çingene nüfusun olduğu ve Hristiyan oldukları için kendilerinden ispençe alındığı bilinmektedir. Ayrıca civarda Kocacık ve Naldöken Yörükleri ile Tatarlar da bulunmaktadır (Ortaylı, 1995: 7).

Rodosçuk, Bizans döneminden beri İstanbul açısından önemli bir tahıl iskelesiydi. Balkanlardan gelen ve Trakya'da yetiştirilen tahıllar, sebze ve meyveler buradaki mahzenlerde depolanır ve başkente sevk edilirdi (Ortaylı, 1995: 6). Bu yönüyle 16.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rodosçuk'ta ticaret iyice gelişmiş ve kasabanın nüfusu 16. yüzyılın sonlarında ve 17. yüzyılın başlarında % 30 civarında artış göstermiştir. Ayrıca İbrahim Paşa tarafından inşa edilen mahzen ve dükkânların dışında dükkân sayısının 112'den 170'e çıktığını görmekteyiz. 1600 dolaylarında hazırlanan tahrirde ise 12 bezirhane, 7 şiruganhane, 9 fırın, 2 kiremit imalathanesi ve 3 kervansarayın kayıtlı olduğu görülmektedir (Faroqhi, 1979, 1980: 141).

XVI. yüzyılın ortalarında Anadolu'da Celali zulmünden kaçan Ermeniler Rodosçuk'a yerleşmeye başladılar. XVII. Yüzyılın ortalarına doğru ise Ermeniler kalabalık kitleler

---

¹⁶ Fatih Vakıfları ile ilgili M.Tayyip Gökbilgin ayrıntılı bilgi vermektedir. Tekirdağ ve civarında Fatih Vakfı'na bağlı yerleri şöyle zikretmektedir : *"Tekirdağında bizzat kasaba ile Banados Köyü de Fatih Vakfından idi. 935'de (1529) 5 Müslim ve 7 Gebrân (Müslüman olmayanlar) mahallesinde bütün geliri 67.720 akçe idi. ... Banados Köyü'nün 8 mahallesindeki Müslim ve Gebrân vakıf reayasından (14 Müslim hane, 250 Gebrân hane) elde edilen 48.828 vakıf geliri ile birlikte bu tarihte Tekirdağı'ndan-ki Çirmen Livası'na bağlı idi- umum yekün 116.548 akçe idi. ...Fatih vakfının bir de Hayrabolu'da vakıf köyü vardı. Vakfiyede Brakçe ve tahrir defterlerinde Previç şeklinde bu köyden 935'de 2900, 947'de 1678 akçe gelir elde ediliyordu. ... Çorlu'da 15 mahallede Müslim hanesi ve 100 mücerredi, 134 Gebrân hanesi ile vakfa 935'de, 20.000 akçe veriyordu ki bu rakamlar 947'de 310 Müslim hanesi, 48 mücerred, 14 yağcı ve eşküncü, 189 Gebrân hanesi ile 57.490 akçe temin edilmekte idi. "* (Gökbilgin, 1952: 311-414).

halinde buraya yerleştiler. 1661 tarihli avâriz defterine göre, Rodosçuk Kazası'nda 710 hane Ermeni, 86 hane Karamanlı Rum, 28 hane Yahudi tespit edilmiştir. Buna karşılık Türk nüfus 1103, Rumlar ise 206 hanedir. Bu tarihlerde Rodosçuk toplamda 2133 haneye ve yaklaşık olarak 11.000 nüfusa ulaşmıştı (Ateş, 2011: 360).

H.1081(1670) yılında şehri ziyaret eden Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Tekirdağ'ın övgüyle söz eder: *“Evsaf-ı şehr-i müzeyyen cihân bağı ya'ni behiş-i İrem-âsâ mahrûse-i Tekirdağı. (...) Havası o kadar latîf ve mu'tedildir ki kim seher vaktinde sabah rüzgârı ve hafif rüzgâr esip insanoğunun hayât-ı râhat-ı cân bulur, amma güney tarafından lodos rüzgârı estikçe halkı sıklıkla harekât etmezler. ...Hâlâ Kanuni Süleyman Han tahriri üzre Rumeli Eyaleti'nde topkeşân yörük beylerinin tahtgâhıdır.”* Evliya Çelebi, Tekirdağ'ın Akdeniz ve Karadeniz'den gelen gemilerin yüklerini boşalttığı işlek bir limanı olduğundan, bu malların iki günde Edirne'ye taşındığından, şehir içinde ve iskele yakınında 300 adet mahzen bulunduğundan, bu mahzenlerde Edirne ve İstanbul'a gidecek zahirelerin depolandığından, liman yakınındaki Aşağı Çarşı'nın İstanbul'daki Mısır Çarşısı'nı andırdığından, yörede kilim ve seccade dokunduğundan, kent nüfusunun karışık olduğundan ve burada 7 adet kilise bulunduğundan bahsetmektedir (EÇS, 2003: 347-351).

XVIII. yüzyıl başlarında meydana gelen Macar hürriyet hareketinin öncüsü Prens II. Ferenc Rakoczi, Habsburglara karşı başarı kazanamayınca önce Fransa'ya sonra Osmanlı ülkesine sığınmıştır. Rakoczi ve maiyetindekiler 1717 yılında Tekirdağ'a yerleştirildiler. Tekirdağ'a gelen heyetin içerisinde yer alan ve Rakoczi'nin hizmetinde bulunmuş olan Kelemen Mikes, Macaristan'daki ablası ile sürekli mektuplaşmış ve *Türkiye Mektupları* adı altında yayımlanan eserinde, şehrin sosyal ve ekonomik yapısıyla ilgili bilgiler vermiştir. 1735'de Rakoczi'nin ölümünden sonra kaldığı ev önemli bir ziyaretgâh olmuş, 1928'de Macar hükümeti tarafından satın alınmış, 1966'da ise müze haline getirilmiştir (Darkot, 1979: 134).

XIX. yüzyılda Tekirdağ eski ihtişamını kaybetmeye başladı. Bu durumun yaşanmasında uğradığı işgallerin etkisi büyüktür. Zira 1806 Çorlu ve Silivri'de Nizam-ı Cedid'e karşı başlayan ayaklanmalar burada da kendini göstermiştir. 1828'de Ruslar şehri işgal ederek yağmalamışlardır. Bu tarihlerde Tekirdağ'ı ziyaret eden batılı seyyahlar burayı harap bir

kasaba olarak tasvir etmişlerdir. Ruslar 1878 yılında şehri yeniden işgal ettiler. İşgal yıllarında Türk nüfusun bir kısmı Anadolu'ya göç etmiştir (Darkot, 1979: 134).

XV. yüzyılda Çirmen Sancağı'na bağlı bir kaza olan Tekirdağ, XVII. yüzyıl sonlarında Gelibolu Sancağı'na bağlanmış, Tanzimat döneminde ise Edirne Vilayeti'ne bağlı bir sancak merkezi haline geldi. XX. yüzyıl başlarında Edirne Vilayeti'ne bağlı 6 sancaktan¹⁷ biri olan Tekirdağ, Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kazaları ile İncecik, Naip ve Ereğli nahiyelerini ihtiva eden bir sancağın merkeziydi (EVS,1319: 346).

XX. yüzyıl başlarına doğru şehir yeniden gelişmeye başladı. Kentin demografik yapısı Müslüman, Hristiyan ve Musevilerden müteşekkil kozmopolit bir görünüme sahipti. Edirne Vilayet Salnamesi'ne göre 1902 yılında şehrin merkez nüfusu 44.625'tir. Bu nüfusun 16.392' si Müslüman, 19.273'ü Rum, 7696'sı Ermeni, 1078'i Yahudi, 38'i Bulgar ve 128'i Protestan'dır. Görüldüğü üzere şehirde Gayrimüslim nüfus çoğunluğu oluşturmaktadır. Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazaları ile birlikte Tekirdağ Sancağı'nın nüfusu ise 113.701'dir (EVS, 1319: 1106-1111).

Tekirdağ, 1912 yılında gerçekleşen Birinci Balkan Harbi'nde kaybedildi ve 8 ay Bulgarlar'ın egemenliğinde kaldı. Ancak İkinci Balkan Harbi'nin patlak vermesiyle birçok cephede savaşmak zorunda kalan Bulgarlar'dan geri alındı (14 Temmuz 1913). Böylece şehirde Türk hâkimiyeti yeniden başladı. I. Dünya Harbi'nde Çanakkale Cephesi'ne lojistik destek sağlayan bir üs konumunda olan şehir, Mondros Mütarekesi'nden sonra müttefik kuvvetlerince işgale uğradı. Sevr Antlaşması'na göre bütün Trakya Yunanlılara verildiği için bu kez de Yunan işgaline uğramıştır (20 Haziran 1920). Ancak Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması gereği Tekirdağ, 13 Kasım 1922'de Türklere teslim edilmiştir (Darkot, 1979: 134).

---

¹⁷ 1912 tarihli Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi'ne göre, bu dönemde Edirne Vilayeti'nin sancak ve kazaları şöyleydi: **Edirne Merkez Sancağı:** Cisir-i Mustafa Paşa, Cisir-i Ergene (Uzunköprü), Kırcaali, Dimetoka, Ortaköy Kazaları. **Gelibolu Sancağı:** Şarköy, Mürefte, Keşan, Eceabat Kazaları. **Tekirdağ Sancağı:** Çorlu, Malkara, Hayrabolu Kazaları. **Kırkkilise Sancağı:** Tırnova, Ahtapoli, Lülebe rgos, Baba-i Atik (Babaeski), Vize, Midye, Pınarhisar Kazaları. **Dedeğaç Sancağı:** İnöz ve Sofulu Kazaları. **Gümülcine Sancağı:** Sultanyeri, Ahi Çelebi, İskeçe, Eğridere, Darıdere Kazaları (SDAO, 1328: 498-516).

1.2. İkinci Meşrutiyet'in İlk Yıllarında Tekfurdağı

1.2.1. Meşrutiyet'in İlanından Önceki Gelişmeler

İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinde Rumeli coğrafyasının etkisi büyüktür. 20. yüzyıl başlarında Türk, Rum, Bulgar, Sırp, Arnavut, Ulah, Yahudi gibi etnik unsurları barındıran Rumeli, adeta “*bir etnografya müzesi*” ni andırıyordu. Hristiyanlar arasındaki mezhep ayrılıkları bölgeyi gergin bir mıntıka haline getirmişti. Zira 1870 yılında Bulgar Kilisesi'nin, Rumeli Hristiyanlarını tek çatı altında toplayan Fener Rum Kilisesi'nden ayrılmasıyla, Hristiyanlar arasında mezhep ayrılıkları ciddi huzursuzluklara neden olmuştu. 19. yüzyıl sonlarında başlayan komitacılık faaliyetleri ise, Rumeli'yi daha da karıştırmıştı. Bu faaliyetler, etnik olarak kozmopolit bir yapıya sahip Rumeli'de daha hızlı yayılmış ve bu yıllarda Rumeli toprakları Osmanlı Devleti için idaresi zor bir coğrafya haline gelmişti. Osmanlı ordusunun en seçkin birliği olan Selanik merkezli III. Ordu'nun Rumeli'de asayişini sağlamak için görevlendirilmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir¹⁸ (Alkan, 2006: 52, 56). Devlet, geniş ve dağlık bir coğrafyaya sahip Rumeli'de hâkimiyeti sağlamada hayli zorlanmıştır.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından önce Rumeli'nin etnik yapısı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin burada teşkilatlanmasını kolaylaştırmıştı. Cemiyet, Anadolu'da uzun süre gayret sarfetmesine rağmen Rumeli'de rahatça taraftar toplamıştı (Alkan, 2006: 54). 1906-1907 yıllarında ülkede başlayan vergi ayaklanmalarını cemiyet desteklemiş ve böylece Anadolu halkına da nüfuzunu hızlandırmıştı. Ayaklanmalar öncesi, 1904 baharındaki vergi yükü, kırsal kesimde ve şehirlerde, köylü ve esnafı zor durumda bırakmıştı. Hem toprak ağalarına, hem de mültezimlere borçlanan köylü dar boğaz içerisindeydi. Anadolu'da daha çok hissedilen bu sıkıntılar nedeniyle, özellikle Doğu vilayetlerindeki çok sayıda köylü şehirlere göç etmek durumunda kalmıştı¹⁹(Kansu, 2011: 37-39).

---

¹⁸ Tez içerisinde “Eşkiya Hareketleri” kısmında da değinileceği üzere bu dönemde Tekfurdağı Sancağı ve Trakya'da eşkiyalık hareketleri yaygındı. Devlet, Ferik (Korgeneral) rütbesindeki bir paşasını sırf eşkiya takibi için görevlendirmiş ve 1895 yılında eşkiya takibine memur Ferik Edip Paşa'nın talebi üzerine İstanbul'dan Tekfurdağı'na gönderilecek memurları sevk etmek üzere kiralanan römorkörün 25 günlük kira bedeli olan 550 adet yüzük altın ödenmişti (BOA. İ. DH. 1306/31; BOA. DH. MKT. 45/25).

¹⁹ 19. yüzyılın sonlarında Edirne Vilayeti genelinde ve Tekfurdağı Sancağı'nda şiddetli kuraklıklar yaşanmıştı. Devlet, kuraklık ve kıtlıklar nedeniyle halkın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış ancak arka arkaya yaşanan kuraklıklar 1908 yılına kadar kendini göstermiştir. Tekfurdağı'nda 1899 yılında yaşanan

1906 yılında başlayan vergi olaylarının en önemli iki nedeni, hükümet tarafından uygulamaya konulan “şahsi vergi” ve “hayvanat-ı ehliye rüsumu” adında iki yeni vergi toplama kararıydı. Hükümetin bu kararları neticesinde ülkede sivil itaatsizlik eylemleri başladı. 1906 yılı Ocak ayı sonlarında Kastamonu’da başlayıp, Erzurum’da içinden çıkılmaz hale gelen vergi ayaklanmaları, Trabzon, Sivas, Giresun, Kayseri, Bitlis, Samsun, Ankara gibi Anadolu’nun birçok şehrinde kendini göstermişti (Kansu, 2011: 39-60).

1907 yılı başlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti, yurt içinde ve yurt dışında toplam on yedi şube açmayı başarmış ve faaliyetlerine geniş çaplı bir şekilde bütün yurtda devam etmekteydi²⁰. Cemiyet, İmparatorluğa dışarıdan sınır olan Kırım, Kafkasya, Girit, Kahire, Kızanlık (Bulgaristan’da)’ta şubeler açarak propaganda işlerine hız vermişti. Paris ve Selanik gibi iki önemli merkezden yönetilen cemiyet, 1905 yılından itibaren yayın organı çalışmalarına da başlamıştı. Yurt dışında cemiyet tarafından bastırılan gazeteler, kaçak yollarla yurda sokularak şehir ve kasabalara kadar dağıtımı yapılmaktaydı²¹ (Kansu, 2011: 61, 65). Bu dönemde Tekfurdağı’nda faaliyet gösteren Avusturya Postanesi ve Lloyd şirketine bağlı gemiler, yasak yayınların yurda sokulmasında etkin bir rol üstlenmekteydi. Avusturya Lloyd şirketine ait gemilerle yurdun birçok yerine yasak yayınlar gönderiliyordu. Nitekim Paris’te basılan *Terakki* isimindeki yasaklı yayının²², İnebolu ve Tekirdağ Avusturya postaneleri vasıtasıyla

---

kuraklıktan dolayı çiftçiler madur olmuşlar ve Çorlu, Hayrablu ve Malkara kazalarından merkeze telgraflar yollanmıştı. İstanbul’daki Rum Patrikhanesi ise, bu konuda bir muhtura vermiştir (BOA. DH. MKT.1818/103; BOA. DH. MKT. 2259/ 153). Geniş bilgi için tez içerisinde bkz. sh. 152-154.

²⁰ 1908 seçim sonuçlarına baktığımızda, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Edirne Vilayeti’nde de (Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Gelibolu, Dedeoğaç ve Gümülçine) çok iyi bir şekilde örgütlendiğini göstermektedir. Zira vilayet genelindeki toplam 13 milletvekilinin 9’u İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubuydu. Seçimlerin sonucunda Edirne’den 4, Gümülçine’den 3, Tekirdağ’dan 2, Kırkkilise’den 2, Dedeoğaç’tan 1, Gelibolu’dan 1 milletvekili Meclis-i Mebusan’a girmişti. Tekfurdağı özeline baktığımızda seçilen 1 Türk (Adil Bey) ve 1 Ermeni (Agop Babikyan) mebus da İttihat Terakki Cemiyeti’ne bağlıydı. Bütün ülkedeki milletvekilleri ve mensubu oldukları partiler için bkz. (Demir, 2007: 355-384; Kansu, 2011: 379-442; Güneş, 1998: 10-42; Ahmad ve Rustow, 1976: 265-283).

²¹ Ernest E. Ramsaur, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne ait bu yasak yayınların yabancı posta şirketleri ile yurda sokulduğundan bahsetmektedir bkz. (Ramsaur, 2011: 47). II. Abdülhamit döneminde ülke genelinde azımsanamayacak oranda inşa edilen demiryolu ağı ile posta ve telgraf hizmetleri Jöntürklerin teşkilatlanmasını hızlandırmıştı. Zira Jöntürk gazete ve dergileri, bu yollarla yurdun en ücra köşelerine kadar rahat bir şekilde dağıtılmaktaydı. Nitekim Eric Jan Zürcher’de bu duruma değinerek, bu dönemdeki eğitim ve iletişim alanındaki gelişmeler “büyük bir muhalefet hareketinin doğmasını” kolaylaştırmıştır (Alkan, 2009: 55).

²² II. Abdülhamit devrinde, Jön Türklerin hükümet aleyhine propaganda yapan, yurt dışında çıkarttığı bir çok yayının yurda girişi yasaklanmıştı. Bunlara örnek vermek gerekirse; Sabahattin Bey ve ekibinin çıkarttığı “Terakki”, Dr. Abdullah Cevdet ve arkadaşlarının çıkarttığı “İctihat”, İttihat Terakki mensuplarının önce Mısır, sonra Paris’te çıkarttıkları “Şûrâ-yı Ümmet” ve Paris’te Ahmet Rıza Bey’in

yurda dağıtıldığı haberi alınmış (BOA. BEO. 3071/230295; BOA. ZB. 595/7) ve II. Abdülhamit 3 Mart 1907’de bir İrade yayınlayarak, bu yasaklı yayının yurt geneline yayılmasını engellemeye çalışmıştı (BOA. İ. HUS. 151/96). Bu yıllarda Tekfurdağı’nda 12 ülkenin Konsolos vekili de görev yapmaktaydı. Tekfurdağı’ndaki Avusturya Postanesi, bizzat şehirdeki Avusturya konsolosuna bağlıydı. Hükümet tarafından konsolosların kontrol edilememesi sıkıntıları daha da artırmıştı. Zira Tekfurdağı Avusturya Konsolos Vekili, bazı kimselerin mektuplarını gizli olarak kabul edip, Lloyd vapurlarıyla Tekfurdağı iskelesinden Gelibolu, Çanakkale, İzmir, Midilli, Selanik ve İskenderiye’ye kadar ulaştırıyordu²³ (BOA. DH. MKT. 2110/17).

Görüldüğü üzere II. Meşrutiyet’in ilanından önce ülke genelinde hâkim olan ekonomik sıkıntılara, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin faaliyetleri de eklenince meşrutiyetin ilanı zorunlu hale gelmişti. Ülke içerisinde rejime yönelik memnuniyetsizlik iyice artmış ve İttihatçılar, parlamentonun yeniden açılmasıyla, Osmanlı’nın içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtarılabilceğine inanıyorlardı (Tunaya, 2004: 41).

II. Meşrutiyet’in ilanında, II. Abdülhamit rejimine yönelik Jön Türklerin verdiği özgürlük ve anayasa mücadelesi etkili olmuştu. 1889’da “İttihad-ı Osmani” adı altında başlayan gizli örgütlenmeler, 1895’te “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” ile devam etti. Bir ara, devletin nasıl kurtarılacağı ile ilgili sorulara verilen cevaplar, Jön Türk muhalefetine iki kanada ayrılmasına neden olmuş ve bu durum 1902 Paris’te yapılan Jön Türk kongresinde daha belirgin hale gelmişti²⁴. Jön Türk akımı 1905 sonrasında askeri çevreleri de etkisi altına almaya başladı. 1906’da Selanik’te asker ve sivil aydınların kurduğu “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” ile 1907 yılında Paris merkezli “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” nin birleşmesi, II. Abdülhamit rejimine karşı güçlü bir muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştu (Knight, 2010: 94; Tanör, 1985: 22-23). Bu birleşme ile Osmanlı ordusunun liberal, meşrutiyetçi, milliyetçi, hürriyetçi

---

Fransızca olarak çıkarttığı “Meşveret” gazeteleridir (Bayur, 1991: 243, 324). Ayrıca Cemiyet tarafından Manastır’da gizlice çıkarılan “Neyyir-i Hakikat” gazetesi de yasaklı yayınlar arasındaydı (Uzunçarşılı, 1956:106)

²³ Tekfurdağı’ndaki Avusturya Postanesi ve Lloyd Kumpanyası’nın Tekfurdağı’ndaki faaliyetlerine Tez içerisinde değinilmiştir. Geniş bilgi için, “Sancaktaki Ermeniler’in siyasi faaliyetleri”, “Avusturya Postanesi”, “Lloyd Kumpanyası’nın Tekfurdağı Limanındaki Faaliyetleri” kısımlarına bakılabilir.

²⁴ 1902 Paris Kongresi sonucunda Jön Türkler, Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin grubu olarak ikiye ayrılmışlardı. Ahmet Rıza kanadı “Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti”, Prens Sabahattin kanadı ise, “Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti” adı altında faaliyetlerini sürdürmüşlerdi (Knight, 2010: 72-73).

Türk subayları, muhaliflerin safında yer almış oluyordu. Bundan sonra askeri ve sivil kanat ortak hareket edecekti (Kodaman, 2002: 177).

Muhalefet, 1907 yılından itibaren II. Abdülhamit'e karşı, Makedonya meselesi üzerinden faaliyetlerini sürdürdü. İngiltere'nin Makedonya sorunuyla ilgilenmesi ve özellikle 9 Haziran 1908'de İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nicolas'ın Reval'de yaptıkları görüşme, II. Meşrutiyet'in ilanını hızlandırmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, Makedonya konusunda İngiltere ve Rusya'nın anlaşacağını öne sürerek, bu adımı ülkenin paylaşılmasına yönelik bir komplo olarak algılamışlardı²⁵ (Ahmad, 2010: 18).

Reval görüşmesi sonucunda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sivil kanadı harekete geçmiş ve 1908 Temmuz başında Manastır'daki konsoloslara bir beyanname yollayarak maksatlarını iç ve dış kamuoyuna duyurdular. Askeri kanat adına ise Enver, Niyazi ve Eyüp Sabri Beyler dağa çıkarak isyan ettiler (Kodaman, 2002: 180). 23 Temmuz 1908'de Manastır'da 101 pare top atışı yaptıran İttihatçılar, ardından da Selanik'te Meşrutiyet'i ilan ettiler. Böylece Meşrutiyet ilk olarak Rumeli'de ilan edilmiş oluyordu. İsyanın Rumeli'de yayılması ve bölgeyi kontrol etmek için gönderilen müfettişlerin siyasi cinayetlere kurban gitmesi üzerine meşrutiyeti ilan etmekten başka çaresinin kalmadığını anlayan II. Abdülhamit (Eraslan ve Olgun, 2006: 59, 64), 23 Temmuz 1908'de Sadrazam Said Paşa'nın da fikrini almış ve "*Kanun-ı Esasi'yi ben tesis etmişim; Meclis-i Mebusan'ın (1878) ikinci dönem toplantısında bir müddet yürürlükten kaldırılması lüzum etmişti. Öyle yapıldı. Mademki milletim bu kanunun yine yürürlüğe girmesini arzu ediyor, ben dahi verdim*" diyerek meşrutiyetin ilânına razı olmuştur. 24 Temmuz 1908'de bu hususta bir irade yayınlayarak meşrutiyeti resmen ilân etmiştir²⁶ (Uzunçarşılı, 1956:140).

---

²⁵ 3 Mart 1908'de İngilizlerin Makedonya sorunuyla ilgili verdiği önerge, bu bölgedeki Osmanlı askerlerinin azaltılmasını öngörüyordu. Yusuf Hikmet Bayur, Makedonya'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti için stratejik bir yer olduğundan, Teşkilatın en güçlü unsurlarının o bölgedeki genç subaylar olduğundan, buradaki ordunun kısmen dağıtılmasının cemiyeti zayıflatabileceğinden ve bu durumun meşrutiyetin ilanını geciktirebileceğinden bahsetmektedir. Bu cümleden olarak, cemiyetin Makedonya ile ilgilenmesinin esas nedeninin bu düşünceden ileri geldiğini belirtmektedir (Bayur, 1991: 413).

²⁶ Ernest Ramsaur, 1908 Jöntürk ihtilalini, "*zararsız fakat şiddetli bir gök gürültüsü gibi*" birden bire patlak veren ve Jöntürklerin rüyalarında bile göremeyecekleri bir başarının ürünü olan "*kansız bir darbe*" diye tanımlamaktadır (Ramsaur, 2011: 174, 179).

1.2.2. Meşrutiyet'in İlanı ve Tekfurdağı'ndaki Etkileri

Meşrutiyet'in ilanı yıllarında Tekfurdağı, Edirne Vilayeti'ne bağlı altı sancaktan biriydi. Vilayet merkezi, 27 Temmuz günü, meşruti yönetimi kutlamak için baştan sona süslenmişti. Gün boyunca, Vilayet Konağı ve Garnizon Komutanlığı önünde konuşmalar yapıldı ve kutlamalara devam edildi, geceleri fener alayları düzenlendi. 28 Temmuz'da Selanik merkezli III. Ordu'yu temsilen altı subay trenle Edirne'ye geldiler. Sivil ve askeri memurlar tarafından büyük bir coşku ile karşılanan İttihatçı subaylar, Vali ve II. Ordu Kumandanına İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından görevlerinden alındıklarını bildirdiler. Halkın "Padişahım Çok Yaşa!" şeklindeki sloganlarına karşı çıkarak, Padişah lehine slogan atılmamasını, zira Meşrutiyet'in kendilerinin çabaları ile ilan ettirildiğini belirtmişlerdi. Daha sonra subaylar, istasyon duvarlarındaki Padişah yanlısı bütün afişleri indirmek için harekete geçtiler. İstasyondan yola çıkan kalabalık, Belediyeye kadar yürüdüler²⁷ ve meydanda büyük bir gösteri yaptılar. Bu arada Vali ve II. Ordu Kumandanına, Kanun-ı Esasi'ye bağlılık yemini etmeleri şartıyla görevlerinde kalabilecekleri belirtildi. Yeminden sonra, şehirdeki esas sorumluluğun İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait olduğu da vurgulanmıştı (Kansu, 2011: 143-144).

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve Edirne Vilayeti'ndeki yansımalarını şehirde yayımlanan Yeni Edirne ve Vatan gazetelerinin²⁸ sütunlarında görmek mümkündür. Edirne Harbiyesi'nden İsmail Hakkı'nın Yeni Edirne Gazetesi'nde yayımlanan yazısı şehirdeki havayı ve halkın İttihatçılara bakışını özetlemektedir:

---

²⁷ Edirne'de İstasyon Karaağaç mevkiinde olup, Belediye ise şehir merkezindedir. Karaağaç ile Belediye arasında epey bir mesafenin olduğunu (tahmini 5 km) ve bu mesafenin yürüyerek kat edildiğini düşünürsek, meşrutiyeti kutlayan kalabalığın şehri etkisi altına aldığı söyleyebiliriz.

²⁸ İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan Vatan Gazetesi 1909 yılında Edirne'de yayın hayatına başlamıştır. Sahibi, Cemiyet adına Uzunköprülü Hasan Fehmi Hoca'dır (Bilar, 2006: 110). Gazetenin 1912 yılına ait nüshası, Edirne'de İttihat ve Terakki'nin iyi bir şekilde örgütlendiğini göstermektedir. "İntihabat" başlığı ile duyurulan haber şöyleydi: "Edirne Vilayeti'nde İttihat ve Terakki'nin hâkimiyetinden emin olabiliriz. Çünkü vilayetimiz tamamen ittihatçıdır, vatanperverdir, karşısında muhalif bir kuvvet yoktur. Bundan evvelki nüshamızda Edirne ahalisinin bu seçimlerde İttihat ve Terakki kuliplerine kaydedilmek üzere önlerinde bayraklar olduğu halde kalabalık gruplar halinde dâhil olduklarını yazmıştık. Vatanın saadet ve selameti emrinde hiçbir fedakârlıktan çekinmemiş olan cemiyet-i muhteremenin Edirne'deki itibarı yüksektir. Vatanımızın menfaati gereği, el birliği ile ittihad perverliğini takdir eder ve Cemiyetin muvaffakiyetinin devamını temenni ederiz." (Vatan, 21 Mart 1912, Numara: 112).

“Oh ne saadet, hürriyet güneşi Edirne ufuklarında doğdu. Yaşasın İttihad! Cenâb-ı Allah Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyetimizi muvaffak buyursun. Yaşasın Hürriyet! Yaşasın millet! Yaşasın Kanun-i Esasi! İşte 3. Orduda birkaç hainin kanıyla bu idare-i müstebideyi sarsan İttihad Cemiyeti Edirnemize geldi. Ordu, mekteb, millet hepsi bu fırkaya dâhil oldu. Yaşasın cemiyet-i mukaddese, yaşasın kahraman fedailerimiz, yaşasın vatanın selameti için uğraşan fedakâr askerler, yaşasın vatan, yaşasın hürriyet, yaşasın müsâvat, yaşasın adalet.” (Yeni Edirne, 5 Ağustos 1908, Numara: 8).

Aynı gazetede Mehmet Hilmi imzalı yazı ise, benzer duygular içermektedir. Meşrutiyet’in ilanı, istibdat devrinin bittiği ve bu günlerin kıymetinin bilinmesi gerektiği ifade edilmiştir:

“32 senedir Osmanlı ufuklarını kaplayan istibdat zulmünden birdenbire doğan sabah güneşi gibi hürriyeti görünce hepimizde bir şaşkınlık. Bu pek kolay elde ettiğimiz büyük nimete karşı ne kadar sevinmek lazım geleceğini tayin edemiyoruz. Elimizdeki hürriyet cevherinin kıymetini herkese anlatmalıyız. Bundan sonra ey kardeşlerim! Hürriyetin manasını dilimizin döndüğü kadar bütün kardeşlerimize, milletimize anlatmak herkesin vazifesidir.” (Yeni Edirne, 5 Ağustos 1908, Numara: 8).

Meşrutiyet’in ilanı, Edirne’de ve yurdun genelinde olduğu gibi Tekfurdağı’nda da sevinç gösterileri ile karşılandı. Özellikle Gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı Osmanlı kentleri, bu coşkuyu en iyi hisseden yerlerdi. Bu cümleden olarak Tekfurdağı, Meşrutiyet’in ilan edildiği sıralarda Gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir şehirdi. Nüfus bölümünde de ayrıntılı bir şekilde değinileceği üzere, bu dönemde merkez kazanın nüfusu 24.880’di ve bunun 9.620’si Ermeni, 7.635’i Müslüman, 5.888’i Rum, 1.543’ü Yahudi, 146’sı Protestan ve 48’i Katolik’ti. Daha net bir tablo çizmek gerekirse, nüfusun % 39’u Ermeni, % 33’ü Müslüman, % 23’ü Rum ve geriye kalan % 5’i ise diğer Gayrimüslim unsurlardan müteşekkildi. Hâsılı, Tekfurdağı merkez kazanın % 67’si Gayrimüslim, % 33’ü Müslüman’dı (BOA. İ. AZN. 82/4; BOA. ŞD. 1948/22).

Görüldüğü üzere, sancağın demografik yapısı, Meşrutiyet kutlamalarının burada coşkulu geçtiği izlenimini vermektedir²⁹. Ayrıca elimizde bulunan bir belgede, 1877

²⁹ Meşrutiyet’in Tekfurdağı’ndaki yansımalarıyla ilgili yaptığımız derin kapsamlı arşiv taramalarında şehirde yapılan kutlamalarla ilgili bir bilgiye rastlanılamadı. Bu yıllarda sancakta bir gazetenin faaliyette olmaması bu eksikliğin en büyük nedenidir. Edirne Vilayeti’nde çıkarılan birkaç gazete mevcut ancak bunlarda da Tekfurdağı ile ilgili bilgi mevcut değil. Örneğin, Edirne’de çıkarılan Âfitap Gazetesi, “Yaşasın hürriyet, yaşasın müsâvat, yaşasın adalet, yaşasın ordu” sloganıyla yayın hayatına devam etmiştir. Âfitap’ın elimizde olan nüshalarında Tekfurdağı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. bkz. (Âfitap, 26 Temmuz 1910, Numara: 60; Âfitap, 2 Ağustos 1910, Numara: 61). Aynı şekilde Edirne’de

yılında I. Meşrutiyet'in ilanı nedeniyle Tekfurdağı Liva İdare Meclisi azaları tarafından merkeze gönderilen teşekkür yazısı³⁰, sancağın Meşrutiyet'e olan ilgisini göstermesi açısından önemlidir. 30 Ocak 1877 tarihli yazıda, Tekfurdağı'ndaki memur ve ahali, Kanun-i Esasi'nin ilanı sebebiyle memnuniyetlerini bildirmişlerdi (BOA. Y.EE. 70/38-2).

Bir başka ilginç örnek ise, II. Meşrutiyet'in ilanından yaklaşık bir yıl sonrasına aittir. İnceik Nahiyesi'nin Karaçalı mevkiinde iskân ettirilen muhacirler için kurulan köye 26 Kasım 1906'da II. Abdülhamid'e atfen "Hamidiye" ismi verilmişti (BOA. İ.HUS. 148/23; BOA. A. MKT. MHM. 530/5). Meşrutiyet'in ilanından bir yıl sonra ise, köy halkı tarafından verilen dilekçede "Hamidiye" isminin değiştirilmesi istenmiş ve köyün ismi değiştirilerek 15 Temmuz 1909'da yeni adı "Feyz-i Hürriyet" olmuştu (BOA. DH. MKT. 2876/55).

Meşrutiyet'in Tekfurdağı için önemi bir başkaydı. Zira I. Meşrutiyet'in ilanının fikir babalarından, hürriyet sevdalısı ve vatan şairi Namık Kemal burada doğmuştu (1840-1888). II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte belediye binasının hemen önüne bir Namık Kemal anıtı dikilerek, üzerine Namık Kemal'in hürriyet özlemini dile getiren bir dize yazılmıştı:

"Ölürsem görmeden millette ümid ettiğim feyzi,

Yazılsın senk-i kabrimde vatan mahzun, ben mahzun." Bu dizenin hemen altında ise;

"Kemal'in şu feryâd-ı vatanperverânesinin te'sir-i beliği sayesinde Vatan bugün kâmrandır (bahtiyardır). Senin ruhunda ey vatanın büyük evlâdı ebediyyen şâdandır."

Yazılarak Namık Kemal'in, mücadelesini verdiği hürriyetin gerçekleştiği yazılmıştı. Anıtın bir diğer tarafına ise Meşrutiyet'i özetleyen dört kelime ve Meşrutiyet'in ilan tarihi belirtilmişti;

"Hürriyet, Adâlet, Müsâvât, Uhuvvet. 11 Temmuz 1324."

çıkartılan Vatan ve Yeni Edirne Gazetelerinin elimizdeki nüshalarında Tekfurdağı'ndaki Meşrutiyet kutlamalarıyla ilgili bir bilgiye tesadüf edilmedi.

³⁰ 16 kişinin imzasının bulunduğu bu yazı için tez içerisinde bkz. Ek- 25.

Tekfurdağı'nda Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde bir de “Âbide-i Hürriyet (Hürriyet Abidesi)” dikilmişti. Sancağın Mutasarrıfı Ömer Ali Bey tarafından yaptırılan bu abide, esasında bir çeşmedir ve üzerine;

Âbide-i Hürriyet

“Tekfurdağı Mutasarrıfı Adanalı Ömer Ali Bey'in bir hâtırâ-i kıymettârı olan bu âbide-i mefharet hâfıza-i tevkîr-i ahâlîde ebediyen menkûş kalacaktır. 1324 ” yazılmıştı³¹.

1.2.3. 1908 Seçimlerinde Tekfurdağı

24 Temmuz 1908'de meşruti idareye geçilmesinden sonra sıra, ülke genelinde seçimlerin yapılmasına gelmişti. II. Meşrutiyet seçimleri, iki kanun ve bir talimat referans alınarak yapılacaktı. Bunlar, 1876 Anayasası (Kanun-ı Esasi), 2 Ağustos 1908'de Padişah tarafından onaylanarak yürürlüğe giren 83 maddeden müteşekkil “*İntihâb-ı Mebusan Kanunu*” ve aynı gün çıkarılan 6 maddelik “*İntihab-ı Mebusan Kanunnamesinin Suver-i İcraiyesine Dair Talimat*” tır (Eraslan ve Olgun, 2006: 70).

Günümüz seçim sisteminden oldukça farklı olarak, seçim iki dereceli yapılacaktı. Seçmen olabilme şartlarını taşıyan her Osmanlı vatandaşı birinci derecede seçmendi. *Müntehib-i evvel* denilen birinci seçmenler, *müntehib-i sânileri* (ikinci seçmenleri) seçecek ve bunlar da milletvekillerini seçmiş olacaktı. Uygulamada ise şöyle olacaktı; *Müntehib-i sâni* seçimleri kaza ve nahiye merkezlerinde olacak ve her 500 birinci seçmen, bir ikinci seçmeni seçecekti. Örneğin bir nahiyede 250-750 seçmen varsa, 1; 770-1.250 seçmen, 2; 1.250-1.750 seçmen, 3 adet ikinci seçmen seçilecek ve bu oran dâhilinde seçimler yapılacaktı. İkinci seçmenler ise, Heyet-i Teftişîye'nin belirleyeceği bir günde milletvekillerini seçecekti (Demir, 2007: 51-53).

Birinci ve ikinci seçmen olabilmek için belli şartlara haiz olmak gerekirdi. Buna göre, 25 yaşını bitirmiş Osmanlı vatandaşı olan, medeni haklarından yoksun olmayan, iflas edenlerden itibarını yeniden kazanmış olanlar, bulunduğu yerleşim yerinde bir yıldan beri oturuyor olan ve doğrudan doğruya devlete vergi veriyor olanlar, yabancı bir devletin vatandaşlığı iddiasında bulunmayanlar birinci ve ikinci seçmen olabilecekti.

---

³¹ II. Meşrutiyet Döneminde Tekfurdağı'nda dikilen “Namık Kemal Anıtı” ve “Hürriyet Abidesi” bugün Süleyman Paşa Belediyesi'nin bahçesinde bulunmaktadır. Adı geçen anıtların fotoğrafları için bkz. Ek-53 ve Ek-54.

Milletvekili olabilmek için ise, Kanun-ı Esasi'nin 68. maddesinde belirtilen; Osmanlı vatandaşı olmak, 30 yaşını bitirmiş olmak, Türkçe bilmek, yabancı bir devletin hizmetinde bulunmamak, seçildiği vilayet halkından olmak, devlet memuru olanlar mebus seçildiklerinde memuriyetten istifa etmiş olması, iflas edenlerden itibarını yeniden kazanmış olması ve medeni haklarından yoksun bırakılmamış olması gibi şartlar gerekliydi. Seçim yasasına göre, her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilecekti. Erkek nüfusu 50.000-125.000 arasında olan yerler iki, 175.000' e kadar üç ve 225.000' e kadar olan yerleşim yerlerinden dört ve nüfusu daha fazla olan yerlerden bu oran ölçüsünde milletvekili seçilecekti. Seçimlerin güven ve huzur içerisinde yapılabilmesi için kaza merkezlerinde Heyet-i Teftişiyeler görev yapacaktı. Bu kurul kazada seçim işlerini yürütmek ve denetlemekle görevli olacak ve kazanın büyüklüğüne göre kurulun üye sayısı 4-6 kişiden oluşacaktı (Demir, 2007: 49-53; Olgun, 2008: 56-59).

1908 seçimleri 121 sancakta yapılmış olup, ayrıcalıklı statüde olan Sisam ve Lübnan'da ise, seçimler yapılmamıştır (Demir, 2007: 60). Meclise giren 288 mebusun, 147'si Türk, 60'ı Arap, 27'si Arnavut, 26'sı Rum, 14'ü Ermeni, 10'u Slav ve 4'ü Musevi'ydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı Ahrar Fırkası'nın yarıştığı seçimlerin galibi İttihatçılardı. Ahrar Fırkası'nın çıkartabildiği tek mebus, Ankara'dan adaylığını koyan Mahir Sait Bey'di (Ahmad, 2010: 47).

Tekfurdağı'nda yapılan seçimlerin sonucunda, Meclis-i Mebusan'da Tekfurdağı'nı bir Ermeni ve bir Türk milletvekili temsil etmiştir³². 1908'de seçilen Agop Babikyan'ın, 1909 yılında vefat etmesi üzerine sancakta yeniden seçim yapılmış ve yerine bir başka Ermeni, Agop Boyacıyan seçilmiştir. 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bütün yurtta olduğu gibi Tekfurdağı'nda da etkinliği ileri düzeydedir. Çünkü seçilen milletvekillerinin üçü de İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesidir.

1908 seçimleri Tekfurdağı'nda sıkıntılı geçmiştir. Zira Çorlu Kazası ve İncecik Nahiyesi seçimleri iptal edilerek yeniden yapılmıştır. Sancaktaki Rumlara göre, Çorlu Kazası ve

---

³² Kanun-ı Esasi'ye göre Osmanlı Meclis-i Mebusanı; "Heyet-i Ayan" ve "Heyet-i Mebusan" olmak üzere iki Meclisten oluşuyordu (md.42). Heyet-i Ayan'ın başkan ve üyelerini padişah, Heyet-i Mebusan'ın üyelerini ise halk seçecekti (md. 60 ve 65). Kanun-ı Esasi'nin tam metni için bkz. (Düstur, 1. Tertip, 4. Cilt, ss. 4-20). Meşrutiyet Devrinde, Meclisin 1908, 1902 ve 1912 dönemlerinde Tekfurdağı'ndan Heyet-i Ayan üyesi bulunmamaktadır. Seçilen mebusların hepsi de Heyet-i Mebusan üyesidir.

İnecik Nahiyesi'ndeki seçimlerde usulsüzlük yapılmıştı. Rumlar bu durumu değişik zamanlarda telgraflarla Dâhiliye Nezareti'ne bildirmişlerdi. Dâhiliye Nezareti meseleye kayıtsız kalmamış ve 30 Eylül 1908 tarihinde Edirne Vilayeti'ne bir telgrafname göndererek; Tekfurdağı Rum Milleti seçmenlerinin, İnecik Nahiyesi ve Çorlu Kazası seçimlerinin kanunen tasdik edilmesine rağmen, Heyet-i Teftişîye tarafından sebepsiz yere feshedildiğiyle ilgili iddialarının araştırılmasını istemişti (BOA. DH. MKT. 2622/76; BOA. DH. MKT. 2626/90).

Rumlar olayın takipçisi olmuşlar ve 11 Ekim 1908'de Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf daha yollamışlardı. Harandayadi ve 9 arkadaşının telgraflarında meseleye şöyle değinilmiştir: “Çorlu Kazası ve İnecik Nahiyesi'nde iptal edilen seçimlerin kanuna uygun olduğu ve Heyet-i Teftişîye tarafından sebepsiz yere feshedildiği belirtilmişti. Bu durum Rum Milletinin hukukuna taarruz anlamına gelmektedir. İlgili seçim kanunlarına uygun olarak tasdik edildiği halde, Heyet-i Teftişîye tarafından iptal edilip ve seçimlerin yeniden yapılmasına başlanmıştır. Bu seçimleri, Heyet-i Teftişîye kendi fikirlerine göre yapmaktadır. Binaenaleyh kanunen inkâr edilemeyen birinci seçimlerin iptal edilerek, Heyet-i Teftişîye tarafından yeniden icrasına teşebbüs edilen ikinci seçimlere Rum milletinin iştirak etmeyeceği bildirilmiştir. Ya kanunlara uygun yapılan birinci seçim sonuçları kabul edilir, aksi halde doğacak olan sıkıntılardan Rum Milleti mesul değildir.” (BOA. DH. MKT. 2635/35).

27 Ekim 1908'e gelindiğinde meselenin hala çözüme kavuşturulamadığı görülmektedir. Zira bu tarihte de Rumlar iki farklı telgrafla olayın takipçisi olmuşlardı. Çorlu seçim dairesi müntehib-i sânis (ikinci seçmeni) Dimosti, “*Biz mebusları seçmek üzere heyet-i teftişîye başkanlığına davet tezkeresiyle çağrıldığımız halde bize mebus seçtirmediler.*” diyerek durumu şikâyet etmiştir. Çorlu seçim dairesinin bir diğer müntehib-i sânis (ikinci seçmeni) Yani Oğlu Esterpo ise, “*Kanun-i Esasi ve Seçim Nizamnamesinde bir kere müntehipler (seçmenler) tayin edildikten sonra artı feshe sebep kanun yok iken, millet bizi ikinci müntehip (seçmen) seçtiği halde, daha sonra elimize verilen mazbatalara itibar edilmeyerek tekrar seçim yapıldı. Bu durum kanuna aykırıdır. Biz Kanun-i Esasi'nin icrasını istirham ederiz.*” (BOA. DH. MKT.2641/62).

Telgraflardan da anlaşılacağı üzere Çorlu ve İnecik Nahiyesi seçimleri Heyet-i Teftişîye tarafından iptal edilmiştir. Sancaktaki Rumlar meselenin takipçisi olmuşlar ancak bir

sonuç elde edememişler ve Heyet-i Teftişiye'nin kararı doğrultusunda seçimler yeniden yapılmıştır.

1.2.4. Tekfurdağı Milletvekilleri ve Meclis-i Mebusan'daki Faaliyetleri

1.2.4.1. Mehmet Adil Bey

Mehmet Adil Bey, 1855'te Bulgaristan'ın Hezargrad kasabasında doğdu. Çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra Avukatlık ve Meclis İdare üyeliği yaptı. 16 Kasım 1908 yılında 46 oy alarak Tekfurdağı milletvekili seçildi (Güneş, 1998: 349). İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Adil Bey (Ahmad ve Rustow, 1976: 268; Kansu, 2011: 394), Meclis-i Mebusan'da Evkaf ve Defter-i Hâkani Encümeni Zabıt Kâtipliği, Maliye Encümeni Zabıt Kâtipliği, dördüncü ve beşinci şube kâtipliği görevlerinde bulundu (Güneş, 1998: 349). Yaklaşık iki yıl Tekfurdağı milletvekilliği yapan Adil Bey, Edirne valiliğine atanınca 19 Kasım 1910'da mebusluktan istifa etti (Kansu, 2011: 394).

Adil Bey, Meclis-i Mebusan'da eğitim konusunda ve siyasi meselelerde fikir beyan etmiştir. 28 Aralık 1909'da Adil Bey ve arkadaşları Gazi Ethem Paşa'nın³³ vefatı münasebetiyle Meclisi Mebusan tarafından bir heyet seçilerek Paşa'nın ailesine taziyede bulunulması için bir tahrir (önerge) vermişlerdi. Mesele Mecliste görüşülmüş ancak Meclis'te taziyede bulunmanın yeterli olacağı kararına varılmıştır (MMZC. C.1, D.1, İç.1, 15 Kanun-ı Evvel 1325: 368).

Meclisin 27 Haziran 1910 tarihli oturumunda, hizmet süreleri yirmi seneyi bulan ve hizmetlerinden istifade edilemeyen maarif müdürü, mektep müdürü ve öğretmenlerin emeklilikleri hakkındaki kanun maddesine dair Maarif Encümeni mazbatasını münasebetiyle söz almıştır. Bu durumda olan maarif personelinin emekliliğe sevk

---

³³ Gazi Ethem Paşa 12 Ağustos 1844'te İstanbul'da doğdu. 1863'de İstanbul Harbiye ve Erkan-ı Harbiye mektebinden Mülâzım-i Sâni olarak mezun oldu. Piyade Mülâzımlığıyla askeri hizmete katılan Edhem Paşa Sultan II. Abdülhamid'in en parlak maiyyetleri arasına geçti. Plevne Savunması'nda Gazi Osman Paşa'nın yardımcılığını yaptı. 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan Harbinde Osmanlı Ordusu'nu kumanda etti. Savaşta Yunanlıları yenerek Mareşalliğe terfi ettirildi. II. Meşrutiyetin ilâmı ile 1908'de Ayan Meclisi âzâlığına getirildi. Hastalığına rağmen II. Abdülhamid tarafından Otuzbir Mart Vak'ası'ndan (13 Nisan 1909) bir gün sonra kurulan Tevfik Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı görevine getirildi 1909 yılında İstanbul'da vefat etti. Bkz. (Hülagü, 1996: 449). Meclisin Gazi Ethem Paşa'nın evine taziye ziyaretine soğuk bakması, Paşa'nın Abdülhamit taraftarı olması ve İttihatçı olmamasından olsa gerektir.

edilmelerini doğru bulduğunu beyan etmiştir (MMZC. C.6, D.1, İç.1, 14 Haziran 1326: 589).

Adil Bey'in meclis gündemine dâhil ettiği bir başka husus, Fedakârân-ı Millet Cemiyeti ile ilgilidir. Adı geçen cemiyete mensup bazı kişilerin kanuna aykırı bir şekilde tutuklanma sebepleri ve serbest bırakılmaları hakkında olayın aydınlatılmasıyla ilgili bir takrir vermiş ve Adliye Nezareti'nden meseleyle ilgili bilgi talep etmiştir. Meclis-i Mebusan'da mesele görüşmeye açılmış ve Edirne milletvekili Talat Bey, bu konuda çok dedikoduların dolaştığını, meclisin buna açıklık getirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Adliye Nezareti'nin konuya açıklık getirmesi kararına varılmıştır (MMZC. C.2, D.1, İç.1, 14 Kanun-ı Sani 1324: 359). Adliye Nazırı Manyasizade Refik Bey, bir hafta sonraki oturumda meseleye açıklık getirmiştir. Buna göre, Fedakârân-ı Millet Cemiyeti'nin silahlı bir örgüt olduğuyula ilgili atılan iftira sonucu cemiyet üyeleri tutuklanmıştır. Yapılan tahkikatta Ahmet Hamdi isimindeki zatın cemiyete iftira attığı anlaşılmış ve cemiyet üyeleri serbest bırakılarak, iftiracılar tutuklanmıştır (MMZC. C.2, D.1, İç.1, 22 Kanun-ı Sani 1324: 479).

1.2.4.2. Agop Babikyan Efendi

Agop Babikyan Efendi, 1856 yılında Edirne'de dünyaya geldi. Fransız Mektebinde okuduktan sonra, 12 yaşında Sofya'ya memur olarak gönderildi. 1878 yılında Ayastefanos görüşmelerinde kâtiplik yaptı. Bir süre Bosna-Hersek'te de görev yapan Babikyan, bölgenin Avusturya-Macaristan'ın eline geçmesiyle İstanbul'a döndü. 1879'da Edirne Ticaret Mahkemesi başkâtipliğine ve 1881'de İstinaf Mahkemesi İkinci Başkanlığı görevine atandı. 1891'de İstanbul'a gelerek burada bir süre avukatlık yaptı (Güneş, 1998: 350).

16 Kasım 1908 yılında 44 oy alarak Tekfurdağı mebusu olarak meclise girdi (Güneş, 1998: 350). II. Meşrutiyet Dönemi, birinci devresinde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi sıfatıyla Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda göreve başlayan Babikyan (Kansu, 2011: 394; Karakışla, 2001:113), bu görevi tamamlayamadan 1 Ağustos 1909 tarihinde Yeşilköy'deki evinde kalp krizi geçirerek vefat etti (Sonyel, 2014: 63; Kansu, 2011: 394).

Agop Babikyan Efendi, Osmanlı Meclis-i Mebusanı birinci devresinde seçim bölgesi olan Edirne ve Tekfurdağı'nın sorunlarını mecliste dile getirmekten öte, kanun görüşmeleri ve gayrimüslimlerin durumları ile ilgili konularda söz alarak fikir beyan etmiştir.

21 Temmuz 1909 yılında mecliste Gayrimüslimlerin kur'aları³⁴ hakkında kanun layihası görüşülürken söz alarak, "*Herkesin bildiği üzere doğduğu günden öldüğü güne kadar her Gayrimüslim Osmanlı vatandaşı 50'şer lira askerlik bedelini vermek zorundadır. Benim bedelimi 20 yaşına kadar pederim ödedi. Şimdi 53 yaşındayım ve 75 yaşına kadar da ödemeyeceğim.*" diyerek, 20 yaşına kadar askerlik bedelini ödemiş olan gayrimüslimlerin askere alınmalarını doğru bulmadığını dile getirmiştir (MMZC. C.5, D.1, İç.1, 8 Temmuz 1325: 481).

Agop Babikyan'ın kısa süren mebusluk hayatında bulunduğu en önemli görev, 1909 yılında Adana'da meydana gelen olayları araştırmak üzere Meclis-i Mebusan tarafından görevlendirilen heyet içerisinde yer almasıydı.

1909 yılı Nisan ayında Adana'da Müslümanlar ile Ermeniler arasında bir türlü önü alınamayan olayların³⁵ çıkması üzerine Adana mebusu Ali Münif Bey ve arkadaşları³⁶ 18 Nisan 1909 Pazar günü yapılan oturumda bir takrir (önerge) vererek, Müslümanlarla Ermeniler arasında bir haftadan beri hunharca katliamların yaşandığı, bu katliamların vatanperver halk tarafından esefle karşılandığı ve olayların civar vilayetlere de sıçradığı belirtilerek bu olaylarla ilgili ne gibi tedbirler alındığını sormuşlar ve hükümetten izahat istemişlerdi (MMZC. C.2, D.1, İç.1, 5 Nisan 1325: 69-71).

Meclis-i Mebusan, Adana Vilayeti'ndeki olayları soruşturmak üzere Tekfurdağı mebusu Agop Babikyan Efendi ve Karesi mebusu Şefik Bey'i bölgeye göndermeye karar

---

³⁴ 20 yaşını dolduran gençlerin asker olmak için birkaç sene-i sıra ile çektikleri kapalı kâğıttır. Kâğıdın içi beyaz olursa o sene askerden kurtulur ve Kaf harfi yazılı olursa askere alınır. (Şemseddin Samî, 1317: 1063).

³⁵ Adana olayları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları I-II*; Salahi R. Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları (Temmuz 1908-Aralık 1909)*; Mehmet Asaf, *1909 Adana Olayları ve Anıları*; Esat URAS, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*; *Son Vakarıvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*; Cemal Anadol, *Tarihin Işığında Emeni Dosyası*. (Eserlerin künyeleri için tezin kaynakçasına bkz.).

³⁶ Arif Hikmet (Mersin), Ali Cenani (Halep), Varteks (Erzurum), Hallacyan (İstanbul), Abdülhamit Zehravi (Hama), Hamparsun Boyacıyan (Kozan), Dagavaryan (Sivas), İsmail Hakkı (Amasya) (MMZC. C.2, D.1, İç.1, 5 Nisan 1325: 69-71)

vermiştir (BOA. BEO. 3548/266041). Ancak Şefik Bey, kendisinin ve eşinin rahatsız olduğunu belirterek heyete dahil olamayacağını 2 Mayıs 1325 (15 Mayıs 1909)'te Meclis-i Mebusan'a telgrafla bildirmiştir. Şefik Bey'in telgrafı Mecliste okunmuş ve onun yerine bir mebusun seçilmesi gündeme gelmiştir. Gönderilecek mebusun Fransızca bilmesi gerektiği Meclis başkanı tarafından özellikle belirtilmiş ve Meclisin 9 Mayıs 1325 (22 Mayıs 1909) tarihli oturumunda Kastamonu mebusu Yusuf Kemal Bey 69 oy alarak Adana'ya gönderilecek heyete seçilmiştir (MMZC. C.3, D.1, İç.1, 9 Mayıs 1325: 596-597; BOA. DH. MKT. 2824/16).

31 Mayıs 1909 tarihinde, Agop Babikyan ve Yusuf Kemal Beylerin Adana'ya ulaştıklarını ve hükümet memurları ile irtibata geçtiklerini bildiren telgrafları mecliste okunmuştur (MMZC. C.4, D.1, İç.1, 18 Mayıs 1325: 49). Bölgeye ulaşan komisyon üyeleri, ilk iş olarak yaralıları ziyaret etmişler ve ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmuşlardır. Daha sonra Yusuf Kemal Bey, yerel Ermeni ve Rum önderleri ile İngiliz ve Fransız konsoloslarını komisyonun toplantılarına katılmaya davet etmiştir. Hükümet konağında gerçekleşen ilk toplantıda Yusuf Kemal Bey, tarafsız olduğu bilinen İngiliz Konsolos Yardımcısı Dought Wylie'i komisyonun onur başkanı olmaya davet etmiş ve Dought Wylie de bu teklifi kabul etmiştir (Sonyel, 2014: 58).

Agop Babikyan, Adana'da kaldığı sürede aktif bir rol üstlenmiştir. Babikyan ve Mersin mutasarrıfı, Sadarete çektikleri telgrafta iki durumun düzeltilmesini istemişlerdir. Birincisi; tutuklu olarak sorgulanan Ermeni ileri gelenlerinden Kerope isimli şahsın ve Kerope ile aynı durumda olanların tutuksuz olarak yargılanmaları, İkincisi ise; sırf askeri memurlardan oluşan Tahkikat-ı İbtidaiye Heyeti'ne³⁷ Müslim ve Gayrimüslim halktan da aza tayin edilmesini istemişlerdir. Sadaret tarafından Adana Valiliği'ne bildirilen yazıda ise, Kerope isimli Ermeni ve aynı durumda olanların, tutuklanmalarını gerektirecek kati delillerin olmaması kaydıyla serbest bırakılmaları talimatı verilmiştir. Yine aynı yazıda, Tahkikat-ı İbtidaiye Heyeti'ne halktan aza tayininin kanunen mümkün olmadığı belirtilmiş, ancak tahkikatın daha güvenilir olması için Harbiye ve Adliye Nezaretlerinden 6 müstantıkın (sorgu hâkimi) tayinin yapılabileceği belirtilmiştir (Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları I, 2010: 446). Görüldüğü üzere Babikyan'ın istekleri Sadaret tarafından dikkate alınmıştır.

---

³⁷ Adana olaylarının araştırılması için kurulan heyete verilen isimdir.

Adana'da Divan-ı Harb-i Örfî (Askeri mahkeme) Reisi Mirlivâ Kenan Paşa ise, Agop Babikyan'ın yanlı davrandığını belirterek Babikyan'ın isteklerinin dikkate alınmasını eleştirmiştir. Kenan Paşa, mahkemeye hiçbir şekilde dışarıdan müdahalenin yapılmaması, Agop Babikyan'ın bu şekilde dışarıdan müdahaleleri devam ederse, mahkemenin hakkıyla vazifesini yapamayacağı bunun sonucunda da asayişin sağlanamayacağını vurgulamıştır (Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları I, 2010: 465).

Sadarettin gönderilen 27 Mayıs 1325 tarihli cevabi yazıda ise, araştırma heyetinin Meclis tarafından bölgeye gönderildiği, heyet üyelerinin tarafgirlikle suçlanmaması gerektiği, zira bu durumun devleti zor durumda bırakacağı belirtilmiştir (Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları I, 2010: 469-470).

Agop Babikyan, Adana'da bulunduğu sürede askeri makamlara da müdahale etmiştir. Dörtyol'daki 16. Alay 2. Tabur Komutanı Binbaşı Nedim Bey'den katil zanlısı Der Sahak isimli kişiyi tutuklamamasını istemiştir. Nedim Bey, Babikyan'ın bu isteğini geri çevirdiği için kendisinin ve taburunun türlü iftiralara maruz kaldığını ve Adana'da bulunan Divan-ı Harbe çağrıldığını, daha sonra taburu ile birlikte beraat ettiğini Sadaret'e gönderdiği 17 Haziran 1325 tarihli telgrafta belirtmiştir (Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları I, 2010: 519-520).

Babikyan'ın Divan-ı Harp üzerindeki etkisine bir başka örnek ise, Bahçe Müftüsü Yusuf Efendi'nin idam edilmesi olayıdır. Adı geçen müftü, Agop Babikyan ve Talat Paşa'nın ısrarı sonucu asılmıştır (Anadol, 2002: 312; Mehmed Asaf, 2002: 19).

Agop Babikyan Efendi, Adana'da fazla kalamamış, sağlık sorunlarını ileri sürerek görevini yarıda kesmiş ve 17 Haziran 1325 (30 Haziran 1909) tarihinde Rus vapuru ile İstanbul'a hareket etmiştir. Yusuf Kemal Bey'in bu durumu bildirir telgrafı Meclis'in 20 Haziran 1325 tarihli oturumunda okunmuştur (MMZC. C.5, D.1, İç.1, 20 Haziran 1325: 139).

Agop Babikyan'ın bölgeden ayrılmasından sonra Yusuf Kemal Bey, üç hafta daha Adana'da kalarak soruşturmaları tamamlamış ve hazırladığı raporu İngiliz Konsolos Yardımcısı Dought Wylie'ye sunarak İstanbul'a dönmüştür. Raporu inceleyen Dought

Wylie, kendi raporunu da tamamladıktan sonra Yusuf Kemal Bey'e göndermiştir. Yusuf Kemal Bey'in, mecliste görüştüğü Agop Babikyan'a raporları yeniden yazıp meclise sunma teklifine Babikyan sıcak bakmamıştır. Daha sonra Dought Wylie'nin Fransızca raporunu imzalayarak bu raporu meclis başkanına sunma fikrini de Babikyan kabul etmemiştir. Babikyan'ın raporu imzalamadan Yeşilköy'deki evinde ani ölümü üzerine, Yusuf Kemal Bey raporu meclise sunamamış ve mesele sonuçsuz kalmıştır (Sonyel, 2014: 61-63).

Adana olaylarıyla ilgili bir de Agop Babikyan'ın rapor hazırladığı bilinmektedir³⁸. Ancak bu raporun sahte olduğu ve Ermeni komiteleri tarafından hazırlanarak Babikyan imzasıyla Times gazetesinde yayımlandığı söylenmektedir.

Agop Babikyan'a ait olduğu iddia edilen rapor şöyledir:

“İstanbul'da 31 Martta hareket başlayınca, aynı gün öğleden sonra telgraflar payitahtın sahne olduğu vakayı bildirmiş ve Adana'da kargaşalıklar patlamıştır. Ertesi Çarşamba günü bu karışıklıklar, katliama dönüşerek üç gün sürmüş 3 Nisan'da nihayet bulmuştur. Sonra Rumeli'den taburların ulaştığı akşamı (12 Nisan Pazar) tekrar başlayarak Salı günü bitmiştir. Bu manasız fevranı kâfi derecede anlayabilmek için gerilere, hatta ilâni meşrutiyetin ertesi gününe kadar gitmek lazımdır.

Meşrutiyet idaresinin tekrar teessüsü, eski idarenin kendilerine fevkalade bir kudret ve nüfuz temin ettiği halkın menfaatleri üzerinde çok fena tesir yapmıştı. Binaenaleyh, tabiatıyla bu eşraf, yeni idareye ve bu meşrutiyeti müdafaa için kanlarını dökmeğe hazır bulunan Ermeniler'e karşı büyük bir kin ve husumet hâsil etmişlerdi. Bu sebeple bu kişiler, meşrutiyet idaresine muvaffakiyetle hücum için evvel emirde Ermeniler'i imha etmeği düşündüler. Halkın cehaletinden ve safiyetinden istifade ederek her tarafa Ermeniler hakkında halkın en nazik hissiyatını yaralayacak şekilde isnat ve iftiralar neşrettiler.” (Uras, 1950: 564-566).

Babikyan'a isnat edilen bu raporda, 31 Mart olayları ile Adana olayları arasında bağlantı olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca Ermeniler kendilerini Meşrutiyetin koruyucusu konumunda görmektedirler.

---

³⁸ Kâmuran Gürün, Babikyan'ın meclise takdim etmek üzere hazırladığı raporun, vefatı nedeniyle mecliste görüşülemediğini belirtmektedir (Gürün, 2010: 254).

Adana vali muavini iken kadro dışı kalan ünlü Şair Eşref ise, Adana olayları sırasındaki yanlı tutumundan dolayı Babikyan'a eleştirel bir şiir yazmıştır³⁹.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Adana Ermeni murahhası Muşeg Efendi'nin fitilini ateşlediği Adana olayları, kısa sürede civar kazalara da yayılmış ve zamanla içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Ermeniler, Türklerin bölgedeki Ermeniler'i katlettiğini, Adana valisi ve ildeki askeri makamların olaylarda büyük ihmalleri olduğu propagandasını yayarak meclisin ve büyük devletlerin bölgeye dikkatini çekmek istemişlerdir. Meclis-i Mebusan, olayların araştırılması için 1 Ermeni, 1 Türk mebusu seçerek Tahkik Heyeti adı altında bölgeye göndermiştir. Heyet üyeleri Kastamonu mebusu Yusuf Kemal Bey ve Tekirdağ mebusu Agop Babikyan, 31 Mayıs 1909 tarihinde Adana'ya ulaşmışlar ve tahkikata başlamışlardır.

Agop Babikyan Adana'da bulunduğu süre içerisinde yanlı davranmaktan geri durmamıştır. Yukarıda etraflıca anlatıldığı üzere olaylarda cinayete karışan tutuklu Ermeniler'in serbest bırakılmaları için Sadarete telgraf çektiği gibi zaman zaman askeri makamların görevlerini layıkıyla yerine getirmelerine engel olmaya çalışmıştır. Babikyan, Adana'da fazla kalmamış ve sağlık sorunlarını bahane ederek 30 Haziran 1909'da bölgeden ayrılmıştır. Esat Uras, olaylarla ilgili Babikyan'a isnat edilen raporun sahte olduğunu bu raporun Ermeni komitacılar tarafından hazırlandığını ileri sürmektedir.

Hükümet ise, olayların sorumlularını tespit etmek için bölgeye tahkik heyetleri gönderdiği gibi askeri mahkemeler kurarak, Türk-Ermeni ayrımı yapmadan olayların sorumlularını cezalandırmıştır.

1.2.4.3. Agop Boyacıyan Efendi

Agop Boyacıyan Efendi, 1854 yılında Tekfurdağı'nda dünyaya geldi. İstanbul'da Mühendis Mektebinde okuyan Boyacıyan, Darülfünun Ulûm-ı Riyaziye (Matematik) ve Tabiiye Şubesi müdürlüğü yaptı. Tekfurdağı milletvekili Agop Babikyan Efendi'nin

³⁹ Gittiği için baba Eşrefle veda eylemeden
Edemez meseleyi herkese sıhhatle beyan
Almalıydı eline maslahatın doğrusunu
Görmeden gitmemeliydi babayı Babikyan

Böyle görmek dilerim hepsini mebusanın
Ki ola gayret-i milliyesi zikre şayan
Giden ervahtan ikmal ile tahkikatı
Ahirette yazacaktır raporu Babikyan
(Mehmed Asaf, 2002: 20).

1909 yılında ani vefatı nedeniyle, yapılan seçimde 45 oy alarak Babikyan'ın yerine milletvekili seçildi (Güneş, 1998: 351).

Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen yazıda, Meclis-i Mebusan Riyaseti'nin talebi doğrultusunda Tekfurdağı'nda yeni bir seçim yapılarak Agop Babikyan'ın yerine bir milletvekili seçilmesi istenmişti (BOA. DH. MKT. 2902/19; BOA. DH. MUI. 3-2/37; BOA. DH. MUI. 3-2/50). Bunun üzerine, Tekfurdağı'nda yapılan seçimlerde Agop Boyacıyan Efendi, 22 Kasım 1909'da Tekfurdağı mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'a dâhil oldu (BOA. DH. MUI. 37-1/22; BOA. DH. MUI. 37-1/47).

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Boyacıyan, Matematik öğretmenliği yaptığı yıllarda birçok ittihatçının da hocası olmuştu (Kansu, 2011: 394). Boyacıyan, 1908 yılında kurulan ve 1912'de Türk Ocağı ile birleşen Türk Derneği'nin de üyeleri arasındaydı (Tunaya, 2002: 304).

Agop Boyacıyan, Meclis-i Mebusan'ın birinci ve ikinci dönemlerinde⁴⁰ seçilerek Tekfurdağı'nı temsil etmiştir. Eğitim, askeri, siyasi, mali ve idari meselelerde söz alarak meclisin gündemine dâhil olmuştur.

Kendisi de bir eğitimci olan Agop Boyacıyan Efendi, Mecliste eğitim konularına sıklıkla değinmiş ve çözüm önerileri sunmuştur. Ülkedeki eğitim kurumlarının, yolların ve belediyeciliğin geliştirilmesinden yanadır. Meclisin 2 Şubat 1910 tarihli oturumunda bu fikrini şöyle dile getirmiştir: “Çünkü bizim daha mühim ihtiyacımız vardır; onu gözden asla uzak tutmayalım. Evvela iptidai mekteplerimizin ıslahı ve ikinci olarak vilayetlerdeki yollarımızın yapılması, sokaklarımızın temiz olması. Eğer bu iki şeyi yapmazsak, kendimizi aldatmayalım, selamete yetişmiş olamayız. Onun için, mali itibarımızı iyi saklamalıyız. İleride, bendeniz görüyorum ki, büyük bir borç içine gireceğiz. Bu iki meseleye, yani iptidai ve rüştiyelerin ıslah ve yaygınlaştırılmasına, vatanımızın yüceltilmesine gayret edelim. Fikrim budur.” (MMZC. C.2, D.1, İç.1, 20 Kanun-ı Sani 1325: 616).

---

⁴⁰ II. Meşrutiyet Devrinde, Meclis-i Mebusan'ın 3 dönemi bulunmaktadır. Birinci Dönem: 17 Aralık 1908 ile 18 Ocak 1912; İkinci Dönem: 18 Nisan 1912 ile 4 Ağustos 1912; Üçüncü Dönem: 14 Mayıs 1914 ile 21 Aralık 1918 tarihlerini ihtiva etmektedir (Koçak, 1986: 964; Güneş, 1998: 20, 43). İkinci dönem çok kısa sürmüştür (yaklaşık 4 ay).

Boyacıyan, yurt genelinde eğitim-öğretimin teşvik edilmesini ve Mekteb-i Ali, İdadi ve Rüştiyelerden mezun olanların askerlik sürelerinin yeniden düzenlenmesini- Mektebi Ali mezunlarının 1, İdadi mezunlarının 1.5, Rüştiye mezunlarının ise 2 sene askerlik yapmasını- öngörmektedir. “*Bunu kabul ederseniz millete, mülke iki hizmette bulunacağız.*” diyerek askerlik kısaltmalarının hem ekonomiye hem de eğitim kurumlarının yaygınlaşmasına katkı sağlayacağını belirtmiştir. Çünkü mezun olanlar, üç sene kışlada oturacaklarına memleketlerine gidip çalışacaklar. Aynı zamanda mezunlar için askerliğe ayrılacak bütçe ile birçok eğitim kurumu açılacak ve bu sayede de eğitim kurumları artacaktır (MMZC. C.2, D.1, İç.1, 17 Teşrinievvel 1327: 169).

1910 yılındaki bir başka oturumda, Nâfia Nezareti Bütçesi görüşmelerinde, sıra Mühendis Mektebi giderlerine geldiğinde fikir beyan etmiştir. Ona göre, Fransızca öğretmenlerinin aldıkları ücretlerde dengesizlik vardır (biri ayda 1.250 kuruş alırken diğeri 2.000 kuruş almaktadır). Ayrıca, bu mektebe Avrupa’dan hoca getirilmesine karşı çıkarak bunun ekonomiye zarar verdiğini belirtmiştir (Yabancı hocaya ayda 7.500 kuruş verilmektedir) (MMZC. C.2, D.1, İç.1, 3 Haziran 1326: 616).

Boyacıyan Efendi, Posta ve Telgraf Müdürlüğü’nün 1911 senesi bütçesi münasebetiyle söz alarak ülkedeki yerli posta teşkilatının düzensizliği nedeniyle, yabancı postaların daha revaçta olduğundan bahsetmiştir. Posta Telgraf Müdürlüğü’nün Bakanlığa dönüştürülmesini teklif olarak sunmuştur. Zira Posta Telgraf Müdürlüğü’nün Bakanlık olması halinde, postalarda oluşan birçok karmaşanın ve düzensizliğin sona ereceğini, bu sayede de yabancı postaların müşterilerinin azalarak kapanmak durumunda kalacağını belirtmiştir (MMZC. C.5, D.1, İç.1, 28 Mart 1327: 169).

Boyacıyan’ının meclisteki bir başka faaliyeti ise, kendi seçim bölgesi olan Tekfurdağı’yla ilgilidir. Mecliste, Babaeski- Kırklareli demiryolu inşası ve işletilmesi için Şark Demiryolları Şirketi ile imzalanacak mukavele ve ilgili kanun layihası görüşülürken söz alarak, Tekirdağ-Muratlı hattının askeri sevkiyat için daha önemli olduğu, Babaeski- Kırklareli demiryolunun ise askeri bir önemi olmadığı sadece ticari bir hat olduğundan, bu nedenle önceliğin Tekirdağ - Muratlı hattına verilmesini istemiş ancak bu istek mecliste kabul görmemiştir (MMZC. C.6, D.1, İç.1, 18 Mayıs 1326: 347).

1.3. Sancağın İdari Yapısı

Osmanlı Klasik Dönemi'nde idari yapı, merkez teşkilatına bağlı olarak eyalet, sancak, nahiye ve köylerden oluşmaktaydı. Bu hiyerarşinin oluşturulmasında askeri teşkilat esas alınmıştı. Sancak, başlangıçtan beri devletin temel yönetim birimiydi. Birkaç sancağın birleşmesinden beylerbeyilik (eyalet) teşekkül etmişti. Osmanlı Devleti'nde eyalet kavramı, 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamıştır. Eyaletlerdeki sancakların birine “Paşa Sancağı” denilir ve eyaletin yöneticisi konumunda olan beylerbeyi burada otururdu (İnalçık, 2003: 122). Beylerbeyi, eyaletin askeri, idari ve mali amiri olup geniş yetkilere sahipti. Sancakları yöneten sancak beyleri, beylerbeyine bağlıydı (Özkaya, 1994: 14-16; Çadırcı, 2007: 97). Kaza yönetimi ise, idari birim olmaktan öte, kadıların idaresinde, mahkemenin bulunduğu adli birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik dönemdeki bu idari yapı, ufak tefek değişikliklerle Tanzimat sürecine kadar varlığını devam ettirmiştir (Çadırcı, 2007: 61, 97).

Tanzimat ile birlikte Osmanlı Klasik Devir idari yapılanmasında köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu dönemde taşrada ilk kalıcı düzenlemeler 1864 Vilayet Nizamnamesi ile olmuştur. Bilindiği üzere dış baskıların etkisiyle 28 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'nda yönetim alanında değişikliklerin yapılacağı belirtilmişti. Özellikle eyalet ve sancak meclislerinde görev yapan Gayrimüslim üyelerin görüş ve düşüncelerine önem verilmediği ve onlara baskı yapıldığı düşüncesi, İngiltere, Fransa, Rusya tarafından Osmanlı'ya bir baskı unsuru olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda kurulan komisyonlar, ülke yönetimini yeniden düzenleyerek, 1864'te Vilayet Nizamnamesi'ni hazırladılar. İlk olarak Mithat Paşa'nın valiliğini yaptığı Tuna Vilayeti'nde 1864-1867 yılları arasında uygulanan nizamname, daha sonra bütün imparatorlukta yürürlüğe girmiştir (Çadırcı, 1985: 216; Çadırcı, 2011: 84). Fransız taşra yönetim sisteminden yararlanılarak hazırlanan vilayet nizamnamesiyle, eyalet adı “vilayet” olarak değiştirildi, sancak yönetimi⁴¹ kaymakam yerine “mutasarrıf”a bırakıldı ve kaza müdürlüğü kaldırılarak, kazaların başına hükümet tarafından “kaymakam”lar atandı. Köyler, II. Mahmut dönemindeki gibi muhtarlar tarafından yönetilecek ancak en az üç,

---

⁴¹ Osmanlı'da sancak yöneticilerine verilen isimlerde zaman zaman değişiklikler olmuştur. Klasik devirde önce “sancakbeyi”, sonraları “mütesellim”; Tanzimat sürecinde ise “muhassıl”, “kaymakam” ve “mutasarrıf” unvanları kullanılmıştır (Çadırcı, 1985: 211-217).

en çok on kişiden oluşan “İhtiyar Meclisi” köy yönetiminde yer alacaktı (Ortaylı, 2011: 53-54; Çadircı, 1985: 216).

1864 Vilayet Nizamnamesi’ni, 1871 İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi ve 1876 Nahiye Nizamnameleri takip etmiştir⁴². Bu düzenlemeler, 1913 İdare-i Umumiye Vilayet Kanunu’nun yayımlanmasına kadar yürürlükte kaldı. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra ülke yönetimi konusu yeniden gündeme gelmiş ve Şûrâ-yı Devlet’te oluşturulan bir kurula bu görev verildi. Kurul, Kanun-ı Esasi’deki hükümleri ve vilayetlerden gelen görüşleri de dikkate alarak bir tasarı hazırlamış ve Meclis-i Mebusan’a sunmuştur. Balkan Savaşları’nın çıkmasıyla kanun, 15 Mart 1913’te ancak yürürlüğe girebildi. 1913 düzenlemesi ile idari bölünmede herhangi bir değişiklik yapılmadı. Vilayetlerde valinin başkanlığında “Vilayet İdare Meclisi”, sancaklarda mutasarrıfın başkanlığında “Liva İdare Meclisi”, kazalarda kaymakamların başkanlığında “Kaza İdare Meclisi” görev yapacaktı. Vilayetlerdeki “müdürlük” seviyesindeki kurumların sancaklardaki yansıması “memurluklar” şeklinde burada da teşkil edildi. Bu bağlamda vilayetlerdeki defterdarın yerini, sancaklarda muhasebeci, nafia müdürünün yerini ise nafia mühendisi alacaktı. Sancaklardaki memuriyetler kazalarda da oluşturuldu. 1913 Kanunu’nda nahiyeler ve köyler ile ilgili herhangi bir düzenleme yer almamış, nahiyeler ve köyler mevcut idari durumlarını devam ettirdiler. Sonuç olarak, 1913 düzenlemesi köklü değişiklikler getirmemiş, 1864 Nizamnamesi ufak tefek değişikliklere uğrayarak 20.yüzyıl başlarında da varlığını devam ettirdi (Çadircı, 2007: 221-222).

Tekfurdağı Sancağı, bu dönemde Edirne Vilayeti’ne bağlı 6 sancaktan biri olup, sınırları içerisinde 3 kaza ve 12 nahiye bulunmaktaydı. 1902 yılında Tekirdağ’ın, Edirne Vilayeti’ne bağlı diğer sancaklarla birlikte idari yapısı aşağıdaki gibidir:

---

⁴² Tanzimat Sürecinde ülke yönetiminde meydana gelen değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s.625-638; Çadircı, 2007: 1-311; Ortaylı, 2011: 1-205).

Tablo 1
20.Yüzyıl Başlarında Edirne Vilayeti Sancak ve Kazaları

EDİRNE SANCAĞI	DEDEAĞAÇ SANCAĞI	GELİBOLU SANCAĞI	GÜMÜLCİNE SANCAĞI	KIRKKİLİSE SANCAĞI	TEKFURDAĞI SANCAĞI
Cisr-i Ergene Kazası	Sofulu Kazası	Keşan Kazası	İskeçe Kazası	Lülebergos Kazası	Çorlu Kazası
Cisr-i Mustafa Paşa Kazası	İnöz Kazası	Şarköy Kazası	Darıdere Kazası	Baba-i Atik Kazası	Hayrabolu Kazası
Ortaköy Kazası	-	Eceabad Kazası	Eğridere Kazası	Vize Kazası	Malkara Kazası
Dimetoka Kazası	-	Mürefte Kazası	Ahiçelebi Kazası	Tırnova Kazası	-
Havsa Kazası	-	-	Sultanyeri Kazası	Ahtapoli Kazası	-
Kırcaali Kazası	-	-	Rubçoz Kazası	Midye Kazası	-

Kaynak: EVS, 1319: 234-249.

1912 Balkan Savaşları'na kadar *Tablo 1*'deki yönetim yapısı aynen devam etmiş ancak 1912'den sonra Edirne Vilayeti yönetim yapısında değişimler olmuştur. Birinci Balkan Savaşı neticesinde Rumeli'de Osmanlı egemenliğinin büyük oranda sona ermesiyle vilayet ve sancak sayılarında yeni yapılanmaya gidilmiştir. Edirne Vilayeti'ne bağlı Gelibolu ve Tekfurdağı sancaklarının bir kısmı hariç diğer sancaklar Bulgaristan egemenliğine girmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, Rumeli'nin Osmanlı egemenliğinde kalacak olan kısmında merkezi Tekfurdağı olmak üzere Gelibolu ve Çatalca sancaklarını ihtiva eden bir Tekfurdağı Vilayeti tesis etmek için karar almıştır (BOA. BEO. 4194/314534). İşgal altında bulunan Osmanlı topraklarının Bulgarlar tarafından tahliyesi durumunda, hem toprakların geri alınması hem de Rumeli'nin güvenliği için, yeni kurulacak olan vilayete jandarma ve polis kadrosu da tertip edilmiştir (BOA. DH. İD. 183-1/11). 17 Haziran 1913 tarihinde alınan karar gereği Tekfurdağı Vilayeti'nin yönetim yapısı aşağıdaki gibidir.

Tablo 2
I. Balkan Savaşı Sonunda Tesis Edilmesi Kararlaştırılan Tekfurdağı Vilayeti

TEKFURDAĞI SANCAĞI	GELİBOLU SANCAĞI	ÇATALCA SANCAĞI
Hayrabolu Kazası	Keşan Kazası	Silivri Kazası
Malkara Kazası	Mürefte Kazası	Büyükçekmece Kazası
Çorlu Kazası	Şarköy Kazası	-
-	Eceabat Kazası	-

Kaynak: BOA. DH. İD. 183-1/11(bkz. ek-4).

Tablo 2’de belirtilen yönetim yapısı, kararlaştırılmasına rağmen uygulamaya girmemiştir. Zira İkinci Balkan Savaşı sonucunda Edirne tekrar Osmanlı topraklarına katılmış, Dedeoğaç ve Gümölcine sancakları hariç Kırkkilise, Tekfurdağı ve Gelibolu yeniden Edirne Vilayeti’ne bağlanmıştır. Bu dönemde yapılan bir değişiklik ise Kırkkilise Sancağı’na bağlı Saray Kazası’nın 1914 yılından itibaren Tekfurdağı Sancağı’na bağlanmasıdır (BOA. BEO. 4276/320648).

Osmanlı arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgilere göre, Tekirdağ’daki resmi kurumların genelinin kendine has bir binasının olmadığı görülmektedir. Devlet daireleri, şahıslardan kiralanmış ortak binalarda faaliyet göstermekteydi. Örneğin 1903 yılında Tekirdağ Hükümet Konağı olarak Mehmet ve Eşref isimli kişilerden kiralanmış haneleri Mutasarrıflık, Adliye ve Maliye daireleri ortak kullanmaktaydı. Kasım 1900 yılından beri ödenen 1000 kuruş kira bedelinin 200 kuruşunu maliye dairesi, 400 kuruşunu Adliye dairesi ve 400 kuruşunu ise mutasarrıflık ödemekteydi (BOA. DH. MKT. 2559/21; BOA. DH. MKT. 2596/129; BOA. DH. MKT. 567/44; BOA. TFR. 1. ED. 3/201). 1906 yılında Çorlu Kazası hükümet konağı olarak Basri Bey’den aylık 800 kuruşa kiralanmış binanın kullanımı da ortaktı. Kira bedelinin 80 kuruşunu adliye ve ticaret-i nafia daireleri, 35 kuruşunu ziraat bankası, 20 kuruşunu jandarma dairesi ve kalanını da kaza kaymakamlığı ödemekteydi (BOA. DH. MKT. 1128/76). Hükümet konağı olarak kullanılan binaların kiralanmasına karşılık belediye dairelerinin kendine has binalarının inşa edildiği görülmektedir. 1901 yılında Malkara (BOA. DH. MKT. 2532/70), 1903 yılında Tekirdağ Belediye Dairesi’nin (BOA. DH. MKT. 767/58) inşası tamamlanmıştır. Tekirdağ Belediye Dairesi’nin inşasında üstün gayretleri görülen

Tekirdağ Belediye Reisi Adil Bey terfi ettirilmiş, belediye kalfası Tanaşo Efendi de sanayi madalyası ile ödüllendirilmiştir (BOA. DH. MKT. 804/32).

1.3.1. İdari Kurumlar

1.3.1.1. Mutasarrıflık

Osmanlı Devleti'nde, sancak idarecisi anlamında kullanılan mutasarrıflığın kesin olarak kurumsallaşması, 1864 Vilayet Nizamnamesi sonucu eyalet yerine vilayet sistemine geçilmesi ile oldu (Örenç, 2006: 377).

Sancağın mülki amiri konumunda olan mutasarrıfların görevleri 1871 Nizamnamesi'nin 35. ve 36. maddelerinde açıklığa kavuşturulmuştur. Mutasarrıflar, mülkiye, maliye ve zaptiye işlerinin idaresi, cezai ve hukuki hükümlerin kanunlara uygun şekilde icrası, nahiye meclislerinin validen izin almadan toplanma zamanlarının belirlenmesi, bu meclislerde alınan kararların sancakla ilgili olanlarının uygulanması, validen alacakları emir ve talimatların infazı, sancak memurlarının hareketlerini izleyerek, uygunsuz davrananlar hakkında tetkikat ve teftişler yaparak valiye bilgilendirme gibi iş ve işlemlerden sorumluydular (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s. 634).

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnameleri'nden edindiğimiz bilgilere göre 20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı, 3. sınıf bir sancağın⁴³ merkezidi (SDAO, 1325: 908; SDAO, 1328: 511). 1892 yılında Tekfurdağı Sancağı eski Naibi Sabit Bey'in merkeze gönderdiği layihaya göre, Tekfurdağı'nın önemli bir mevkide olmasına rağmen amirlerinin düzensizliğine dikkat çekilmiştir (BOA. DH. MKT. 1974/61). Bu bağlamda sancak, konumu gereği bu dönemde devlet ricali tarafından önemsenmektedir. 1892 yılından sonra sancağa atanan mutasarrıfların uzun süreli olmaları bu layihanın merkezi idare tarafından dikkate alındığını göstermektedir.

Sancakta mutasarrıfların yanında mutasarrıf muavinleri de görev yapmaktaydı. 1905-1908 yılları arasında 2 Gayrimüslimin mutasarrıf muavinliği yaptığı tespit edilmiştir (SDAO, 1323: 848; SDAO, 1325: 908; SDAO, 1326: 908). Mutasarrıf Ömer Ali

---

⁴³ Osmanlı Devleti'nde sancaklar nüfuslarına göre sınıflara ayrılmış olup, sancağın mülki amiri olan mutasarrıfların maaşları da bu sınıflandırmaya göre belirlenmiştir (Örenç, 2006: 378). Örnek: Yozgat Mutasarrıflığı'na Tekfurdağı Mutasarrıfı Muhyittin Paşa'nın ve Tekfurdağı'na üçüncü sınıf mutasarrıflık maaşıyla Lazistan Mutasarrıfı Zekeriya Zihni Bey'in tayini (BOA. BEO. 4241/318043), Edirne Valiliği'ne üçüncü sınıf maaşla Tekfurdağı Mutasarrıfı Zihni Bey'in tayini (BOA. İ. MMS. 200/37).

Bey'in muavinliğini yaklaşık iki yıl İspiraki Efendi yapmıştır. Muavin İspiraki Efendi, yolsuz hareketlerinden ve Yunan Milli donanması için halktan yardım toplamaya teşebbüste bulunması gibi hilaf-ı sadakat hareketlerinden dolayı görevden alınmıştır (BOA. BEO. 2769/207656; BOA. BEO. 2769/207613; BOA. DH. MKT. 1058/10). Onun yerine Şarköy Kaymakamı Kaleanti Efendi tayin edilmiştir (BOA. BEO. 2819/211394). Ömer Ali Bey ve Şehabettin Bey'in muavinliğini yapan Kalaeanti Efendi'den sonra bu göreve kimse getirilmemiştir.

Osmanlı Devleti, mutasarrıfların görev mahallinde her ne sebeple ile olursa olsun halktan hediye kabul etmelerini yasaklamıştır. Bu cümleden olarak Dâhiliye Nezareti'nin Edirne Vilayetine gönderdiği 3 Ekim 1901 tarihli yazıda, Tekfurdağı Mutasarrıfı Şeref Paşa uyarılmıştır. Şeref Paşa'ya şehirdeki Rum cemaati tarafından hediye edilen çantanın iade edilerek, bundan sonra hediye kabul etmemesi için tembihatta bulunulmuştur (BOA. DH. MKT. 2544/28).

Osmanlı arşivleri, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnameleri ve Edirne Vilayet Salnameleri'nden hareketle, 1870-1920 yılları arasında görev yapan Tekfurdağı Sancağı mutasarrıfları aşağıdaki gibidir.

Tablo 3
Tekfurdağı Sancağı Mutasarrıfları (1870- 1920)

Sıra	Mutasarrıflar	Görev Yaptığı Yıllar
1.	Mehmet Tevfik Paşa ⁴⁴	1870-1871
2.	Arif Paşa ⁴⁵	1872
3.	Zeynel Abidin Bey ⁴⁶	1873
4.	Fehim Paşa ⁴⁷	1874
5.	Mehmet Arif Paşa ⁴⁸	1875
6.	İzzet Bey ⁴⁹	1876-1877
7.	Necip Bey ⁵⁰	1883-1884
8.	İbrahim Sadim Bey ⁵¹	1885-1886
9.	Necip Bey ⁵²	1887-1889
10.	Mehmet Salih Bey ⁵³	1890-1891
11.	Hayri Paşa ⁵⁴	1892-1896
12.	Rıza Bey ⁵⁵	1896-1898
13.	Şeref Paşa ⁵⁶	1898-1905
14.	Ömer Ali Bey ⁵⁷	1905-1907
15.	Şehabettin Bey ⁵⁸	1907-1908
16.	Reşit Paşa ⁵⁹	1908
17.	Reşat Bey ⁶⁰	1908-1909
18.	İbrahim Hüsnü Bey ⁶¹	1909-1910
19.	Refet Bey ⁶²	1910-1912
20.	Muhittin Paşa ⁶³	1913
21.	Zekeriya Zihni Bey ⁶⁴	1913-1915
22.	Vasfi Bey ⁶⁵	1916

⁴⁴ EVS, 1287: 99; EVS, 1288: 101.

⁴⁵ EVS, 1289: 105.

⁴⁶ EVS, 1290: 104.

⁴⁷ EVS, 1291: 88.

⁴⁸ EVS, 1292: 85.

⁴⁹ EVS, 1293: 80, 138.

⁵⁰ EVS, 1300: 204; EVS, 1301: 225.

⁵¹ EVS, 1300: 204; EVS, 1301: 225.

⁵² BOA. DH. MKT. 2105/32; EVS, 1304: 226; EVS, 1305: 230; EVS, 1306: 230.

⁵³ EVS, 1308: 230; EVS, 1307: 230.

⁵⁴ EVS, 1310: 647; EVS, 1311: 210; EVS, 1312: 212; EVS, 1313: 216.

⁵⁵ EVS, 1314: 200

⁵⁶ BOA. DH. MKT. 882/35; EVS, 1315: 204; SDAO, 1318: 639; SDAO, 1319: 691; SDAO, 1320: 710; SDAO, 1321: 760; SDAO, 1322: 775.

⁵⁷ BOA. BEO. 2505/187863; BOA. DH. MKT. 932/49; SDAO, 1323: 848; SDAO, 1325: 908.

⁵⁸ BOA. DH. MKT. 2679/34; BOA. İ.TAL. 417/19; BOA. DH. MKT. 1156/22; SDAO, 1326: 908.

⁵⁹ BOA. BEO. 3351/251314; BOA. BEO. 3390/254211; BOA. DH. MKT. 1296/55.

⁶⁰ BOA. BEO. 3390/254211; BOA. BEO. 3631/272297; BOA. DH. MUİ. 1-1/63.

⁶¹ BOA. BEO. 3631/272297; BOA. DH. MUİ. 1-1/63; BOA. DH. MUİ. 113/16.

⁶² SDAO, 1328: 511; BOA. BEO. 4082/306143.

⁶³ BOA. BEO. 4195/314620

⁶⁴ BOA. BEO. 4241/318043; BOA. BEO. 4381-328523; BOA. İ. MMS. 200/37

⁶⁵ BOA. BEO. 4410/330699

23.	Süleyman Bey ⁶⁶	1917-1918
24.	Hasan Vassaf Bey ⁶⁷	1918-1919
25.	Ali Füzuzan Bey ⁶⁸	1919-1920
26.	Hacı İbrahim Paşa ⁶⁹	1920

Tekfurdağı Sancağı'nda en uzun süre görev yapan mutasarrıflar, Hayri Paşa (4 yıl) ve Şeref Paşa (7 yıl)'dır. En kısa süre görevde bulunan mutasarrıf ise Reşit Paşa (2 ay)'dır. 1870'ten 1920'ye genel bir değerlendirme yapacak olursak, mutasarrıfların görev sürelerinin kısa olduğu göze çarpmaktadır. Genellikle yılda bir, bazen de yılda iki mutasarrıfın sancakta görev değiştirdiği görülmektedir. Bu durum aşağıda değineceğimiz üzere (Reşit Paşa'nın görev süresinde olduğu gibi) halkın tepkilerine neden olmuştur. 1892 yılında ise eski Tekfurdağı Naibi Sabit Bey, konu hakkında merkeze bir layiha göndermişti.

Mutasarrıfların bazılarının, haklarında suç isnat edilen iddialardan dolayı görevlerinden alındığı tespit edilmiştir. 1907 yılında mutasarrıflık yapan Şehabettin Bey, yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle, 1909'da ise Reşat Bey, şehirdeki bazı memurlar ve eşrafın verdiği dilekçe doğrultusunda idaredeki zayıflıklarından dolayı görevlerinden alınmışlardır.

Mutasarrıf Rıza Bey, Tekfurdağı hükümet konağı yangınında görevini layıkıyla yapmadığı ve önemli evrakların zarar görmesine sebebiyet verdiği gerekçesiyle tevbih (kınama) ile cezalandırılmıştır⁷⁰.

20. yüzyıl başlarında sancakta görev yapan mutasarrıflarla ilgili ayrıntılı bilgi vermenin konumuz açısından önemli olduğu düşüncesindeyiz. 1900-1912 tarihleri arasında görev yapan mutasarrıflar aşağıdaki gibidir:

Şeref Paşa: 1897- 1904 yılları arasında 7 sene mutasarrıflık yapmıştır (EVS, 1315: 204; SDAO, 1318: 639; SDAO, 1319: 691; SDAO, 1320: 710; SDAO, 1321:760; SDAO,

⁶⁶ BOA. BEO. 4410/330699.

⁶⁷ TİY, 1973: 238.

⁶⁸ TİY, 1973: 238.

⁶⁹ TİY, 1973: 238.

⁷⁰ Tekfurdağı Hükümet Konağı yangınındaki ihmaller 2 Eylül 1898 tarihli belgede şöyle geçmektedir: “ (...) Evrak ve resmi defterlerin korunmasına mahsus çeşitli mahzenler bulunduğu halde bunların sabahları çıkarmak ve akşamları yine yerlerine koymak icap eder iken evrak ve resmi kayıtların onda birinin bırakılarak yanmasına sebebiyet verilmiş olmasından ve yangına kadar mutasarrıfın orada bulunup gerekli tedbirleri alması gerektiği halde savuşup hanesine gitmesinden dolayı mutasarrıfın tevbihini (kınama cezası) icab-ı maslahat bulunduğundan ol vecihle ifa-yı muktezası Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi'ni bi mazbata ifa kılındığı izbar buyrulmuştur.” (BOA. DH. MKT. 2105/32).

1322: 775). Şeref Paşa, bu süre zarfında başarılı hizmetlerde bulunmuş ve Merkezi İdare tarafından birçok ödül ile taltif edilmiştir. Aldığı ödüller; üstün hizmetlerinden dolayı 9 Ocak 1901 tarihli irade-i seniyye ile altın liyakat madalyasıyla taltif edilmiştir (BOA. İ. TAL. 237/68). İran Devleti tarafından Şeref Paşa'ya verilen birinci rütbeden kırmızı Hamail'in, 21 Mayıs 1901 tarihli irade ile kabulü ve üniformasına asılmasına karar verilmiştir (BOA. İ. TAL. 254/54). 9 Aralık 1903 tarihli irade-i seniyye ile cihet-i askeriye ait hususlarda gösterdiği üstün hizmetlerden dolayı birinci rütbeden Mecîdi Nişanı ile ödüllendirilmiştir (BOA. İ. TAL. 319/40).

Mesleğinde gösterdiği başarılarından dolayı 1903 yılında verilen ikinci rütbeden Nişân-ı Osmânî değiştirilerek rütbesi terfi ettirilmiştir (BOA. DH. MKT. 761/59) ve 19 Ocak 1904 tarihli irade ile birinci rütbeden Nişân-ı Osmânî ile taltif edilmiştir (BOA. İ. TAL. 323/13).

Osmanlı Arşivinde yaptığımız araştırmalarda mutasarrıflığı süresince Şeref Paşa hakkında bir adet şikâyet dilekçesine rastlanmıştır. Tekfurdağı ahalisinden Osman imzasıyla Rumeli Vilayât-ı Şahanesi Müfettiş-i Umûmiliği'ne gönderilen 5 Temmuz 1904 tarihli şikâyet dilekçesinde Şeref Paşa'nın, zimmetine para geçiren memurları koruduğu, onlar hakkında işlem yapmadığı ve göz yumduğu hususları dile getirilmiştir. Böyle bir zatın, "*Rumeli-i Şahane gibi hükümet-i seniyyenin ıslahata gayret ve ihtimam ettiği mahalde (Tekfurdağı'nda)*" bulundurulmasının sakıncalı olduğu, bunca sû-i istimalâta rağmen Şeref Paşa'nın görev yerinin değiştirilmesi ya da hakkında tahkikatın yapılması gerektiği belirtilmiştir (BOA. TFR. 1. ŞKT. 44/4319). Bu dilekçenin akıbeti hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılamadı.

Şeref Paşa'nın, 7 Ağustos 1904 tarihinde Karahisar-ı Sahip (Afyon) Sancağı Mutasarrıfı Nuri Bey ile becayişleri kararlaştırılmasına rağmen, bu değişiklik gerçekleşmemiştir (BOA. İ. DH. 1425/20). Şeref Paşa, 21 Ağustos 1904 tarihinde Karahisar-ı Sahip Mutasarrıflığı'na tayin edilerek (BOA. DH. MKT. 882/35), yerine Karesi (Balıkesir) Mutasarrıfı Ömer Ali Bey atanmıştır.

Ömer Ali Bey: 1905-1907 tarihleri arasında görev yapan Ömer Ali Bey (SDAO, 1323: 848; SDAO, 1325: 908), Karesi (Balıkesir) Mutasarrıfı iken 13 Şubat 1905 tarihinde

Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na atanmıştır (BOA. BEO. 2505/187863; BOA. DH. MKT. 932/49).

Ömer Ali Bey'in görevi sırasında, suç isnat edilebilecek bir iddia ile gündeme geldiği tespit edilmiştir. Bursa İran Başşehbenderi tarafından verilen takrirde, Ömer Ali Bey'in Balıkesir mutasarrıfı iken İranlı birinin Nisa hapisanesinde bulunan kızına tecavüz ettiği iddia edilmiştir. Dâhiliye Nezareti tarafından Hüdavendigâr Vilayeti'ne gönderilen 1905 tarihli yazıda, ırz davalarında gereğinin yapılabilmesi için tacize uğrayan kişinin pederi ya da velisi tarafından mahkemeye müracaat edilmesi gerekmekte olup, şimdiye kadar böyle bir talebin olmadığı ve muamelenin usulüne göre yapılması istenmiştir (BOA. DH. MKT. 977/6). Bu iddianın sonucuyla ilgili bir belgeye rastlanılmadı.

Ömer Ali Bey, 18 Şubat 1907 tarihli irade-i seniyye ile Bingazi Mutasarrıflığı'na tayin edildi⁷¹ (BOA. BEO. 2997/224771; BOA. Y. MTV. 295/33).

Şehabettin Bey⁷²: Ömer Ali Bey'den sonra mutasarrıf olan Şehabettin Bey (SDAO, 1326: 908), 20 Mart 1907 tarihli irade ile birinci rütbeden Nişân-ı Osmânî ile taltif edilmiş (BOA. İ.TAL. 417/19; BOA. DH. MKT. 1156/22), ancak hakkında yolsuzluk yaptığı iddialarının ortaya çıkması üzerine görevden alınmıştır. Merkezi İdare, Şehabettin Efendi'nin icra olunacak tahkikat neticesinde suçsuz bulunması halinde Bolu Sancağı Mutasarrıflığı'na atanmasını kararlaştırmış olmasına rağmen (BOA. BEO. 3351/251314; BOA. DH. MKT. 2679/34), bu atama gerçekleşmemiştir. Tekfurdağı Mutasarrıflığı'ndan ayrıldıktan yaklaşık üç yıl sonra 19 Eylül 1912 tarihinde Manisa Mutasarrıflığı'na atanmıştır (BOA. BEO. 4086/306428).

Dâhiliye Nezareti'nin, Mülkiye Tekâüt Sandığı Nezareti'ne gönderdiği 28 Temmuz 1909 tarihli yazı ile mazuliyet maaşı⁷³ talebinde bulunan eski Tekfurdağı Mutasarrıfı

---

⁷¹ Bu irade-i seniyyeye göre Ömer Ali Bey 18 Şubat 1907'de görevinden ayrılmıştır. Ancak Meşhuriyet'in ilanı sırasında sancağın mutasarrıfının Ömer Ali Bey olduğu ve şehirdeki Hürriyet Abidesi'nin de Ömer Ali Bey tarafından dikildiği bilinmektedir. Ömer Ali Bey'in görev tarihleri konusunda ayrıntılı bilgiye rastlanılmadı.

⁷² Şehabettin Bey ya da Şahap Bey. Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnameleri ve bazı Osmanlı belgelerinde Şehabettin Bey ismi geçerken (SDAO, 1326: 908; BOA. BEO. 4086/306428; BOA. BEO. 3351/251314; BOA. DH. MKT. 2887/15), birkaç Osmanlı belgesinde de Şahap Bey ismine rastlanmıştır (BOA. İ. TAL. 417/19; BOA. DH. MKT. 1156/22). Araştırmalarımıza göre aynı dönemde bu iki ismin zikredilmesi Şehabettin'in kısaca Şahap olarak yazılmasından kaynaklanmıştır.

⁷³ Görevden alınan birine, yasalar ölçüsünde belli bir süre ödenen maaş (Şemseddin Sami, 1317: 1374).

Şehabettin Bey'e maaş tahsis edilmesinin uygun olduğu bildirilmiştir (BOA. DH. MKT. 2887/15).

Reşit Paşa: 7 Temmuz 1908 tarihli irade ile Bolu Sancağı mutasarrıflığından Tekfurdağı Sancağı mutasarrıflığına tayin edilmiştir (BOA. BEO. 3351/251314). Reşit Paşa'nın bu görevi çok uzun sürmemiş ve 3 Eylül 1908 tarihli irade ile Maden Mutasarrıflığı'na, onun yerine de Mersin Mutasarrıflığı'ndan istifa eden Reşat Bey tayin edilmiştir (BOA. BEO. 3390/254211; BOA. DH. MKT. 1296/55).

Reşit Paşa'nın Tekfurdağı'ndaki başarılı hizmetlerine rağmen Maden Mutasarrıflığı'na tayin edilmesi, Müslüman ve Hristiyan halkın tepkisine neden olmuş ve yeniden görevine iade edilmesini istemişlerdir. 14 Eylül 1908 tarihli dilekçede, Yunan eşkiya hareketlerine karşı başarılı hizmetleri olduğu, “ (...) *taburlarca askerinin derdest edemediği (yakalayamadığı) eşkiya çetelerini bir hafta zarfında yakalayıp dâhil livada emniyet ve asayişini temin ve mu'amelât-ı adliye ile neşr-i ma'ârif ve halkın teveccühünü kazanmağa muvaffak olan Tekfurdağı Mutasarrıfı Reşit Paşa'nın, (...) tekrar livamız mutasarrıflığına iade edilmesini arz ve istirhama mecbur olduk.*” Denilmiştir (BOA. DH. MKT. 2614/6), ancak halkın bu isteği karşılık bulmamıştır.

Reşat Bey: 3 Eylül 1908 tarihli irade ile Mersin Mutasarrıflığı'ndan Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na atanmıştır (BOA. BEO. 3390/254211). Bir yıl bu görevde kaldıktan sonra 7 Eylül 1909 tarihli irade ile Reşat Bey Akka Mutasarrıflığı'na, Kesriye Kaymakamı Hüsnü Bey ise Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na tayin edilmiştir (BOA. BEO. 3631/272297; BOA. DH. MUI. 1-1/63).

9 Ağustos 1909 tarihli yazı ile Reşat Bey'in görevi sırasında sağlık sorunlarından dolayı 15 gün İstanbul'a gitmesine izin verilmiştir (BOA. DH. MKT. 2900/30). 1909 Ağustos ayında Tekfurdağı'ndan bazı memurlar ve eşrafın verdiği dilekçe de Reşat Bey'in idaredeki zayıflıklarından dolayı görevinden alınarak yerine muktedir birinin tayin edilmesi istenmiştir. Dilekçe doğrultusunda Reşat Bey hakkında tahkikat başlatılmış ve şimdiye kadar görev yaptığı mutasarrıflıklarda başarılı çalışmaları olduğu için kendisinin savunmasının alınması gerektiği üzerinde karar kılınmıştır (BOA. DH. MKT. 2639/69).

İbrahim Hüsnü Bey: 7 Eylül 1909 tarihli irade ile Kesriye⁷⁴ Kaymakamlığı'ndan Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na tayin edilmiştir (BOA. BEO. 3631/272297; BOA. DH. MUI. 1-1/63). Hüsnü Bey'in, yaklaşık 11 aylık görevi sonunda, 19 Temmuz 1910 tarihli yazı ile Drama Mutasarrıflığı'na atandığı bildirilmiştir (BOA. DH. MUI. 113/16).

Refet Bey: Dedeoğlu Mutasarrıflığı'ndan ayrıldıktan sonra 10 Temmuz 1910 tarihli irade ile Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na atanmıştır (BOA. BEO. 4082/306143). Hüsnü Bey'den sonra Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na atanan Refet Bey, 1912 yılı sonlarına kadar bu görevde kalmıştır (SDAO, 1328: 511).

1.3.1.2. Liva İdare Meclisi

Osmanlı taşra yönetiminde vilayetin alt birimi olan livaların; mali, idari, eğitim, tarım, ticaret bayındırlık gibi işlerinin ve idari uyumsuzluk sorunlarının görüşülerek karara bağlandığı organlar liva idare meclisleridir (Ortaylı, 2011: 80). 1871 Vilayet Nizamnamesi'nin 90. ve 91. maddelerinde liva idare meclislerinin görev ve sorumlulukları düzenlenmiştir. Buna göre, kamu yararına kurulmuş sandıkların teftişi, sancağın gelir ve giderlerinin incelenmesi, kamuya ait menkul ve gayrimenkul malların muhafazası, kazalar arası yolların yapımı, bayındırlık, eğitim ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, sancak dâhilinde ticaret ve ziraatın geliştirilmesi, kamuya ait her türlü sözleşmeler, satın almalar ve harcamalar, memurların hususi nizamnameleri çerçevesinde muhakemesi, vilayet idare meclisince resmi olarak sancağa konulan vergilerin tahsili ve bunların kazalara taksimi gibi hususlar liva idare meclisinin görevleri arasındaydı (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s.644). Uygulamada liva idare meclisi, tüm bu işlerle ilgili kazalardan gelen evrakları inceler, müzakere eder ve alınan bütün kararları bir mazbata ile liva mutasarrıfına sunar (Kartal, 2010: 55).

Liva idare meclisi, kaza idare ve nahiye meclislerinin üst organıydı. Nahiye meclisleri, kaza idare meclislerine değil, doğrudan liva idare meclislerine bağlıydı. Bu nedenle bu meclislerin kararlarını ve her türlü işlemlerini kontrol eden makam liva idare meclisleriydi. Liva idare meclisinin başkanı, valinin görev ve yetkilerini üstlenen mutasarrıftı. Bundan başka, naip, muavin, muhasebeci, müftü, tahrirat müdürü ve Gayrimüslim cemaatlerin ruhani reisleri meclisin doğal üyeleridir. Halk tarafından

---

⁷⁴ Kesriye, kuzey Yunanistan'da, Arnavutluk ve Makedonya sınırlarına yakın küçük bir şehirdir.

seçilen iki Müslim ile iki Gayrimüslim üye ise meclisin seçilmiş üyeleri idi (Ortaylı, 2011: 81).

1901/1902 yıllarında Tekfurdağı Sancağı'nın Liva İdare Meclisi başkanı Mutasarrıf Şeref Paşa'ydı. Meclisin tabii üyeleri ise Naip Efendi, Muavin İspiraki Pavlidis Efendi, Muhasebeci Şakir Efendi, Müftü Efendi, Tahrirat Müdürü Hacı Salih Sırrı Efendi, Gayrimüslim cemaatlerin ruhani reisleri olan, Rum Metropoliti Grigoryus Efendi, Ermeni Marhasası Nersis Efendi'ydi. Müslüman halk tarafından seçilen Ahmet Edip Bey ve Abidin Efendi ile Gayrimüslimlerce seçilen Memiko Efendi ve Bedros Efendiler meclisin seçilmiş üyeleri idi. Bunlardan başka mecliste, başkâtip Ali Efendi, mübeyyizler⁷⁵ Mazhar Bey ve Ethem Bey, mukayyit⁷⁶ Hakkı Efendi, gibi meclisin yazı ve kayıt işlerinden sorumlu memurlar da bulunmaktaydı (EVS, 1319: 817).

Tekfurdağı Liva İdare Meclisi'nde maiyet memurunun⁷⁷ da bulunduğu tespit edilmiştir. 1902 yılında Necip Bey kaymakam adayı olarak liva idare meclisinde yer alarak (EVS, 1319: 817), burada kaymakamlık stajı yapmıştır.

1.3.1.3. Liva Tahrirat Kalemî

Livanın bütün resmi haberleşmesi, evrak ve kayıtlarının korunması, tahrirat müdürünün emrine verilen "tahrirat kalemî" vasıtasıyla yürütölmekteydi (Kartal, 2010: 33). 1871 Nizamnamesi'nin 38. maddesine göre liva tahrirat müdürü, livanın bütün yazışmalarının idaresi, kayıtlarının toplanması ve korunması maddeleri olup yazı işlerini, emrinde bulunan tahrirat kalemî ve kayıt işlerini bu kalem heyetinde seçilmiş özel memur vasıtasıyla idare ederdi (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s.635).

Tekfurdağı Sancağı'ndaki bu kalemde; bir müdür, bir müdür yardımcısı, iki müsevvit, iki mübeyyiz, bir mübeyyiz-i evvel ve bir evrak memuru görev yapmaktaydı. Bu bağlamda müdür Hacı Salih Sırrı Efendi, Müdür yardımcısı Emin Efendi, Müsevvitler Tahir ve İsmail Hakkı Efendi, Mübeyyizler Mustafa Celalettin Efendi ve Mehmet Emin Efendi, mübeyyiz-i evvel İbrahim Ethem Efendi, Evrak memuru Cemil Efendi'ydi (EVS, 1319: 818).

⁷⁵ Müsveddeleri temize çeken kâtipler

⁷⁶ Gelen giden evrâkı kaydetmek ve kayıt işlerine bakmakla görevli kimse, kayıt memuru.

⁷⁷ Maiyet memuru, kaymakam adaylarına verilen isimdir. Kaymakam adayları gönderildikleri vilayetlerde maiyet memuru sıfatıyla kaymakamlık stajlarını yaparlardı (Akpınar, 1989: 297).

1.3.1.4. Belediye Dairesi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce günümüzdeki gibi belediye hizmetlerini yürüten ayrı bir kuruluş yoktu. 19. yüzyıla kadar Osmanlı kentlerinde klasik geleneksel idari yapı hüküm sürmüştür. Klasik Devirde beledî ve mülkî fonksiyonlar birbirinden ayrılmamış, Osmanlı şehirlerini şehrin sakinleri değil, hükümdar adına onun atadığı amirler yönetmiştir. Bu cümleden olarak Osmanlı şehirlerini yöneten amir kadı idi. Kadı, hukuk, güvenlik ve mali işlerin yanında beledî hizmetleri de yürüten görevliydi. Ancak Klasik dönemde Osmanlı kadısı, şehirde beledî hizmetleri getirmekten çok, halkı örgütleyerek hizmetlerin yaptırılmasını sağlayan bir amir konumundaydı (Ortaylı, 2011: 124-125).

Modern belediye teşkilatının kuruluşu için öncelikle İstanbul'da çalışmalara başlanmış ve 16 Ağustos 1854'te yayınlanan resmi tebliğle İstanbul Şehremaneti teşekkül etti (Ortaylı, 2011: 138). İstanbul'da faaliyete geçen belediye idarelerinin ilk örnekleri, Osmanlı taşra teşkilatında öncelikli olarak önemli ulaşım merkezleri ve liman şehirlerinde kurulmuştur (Ortaylı, 2011: 169). Bu bağlamda salnamelerden edindiğimiz bilgilere göre, bir liman kenti olan Tekirdağ ve kazalarında⁷⁸ 1870 yılından beri belediye dairesinin varlığı göze çarpmaktadır (EVS, 1287: 101).

20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı Sancağı dâhilinde 4 kaza ve 2 nahiye belediyesi bulunmaktaydı. Bunlar Tekirdağ, Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kaza belediyeleri ile merkeze bağlı Ereğli ve İncik nahiye belediye daireleriydi (EVS,1317:224; EVS,1319:823, 827, 830, 834, 841).

---

⁷⁸ 1870 yılında Tekfurdağı Sancağı'na bağlı kazalar şunlardı: Çorlu, Hayrabolu, Malkara, Vize, Lüleburgaz kazaları (EVS, 1287: 101, 103, 104, 108, 109, 111).

Tablo 4
Tekfurdağı Sancağı Dâhilindeki Belediyeler ve Görev Yapan Personel

Belediyeler	Belediye Reisi	Azalar	Diğer Görevliler
Tekirdağ Belediyesi	Adil Bey	Tahsin Bey, Kılınçzade Hasan Bey, Emin Bey, İstanaki Efendi, Kiryako Mavridi Efendi, Arastotil Sarafidi Efendi, Saraf Serkis Efendi, Esador Efendi	Tabip: Mustafa Halil Efendi Baş Kâtip: Hasan Efendi İkinci Kâtip: Hüsnü Efendi Sandık Emini: Eşref Efendi Eşkaliye Kâtibi: Arfi Efendi Ebniye Kalfası: Tanaş Efendi Gazhane Memuru: Kavço Efendi Derihane Memuru: Mehmet Efendi
Çorlu Belediyesi	İbrahim Efendi	Süleyman Ağa, Halil Ağa, Garamata Yanaku Efendi, Yamandi Efendi, Keryazi Efendi	Tabip: Lenonidi Efendi Kâtip: Şevki Efendi
Malkara Belediyesi	Ali Fethi Efendi	İbrahim Efendi, Dimitro Efendi, Barid Efendi Hacı Oseb Efendi Sava Efendi	Tabip: Begleryan Efendi Kâtip ve Sandık Emini: Halil Efendi Aşı Memuru: Andon Efendi
Hayrabolu Belediyesi	Eyüp Efendi	Mehmet Necip Efendi Vasıf Bey Nuri Efendi Nikoli Efendi Yorgi Efendi	Tabip: Bedros Efendi Kâtip ve Sandık Emini: Recep Efendi Komiser: İzzet Efendi Baytar: Tarandafil Ağa
İncik Belediyesi	Ahmet Ağa	Veli Ağa Feyzi Ağa Abdi Ağa	Kâtip ve Sandık Emini: Tevfik Efendi Posta Şube Memuru: Ali Tevfik Efendi
Ereğli Belediyesi	Sadık Efendi	Osman Ağa Tufeylu Ağa	Kâtip: Ali Efendi Sandık Emini: Remzi Efendi

Kaynak: EVS, 1317: 224, 226; EVS,1319: 823, 827, 830, 834, 841.

Tabloyu incelediğimizde dikkat çeken hususlardan birisi belediye meclislerinde Gayrimüslim azaların çoğunluğu oluşmasıdır. Bunun nedeni, sancağın nüfus yapısında müslüman olmayan unsurların, müslüman nüfusa göre fazla olmasıdır. Tekirdağ Belediye meclisindeki 8 azadan 5'i, Malkara'da 5 azadan 4'ü, Hayrabolu'da 5 azadan 2'si, Çorlu'da 5 azadan 3'ü Gayrimüslimdi. Azalar seçimle göreve geldikleri için sancaktaki gayrimüslim nüfusun çoğunluğu oluşturduğu ve Gayrimüslimlerin

genelinin kendi azalarına oy verdikleri söylenebilir. Aza seçimlerinde zaman zaman usulsüzlüklerin de yapıldığı bilinmektedir. 1904 yılında Tekirdağ Belediyesi aza seçimlerinde Belediye Reisi Adil Bey'in usulsüzlük yaptığıyla ilgili Remzi ve üç arkadaşının merkeze gönderdiği telgraf incelemeye alınmıştır. Belediye Meclisi aza seçiminde, seçim başkanı olan Adil Bey, encümen seçimindeki başkanlığı sona erdiği halde usulsüz bir şekilde kendisini yeniden seçimlere dâhil ederek seçimlere müdahale ettiği hususları şikâyet dilekçesinde yer almıştır. Dâhiliye Nezareti durumu Edirne Vilayeti'ne bildirerek meselenin araştırılmasını istemiştir (BOA. DH. MKT. 870/71; BOA. DH. TMIK. S. 54/44). Ne yazık ki yapılan tahkikatın sonucuyla ilgili bir malumata rastlanmamıştır.

1.3.2. İktisadi Kurumlar

Liva Muhasebe Kalemi

Sancakta, mutasarrıftan sonra yetkili görevli muhasebecidir. 1871 Nizamnamesi'nin 37. maddesine göre Muhasebeci, Umûr-ı Mâliye-i Vilâyet Nizamnamesi'nin tayin ettiği hükümlerin liva idaresiyle ilgili kısmının icraatından ibaret olup, hesapların idaresini vilayet defterdarının vali vasıtasıyla mutasarrıfa tebliğ ettiği görevi yerine getirmektir (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s.634). 1900-1902 yıllarında Tekfurdağı Sancağı'nın muhasebe kaleminde 11 görevli bulunmaktaydı. Bu görevliler; Muhasebeci Şakir Efendi, Muhasebeci Muavini Vasıf Efendi, Mukayyıtlar İbrahim Efendi ve Hamdi Bey, Hazine Dava Vekili İsmail Efendi, Kâtipler Eşref Efendi ve Münip Bey, Merkez Kâtibi Emin Efendi, Muavini Hasan Efendi, Sandık Emni Ahmet Hamdi Efendi ve Evrak Mukayyadı İbrahim Efendi'ydi (EVS, 1317: 216; EVS, 1319: 818).

Defter-i Hâkânî İdaresi

Defter-i Hâkânî İdaresi, sancaktaki tapu-kadastro işlerinin yürütüldüğü kurumdu. 1871 Nizamnamesi'nin 39. maddesine göre Defter-i Hâkânî memurunun görevleri, arazi ve emlâkın idaresi hakkında geçerli olan kanun, nizâmât ve talimatın yürütülmesini sağlamak ve vilayetten gelen emirlere uygun hareket etmektir (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s.635). 1900-1902 yıllarında Tekfurdağı Sancağı'nın Defter-i Hâkânî

İdaresi görevlileri; Memur Ahmet Bey, Başkâtip Ahmet Efendi ve Tapu Kâtibi Mehmet Rıfat Efendiler'di (EVS, 1317: 216; EVS, 1319: 819).

Tahrir Vergi İdaresi

Sancaktaki bütün gelirlerin tahakkuk ve tahsil işlemleriyle ilgili takibat ve muhaberatın yürütüldüğü idaredir. Önemli sancaklarda kâtiplerin yardımcılığını yapan yeteri kadar görevli bulundurulurdu (Öznel, 2007: 28). Bu bağlamda 20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı Tahrir Vergi İdaresi'nin 6 personeli bulunuyordu. Bunlar; Memur Mehmet Rıfat Efendi, Vergi Kâtibi Necmettin Bey, Vergi Kâtibi Yardımcısı Abdi Efendi, İncecik Nahiyesi Vergi Kâtibi Ali Efendi, Naip Nahiyesi Vergi Kâtibi Süleyman Efendi, Ereğli Nahiyesi Vergi Kâtibi Müfit Efendi'ydi (EVS, 1317: 217; EVS, 1319: 819).

Ticaret ve Sanayi Odası

1902'de Başkanlığını Remzi Efendi'nin yaptığı Tekfurdağı Ticaret ve Sanayi Odası'nın 6 üyesi ve 1 kâtibi bulunmaktaydı. Üyeler; Ahmet Bey, Hacı Mehmet Efendi, Sarandi Efendi, İstifnaki Efendi, Mehteryan Bedros Efendi, Bahor Ağa ve Kâtip Hasan Efendi'ydi (EVS, 1319: 819).

Ziraat Odası

Osmanlı Devleti'nde ziraat odalarının başkanlığını bizzat belediye başkanının yaptığı görülmektedir. Bu durum, devletin tarıma verdiği önemi göstermektedir. 1902 yılında Tekfurdağı Sancağı Ziraat Odası'nın 1 başkanı, 1 ikinci başkanı ve 6 üyesi vardı. Başkanlığını Belediye Reisi Adil Bey'in yaptığı odanın, ikinci başkanlığını Etine Deros Efendi yürütmekteydi. Üyeler; Emin Bey, Ahmet Niyazi Bey, Ahmet Ziya Bey, Vasilaki Efendi, Kozmidi Efendi, Ersen Mehteryan Efendi, Şuşanyan Kırkor Efendi'ydi (EVS, 1319: 821).

Rüsûmât (Gümrük) Dairesi

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Maliye Nezareti'nden bağımsız olarak çalışan Rüsûmât Emaneti, meşrutiyetin ilanından sonra Maliye Nezareti'ne bağlanmıştır. 1908-1911 yılları arasında görev yapan maliye nazırları Ziya Paşa ve Mehmet Cavit Beyler zamanında mali idare alanında önemli yapısal değişiklikler

yapılarak, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'ne bırakılan gelirlerin dışındaki devlet gelirlerinin hepsi Maliye Nezareti bünyesinde toplanıp, mali alanda merkezileşmeye gidildi (Özgel, 2007: 6-7). Tekfurdağı gümrük gelirlerinin toplanmasında ve hazineye aktarılmasında önemli bir görevi ifa eden sancaktaki Rûsûmât Dairesi'nde 8 görevli bulunuyordu. Bunlar; Müdür Raif Efendi, Başkâtip Hasan Efendi, İkinci Kâtip Halim Efendi, Sandık Emîni Baha Bey, Üçüncü Kâtip Süleyman Efendi, Manifesto Memuru Pandalaki Efendi, Ambar Memuru Yorgi Efendi, Mubassır Mehmet Efendi'ydi (EVS, 1319: 822).

Liman İdaresi

Bütün Osmanlı liman kentlerinde olduğu gibi Tekfurdağı'nda da liman idaresi bulunmaktaydı. 1900-1902 yılları arasında şehirdeki liman idaresi reisi Şevket Bey'dir (EVS, 1317: 221; EVS, 1319: 824). Ayrıca Naip Nahiyesi'nde liman reisi Ahmet Efendi, liman çavuşu Tayyip Efendi, Ereğli Nahiyesi'nde ise liman reisi Tefvîk Efendi'ydi (EVS, 1317: 225; EVS, 1319: 828).

Acenteler

II. Mahmut devrinde buharlı gemilerin satın alınması ve 1839'da Tersane-i Amire'nin bünyesinde Vapurculuk Nezareti'nin kurulması, Osmanlı deniz ticaretinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Devlete ait Fevaid-i Osmaniye, İdare-i Aziziye, İdare-i Mahsusa gibi isim değiştirerek birbirinin yerine kurulan vapur idareleri, Osmanlı deniz ticaretinde önemli bir yere sahiptirler. İdare-i Mahsusa'nın 1909 yılında İngilizlere devredilmesiyle, 1910 yılında Seyr-i Sefain İdaresi kurulmuştur (Sözer, 2006: 8-12). Bu dönemde devlete ait olan, gerek İdare-i Mahsusa ve gerekse Seyr-i Sefain İdareleri birçok Osmanlı liman kentinde acenteler kurarak deniz ticaretinde söz sahibi olmaya çalışmışlardır.

II. Abdülhamit döneminde Tekfurdağı Sancağı'nda, İdare-i Mahsusa Acentesi faaliyet göstermiştir. 1902 yılında acente sahibi Alladdin Bey ve kâtip Ahmet Efendi'ydi (EVS, 1319: 822). Ayrıca Naip Nahiyesi'nde acente çavuşu İsmail Efendi ve Ereğli Nahiyesi'nde acente memuru olarak Zaferaki Efendi görev yapmaktaydı (EVS, 1317: 225). 1909'da İdare-i Mahsusa'nın İngilizler'e geçmesiyle, 1910 yılından itibaren Seyr-i Sefain İdaresi Osmanlı deniz ticaretinde ön plana çıkmıştır. Bu dönemde

Tekfurdağı'nda Seyr-i Sefain İdaresi'nin Ahmet Efendi isminde bir acentesi bulunuyordu⁷⁹ (BTS, 1329: 70). Ayrıca sancakta, Avusturya Lloyd Kumpanyası'nın da bir acentesi faaliyet göstermekteydi (BOA. BEO. 2873/215461; BOA. BEO. 2835/212561).

Ziraat Bankası Şubesi

Osmanlı Devleti'nde Ziraat Bankası 15 Ağustos 1888 tarihli Nizamname ile kurulmuştur. Bankanın ilk nüveleri Mithat Paşa'nın Tuna valiliği sırasında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde tarımsal kredileri teşkilatlandırmak için 1867'de memleket sandıkları kurulmuştu. Zaman içerisinde memleket sandıkları yaygınlaşarak, 1883'te menafî sandıklarına dönüştürüldü. Ancak bu düzenlemeler köylülerin problemlerini çözememiş ve tarımsal canlanmayı bir türlü gerçekleştirilememiştir. Böylece 1888 yılında, sermayesi memleket sandıklarına dayanan, Ziraat Bankası kurulmuş oldu (Yüzgün, 1985: 771).

20. yüzyıl başlarında, Tekfurdağı Sancağı merkez kaza ile Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kazalarında birer Ziraat Bankası şubesi bulunmaktaydı. Sancakta faaliyet gösteren bu bankaların personel bilgileri şöyleydi: Merkez Kaza Ziraat Bank şubesinin Reisi Hacı Mehmet Efendi, muavini Hüseyin Efendi, memuru İzzet Efendi, kâtabi Mehmet Efendi ve azaları Tahsin Bey, Vasilaki Efendi ve Serkis Efendi'ydi (EVS, 1319: 820). Çorlu Kazası'nda Reis Halil Ağa, muhasebe kâtabi Hasan Efendi, azalar Keryazi Ağa ve Ahlif Ağa'dır (EVS, 1319: 830). Malkara Kazası'nda Reis İbrahim Efendi, Muhasebe Kâtabi Recep Hamdi Efendi, Muhasebe Refiki Safer Hayri Efendi, azalar Raşit Efendi, Sava Efendi, Hacı Oseb Ağa (EVS, 1319: 835). Hayrabolu Kazası'nda Reis Hacı Bozok İbrahim Ağa, Muhasebe Kâtabi Cevdet Efendi, Muhasebe Refiki Selim Efendi, azalar Ali Şefik Bey ve Nikoli Efendi'dir (EVS, 1317: 237).

1902 yılında Tekirdağ Ziraat Bankası için yeni bir bina yapılması gündeme gelmiştir. Ticaret ve Nafia Nezareti'nin Şûrâ-yı Devlet'e havale ettiği tezkire Maliye Dairesi'nde

---

⁷⁹ 1913 tarihli Bahriye-i Ticariye Salnamesi'nden edindiğimiz bilgilere göre, Osmanlı sularında Seyr-i Sefain İdaresi, Hilâl Şirketi ve Gümüşciyan Şirketi gibi acenteler faaliyet göstermekteydi. Tekirdağ'da sadece Seyr-i Sefain İdaresi'nin acentesi bulunmaktaydı. Bununla birlikte Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Ünye, Samsun, Sinop, İnebolu, Cide, Bartın, Zonguldak, Ereğli, Bandırma, Marmara, Karabiga, Erdek, Bayburt, Çanakkale, İzmir, Karamürsel, Cidde gibi 21 Osmanlı liman kentinde de adı geçen idarenin acentesi vardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. (BTS, 1329: 70-71).

görülmüş, zemini devlete ait olmak üzere 23.082 kuruş 30 para maliyetle yeni banka binasının yapılmasına karar verilmiştir (BOA. İ. TNF. 11/ 9).

Osmanlı Bankası Şubesi

Osmanlı Devleti'nde, ekonomik gelişmelerden dolayı 19. yüzyılın ortalarında bir devlet bankasına ihtiyaç duyulmuştur. Zira bu dönemde devlet gelirleri ile giderleri arasındaki belirginleşen dengesizliği giderecek avans ve hazine bonolarının düzenlenmesi; dış borçların alınmasında ve bu borçlara ait anapara ve faiz ödemelerinde Batılı devletlerin güvendiği bir sistemin oluşturulması gerekiyordu. Bu cümleden olarak, imparatorluk içinde bir banka kurma teklifi ilk olarak İngiliz şirketlerinden gelmiştir. Bu teklifin kabul edilmesiyle de 1856'da İstanbul'da "Ottoman Bank" adında merkezi Londra'da ve ana büroları İstanbul'da olmak üzere kurulmuştur. Bu bankanın faaliyetleri zaman içerisinde Osmanlı Hükümeti tarafından benimsenmiş ve bankanın daha güçlü olması için Fransız sermayedarlar da ortak edilmiştir. Böylece 4 Şubat 1863 tarihli fermanla "Banque Impériale Ottomane" yani "Bank-ı Osmanî-i Şahane (Osmanlı Bankası)" kurulmuştur (Kazgan, 2014: 66-67).

1910 yılına kadar Tekfurdağı Sancağı dâhilinde Osmanlı Bankası şubesi yoktu. Sancakta bir şube açılması hususu, Edirne Vilayeti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Ağustos 1903 tarihli yazı ile gündeme gelmiştir. Buna göre, Tekirdağ'ın Rumeli Vilayet-i Şahanesi sahilinde 2. derecede önemli bir ticaret merkezi olduğu, şehirde Osmanlı Bankası şubesinin bulunmamasının ticari hayatı olumsuz etkilediği, tüccarların ani ihtiyaçlarını karşılamada sıkıntılar çektiği belirtilmiştir. Şehirde açılacak bir Osmanlı Bankası'nın tüccarların nakit ihtiyacında büyük kolaylıklar getireceği için ülke ticaret hacmine önemli katkılar sağlayacağı anlaşılmıştır. Bu bağlamda Dâhiliye Nezareti meselenin önemine binaen 10 Eylül 1903 tarihli yazı ile durumu Maliye Nezareti'ne bildirmiş ancak sancakta Osmanlı Bankası şubesinin açılışı gerçekleşmemiştir (BOA. DH. MKT. 661/43).

1909 yılında mesele tekrar gündeme gelmiş ve İstanbul merkezli Osmanlı Bankası tarafından Tekirdağ'da bir şubenin açılması için ruhsat talebinde bulunulmuştur. Bu konudaki Maliye Nezareti'nin tezkiresi, Meclis-i Vükela'da görüşülerek 6 Ocak 1910 tarihli irade ile ilgili banka şubesinin açılmasına izin verilmiş ve şubenin 24 Haziran

1863 tarihli imtiyazname hükümlerine göre faaliyette bulunması vurgulanmıştır (BOA. İ. ML. 85/32). Açılan şubenin güvenliği, imtiyaznamenin 11. maddesine göre ülkedeki diğer şubelerde olduğu gibi yeterli miktarda jandarma kuvveti ile sağlanacaktı (BOA. BEO. 3687/276500; BOA. DH. MUI. 54-1/45; BOA. İ. ML. 85/32). 1910 yılında Tekfurdağı Osmanlı Bankası Şubesi Direktörü Mösyö Haralembidis (SDAO, 1326: 262), 1912 yılında ise bankanın müdürü Mösyö Haralembidis ve kontrol memuru Mösyö Bavenet idi (SDAO, 1328: 326).

1.3.3. Adli Kurumlar

Osmanlı hukuk sistemi ve yargı mekanizmasında Tanzimat'tan sonra köklü değişikliklere gidilmiştir. İlk olarak 1840 tarihli Ceza Kanunu kabul edilmiş ve İstanbul'da oluşturulan Meclis-i Tahkikat ile ilk kez tek yargıç sisteminden ayrılarak, yargılamaya başka üyelerin katılması sağlandı. 1840'tan itibaren çok üyeli mahkemeler olan Nizamiye Mahkemeleri, 1847'de Osmanlı vatandaşları ve yabancılar arasındaki ceza davalarına bakmak üzere karma mahkemeler kurulmuştur. 1856 Islahat Fermanı hükümleriyle de karma mahkemelerin yetkisi genişletilmiştir (Bozkurt, 2010: 116, 119).

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi doğrultusunda merkez ve taşta teşkilatlarında olduğu gibi yargı alanında da bir dizi düzenlemeler yapıldı. Nahiyelerde "ihtiyar meclisi", kazalarda "Devâ'i Meclisi", sancaklarda "Meclis-i Temyiz-i Hukuk" ve "Meclis-i Cinayet", vilayetlerde "Divan-ı Temyiz-i Hukuk", "Meclis-i Kebir-i Cinayet" adı altında istinaf (temyiz) mahkemeleri kuruldu (Bozkurt, 1996: 113).

1871 yılında "Mehâkim-i Nizamiye Hakkında Nizamname" ile mahkemelerin teşkilatı yeniden düzenlendi. Buna göre mahkemeler, İstinaf ve Bidayet mahkemeleri olmak üzere iki dereceli hale geldi. Nizamnamenin Osmanlı idari teşkilatına yansıyan yönü şöyleydi: Nahiyelerde nahiye meclisi, kazalarda kaza bidayet mahkemeleri, sancaklarda ceza ve hukuk idareleri şeklinde ayrılmış bidayet mahkemeleri, vilayetlerde istinaf mahkemesi ile hukuk ve ceza olmak üzere iki vilayet mahkemesi görev yapacaktı (Bozkurt, 2010: 121-123).

Osmanlı yargı teşkilatındaki düzenlemeler devam etmiş ve 1879 tarihli 94 maddelik "Mehâkim-i Nizamiye'nin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkatı" ile müdde'î-i umûmilik (savcılık) nizamı kabul edildi. 1875'te sadece İstanbul için kabul edilen avukatlık (dava

vekili) kurumu bütün ülkeye yayıldı. Bidayet mahkemeleri hukuk, ceza ve ticaret olmak üzere üçe ayrıldı (Köksal, 1998: 264).

Yargıdaki düzenlemelerin taşra teşkilatına yansıyan kısımlarına göre Tekfurdağı Sancağı Adliyesinde; Mahkeme-i Şer'iyye, Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi, Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi ve Ticaret Mahkemesi adı ile 4 mahkeme bulunuyordu. Bunun yanında Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarında da birer Bidayet Mahkemesi vardı (SDAO, 1321: 760-762; EVS, 1319: 829-839). Tekfurdağı adliyesinin kendine has bir binası olmayıp, şehirdeki Hükümet Konağını, Mutasarrıflık, Adliye ve Maliye daireleri ortak kullanmaktaydı (BOA. DH. MKT. 2559/21; BOA. DH. MKT. 2596/129). Zaman içerisinde eskiyen adliye dairesi, 1892 yılında 31.702 kuruş keşif bedeliyle tamir ettirilmiştir (BOA. İ.ŞD.117/7010).

Mahkeme-i Şer'iyye

Osmanlı kentlerinde bulunan mahkeme-i şer'iyyeler, İslam hukukunun gereklerine göre çalışan kurumlardı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar uzun yıllar hukuki ihtilafların çözüme kavuşturulduğu önemli bir merci idi. Bu mahkemelerde bir kadı ve mahkemenin bulunduğu yerleşim yerinin büyüklüğüne göre çeşitli yardımcıları görev yapardı (Aydın, 1999: 391-392). Osmanlı Devleti'nde bir yerleşim yerinde mahkemenin kurulabilmesi için, padişah beraatı ile tayin olmuş bir kadı ya da onun atadığı naibin bulunması gerekirdi. Her sancak çeşitli kadılıklara ayrılmış ve mahkemeler bu sancaklara bağlı şehir ve kasabalarda faaliyet göstermiştir (İnalçık, 1978: 149).

Osmanlı Klasik Dönemi'nde mahkeme-i şer'iyyelerin belirli bir resmi binası yoktu (Akgündüz, 1988: 77). Zira adaletin yerine getirilmesinde mekân gözetilmezdi. Kadılar davalara genelde camilerde bakarlardı. Bunun yanında mahkemeyi bazen evinde kurduğu da olmuştur. Kentin halka açık herhangi bir yolu üzerinde de hüküm verebilirdi. Eğer kadı müderris ise, medresede de adaleti tatbik edebilirdi (Ortaylı, 1994: 50). II. Mahmut döneminde şer'iyeye mahkemelerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Kadılar önceleri kazaskerlere, kazaskerlerde sadrazamlara bağlıydı. Tanzimat'tan sonra şeyhülislamlığa bağlanmıştır. 1867 tarihli düzenlemelerde ise, bir

takım idari ve hukuki mahkemeler kurularak şer'îye mahkemelerinin görev ve yetkileri kısıtlanmıştır (Akgündüz, 1988: 77).

Aşağıda da görüleceği üzere Tanzimat ile birlikte farklı mahkemeler ortaya çıkmış ancak mahkeme-i şer'îyyeler de varlıklarını devam ettirmişlerdir. 20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı'nda, Naip Hasan Hayrah Efendi'nin başkanlık yaptığı bu mahkemenin başkâtibi Ahmet Hamdi Efendi'ydi (EVS, 1319: 817, 818).

Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi

Tekfurdağı Bidayet Mahkemesi hukuk dairesi Naip Efendi'nin başkanlığında 2 aza ve 2 aza mülazımından oluşmaktaydı. Mahkeme azalarından biri Müslüman diğeri Gayrimüslim idi. Bu dönemde mahkemenin reisi Naip Hasan Hayrah Efendi, azalar Remzi Efendi ve Artin Efendi, aza mülazımları Halis ve Nazif Efendi'ydi (SDAO, 1321: 760; EVS, 1319: 820).

Bidayet Mahkemesi kaleminde ise başkâtip Mehmet Efendi, zabıt kâtipleri Hasan Efendi, Ali Efendi, Mehmet Efendi ve Muhsin Efendiler görev yapmaktaydı (EVS, 1319: 820).

Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi

Tekfurdağı Bidayet Mahkemesi ceza dairesi bir reis, iki aza, bir aza mülazımı, bir müdde'î-i umûmi (savcı) muavini, bir icra memuru, bir mukavelat muharriri⁸⁰ ve bir müstantık⁸¹ olmak üzere sekiz personelden müteşekkildi. Reis Musa Kazım Efendi, azalar Mehmet Efendi ve Tanaşaki Manolidi Efendi, aza mülazımı Halis Bey, Müdde'î-i Umûmi Muavini Hamza Efendi, İcra Memuru Şakir Efendi, Mukavelat Muharriri Hakkı Bey ve Müstantık Hasan Rüşdi Efendi'ydi (EVS, 1319: 820).

---

⁸⁰ Noter. Fransa'dan örnek alınarak 1878'de çıkarılan "Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi" ile Noterlik Kurumu Osmanlı hukukuna girmiştir (Ünal Özkorku, 2003: 154).

⁸¹ Müstantık: Sorgu hâkimi. Muhakemededen önce zan altındaki kişiyi soruya çekip, isnat edilen cürüm ve kabahatin hakikatini meydana çıkarmakla görevli hâkim (Şemseddin Sami, 1317: 1341; Köksal, 1998: 266).

Ticaret Mahkemesi

Islahat Fermanı hükümlerinde hem Müslüman olan veya olmayan Osmanlı vatandaşları arasında, hem de Osmanlılar ile yabancılar arasındaki ticaret, hukuk ve ceza davalarına karma mahkemelerde bakılması usulü teyit edilmişti (Bozkurt, 2010: 117). 1846'dan itibaren başta İstanbul olmak üzere önemli büyük kentlerde ticaret mahkemeleri kurulmaya başlandı (Çadircı, 2007: 80). 1860 yılında Fransız Ticaret Kanunu'na göre yeni bir düzenleme yapılmış ve ticaret meclisleri, mahkeme adını alarak teşkilat yapıları genişletilmiştir. Ticaret mahkemesi olmayan yerlerde ise ticari davalara ticaret kanununa göre, hukuk mahkemeleri bakacaktı (Ekinci, 2001: 66).

Tekfurdağı Sancağı'nda gerek ticari faaliyetlerin yoğunluğu, gerekse Gayrimüslim tebaanın fazla olmasından dolayı bir ticaret mahkemesi bulunuyordu. Sancaktaki ticaret mahkemesinde Gayrimüslim personelin ağırlığı dikkat çekmektedir. Mahkemede bir başkan, iki aza, iki geçici aza, bir başkâtip ve bir ikinci kâtip görev yapmaktaydı. Reis Dimistokli Efendi, azalar Fuat Efendi ve İstilyanos Efendi, geçici azalar Mois Efendi ve Karabet Efendi, başkâtip Hamdi Bey, ikinci kâtip Ahmet Efendi'ydi (EVS, 1319: 820).

Ticaret mahkemesinin başkanlığını 1902 de Dimistokli Efendi, 1908 – 1911 yılları arasında Kirkor Efendi yapmıştır (SDAO, 1326: 908; SDAO, 1327: 491).

1.3.4. Askeri Kurumlar

İkinci Tekfurdağı Kolordusu

İkinci Meşrutiyet'in ilanını izleyen yıllarda sancakta, merkezi Çorlu'da bulunan bir kolordunun teşekkül etmiştir. Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnameleri'nden edindiğimiz bilgilere göre, 1911 yılında ülke genelinde teşkilatlanmış 14 kolordunun⁸² 6'sı Trakya ve Balkanlar'da bulunuyordu. Osmanlı ülkesindeki kolorduların yarıya yakınının Trakya ve Balkanlarda konuşlandırılmış olmaları, bu bölgedeki siyasi hareketlilikten kaynaklanmaktadır. Bu dönemde Edirne Vilayeti'nde, İkinci Tekfurdağı

---

⁸² Bu kolordular şunlardır: 1. Dersaadet (İstanbul) Kolordusu, 2. Tekfurdağı Kolordusu, 3. Kırkkilise (Kırklareli) Kolordusu, 4. Edirne Kolordusu, 5. Selanik Kolordusu, 6. Manastır Kolordusu, 7. Üsküp Kolordusu, 8. Şam Kolordusu, 9. Erzurum Kolordusu, 10. Erzincan Kolordusu, 11. Van Kolordusu, 12. Musul Kolordusu, 13. Bağdat Kolordusu, 14. Yemen Kolordusu. Kolorduların komuta kademesi için bkz. (SDAO, 1327: 264-267).

Kolordusu, Üçüncü Kırkkilise (Kırklareli) Kolordusu ve Dördüncü Edirne Kolordusu faaliyet göstermekteydi (SDAO, 1327: 264-267). İkinci Tekfurdağı Kolordusu komuta kademesi aşağıdaki gibidir:

Tablo 5
İkinci Tekfurdağı Kolordusu Komuta Kademesi

Görev	İsim	Rütbe
Kumandan	Şevket Paşa	Mirliva (Tuğgeneral)
Erkan-ı Harbiye Reisi	Ömer Fahrettin Bey	Miralay (Albay)
İdare Heyeti Reisi	İzzet Sârim Bey	Miralay (Albay)
Onuncu Süvari Alayı Kumandanı	Halil Bey	Kaymakam (Yarbay)

Kaynak: SDAO, 1327: 264.

Jandarma ve Polis Daireleri

Tekfurdağı Sancağı'nda, emniyet ve asayiş sağılayan jandarma ve polis daireleri bulunmaktaydı. Sancak merkezindeki üçüncü jandarma taburu, Edirne Vilayeti'ndeki Jandarma Alayı'na bağılıydı (BOA. İ. AS. 52/26). Beş bölükten müteşekkil bu taburda bir binbaşı, beş yüzbaşı, altı mülazım-ı evvel (teğmen), beş mülazım-ı sani (üsteğmen) ve bir tabur kâtibi görev yapmaktaydı. Tabur Komutanı Binbaşı Mustafa Efendi, Birinci Bölük Komutanı Yüzbaşı Ahmet Efendi, İkinci Bölük Komutanı Yüzbaşı Ahmet Efendi, Üçüncü Bölük Komutanı Yüzbaşı Şahin Bey, Dördüncü Bölük Komutanı Yüzbaşı Ali Rıza Efendi, Beşinci Seyyar Bölük Komutanı Yüzbaşı İhsan Bey ve Tabur Kâtibi Hacı Ali Efendi'ydi. Polis dairesinde ise Polis Komiseri Ahmet Efendi, Polis İkinci Komiseri Mehmet Efendi ve polis memurları bulunuyordu (EVS, 1317: 221; EVS, 1319: 824).

Redif Dairesi

Osmanlı Devletinde 1834 Ağustos ayında toplanan “Meclis-i Şûrâ” da Redif teşkilatının kurulmasına karar verilmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla taşra için tasarlanarak yürürlüğe konulan bu teşkilat, Nizam-ı Cedit birliklerinin kuruluş ve işleyişle büyük benzerlikler göstermektedir. Redif birliklerinin Nizam-ı Cedit Ordusu'ndan farkı, İstanbul'dan ziyade Anadolu ve Rumeli topraklarında teşkilatlanmış olmasıdır. Dolayısıyla bir taşra ordusu diyebileceğimiz Redif teşkilatında, piyadeler ağırlıklı olmak üzere süvari birlikleri de mevcuttu. Redif askerliği için yaş sınırı 23-32 arası ve

bu birliklerin subayları bölgenin ileri gelen ailelerine mensup kişiler arasından valiliklerce seçilerek merkeze bildirilecekti. Subay seçilenler, İstanbul'da kısa bir eğitimin sonucunda rütbe takarak, bölgelerindeki redif birliklerinde göreve başlayacaklardı (Çadırcı, 2007: 104-106; Çadırcı, 2008: 41-55).

Tanzimat ile birlikte devletin her alanında olduğu gibi ordu teşkilatında da bir dizi düzenlemelere gidilmiş ve bundan redif birlikleri de etkilenmişlerdir. 1843 ve 1869 tarihli düzenlemelerle redif ordusunun sayısı, askerlik süresi ve teşkilat yapısında değişiklikler yapılmış ve redifler, kaldırıldığı tarihe kadar Türk ordusunda önemli bir görevi ifa etmişlerdir⁸³ (Çadırcı, 2008: 41-55).

Redif ordusunun taşra teşkilatlanması bağlamında Tekfurdağı, Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kazalarında bölük seviyesinde redif birlikleri kurulmuştur. 1900-1902 yıllarında Tekfurdağı sınırları içinde bulunan redif birliklerinin personeli şöyleydi: Merkez Kazada Kolağası⁸⁴ Memduh Efendi, Mülazım Ali Efendi; Çorlu'da Yüzbaşı Hayri Bey, Mülazım-ı Evvel Hacı Osman Bey, Mülazım-ı Evvel İsmail Efendi, Mülazım-ı Sani Alaattin Efendi; Hayrabolu'da Yüzbaşı Musa Bey, Mülazım-ı Sani Ali Efendi ve iki Mülazım-ı Evvel kadrosu ise boş olup (EVS, 1319: 819, 831, 841), Malkara'da Yüzbaşı Musa Bey, Mülazım İbrahim Bey, Mülazım-ı Sani Cevdet Efendi, Mülazım-ı Sani Ali Efendiler görev yapmaktaydı (EVS, 1317: 239).

1.3.5. Yabancı Kuruluşlar

Osmanlı kentlerinde, 19. yüzyıldan itibaren yabancı devletlere ait kuruluşlar dikkat çekmektedir. Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi* isimli eserinde bu yabancı kuruluşları emperyalizmin Türkiye'ye girişi olarak değerlendirmiş ve emperyalizmi iki evreye ayırmıştır. Bunlardan ilki, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayıp 1870'lerde hızını kaybeden serbest rekabetçi kapitalizm evresidir. İkincisi ise, 1860'larda ortaya çıkıp, 1873 büyük dünya bunalımından sonra daha da belirginleşen ve 1900-1903 bunalımıyla yaygınlaşan teknelci kapitalizm (emperyalizm) evresidir. 19. yüzyılın gelişmiş kapitalist ülkesi olan İngiltere'nin diğer geri kalmış ülkelerle ilişkileri

⁸³ Redif teşkilatı konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Çadırcı, 2008: 41-55; Kütükoğlu, 1982: 127-157).

⁸⁴ Osmanlı Ordu teşkilatında Kolağası, mülazım-ı evvel, mülazım-ı sani, kaymakam gibi rütbeler vardı. Bu dönemde, Kolağası = Kıdemli Yüzbaşı, Mülazım-ı Evvel = Teğmen, Mülazım-ı Sani = Üsteğmen, Kaymakam= Yarbay rütbelerine karşılık kullanılmıştır.

bu evrelere göre değişiklik arz etmiş ve özellikle Hindistan'da en belirgin halini almıştır. Hem ekonomik, hem de siyasi bağımsızlığını İngiltere'ye kaptıran Hindistan bu dönemde tam bir sömürgeci devlettir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, Arjantin, Portekiz gibi siyasi bağımsızlıklarını biçimsel olarak da olsa koruyabilen devletler, ekonomik olarak büyük oranda sömürgeci-emperyalist ülkelere bağımlı hale gelmişlerdir (Kurmuş, 2007: 59).

Emperyalizmin etkisiyle Osmanlı sanayisindeki çözümlenin hızlanması, dış borçlar ve sonraları Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ile Osmanlı maliyesinin Avrupalı alacaklı ülkelerin tam denetimine girmesi, yabancı şirketlere verilen kamu hizmetleri, demiryolları ve madencilik imtiyazları, tarımda kapitalist ilişkilerin hızlanması, Osmanlı dış ticaretinin Avrupa ile rekabet edememesi gibi hususlar emperyalizmin Osmanlı ülkesine girişini hızlandırmıştır (Kurmuş, 2007: 57).

Tekfurdağı Sancağı özeline baktığımızda, Düyûn-ı Umûmiye ve Reji gibi yabancılara ait kuruluşlar 19. yüzyılın sonlarında diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi bütün kazalarda teşkilatlanmıştı. Bunun yanında sancakta Avusturya Postanesi de bulunuyordu ve bu postane Osmanlı posta taşımacılığına ekonomik manada ciddi zararlar vermiştir. Zira Osmanlı'nın son dönemlerinde Avusturya'nın Posta taşımacılığı, Osmanlı postalarından çok ileri seviyedeydi. Ayrıca, Osmanlı ülkesinde İngiltere ve Rusya'nın kurduğu yabancı postanelere ilaveten, 1870'lerde Almanya, 1880'lerde ise İtalya'nın da katılmasıyla, Osmanlı posta taşımacılığı yabancı postalarla rekabet edemez hale gelmiştir. Avusturya'nın, Osmanlı posta taşımacılığındaki hâkimiyetini II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında İbnü'z-Ziya Ahmet Reşit Bey şöyle dile getirir; *"...Ecnebi postaları memleketimizde başlatan, çoğalmasına sebep olan da Avusturyalılardır. ... Her ne vakit hükümet şunların kapatılmasını mensup oldukları elçiliklere teklif etse redd ile karşılık görür."* (İbnü'z-Ziya Ahmet Reşit, 2010: 176,177). Görüldüğü gibi, Osmanlı hükümeti ekonomisini etkileyen ve kendi topraklarında faaliyet gösteren yabancılara ait kurumları kapatacak güçten de yoksundu.

Yine Avusturya Lloyd Şirketi'ne ait vapurlar, Tekfurdağı'nda posta ve yolcu taşıma işlerini yapmaktaydılar. Osmanlı Devleti'ne ait İdare-i Mahsusa vapurlarının Lloyd

şirketi vapurları ile rekabet edebilmesi söz konusu bile değildi⁸⁵. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1909 yılında devlete ait İdare-i Mahsusa İngilizlere devredilmiş ve 1910 yılında Seyr-i Sefain İdaresi kurulmuştur. Anlaşılacağı üzere, bu yıllarda bütün Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Tekfurdağı Sancağı'nda emperyalizmin etkisi altındaydı.

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi⁸⁶

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, İngiltere ve Fransa gibi Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nden alacaklarını tahsil etmek amacıyla kurdukları Genel Borçlar İdaresi'ni ifade etmektedir. 1881'den itibaren neredeyse bütün Osmanlı kentlerinde faaliyet gösteren Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Tekfurdağı, Çorlu, Malkara, Hayrabolu ve Ereğli'de birer şubeleri bulunuyordu.

Tablo 6
Tekfurdağı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Görevlileri (1900-1902)

Müdür	Hayri Bey
Başkâtib	Kirkor Efendi
Kâtib-i Sâni	Ethem Efendi
Sandık Emni	Kasım Efendi
Tezkere Muharriri	Mustafa Efendi
Tuz Ambar Memuru	Hüsnü Efendi
Sayd-ı Mahi ⁸⁷ Kâtibi	Salih Efendi
Muayeneci	Apostol Efendi
Benados Nahiyesi Sayd Mahi Memuru	Rıfat Efendi
Kumbağ Nahiyesi Memuru	Mehmet Efendi

Kaynak: EVS, 1317: 219-220; EVS, 1319: 822.

Tabloya göre, müdürlüğünü Hayri Bey'in yaptığı Tekirdağ Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin 9 personeli bulunmaktaydı. Tekirdağ'da nahiyelere kadar örgütlenen idarenin taşrada da birer sorumlu memuru bulunmaktaydı. Bu bağlamda Çorlu'da

⁸⁵ Tekfurdağı'ndaki Avusturya Postanesi ve Lloyd Kumpanyası'nın Tekfurdağı Limanındaki faaliyetleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. tez içerisinde s. 70 ve 181

⁸⁶ Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Tekfurdağı Sancağı'ndaki teşkilatlanması, gelir ve giderleri hakkında tez içerisinde bkz s. 194.

⁸⁷ Balık avı vergisi.

Remzi Efendi, Malkara'da Mustafa Efendi, Hayrabolu'da Mehmet Kamil Efendi, Naip Nahiyesi'nde Mehmet Efendi, Ereğli Nahiyesi'nde Hüseyin Hüsni Efendiler Düyûn-ı Umûmiye memurluğu yapmaktaydılar. Ayrıca Naip Nahiyesi'nde Düyûn-ı Umûmiye kolcusu⁸⁸ olarak Nişan Efendi görev yapmaktaydı (EVS, 1319: 828-841; EVS, 1317: 225).

Reji İdaresi⁸⁹

Reji İdaresi, 1883 yılından itibaren Osmanlı kentlerinde tütün tekelinin yönetimini üstlenen yabancı bir kuruluştur. İdarenin Tekfurdağı Sancağı'nda kaza ve nahiyelere kadar örgütlendiği tespit edilmiştir. Tekirdağ Reji İdaresi'nin dördü yabancı, dördü Müslüman olmak üzere 8 personeli bulunmaktaydı. Merkez Reji İdaresi'nin kurumsal yapısı aşağıdaki gibidir.

Tablo 7
Tekfurdağı Reji İdaresi Görevlileri (1900-1902)

Müdür	Nazım Bey
Muhasebeci	Alsenderidi Efendi
Muayeneci	Jan Hazopolo Efendi
Ambar memuru	Paskal Kazyan Efendi
Ambar memur muavini	Vartanyan Efendi
Muhâkemat memuru	Ahmed Rauf Bey
Ziraat memuru	İbrahim Efendi
Muhafaza kâtibi	Osman Efendi

Kaynak: EVS, 1317: 220; EVS, 1319: 823.

Reji İdaresi'nin Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarında da birer memuru bulunmaktaydı. Çorlu reji memuru Şaban Efendi, Malkara reji memuru Ahmet Efendi, reji kâtibi Süleyman Bey, Hayrabolu reji memuru ise Mehmet Tevfik Efendi idi (EVS, 1319: 830-841).

⁸⁸ Güvenliği sağlayan muhafaza memuru (Pakalın, 1993: 288).

⁸⁹ Reji İdaresi hakkında ayrıntılı bilgi için tez içerisinde bkz s.198.

Konsolosluklar

Konsolos, bir ülkede diplomatik görev yapan yabancı temsilcilere verilen isimdir. Avrupalı devletler, Fatih döneminden itibaren özellikle ticaretin yoğun olduğu Osmanlı Liman kentlerinde konsolosluklar açarak tüccarlarının haklarını korumaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nde ilk olarak, 1460 yılında yapılan ticaret antlaşmasıyla Floransalılar, “emin” olarak adlandırdıkları bir konsoloslarını İstanbul'da bulundurmaya başlamışlardır. Daha sonraları Osmanlıların Ortadoğu topraklarına (Mısır, Suriye vs.) hâkim olmasıyla, bu topraklarda ticari faaliyetleri olan İngiltere, Fransa, Venedik ve Dubrovnik (Ragusa) gibi devletler Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşmaları imzalamışlardır⁹⁰. Bu antlaşmalar çerçevesinde, Osmanlı ülkesinde bulunan ya da ticaretle meşgul olan kendi ülke vatandaşlarının işlerini takip için konsolos ve balyos⁹¹ bulundurmuşlardır. 17. yüzyıldan itibaren yapılan antlaşmalarla konsolosların yetkileri genişletilmiştir. Bu cümleden olarak konsoloslar, elçi yardımcısı konumunda olacaklar, hapse atılmayacaklar ve merkezden izin alınmadan haklarında kanuni takibat yapılamayacaktı. Konsoslara kendi milletinin işlerine bakma, elçi ve konsolos için belirlenmiş vergileri toplama yetkileri padişah hükümleriyle sağlanıyordu. Liman kentlerinde görev yapan konsolosların izni olmadan kendi ülkesine ait hiçbir gemi limandan hareket edemezdi. Kendi ülke vatandaşlarının suç işlemesi durumunda mahkemelere katılma hakkına sahip olup, iki tarafın da yabancı olduğu davalar konsolosluk mahkemelerinde görüşülürdü (Savaş, 2002: 179).

Marmara Denizi'nin kenarında bir liman kent olan Tekfurdağı'nda, 19. yüzyıl sonlarında birçok devletin konsolosluğu bulunuyordu. Yabancı ülkeler, Tekfurdağı'nda konsolos vekilleri vasıtasıyla diplomatik iş ve işlemlerini takip etmişlerdir. II. Abdülhamit döneminde şehirde görev yapan konsolos vekilleri aşağıdaki gibidir:

---

⁹⁰ Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarında konsolos bulundurmaya başlamalarının tarihi seyri şöyledir: Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1528 yılında Fransa, 1580'de imzalanan ticaret antlaşmasıyla İngiltere, 1606 Zivatorok antlaşmasıyla Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasıyla Rusya, 1839'da İran Osmanlı Liman kentlerinde konsolos bulundurmaya başlamışlardır (Savaş, 2002: 179; Köse, 2006: 142).

⁹¹ Osmanlı Devleti'nde şehir ve limanlarda ikamet eden yabancı tüccarlar ile ilişkileri sağlamak üzere balyos, konsolos ve emin adlarında temsilciler bulundurulurdu. Bu temsilcilere, görev tanımı ve yetkilerini düzenleyen padişah beraati verilerek mesele resmileştirilmiş olurdu (İnalçık, 2000: 246).

Tablo 8
Yıllara Göre Tekfurdağı'nda Görev Yapan Konsolos Vekilleri (1877-1902)

Ülke/Yıl	1877	1883	1885	1888	1893	1900	1902
Rusya	Mösyö Kortikos	Mösyö Kortikos	Mösyö Kortikos	Mösyö Kortikos	Mösyö Kortikos	Mösyö Kortikos	Mösyö Kozma Kozmidi
İran	-						-
İngiltere	Mösyö Mati	Mösyö Mati	Mösyö Mati	Mösyö Mati	Mösyö Mati	Mösyö Edmon	Mösyö Edmon
Avusturya	Mösyö Kadah	Mösyö Andonaki	Mösyö Andonaki	Mösyö Arslan Petraki	Mösyö Arslan Petraki	Mösyö Arslan Petraki	Mösyö Arslan Petraki
Almanya	Mösyö Andrikodos	Mösyö Arslan Petraki	Mösyö Arslan Petraki				
İtalya		Mösyö Mati	Mösyö Mati	Mösyö Mati	Mösyö Mati	Mösyö Rişar	Mösyö Rişar
İsveç	Mösyö Komdat	Mösyö Martidos	-	-	-	-	-
Norveç							
Portekiz	Mösyö Takila	Mösyö Takila	Mösyö Takila	Mösyö Takila	Mösyö Takila	Mösyö Takila	-
İspanya	Mösyö Daleçeno	Mösyö Edriyades				-	-
Fransa	Mösyö Dandarya	Mösyö Dandarya	Mösyö Dandarya	Mösyö Dandarya	Mösyö Eypo	Mösyö Takila Cevani	Mösyö Corci Arslan
Yunanistan	Mösyö Golo	Mösyö Yani	Mösyö Duçari Yani	Mösyö Yaniyo	Mösyö İstaviri	Mösyö Mihalaki	Mösyö Mihalaki
Hollanda	Mösyö İstifnaki	-	Mösyö İstifnaki	Mösyö İstifnaki	Mösyö İstifnaki	-	-
İrlanda	-	Mösyö İstifnaki	-	-	-	-	-

Kaynak: EVS, 1293: 140; EVS, 1300: 211; EVS, 1302: 234; EVS, 1305: 235; EVS, 1310: 651; EVS, 1317: 221-222; EVS, 1319: 824.

Tabloyu incelediğimizde 1877-1903 yılları arasında Tekirdağ'da 14 ülkenin konsolos vekilinin görev yaptığını görmekteyiz. Bu kadar fazla ülkenin konsolos vekilinin görev yapması Tekirdağ'ın konumundan ve dönemin siyasi şartları ile doğrudan alakalıydı. Bir başka neden ise bu dönemde Tekirdağ'ın demografik yapısıyla ilgili olduğudur. Müslüman olmayan nüfus oranının fazla olduğu sancakta, Müslüman nüfus oranı % 47.8 iken Müslüman olmayan nüfus oranı ise % 52.19 dur.

Bazı konsolos vekillerinin görev sürelerinin oldukça uzun olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Örneğin Mösyö Kortikos 1877-1902 yılları arasında 25 yıl, İngiltere konsolos vekili Mösyö Mati 1877-1893 yılları arası 16 yıl, Almanya ve Avusturya konsolos vekili Mösyö Arslan Petraki 1883-1902 yılları arası 19 yıl, Fransız Konsolos

vekili Mösyö Dardanya 1877-1888 yılları arası 11 yıl Tekirdağ'da konsolos vekilliği yapmışlardır. Buna karşılık İrlanda ise sadece 1883 yılında 1 yıl konsolos vekili bulundurmıştır.

Birçok ülkenin konsolos vekillerinin, aynı kişiler oldukları dikkat çeken başka bir husustur. Rusya-İran, Avusturya-Almanya, İngiltere-İtalya-İsveç, Portekiz-İspanya gibi devletler uzun yıllar Tekirdağ'da ortak konsolos vekili bulundurmışlardır.

Avusturya Postanesi

Tekfurdağı merkez kazada bir Avusturya Postanesi bulunuyordu. Bu postane 1909 yılına kadar sancakta faaliyet göstermiştir.

Osmanlı topraklarında Avusturya, İngiltere ve Rusya'nın kurduğu yabancı postaneler her zaman Osmanlı postalarının rakibi olmuşlardır. 1870'lerde Almanya, 1880'lerde ise İtalya'nın bu rekabete katılmalarıyla birlikte Osmanlı posta taşımacılığı yabancı postalarla rekabet edemez hale geldi. Osmanlı'nın son dönemlerinde Avusturya postaları, Osmanlı posta taşımacılığına hâkim durumdadır⁹². Uzun yıllar Avusturya vapur şirketleri, özellikle Lloyd Kumpanyası, Osmanlı liman kentlerinde açtığı acenteler vasıtasıyla, Osmanlı postalarının yetersizliğinde de faydalanarak posta taşımacılığı yapmıştır. Yabancı postalarla rekabet edebilmek için⁹³ öncelikle yabancı postaların kâr payını düşürmek için Osmanlı postaları mektup taşımacılığında büyük

---

⁹² Yabancı posta işini Osmanlı coğrafyasında başlatan Avusturya'nın, Osmanlı posta taşımacılığındaki hâkimiyetini İbnü'z-Ziya Ahmet Reşit Bey 1908 yılında şöyle dile getirir; “...*Ecnebi postaları memleketimizde başlatan, tekessürüne sebep olan da Avusturyalılardır. (...)Her ne vakit hükümet şunların ilgasını mensup oldukları sefaretlere teklif etse redd ile mukabele görür, 'postalarınızı ıslâh ediniz, sonra düşünürüz' cevap-ı müttehit ve muttaridini alırdı. Nitekim anâsır-ı hayâtiyesini başlıca memleketimizde bulan Loyd Kumpanyası vapurlarının posta nakliyatınca mevkileri diğer seyr u sefâin şirketlerinininkinden pek yüksek ve çekirge istilasına benzer bir surette memleketimize üşüşen Avusturya post memurlarının hizmetleri emsaline kıyas kabul etmez derecede mühim ve müsmir olduğundan masârif-ı cesimesini bizdeki posta şubelerinin vâridât-ı azimesiyle örtüveren Avusturya Macaristan Sefareti hükümetinin bu teklifleri muvacehesinde çok fazla kabarır, ateş püskürdü.*” (İbnü'z-Ziya Ahmet Reşit, 2010: 176,177).

⁹³ II. Meşrutiyet Devrinde, Tekfurdağı Milletvekili Agop Boyacıyan memleketimizdeki yabancı postanelerle ilgili bir çözüm önerisi sunmuştur. Meclis-i Mebusan'ın 10 Nisan 1911 tarihli oturumunda Posta ve Telgraf Müdürlüğü'nün bütçesi görüşülürken Boyacıyan söz alarak, ülkedeki yerli posta teşkilatının düzensizliği nedeniyle, yabancı postaların daha revaçta olduğundan bahsetmiş ve Posta Telgraf Müdürlüğü'nün Bakanlığa dönüştürülmesi teklif etmiştir. Zira Posta Telgraf Müdürlüğü'nün Bakanlık olması halinde, postalarda oluşan birçok karmaşanın ve düzensizliğin sona ereceğini, bu sayede de yabancı postaların müşterilerinin azalarak kapanmak durumunda kalacağını belirtmiştir (MMZC. C.5, D.1, İç.1, 28 Mart 1327: 169).

indirime gitmiş, kaçak mektup taşınmasına karşı sert tedbirler almış ancak istenen sonuç elde edilememiştir. Osmanlı postalarına, H.1317/1902 ıslahatı ile Avrupa'da yetişen posta uzmanlarıyla modern bir hüviyet kazandırılmaya çalışılmış ancak gene de yabancı postalarla rekabet edilememiştir (Demir, 2005:172,173).

Lloyd Kumpanyası acentesinin bulunduğu, bir liman kenti olan Tekfurdağı Sancağı'nda müdürlüğünü Tekfurdağı Avusturya Konsolosu'nun yaptığı Avusturya Postanesi bulunmaktaydı. Lloyd Kumpanyası vapurlarıyla gelen posta çantaları doğrudan doğruya Avusturya Postanesi'ne ulaştırılır ve posta dağıtımı oradan yapılırdı (BOA. BEO. 2873/215461; BOA. BEO. 2835/212561). Tekfurdağı'ndan gidecek olan postaların pazar günleri yine Lloyd kumpanyası ile Çanakkale, Midilli ve İzmir gibi şehirlere sevkiyatı yapılırdı (EVS, 1319: 1108). Osmanlı Devleti, Tekirdağ Avusturya Postanesi'ne Türk vapurlarının posta getirmelerini yasaklamıştır. Dâhiliye Nezareti'nden Bahriye Nezareti'ne gönderilen 24 Mayıs 1900 tarihli yazıda, Marmara Kumpanyası vapurlarının İstanbul Avusturya Postanesi'nden Tekfurdağı Avusturya Postanesi'ne posta paketleri taşıdığı tespit edilmiş olup Türk şirketlerine ait kumpanyaların sadece Osmanlı postalarını taşıyabileceği belirtilerek Marmara Kumpanyası kaptanları hakkında kanuni muamele yapılması istenmiştir (BOA. DH. MKT. 2483-72).

II. Abdülhamit döneminde posta teşkilatı sıkı denetimlere tabi tutulmuştur. Yabancı postalar yoluyla yurda sokulan yasak yayın, silah ve kaçak eşya ülke için önemli bir tehdit olarak görülmeye başlanmış ve bu postaların kapatılması için girişimlerde bulunulmuştur (Demir, 2005:173). Tekfurdağı'ndaki Avusturya Postanesi, ülkeye yasak yayınların girmesinde etkin rol oynamıştır. Postanenin müdürlüğünü bizzat şehirdeki Avusturya konsolosunun yapması, konsolosların denetiminin zor olmasından dolayı yasaklı yayınların kolayca dağıtımının yapıldığı kanaatindeyiz. Örneğin Paris'te basılan Terakki isimindeki hezeyanname, Tekirdağ ve İnebolu Avusturya postaneleri vasıtasıyla yurda dağıtılmaya başlandığı haberi üzerine Avusturya Elçiliği uyarılmıştır (BOA. BEO. 3071/230295; BOA. ZB. 595/7). II. Abdülhamit 3 Mart 1907'de bir irade yayınlarak, Tekfurdağı Avusturya Postanesi'nde kapalı zarflar içerisinde ele geçirilen yasaklı yayının toplattırılarak yurt geneline yayılmasının engellenmesini istemiştir (BOA. İ. HUS. 151/96). 12 Mart 1907 tarihli başka bir yazı ile Terakki isimli eserin

okullara dağıtılmasını önlemek için maarif idareleri uyarılarak gerekli çalışmanın yapılması sağlanmıştır (BOA. MF. MKT. 986/37). Bu dönemde yurt genelindeki ecnebi postalarını kapatmak mümkün olmamış ancak 1909 yılında bazı şehirlerdeki postaneler kapatılmıştır. Daha önceden Osmanlı Hükümeti ile Avusturya-Macaristan Devleti arasında imzalanan protokolün birinci fıkrasına göre diğer yabancı devletlerin postanelerinin bulunmadığı ve sadece Avusturya postanelerinin bulunduğu Osmanlı şehirlerindeki postaneler kapanacaktı. Bu bağlam da adı geçen maddeye göre Edirne, Çeşme, Gelibolu, Karaağaç ve Tekfurdağı'ndaki Avusturya postanelerinin kapatılması kararlaştırılmıştır (BOA. DH. MKT. 2815/99). II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında yabancı postaları kaldırma meselesi yeniden gündeme gelmiş, 1908 yılında Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakıyla tüm yurttan Avusturya'ya karşı boykot uygulanmıştır. Avusturya postalarına mektup vermeme ve bu devletin vapurlarına binmeme şeklinde kendini gösteren boykota rağmen yabancı postalar Lozan Antlaşması ile tamamen kapatılabilmektedir (Demir, 2005:173,175).

1.3.6. Komisyonlar

Vilayet yönetiminde görev bölüşümü esasına dayanan ve mahalli temsilcilerin aktif olarak katıldıkları özel ihtisas komisyonları, kamu yararına olan hizmetlerin yerine getirilmesinde önemli bir görevi ifa etmekteydiler. Kentin ileri gelen zengin kimselerinin katıldığı bu komisyonların başlıcaları, ziraat, yol yaptırma ve iskân komisyonlarıdır (Çadircı, 2013: 269). Tekfurdağı Sancağı'nda kurulan belli başlı komisyonlar aşağıdaki gibidir.

Nafia Komisyonu

Sancaktaki bayındırlık işlerini yürütmek üzere mutasarrıfın başkanlığında kurulan bu komisyonda ikinci başkan mutasarrıf muaviniydi. Belediye başkanı, ziraat bank şubesi memuru, nüfus memuru ve mühendis komisyonun üyeleri idi. 1902'de Tekfurdağı Sancağı'ndaki Nafia Komisyonunun görevlileri 8 kişiden müteşekkildi. Reis Mutasarrıf Şeref Paşa, Reis-i Sani Mutasarrıf Muavini İspiraki Efendi, azalar Belediye Başkanı Adil Bey, Ziraat Bankası memuru, nüfus memuru, Mühendis Kadri Efendi, aza Bahor Efendi ve kâtip Ömer Lütfi Kadri Efendi'ydi (EVS, 1319: 819).

Evkaf Komisyonu

Sancaktaki vakıf işlerini yürütmek üzere kurulan Evkaf Komisyonunda bir reis, 4 aza bulunuyordu. Reis Şeyh Emin Efendi, azalar Şeyh Ata Efendi, Tahsin Bey, Halis Bey ve Mehmet Halis Beylerdi (EVS, 1319: 821).

Muhacirin Komisyonu⁹⁴

Muhacirlerin iskânında önemli bir görevi ifa eden bu komisyonda 1 reis, 3 aza ve 1 kâtip görev yapmaktaydı. Reis Emin Bey, azalar Şeyh Ata Efendi, Mahir Efendi ve Ahmet Bey, Kâtip Necip Bey (EVS, 1319: 821).

Tedarik-i Vesait-i Nakliye-i Askeriye Komisyonu

Belediye Reisinin başkanlığını yaptığı bu komisyon, askeri ihtiyaçların karşılanması ve nakliyesinde önemli bir görevi yerine getirmekteydi. 1902’de bir başkan, üç aza ve bir kâtipten oluşan komisyonun başkanlığını Belediye Reisi Adil Bey yapmaktaydı. Azalar Redif Kolağası Memduh Efendi, Redif Mülazımı Ali Efendi, Ahmet Bey, Rasim Efendi ve Kâtip Hasan Efendi’ydi (EVS, 1319: 819).

Sancaktaki bütün kazalarda bulunan bu komisyonun azaları içinde redif birliğindeki rütbeliler istisnasız yer almışlardır. Örneğin merkez kazadaki komisyonda bir redif kolağası ve bir redif mülazımı, Çorlu Kazası’nda bir redif yüzbaşısı, Malkara Kazası’nda bir redif yüzbaşısı Hayrabolu Kazası’nda bir redif mülazımı komisyonun daimi üyesiydiler (EVS, 1319: 819, 829, 834, 839). Bu cümleden olarak Tedarik-i Vesait-i Nakliye-i Askeriye Komisyonu’nun taşradaki teşkilatlanmasında, askeri malzemelerin tedarikinde ve nakliyesinde redif birlikleri aktif rol almışlardır.

1.3.7. Cemaat Meclisleri

Vilayet, liva ve kaza merkezlerindeki cemaat meclislerinin kuruluşu ve faaliyetleriyle ilgili hükümler, 1881 tarihli “Mevadd-ı Nizâmiye Lâyihası”nın 25. ve 30. maddeleri ile düzenlenmiştir. Buna göre her vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde birer cemaat meclisi bulunacaktır. Her cemaatin ihtiyar meclisleri, kendi kazalarının cemaat meclisi üyelerini seçerler. İçlerinden birini oy çokluğuyla başkan seçerler. Cemaat meclisleri

---

⁹⁴ Muhacir Komisyonu ile ilgili ayrıntılı bilgi için aynı tez içerisinde bkz. s. 228.

azalığına seçilenlerin isimleri meclis idare defterine kaydedilir. Bu meclis azaları 4–8 kişi arasında olmak üzere iki yıl için seçilirler. Cemaat meclislerinin görevleri, şehir, kasaba ve nahiyelerde cemaate ait gayrimenkul, ekilip biçilen tarım arazisi ve mevkuf nakit ve avarız akçesi hâsılatının, vakfiyenin şartları ve eski teamüllere göre, yararlanması gerekenlerin lehine ve hayrat olarak sarf edilmek üzere vasiyet edilen malların, vasiyetnamelerde yazılı olduğu şekilde vasileri lehine sarfi, yetimlerin korunması ve idare edilmesine çalışmak, cemaatin ibadethane, okul ve kabristanlarının bakım ve korumasını yapmak, mensup oldukları şehir kasaba ve nahiyeye ahalsinin yaptığı yardımları kabul ederek, mahalline uygun bir şekilde sarf etmek gibi işlerdir. Mezheplere dair işlerin dışındaki konularda, mahalli idare meclisine, vilayet umumi meclisine ve eğitimle ilgili işlerde vilayetin maarif meclisine müracaat edeceklerdir (BOA. Y. EE. 112/2). Kısaca, cemaat meclislerinin görevi, mensup oldukları milletlerin mezhep konuları, eğitim işleri, yetimlerin muhafazası ile okul, ibadethane ve kabristan gibi halka ait mekânların bakım ve onarım işlerinden sorumluydular.

Tekfurdağı Sancağı'nda İslam, Rum, Ermeni ve Musevi toplumlara ait cemaat meclisleri bulunuyordu. Bu meclislerde 1 reis ve 7'şer aza görev yapmaktaydı.

İslam Cemaati Meclisi

Cemaat-i İslamiye Meclisi'nde Reis Remzi Efendi, azalar Şeyh Ahmet Efendi, Maksut Ağa, Ahmet Efendi, Fuat Bey, Adil Bey, Necmettin Efendi, Halis Bey ve Süleyman Efendi'ydi (EVS, 1319: 825).

Rum Cemaati Meclisi

Rum Cemaati Meclisi'nde Reis Metropolit Efendi, Azalar; Yanko Baconya Efendi, Sarandi Karakaçan Efendi, Todori Nikita Efendi, Kiryako Mavridi Efendi, Dimitraki İstavridi Efendi, Votir Efendi'ydi (EVS, 1319: 825).

Ermeni Cemaati Meclisi

Ermeni Cemaati Meclisi'nde Reis Marhasa Efendi, Azalar; Agop Ağa, Şuşniyan Kirkor Efendi, Setrak Papasyan Efendi, Mehter Oğlu Artin Efendi, İsadör Papasyan Efendi, Agop Postacıyan Efendi ve Artin Efendi'ydi (EVS, 1319: 825).

Musevi Cemaati Meclisi

Musevi Cemaati Meclisi sadece Çorlu Kazası'nda bulunmaktadır. Bu meclisin Reisi Behar Bahor Efendi, Azaları, Nesim Efendi, Calmon Efendi, Mişon Barokas Efendi, Bahor Barokas Efendi ve David Bemihha Efendi'ydi (EVS, 1319: 832).

1.3.8. Dini Kurumlar

İslam, Rum ve Ermeniler'in çoğunlukta olduğu sancakta, her milletin dini kurumları ve temsilcileri bulunuyordu. Müslümanların Müftü, Rumların Metropolit ve Ermeniler'in Marhasa ünvanlı dini temsilcileri vardı.

Bu dönemde Tekfurdağı merkez kazada Rum Metropoliti Grigoryus Efendi ve Ermeni Marhasası Nersis Efendi'ydi (EVS, 1319: 817). Malkara Kazası'nda ise bu makamlarda vekiller bulunmakta olup, Rum Metropolit Vekili Antimos Efendi ve Ermeni Marhasa Vekili Pertogimyos Efendi'ydi (EVS, 1319: 833).

Müslüman toplum için, Tekfurdağı merkez kaza ile birlikte Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarında Müftülük makamı bulunmaktaydı. Müftüler, sancak ve kaza yönetiminde Mutasarrıf, Kaymakamlar ve Naip Efendilerle birlikte üst düzey memurlardandı. Bu dönemde merkez kaza Müftüsü Tahir Efendi, Çorlu Müftüsü Halil Efendi, Malkara Müftüsü Hacı Feyzi Efendi, Hayrabolu Müftüsü Hacı Şükrü Efendilerdi (EVS, 1317: 215; EVS, 1319: 829, 833, 839).

1.3.9. Diğer Kurumlar

Evkaf İdaresi

Sancaktaki vakıf kurumlarının işlemleri, merkez kazada bulunan Evkaf İdaresi ve Evkaf Komisyonu tarafından yürütülürdü. Tekfurdağı Evkaf İdaresi'nde Müdür Hasan Muhsin Efendi ve Kâtip Ali Bey'di (EVS, 1319: 819).

Orman İdaresi

Orman idaresinde 3 görevli bulunuyordu. Memur Kani Efendi, Ondalık Memuru Mehmet Efendi, Piyade Memuru Hasan Ağa'ydı (EVS, 1319: 829).

Telgraf ve Posta Dairesi⁹⁵

Tekfurdağı Telgraf ve Posta Dairesi'nde 1 müdür olmak üzere 6 personel bulunuyordu. Bu dönemde Müdür Mustafa İsmet Bey, Lisan-ı Ecnebiye Şefi Sırrı Efendi, Muhaberat-ı Türkiye Baş Memuru Hüseyin Talat Efendi, Muhabere Memurları Süleyman Efendi, Galip Efendi ve Fransızca Memuru Galip Efendiler görev yapmaktaydı (EVS, 1319: 822).

Karantina Dairesi⁹⁶

Balkanlardan İstanbul ve Anadolu'ya muhacir sevkياتında önemli bir konumda olan Tekfurdağı'nda salgın hastalıklara karşı bir karantina dairesi kurulmuştur. İskeleden gelip-geçen yolcular karantina dairesinde sağlık kontrolünden geçirilirdi. Tekfurdağı karantina dairesinde 1 memur ve 1 gardiyan görev yapıyordu. Memur Eşref Efendi, Gardiyan Süleyman Efendi'ydi (EVS, 1319: 822).

Maarif Meclisi

Sancaktaki Müslüman ve Müslüman olmayan halkın eğitim-öğretim işlerinin yürütüldüğü bu mecliste 1 reis, 7 aza bulunuyordu. Azalardan dördü Müslim, üçü Gayrimüslimdi. Reis Abdülkerim Nadir Efendi, Müslüman azalar; Ali Rıza Efendi, Ahmet Ziya Bey, Mehmet Halis Bey ve Ahmet Niyazi Bey'di. Gayrimüslim azalar; Parsih Efendi, Mihal Efendi ve Bahor Efendi'ydi (EVS, 1319: 821).

Nüfus Kalemi

Sancaktaki nüfus iş ve işlemlerini yürüten Nüfus kaleminde 1 memur ve 1 kâtip bulunuyordu. Memur Mahir Efendi, Kâtip Hüsnü Efendi'ydi (EVS, 1319: 818).

---

⁹⁵ Sancaktaki Telgraf ve Posta işleri için aynı tez içerisinde bkz. s. 286

⁹⁶ Ayrıntılı ilgi için aynı tez içerisinde sağlık maddesine bkz. s. 267-271.

1.4. Kaza Yönetimi

İdari teşkilatlanmada livaların bir alt birimleri kazalardı. Kaza idaresinin mülki amiri kaymakamlar olup, Naip ve Müftü Efendiler kazadaki diğer üst düzey görevlilerdi.

20. yüzyıl başlarında Çorlu ve Malkara ikinci sınıf, Hayrabolu ise üçüncü sınıf kazalardandı (SDAO, 1326: 909-910). Tekfurdağı Sancağı'nın idari taksimatında, 1870-1914 yılları arasında ciddi manada değişiklikler meydana gelmiştir. 2. Abdülhamit döneminden önce sancaktaki kazaların dağılımında düzensizlik hâkimdi. 1870 yılında sancaktaki kaza sayısı altı, 1872'de yedi, 1873-1877 yılları arasında bu sayı sekize yükselmiştir. 2. Abdülhamit dönemiyle birlikte sancaktaki idari yapı bir düzene oturmuş ve 30 yıl boyunca bu yapı değişmemiştir. 1870-1914 yılları arasında sancağın idari taksimatı aşağıdaki gibidir:

Tablo 9
1870-1914 Yılları Arasında Tekfurdağı Sancağı'na Bağlı Kazalar

1870-1871	1872	1873-1877	1883-1913	1914
Merkez Kaza	Merkez Kaza	Merkez Kaza	Merkez Kaza	Merkez Kaza
Çorlu	Çorlu	Çorlu	Çorlu	Çorlu
Hayrabolu	Hayrabolu	Hayrabolu	Hayrabolu	Hayrabolu
Malkara	Malkara	Malkara	Malkara	Malkara
Vize	Vize	Vize	-	Saray
Lüleburgaz (Bergos)	Lüleburgaz (Bergos)	Lüleburgaz (Bergos)	-	-
-	Midye	Midye	-	-
-	-	Ereğli	-	-

Kaynak: EVS, 1287: 99-108; EVS, 1288: 101-111; EVS, 1289: 105- 118; EVS, 1290: 104-117; EVS, 1291: 88-97; EVS, 1292: 85-93; EVS, 1293: 80-88; EVS, 1293: 138-147; EVS, 1300: 203- 220; EVS, 1301: 225-246; EVS, 1302: 227-246; EVS, 1303: 232-254; EVS, 1304: 226-250; EVS, 1305: 229-254; EVS, 1306: 229-254; EVS, 1307: 229-254; EVS, 1308: 227-254; EVS, 1309: 351-374; EVS, 1310: 647-690; EVS, 1311: 210-230; EVS, 1312: 212-232; EVS, 1313: 216-236; EVS, 1314: 200-221; EVS, 1315: 204-227; EVS, 1316: 225-226; EVS, 1317: 215-240; EVS, 1319: 817-842.

1.4.1. Kaymakam

1871 tarihli “İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Nizamnamesi'nin” 43. ve 44. maddelerine göre kaza kaymakamları, mülkiye, adliye ve zaptiye işlerinin idaresine ve ilâmâtın, kanuni izinleri dairesinde icraatına memur olup, nizamnamenin 35. ve 36. maddelerinde mutasarrıflarla alakalı vazifelerin kaza idaresi ile ilgili kısmı, kaymakamlara aitti. Ayrıca nahiye müdürlerinin seçimi, nahiye meclislerinin liva mutasarrıfından izin alarak belirli günlerde çağrılıp toplanmasına izin vermek, adı geçen meclislerin kararlarından kendisine bildirilen maddelerin Kaza İdare Meclisi'nde görüşüldükten sonra gerektiğinde liva merkezinin görüşünü almak ve nahiye dairelerinin teftişi kaymakamların görevlerindendi (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s.635).

Kaza yönetimindeki istikrarın anlaşılabilmesi için kaymakamların görev sürelerinin bilinmesi gerektiği bilgisinden hareketle, 1900-1912 yılları arasında görev yapan kaza kaymakamları aşağıdaki gibidir:

Tablo 10
Çorlu, Malkara ve Hayrabolu Kazası Kaymakamları (1900-1912)

Çorlu Kazası Kaymakamları (2. Sınıf)		
Sıra	Kaymakamlar	Görev Yaptığı Yıllar
1	Şakir Bey	1900-1902
2	Mehmet Cemal Efendi	1903
3	Mazhar Müfit Bey	1904
4	Hüseyin Hüsnü Efendi	1905
5	Mehdi Bey	1907-1908
6	Faik Efendi	1910-1911
7	Hamdi Efendi	1912
Malkara Kazası Kaymakamları (2. Sınıf)		
1	Ahmet Cemal Bey	1900-1905
2	İbrahim Hakkı Efendi	1907-1908
3	Yorgi Efendi	1910-1911
4	İhsan Efendi	1912
Hayrabolu Kazası Kaymakamları (3. Sınıf)		
1	Mehmet Hayri Bey	1900
2	Ahmet Hilmi Bey	1901-1905
3	Mehmet Necip Efendi	1907-1908
4	Bedrettin Efendi	1910-1911
5	Mustafa Edip Efendi	1912

Kaynak: SDAO, 1318: 639-640; SDAO, 1319: 691-692; SDAO, 1320: 710-712; SDAO, 1321: 760-762; SDAO, 1322: 775-777; SDAO, 1323: 849; SDAO, 1325: 909; SDAO, 1326: 909; SDAO, 1326: 499; SDAO, 1327: 493; SDAO, 1328: 513.

Tabloya göre, kaymakamların en sık değiştiği kaza Çorlu'dur. Şakir Bey, Mehdi Bey ve Faik Efendiler ikişer yıl kaymakamlık yapmışlar ve diğerleri ise birer yıl bu görevde kalmışlardır. Malkara Kazası idari istikrarın en iyi olduğu yer olup, Ahmet Cemal Bey en fazla kaymakamlık yapan mülki amirdir. 1910-1911 yıllarında Malkara'da Rum milletinden Yorgi Efendi kaymakamlık yapmıştır. İdari istikrarın yaşandığı diğer bir kaza ise Hayrabolu'dur. Hayrabolu'da Ahmet Hilmi Bey dört yıl, diğer kaymakamlar ortalama 2 yıl kaymakamlık yapmışlardır.

1.4.2. Kaza İdare Meclisi

Kaza İdare Meclisleri kaymakamın başkanlığında, kaza naibi, müftü, mal müdürü, tahrirat kâtibi ile seçilmiş ikisi Gayrimüslim ve ikisi Müslüman üye olmak üzere dokuz kişiden oluşurdu (EVS, 1319: 829). İdare-i Umumîye-i Vilâyât Nizâmnamesinin 92. ve 93. maddelerine göre Kaza İdare Meclisi'nin görevleri; kazanın gelir ve giderlerinin incelenmesi, devlete ait menkul ve gayrimenkul mallarının idare ve muhafazası, menafi sandıkları hesaplarının görülmesi, liva idare meclisi kararıyla konulan vergilerin mahalleler ve köylere taksimi, sağlık tedbirlerinin alınması, devlet memurlarının muhakemelerinde yetkilerinin el verdiği ölçüde icabına bakılması, köyler ile idare-i mahsusa altında olan nahiyeler arasında yolların inşaatı, hükümete ait açık artırma ve satın alma sözleşmelerinin kaymakamın yetkileri içerisinde olanlarının doğrudan doğruya halledilmesi ve yetkisi dışında bulunanları hakkında sancak idare meclisine ilk tahkikatı hazırlamak hususlarıdır. Kaza idare meclisleri kararlarını, mazbata ile kaymakama tebliğ ederlerdi (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s.644-645).

1.4.3. Kazalardaki Kurumlar

Tekfurdağı Sancağı'na bağlı Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarındaki kurumlar, ufak tefek değişikliklerle sancak merkezindekilerle aynıydı. Kazalardaki benzer kurumlar şunlardır: Belediye Dairesi, Bidayet Mahkemesi, Maarif Meclisi, Vesait-i Nakliye-i Askeriye Komisyonu, Muhacirin Komisyonu, Ticaret, Ziraat ve Sanat Odası, Emlak-ı Hümayun İdaresi, Ziraat Bank Şubesi, Redif Dairesi, Evkaf Komisyonu, Tahsilat Komisyonu, Nüfus Kalemi, Telgraf ve Posta Dairesi, Jandarma ve Polis Daireleri, Reji ve Düyûn-ı Umûmiye İdareleri, Mal Müdürlüğü, Tapu İdaresi, Mektepler ve Cemaat Meclisleri.

Kurumlar bazında, kazalar arasında farklılıklar da göze çarpmaktadır. Örneğin bayındırlık işlerine bakan Turuk-ı Meâbir Komisyonu sadece Malkara Kazası'nda bulunmaktadır. Kaymakamın başkanlığında, azaları arasında belediye reisi, Jandarma Yüzbaşı gibi kazadaki önemli kişilerin bulunduğu, 9 personelden müteşekkil bu komisyonun diğer kazalarda bulunmaması dikkat çeken bir husustur. Bir başka farklılık ise cemaat meclislerinde görülmektedir. İslam, Rum ve Ermeni Cemaati Meclisleri Çorlu ve Malkara kazalarında vardı. Fakat Hayrabolu'da sadece İslam Cemaati Meclisi

bulunuyordu. Musevi Cemaati Meclisi ise diğer kazalarda olmayıp Çorlu'da faaliyet göstermekteydi (EVS, 1319: 831-835).

1.5. Nahiye Yönetimi

1871 İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât ve 1876 İdâre-i Nevâhi Nizâm-nâmeleri Osmanlı Devleti'ndeki nahiye teşkilatlanmasına dair önemli kaynaklardır. İlk olarak 1871 Nizamnamesi'nde nahiye teşkilatının yapısı açıklığa kavuşturulmuş, 1876 Nahiye Nizamnamesi ile de son şeklini almıştır.

1876 Nizamnamesi'ne göre; her kazanın idaresi içinde olan köy ve çiftlikler, yakınlık ve ilişkilerine göre bir veya daha fazla daireye bölünecek ve bu dairelere nahiye denilecektir. Nahiye daireleri, münferit ve müctemian olmak üzere iki çeşit olacak. Münferit teşkil olunan dairenin 200 ve daha fazla haneyi barındıran köylerden olması esastır. Müctemian teşkil edilen dairenin 200 haneye varıncaya değin birkaç köy ve mahalden mürekkep olması gerekir. Nahiye dairesi kurulacak olan köylerin merkez ittihaz edilen yere olan uzaklığı 3 saatten fazla olmamalıdır. Ne miktar hane ve nüfusa sahip olursa olsun, bir köyün parçalanarak diğer daireye bağlanması yasaktır. Nahiye dairesi bir köyden ibaret ise o köyün ismiyle anılacaktır. Birkaç köy ve mahalden oluşmuş ise en büyüğü merkez daire olarak adlandırılacaktır (Düstur, I. Tertip, C.3, 1876 İ.N.N, s.33).

Her nahiye dairesinin bir müdürü ve 8'den fazla olmamak üzere en az 4'ü seçimle belirlenmiş azadan oluşan bir meclisi bulunacak. Azalardan birisi müdürün muavini olacak ve meclise bir de kâtip tayin edilecektir. Nahiye müdürlüğüne ve azalığına seçileceklerin Osmanlı tebaasından olması, 30 yaşından aşağı olmaması, bir cinayetle mahkûm olmaması, doğrudan doğruya her sene devamlı surette devlete 100 kuruş vergi verenlerden olması, müdür olacakların iyi derecede okuma-yazma bilmesi gerekirdi. İmamlar, papazlar, mektep hocaları ile hali hazırda devlet memuru olanlar müdürlüğe seçilemezdi. Müdürler iki seneliğine seçilirler ve azanın her sene yarısı değiştirilirdi. Müdür ve azanın tekrar seçilmesinde bir sakınca yoktur (Düstur, I. Tertip, C.3, 1876 İ.N.N, s.34-35).

Nahiye müdürlerinin kanun ve nizamnamelerin yayınlanması ve duyurulması, doğum ve ölüm olaylarının araştırmasını yapmak, muhtarlar ile ihtiyar meclisi seçimlerinin ve

bunların sret-i hareketlerinin teftii ve kazaya tebliği, nahiye meclislerine başkanlık ederek verilen kararların kaza kaymakamına bildirilmesi gibi görevleri vardı. Nahiye Müdürlerinin zaptiye görevleri ise, cinayet olaylarında ilk tahkikatı icra ederek kazaya ihbar ve kaza kaymakamlığı tarafından nahiye güvenliğinin korunması ile ilgili vaki olacak tembihleri yerine getirmektir. Nahiye müdürlerinin, her tür kanuni cezayı icrası ve adam hapsedmesi veya tutuklaması, dava görmesi ve ihtiyar meclislerine ait vazifelere müdahalesi yasak olup belirlenen görevleri haricinde, büyük kk icraattan kanunen sorumlu olacaktır (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s.637-638).

Nahiye Meclisleri haftada iki kez toplanırlar (Düstur, I. Tertip, C.3, 1876 İ.N.N, s.36) ve nahiye yönetiminde müdürle birlikte, naip, tahrirat ktibi ve azalar söz sahibiydiler (EVS, 1317: 225).

1900-1912 yılları arasında Tekfurdağı Sancağı'na bağlı kazalar ve nahiyeler aağıdaki gibidir:

Tablo 11
Tekfurdağı Sancağı Nahiyeleri (1900-1912)

Merkez Kaza	Çorlu	Malkara	Hayrabolu
Ereğli	Türbedere	Koz	Umurbey
İncik	Muratlı	Himmet	Çerkez Müsellim
Naip	-	Azgar	Büyük Karakarlı
Ortaca	-	Hereke	-
Iıklar	-	-	-

Kaynak: SDAO, 1318: 639-640; SDAO, 1319: 691-692; SDAO, 1320: 710-712; SDAO,1321: 760-762; SDAO, 1322: 775-777; SDAO, 1323: 849; SDAO, 1325: 909; SDAO,1326: 909; SDAO, 1326: 499; SDAO, 1327: 493; SDAO, 1328: 513.

1900-1912 yılları arasında merkez kaza hariç diğer kazalarda nahiye sayılarında bir değişiklik olmamıtır. Merkez kazada 1908 yılına kadar Ereğli, İncik, Naip, Ortaca ve Iıklar olmak üzere be nahiye bulunurken, 1908'den itibaren bu sayı e dmtır. Ereğli, İncik, Naip nahiyelerinin statüleri devam etmi, Ortaca ve Iıklar nahiyelikten dmlerdir.

Tekfurdağı Sancağı'ndaki nahiyelerin yönetim yapısı, bizlere o nahiyede yaayan halklar hakkında bir fikir vermektedir. 1876 Nahiye Nizamnamesi'nin 13. maddesine

göre, bir nahiye dairesinin halkı tamamen bir sınıf teb'adan mürekkep ise müdür, aza ve muavin o halktan olacaktır. Nahiyeye Müslim ve Gayrimüslim halktan oluşuyor ise meclis azasının yarısı Müslim, diğer yarısı Gayrimüslim halktan seçilecek ve ekseriyet nüfus hangi sınıfta ise müdür onlardan ve muavin diğer sınıftan olacaktır (Düstur, I. Tertip, C.3, 1876 İ.N.N, s.35). Bu bilgilerden hareketle, kozmopolit bir demografik yapıya sahip olan Tekfurdağı Sancağı'ndaki nahiye meclislerinin yönetiminde, Müslim ve Gayrimüslim tebaanın görev aldıklarını görmekteyiz.

Ereğli, İncecik, Naip, Koz ve Çerkez Müslim Nahiyelerinde Müslüman nüfus çoğunlukta, Rum nüfus ise ikinci sıradadır. Bu nahiyelerin müdürleri Müslüman, müdür muavinleri Gayrimüslim olup, nahiye meclisinde iki Müslim, iki Rum aza görev yapmıştır (EVS, 1317: 225; EVS, 1319: 827, 828, 837, 842).

Türbedere, Muratlı, Hereke, Büyük Karakarlı ve Umurbey nahiyelerinin müdürleri, muavinleri ve meclisteki azaların tamamı Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda adı geçen nahiyelerde Müslüman nüfus çoğunlukta (EVS, 1319: 832, 842, 838).

Himmet ve Azgar nahiyelerinin müdürleri Rum, muavinleri Müslüman, azalarının yarısı Müslim, yarısı Gayrimüslimdi. Bu nahiyelerde Rum nüfusun çoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz (EVS, 1319: 837, 838).

1.6. Köy Yönetimi

Osmanlı Devleti'nde, 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne göre köy yönetimi, “vilayet-liva-kaza-nahiye-köy” idari teşkilatlanmasının en alt birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Köy idaresinde muhtarlar ve ihtiyar meclisleri söz sahibiydi. Devletin, en ücra yerlerindeki temsilcisi konumunda olan muhtarlar, aynı zamanda merkezden gelen emirlerin halka duyurulmasında önemli bir görevi ifa etmekteydiler.

1871 Nizamnamesi'ne göre, nahiye dairelerinde ve nahiye merkezi olan her köyün gerektiği kadar muhtarları ve ihtiyar meclisi olup, bunların seçimi ve görev süreleri ve detaylı halleri vilayet teşkilatı nizamnamesi hükümlerine bağlıdır (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s.638).

1876 Nahiye Nizamnamesi'nde, köylerin eskiden olduğu gibi birer muhtarı olacak ve bir köy çok sayıda mahalleden ve ahalisi muhtelif sınıflardan mürekkep ise, her sınıfın ve mahallenin ayrı ayrı muhtarının bulunması hükmüne yer verilmiştir (Düstur, I. Tertip, C.3, 1876 İ.N.N, s.34).

Muhtarlar, nahiye müdürleri tarafından kendilerine tebliğ olunan kanun ve emirleri hükümetin mensup oldukları köylerde ilânı, köy sakinlerine konulan vergilerin ihtiyar meclisleri kararı ve nahiye müdürünün göndereceği tevzi pusulaları (kişilerin ne kadar vergi ödeyeceğini gösteren belge) gereğince toplanması, hükümet marifetiyle celp ve ihzar olunacak kimseler hakkında gönderilen celp pusulalarının tebliğ ve hangi gün hükümete gidecekleri, götüren her kim ise ifadesi, hükümet tarafından emir olunan kişilerin kefile bağlanması, protestoların tebliği, mürur tezkeresi alacak olanlara usulüne göre ilmühaber verilmesi, köy ve çiftliklerde meydana gelen doğum ve ölümlerin belirli vakitlerde nahiye müdürlüğüne ihbarı, varisleri küçük veya kayıp olduğu halde vefat edenler hakkında nahiye müdürüne bilgi verilmesi, yaralama ve öldürme olaylarını nahiye müdürlüğüne acilen bildirip, yaralayan ve katillerin hükümete teslimine imkânı mertebede yardım, boşalmış ve terk edilmiş arazileri ve intikal muameleleri görülmeyen mülkler ve nizama aykırı olan inşaat için nahiyeye bilgi verilmesi, bekçi ve korucu ve sair isimlerle köy zabıtasında bulunmak üzere ihtiyar meclisleri tarafından seçilecek kişilere nezaretle kendilerine havale olunan işleri yerine getirmekle yükümlüydüler (Düstur, I. Tertip, C.1, 1871 İ.U.N, s.638-639).

1900-1906 yılları arasında Tekfurdağı Sancağı'nda, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarıyla birlikte 280 köy bulunuyordu. 1907 yılından itibaren köy sayılarında değişmeler olmuş ve 1912 yılında bu rakam 262'ye kadar düşmüştür. 1900-1906 yıllarında sancak sınırları içerisinde bulunan nahiyelere göre köylerin dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 12
1900-1906 Yıllarında Sancaktaki Nahiyelere Göre Köylerin Dağılımı

Merkez Kaza		Malkara		Çorlu		Hayrabolu	
İdari Birim	Köy Sayısı	İdari Birim	Köy Sayısı	İdari Birim	Köy Sayısı	İdari Birim	Köy Sayısı
Nefs-i Tekfurdağı	20	Nefs-i Malkara	13	Nefs-i Çorlu	27	Nefs-i Hayrabolu	5
Ereğli Nahiyesi	17	Koz Nahiyesi	10	Türbedere Nahiyesi	7	Umurbey Nahiyesi	39
İncelik Nahiyesi	19	Himmet Nahiyesi	11	Muratlı Nahiyesi	5	Çerkez Müsellim Nahiyesi	10
Naip Nahiyesi	8	Azgar Nahiyesi	24	-	-	Büyük Karakarlı Nahiyesi	29
Ortaca Nahiyesi	7	Hereke Nahiyesi	25	-	-	-	-
Işıklar Nahiyesi	4	-	-	-	-	-	-
Toplam	75	Toplam	83	Toplam	39	Toplam	83

Kaynak: SDAO, 1318: 639-640; SDAO, 1319: 691-692; SDAO, 1320: 710-712; SDAO,1321: 760-762; SDAO, 1322: 775-777; SDAO, 1323: 849.

1906 yılına kadar sancaktaki nahiyeye ve köy dağılımı yukarıdaki tablodaki gibiydi. 1907 yılında Malkara Kazası'ndaki Koz ve Hereke nahiyelerinin köy sayılarında değişimler olmuştur. Bu tarihte Koz Nahiyesi'nin köy sayısı 12'ye yükselmiş, Hereke Nahiyesi'nin köy sayısı ise 19'a düşmüştür.

1910 yılında merkez kaza ve Malkara kazalarındaki köy sayılarında ciddi artışlar ve eksilmeler yaşanmıştır. Merkez kazadaki Ortaca ve Işıklar nahiyeleri lağvedilmiş, Ereğli, İncelik ve Naip nahiyeleri varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda Nefs-i Tekfurdağı'ndaki köy sayısı 41'e, İncelik Nahiyesi'nin 20'ye, Naip Nahiyesi'nin 12'ye yükselmiş olup, Ereğli'nin köy sayısı 9'a düşmüştür. Genel toplamda merkez kazanın köy sayısı 1906 rakamlarına göre 75'ten, 82'ye yükselmiştir. Malkara Kazası'nın köy sayısının devamlı surette düştüğü tespit edilmiştir. 1906'da 83 olan sayı, 1907'de 79'a, 1910'da 71'e düşmüştür. Nahiyeye bazında değerlendirecek olursak, Azgar Nahiyesi'ne 1907'de 24 olan köy sayısı, 1910'da 11'e düşmüş ve Hereke Nahiyesi'ndeki 19 olan sayı 24'e yükselmiştir.

1912 yılında sadece Hayrabolu Kazası'nda düşüşler yaşanmıştır. 1900-1911 yılları arasında köy sayısının 83 olduğu kazada, 1912 yılında bu rakam 70'e düşmüştür. Bu tarihte Umurbey Nahiyesi'ndeki köy sayısı 39'dan 31'e, Büyük Karakarlı Nahiyesi'nde ise 29'dan 24' düşmüştür.

1900-1912 yılları arasında hiçbir rakamsal değişimin olmadığı tek kaza Çorlu'dur. Türbedere ve Muratlı nahiyeleriyle birlikte Çorlu'daki köy sayısı 39 olarak sabit kalmıştır.

Edirne Vilayet Salnameleri'nde 1900-1902 yılları arasındaki köylerin isimleri ve kaza merkezlerine olan uzaklıkları verilmiştir⁹⁷. Merkez Kaza, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarındaki köylerin isimlerini ve merkez kazaya uzaklıklarını tablolar halinde incelemenin daha açık ve kapsayıcı olacağı düşüncesindeyiz.

---

⁹⁷ Devlet salnamelerinde verilen köy sayıları ile Edirne Vilayet Salnameleri'ndeki köy sayıları birbirleriyle örtüşmemektedir. Devlet salnamelerinde köylerin isimleri geçmemekte olup, sadece rakamsal değerler verilmiştir. Edirne Vilayet Salnameleri'nde ise köylerin isimleri geçmektedir.

Tablo 13
Tekfurdağı'na Bağlı Nahiye ve Köylerin Merkez Kazaya Olan Mesafeleri

Nahiye-Köy İsmi	Tekirdağ'a olan uzaklık		Nahiye-Köy İsmi	Tekirdağ'a olan uzaklık	
	Saat	Dakika		Saat	Dakika
Naip Nahiyesi	3	0	Dedecik Köyü	6	0
İncik Nahiyesi	4	0	Osmanlı Köyü	4	0
Ereğli Nahiyesi	8	0	Oruç beyli Köyü	4	0
Yeniköy Değirmenaltı	1	0	Küçük Köpekli Köyü	2	30
Ambarlı Köyü	3	0	Timurlu Köyü	3	30
Ferhadanlı Köyü	6	0	Nusratlı Köyü	1	0
Karahisarlı Köyü	2	30	Ortaca Köyü	4	0
Çatakçı Köyü	3	30	Kumbağ Köyü	3	0
Semetli Köyü	6	0	Avcılar Köyü	6	0
Umurca Köyü	8	0	Divane Ahmet Köyü	5	0
Kara evli Köyü	3	0	Köse İlyas Köyü	1	30
Müsellim Köyü	3	0	Yağcılı Köyü	1	0
Kara Bezirgan Köyü	4	0	Tuğrak Karacamurad	4	0
Hacı Köyü	3	0	Sekbanlı Köyü	2	0
Bazir Köyü	2	0	Aşağı Kılınçlı Köyü	3	0
Işıklar Köyü	4	0	Abşur Köyü	3	30
Benados Köyü	2	0	Oğuzlu Köyü	4	0
Kenarlı Köyü	6	0	Mahramlı Köyü	6	0
Selcik Köyü	5	0	Nusrat Fakih Köyü	4	30
Gazioğlu Köyü	2	20	Kayı Köyü	1	0
Gündüzlü Köyü	2	0	Osmanlı Köyü	2	0
Kara Halil Köyü	4	0	Ahmedekli Köyü	6	0
Göğençli Köyü	3	0	Musa Baba Köyü	1	20
Yayabaşı Köyü	2	0	Yukarı Kılınçlı Köyü	3	0
Yeniköy Köyü	4	0	Karansılı Köyü	5	0
Ahmetçe Köyü	6	0	Akça Halil Köyü	3	0

Kaynak: EVS, 1319: 1109-1111.

Tablo 14
Malkara'ya Bağlı Nahiye ve Köylerin Mesafeleri

Nahiye-Köy İsmi	Malkara'ya olan uzaklık		Nahiye-Köy İsmi	Malkara'ya olan uzaklık	
	Saat	Dakika		Saat	Dakika
Kalivye Köyü	0	0	Gözsüz Köyü	1	0
Çavuş Köyü	1	0	Kadı Köyü	1	0
İmam Çiftliği	1	0	Yayla Köyü	1	0
Sarıca Paşa Çiftliği	1	0	Teslim Köyü	3	0
Taşkın Çiftliği	0	0	Deveci Köyü	2	0
Dere Çiftliği	0	0	Kara Halil Köyü	1	0
Ilıca Köyü	1	0	Halıç Köyü	2	0
Mesud Çiftliği	1	0	Yaylagöne Köyü	2	0
Koz Nahiyesi	5	0	Tete Köyü	3	0
Tevfikiye Köyü	8	0	Elli Işık Köyü	1	0
Balaban Koru Köyü	9	0	Elmalı Köyü	3	0
Karapınar Köyü	6	0	Hereke Nahiyesi	3	0
Himmet Köyü	2	0	Dere Köyü	5	0
Teberrük Köyü	4	0	Kara Murad Köyü	3	0
Doğanca Köyü	3	0	Eytemur Köyü	2	0
Has Köyü	1	0	Küçük Hızır Köyü	2	0
Harala Köyü	7	0	Kavak Çeşme Köyü	3	0
Sultan Köyü	9	0	Bunak Köyü	4	0
Balaban Köyü	8	0	Ballı Köyü	3	0
Hamidiye Köyü	7	0	Germiyan Köyü	3	0
Dolu Köyü	3	0	Develi Köyü	4	0
Timurcili Köyü	3	0	Karık Ali Köyü	3	0
Yılanlı Köyü	2	0	Softacı Çiftliği	1	0
İbrice Köyü	1	0	Alay Bey Köyü	2	0
Karaağaç Köyü	7	0	Çimendere Köyü	3	0
Kavak Ayazma Köyü	10	0	Bukriva Köyü	4	0
Harala Göne Köyü	7	0	Sasan Çiftliği	4	0
Maksudlu Köyü	6	0	Develi Yenice Köyü	4	0
Davud ili Köyü	4	0	İribey Köyü	4	0
Kara Satı Köyü	3	0	Yörük Köyü	3	0
Tatar Çiftliği Köyü	2	0	Kapıcı Köyü	2	0
Görtelli Köyü	2	0	Balabancık Köyü	2	0
Izgar Nahiyesi	2	0	Oba-i Atik Köyü	4	0
Ahmet Paşa Köyü	1	0	Kalaycı Köyü	4	0
Danişmend Köyü	3	0	Ahi Evran Köyü	3	0
Pişman Köyü	3	0			

Kaynak: EVS, 1319: 1114-1116; EVS, 1317: 502-504.

Tablo 15
Hayrabolu'ya Bağlı Nahiye ve Köylerin Mesafeleri

Nahiye-Köy İsmi	Hayrabolu'ya olan uzaklık		Nahiye-Köy İsmi	Hayrabolu'ya olan uzaklık	
	Saat	Dakika		Saat	Dakika
Çıkrıkçı Köyü	0	45	Büyük Kara Karlı	1	30
Bacdar İlyas Çiftliği	1	15	Yörükler Köyü	3	15
Kileci Çiftliği	0	30	Kandamış Köyü	3	0
Kazancı Çiftliği	0	45	Kemaller Köyü	3	0
Macarlar Çiftliği	1	0	Kara Yahşi Köyü	2	0
Umurbey Nahiyesi	3	45	Buzağacı Köyü	0	15
Umurcu Çiftliği	3	0	Yavaşca Köyü	4	0
Barakça Köyü	4	0	Hanoğlu Köyü	4	0
Susuz Müsellim Köyü	2	30	Hacet Köyü	5	30
Hacı Sungur Köyü	4	45	Havlu Obası Köyü	2	45
Tatar Cedid Köyü	5	30	Tarağcalı Köyü	2	0
Tekye Köyü	5	20	Tatar Bacdar Köyü	3	30
Sarıyar Köyü	6	0	Çeke Köyü	1	30
Kiremitlik Köyü	5	45	Çit Çiftliği	3	0
Yörücek Köyü	6	0	Fahrioğlu Köyü	3	15
Evren Bey Köyü	6	0	Karaca Kılavuz Köyü	4	15
Sarraflı Köyü	4	30	Damyaslar Köyü	2	0
Hacılı Köyü	3	0	Kılıçlar Köyü	3	0
Parmaksız Köyü	3	0	Mazruplu Köyü	3	30
Hacı Hızır Köyü	2	0	Erzeli çiftliği	5	30
Asil Bey Köyü	2	0	Alacaoğlu çiftliği	4	0
Evri Köyü	2	0	Küçük Karakarlı Çiftliği	2	45
Has Köyü	3	0	Lıhne Çiftliği	2	0
Tatarlı Köyü	1	45	Bayramşah çiftliği	2	15
Yörgüç Köyü	4	0	Çerkez Müslim Köyü	1	45
Karacaköy Köyü	4	0	Karakavak Köyü	1	15
Turapçı Köyü	5	45	Kadriye Köyü	3	15
Pirinç Çeşme Köyü	6	0	Karaburçak Köyü	2	0
Batkın Köyü	6	0	Kesterice Köyü	2	30
Sarnıç Köyü	5	30	Faraş Köyü	2	15
Akıncılı Köyü	6	0	Temizli Köyü	2	0
Kozyörük Köyü	5	0	Hedili Köyü	3	0
Kurtdere Köyü	3	45	Danışment Köyü	2	30
Miryakup Köyü	3	0	Kabahöyük Köyü	2	0
Delibedir Köyü	2	45	Kasımpaşa Köyü	2	15
Güneşli Köyü	5	30	Temizli Köyü	2	0

Kaynak: EVS, 1319: 1121-1122; EVS, 1317: 508-510.

Tablo 16
Çorlu'ya Bağlı Nahiye ve Köylerin Mesafeleri

Nahiye-Köy İsmi	Çorlu'ya olan uzaklık		Nahiye-Köy İsmi	Çorlu'ya olan uzaklık	
	Saat	Dakika		Saat	Dakika
İsaca Köyü	3	0	Güzelpınar Köyü	3	0
Yanıkagıl Köyü	4	0	Öksüzce Köyü	2	0
Karamehmet Köyü	3	0	Çorum Köyü	3	0
Bayatlı Köyü	1	0	Sevindikli Köyü	5	0
Süleymanlı Köyü	2	0	Yukaru Çengerli çiftliği	2	0
Köprüce Köyü	3	0	Paşalıağa Köyü	1	0
Germiyan Köyü	4	0	Türbedere Köyü	4	0
Velimeşe Köyü	2	0	Hacışeremet Köyü	1	0
Uhlas Köyü	2	0	Muratlı Köyü	4	0
Sarılar Köyü	2	0	Maksutlu Köyü	3	0
Hacımurtalı Çiftliği	2	0	Aşağı Çengerli Köyü	2	0
Yeni Köyü	3	0	Şahbaz Köyü	1	0
Armağanşah Köyü	3	0	Karaağaç Köyü	4	0
Müslim Köyü	3	0	Alefli Köyü	1	0
Karaset Köyü	3	0	Kırkgeyikli Köyü	3	0
Balabanlı Köyü	3	0	Deregündüzlü Köyü	3	0
Kadıköy Çiftliği	2	0	Şerefli Köyü	3	0
Türkmenli Köyü	2	0	Yakuplu Köyü	2	0

Kaynak: EVS, 1319: 1125; EVS, 1317: 512-513.

BÖLÜM 2: SANCAĞIN NÜFUS YAPISI

2.1. Osmanlı Genel Nüfus Sayımlarında Tekfurdağı Sancağı

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı, II. Mahmut döneminde (1831) yapılmış olup, bu tarihten önce nüfus sayımı, toprak yazımı münasebetiyle yapılmış ve elde edilen veriler tahrir defterlerine kaydedilmiştir (Karal, 1943: 6; Karpat, 2010: 43). Klasik devir diye tabir edilen dönemde, tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde yetişkin erkek nüfusu ve ellerindeki toprak miktarını belirlemek amacıyla tahrirler yapılırdı. Tahrir defterlerine, vergi mükelleflerinin ve babalarının isimleri, bunların yaşadıkları yerlerden toplanması lazım gelen vergiler, bu vergilerin hangi kurumların veya kişilerin tasarrufunda bulunduğunu tespit eden bilgiler ayrıntılı bir şekilde kaydedilirdi. Bu sayede hangi köyün kimin tımarı veya mülk ve vakfi olduğu, köylerin arazi kayıtları, hayvan çeşitleri ve miktarları ile öşür ve rüsum miktarları tespit edilirdi (Barkan, 1953: 9; Öz, 2000: 17). Tahrir defterleri 15-16. yüzyıllarda fazla miktarda olup, bu dönemlere ait ayrıntılı bilgiler içermektedir (Tabakoğlu, 1998: 135).

Klasik dönemde tutulan avarız ve cizye defterleri de Osmanlı nüfusunun bir bölümünün belirlenmesinde önemli birer kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır (Tabakoğlu, 1985: 136-161). Osmanlı maliye bürokrasisinin bir ürünü olan bu defterler, 17. yüzyılda merkezi hazinenin en önemli gelir kaynakları olan avarız ve cizye vergileriyle ilgilidir. Her iki vergi de şahıslardan alındığı için, bu defterlerde avarız ve cizyeye tabi nüfusa ait veriler yer almaktadır. 19. yüzyılda ise nüfusu ve ekonomik kaynakları tespiti yönelik sayımları içeren temettuat defterleri tutulmuştur (Özel, 2000: 35).

Görüldüğü üzere, vergi veren erkek nüfusu ve haneleri tespit etmek amacıyla hazırlanan tahrir, avarız, cizye ve temettuat defterlerindeki verilere dayanarak Osmanlı nüfusunun bütününe belirlemek mümkün değildir. Çünkü tahrir, nüfus sayımı değildir ve nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan kadınlar, çocuklar ve askerîler kayıt dışı tutulmuştur. Bu bakımdan tarihçiler, Osmanlı nüfusunu belirlemek için hane sayısını esas alarak çıkarımlarda bulunmuşlardır. Ömer Lütfi Barkan'ın önerdiği formüle göre; "hane x 5 + yazılmayan askerîler için % 10 ilave" ile nüfus tespiti yaklaşık olarak yapılabilmektedir. Barkan, bunun bilimsel bir rakam olmayıp, bir tahmin olduğunu ayrıca belirtmiştir. Nejat Göyünç'te hane sayısının 5 ile çarpılması görüşünü

desteklemiş ve gerçeğe en yakın nüfusun bu şekilde ortaya çıkacağını belirtmiştir (Öz, 2000: 20). Bu yöntemle yapılan nüfus çalışmaları da bir tahminden öteye gidememiştir.

Osmanlı Klasik Dönemi Edirne ve çevresinin hane ve nüfus miktarları hakkında M. Tayyip Gökbilgin'in, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası* isimli eseri ayrıntılı bilgiler içermektedir. Hane sayısından nüfus tespit etme çalışmaları neticesinde 16. yüzyılda Tekfurdağı (Rodosçuk) Kazası'nın Müslim-Gayrimüslim nüfusu aşağıdaki gibidir.

Tablo 17
16. Yüzyılda Tekfurdağı (Rodosçuk) Kazası'nın Nüfusu ve Dini Dağılımı⁹⁸

Yıllar	Yerleşim Mahalle/Hane	Müslüman	Gayrimüslim	Toplam Mahalle ve Hane Sayısı	Toplam Nüfus Hane x 5+% 10
1528	Mahalle	5	7	12	-
	Hane	177	279	456	2.508
1540/1541	Mahalle	12	12	24	-
	Hane	343	310	653	3.591
Yüzyılın Sonu	Hane	-	-	823	4.526

Kaynak: Gökbilgin, 1952: 313; Göktepe, 2012: 48.

16. yüzyılda Tekfurdağı merkez kazada Müslim ve Gayrimüslim nüfus yaklaşık olarak aynı seviyededir. 1528'de Gayrimüslim nüfus çoğunlukta iken 1541'de Müslüman nüfus az farkla da olsa çoğunluğu ele geçirmiştir. 1540/1541 yıllarında kazada 310 Gayrimüslim hanesine karşılık, 343 Müslüman hanesi bulunmaktadır.

19. yüzyıla gelindiğinde, nüfus ve arazi sayımı önem kazanmıştır. II. Mahmut döneminde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra oluşturulan yeni ordunun giderlerini karşılayabilmek için vergi kaynakları ve askerlik çağına gelmiş nüfusun bilinmesi gerekiyordu. Bu maksatla 1830'da oluşturulan özel bir mecliste, bütün ülkede genel bir nüfus sayımı yapılması kararlaştırıldı. 1830 baharında başlayıp bir yıl süren bu

⁹⁸ Bu tabloda verilen bilgiler sadece Tekfurdağı şehir merkezinin verileridir. 16. yüzyılda Tekfurdağı ile ilgili doktora tezi hazırlayan Sıddık Çalık'a göre, 15. ve 16. yüzyıllarda Tekfurdağı Kazası'nın (kırsal nüfusu ile birlikte) toplam nüfusu ise şöyledir: 1466 yılında 8.000, 1515 yılında 10.000, 1530 yılında 9250, 1541 yılında 8.500, 1572 ve 1595 yıllarında 11.500 nüfus yaşamaktadır (Çalık, 2005: 196).

sayımda temel amaç, Rumeli ve Anadolu’da bulunan eyalet, sancak ve köylerdeki erkek nüfusun saptanması idi. Etnik yapıya göre yapılan bu sayımda, Müslüman- Hristiyan ayrımı esas alınmış ve Müslüman olmayanlar, Yahudi, Rum ve Ermeni şekline ayrıma tabi tutulmuşlardır. Sayım sonuçlarını değerlendirmek ve nüfus işleriyle uğraşmak için İstanbul’da “Ceride Nezareti”, eyalet ve sancaklarda ise “Defter Nazırlığı” kurulmuştur (Çadırcı, 2013: 45). Osmanlı’da modern anlamda yapılan bu ilk nüfus sayımında da istenilen sonuca tam olarak ulaşılammıştır. Çünkü Osmanlı Devleti için temel amaç, nüfusun tamamını belirlemekten öte, Müslüman olmayanlara şahsi vergi uygulamasını getirmek ve yetişkin Müslüman erkekleri orduya almaktı (Karpat, 2010: 43).

Osmanlı Devleti’nde, 1831 nüfus sayımından sonra 1844, 1881/1882-1893 ve 1905-1906 yıllarında da nüfus sayımları yapılmıştır. Bu sayımlar içerisinde en profesyoneli 1905 yılında yapılan son Osmanlı nüfus sayımıdır. Zira II. Abdülhamit’in saltanatının son yıllarında nüfus sayımına özen gösterilerek, İstatistik Umum İdaresi’nde uzman memurlar görevlendirilmiş ve modern sayım tekniklerini araştırmak için İngiltere ve Fransa’ya personel gönderilmiştir. Ayrıca Babıâli, bu sayımın geçmişte yapılanlar gibi birkaç yıl sürmemesi için üç ayda yapılması kararına varmış ve kaydedilen her kişiye bir kimlik kartı vererek sayımın güvenilirliğini sağlamaya çalışmıştır (Karpat, 2010: 96-111; Gül ve Gökçen, 2010: 66). 1914 yılında bir sayım daha yapılmış ancak bu sayım, bizzat mahallinde değil, taşradaki nüfus idarelerinin yıl içerisindeki değişikliklerle ilgili verdiği bilgiler dikkate alınarak yapılmıştır (Gül ve Gökçen, 2010: 66).

Bu bilgiler ekseninde, Tekfurdağı Sancağı’nın nüfus yapısını 1831 sayımlarından başlayarak 1914 yılına kadar tablo ve grafiklerle detaylandırmaya çalışacağız. Bu sayede sancağın 85 yıllık nüfus verileri ortaya çıkmış olacaktır. Yıllara göre, Merkez, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarındaki Müslim-Gayrimüslim nüfus miktarları verilerek, sancağın nüfusunun Edirne Vilayeti ve ülke genelindeki ortalaması tespit edilmeye çalışılacaktır.

Son Dönem Osmanlı nüfus sayımlarında Tekfurdağı Sancağı’nın nüfus tespitine yönelik çalışmalarda, Enver Ziya Karal’ın *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Kemal Karpat’ın *Ottoman Population (Osmanlı Nüfusu) 1830-1914* isimli eseri ve *Edirne Vilayet Salnameleri* kapsamlı bilgiler vermesi açısından önemli birer kaynak niteliğindedir. Bu eserlere ilaveten Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Tekfurdağı

Sancağı'nın nüfus yapısı ile ilgili 11 Mayıs 1831-30 Haziran 1859 tarihleri arasında 28 yılı kapsayan 118 adet nüfus defteri bulunmaktadır⁹⁹. Bu nüfus defterlerinin önemli bir kısmını temin ettik. Ancak yaptığımız incelemelerde Tekfurdağı nüfus defterlerine dayanarak sancağın genel nüfusunun tespitinin mümkün olmadığını gördük. Zira bu defterler bütün köylerin nüfusunu içermemektedir. Ayrıca nüfus defterleri 1831-1859 yılları arasına ait olduğu için tezimizin sınırlarını da aşmaktadır. Ancak bir fikir vermesi açısından 1831-1854 yılları arasındaki on defteri inceleyerek Tekfurdağı'ndaki Müslüman, Rum ve Ermeni köy ve mahalleleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Son olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki İ. AZN. 82/4 ve ŞD. 1948/22 numaralı belgelerde, Tekfurdağı sicill-i nüfus memurunun 1908 ve 1910 tarihlerinde merkeze gönderdiği nüfus pusulaları yer almakta olup, bu pusulalarda merkez kazanın nüfus ve hane bilgilerinin olduğu tespit edilmiştir.

---

⁹⁹ 1831 ile 1859 yılları arasındaki sayımları içeren 118 nüfus defterinin numaraları şöyledir: NFS.d, nr.3933, NFS.d, nr. 3934, NFS.d, nr. 3935, NFS.d, nr. 3936, NFS.d, nr. 3937, NFS.d, nr. 3938, NFS.d, nr. 3939, NFS.d, nr. 3940, NFS.d, nr. 3941, NFS.d, nr. 3942, NFS.d, nr. 3943, NFS.d, nr. 3944, NFS.d, nr. 3945, NFS.d, nr. 3946, NFS.d, nr. 3947, NFS.d, nr. 3948, NFS.d, nr. 3949, NFS.d, nr. 3950, NFS.d, nr. 3951, NFS.d, nr. 3952, NFS.d, nr. 3953, NFS.d, nr. 3954, NFS.d, nr. 3955, NFS.d, nr. 3956, NFS.d, nr. 3957, NFS.d, nr. 3958, NFS.d, nr. 3959, NFS.d, nr. 3960, NFS.d, nr. 3961, NFS.d, nr. 3962, NFS.d, nr. 3963, NFS.d, nr. 3964, NFS.d, nr. 3965, NFS.d, nr. 3966, NFS.d, nr. 3967, NFS.d, nr. 3968, NFS.d, nr. 3969, NFS.d, nr. 3970, NFS.d, nr. 3971, NFS.d, nr. 3972, NFS.d, nr. 3973, NFS.d, nr. 3974, NFS.d, nr. 3975, NFS.d, nr. 3976, NFS.d, nr. 3977, NFS.d, nr. 3978, NFS.d, nr. 3979, NFS.d, nr. 3980, NFS.d, nr. 3981, NFS.d, nr. 3982, NFS.d, nr. 3983, NFS.d, nr. 3984, NFS.d, nr. 3985, NFS.d, nr. 3986, NFS.d, nr. 3987, NFS.d, nr. 3988, NFS.d, nr. 3989, NFS.d, nr. 3990, NFS.d, nr. 3991, NFS.d, nr. 3992, NFS.d, nr. 3993, NFS.d, nr. 3994, NFS.d, nr. 3995, NFS.d, nr. 3996, NFS.d, nr. 3997, NFS.d, nr. 3998, NFS.d, nr. 3999, NFS.d, nr. 4000, NFS.d, nr. 4001, NFS.d, nr. 4002, NFS.d, nr. 4003, NFS.d, nr. 4004, NFS.d, nr. 4005, NFS.d, nr. 4006, NFS.d, nr. 4007, NFS.d, nr. 4008, NFS.d, nr. 4009, NFS.d, nr. 4010, NFS.d, nr. 4011, NFS.d, nr. 4012, NFS.d, nr. 4013, NFS.d, nr. 4014, NFS.d, nr. 4015, NFS.d, nr. 4016, NFS.d, nr. 4017, NFS.d, nr. 4018, NFS.d, nr. 4019, NFS.d, nr. 4020, NFS.d, nr. 4021, NFS.d, nr. 4022, NFS.d, nr. 4023, NFS.d, nr. 4024, NFS.d, nr. 4025, NFS.d, nr. 4026, NFS.d, nr. 4027, NFS.d, nr. 4028, NFS.d, nr. 4029, NFS.d, nr. 4030, NFS.d, nr. 4031, NFS.d, nr. 4032, NFS.d, nr. 4033, NFS.d, nr. 4034, NFS.d, nr. 4035, NFS.d, nr. 4036, NFS.d, nr. 4056, NFS.d, nr. 4064, NFS.d, nr. 4065, NFS.d, nr. 4067, NFS.d, nr. 4071, NFS.d, nr. 4100, NFS.d, nr. 4101, NFS.d, nr. 4104, NFS.d, nr. 4106, NFS.d, nr. 4114, NFS.d, nr. 4137, NFS.d, nr. 4150, NFS.d, nr. 4515, NFS.d, nr. 4517.

Edirne Vilayeti geneli ve Tekfurdağı Sancağı'nın nüfus ve tahrir kayıtları hakkında iki önemli hususun bilinmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi, 1898 yılında Tekfurdağı Hükümet Konağı'nda çıkan yangında, merkez kazanın sicill-i nüfus defterleri ile birlikte vergi idaresine ait defterler yanmıştır. Bu manada, Tekfurdağı Kazası'nın yeniden tahriri gündeme gelmiş ve 24 Ağustos 1898 tarihli irade ile sancağın tahririnin tamamlanması için çalışmalar başlatılmıştır (BOA. İ. ML. 28/33; BOA. BEO. 1187/88973). Ancak aradan iki yıl geçmesine rağmen tahririn yapılamadığı anlaşılmaktadır. Zira Dâhiliye Nezareti tarafından Edirne Vilayeti'ne gönderilen 17 Aralık 1900 tarihli yazıda, Tekfurdağı nüfus yoklamasının icrası için 10.000 kuruş tahsisat ayrılmış olduğu ve tahrir-i nüfusun sahih olarak yeniden icrasının gerçekleştirilmesi istenmiştir (BOA. DH. MKT. 2439/86). Elimizdeki 1903 ve 1905 tarihli belgelerden Tekfurdağı merkez kaza ve köyleri ile birlikte Ereğli ve İncik nahiyelerinin tahrirlerinin tamamlandığı anlaşılmaktadır. İlki, Maliye Nazırı Hamit Reşat imzalı 17 Şubat 1903 tarihli belgeye göre Padişah iradesi doğrultusunda, Tekfurdağı Kazası'nın tahririnin yeniden yapıldığı ve Tekfurdağı Kazası'nın terettüp eden tekâlif-i cedîdesiyle (yeni vergiler), kable't-tahrir (tahrir öncesi) vergisinin miktarını mübeyyin cetvelin gönderildiği (BOA. ŞD. 406/41). İkincisi, Maliye Nazırı Nazif imzalı 9 Şubat 1905 tarihli belgelerde, Tahrir kayıtlarının yanmasından dolayı Padişah iradesi ile yeniden tahriri icra edilen Tekfurdağı Kazası'na bağlı köylerin, Ereğli ve İncik nahiyelerinin tahrirlerinin tamamlandığı belirtilmiştir (BOA. ŞD. 419/127; BOA. ŞD. 419/128; BOA. ŞD. 419/129).

Edirne Vilayeti ve Tekfurdağı Sancağı nüfus kayıtlarıyla ilgili diğer önemli husus, Balkan Savaşları sırasında nüfus evrakının çoğu Bulgarlar tarafından imha edilmesinden dolayı Edirne Vilayeti ve sancaklarının nüfus tahririnin yeniden yapılması meselesidir. Zira Balkan Savaşları'nda Edirne Vilayeti'ne bağlı birçok kazanın nüfus defteri Bulgarlar tarafından imha edilmiştir. Edirne Vilayeti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 4 Ağustos 1913 tarihli yazının ekinde bulunan pusulada, Tekfurdağı merkez kaza, Çorlu Kazası, Dimetoka Kazası, Mürefte Kazası, Şarköy Kazası, Kırkkilise merkez kaza ve çevresinin nüfus kayıtlarının imha edildiği; Edirne merkez kaza, Hayrabolu Kazası, Cısr-i Ergene (Uzunköprü) Kazası, Keşan Kazası, Eceabat Kazası ve Gelibolu merkez kaza nüfus defterlerinin mevcut olduğu belirtilmiştir (BOA. DH. SN. THR. 51/77).

Edirne Vilayeti'nin tahriri hakkında 11 maddelik bir de talimatname hazırlanmış ve bu talimatnamede nüfus sayımının nasıl yapılacağıyla ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır¹⁰⁰.

2.1.1. 1831 Nüfus Sayımı

Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri ordusunun kaldırılmasından sonra, kurulacak yeni ordu için vergi kaynaklarının ve askerlik yapabilecek halkın sayısını tespit maksadıyla bu sayım yapılmıştır. 1831 nüfus sayımı hakkında, Enver Ziya Karal'ın *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831* isimli eseri meseleye ışık tutmakta ve kentlerin nüfusu hakkında yaklaşık bilgiler vermektedir. Buna göre Tekfurdağı, Malkara, Hayrabolu, Çorlu, İncecik, Ereğli'nin nüfus miktarları, Müslim-Gayrimüslim ayrımına tabi tutularak verilmiştir. Elmas Paşazade Abdürrahim Bey, Yazıcı Esbak Emin Efendi ve Mevaliden İsmail Paşazade Necip Bey'in sancak genelinde yaptıkları nüfus sayımı verileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 18
1831 Yılı Sayımına Göre Tekfurdağı'nın Nüfusu

Sayım Yapılan Yerler	Sayımı Yapan Memur	İslam	Rum	Kıpti	Yahudi	Ermeni	Toplam
Tekfurdağı	Elmas Paşazade Abdürrahim Bey	3.773	7.727	57	-	-	11.557
Malkara		1.511	4.010	64	-	-	5.585
İncecik		812	836	24	-	-	1.672
Çorlu	Yazıcı Esbak Emin Efendi	971	1.938	45	73	-	3.027
Ereğli		177	554	24	-	-	755
Hayrabolu	Mevaliden İsmail Paşazade Necip Bey	2.203	1.051	-	-	-	3.254
Toplam		9.447	16.116	214	73	-	25.850

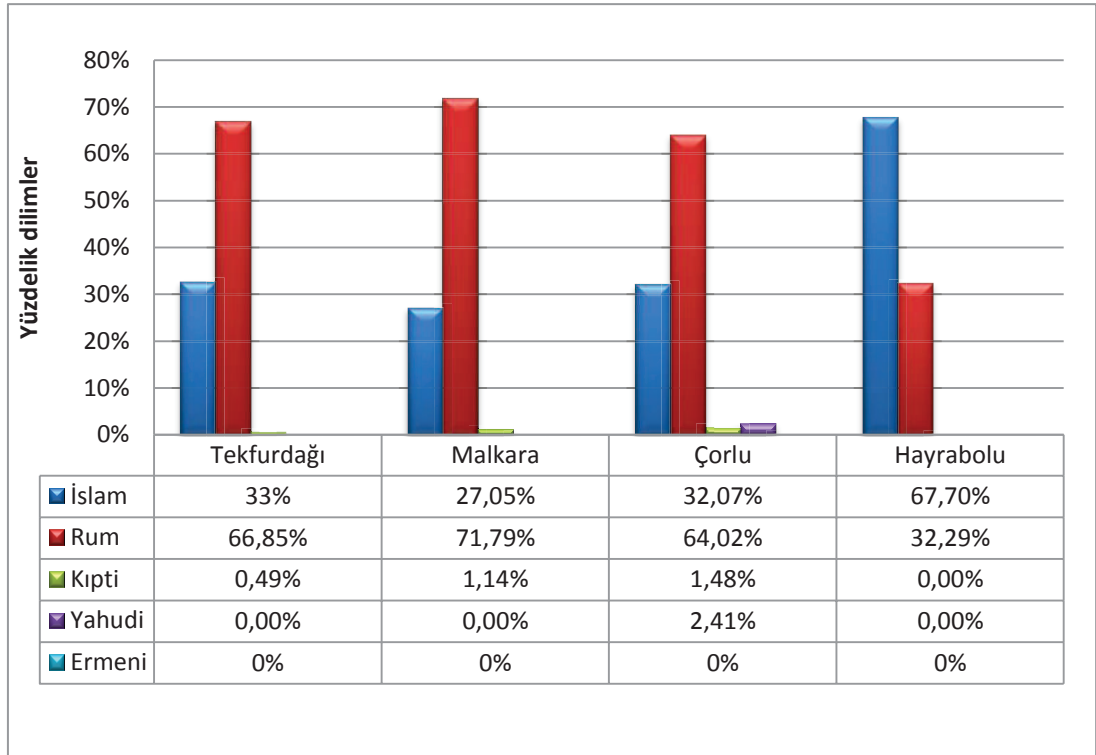
Kaynak: Karal, 1943: 195.

Tabloya göre, 1831 sayımlarında Tekfurdağı Merkez Kaza 11.557, Malkara 5.585, Çorlu 3.027, Hayrabolu 3.254, Ereğli 755, İncecik 1.672 kişi olmak üzere bölgedeki toplam nüfus 25.850'dir. Bu tarihlerde merkez kazadan sonra nüfus yoğunluğunun en

¹⁰⁰ İlgili talimatname için bkz. Ek-32.

fazla olduğu kaza Malkara'dır. Çorlu ve Hayrabolu kazalarının nüfus miktarları yaklaşık olarak birbirlerine eşit seviyededir.

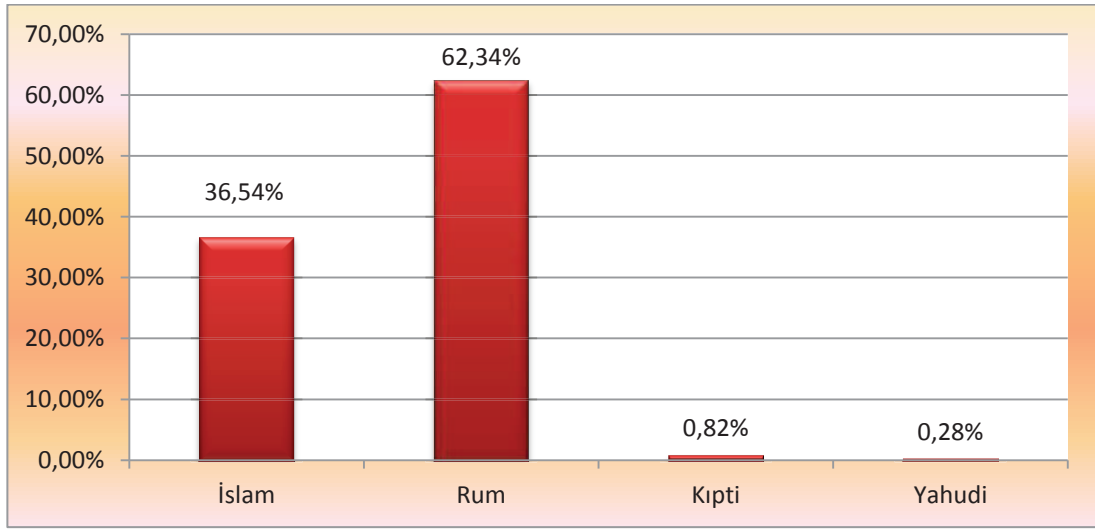
Tabloda dikkat çeken husus, Ermeni nüfusun tespit edilememiş olmasıdır. Fakat Osmanlı arşiv belgeleri ve bu dönemdeki Tekfurdağı nüfus defterlerinden edindiğimiz bilgilere göre, bu tarihlerde Tekfurdağı'nda Ermeni nüfus bulunmaktadır. Bu bağlamda merkez kazada, 1839 tarihli nüfus defterine göre 2.998 (BOA. NFS.d, nr.4015), 1844 tarihli nüfus defterinde 3.112 (BOA. NFS.d, nr.4020) ve 1848 tarihli nüfus defterinde ise, 3.296 (BOA. NFS.d, nr.4026) Ermeni nüfus bulunmaktadır. Ayrıca 1847 tarihli belgeye göre, merkez kazada bir Ermeni kilisesi olup, bu kilisenin avlusunda Ermeniler'ce kutsal kabul edilen bir kuyu bulunmaktadır. Kuyuyu ziyaret maksadıyla her yıl Ağustos ayında civardan Ermeni halk gelmekte ve burada 3 gün süren "Takavur" adında bir de panayır düzenlemektedirler¹⁰¹ (BOA. CD. 251/12509; BOA. MV. 81/7; BOA. DH. MKT. 899/80).

Grafik 1: Tablo 18'e Göre Kazalardaki Müslüman ve Müslüman Olmayan Nüfusun Oranları.

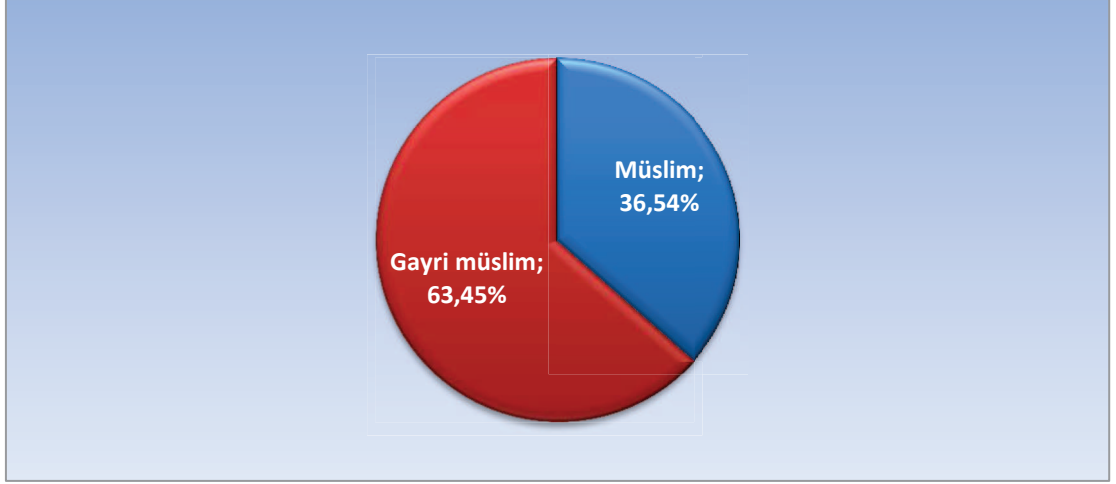
¹⁰¹ Ayrıntılı bilgi için aynı tez içerisinde Panayır maddesine bkz. s. 174.

Grafik 1'de Tekfurdağı, Çorlu, Malkara ve Hayrabolu'nun İslam, Rum, Yahudi, Ermeni ve Kıpti nüfusun oranları verilmiştir. Tekfurdağı Merkez Kaza'da % 66.85'lik oranla Rumlar birinci, % 33'lük oranla İslam nüfusu ikinci sırada, Kıptiler azınlıkta olmakla birlikte Yahudi ve Ermeni nüfus tespit edilememiştir. Malkara ve Çorlu kazalarındaki demografik yapı, merkez kaza ile benzerlik göstermektedir. Malkara'da % 71.79 Rum, % 27 İslam; Çorlu % 64.02 Rum, % 32.07 oranda İslam nüfus bulunmaktadır. Hayrabolu'da diğer üç kazaya göre durum tam tersinedir. Burada % 67.70 ile İslam nüfus ilk sırada, % 32.29 ile Rum nüfus ikinci sırada yer almakta olup Yahudi, Ermeni ve Kıpti nüfus bulunmamaktadır.

Grafik 2: Tablo 18'e Göre Sancak Genelindeki Müslüman ve Müslüman Olmayan Nüfusun Oranları.

Grafik 2'de Tekfurdağı, Çorlu, Hayrabolu, Malkara, İncik ve Ereğli'de bulunan İslam, Rum, Kıpti ve Yahudi nüfusun genel oranları görülmektedir. Buna göre bölgede, Rumlar % 62.34 ile birinci sırada, Müslümanlar % 36.54 ile ikinci sırada bulunmakta olup, Yahudi ve Kıpti nüfus azınlığı oluşturmaktadır.

Grafik 3: Sancak Genelinde Müslüman ve Müslüman Olmayan Nüfusun Birbirine Oranları.

Grafik 3'te, yukarıda ayrıntılı olarak irdedeğimiz 1831 sayımlarına göre bölgedeki Müslim ve Gayrimüslim nüfusun oranları verilmiştir. Buna göre bölgede, % 63.45 ile Gayrimüslim nüfus birinci, % 36.54 oran ile Müslümanlar ikinci sırada yer almaktadır.

2.1.2. Nüfus Defterlerine Göre 1831-1839 Yılları Nüfusu

1831-1859 yılları arasında Tekfurdağı'na ait 118 nüfus defteri bulunduğundan daha önce bahsetmiştik. Bu defterlerin hepsi incelenirse dahi sancağın toptan nüfusunu belirlemek oldukça zordur. Çünkü bu dönemde yapılan sayımlar profesyonel manada yapılmamış ve aynı yıla ait defterlerde bütün köylerin nüfusu bulunmamaktadır. Bu bakımdan Tekfurdağı'ndaki mahalleler ve köyler hakkında bir fikir edinebilmek için bazı "Müslim" ve "Reaya" defterlerini incelemeyi uygun bulduk. Bu sayede Tekfurdağı'ndaki Müslüman, Rum, Ermeni mahalle ve köyleri tespit edilmiş oldu. Aşağıda da değineceğimiz üzere incelediğimiz nüfus defterlerinde Tekfurdağı kırsalında Ermeni nüfus bulunmamaktadır. Ermeniler daha çok merkez kazadaki 11 mahallede yoğun olarak yaşamakta olup, herhangi bir Ermeni köyüne tesadüf edilmemiştir. Buna karşılık Rumlar hem merkezde hem de köylerde yaşamaktadırlar. Bu dönemde merkez kazaya bağlı sadece Rumların yaşadığı, Banados, Işıklar, Kumbağ, Çanakçı, Köse İlyas, Naip ve Cedid isiminde yedi adet köy bulunmaktadır. Yahudi ve Kıpti nüfus ise oldukça azınlıktadır. 4002 numaralı reaya defterine göre 1833 yılında merkez kazada, 222 Yahudi ve 64 Hristiyan Kıpti yaşamaktadır.

İncelemiş olduğumuz 3989 numaralı Müslim nüfus defterinde, 1831 yılı itibariyle Tekfurdağı Merkez Kaza'da 22 Müslüman Mahallesi'nde 2.838 nüfus yaşamaktadır. Bu mahallelerin isimleri ve nüfus miktarları aşağıdaki gibidir.

Tablo 19
3989 Numaralı Nüfus Defterine Göre Tekfurdağı'ndaki
Müslüman Mahallelerin Nüfusu (1831)

Mahalle Adı	Müslüman Nüfus Miktarı
İskender Çavuş	228
Nebizade	220
Hoca Bayezid	200
Hacı İsa	190
Raziye Hatun	154
Yunus Bey	146
Can Paşazade	144
İbrahim Bey	135
Cami-i Atik	134
Hoca Veli	128
Kara Kâtip	127
Hüseyin Çavuş	121
Hacı Mehmet	111
Hacı Hürmüz	91
Behram Reis	85
Hacı Musa	84
Camii Vusta	78
Bevrap Mehmet Bey	72
Cennet Hatun	61
Tuti Hatun	59
Dizdarzade	31
Leb-i Derya	23
Misafir Olanlar	46
Memurlar	29
Sürgün Gelenler	29
Mahkeme Görevlileri	31
Diğer Daire Görevlileri	43
Daire-i Ayan-ı Belde	16
Daire-i Mübayaa Memurları	5
Gümrük Dairesi	17
Toplam	2.838

En fazla Müslüman nüfus İskender Çavuş Mahallesi'nde, en azı ise Leb-i Derya Mahallesi'nde bulunmaktadır. Müslüman nüfusun yoğun olduğu Nebizade, Hoca Bayezid, Hacı İsa, Raziye Hatun, Yunus Bey, Can Paşazade, İbrahim Bey, Cami-i Atik, Hoca Veli, Kara Kâtip, Hüseyin Çavuş, Hacı Mehmet mahallelerinde nüfus miktarı 100'ün üzerindedir.

Merkez kazada 22 Müslüman mahallesine karşılık, 1833 yılı 4000 numaralı Reaya nüfus defterine göre, 8 Rum mahallesi bulunmaktadır. Bu mahalleler ve nüfus yoğunlukları şöyledir:

Tablo 20
4000 Numaralı Nüfus Defterine Göre Tekfurdağı'ndaki
Rum Mahallelerin Nüfusu (1833)

Mahalle Adı	Rum Nüfus Miktarı
Haymana	802
Papa Nekafos (Negofitos)	295
Papa Nikolaki	344
Papa Şakalaryoz	254
Papa Hristodili	247
Çiftlikönü (Karaman)	245
Papa Zaharya	215
Papa İkonomus	182
Toplam	2.584

1833 yılı itibariyle Tekfurdağı merkez kazada 8 Rum mahallesinde 2.584 Rum nüfus kayıtlıdır. Bunlardan Rum nüfusun en yoğun olduğu yer Haymana Mahallesi'dir. En az Rum ise, Papa İkonomus Mahallesi'nde yaşamaktadır.

1839 yılına ait 4015 numaralı Reaya nüfus defterinde Tekfurdağı merkez kazada 11 Ermeni Mahallesi olup, bu mahalleler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 21
4015 Numaralı Nüfus Defterine Göre Tekfurdağı'ndaki
Ermeni Mahallelerin Nüfusu (1839)

Mahalle Adı	Ermeni Nüfus Miktarı
Nevruz Mahallesi	399
Varteres Mahallesi	384
Çilingiroğlu Mahallesi	352
Edesoğlu Mahallesi	296
Kilyosoğlu Mahallesi	257
Tarakçıoğlu Mahallesi	249
İsador Papaz Mahallesi	241
Batmaz Mahallesi	223
Dilanoğlu Mahallesi	221
Çulluoğlu Mahallesi	219
Tarçinoğlu Mahallesi	157
Toplam	2.998

Tabloya göre, Tekfurdağı merkez kazada Ermeni nüfus azımsanamayacak seviyededir. Bu yıllarda Tekfurdağı'nda 11 Ermeni mahallesinde 2.998 Ermeni nüfus kayıtlıdır. Nevruz, Varteres ve Çilingiroğlu Mahalleleri Ermeniler'in en yoğun olduğu yerlerdir.

Nüfus defterlerinde, Tekfurdağı'ndaki Müslüman, Rum ve Ermeni mahallelerindeki nüfus miktarlarından başka kırsal nüfusa ait veriler de bulunmaktadır. Bu yıllarda Ermeniler'e ait bir köye rastlamadık, onlar daha çok kaza merkezindeki mahallelerde yaşamaktadırlar. 3995 ve 4008 numaralı reaya defterinde Rumlar'a ait yedi köy tespit edilmiştir. Bu köyler, Rum nüfusun yoğun olduğu yerler olup, ayrıca sancakta Müslümanlar ile Rumlar'ın beraber yaşadığı köylerde bulunmaktadır.

Tablo 22
Tekfurdağı Rum Köylerindeki Nüfus (1831-1835)

Köy Adı	3995 Numaralı Nüfus Defteri (1831)	4008 Numaralı Nüfus Defteri (1835)
Banados Köyü	336	383
Naip Köyü	316	358
Kumbağ Köyü	610	667
Cedid Köyü	346	316
Işıklar Köyü	1.111	1.222
Çanakçı Köyü	22	73
Köse İlyas	-	22
Toplam	2.631	3.041

3995 ve 4008 numaralı Rum nüfus defterlerini kıyasladığımızda Tekfurdağı'na bağlı yedi Rum köyünde nüfusun devamlı arttığı görülmektedir. 1831 tarihli 3995 numaralı defterde Rum nüfus 2.631 iken, dört yıl sonra tutulan 1835 tarihli 4008 numaralı Rum nüfus defterinde bu rakam 3.041'e çıkmıştır. Köylerdeki Rum nüfus dört yılda % 16 artış göstermiştir.

2.1.3. 1881/1882-1893 Nüfus Sayımı

Osmanlı Devleti'nde ilk kapsamlı nüfus sayımı 1881/1882-1893 yılları arasında yapılan sayımdır (Karpat, 2010: 91). Zira 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve sosyal sıkıntılar kapsamlı bir nüfus sayımını gerekli kılmıştır. 1855 Kırım Savaşı nedeniyle Rusya'dan Osmanlı topraklarına gelen Müslüman göçmenlerin tespiti, 1856 Islahat Fermanı ile kaldırılan cizyenin *askerlik bedeline* dönüştürülmesiyle askerlik çağındaki Gayrimüslim nüfusun belirlenmesi, 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri'nin taşra yönetiminde meydana getirdiği değişiklikler, ülkede kapsamlı bir nüfus sayımının zorunlu hale geldiğini göstermektedir (Gül ve Gökçen, 2010: 53).

Ülkede, yeni ve kapsamlı nüfus çalışmaları II. Abdülhamit döneminde olmuştur. Bu dönemde, 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı ve akabinde imzalanan Berlin Antlaşması ile

Osmanlı Coğrafyası ciddi boyutlarda değişime uğramıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Avrupa'daki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiş ve bu topraklardan ülkeye binlerce Müslüman muhacir göçü olmuştur¹⁰². Berlin Antlaşması'nda, Eski Tuna Vilayeti, Sırbistan-Bulgaristan ve Romanya arasında bölüştürüldü. Edirne Vilayeti'nin büyük bir bölümü, Doğu Rumeli isminde özerk bir vilayet olmuş ve 1885'te Bulgar Prensligi'ne bağlanmıştır. Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan Devleti işgal etmiş ve Kafkasların önemli bir kısmı Rus egemenliğine girmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, devrettiği topraklarla birlikte yaklaşık 4,5 milyon nüfusu da kaybetmiştir (Karpas, 2010: 90).

Osmanlı yetkilileri, hem ülke nüfusunu belirlemek hem de 1878'den sonra yapılan reformların kalıcı olması için ülkedeki beşeri ve doğal kaynakların tespitinin yapılması gerektiğini düşünüyordular. Bu bağlamda II. Abdülhamit, yeni bir nüfus sayımının yapılması için hukuki düzenlemeleri yapma yetkisini Şûrâ-yı Devlet'e vermiş ve burada, 4 Eylül 1881 yılında yürürlüğe giren Sicill-i Nüfus Nizamnamesi hazırlanmıştır (Gül ve Gökçen, 2010: 53-54; Karpas, 2010: 91).

Nihayet, 1881'de başlayan nüfus sayımı 1888-1889 yıllarında tamamlanabilmiş ve 17 Ağustos 1893 tarihinde Sadrazam Cevat Paşa tarafından padişah II. Abdülhamit'e sunulmuştur. Sayımın bu kadar uzun sürmesinin nedeni, ulaşım imkânlarının yetersizliği ve kötü hava şartlarıdır (Gül ve Gökçen, 2010: 55).

---

¹⁰² 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra Balkanlar'dan Osmanlı topraklarına göç eden muhacir kitleleri hakkında Bilal Şimşir'in *Rumeli'den Türk Göçleri* isimli iki çitlik eseri ayrıntılı bilgiler vermektedir. Geniş bilgi için bkz. (Şimşir, 1968: 19-818; Şimşir, 1970: 3-832).

Tablo 23- 1881/82-1893 Osmanlı Genel Nüfus Sayımına Göre Edirne Vilayeti

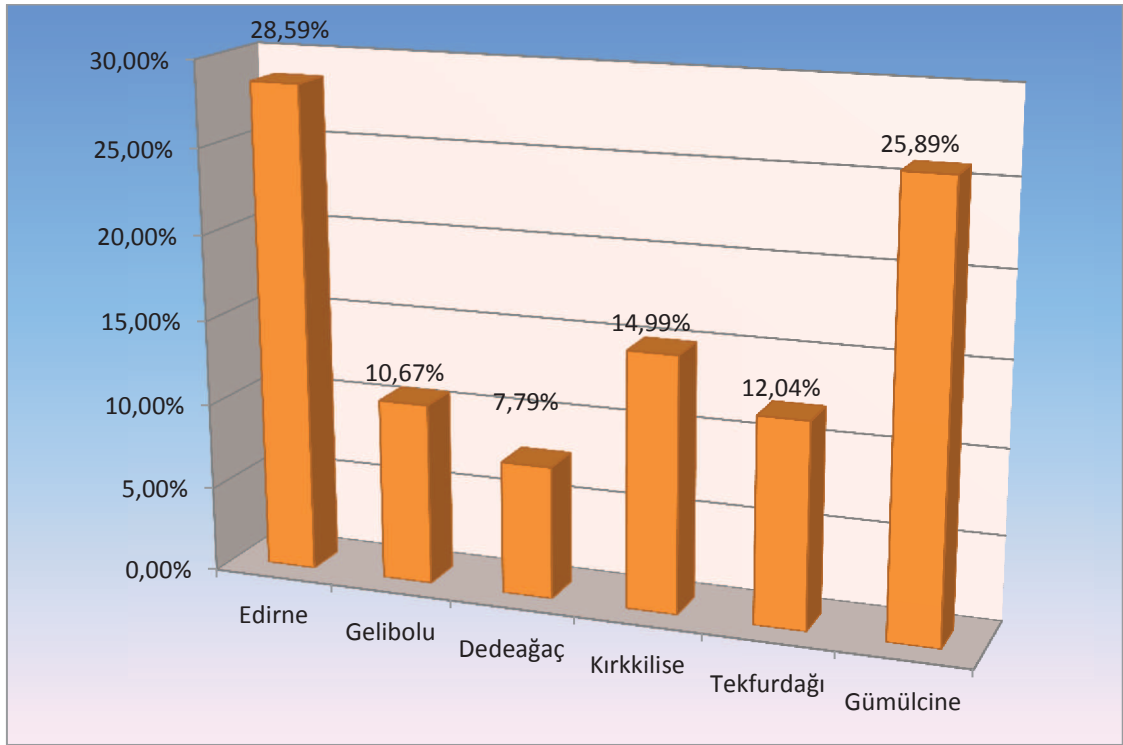
EDİRNE VİLAYETİ	MÜSLÜMANLAR		RUMLAR		ERMENİLER		BULGARLAR		KATOLİKLER	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
EDİRNE SANCAĞI	57.162	60.046	37.449	40.381	1.917	1.924	14.708	16.213	136	173
GELİBOLU SANCAĞI	12.239	13.366	28.250	30.903	524	556	805	869	-	-
DEDEAĞAÇ SANCAĞI	13.205	15.327	12.093	11.734	33	254	5.835	6.614	35	35
KIRKKİLİSE SANCAĞI	17.111	19.216	26.208	27.455	45	63	16.320	17.679	44	40
TEKFURDAĞI SANCAĞI	21.397	23.235	18.361	20.532	5.403	5.601	1.765	2010	274	287
GÜMÜLCİNE SANCAĞI	90.364	91.698	6.492	7.362	175	147	9.828	9.569	-	-
TOPLAM	211.478	222.888	128.853	138.367	8.097	8.545	49.261	52.984	489	535

Kaynak: Karpat, 2010: 260-262.

YAHUDİLER		PROTESTANLAR		LATİNLER		YABANCI UYRUKLULAR		TOPLAM KADIN/ERKEK		TOPLAM NÜFUS
K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	
4.370	4.548	18	24	-	4	-	-	115.760	123.313	239.073
790	814	-	-	-	-	25	88	42.633	46.596	89.229
11	24	-	-	-	-	-	-	31.212	33.988	65.200
425	475	27	30	-	-	99	92	60.279	65.050	125.329
780	876	92	88	-	-	-	-	48.072	52.629	100.701
232	372	-	-	-	-	90	150	107.181	109.328	216.509
6.608	7.109	137	142	-	4	214	330	405.137	430.904	836.041

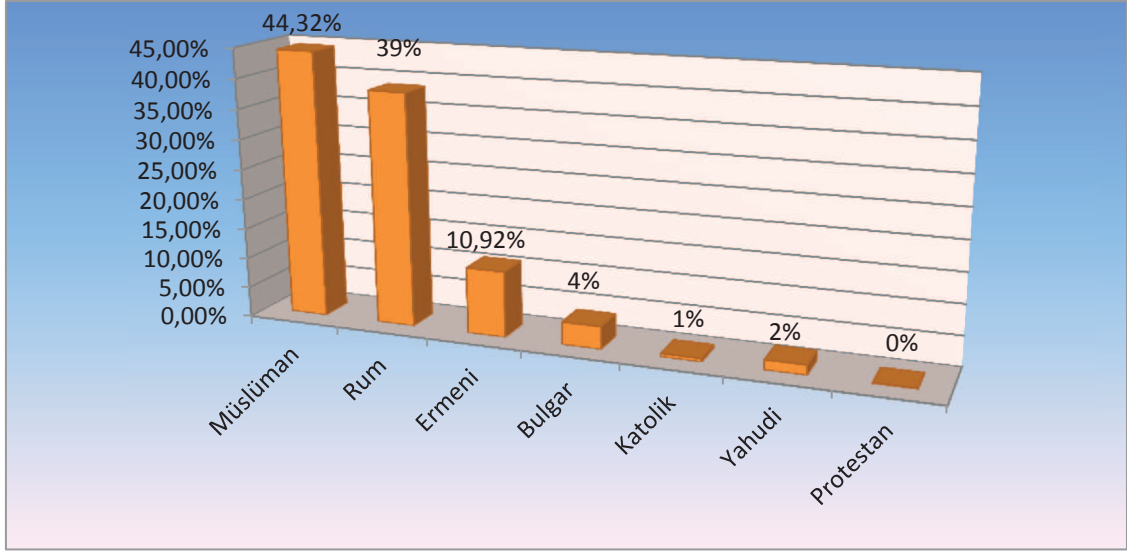
Tablo 23'te 19. yüzyılın sonlarında Tekfurdağı Sancağı'nın Edirne Vilayeti'ndeki 6 sancak içerisindeki nüfus durumu görülmektedir. Osmanlı'da kadın nüfusun ilk kez sayıma tabi tutulduğu 1881/82-1893 sayımı (Karpas, 2010: 315) esas alınarak hazırlanan bu tabloda, Edirne Vilayeti'ndeki İslam, Rum, Bulgar, Latin, Katolik, Ermeni ve Yahudi nüfusun kadın-erkek mevcutları ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bu tarihlerde Edirne Vilayeti'nin nüfusu 836.041'dir ve Tekfurdağı Sancağı 48.072 kadın, 52.629 erkek olmak üzere toplamda 100.701 nüfusla vilayet içerisinde 4. sıradadır.

Edirne Vilayeti içerisinde Ermeni, Katolik ve Protestan nüfusun yoğunlukta olduğu yer Tekfurdağı'dır. Buna göre sancakta, 5.403 erkek ve 5.601 kadın Ermeni, 274 kadın ve 287 erkek Katolik, 92 kadın ve 82 erkek Protestan nüfus yaşamaktadır.

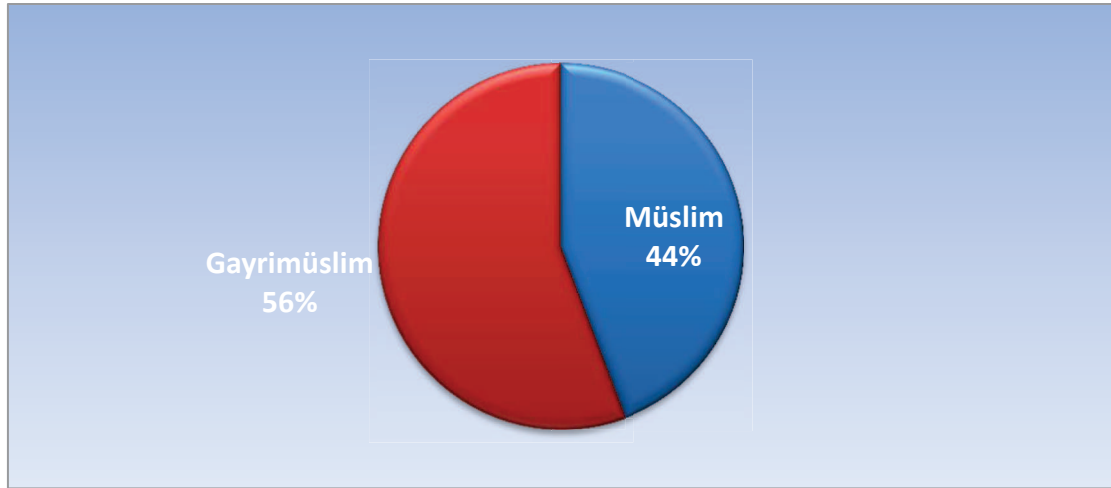
Grafik 4: 1881/82-1893 Genel Sayımına Göre Tekfurdağı'nın Diğer Sancaklara Göre Nüfus Oranı.

19. yüzyılın sonlarında Tekfurdağı Sancağı, Edirne Vilayeti içerisinde % 12.04'lük bir oranı teşkil etmektedir. Vilayetin en kalabalık sancakları Edirne ve Gümülcine olup, nüfus yoğunluğunun en az olduğu sancaklar Gelibolu ve Dedeğaç'tır.

Grafik 5: 1881/82-1893 Osmanlı Genel Sayımına Göre Tekfurdağı Nüfus Dağılımı.

Grafik 5'te Tekfurdağı Sancağı'nın dini ve etnik nüfus yapısı oransal olarak görülmektedir. Sancakta yaşayan nüfusu Müslüman, Rum, Ermeni, Bulgar, Katolik, Yahudi ve Protestan ayırımına tabi tuttuğumuzda, % 44.32'lik oranla Müslüman nüfus fazladır. Ancak aşağıdaki grafikte olduğu gibi dinsel olarak ayırım yaparsak, sancakta Gayrimüslimler çoğunluktadır.

Grafik 6: 1881/82-1893 Sayımına Göre Tekfurdağı'nda Müslim ve Gayrimüslim Oranları.

Tekfurdağı Sancağı'nın demografik yapısını Müslim ve Gayrimüslim olarak irdelediğimizde, Gayrimüslim nüfusun % 56'lık oranla çoğunluğa sahip olduğu tespit edilmiştir.

2.1.4. 1905/1906 Nüfus Sayımı

Sultan II. Abdülhamit'in saltanatının son yıllarında yapılan, 1905/1906 sayımı ile Osmanlı nüfusu son kez mahallinde sayılmıştır. Hem teknik hem de siyasal nedenlerle yapılan bu sayıma özen gösterilmiştir. Bu bağlamda, 1900 yılında *Sicill-i Nüfus Nizamnamesi* yeniden gözden geçirilmiş, *İstatistik Umum İdaresi*'ne uzman memurlar alınarak, İngiltere ve Fransa'ya modern sayım tekniklerini araştırmak için memurlar gönderilmiştir (Karpaz, 2010: 110; Gül ve Gökçen, 2010: 66).

Osmanlı yetkilileri 1881/1882-1893 sayımının sonuçlarından hoşnut olmamışlar, Irak ve Arap Yarımadası gibi bazı bölgelerin nüfusunun eksik sayıldığını dillendirmişlerdi. Özellikle Irak'ta 2 ila 3 milyon insanın sayılmadığından ve bunun hem devlet hazinesine zarar verdiğini hem de Müslümanların çıkarlarına aykırı olduğunu düşünüyorlardı. Osmanlı Devleti'nin yeni bir sayım yapmaktaki siyasal gerekçesi ise, Bulgarlar, Sırlar ve Rumlar arasındaki milliyetçi mücadelelerdir. Zira bu milletler, buldukları bölgelerde cemaatlerinin nüfuslarını fazla göstererek, kendi yurttaşlarını Hristiyan cemaatinin lideri ve özellikle de yerel Ortodoks kiliselerinin rahipleri olarak atanması için çaba sarf ediyorlardı. Bu manada en şiddetli çatışma, Ortodoks Hristiyanları'nın yoğunlukta olduğu Balkanlar'da gerçekleşmiş olup, Bulgar, Rum ve Sırp cemaatlerinin milliyetçi liderleri arasındaki çekişme nüfus istatistiklerine hile karıştırma meselesini gündeme getirmiştir. Babiâli, nüfus istatistikleri çekişmelerine bir son vermek için, yerel cemaat temsilcilerinin de desteğini alarak yeni bir sayım yapma kararına vardı. Yapılacak sayımın öncekiler gibi birkaç yıl sürmemesi için sayımın üç ayda bitirilmesi, kaydedilen her kişiye tezâkir-i Osmaniye (kimlik belgesi) belgesi verilerek sayımın güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır (Karpaz, 2010: 110-111).

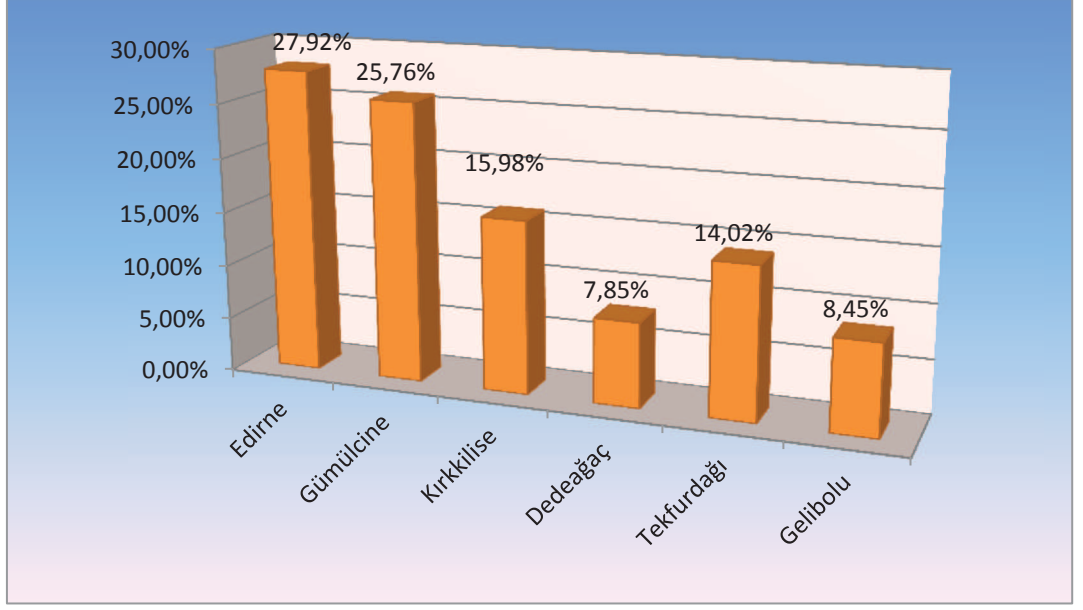
1905/1906 sayımında Edirne Vilayeti'ne bağlı 6 sancağın nüfus bilgileri ayrıntılı olarak verilmiştir. Vilayetteki Müslüman, Bulgar, Ermeni, Yahudi, Katolik, Latin, Rum, Çingene ve Yabancı Uyruklu nüfus kadın-erkek ayrımına tabi tutularak sayılmıştır.

Tablo 24- 1905-1906 Osmanlı Genel Sayımında Edirne Vilayeti Nüfusu

EDİRNE VİLAYETİ	MÜSLÜMANLAR		RUMLAR		ERMENİLER		BULGARLAR		KATOLİKLER	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
EDİRNE SANCAĞI	89.007	64.886	53.066	50.192	2.493	2.406	18.759	18.024	164	106
GÜMÜLCİNE SANCAĞI	121.725	118.145	11.614	9.931	262	231	14.929	13.685	8	9
KIRKKİLİSE SANCAĞI	41.252	37.086	35.752	34.749	91	58	14.727	15.009	102	107
DEDEAĞAÇ SANCAĞI	23.438	20.297	14.508	13.065	215	241	8.625	8.298	3	4
TEKFURDAĞI SANCAĞI	40.408	36.405	28.114	25.313	11.876	7.138	2.768	2.978	93	77
GELİBOLU SANCAĞI	13.374	12.581	33.239	31.365	550	583	869	805	-	-
TOPLAM	329.204	289.400	176.293	164.615	15.487	10.657	60.677	58.799	370	303

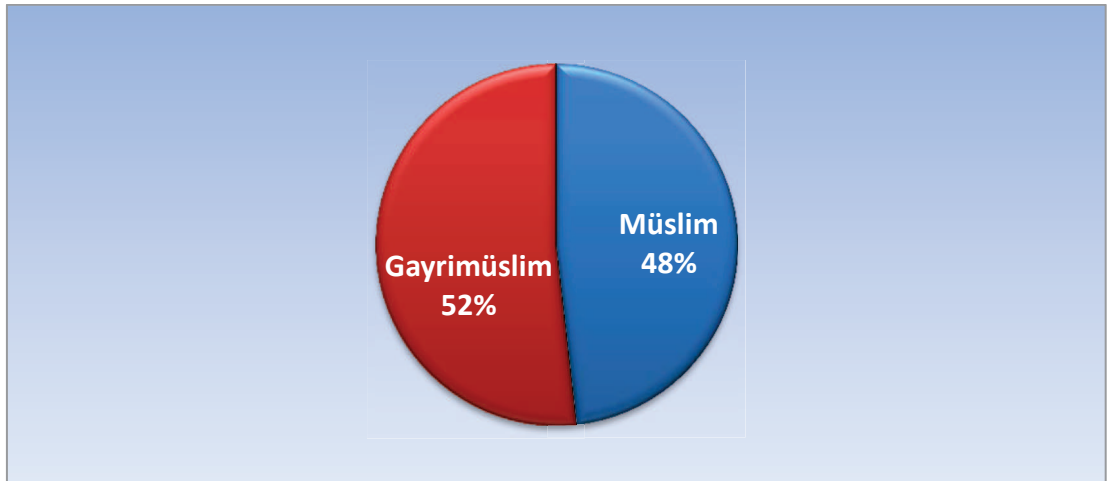
Kaynak: Karpat, 2010: 346-347.

YAHUDİLER		PROTESTANLAR		LATİNLER		YABANCI UYRUKLULAR		ÇİNGENELER		TOPLAM KADIN/ERKEK		TOPLAM NÜFUS
K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	
7.765	7.769	20	24	-	-	8	13	923	990	144.334	172.281	316.615
650	640	10	3	2	1	26	48	102	99	142.784	149.336	292.120
878	821	-	-	-	-	-	-	280	293	88.166	93.038	181.204
159	167	-	-	-	-	7	6	-	-	42.071	46.962	89.033
1.289	1.365	76	70	-	-	136	199	312	387	73.716	85.286	159.002
1.095	1.241	-	-	-	-	46	74	-	-	46.475	49.347	95.822
11.836	12.003	106	97	2	1	223	340	1.617	1.769	537.546	596.250	1.133.796

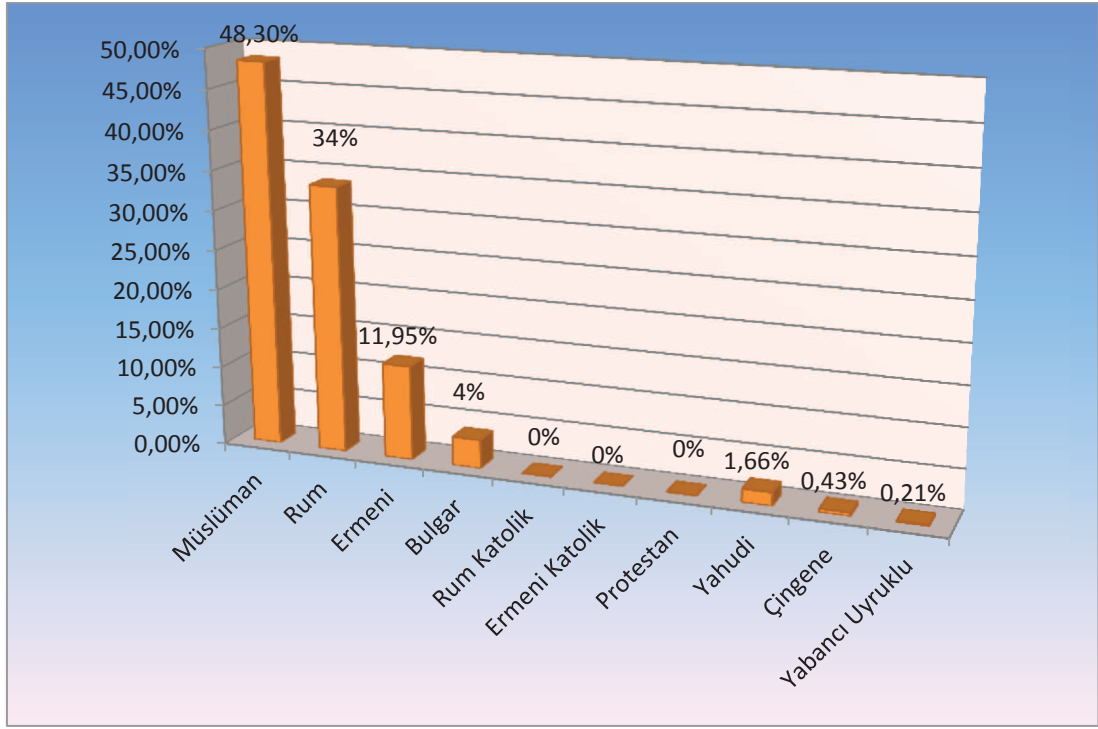
Grafik 7: 1905/1906 Genel Sayımına Göre Tekfurdağı'nın Diğer Sancaklara Göre Konumu.

Tablo 24 ve Grafik 7'ye göre 1905/1906 Osmanlı genel sayımında Edirne Vilayeti'nin nüfusu 1.133.796'dır ve Tekfurdağı Sancağı 159.002 nüfusla vilayet içerisinde 4. sıradadır. Vilayet içinde en kalabalık sancaklar Edirne ve Gümülcine olup, nüfus yoğunluğunun en az olduğu sancaklar Gelibolu ve Dedeğaç'tır. 1881/1882-1893 sayımında Tekfurdağı Sancağı'nın nüfus oranı % 12 iken, 1905/1906 sayımlarında bu oran % 14'e çıkmıştır.

Grafik 8: 1905/1906 Sayımına Göre Sancaktaki Müslim ve Gayrimüslim Oranları.

1906 yılında sancaktaki Müslim-Gayrimüslim nüfus oranlarında değişimler meydana gelmiştir. 1881/1882-1893 sayımında Gayrimüslimler % 56'lık oranı teşkil ederken, 1905/1906 sayımlarında bu oran % 52'ye düşmüştür. Buna bağlı olarak Müslüman nüfusta artışlar olmuştur. 1881/1882-1893 sayımında Müslümanlar % 44 iken, 1905/1906'da % 48'e yükselmiştir.

Grafik 9: 1905/1906 Nüfus Sayımına Göre Tekfurdağı Sancağı'ndaki Cemaat Oranları.

1881-1882/1893 Osmanlı genel sayımına göre daha detaylı yapılan bu sayımda Tekfurdağı Sancağı'nda Rum Katolikler, Ermeni Katolikler, Çingene gibi yeni cemaatler göze çarpmaktadır¹⁰³. 1881-1882/1893 sayımında % 10,92 olan Ermeni nüfus, bu sayımda % 11.95'e yükselmiş, % 2 olan Yahudi nüfus, % 1.66'ya düşmüştür. Bulgar nüfus oranında ise bir değişim yaşanmamıştır.

¹⁰³ Grafikte Ermeni Katolik, Rum Katolik ve Protestan nüfus oranının % 0 olarak gözükmemesinin nedeni bu nüfusun çok azınlıkta olmasından kaynaklanmaktadır. Normalde Ermeni Katolikler % 0.03, Rum Katolikler % 0.075 ve Protestanlar % 0.091'lik bir oranı teşkil etmektedirler.

2.1.5. 1914 Nüfus Sayımı

1914 nüfus sayımının önceki sayımlardan en önemli farkı, bizzat mahallinde değil, taşradaki nüfus idarelerinin yıl içerisindeki değişimlerle ilgili verdiği bilgilerden faydalanılarak yapılmış olmasıdır. 1914 yılı genel nüfus sayımına göre Osmanlı nüfusunda azalmalar meydana gelmiştir. 1905/1906 yılında 20.884.630 olan Osmanlı nüfusu, 1914 sayımlarında yaklaşık 2 milyon azalarak 18.520.016'ya gerilemiştir. Bu durumun en önemli nedeni, Trablusgarp ve Balkan Savaşları neticesinde kaybedilen topraklardır (Karpas, 2010: 355, 399; Gül ve Gökçen, 2010: 69-71). Ülke genelinde olduğu gibi Tekfurdağı Sancağı'nda da 1914 sayımında azalmaların olduğu tespit edilmiştir. 1905/1906 sayımında sancağın nüfusu 159.002 iken, bu sayı 1914 yılında 140.448'e düşmüştür.

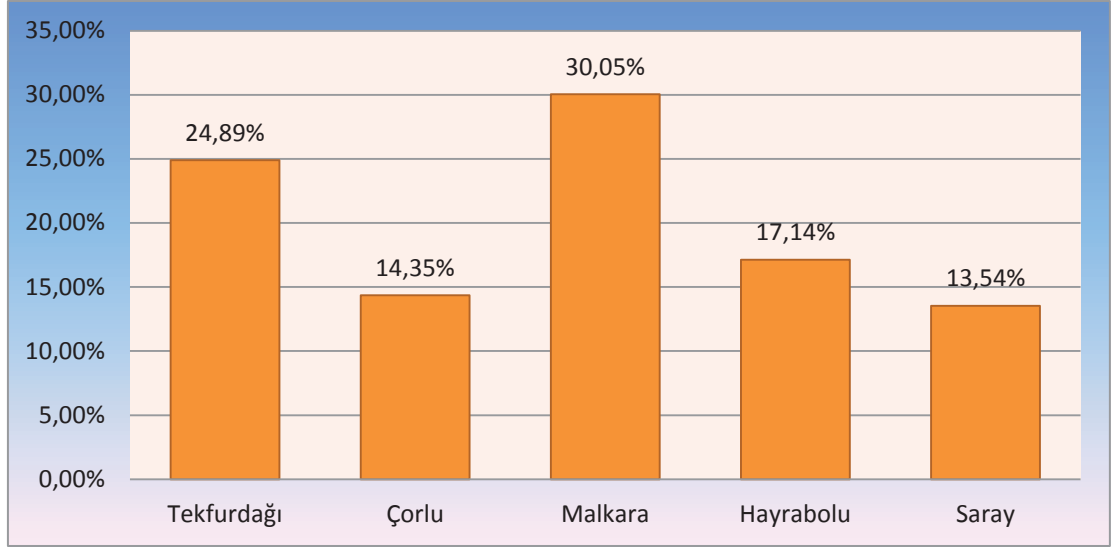
1914 yılında Tekfurdağı Sancağı'nın idari taksimatında değişim olmuş ve Kırkkilise Sancağı'na bağlı olan Saray Kazası, bu tarihte Tekfurdağı'na bağlanmıştır (BOA. BEO. 4276/320648). Bu bağlamda 1905/1906 sayımlarında merkez kaza ile birlikte 4 kazası bulunan sancağın, 1914 sayımlarında kaza sayısı 5'e çıkmıştır.

Tablo 25
1914 Nüfus Sayımına Göre Tekfurdağı Sancağı'nın Nüfusu

İdari Bölge	İslam	Rum	Ermeni	Yahudi	Rum Katolik	Ermeni Katolik	Protestan	Çingene	Toplam
Tekfurdağı	19.484	4.618	9.093	1.566	-	48	115	40	34.964
Çorlu	13.858	3.415	1.678	1.211	-	-	-	-	20.162
Malkara	24.857	14.523	2.658	-	176	-	-	-	42.214
Hayrabolu	19.914	3.971	193	-	-	-	-	-	24.078
Saray	16.990	2.035	1	4	-	-	-	-	19.030
Toplam	95.103	28.562	13.623	2.781	176	48	115	40	140.448

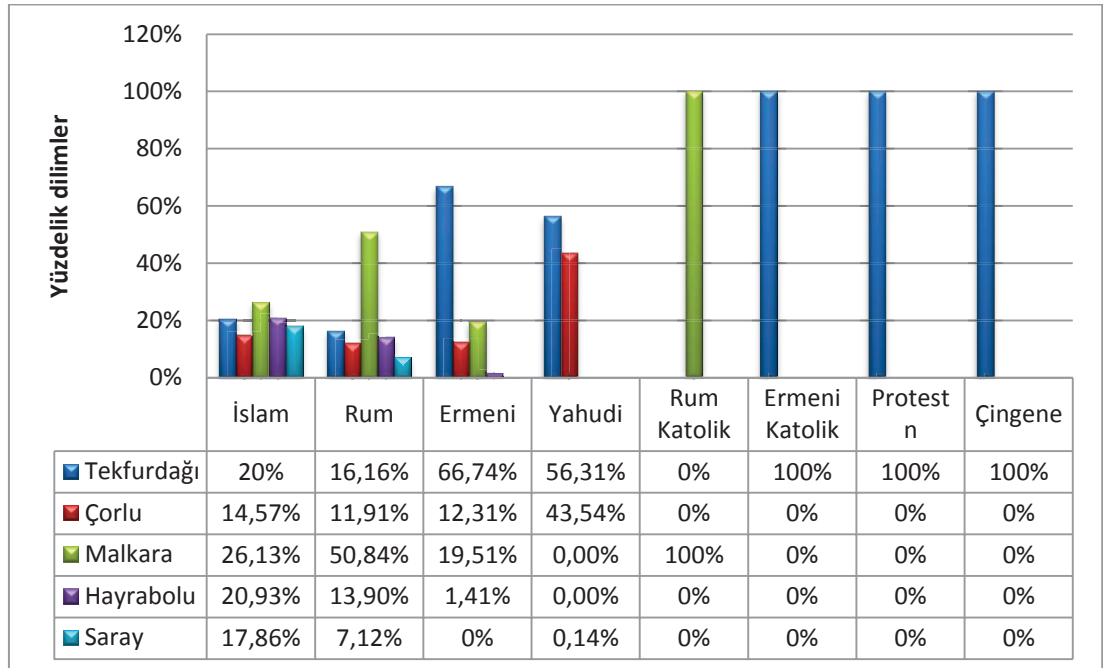
Kaynak: Karpas, 2010: 356-359.

Tablo 25'te Tekfurdağı Sancağı'na bağlı kazalarda yaşayan farklı cemaatlerin nüfus miktarları görülmektedir. 1905/1906 sayımlarına göre dikkat çeken husus, sancaktaki Bulgar nüfusa ait bilgilerin yer almamasıdır. Bu durumun ortaya çıkmasında, 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması ve İkinci Balkan Savaşı sonucunda, sancaktaki Bulgar nüfusun göç etmesinin büyük etkisi vardır.

Grafik 10: 1914 Yılı Sayımlarına Göre Tekfurdağı Sancağı Kazalarının Nüfus Oranı.

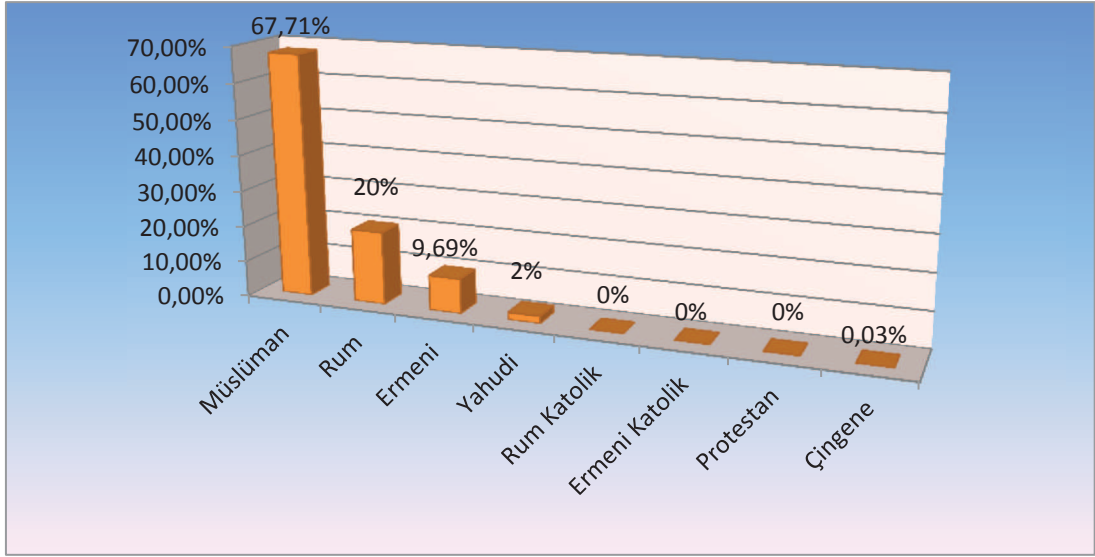
Tablo 25 ve Grafik 10'da en dikkat çeken husus, merkez kazadaki nüfus miktarının Malkara'nın gerisinde kalmasıdır. 1914 yılında sancakta en çok nüfusa sahip kaza Malkara olup, onu Tekfurdağı, Hayrabolu, Çorlu ve Saray kazaları takip etmektedir.

Grafik 11: 1914 Yılı Tekfurdağı Sancağı'nın Kazalarındaki Cemaat Oranları.

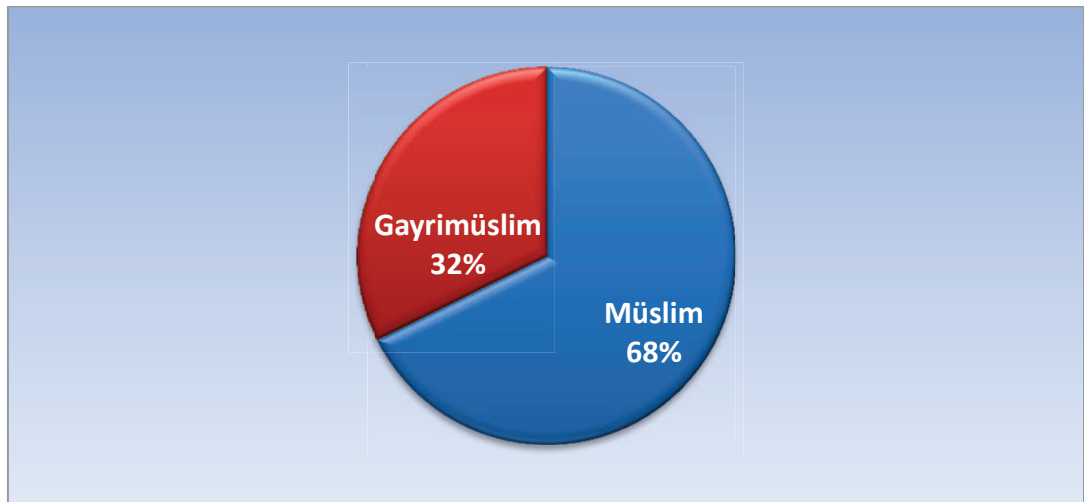
Demografik yapı, cemaatler bazında değerlendirildiğinde, Rumlar'ın en fazla olduğu kaza % 50.84 ile Malkara, Ermeniler'in en fazla olduğu kaza % 66.74 ile Tekfurdağı'dır. Rum Katolikler'in % 100'ü Malkara'da, Ermeni Katolik, Protestan ve

Çingene nüfusun tamamı Tekfurdağı'nda, Yahudi nüfusun % 56.31'i Tekfurdağı'nda, % 43.54'ü Çorlu'da bulunmaktadır.

Grafik 12: 1914 Sayımlarına Göre Tekfurdağı Sancağı'ndaki Milletlerin Nüfus Oranı.

Grafik 12'de, 1914 yılında Tekfurdağı Sancağı'nda yaşayan milletlerin oransal değerleri görülmektedir. Kozmopolit bir yapıya sahip olan sancakta, % 67.71 ile Müslüman nüfus çoğunluktadır.

Grafik 13: 1914 Yılına Göre Müslim ve Gayrimüslim Oranları.

Tekfurdağı Sancağı'nda 1831 nüfus sayımlarından itibaren hep yüksek oranda seyreden Gayrimüslim nüfus, ilk kez 1914 sayımlarında Müslüman nüfusun gerisine düşmüştür.

Grafik 13'deki bu tablonun oluşmasında en önemli etken, bağımsızlıklarını kazanan milletlerin kendi vatanlarına göç etmesi ve Osmanlı topraklarına Balkanlar'dan gelen Müslüman muhacir göçüdür.

2.1.6. 1908-1910 Yılları Hane ve Nüfus Bilgileri

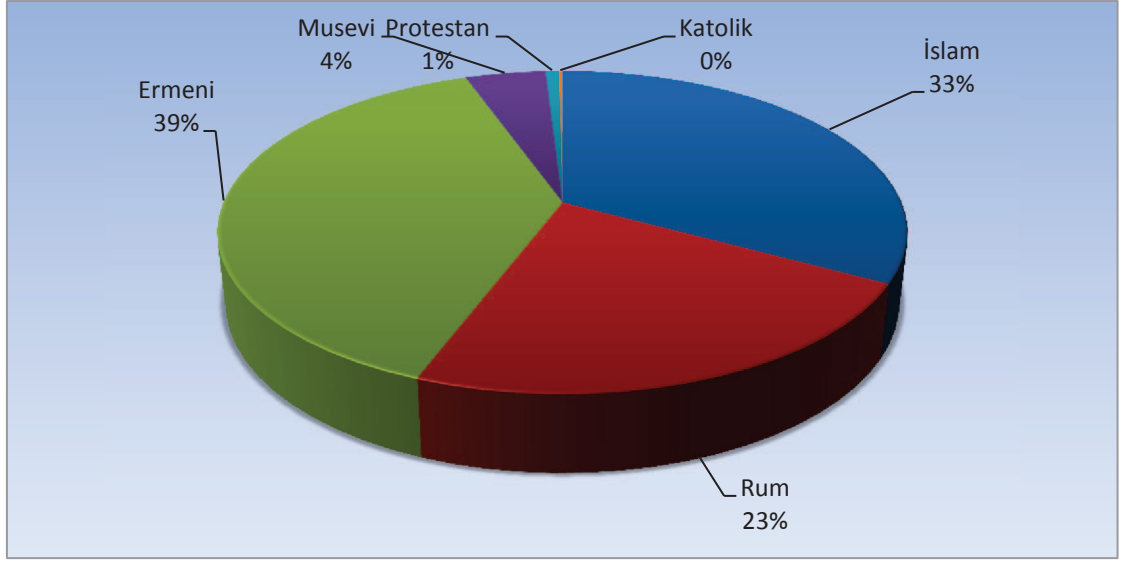
Tekfurdağı'nın nüfus ve hane bilgileri hakkında sicill-i nüfus memurunun iki farklı tarihte merkeze gönderdiği pusulalar merkez kazanın nüfus ve hane sayısının tespitinde oldukça önemlidir. Zira merkez kazanın nüfusunu tespit edebildiğimiz Edirne Vilayet Salnameleri en son 1902 yılında yayınlanmıştır. Tekfurdağı sicilli nüfus memurunun 1908 ve 1910 tarihlerinde merkeze gönderdiği nüfus pusulalarına göre merkez kazanın nüfus ve hane bilgileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 26
Tekfurdağı Merkez Kazanın Hane ve Nüfus Bilgileri (1908-1910).

Cemaat İsmi	Hane	Kadın	Erkek	Toplam
İslam	1.661	3.677	3.958	7.635
Rum	1.151	2.917	2.971	5.888
Ermeni	1.950	4.667	4.953	9.620
Musevi	227	761	782	1.543
Protestan	38	70	76	146
Katolik	10	25	23	48
Toplam	5.037	12.117	12.763	24.880

Kaynak: BOA. İ. AZN. 82/4; BOA. ŞD. 1948/22.

1908-1910 yıllarında Tekfurdağı merkez kazada toplam nüfus 24.880'dir. Bu nüfusu cemaatlere göre değerlendirdiğimizde, 1.950 hanede yaşayan 9.620 kişi ile Ermeniler çoğunluktadır. Ermeniler'den sonra 7635 nüfus ile Müslümanlar ikinci, 5888 nüfus ile Rumlar üçüncü sırada yer almaktadır. En az nüfusa sahip cemaatler ise, Yahudiler, Protestanlar ve Katolikler'dir. Tablodaki bilgilerden hareketle, merkez kazadaki cemaatlerin hane sayılarının birbirlerine oranları aşağıdaki gibidir.

Grafik 14: Merkez Kazadaki Hane Sayılarının Cemaatlere Göre Oranı (1908-1910).

2.2. H.1319/1902 Salnamesi'ndeki Nüfus Verileri

Osmanlı nüfusunun tespitinde başvurulan önemli kaynaklardan birisi de vilayet salnameleridir. İlki 1866 yılında Bosna için yayınlanan salnameler, ilgili vilayetin, nüfusu, memurları, eğitim kurumları, tarihi, coğrafyası, idari taksimatı, ticari ve ekonomik faaliyetleri gibi birçok alanda bilgiler içermektedir¹⁰⁴. Bununla birlikte, vilayet salnameleri salt nüfus bilgilerini derlemek amacıyla hazırlanmadığı için son derece dikkatli olmak gerekir (Halaçoğlu, 2010: 12). Justin McCarthy, Osmanlı vilayet yöneticilerinin yayınladığı salnamelerin, geç dönem Osmanlı nüfusunu incelemede en değerli kaynaklar olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte salnamelerdeki nüfus bilgilerinin büyük oranda vergi kayıtlarına ve idarecilerin ellerindeki sayım sonuçlarına dayandığını belirterek, 1882 sayımları öncesinde yayınlanan salnamelerin verdiği nüfus bilgilerinin, 1831 nüfus sayım sonuçlarına ilaveler yapılarak elde edildiği için bu bilgileri kullanırken aşırı ihtiyatlı olmak gerektiğini vurgulamıştır. 1881-1882 sayım sonuçlarının açıklanmasından sonra hazırlanan salnamelerde ise, daha kesin demografik bilgilere ulaşmak mümkündür (McCarthy, 1998: 173-178).

Tekfurdağı Sancağı'na ait bilgileri de içeren Edirne Vilayet Salnameleri, 1287/1870 ile 1319/1902 yılları arasında yayınlanmış 28 salnameden ibarettir. 1881-1882 sayımları

¹⁰⁴ Salnameler hakkında Hasan Duman'ın, *Osmanlı Salnameleri ve Nevsalleri Bibliyografyası ve Türk Kataloğu*, isimli eseri önemli bir kaynak hükmündedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Duman, 2000: 1-5).

sonrasında yayınlanan 1319/1902 Salnamesi'nde Tekfurdağı Sancağı'nın demografik yapısı hakkında önemli istatistiki veriler yer almaktadır. 1311/1895 ile 1319/1902 Salnamesi arasında yayınlanan 6 salnamedeki nüfus bilgileri, aşağı yukarı aynı rakamları içerdiği için 1902 Salnamesi'nin, sancağa ait yaklaşık 10 yıllık nüfus bilgilerini içerdiğini söyleyebiliriz.

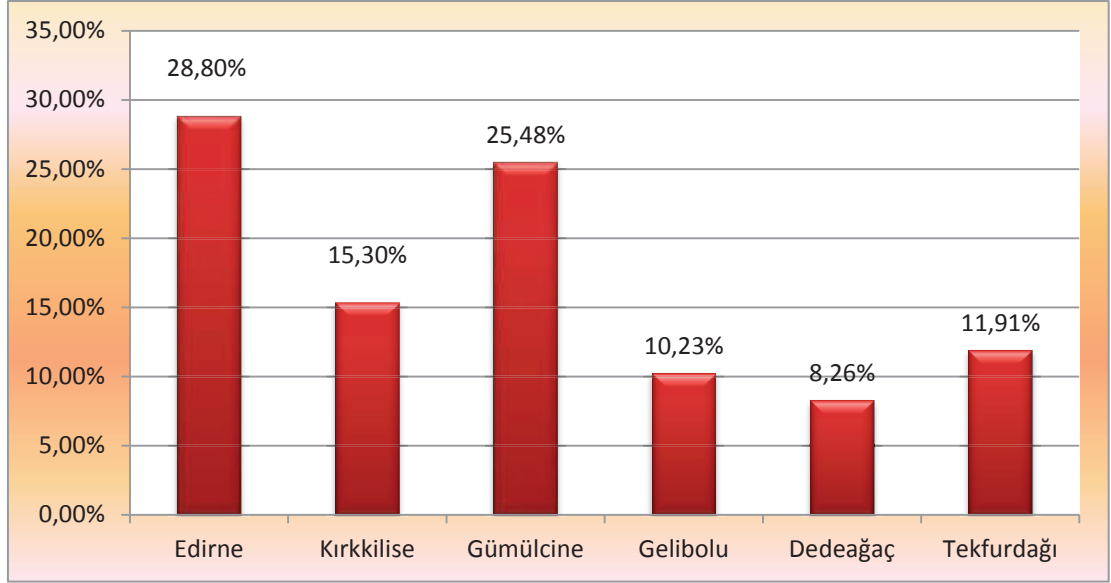
2.2.1. 1902 Yılında Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Cemaatlerin Nüfusu

20. yüzyıl başlarında Edirne Vilayeti'ne bağlı 6 sancak bulunmaktadır. 1319/1902 Salnamesi'nde bu sancakların nüfus bilgileri hakkında önemli veriler bulunmaktadır. Bu dönemde Tekfurdağı Sancağı'nın Edirne Vilayeti içerisindeki demografik durumunu belirleyebilmek için diğer sancakların nüfus bilgilerini de irdelemenin önemli olduğu düşüncesi hâsıl olmuştur. 1902 yılında Edirne Vilayeti'ne bağlı sancaklardaki İslam, Rum, Ermeni, Bulgar, Katolik, Yahudi, Protestan, Latin ve Yabancı nüfusun miktarları aşağıdaki gibidir.

Tablo 27
Edirne Vilayeti'ne Bağlı Sancakların Nüfusu (1902)

Cemaatler	Edirne	Kırkkilise	Gümülcine	Gelibolu	Dedeoğaç	Tekfurdağı	Toplam
İslam	138.141	51.497	205.228	30.868	40.262	54.360	520.356
Rum	85.258	55.989	15.050	61.859	22.765	41.653	282.574
Ermeni	4.021	104	362	1.228	486	11.252	17.453
Bulgar	36.684	37.145	21.609	1.807	15.296	3.998	116.539
Katolik	741	141	-	-	40	603	1.525
Yahudi	10.075	1.007	765	1.876	77	1.707	15.507
Protestan	70	-	-	-	-	131	201
Latin	4	-	-	-	-	-	4
Yabancı	-	191	230	60	-	-	481
Toplam	274.993	146.074	243.244	97.698	78.926	113.704	954.640

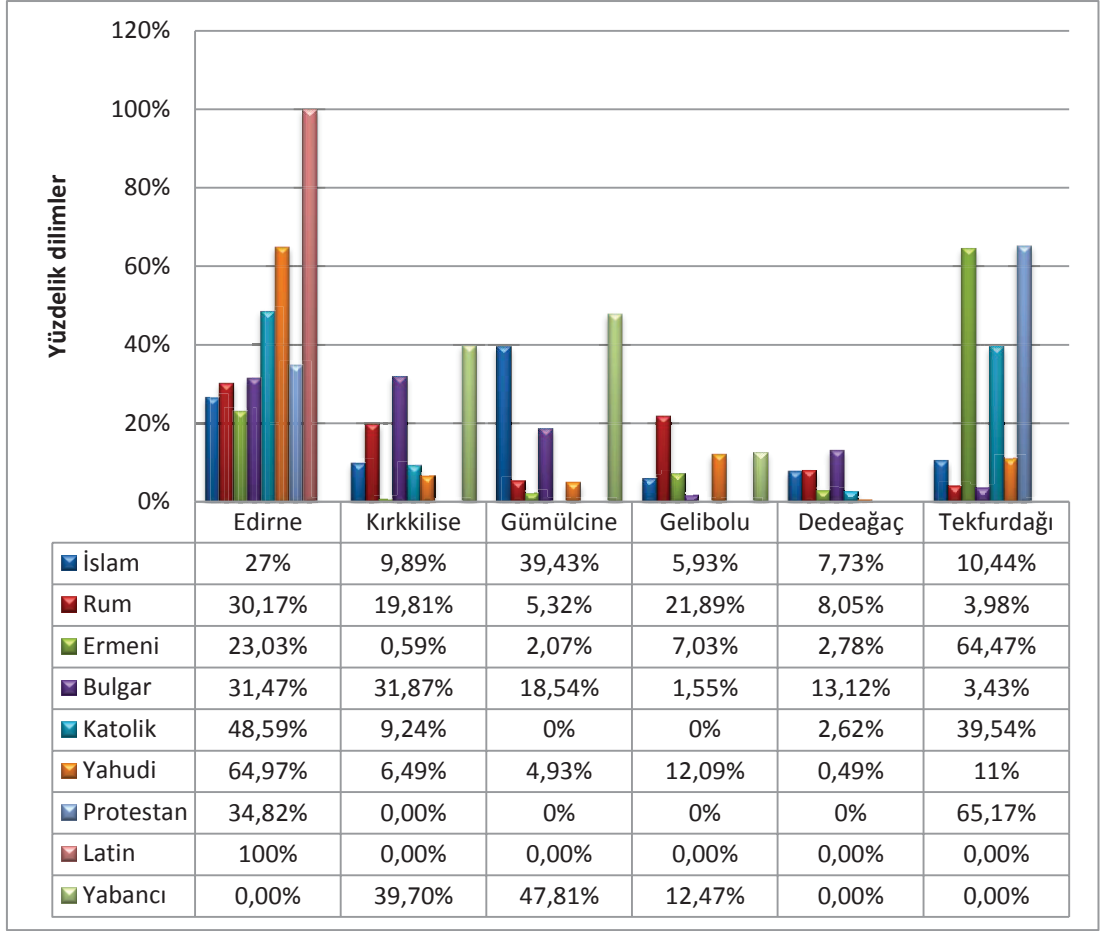
Kaynak: EVS, 1319: 234, 237, 240, 243, 345, 347.

Grafik 15: Edirne Vilayeti Sancaklarının Nüfus Oranları.

Tablo 27'yi incelediğimizde Edirne Vilayeti'nin demografik yapısı hakkında bir fikir edinebilmekteyiz. Bu dönemde, neredeyse her cemaatin yaşadığı vilayet, kozmopolit bir görünüm arz etmektedir. 1902 yılında Edirne Vilayeti'nin toplam nüfusu 954.640 olup, bu nüfusun 520.356'sı İslam, 282.574'ü Rum, 116.539'u Bulgar, 17.453'ü Ermeni, 15.507'si Yahudi, 1.525'i Katolik, 481'i Yabancı, 201'i Protestan ve 4'ü Latin'dir. İslam nüfusun çoğunlukta olduğu vilayette, bu nüfusu Rum ve Bulgarlar takip etmektedir.

Grafik 15'teki Edirne Vilayeti'ne bağlı sancakların nüfus oranlarına göre, Edirne ve Gümülcine en fazla nüfusa sahip sancaklardı. Tekfurdağı Sancağı % 11,91'lik oranla nüfus yoğunluğu bakımından vilayette dördüncü sırada bulunmaktadır.

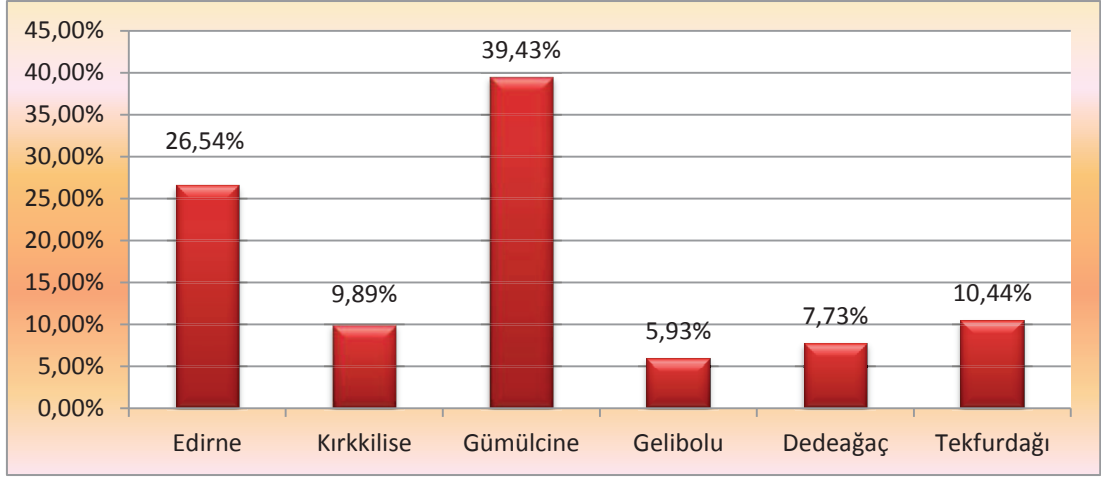

Grafik 16: Sancaklar Bazında Cemaatlerin Ayrıntılı Nüfus Oranları.

Grafik 16'da Tekfurdağı Sancağı'nda yaşayan milletlerin diğer sancaklardaki durumu net olarak gözükmemektedir. Bu cümleden olarak, Ermeni ve Protestan nüfusun çoğunluğu Tekfurdağı Sancağı'nda olup, vilayetteki Ermeni nüfusun % 64.47'si, Protestan nüfusun % 65.17'si burada yaşamaktadır.

2.2.1.1. İslam Nüfusu

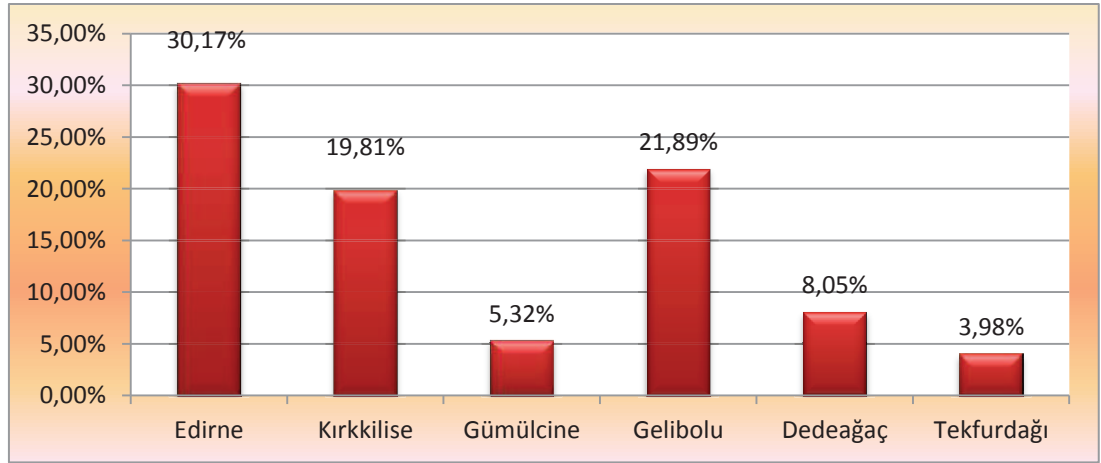
1902 yılında vilayetteki 954.640 olan nüfusun, 520.356'sını Müslümanlar oluşturmaktadır. Edirne Vilayeti'nde en fazla İslam nüfusa sahip sancak % 39.43 ile Gümülcine Sancağı'dır. Tekfurdağı Sancağı Müslüman nüfus bakımından vilayette üçüncü sıradadır. Vilayette en az İslam nüfusuna sahip sancaklar Gelibolu ve Dedeğaç'tır.

Grafik 17: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki İslam Nüfusu Oranları.

2.2.1.2. Rum Nüfusu

Bu dönemde vilayette, 282.574 Rum yaşamaktadır. Rumlar, İslam nüfustan sonra en fazla orana sahip millettir. Vilayette en fazla Rum, Edirne Sancağı'nda yaşamakta olup, onu Gelibolu Sancağı takip etmektedir. Tekfurdağı Sancağı, % 3,98'lik oranla en az Rum nüfusun yaşadığı yerdur.

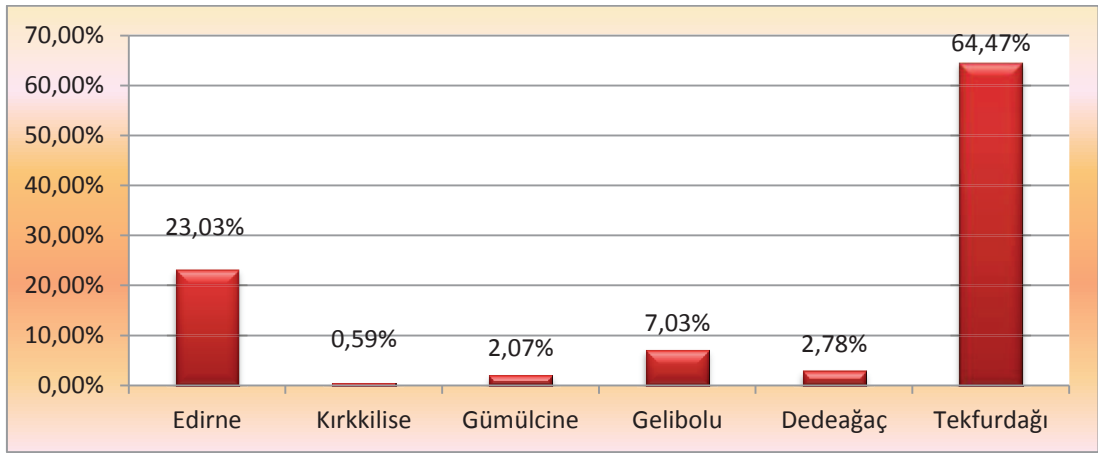

Grafik 18: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Rum Nüfusu Oranları.

2.2.1.3. Ermeni Nüfusu

Edirne Vilayeti'ndeki Ermeni nüfusu ile ilgili Osmanlı Arşivi'nden elde ettiğimiz 1896 tarihli belge ile H.1319 Salnamesi verileri aşağı yukarı örtüşmektedir. Buna göre Edirne Vilayeti'ne bağlı 6 sancakta bulunan Ermeni nüfus şöyledir: Edirne Sancağı'nda

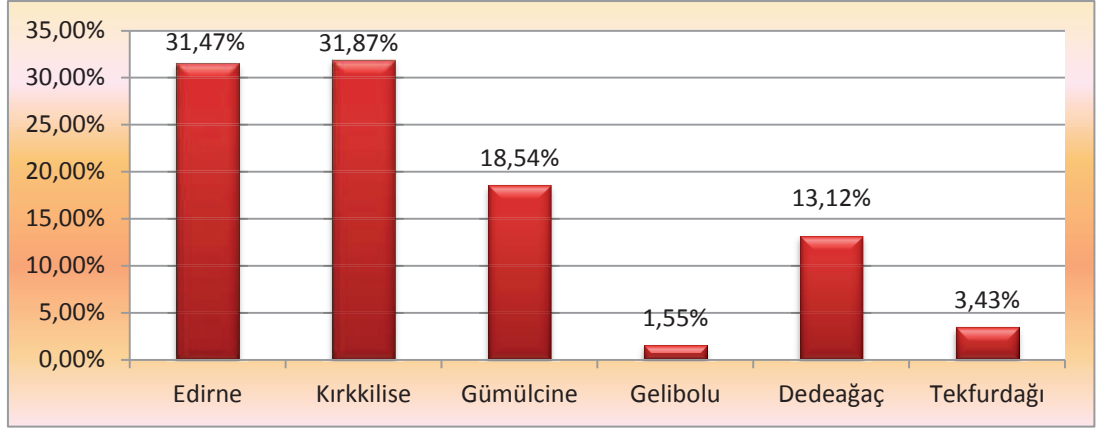
1.999 erkek, 2.056 kadın, Kırkkilise Sancağı'nda 61 erkek, 46 kadın, Tekfurdağı Sancağı'nda 5.715 erkek, 5.683 kadın, Gelibolu Sancağı'nda 568 erkek, 677 kadın, Dedeağaç Sancağı'nda 420 erkek, 69 kadın, Gümülcine Sancağı'nda 201 erkek, 165 kadın Ermeni nüfus bulunmaktadır (BOA. DH. TMİK. M. 18/15). H.1319 (1902) Salnamesi'ne göre ise, Edirne Vilayeti'nde yaşayan 17.453 Ermeni'nin 11.252'si Tekfurdağı Sancağı'nda ikamet etmektedir. Bu bakımdan, vilayette en fazla Ermeni nüfus % 64.47'lik oranla Tekfurdağı Sancağı'ndadır. Ermeni nüfusun en az olduğu sancaklar sırasıyla, Kırkkilise, Gümülcine, Dedeağaç ve Gelibolu'dur.

Grafik 19: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Ermeni Nüfusu Oranları.

2.2.1.4. Bulgar Nüfusu

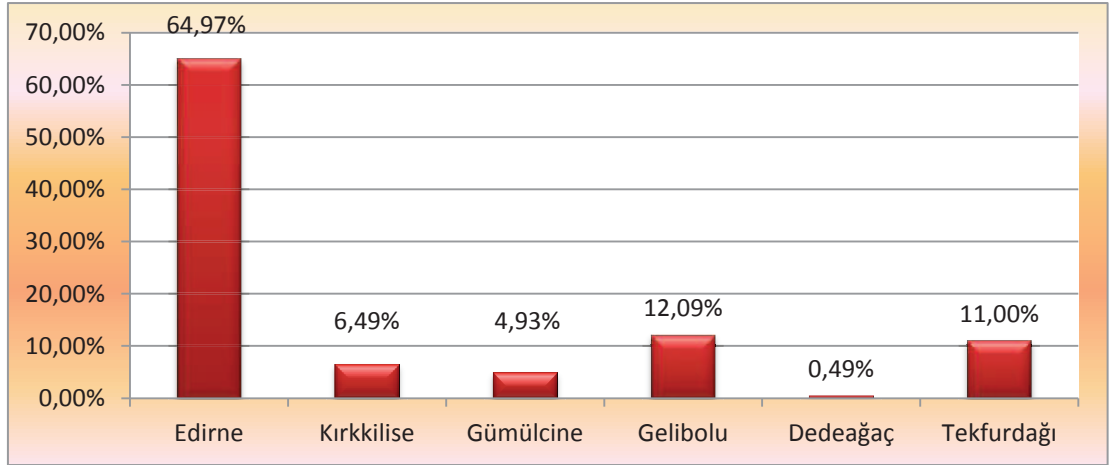
1902 yılında en fazla Bulgar nüfusa sahip sancak Kırkkilise'dir. Vilayette yaşayan 116.539 Bulgar nüfusun 37. 145'i burada bulunmaktadır ve bu rakam % 31.87'lik bir oranı teşkil etmektedir. Tekfurdağı ve Gelibolu Bulgar nüfusun en az olduğu sancaklardır.

Grafik 20: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Bulgar Nüfusu Oranları.

2.2.1.5. Yahudi Nüfusu

Yahudi nüfus, İslam, Rum, Bulgar ve Ermeniler'den sonra beşinci sırada bulunmaktadır. Bu dönemde vilayette 15.507 Yahudi olup, bu rakamın 10.075'i Edirne Sancağı'nda ikamet etmektedir. Tekfurdağı ve Gelibolu, Yahudi nüfusun çoğunlukta olduğu diğer sancaklardır. Dedeğaç Sancağı'nda % 0,49'luk oranla sadece 77 Yahudi yaşamaktadır.

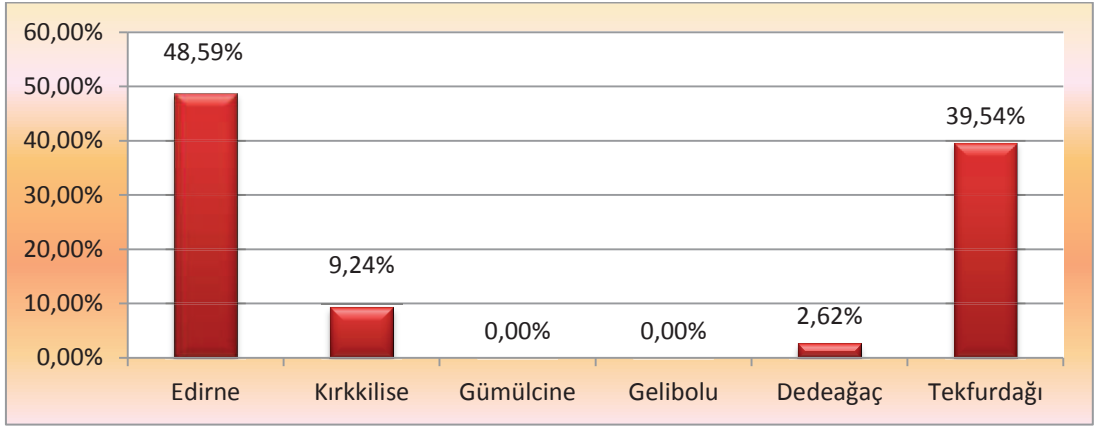
Grafik 21: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Yahudi Nüfusu Oranları.

2.2.1.6. Katolik, Protestan, Latin ve Yabancı Nüfusu

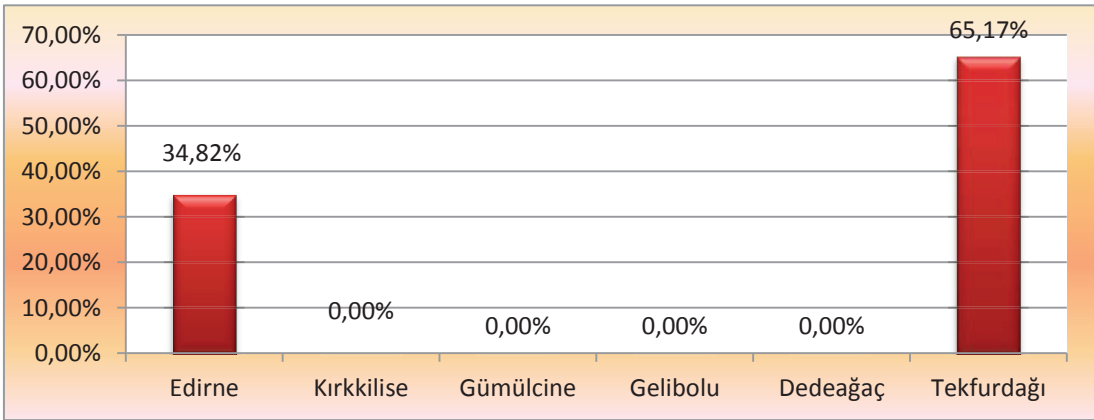
1902 yılında Edirne Vilayeti'nde en az orana sahip cemaatler, Katolik, Protestan, Latin ve Yabancılardır. Bu dönemde vilayette, 1.525 Katolik, 481 Yabancı, 201 Protestan ve 4 Latin nüfus bulunmaktadır. *Grafik 22, 23, 24 ve 25*'te bu cemaatlerin oranları

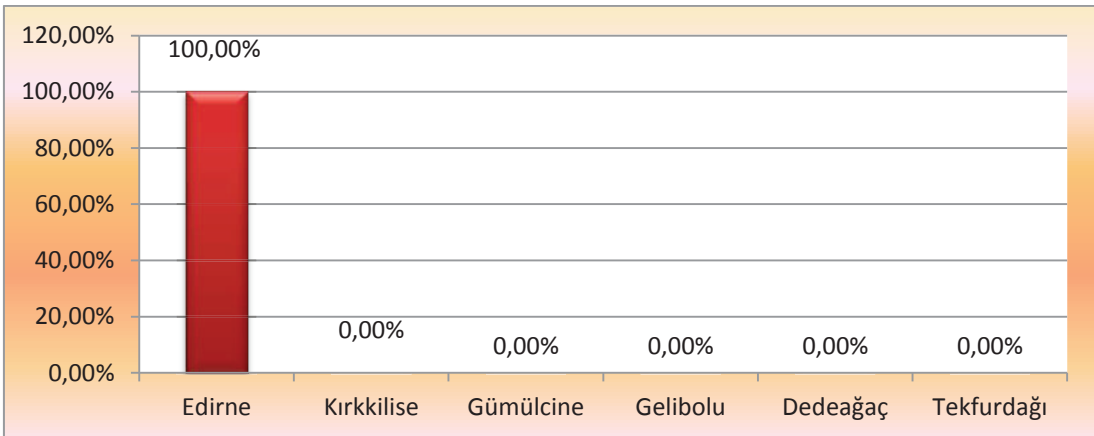
verilmiştir. *Grafik 23*'te görüleceği üzere vilayetteki Protestan nüfusun % 67.17'si Tekfurdağı Sancağı'nda yaşamaktadır.

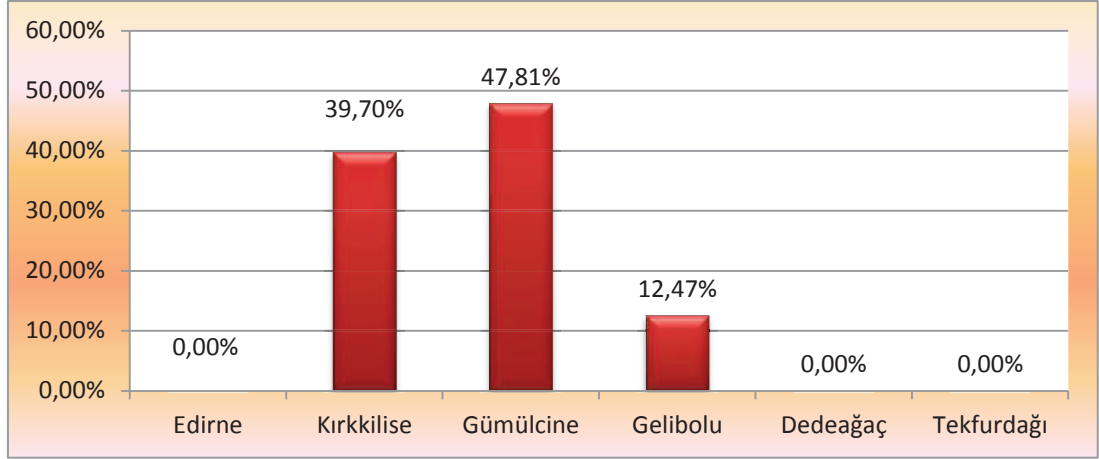
Grafik 22: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Katolik Nüfusu Oranları.

Grafik 23: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Protestan Nüfusu Oranları.

Grafik 24: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Latin Nüfusu Oranları.

Grafik 25: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Yabancı Nüfus Oranları.

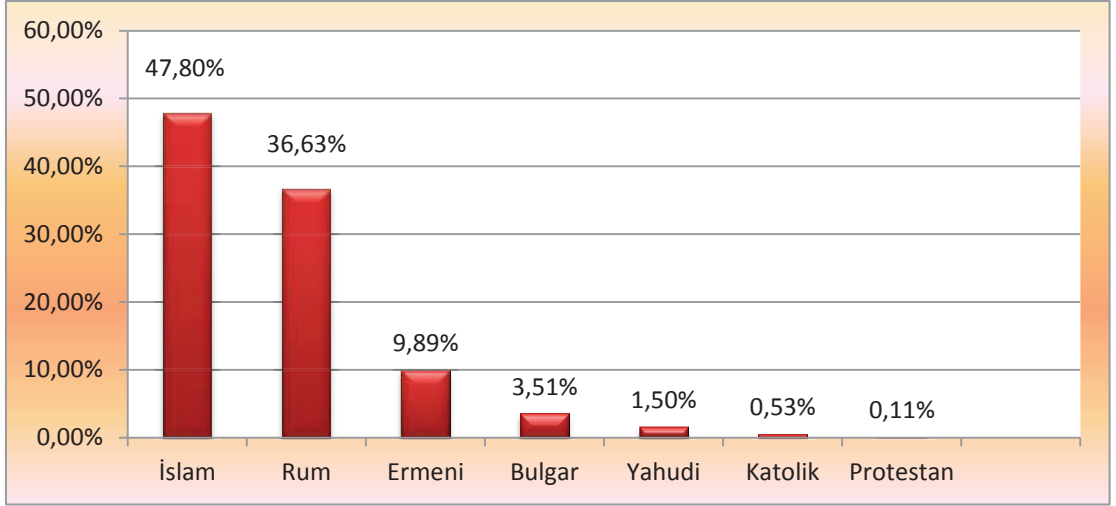
2.2.2. 1902 Yılında Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Cemaatlerin Nüfusu

1902 senesinde Tekfurdağı Sancağı; Tekfurdağı merkez kaza, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarından ibaret idari bir ünedir. 1902 Salnamesi verilerine göre, Tekfurdağı Sancağı'nda farklı millet ve mezheplere mensup 113.704 nüfus yaşamaktadır. Sancaktaki etnik gruplar sırası ile İslam, Rum, Ermeni, Bulgar, Katolik, Yahudi ve Protestan tebaadan oluşmaktadır.

Tablo 28
Tekfurdağı Sancağı Kazalarının Nüfusu (1902)

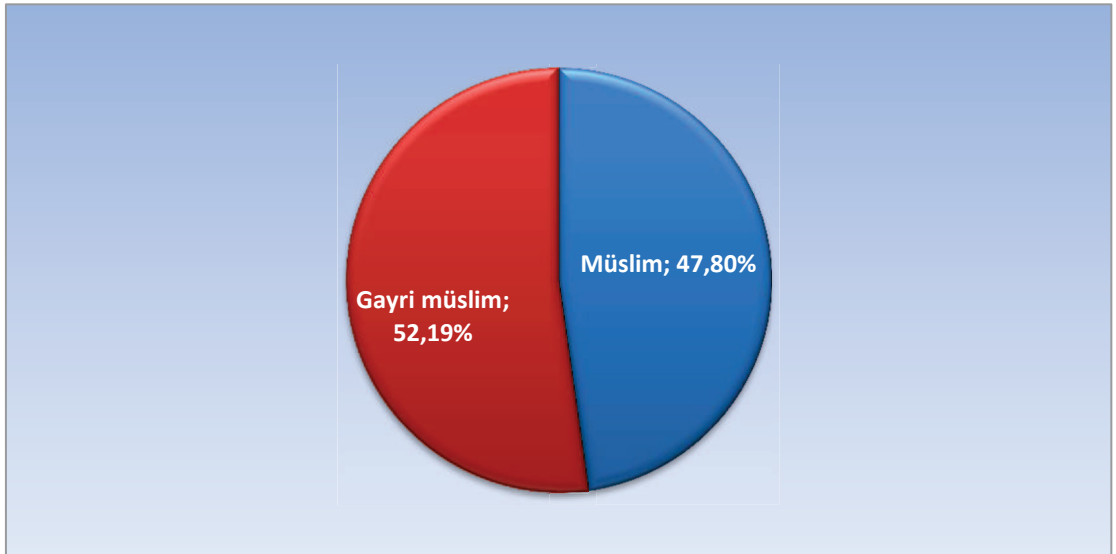
Cemaatler	Tekfurdağı	Çorlu	Malkara	Hayrabolu	Toplam
İslam	16.392	11.454	12.276	14.238	54.360
Rum	19.273	7.024	11.902	3.454	41.653
Ermeni	7.726	1.323	2.125	78	11.252
Bulgar	38	350	3.230	380	3.998
Yahudi	1.078	626	-	-	1.707
Katolik	-	-	603	-	603
Protestan	128	3	-	-	131
Toplam	44.635	20.780	30.136	18.150	113.704

Kaynak: EVS, 1319: 345.

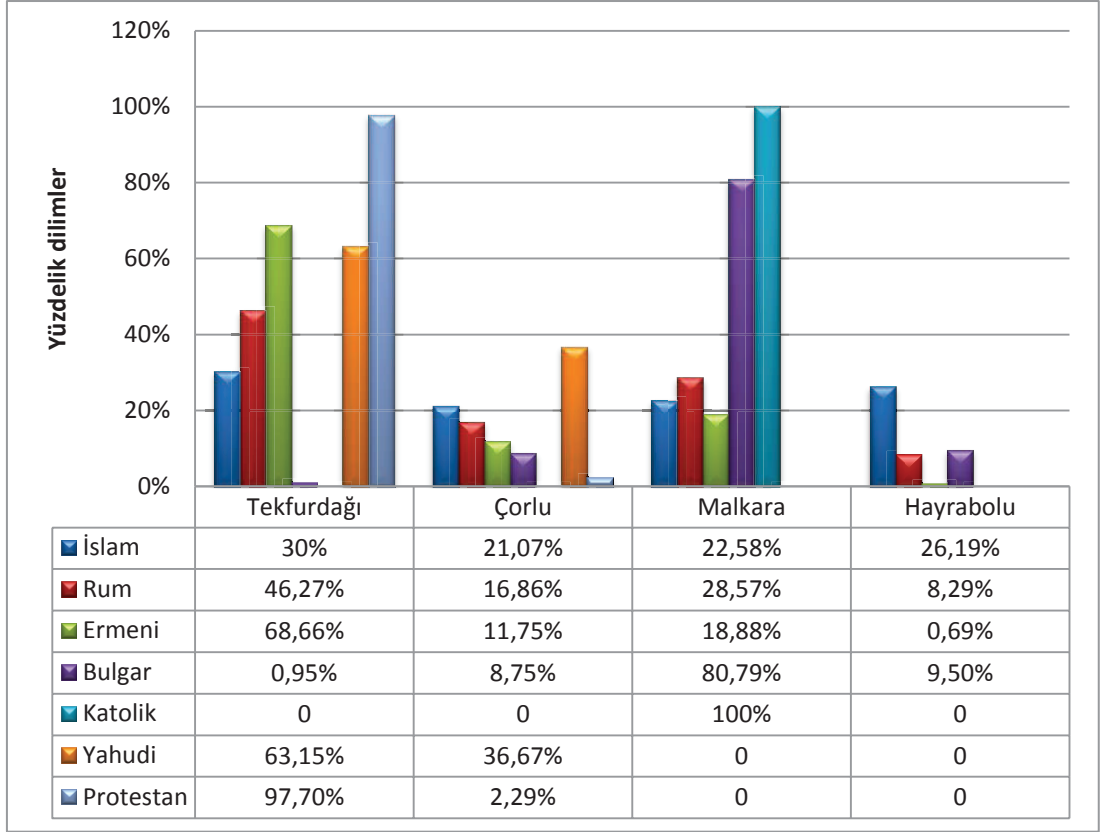
Grafik 26: Tekfurdağı Sancağı'ndaki Cemaatlerin Nüfus Oranları.

Tablo 28 ve *Grafik 26*'da görüldüğü üzere sancakta, cemaatler bazında % 47.80 oran ile İslam nüfus birinci sıradadır. İslam nüfusunu, % 36.63 ile Rumlar, % 9.89 ile Ermeniler, % 3.51 ile Bulgarlar takip etmektedir. Yahudi, Katolik ve Protestanlar azınlığı oluşturmaktadırlar.

Grafik 27: Tekfurdağı Sancağı'ndaki Müslim-Gayrimüslim Nüfus Oranları.

Grafik 27'de Sancaktaki demografik yapının Müslim ve Gayrimüslim şeklinde oranı görülmektedir. 1902 yılında sancakta % 52.19 Gayrimüslim ve % 47.80 Müslüman nüfus barınmaktadır. Klasik dönemden beri sancakta nüfus çoğunluğuna sahip Gayrimüslimler, 20. yüzyıl başlarında da bu üstünlüklerini korumuşlardır.

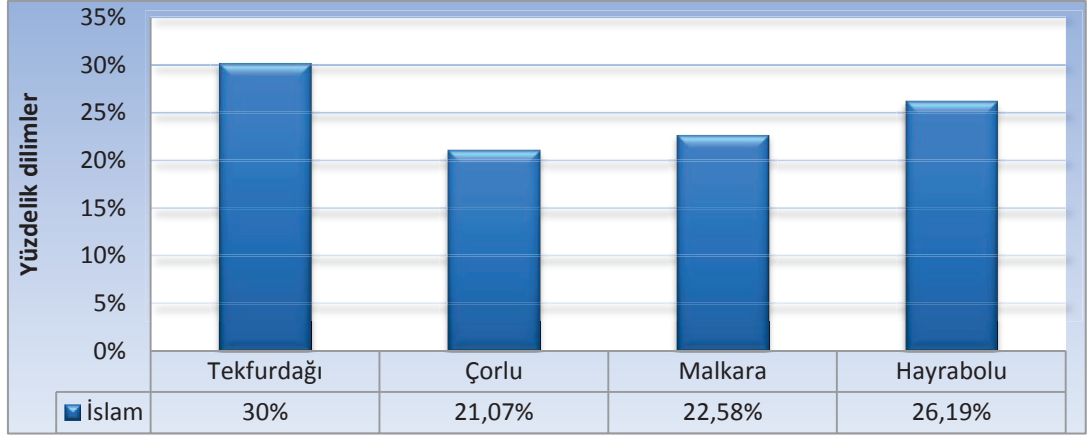

Grafik 28: Kazalar Bazında Cemaatlerin Ayrıntılı Nüfus Oranları.

Grafik 28'e göre, İslam nüfusu tüm kazalarda birbirine yakın seviyededir. Rum ve Ermeni nüfus en fazla Tekfurdağı'nda, en az Hayrabolu'dadır. Bulgar nüfus en fazla Malkara'da, en az Tekfurdağı'ndadır. Katolik nüfusun hepsi Malkara'dadır. Yahudi ve Protestan nüfusu Tekfurdağı ve Çorlu paylaşıyor. Fakat iki cemaatin de büyük çoğunluğu Tekfurdağı'nda yaşıyor.

2.2.2.1. İslam Nüfusu

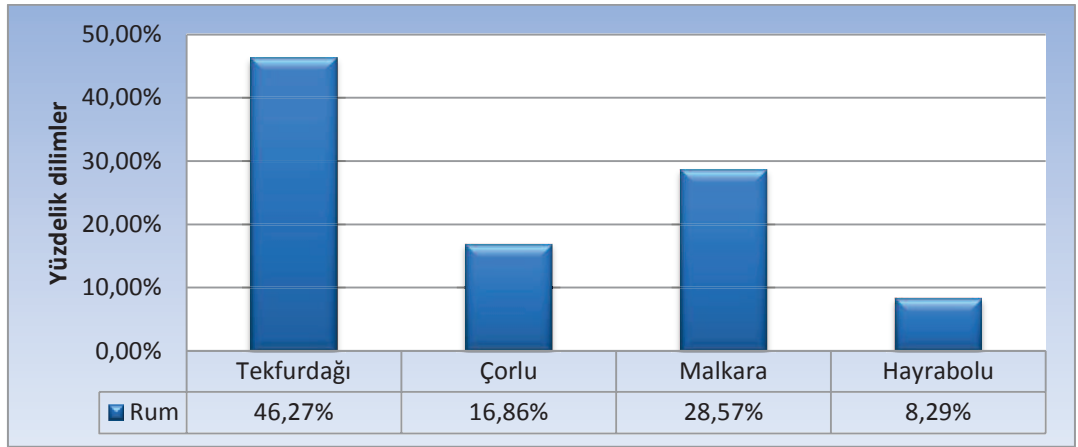
20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı Sancağı'nda 54.360 Müslüman nüfus olup, bu nüfusun 16.392'si Tekfurdağı merkez kazada, 14.238'i Hayrabolu, 12.276'sı Malkara'da ve 11.454'ü Çorlu kazalarında yaşamaktadır. Aşağıdaki grafikte İslam nüfusunun bütün kazalarda birbirine yakın oranda seyrettiği görülmektedir.

Grafik 29: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki İslam Nüfusu Oranı.

2.2.2.2. Rum Nüfusu

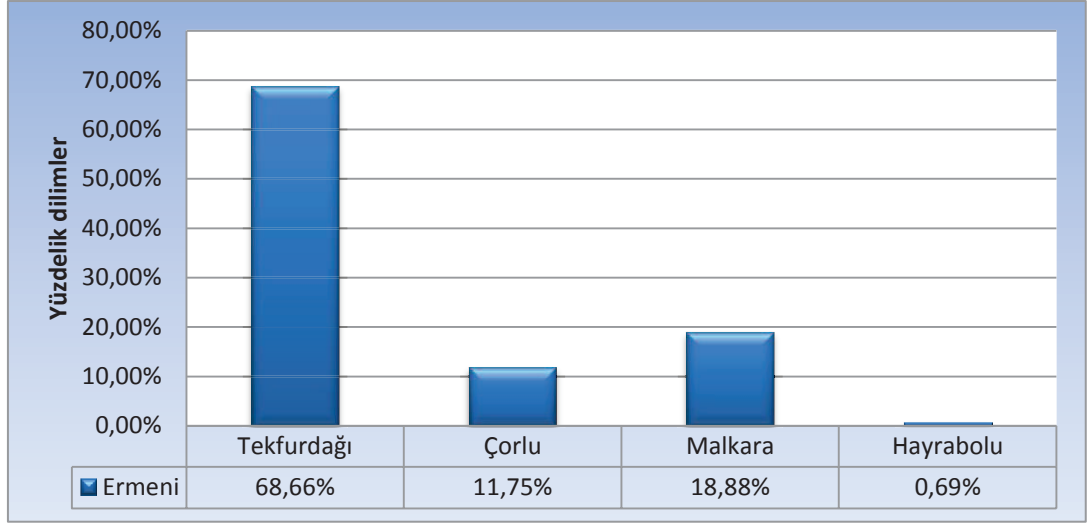
Bu dönemde sancakta 41.653 Rum nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun yarıya yakını (% 46.27) Tekfurdağı merkez kazada, % 28.57'si Malkara'da, % 16.86'sı Çorlu'da, % 8.29'u Hayrabolu'da yaşamaktadır.

Grafik 30: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Rum Nüfusu Oranı.

2.2.2.3. Ermeni Nüfusu

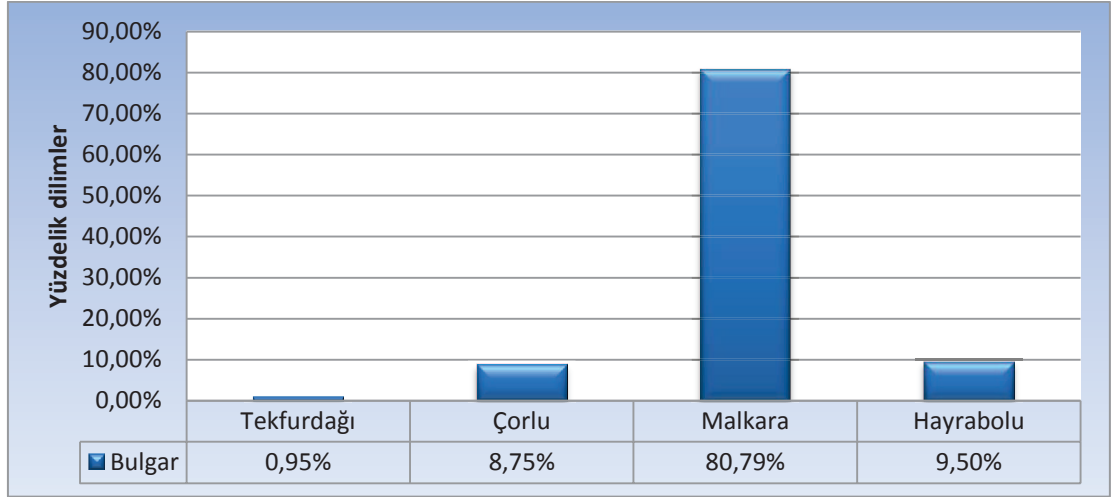
Tekfurdağı Sancağı genelinde 11.252 Ermeni nüfus olup, bunun 7.726'sı Tekfurdağı merkez kazada, 2.215'i Malkara'da, 1.323'ü Çorlu'da, 78'i Hayrabolu'da yaşamaktadır. Bu bilgilere göre Ermeni nüfusun en yoğun olduğu yer, % 68.66 ile Tekfurdağı merkez kazadır. En az olduğu kaza ise 0.69'luk oran ile Hayrabolu'dur.

Grafik 31: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Ermeni Nüfusu Oranı.

2.2.2.4. Bulgar Nüfusu

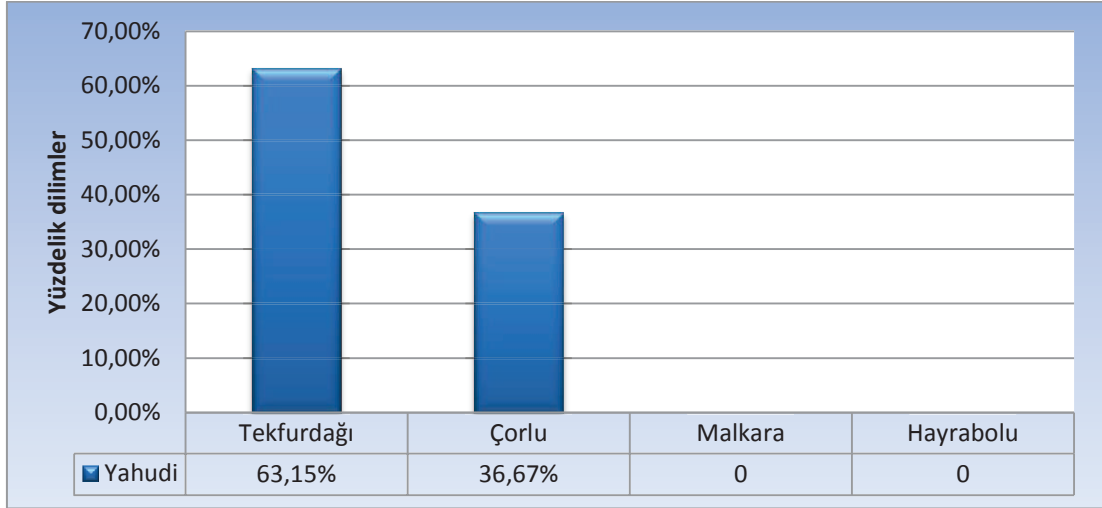
1902’de Bulgar nüfusun % 80.79’u Malkara Kazası’nda yaşamaktadır. Sancak genelinde 3.998 kişi olan Bulgarlar’ın, Malkara’da 3230, Hayrabolu’da 380, Çorlu’da 350 ve Tekfurdağı merkez kazada 38 nüfusu bulunmaktadır.

Grafik 32: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Bulgar Nüfusu Oranı.

2.2.2.5. Yahudi Nüfusu

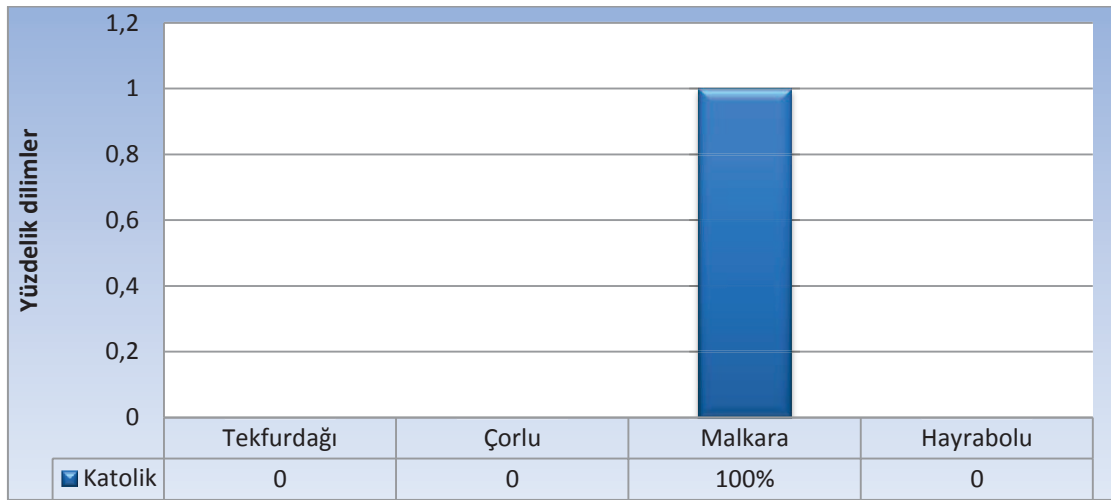
Sancak genelinde 1.707 nüfusa sahip olan Yahudiler, Tekfurdağı merkez kaza ve Çorlu Kazası'nda yaşamaktadırlar. Malkara ve Hayrabolu'da ise Yahudi nüfus bulunmuyordu.

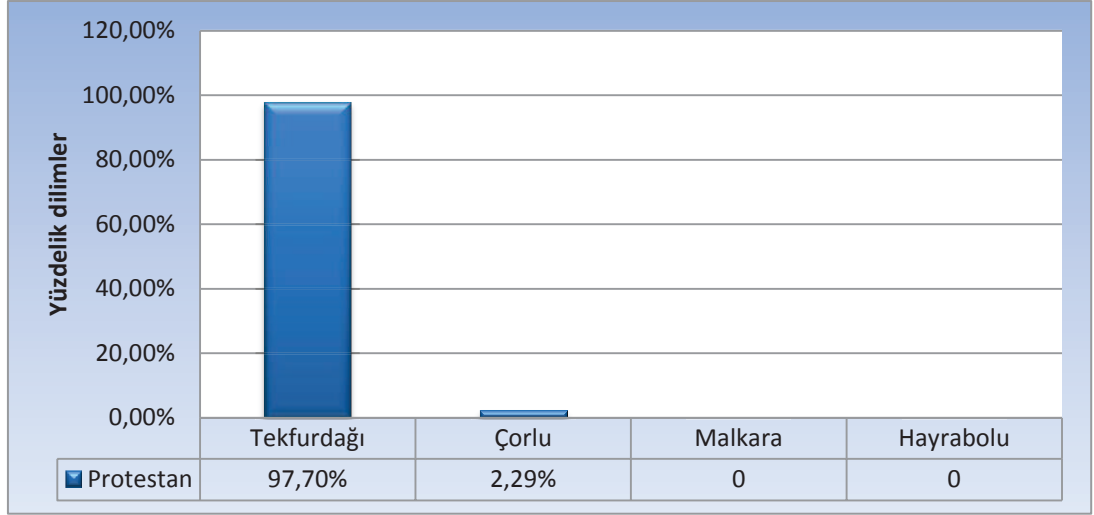
Grafik 33: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Yahudi Nüfusu Oranı.

2.2.2.6. Katolik ve Protestan Nüfusu

Sancakta en az nüfusa sahip cemaat grubu, Katolikler ve Protestanlar'dır. 603 nüfusa sahip Katoliklerin tamamı Malkara Kazası'ndadır. Protestanlar ise 131 kişi olup, bunun 128'i Tekfurdağı merkez kazada, 3'ü Çorlu'dadır.

Grafik 34: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Katolik Nüfusu Oranı.

Grafik 35: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Protestan Nüfusu Oranı.

2.2.3. 1902 Yılında Kadın-Erkek Nüfusu

2.2.3.1. Edirne Vilayeti ve Sancakları

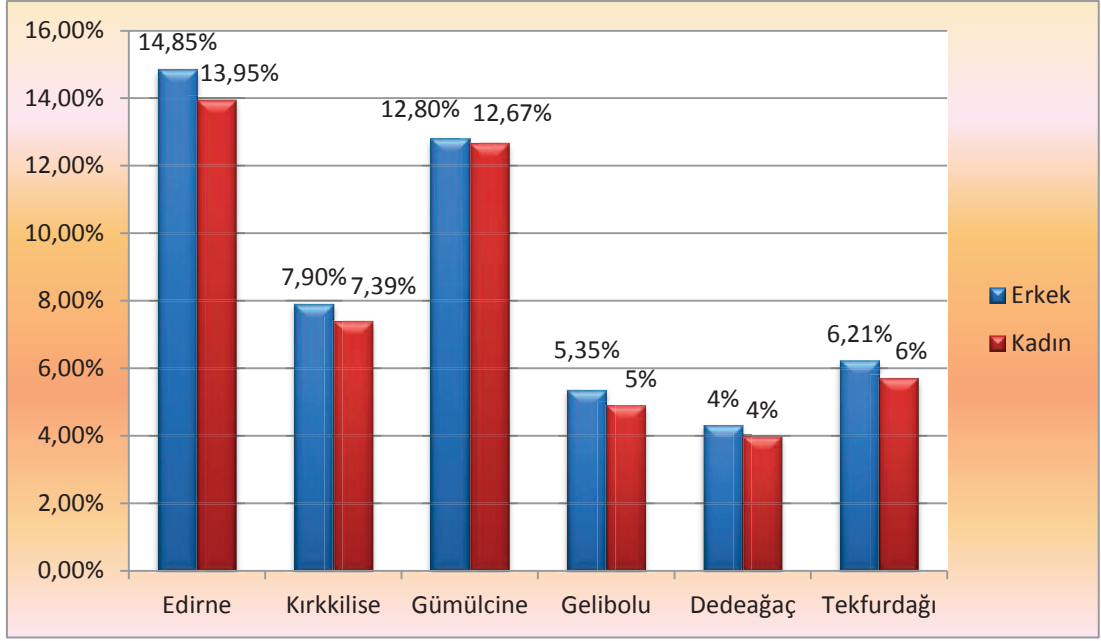
Kadın ve erkek nüfus, salnamelerde zükûr (erkek) ve inas (kadın) şeklinde tabir olunmaktadır. Edirne Vilayeti'ndeki bütün sancaklarda erkek nüfus fazla olmakla birlikte, genel olarak kadın ve erkek nüfus oranları birbirine yakın seviyededir. Bu dönemde Edirne Vilayeti'nde 490.962 erkek, 463.677 kadın nüfus bulunmaktadır. Aşağıdaki *Tablo 29* ve *Grafik 36*'da bu rakamlar ve oransal veriler yer almaktadır.

Tablo 29
Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Kadın-Erkek Nüfusu (1902)

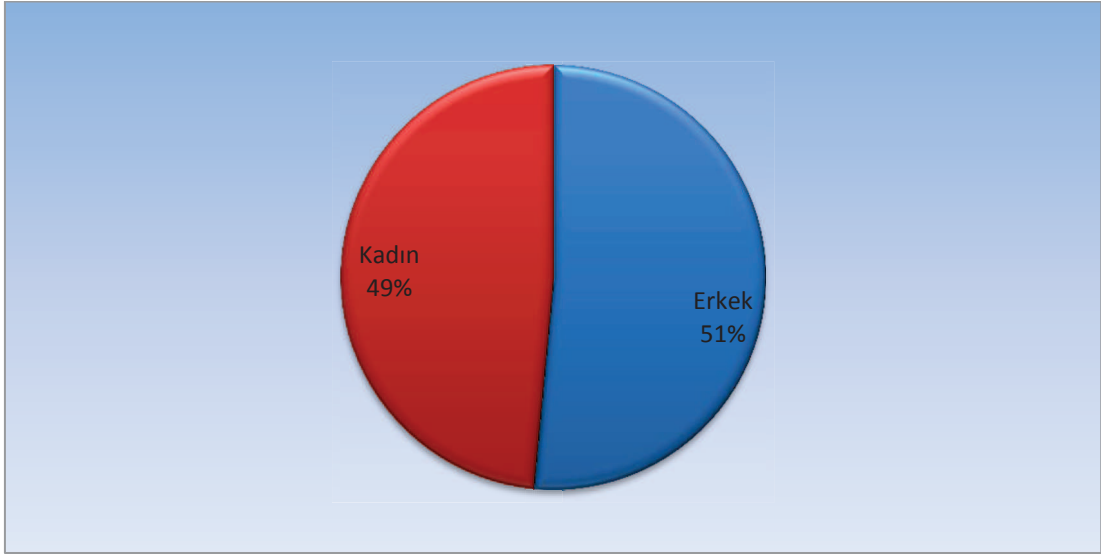
	Edirne	Kırkkilise	Gümülcine	Gelibolu	Dedeoğaç	Tekfurdağı	Toplam
Erkek	141.789	75.479	122.215	51.096	41.039	59.344	490.962
Kadın	133.204	70.595	121.029	46.602	37.887	54.360	463.677
Toplam	274.993	146.074	243.244	97.671	78.926	113.704	954.640

Kaynak: EVS, 1319: 234, 237, 240, 243, 345, 347.

Grafik 36: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Kadın-Erkek Nüfus Oranları.

Grafik 37: Edirne Vilayeti'nde Kadın Nüfusun Erkek Nüfusa Oranı.

Grafik 37'de görüleceği üzere Edirne Vilayeti'nde % 51 erkek, % 49 kadın nüfusu bulunmaktadır.

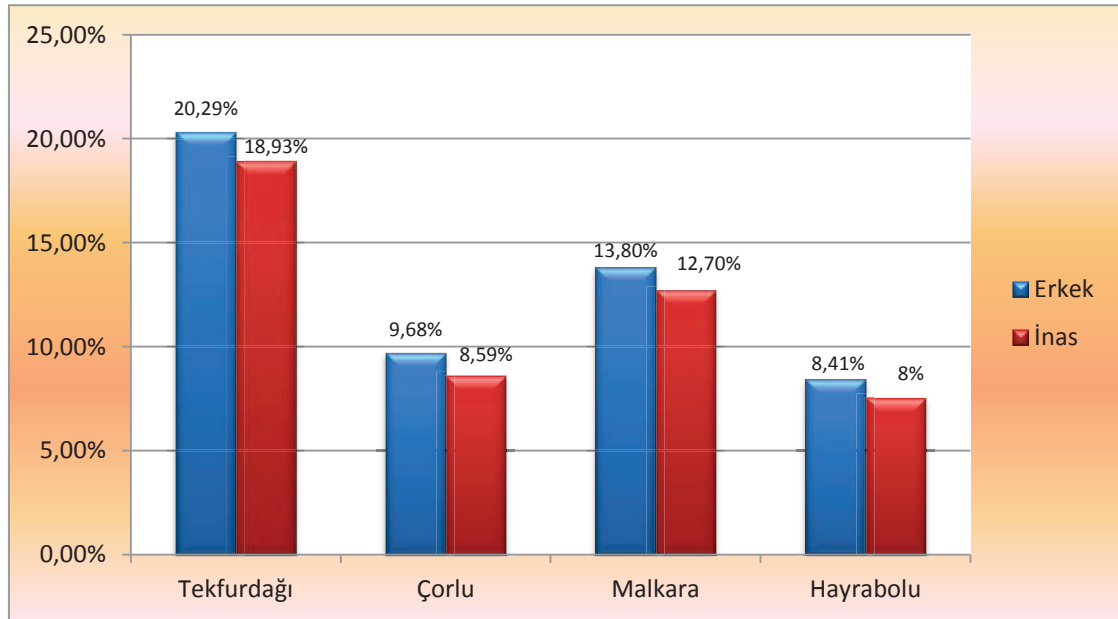
2.2.3.2. Tekfurdağı Sancağı ve Kazaları

Tekfurdağı Sancağı'ndaki kadın-erkek nüfusun rakamsal verileri ve oranları, Edirne Vilayeti'ndeki diğer sancaklardakilerle paralellik arz etmektedir. Sancaktaki bütün kazalarda erkek nüfus çoğunluktadır. Bu dönemde sancakta 59.344 erkek, 54.360 kadın nüfus yaşamaktadır. *Tablo 30* ve *Grafik 38*'de sancaktaki kadın-erkek nüfus oranları görülmektedir.

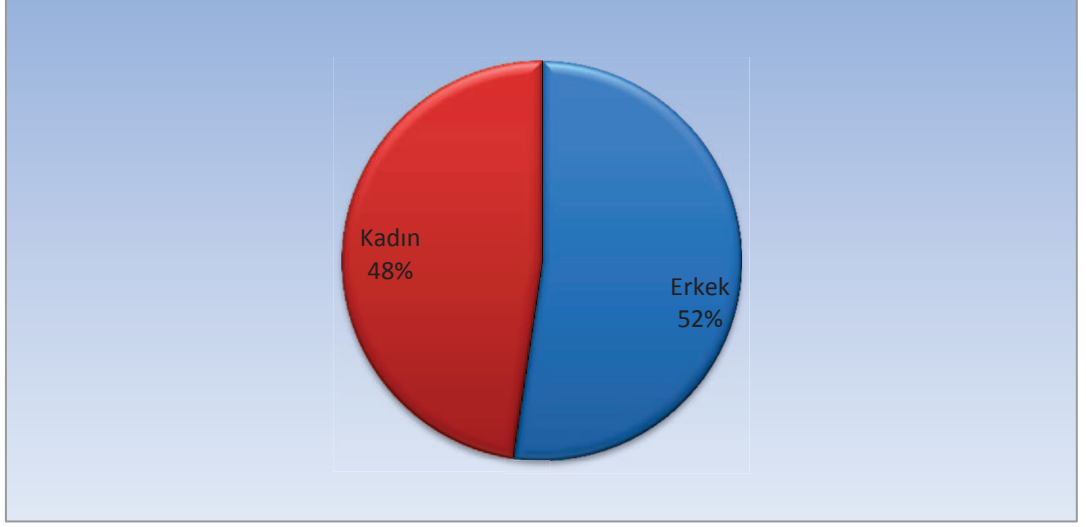
Tablo 30
Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Kadın-Erkek Nüfusu (1902)

	Tekfurdağı	Çorlu	Malkara	Hayrabolu	Toplam
Erkek	23.075	11.007	15.695	9.567	59.344
Kadın	21.526	9.773	14.441	8.583	54.360
Toplam	44.601	20.780	30.136	18.150	113.704

Kaynak: EVS, 1319: 345-347.

Grafik 38: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Kadın-Erkek Nüfusun Oranları.

Grafik 39: Tekfurdağı Sancağı'nda Kadın Nüfusun Erkek Nüfusa Oranı.

2.2.4. 1902 Yılında Yerli ve Yabancı Nüfus

2.2.4.1. Edirne Vilayeti ve Sancakları

Osmanlı Devleti'nde “yabancı nüfus” kavramı, Tanzimat öncesi ve sonrası dönemlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Tanzimat öncesi dönemde yabancı denildiğinde, İslam hukukunun gereklerine göre müstemen (aman dileyen) diye anılan Gayrimüslimler anlaşılıyordu. Tanzimat sonrası dönemde ise, Osmanlı tebaasından olması esas kabul edilerek, kişinin Müslüman olup olmamasına bakılmaksızın, Osmanlı tebaasından olmayan herkes için ecnebi (yabancı) kavramı kullanılmıştır. 19. yüzyıl'da yapılan nüfus sayım ve yoklama defterlerinde yabancı kavramı, hem Osmanlı tebaasından olup, sayım esnasında başka bir vilayette sayılanlar için, hem de Osmanlı tebaasından olmayanlar için birlikte kullanılmıştır (Gül ve Gökçen, 2010: 90-91). Justin McCarthy'e göre ise, salnamelerdeki nüfus verilerinde geçen “tebaa-i ecnebiye ve yabancı” kavramları ile başka illere yerleşmiş Osmanlı vatandaşları kastedilmektedir. Yani bir yörede yaşayan ama oranın yerlisi olmayan Osmanlı uyruğuna tabi kişilerdir (McCarthy, 1998: 173, 175).

1902'de 954.640 nüfusa sahip Edirne Vilayeti'nde, bunun 24.442'si yabancı diye tabir edilen nüfustur. Yukarıdaki bilgiler ışığında, vilayette azımsanamayacak sayıda bulunan yabancı nüfus hakkında iki yorum yapılabilir. Vilayetteki bu nüfus oranı, ya Osmanlı

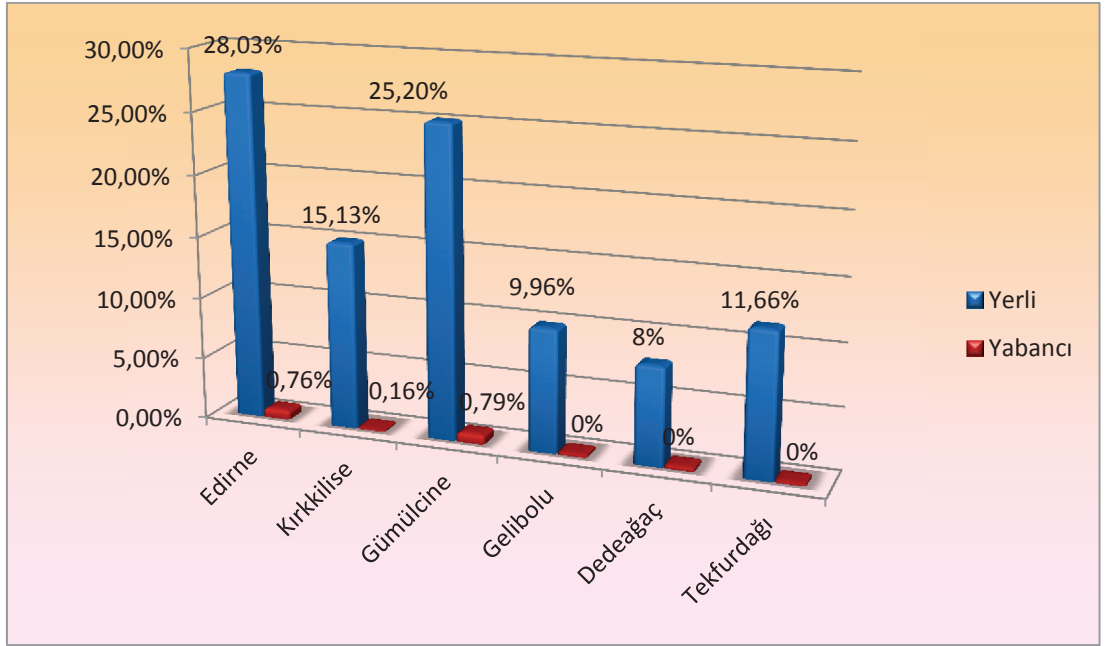
tebaasından olmayanları, ya da başka vilayetlerin nüfusuna kayıtlı olup da, sayım sırasında Edirne Vilayeti'nde bulunan Osmanlı vatandaşlarını karşılamaktadır.

Aşağıda *Tablo 31*, *Grafik 40* ve *41*'de Edirne Vilayeti'ndeki yerli ve yabancı nüfusun miktarları ve bu nüfusun birbirlerine oranları verilmiştir.

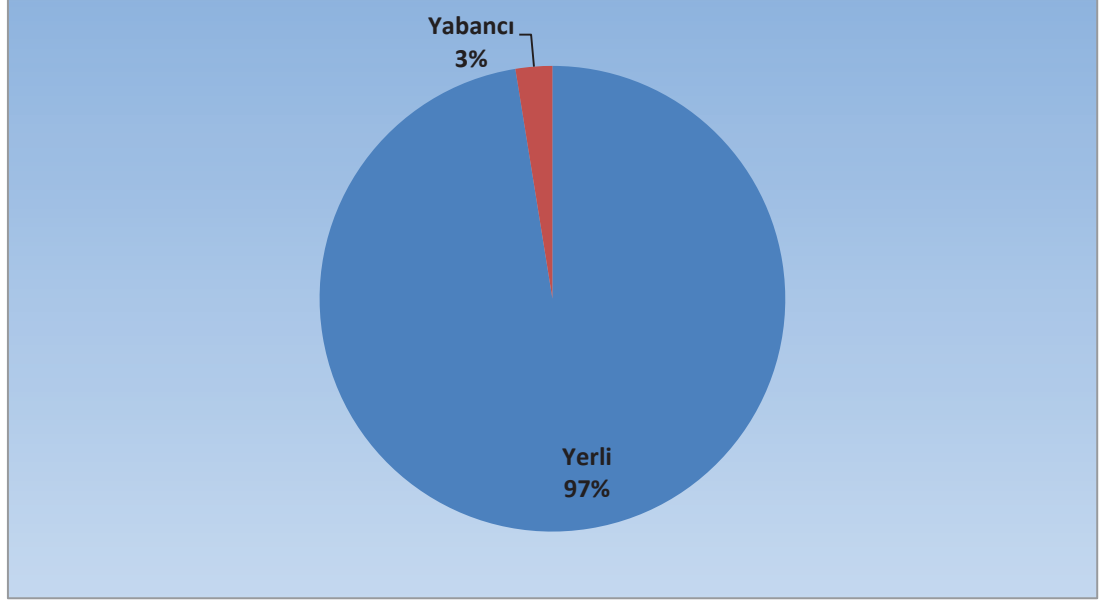
Tablo 31
Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Yerli-Yabancı Nüfusu (1902)

	Edirne	Kırkkilise	Gümülcine	Gelibolu	Dedeoğaç	Tekfurdağı	Toplam
Yerli	267.672	144.497	240.635	95.176	75.850	111.367	935.197
Yabancı	7.321	1.577	7.609	2.522	3.076	2.337	24.442
Toplam	274.993	146.074	248.244	97.698	78.926	113.704	954.640

Kaynak: EVS, 1319: 234, 237, 240, 243, 345, 347.

Grafik 40: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Yerli-Yabancı Nüfus Oranları.

Grafik 41: Edirne Vilayeti'nde Yerli Nüfusun Yabancı Nüfusa Oranı.

Grafik 40 ve *Grafik 41*'de yerli-yabancı nüfus oranları belirlenmiştir. Yabancı nüfusun en fazla bulunduğu sancaklar Edirne ve Gümülcine'dir.

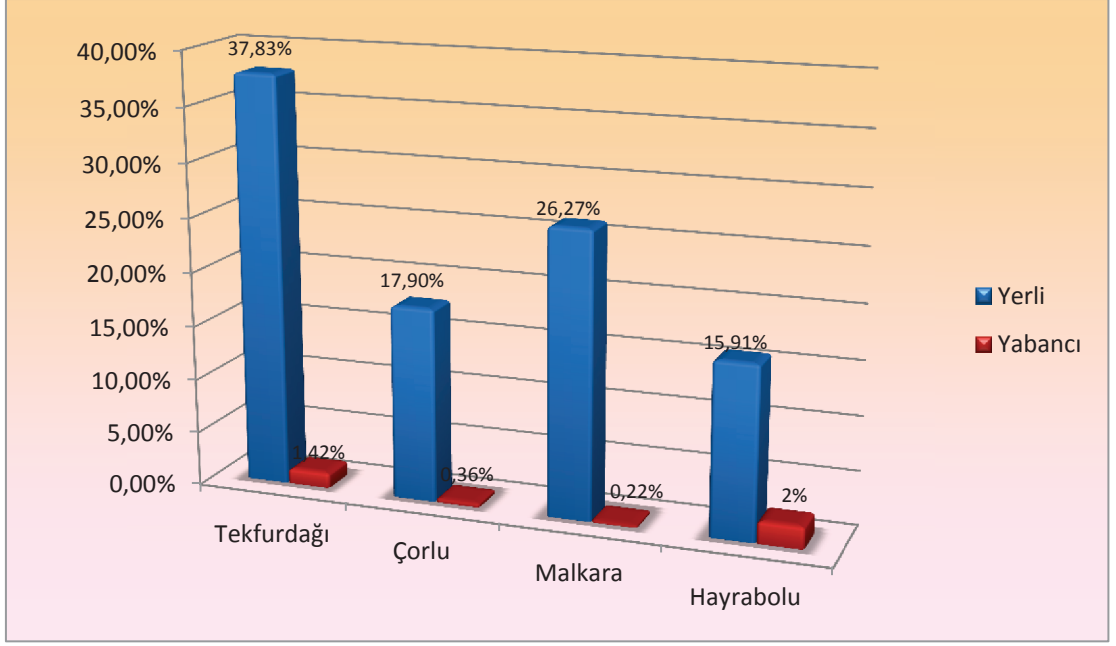
2.2.4.2. Tekfurdağı Sancağı ve Kazaları

Tekfurdağı Sancağı'nın 1902'de 113.701 olan nüfusunun 2.337'si yabancıdır. Grafik 42 ye göre bu rakam sancağın nüfusunun % 2'sine karşılık gelmektedir. Yabancı nüfusun en fazla olduğu yer, Tekfurdağı merkez kaza, en az olduğu yer ise Hayrabolu Kazası'dır.

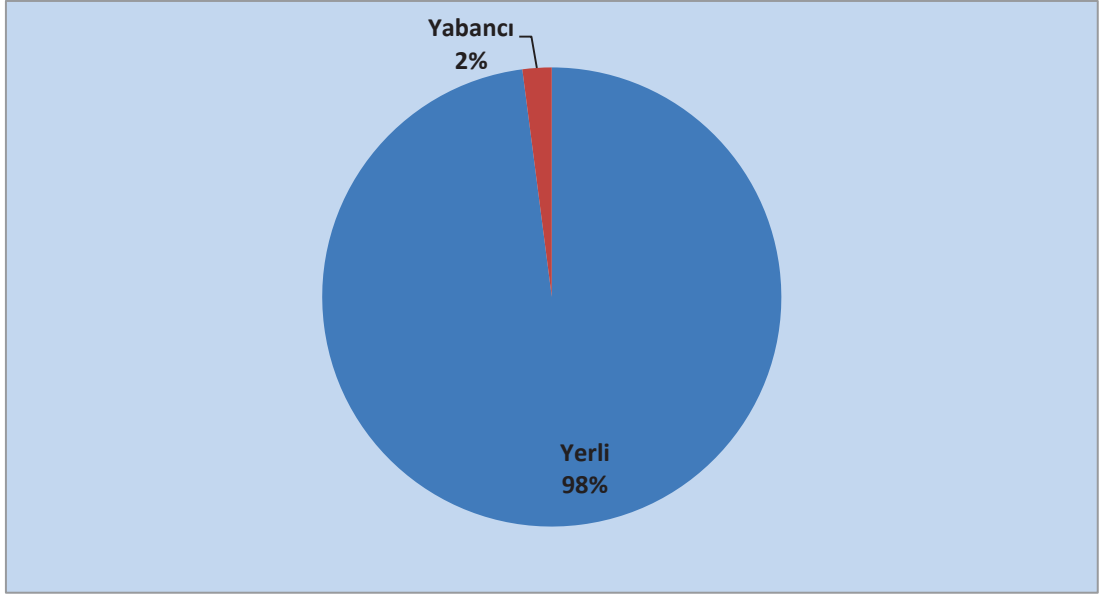
Tablo 32
Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Yerli-Yabancı Nüfus (1902)

	Tekfurdağı	Çorlu	Malkara	Hayrabolu	Toplam
Yerli	43.019	20.370	29.877	18.098	111.364
Yabancı	1.616	410	259	52	2.337
Toplam	44.635	20.780	30.136	18.150	113.701

Kaynak: EVS, 1319: 345-347.

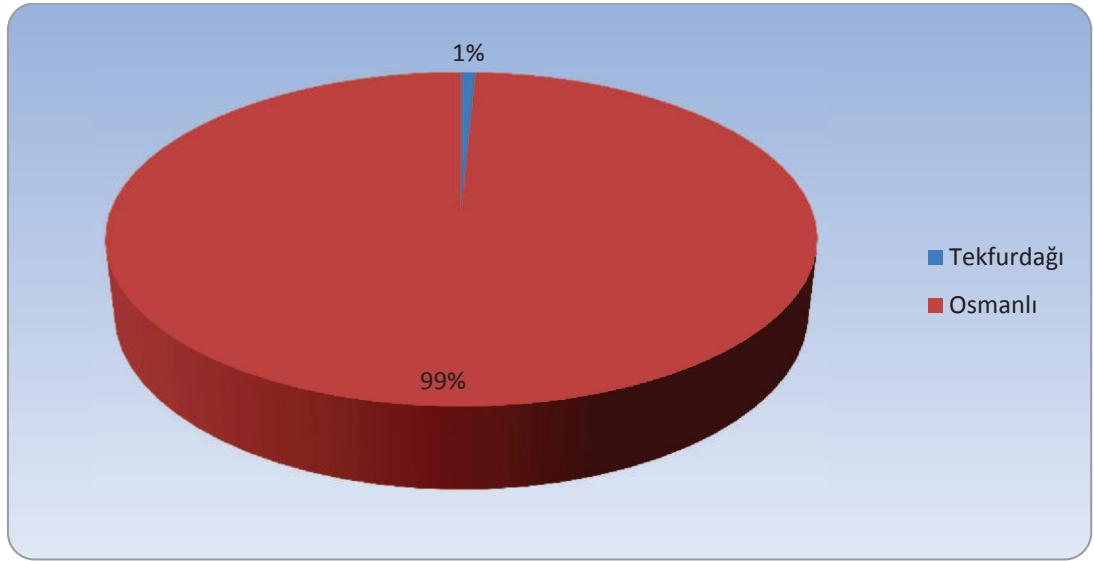
Grafik 42: Tekfurdağı Sancağı Kazalarındaki Yerli-Yabancı Nüfus Oranları .

Grafik 43: Tekfurdağı Sancağı'nda Yerli Nüfusun Yabancı Nüfusa Oranı.

2.3. 1905/1906 ve 1914 Sayımlarında Tekfurdağı Sancağı'nın Ülke Ortalaması

Osmanlı nüfusu, 1905/1906 sayımlarında 20.884.630¹⁰⁵ iken, savaşlar ve toprak kayıpları nedeniyle 1914 sayımlarında 18.520.016'ya¹⁰⁶ gerilemiştir (Karpas, 2010: 355, 399). 1914 sayımında, Osmanlı nüfusunda olduğu gibi Tekfurdağı Sancağı'nda da azalmaların olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, 1905/1906 sayımında sancağın nüfusu 159.002 iken, bu sayı 1914 yılında 140.448'e düşmüştür.

Grafik 44: 1905/1906 ve 1914 Sayımlarına Göre Tekfurdağı Sancağı'nın Ülke Ortalaması

Grafik 44'de Tekfurdağı Sancağı'nın bütün Osmanlı nüfusu içerisindeki oranı görülmektedir. Sancağın ülke ortalaması 1905/1906 sayımlarında % 0.76 iken, 1914 sayımlarında % 0.75'e düşmüştür¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Bu rakam 1906 sayımlarında 34 idari bölgenin nüfusudur. Sayıma dâhil vilayetler şunlardır: İstanbul, Aydın, Ankara, Adana, Erzurum, Bitlis, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Konya, Kastamonu, Mamuratü'l-aziz, Beyrut, Bağdat, Basra, Halep, Suriye, Trablusgarp, Musul, İskodra, Selanik, Edirne, Kosova, Manastır, Yanya, Biga, İzmit, Zor, Kudüs, Çatalca.

¹⁰⁶ Yaşanan toprak kayıplarıyla birlikte Osmanlı idari bölge sayısı yeniden düzenlenmiş ve 1914'te sayımı yapılan 36 idari bölge karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgeler şunlardır: Edirne, Erzurum, İstanbul, Aydın, Ankara, Adana, Bitlis, Beyrut, Halep, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Suriye, Sivas, Trabzon, Konya, Kastamonu, Mamuratü'l-aziz, Van, Eskişehir, Antalya, Urfa, İçel, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Zor, Kudüs-i Şerif, Karahisar-i Sahip, Karesi, Kale-i Sultaniye, Kayseri, Kütahya, Maraş, Mentеше, Niğde.

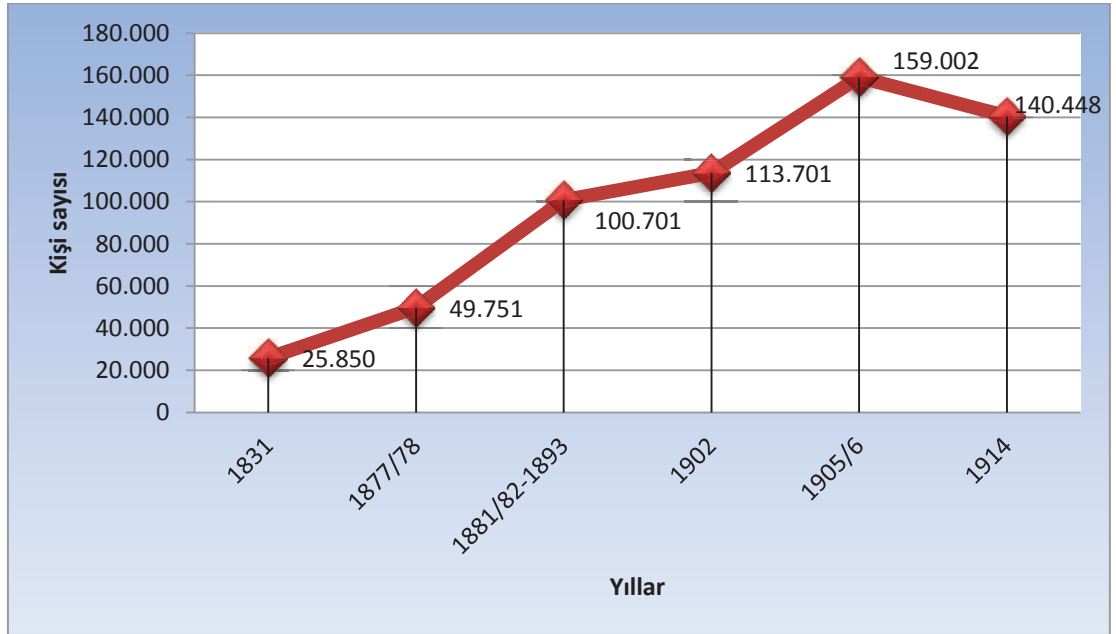
¹⁰⁷ Bu küçük fark, pasta grafikte gözükmemekte olup, yuvarlak olarak % 1 şeklinde belirtilmiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin genel nüfus oranı % 99, sancağın nüfusu % 1 olarak belirtilmiştir.

2.4. 1831-1914 Yılları Arası Genel Nüfus Değerlendirmesi

Tekfurdağı Sancağı'nın demografik yapısını, 1831 yılından başlayarak 1914 yılına kadar irdelemeye çalıştık. Son olarak sancağın nüfusunu yıllara göre toplu bir şekilde oransal verilerle incelemek gerekirse, aşağıdaki sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 33
1831-1914 Yılları Arası Tekfurdağı'nın Nüfusu¹⁰⁸

Sancak	1831	1877/78	1881/82-1893	1902	1905/6	1914
Tekfurdağı	25.850	49.751	100.701	113.701	159.002	140.448

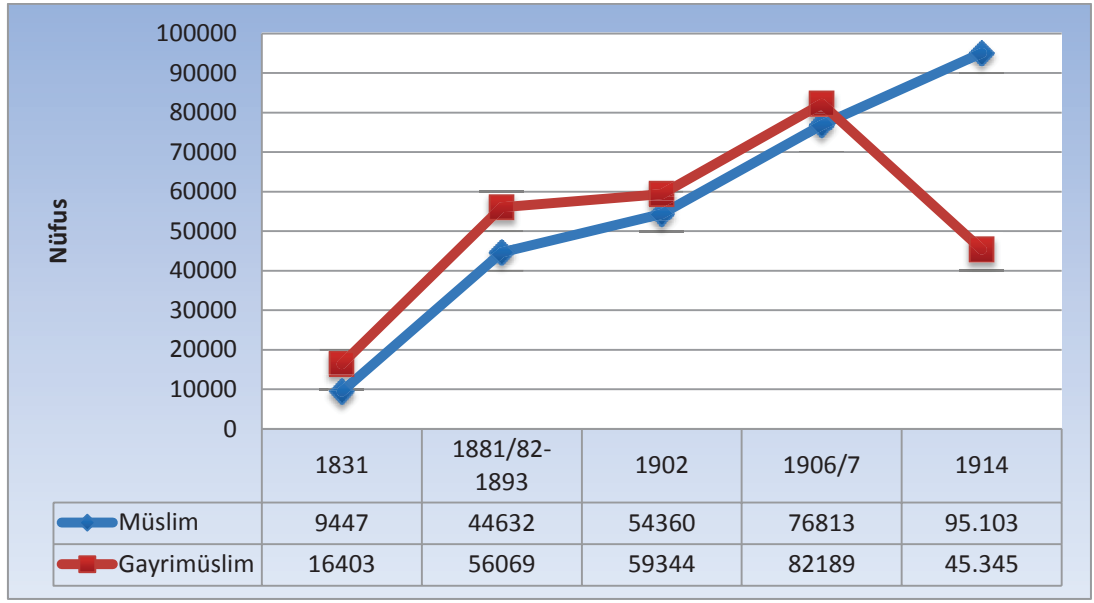

Grafik 45: 1831-1914 Yılları Arası Tekfurdağı'nın Nüfusu.

1831'den 1906 yılına kadar devamlı surette artış gösteren Tekfurdağı'nın nüfusu, 1914 yılında düşüş yaşamıştır. 1831'den 1877'ye 46 yıllık süreçte % 112'lik, 1877'den 1893'e 16 yıllık süreçte % 102'lik, 1893'den 1902'ye 9 yıllık süreçte % 13'lük, 1902'den 1907'ye 5 yıllık süreçte % 40'lık bir artış; 1906'dan 1914'e kadar ki 7 yıllık süreçte ise % 12'lik bir düşüş göze çarpmaktadır. En fazla nüfus artışı 1902-1906 arasında, sonra da 1877-1893 arasında yaşanmıştır.

¹⁰⁸ Tabloda gösterilen nüfus miktarları, Tekfurdağı, Malkara, Çorlu ve Hayrabolu'yu kapsamaktadır. 1914 sayımında ise Saray Kazası dâhil edilmiştir.

Grafik 46: Yıllara göre Sancaktaki Müslim ve Gayrimüslim Sayıları.

1831'den 1906 yılına kadar Tekfurdağı'nda Gayrimüslim nüfus daima çoğunlukta olmuştur¹⁰⁹. 1906 yılından itibaren sancakta Müslüman nüfus artmaya başlamış ve 1914 yılına gelindiğinde gayrimüslim nüfusu ikiye katlamıştır. Bu bağlamda 1906 yılında 82.189 olan Gayrimüslim nüfus, 1914'te 45.345'e düşmüş; Müslüman nüfus ise 76.813'ten, 95.103'e yükselmiştir.

Sancaktaki nüfusun artmasında ve eksilmesinde, Osmanlı Devleti'nin 19. ve 20. yüzyıllarda yaşadığı toprak kayıpları etkili olmuştur. Özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi ve 1912 Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a açılan kapısı hükmünde olan Trakya'da ciddi boyutlarda nüfus hareketliliğine sahne olmuştur. Balkanlar'da kaybedilen topraklardaki binlerce Müslüman muhacir yerini yurdunu terk ederek Osmanlı ülkesine göç etmeye başlamış, bunlardan bir kısmı Edirne, Kırklareli ve Tekfurdağı topraklarına yerleşmiş, diğer bir kısmı ise bu topraklar üzerinden Anadolu'ya ulaşmaya çalışmıştır. 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması ve İkinci Balkan Savaşı sonucunda

¹⁰⁹ Gayrimüslim nüfus 16. yüzyılda Müslüman nüfus ile neredeyse aynı seviyelerdedir. 1540/1541 yıllarında Tekfurdağı'nda 310 Gayrimüslim, 343 Müslüman hanesi bulunmaktaydı. Klasik dönemdeki Gayrimüslim yoğunluğu, 1831, 1882 ve 1905/1906 sayımlarında da kendini göstermektedir. En son, 1914 sayımında Müslüman nüfus Gayrimüslim nüfusun önüne geçebilmiştir.

Tekfurdağı'ndaki Bulgar ve Rum nüfus göç etmeye başlamış ve sancaktaki Gayrimüslim nüfus oranında düşüş yaşanmıştır.

BÖLÜM 3: SANCAĞIN EKONOMİK DURUMU

3.1. Tarım

Osmanlı Devleti, klasik dönemden beri tarım ekonomisine dayalı bir ülkeydi. 19. yüzyıl boyunca ülkede yaşayan nüfusun beşte dördü tarımla meşguldü ve geçimlerini topraktan kazanıyorlardı (Quataert, 2004: 961). Osmanlı ekonomisinde tarımdan alınan vergiler genel bütçe içerisinde önemli bir paya sahipti. 19. yüzyılın ortalarında devletin tarımdan aldığı iki önemli vergi (öşür ve arazi vergisi), toplanan bütün vergilerin yaklaşık % 40'ına tekabül ediyordu (Quataert, 2011: 195-196).

Osmanlı topraklarında çeşitli mahsuller yetiştiriliyordu ancak ülke genelinde hububat tarımı hâkimdi. 1909'da Balkanlar'daki eyaletlerden tahsil edilen öşürün % 81'i hububattan toplanıyordu. Bu oran Edirne'de % 89, Selanik'te ise % 67'ydı. Bu cümleden olarak 1907'de Makedonya ve Trakya'da ekilen toprağın % 88'inde, Anadolu'da ise % 84'ünde hububat yetiştiriliyordu (Quataert, 2004: 962). Belirtmeye çalıştığımız oranlar Tekfurdağı Sancağı'nda da göze çarpmakta ve 1893 yılı itibariyle elde edilen mahsullerin yaklaşık % 78'i hububattı (EVS, 1310: 668; Göktepe, 2012: 303).

Tekfurdağı Sancağı'nın tarımsal yapısı¹¹⁰ hakkında Edirne Vilayet Salnameleri ve Tevfik Güran'ın Osmanlı *Dönemi Tarım İstatistikleri* eseri önemli istatistikî bilgiler ihtiva etmektedir. H.1310/1893 Salnamesi'ne göre, merkez kazanın arazisi oldukça verimli olup halkın geneli ziraatla meşguldü. Sancak genelinde birinci derecede hububat tarımı yapılmakta ve buğday, kızılca arpa, susam, yulaf, çavdar, mısırın yanında kuşyemi, burçak, nohut, fasulye, keten, mercimek, pamuk, kara tohum ve üzüm tarımı da yapılmaktaydı. Hayrabolu Kazası'nda ak, sarı ve karabaşak isimleriyle üç çeşit buğday ekilmekte olup bunların verimi oldukça yüksekti (EVS, 1310: 664).

---

¹¹⁰ Tekfurdağı Sancağı'nın Tanzimat'tan 1914'e kadar ki tarımsal yapısı hakkında Kaya Göktepe'nin "*Tekirdağ Sancağı'nda Tarımsal Yapı (1840-1914)*" isimli basılmamış doktora tezine bkz. (Göktepe, 2012: 1-398).

Hububat tarımından başka Tekfurdağı'nda bir hayli bağ ve bahçe mevcut olup gayet lezzetli her çeşit üzüm yetiştirilir¹¹¹ ve üzümün bol olduğu senelerde Tekfurdağı Limanı'ndan İstanbul ve diğer Osmanlı şehirlerine 400.000 kilogram kadar üzüm sevk ve ihraç olunurdu (EVS, 1317: 495). Ayrıca buranın üzümlerinden üretilen şaraplar da meşhurdur. Sancak sınırlarındaki Naip Nahiyesi, Banados ve Kumbağ gibi Rumlar'ın yaşadığı yerler başlıca şarap üretim merkezleriydi¹¹². Naip Nahiyesi'nde senede 7.000, Banados Köyü'nde senede 2.000, ve Kumbağ Köyü'nde ise senede 30.000 مترم şarap üretimi yapılırdı (EVS, 1309: 358). Merkezi idarenin teşvikiyle 1890'dan itibaren ipek böcekçiliği halk arasında yayılmaya başlamış ve birçok dutluklar tesis edilmiştir (EVS, 1317: 495). Ayrıca Banados Köyü'nde Tekirdağ'ın en meşhur karpuzları yetiştirilirdi (EVS, 1309: 358).

Tekfurdağı Sancağı'nda Çorlu, Hayrabolu ve Malkara'da birer ziraat bankası şubesi ve ziraat odaları bulunuyordu. Merkez kazadaki ziraat odasının başkanlığını bizzat belediye başkanı yürütmekteydi (EVS, 1319: 820, 821, 830, 835, 840). Bu durum devletin tarım ve ticaretin geliştirilmesine verdiği önemin bir göstergesidir.

---

¹¹¹ Tekfurdağı'nda 18. yüzyılda da bağcılığın yaygın olduğuna dair bilgiler mevcuttur; “ *Tekfurdağı'nda o kadar çok bağ var ki başka yerde ancak bir vilayette bu kadarı bulunur.* ” (Mikes, 2014: 43).

¹¹² Bu iki köyün, merkez kazaya bağlı Banados, Cedit, Naip, Çanakçı, Kumbağ, Işıklar ve Köse İlyas isimlerindeki 7 Rum köyünden ikisini teşkil etmiş olması, diğer Rum köylerinde de şarap üretiminin yaygın olduğu düşüncesini hâkim kılmaktadır. bkz. BOA, NFS. d, nr. 3995, s. 1-82; BOA, NFS. d, nr. 4001, s. 1-112; BOA, NFS. d, nr. 4014, s. 1-33.

Tablo 34
1892/1893 Yılı Tekfurdağı Sancağı Tarım Ürünü Çeşitleri ve Oranları¹¹³

Bitkisel Ürünler	Ürün Çeşitleri	Miktar (Kile)	Oran (%)
Tahıllar	Buğday	378.500	34,0
	Arpa	122.000	11,0
	Yulaf	153.500	13,8
	Çavdar	10.675	0,9
	Kaplıca	30.025	2,7
	Mısır	45.100	4,1
	Kızılca	128.000	11,5
Baklagiller	Mercimek	5.000	0,4
	Nohut	5.000	0,4
Sınai Bitkiler	Tütün	210.821	19,0
	Keten	1.500	0,1
	Kuşyemi	8.670	0,8
	Diğer (darı, fasulye, bakla, susam, burçak)	14.780	1,3
Toplam		1.113.571	100

Kaynak: EVS, 1310: 668; Göktepe, 2012: 323.

Tablo 34'e göre, Çorlu, Hayrabolu ve İncecik Nahiyesi ürün çeşitliliğinde % 78'lik oranla hububat tarımı birinci sırada yer almaktadır. 1893 yılı itibariyle sancakta en çok buğday (% 34) tarımı yapılmakta olup buğdayı % 19'la tütün, % 13,8'le yulaf, % 11 ile arpa takip etmektedir. Bir başka dikkat çeken husus sancaktaki tütün ekimi oranının yüksekliğiyle ilgilidir. Tekfurdağı ve civarındaki otuz köyde tütün ekilmekte ise de buradaki tütünlerin kalitesi düşüktü. Tüccar rağbet etmediği için Reji İdaresi tarafından satın alınarak başkente gönderilmekteydi (EVS, 1309: 354). Çoğunlukla sancaktaki Ermeniler tarafından tarımı yapılan tütünün oranı yüksek olmasına rağmen veriminin düşük olmasında ekim ve imal metotlarının yerli halkça layıkıyla bilinmemesi ve

¹¹³ Tablodaki bilgiler Çorlu ve Hayrabolu kazalarıyla İncecik Nahiyesi zahire miktarları olup Tekfurdağı Merkez Kaza ile Malkara kazalarının üretim miktarları salnamelerde bulunmamaktadır. Sancaktaki ürün çeşitliliği ve üretim miktarları hakkında genel bir kanaat vermesi açısından tablonun önemli olduğu düşüncesindeyiz.

şehirdeki Reji İdaresi'nin tütün ziraatçılarına gerekli desteği vermemesiyle doğrudan alakalıydı (BOA. DH. İD. 95-1/9).

3.1.1. Tarım Ürünleri ve Üretim Miktarları

20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı Sancağı'nın tarımsal verileri konusunda Tevfik Güran'ın *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri* eseri önemli bilgiler vermektedir. 1909-1913 ve 1914 tarım sayımlarını içeren eserden hareketle Tekfurdağı Sancağı'nın belirtilen yıllardaki ekili arazisi, tarımla meşgul olan hane sayısını, tahılları, baklagilleri, meyveleri ve sınai bitkilerin üretim miktarları ve ülke ortalamalarını¹¹⁴ tablolar halinde verilerek sancağın ülke ekonomisine katkısı belirlenmeye çalışılmıştır. Aşağıda verilen üretim miktarlarında dikkat çeken husus 1913 verileriyle ilgilidir. Zira 1912 Balkan Savaşları sancaktaki üretim miktarını ciddi boyutlarda etkilemiştir.

---

¹¹⁴ Ülke geneli ortalaması; üretim miktarının sayım yapılan bölge sayısına bölünmesiyle belirlenmiştir. Bu bağlamda 1909'da 60, 1913'te 54, 1914'te ise 49 üretim bölgesi bulunmaktaydı. **1909 sayımındaki üretim bölgeleri;** Adana, Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gelibolu, Gümüşhane, Hakkâri, Hatay, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Muş, Niğde, Rize, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Siverek, Şebinkarahisar, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Şanlıurfa, Van ve Yozgat'tır. **1913 sayımı üretim bölgeleri;** Adana, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Gaziantep, Gelibolu, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Niğde, Rize, Samsun, Sinop, Sivas, Siverek, Şebinkarahisar, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Şanlıurfa, Van ve Yozgat şeklindedir. **1914 sayımındaki üretim bölgeleri ise;** Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Eskişehir, Gaziantep, Gelibolu, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Niğde, Rize, Samsun, Sinop, Sivas, Siverek, Şebinkarahisar, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Yozgat'tır (Güran, 1997: 25, 85, 157; Demiryürek, 2011: 195).

Tablo 35
1909 Yılı Tarımla Meşgul Olan Hane Sayısı ve Ekili Arazi (Trakya ve Ülke Geneli)

Üretim Bölgesi	Ekili Arazi (Dönüm)	Ülke Ortalaması	Tarımla Meşgul Olan Hane Sayısı	Ülke Ortalaması
Tekirdağ ¹¹⁵	224.477	538.463	7.490	18.463
Edirne ¹¹⁶	195.250	538.463	9.196	18.463
Kırklareli ¹¹⁷	521.123	538.463	12.568	18.463
Ülke Geneli ¹¹⁸	32.307.801		1.107.815	

Kaynak: Güran, 1997: 28, 29.

1909 yılı itibariyle Tekfurdağı Sancağı'nın ekili arazi alanı ülke genelindeki toplam ekili arazi alanının % 0.69'una tekabül etmekteydi. Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli'deki ekili arazi alanı ülke ortalamasının altındaydı. Trakya'da en fazla ekili alana 521.123 dönümle Kırklareli'ydi. Aynı şekilde Trakya'da tarımla meşgul olan hane sayıları da ülke ortalamasının altında olup Tekirdağ 7.490 hane sayısı ile Edirne ve Kırklareli' den sonra gelmekteydi. Bu bağlamda Tekirdağ'ın ekili arazi alanı ve tarımla uğraşan hane sayısı bize sancağın Edirne Vilayeti içerisindeki tarımsal faaliyeti konusunda bir fikir vermektedir. Sancak, Trakya'da tarımsal faaliyetler açısından Kırklareli'den sonra ikinci sırada yer almaktaydı.

¹¹⁵ Tekfurdağı, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara

¹¹⁶ Edirne, Uzunköprü (Cisr-i Ergene), Havsa, Enez, İpsala

¹¹⁷ Kırklareli (Kırkilise), Lüleburgaz, Vize, Kızılköy (Midye), Babaeski

¹¹⁸ Ülke geneli tabiri ile 1909 yılında sayımı yapılan 60; 1913 yılında sayımı yapılan 54; 1914 yılında sayımı yapılan 49 üretim bölgesi kastedilmektedir.

Tablo 36
1909, 1913 ve 1914 Yılları Tahıl Üretim Miktarı

Tahıllar	1909 Yılı (Ton)			1913 Yılı (Ton)			1914 Yılı (Ton)		
	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.
Buğday	34.291	3.285.274	54.754	33.118	3.915.873	72.516	29.689	4.009.224	81.820
Arpa	14.804	1.829.856	30.497	10.959	1.905.338	35.284	12.964	1.785.647	36.440
Yulaf	20.783	239.493	3.991	1.688	205.715	3.587	2.438	162.126	3.308
Çavdar	889	307.164	5.119	494	265.911	-	760	328.606	6.705
Kaplıca	13.015	112.194	1.869	2.538	120.615	2.233	2.954	84.167	1.716
Darı	99	161.141	2.685	232	62.105	1.148	547	154.655	3.156
Mısır	10.389	470.453	7.840	3.603	509.882	9.442	12.652	537.239	10.962
Burçak	137	131.732	2.195	263	100.864	1.870	-	-	3.173
Pirinç	-	45.490	758	-	45.029	883	-	39.505	805

Kaynak: Güran, 1997: 32, 33, 89, 90, 99, 100, 161,162.

1909, 1913 ve 1914 verilerine göre Tekfurdağı Sancağı'nda yaygın olarak tahıl üretimi yapıldığı görülmektedir. Sancakta buğday, arpa, yulaf, çavdar, kaplıca, darı, mısır ve burçak tarımı yapılmaktaydı. Her üç yılın sayımlarında sancakta en fazla üretimi yapılan tarım ürünü buğday olup onu arpa ve yulaf takip etmektedir. En az üretimi yapılanlar ise darı, çavdar ve burçaktı ve sancakta pirinç üretimi yapılmamaktaydı. Tabloda en fazla dikkat çeken husus 1913 verileriyle ilgilidir. Belirtilen yılda, Balkan Savaşları nedeniyle tarım ürünlerinde ciddi düşüşler yaşanmıştır. Örneğin, 1909'da 20.783 ton üretimi yapılan yulaf 1913' te 1.688 tona, 10.389 ton olan mısır 3.603 tona düşmüştür. Sancaktaki tarımsal faaliyetler Balkan Savaşları'ndan sonra toparlanmaya çalışsa da 1914 verilerinde üretimin hala 1909'dan düşük olduğu görülmektedir.

1909 verilerine göre yulaf, mısır ve kaplıca, dışındaki buğday, arpa, çavdar, darı, burçak, çavdar gibi ürünler ülke ortalamasının altındaydı. Yıllık 20.783 ton ile ülkede ekimi yapılan yulafın % 8.67'si burada üretiliyordu. Ancak 1913 ve 1914 yıllarında yulaf üretiminde de ciddi düşüşler yaşanmış ve ülke ortalamasının altında kalmışlardır. Balkan Savaşları'nın etkisiyle sancaktaki yulaf tarımı neredeyse yapılamaz hale gelmişti. 1909 yılında yulaf üretiminde Adana ve Muğla'dan sonra ülke 3.sü olan

sancak, 1913'te 24. sıraya gerilemiştir¹¹⁹. Dikkat çeken bir başka ürün ise kaplıcadır. Ülke ortalaması 1.869 ton olan kaplıcanın, sancaktaki yıllık üretim miktarı 13.015 tondur. Osmanlı ülkesinde Kastamonu'dan sonra en fazla kaplıca tarımı yapılan yer Tekfurdağı Sancağı'ydı. Balkan Savaşları sancaktaki kaplıca tarımını da ciddi boyutlarda etkilemiş ve savaş öncesi kaplıca üretiminde ülke 2. si iken 1913'te Amasya, Balıkesir, Bolu, Çankırı, Kayseri, Kastamonu ve Tokat'ın ardından 8. sıraya kadar gerilemiştir¹²⁰.

Büyük Savaş'ın başladığı yıl olan 1914 verilerine baktığımızda Balkan Savaşları'nın tarımda açtığı tahribatın yavaş yavaş azalarak toparlanmaların başladığı görülmektedir. 1913'te 10.959 tona düşen arpa, 1914'te 12.964 tona; 1.688 tona düşen yulaf, 2.438 tona; 2.538 tona düşen kaplıca, 2.954 tona; 3.603 tona düşen mısır, 12.652 tona yükselmiş olsa da 1909 verilerini mısır ve darı dışında geçen bir tarım ürünü olmamıştır. 1914 verilerinde sancaktaki tarım, ülke ortalamasının hayli gerisindeydi. Bu yılda ülke ortalamasının üzerinde olan mısır ekiminde bile ülke genelinde 13. sıradaydı.

Tablo 37
1909, 1913 ve 1914 Yılları Baklagiller ve Köklü Bitki Üretim Miktarı

Bitkiler	1909 Yılı (Ton)			1913 Yılı (Ton)			1914 Yılı (Ton)		
	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.
Nohut	113	40.905	682	7	39.888	738	44	42.136	859
Fasulye	204	25.874	431	28	49.086	908	173	40.538	827
Bakla	139	61.373	1.023	54	34.807	644	418	38.260	781
Mercimek	12	20.846	347	3	21.052	388	36	14.302	291
Patates	488	42.066	701	261	65.520	1.213	288	73.130	1.492
Soğan	-	-	-	6.594	104.614	1.936	1.752	80.326	1.639
Sarımsak	-	-	-	5	6.861	126	157	8.471	172

Kaynak: Güran, 1997: 42, 43, 99, 100, 109, 110, 173, 174, 185.

¹¹⁹ 1909 yılında birinci Adana'da 47.940 ton, ikinci Muğla'da 24.528 ton, üçüncü Tekirdağ'da 20.783 ton yulaf üretilmişken 1913'te sancak 1.688 ton yulafla 24. sıraya gerilemiştir (Güran, 1997: 32, 33, 89, 90)

¹²⁰ 1913 yılında Kayseri 21.554 ton, Kastamonu 19.084 ton, Bolu 16.128 ton, Tokat 14.857 ton, Amasya 9.187 ton, Balıkesir 7.861 ton, Çankırı 2.669 ton ve Tekirdağ 2.538 ton kaplıca üretmişlerdi (Güran, 1997: 89, 90).

Sancakta fasulye, nohut, mercimek, bakla, patates, soğan ve sarımsak gibi ürünlerin ekimi yapılmaktaydı. 1909 yılında bütün ürünlerin ülke ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Bu yılda en fazla ekilen ürün patates olup soğan ve sarımsağın verilerine ulaşılammıştır. 1913 yılında Balkan Savaşları'nın etkisiyle baklagiller ve köklü bitki üretiminde çok ciddi düşüşler yaşanmıştır. 1914 yılında ise üretimde yükselişler yaşanmış ancak 1909 verilerinin seviyesine gelinebilmiştir.

Tablo 38
1909, 1913 ve 1914 Yılları Sınai Bitki Üretim Miktarı

Bitkiler	1909 Yılı (Ton)			1913 Yılı (Ton)			1914 Yılı (Ton)		
	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.
Pamuk	54	103.960	1.733	3	57.138	1.057	71	26.952	549
Keten	217	6.846	114	718	19.196	355	210	6.732	137
Susam	51	23.542	392	43	31.378	581	32	13.976	285
Tütün	3	31.237	521	110	41.692	772	491	35.819	731
Anason	-	-	-	-	-	-	3	208	4.24

Kaynak: Güran, 1997: 52, 53, 119,120, 192, 193.

Tekfurdağı Sancağı'nda az da olsa sanayi bitkileri de üretilmekte olup keten, pamuk, susam, tütün ve anason gibi bitkilerin ekimi yapılmaktaydı. Bunlar içerisinde keten tarımında ülke ortalamasının üzerindeydi. Keten üretiminde ülke genelinde 1909 yılında 7'inci, 1913'de 5'inci ve 1914 yılında 11'inci sırada bulunmaktaydı¹²¹. Tütün üretim miktarları yıldan yıla artış göstermiş olup 1909'da 3 ton, 1913'te 110 ton, 1914 yılında ise 491 tona ulaşmıştır. Sancak, pamuk ve susam tarımında ülke ortalamasının hayli altında gözükmektedir¹²². 1909 ve 1913'te anason tarımı yokken 1914'te az miktarda üretimi yapılmaya başlanmıştır.

¹²¹ Ülke geneli keten üretim miktarları için bkz. (Güran, 1997: 52, 53, 119, 120, 192, 193).

¹²² Esasında 18. yüzyılda Tekfurdağı'nda pamuk üretimi ve ticareti çok yaygındı. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde pamuğun sancak ekonomisindeki yeri hayli düşüş göstermiştir. Kelemen Mikes'e göre 18. yüzyılda Tekfurdağı'nda pamuk üretimi ile Ermeniler uğraşmaktadır ve pamuğun oldukça ileri seviyede üretimi ve ticareti yapılmaktadır. "Ermeni kadınlar büyük işe giriştiler; pamuk ekiyorlar. (...) Pamuk ekimi burada her yerden daha fazladır ve bunun ticareti de geniş ölçüdedir. Bura kadınlarının bütün yıl işleri pamuğu ekmek, toplamak, satmak ve dokumaktan ibarettir. Mayıs'ta ekiliyor, Ekim'de toplanıyor." (Mikes, 2014: 44, 86).

Tablo 39
1909, 1913 ve 1914 Yılları Meyve Üretim Miktarı

Meyveler	1909 Yılı (Ton)			1913 Yılı (Ton)			1914 Yılı (Ton)		
	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.
Üzüm	11.194	1.124.698	18.745	19.106	1.172.584	21.714	13.428	1.543.579	31.502
Kestane	1	4.068	68	-	7.052	131	-	10.665	217
Ceviz	130	22.233	371	23	24.952	462	103	45.740	933
Erik	-	23.159	386	-	16.292	302	13	22.971	468
Elma	251	36.120	602	1	31.575	584	130	52.786	1.077
Armut	2	26.295	438	-	23.850	441	-	37.877	772
İncir	1	84.558	1.409	-	89.837	1.663	1	67.140	1.370
Kayısı	68	13.161	219	8	8.560	158	51	40.480	826
Badem	35	4.120	69	14	4.051	75	24	5.238	106
Dut	-	-	-	-	-	-	129	118.034	2.409
Vişne ve Kiraz	-	-	-	-	-	-	4	3.892	79.425

Kaynak: Güran, 1997: 60, 61, 67, 127, 128, 134, 204, 205, 211.

Tekfurdağı Sancağı'nda üzüm, kestane, ceviz, erik, elma, armut, incir, kayısı, badem, dut, vişne ve kiraz gibi meyve çeşitleri üretilmekteydi. 1909, 1913 ve 1914 sayımlarına göre sancakta meyve üretimi ülke ortalamasının altında gerçekleşmiştir. En fazla tarımı yapılan meyve üzümdür. 1909 yılı itibariyle 46.534 dönüm üzüm bağından 11.194 ton; 1913'te 43.738 dönüm bağdan 19.106 ton; 1914'te 56.270 dönüm bağdan 13.428 ton üzüm elde edilmiştir (Güran, 1997: 67, 134, 211). Bu rakamlara bakılarak denilebilir ki sancakta Balkan Savaşları'ndan etkilenmeyen hatta üretim miktarını 1909 verilerine göre % 40 arttıran tek ürün üzümdür. Sancakta üretimi en az yapılan meyve kestane olup onu erik, dut, vişne ve kiraz izlemektedir.

Sonuç olarak, 1909, 1913 ve 1914 verilerini topluca değerlendirmek gerekirse bütün Osmanlı ülkesinde olduğu gibi Tekfurdağı Sancağı'nda da tahıl üretimi önemli düzeyde yapılmaktaydı. Ülke ekonomisine en fazla katkı sağlayan ürünler ise şöyle sıralayabiliriz: 1909'da kaplıca üretiminde ülke genelinde 2'inci, yulaf üretiminde 3'ncü, mısır üretiminde 12'inci, keten üretiminde 1909 yılında 7'inci, 1913'te 5'inci ve 1914 yılında 11'inci, 1913'te üzüm üretiminde 18'inci sırada bulunmaktaydı. Erik, dut,

kestane, vişne, kiraz, armut gibi meyveler ile anason, susam ve pamuk gibi sınai bitkilerin az miktarda üretimi yapılmaktaydı.

3.1.2. Kuraklık ve Kıtıkta Çiftçilere Yapılan Yardımlar

3.1.2.1. Devlet Tarafından Yapılan Yardımlar

19. yüzyılın sonlarında Edirne Vilayeti genelinde şiddetli kuraklıklar yaşanmıştır. Merkezi İdare, kuraklık ve kıtlıklar nedeniyle halkın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış ancak arka arkaya yaşanan kuraklıklar 1908 yılına kadar kendini göstermiştir. 1891 yılında Edirne Vilayeti'nin zahire ihtiyaçlarının karşılanması için gönderilen 15.000 liradan Tekfurdağı Sancağı ahalisine de pay ayrılması istenerek halkın mağduriyeti giderilmeye çalışılmıştır (BOA. DH. MKT.1818/103). 1899 yılında Çorlulu çiftçiler, birkaç seneden beri devam eden kuraklık sebebiyle tohumluk ihtiyacı hâsıl olduğunu belirten bir dilekçe yazmışlardır. Her sene ziraat bankasından borçlanarak ihtiyaçlarını giderdiklerini ancak bu yıl şiddetli kuraklık nedeniyle 27.683 kilo tohumluk buğdayın lazım geldiğini aksi halde tarlaların ekilemeyeceğini belirtmişlerdir. Dâhiliye Nezareti durumun araştırılması için Edirne Vilayeti'ne bildirerek ivedilikle meselenin araştırılmasını istemiştir (BOA. DH. MKT. 2259/ 153).

Vilayet genelinde, Rum vatandaşların çoğunlukta olmasından dolayı İstanbul'daki Rum Patrikhanesi de kuraklıklara kayıtsız kalmamış, Patrikhane tarafından verilen 17 Ekim 1899 tarihli muhtırada:

“ Gelibolu ve Hayrabolu ve Malkara ve Keşan ve Uzunköprü taraflarında bu sene meydana gelen kıtlık nedeniyle zahirenin çok pahalı olmasından fakir ziraatçiler takımı hayatlarını devam ettirmek için çift hayvanlarıyla ve ev eşyalarını yok pahaya satıp elden çıkarmaya mecbur olduklarından yemeklik ve tohumluk zahirenin geciktirilerek verilmesi, sebebinin üretim için merhamet-i seniyye-i istirhâmı mahallinden Patrikhane'ye bildirilmekle Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin kış mevsimi gelmeden evvel ilgili fakirlerin ihtiyacını gidermek, istikbâlinin te'min ve terfisi emrinde dalâlet ve inâyet-i aliyye-i cenâb-ı nezâretpenâhilerinin acıması ile takdim muhtıra-i duagûyeye mübâderet kılınmış.” denilerek çiftçilerin ihtiyaçlarının acilen karşılanması talep edilmiştir (BOA. DH. TMIK. M. 77/16). (bkz. Ek-23).

1905 yılında mahsulün bereketsizliğinden dolayı Tekirdağ çiftçileri mağdur olmuşlar, tohumluk zahire tedarikinde sıkıntı çekmişler hatta hayvanlarına yedirecek yem

bulamadıklarından dolayı çift hayvanlarını dahi ucuz fiyata satmaya mecbur olmuşlardı. Sadareten Edirne Vilayeti'ne gönderilen yazı ile çiftçilere acilen yardım edilmesi istenmiştir (BOA. BEO. 3124/ 234290). 1907 yılına gelindiğinde vilayet genelindeki kuraklığın devam ettiği görülmektedir. Edirne Valisi Ziver imzasıyla Sadaret'e gönderilen yazıda bu sene yalnız Tekfurdağı ahalisinin değil vilayetin her tarafında tohumluk ve yemeklik zahireye ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir. Bu durumdan dolayı vilayette öşür müzayedesinde % 70 oranında azalma olduğu ve halkın genelinin tekâlif-i emiriyeleri¹²³ ödeyecek gücü kalmadığı için vergi ödemelerini erteletmek maksadıyla vilayete başvuruda bulunulduğu belirtilmiştir (BOA. BEO. 3141/ 235554).

Osmanlı Devleti, Edirne Vilayeti'nde yardıma muhtaç çiftçilere Balkanlar'dan ve Anadolu'dan buğday sevkiyatı yaparak halkın mağduriyetini gidermeye çalışmıştır. 1907 yılında Romanya'dan buğday satın alınarak 6.000 kile buğday Tekirdağ'a gönderilmiş, 9.000 kile buğday ve arpa ise Cısır-i Mustafa Paşa'daki aşar mallarından karşılanmıştır (BOA. BEO. 3204/240230). Aynı yıl içerisinde başta Tekirdağ olmak üzere Edirne'nin diğer yerlerindeki muhtaç çiftçilere yardım maksadıyla Konya'dan Haydarpaşa İstasyonu'na gönderilen 20 vagon buğday demiryolu vasıtasıyla vilayete sevk edilmiştir. Durumun aciliyetinden dolayı Sadâret'ten Rûsûmât İdaresi'ne gönderilen yazılarda gümrük idarelerince buğday sevkiyatına engel olunmaması özellikle vurgulanmıştır (BOA. BEO. 3172/ 237854; BOA. BEO. 3182/ 238631).

Muhtaç çiftçiler için Tekfurdağı Sancağı'na gönderilen zahirelerin dağıtımında usulsüzlükler de yaşanmıştır. Tekfurdağı Ziraat Bankası Memuru İzzet Efendi'nin Romanya'dan gönderilen buğdayların dağıtımındaki yanlı tutumundan dolayı bu görevden azli istenmiştir. İzzet Efendi gelen buğdayları devletin sigortalı ambarlarına değil de İtalyan tebaasından bir Yahudi'nin mağazasına konulmasında ısrar etmiştir. Mutasarrıf Şahabettin Bey bir telgrafla, adı geçen memurun bu görevde kalması halinde halkın mağdur olacağını bildirmiştir (BOA. Y. PRK. UM. 80/78)

1908 yılında yaşanan kuraklık ve kıtlık nedeniyle Malkara, Çorlu ve Hayrabolu kaza kaymakamlarının gönderdiği telgraflar halkın ihtiyaçlarının ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir (BOA. Y. PRK. UM. 80/117).

---

¹²³ Tekâlif-i emiriyye, Osmanlı Devleti'nde toprak ve hayvan mahsulleriyle, arazi ve binalardan alınan vergilerdir (Pakalın, 1994: 427).

Malkara Kaymakamlığı'ndan Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na gönderilen telgrafta şöyle denilmekteydi:

“Arazisi olan çiftçilerin yemekliğe ihtiyaçları diğer muhtaçlardan daha şiddetli olup bunların i'âşeleri temin edilmezse açlıktan telef olacaklardır. Allah korusun bu yüzden sarı bir hastalık zuhur edeceği gibi geçende toplu olarak mağazalardan un almak için izdiham olmuştu. Bu engellenebilmiş ise de bunun tekrarı halinde daha kötü sonuçlar doğurabileceğinden muhtaç çiftçilere 5.500 kilo mısır ve 60.000 kilo kadar kapluca Ziraat Bankası'nca satın alınarak, bankaya borçlanılması istihâm olunur.”

Çorlu Kaymakamlığı'ndan Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na gönderilen “gayet müsta'cel” (acil) telgrafta:

“Çorlu'ya yakın Muratlı Köyü halkı kıtlık-kuraklık nedeniyle son derecede çaresiz olarak 2-3 haneden gerisi açlıktan telef olma derecesine kadar gelmişlerdir. Gerçi zahire dağıtımı zamanında adı geçen köye diğerlerine göre ikişer kilo zahire fazla verilmiş ise de esasen Çorlu Kazası'na borç olarak verilen zahire pek az bir derecede olup adı geçen köyde nisbet-i kabul etmeyecek derecede bu sene kıtlık hükümfermâ olduğundan, açlık nedeniyle köy ahalisinin dilenmek için öteye beriye dağılmalarına veyahut açlıktan ölmeleri gibi bir faciaya meydan kalmamak üzere gerek Muratlı ve Sevindikli ve Sarılar ve Kırk Kınıklı köylerine mahsus olmak üzere Ziraat Bankası'nca nakden bir yardımın yapılmasına şiddetli ve âcil ihtiyaç görüldüğünden bu bâbda gerekli tedbirlerin alınması.” (bkz. Ek-24).

3.1.2.2. Ziraat Bankası Tarafından Verilen Krediler

Osmanlı Devleti, tarımsal faaliyetlerin sekteye uğramadan devam etmesine ve devletin öşür gelirlerinin azalmamasına önem vermiştir. Bu bağlamda kıtlık, kuraklık ve doğal afet gibi durumlarda ihtiyaç sahibi çiftçilere ziraat bankaları aracılığıyla kredi ve tohumluk zahire yardımlarında bulunulmuştur. Elimizdeki belgelerde bankanın “kefalet-i müteselsile” yoluyla kredi verdiği tespit edilmiş olup, bu sistemde bankanın verdiği krediyi geri alamaması neredeyse imkânsız gibiydi. Müteselsil kefalette, birbirine karşı kefil olan kişilerin hepsinin zincirleme sorumluluğu vardır (Pakalın, 1994: 236). Yani alacağınızı ister borçludan isterseniz kefillerden talep edebilirsiniz. Müteselsil kefiller, önce borçludan alacağını talep et diyemezler.

Tekfurdağı merkez kazası Uğurlu Köyü'ndeki yardıma muhtaç ziraatçılardan 21 haneye 1906 yılında mahalli ziraat bankasından kefalet-i müteselsile ile 3500 kuruş (BOA. BEO. 2831/ 212269), 1907 yılında Tekfurdağı merkez Yukarı Kılınçlar Köyü muhtaç

ziraatçılara 7000 kuruş, Havsa Kazası Kevkebler, Dolhan ve Ayalar köylerindeki 201 hane halkına 33.500 kuruş, Gümölcine Sancağı Sultanyeri Kazası'ndaki 5 köydeki 75 haneye 17.300 kuruş ve toplamda 57. 800 kuruş kefalet-i müteselsile yoluyla mahalli ziraat bankalarından borç verilmiştir (BOA. BEO. 3076/230654). Aynı yıl içinde Tekfurdağı Sancağı Çatakçı, Ortaca ve Karapazarkan köylerindeki muhtaç çiftçilere tohumluk için 28.450 kuruş, Gümölcine Sancağı'na bağlı Sultanyeri Kazası'nın Yağmur Baba Köyü'ndeki 20 haneye 6000 kuruş kefalet-i müteselsile yoluyla mahalli ziraat bankalarından borç verilmiştir (BOA. BEO. 3081/ 231003).

Ziraat Bankası sadece kıtlık ve kuraklık durumlarında değil olağanüstü durumlarda da halka kredi imkânı sağlamıştır. 1909 yılında Tekirdağ merkeze bağlı Kılınçlı Köyü'nde çıkan yangından dolayı 25 hane zarar görmüş, eşyaları ile birlikte yemeklik ve tohumluk zahireleri de yandığı için ziraat bankasından köylülere hane başına 300'er kuruş borç para verilmiştir. Yangından hiçbir malını kurtaramayan ve belediyeden de yardım alamayan vatandaşlara harman vaktine kadar kendileri ile hayvanlarının idaresi için maliyeden de 24.000 kuruş yardımda bulunulmuştur (BOA. DH. MKT. 2726/ 6; BOA. DH. MKT. 2709/ 78; BOA. BEO. 3503/262665).

Tekirdağ Ziraat Bankası kredi borçlarının tahsilatı konusunda sıkı takip yapmış ve borcunu ödeyemeyen çiftçilerin mallarına el koymuştur. Osmanlı arşivlerinde bu konudan muztarip olan çiftçilerin merkeze yazdığı çok sayıda şikâyet dilekçesi mevcut olup Merkezi İdare çiftçilerin mağdur olmaması için vilayetlere yazılar göndermiştir. Tekirdağ merkeze bağlı Hacı Köyü'ndeki muhacirlerden Mehmet isimli çiftçi, ziraat bankasına olan borcunu ödeyememiş ve köylünün tarlası, ilgili banka tarafından satılmıştır. Dâhiliye Nezareti tarafından Edirne Vilayeti'ne gönderilen 25 Kasım 1894 tarihli yazıda durumun araştırılması istenmiştir (BOA. DH. MKT. 311/8). 1909 yılında Sazlıdere Köyü'nde Meryem isimli kişinin, borcunun vadesi bitmeden sahip olduğu 2 dönüm bağ ile 11 dönüm tarla ziraat bankasına rehin edilmiş ve eski mutasarrıf muavini tarafından mallarına el konulmuştur. Bu haksız uygulamadan vazgeçilmesi için şikâyette bulunulmuş ve Dâhiliye Nezareti, Edirne Vilayeti'nden olayın araştırılarak neticesinin bildirilmesini talep etmiştir (BOA. DH. MKT. 2887/54).

3.2. Çiftlikler

Osmanlı Devleti'nde çiftlik, önceleri tımar sistemi içerisinde bir çiftçi aileye yetebilecek büyüklükteki toprak birimini ifade ederken sonraları malikâneleri ve büyük zirai işletmeleri kapsayan bir anlam kazanmıştır (İnalcık, 1993: 313). 17. yüzyıl başlarında büyük çiftlikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Celali isyanları sırasında Anadolu köylüsü paniğe kapılarak köylerini terk etmiş ve kalelere şehirlere sığınmışlardı. Köylünün bıraktığı toprakları askeri sınıftan nüfuzlu kişiler ele geçirmişler ve buralara hizmetkârlar getirerek kendi mülkleri gibi kullanmaya başlamışlardı. Kargaşalık kesildiği zamanda askerden korkan halk köylerine dönememişlerdi. Bu cümleden olarak padişah adaletnamelerle eski düzeni yeniden sağlamaya çalışmış ve askerlerin bu toprakları derhal boşaltmaları istemiştir. Bu adaletnameler Rumeli'ye de gönderilmiş ancak büyük çiftliklerin kurulmasının önüne geçilememiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda Rumeli'de büyük çiftlikler şu yollarla ortaya çıkmıştır:

- Boş veya miri topraklar üzerinde kurulmuş çiftlikler
- Miri toprakların temlik yolu ile kurulmuş vakıf-çiftlikler
- Miri toprakları kiralama yolu ile kurulan çiftlikler

Birincisinde, zengin ve nüfuzlu kişiler, devletin resmi kayıtlarında bulunmayan sahipsiz veya işlenmeyen toprakları para ile satın alarak çiftlik haline getirmişlerdi. Ele geçirilen esirler bu çiftliklerde istihdam ediliyor, tarımsal faaliyet ve hayvancılık yapıyordu. Sonraları ırgat adı altında tarım işçileri de çalıştırılmaya başlamıştır ki Edirne civarındaki çiftliklerin büyük bir kısmı bu yolla kurulmuşlardı. İkincisi, saraylı ya da saraya yakın nüfuzlu kişilerin devlete ait toprakları mülk olarak kendilerine bağışlatmalarıyla kurulmuş vakıf-çiftliklerdir. Merkezi otoritenin zayıfladığı çöküş devrinde, miri toprakların bu şekilde mülk ve vakıf haline gelmesi oldukça artmıştır. Üçüncüsü, devletin elindeki boş ve has toprakları mukataa sistemi içinde özel kişilere kiraya vermesi neticesinde nüfuzlu kişiler birçok köy ve çiftliği ele geçirmişlerdir (İnalcık, 2009: 329-332).

Klasik dönemden itibaren tımar sistemi etrafında şekillenen tarımsal yapıda, Tanzimat'la birlikte bazı değişimler meydana gelmiştir¹²⁴. 1858 Arazi Kanunnamesi ile miri mülkiyetten özel mülkiyete geçişin yolu açılmıştı. Islahat Fermanı'ndan sonra Gayrimüslimler de toprak sahibi olmaya başlamışlar ve bu durum Tekirdağ gibi Gayrimüslim nüfusun yoğunlukta olduğu yerlerde zaman zaman arazi sorunlarının yaşanmasına neden olmuştur¹²⁵. Sancak içerisinde Gayrimüslimlerin çiftlik satın aldıkları da görülmektedir. Hayrabolu Susuz müselleme çiftliği Gayrimüslim Pavlaki'ye, Tekirdağ'da Evrenbey Çiftliği M.Simon adlı kişilere satılmıştı (Göktepe, 2012: 285, 286). Tekfurdağı Sancağı'nda kurulan çiftlikler ve buldukları kazalar şöyleydi:

---

¹²⁴ Osmanlı toprak sistemi ve bu düzendeki değişimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Cin, 1978: 1-552; Barkan, 1980: 1-965)

¹²⁵ Müslim ve Gayrimüslim halk arasında arazi kavgaları yaşanmaktaydı. Örneğin 1900 yılında Tekfurdağı Sancağı sınırlarındaki halkı müslüman olan Karaçalı Köyü ile halkı Rum olan Semetli Köyü sakinleri arasında arazi kavgaları yaşanmış ve mesele Edirne Askeri Mahkeme'de sonuçlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aynı tez içerisinde Karaçalı Olayları s. 326. Yine Tekirdağ'da M. Simon adlı kişi, mülkiyetinde olan Evrenbey Çiftliği sınırlarına müdahale yapıldığı gerekçesiyle mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme Simon'un haksız yere çiftliğini genişlettiği hükmüne karar vermiştir (Göktepe, 2012: 285).

Tablo 40
Kazalara Göre Sancakta Bulunan Çiftlikler (1893/1902)

Merkez Kaza	Malkara	Hayrabolu	Çorlu
Araplı Çiftliği	İmam Çiftliği	Bacadar İlyas Çiftliği	Hacı Muratlı Çiftliği
Sarı İsmail Çiftliği	Sarıca Paşa Çiftliği	Kileci Çiftliği	Kadıköy Çiftliği
Sultan Çiftliği	Taşkın Çiftliği	Kazancı Çiftliği	Yukarı Çengerli Çiftliği
Yer İbsan Çiftliği	Dere Çiftliği	Macarlar Çiftliği	Aşağı Çengerli Çiftliği
Kımkı Çiftliği	Mesud Çiftliği	Umurcu Çiftliği	Yeni Çiftliği
Hoca Aydın Çiftliği	Tatar Çiftliği	Çit Çiftliği	Dağ Yeniköy Çiftliği
Eski Ereğli Çiftliği	Softacı Çiftliği	Erzenli Çiftliği	
Kılavuzlu Çiftliği	Sasan Çiftliği	Alacaoğlu Çiftliği	
Yeni Çiftliği	Rum Çiftliği	Küçük Kara Karlı Çiftliği	
Karaca Murat Çiftliği	İsakça Çiftliği	Lihne Çiftliği	
Selvili Çiftliği	Tete Çiftliği	Bayramşah Çiftliği	
Doğanca Çiftliği	Çalış Çiftliği	Susuz Müsellem Çiftliği	
Bıyık Ali Çiftliği	Yörük Köyü Çiftliği		
Tufanca Çiftliği			
Evrenbey Çiftliği			
Arizli Çiftliği			
Hazir Çiftliği			
Ereğli Papazlı Çiftliği			

Kaynak: BOA. DH. İD. 45/4; BOA. DH. MKT. 1054/ 90; BOA. A. MKT. MHM. 528/4; BOA. BEO. 2463/184672; BOA. DH. MKT. 2337/11; BOA. A. MKT. MHM. 520/19; BOA. TFR. 1. ŞKT. 8/761; EVS, 1310: 672, 679,686, 696; EVS, 1317: 497,508, 509,513; EVS, 1319: 1111, 1112, 1114, 1121, 1122, 1124.

Tabloya göre Tekfurdağı Sancağı çiftlikler bakımından zengin bir bölgeydi. Osmanlı Arşiv belgeleri ve salnamelerden çıkardığımız bilgilere göre sancakta 48 adet çiftlik tespit edilmiştir. H.1319/1902 Salnamesi'nde "*Malkara'da 16 çiftlik bulunmaktadır.*"

tabiri geçmesine rağmen salnamelerde yaptığımız taramalarda 13 çiftliğin ismine rastlanmıştır (EVS, 1319:1114). Tekirdağ'daki çiftliklerin geneli kaza ve nahiye merkezlerine uzak yerlerde kurulmuşlardı. Bu çiftliklerin en yakını kaza merkezlerine 30 dakika, en uzakları ise 10 saatlik mesafedeydi. Diğer çiftliklerin uzaklıkları ise 1 ila 10 saat arasında değişiklikler arz etmekteydi. Örneğin, Ereğli Nahiyesi sınırlarında bulunan Araplı, Kınıklı ve Eski Ereğli çiftliklerinin merkez kazaya olan uzaklıkları dönemin şartları içerisinde 10 saat, Hayrabolu Kazası'ndaki Kileci çiftliği 30 dakika, Kazancı çiftliği ise 45 dakikaydı. Malkara Kazası'ndaki

Taşkın ve Dere Çiftlikleri ise kaza merkezine en yakın istisnai çiftliklerdendi (EVS, 1319: 1111, 1114, 1121). Donalt Quateart' a göre çiftliklerin uzak veya yakın yerlerde kurulması bölgedeki arazi yapısı ve çiftlik sahiplerinin ürünlerini pazarlamadaki ticari kaygılarından ileri gelmekteydi. Mahsullerini iç pazarda satanlar genellikle şehir merkezlerine yakın yerlere çiftliklerini kurmuşlardı. İhracatla uğraşan toprak sahipleri deniz nakliyatının yakın olduğu yerlere rağbet etmekteydi (Quateart, 2006: 987). Bu bağlamda Tekirdağ'daki çiftliklerin merkeze uzak oluşları ticari bir kaygıda olmadıklarının göstergesidir. Buna karşılık ürünlerini pazarlamak isteyen çiftlik sahipleri için Tekirdağ, deniz, demir ve karayolu güzergâhlarının merkezinde olması açısından önemli avantaja sahip stratejik bir yerleşim yeri idi.

3.3. Hayvancılık ve Hayvansal Ürünler

Tekfurdağı Sancağı'nda hayvan yetiştiriciliği ve hayvansal ürün miktarları konularında Edirne Vilayet Salnameleri ve Tevfik Güran'ın *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri* eseri özgün bilgiler içermektedir. Bu bilgilere göre sancaktaki hayvan miktarları 1892 yılından başlayarak 1914 yılına kadar artışlar ve düşüşler yaşamıştır. 1892 yılında sancak genelinde hayvan miktarları şöyleydi: 167.999 koyun, 45.058 keçi, 13.631 öküz, 2.347 manda, 3.422 dana, 2.812 beygir, 160 manda boğası, 301 sığır boğası, 4.000 manda ineği, 8.670 karasığır ineği, 2.050 malak, 43 deve, 1.180 eşek, 2.410 canavar (domuz) olduğu tespit edilmiştir (EVS, 1310: 668). 1900 yılında ise bu sayı, 2.400 öküz, 500 koşu mandası, 2.000 dişi manda, 2.500 eşek, 200 manda boğası, 300 karasığır boğası, 2.000 beygir, 4.000 karasığırdan ibaretti (EVS, 1317: 495). 1909, 1913 ve 1914 yıllarında ise sancaktaki hayvan miktarları aşağıdaki tabloda irdelenmiştir

Tablo 41
1909, 1913 ve 1914 Yıllarında Cinslere Göre Hayvan Sayısı (Adet)

Hayvanlar	1909 Yılı			1913 Yılı			1914 Yılı		
	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.
Sığır	29.232	3.808.65 6	63.477	18.386	3.923.948	72.665	36.590	3.129.620	63.870
Koşu Öküzü	26.305	2.332.89 4	38.881	14.335	2.261.801	41.885	13.812	1.899.757	38.770
Manda	3.755	449.419	7.490	4.057	569.688	10.550	2.394	329.021	6.715
Koşu Mandası	3.726	313.900	5.231	2.992	292.741	5.421	2.497	252.725	5.158
Koyun	237.050	16.925.4 70	282.09 1	292.02 0	16.078.70 5	297.75 3	173.741	14.887.78 5	303.83 2
Kıl Keçisi	43.384	9.605.07 9	160.08 4	71.162	12.010.68 6	222.42 0	66.477	9.695.897	197.87 5
At	8.142	855.128	14.252	7.444	894.985	16.573	10.702	625.927	12.774
Katır	117	131.503	2.192	625	104.926	1.943	373	80.081	1.634
Eşek	4.274	1.251.63 2	20.860	2.938	1.182.004	21.889	4.563	932.351	19.027
Deve	165	167.468	2.791	38	144.307	1.672	2.400	95.596	1.951
Domuz	1.881	66.818	1.113	2.100	36.930	683	2.600	37.087	756.87 7
Kümes Hayvanı	-	-	-	-	-	-	2.015.25 0	30.488.64 8	622.21 7

Kaynak: Güran, 1997: 72 -75, 140-143, 216-221.

Tablo 41'e göre, sancakta sığır, koşu öküzü, koyun, keçi, kıl keçisi, manda, koşu mandası, at, katır, eşek, deve, domuz ve kümes hayvancılığı yapılmaktaydı. 1909,1913 ve 1914 verilerine göre domuz hariç diğer hayvanlarda ülke ortalamasının altındaydı. Bir çöl hayvanı olmasına rağmen sancakta devenin de yetiştiriliyor olması ilgi çekicidir.

Burada dikkat çeken husus domuz yetiştiriciliğiyle ilgilidir. Trakya, domuz çiftlikleri bakımından ülke genelinde birinci sırada yer almaktaydı. 1909'da Edirne 36.244, Kırklareli 16.528, Tekirdağ 1.881, Gelibolu 1.826 baş domuz yetiştirilmiş olup, bu rakam ülkedeki domuz oranının % 84.5'ine tekabül etmekteydi. Bunların dışında Erzurum 2.500, Bingöl 2.150, Siirt 1.370 baş domuz ile ülkede domuz çiftliklerinin bulunduğu diğer bölgelerdi. 1913 ve 1914 verilerinde Trakya domuz yetiştiriciliğinde,

İstanbul'dan sonra gelmektedir. İstanbul'da 1913'te 15.466, 1914'te 15.300 baş domuz yetiştirilmiştir (Güran, 1997: 73, 75, 142, 143, 220, 221).

Bu dönemde Tekirdağ, kümes hayvancılığında ülke genelinde ilk sıralardadır. 1914 verilerine göre 49 üretim bölgesi içerisinde 5. sırada bulunmaktadır. Bu yılda Maraş 2.570.000, Bolu 2.127.500, Kayseri 2.075, Ankara 2.019.270 ve Tekirdağ'da 2.015.250 adet kümes hayvanı yetiştirilmiştir (Güran, 1997: 217). Her ne kadar Tekirdağ ülkede 5'inci sırada yer alsada diğer bölgelerle çok yakın rakamlara sahip olduğu görülmektedir.

1909 yılında ülke bal üretiminin büyük bir kısmını karşılayan sancağın arıcılık verileri şöyleydi:

Tablo 42
1909, 1913 ve 1914 Yıllarında Arıcılık

Ürünler	1909 Yılı			1913 Yılı			1914 Yılı		
	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.
Arı Kovanı (Adet)	10.347	1.418.150	23.636	1.611	933.799	17.293	8.918	964.402	19.681
Bal Üretim Miktarı (Ton)	925	6.401	107	13	4.144	77	45	3.974	81
Balmumu Üretim Miktarı (Ton)	7	478	80	1	394	7	1	434	9

Kaynak: Güran, 1997: 69, 70, 138, 139, 214, 215.

Tekfurdağı Sancağı, 1909 verilerine göre arı kovanı adedi bakımından ülke ortalamasının altında olmasına rağmen bal üretiminde Muğla'dan sonra 2. sırada yer almaktaydı¹²⁶. Daha sonraki yıllarda tüm ülkede olduğu gibi Tekirdağ'da da bal üretimi azalmıştır. Sancak 1913 ve 1914 verilerinde Balkan Savaşları'nın da etkisiyle bal ve balmumu üretim miktarında ülke ortalamasının altında kalmıştır.

1909, 1913 ve 1914 yıllarında sancaktaki hayvansal ürün miktarları aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir.

¹²⁶ 1909 yılı verilerine göre 1'inci sırada bulunan Muğla'da 933 ton bal üretilirken, Tekirdağ'da 925 ton bal üretilmekteydi (Güran, 1997: 69, 70). Bu rakamlar bize göstermektedir ki bu yıllarda Muğla ile hemen hemen aynı üretim miktarına sahip olan Tekirdağ, ülke de balcılık yapılan önemli üretim merkezlerinden birisiydi.

Tablo 43
1909, 1913 ve 1914 Yılları Hayvansal Ürünler Üretim Miktarı

Ürünler	1909 Yılı			1913 Yılı			1914 Yılı		
	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.
Süt (Ton)	9.590	1.140.015	19.000	10.280	1.178.910	21.831	11.724	1.014.623	20.706
Yün (Ton)	245	23.437	390.616	211	15.283	283.018	188	16.735	341.530
Keçi Kılı (Ton)	15	4.845	81	25	5.046	93.444	47	4.089	83.448
Yumurta (Adet)	-	-	-	-	-	-	19.531	767.532	15.664
Koyun Derisi (Adet)	-	-	-	-	-	-	10.390	1.520.593	31.032
Keçi Derisi (Adet)	-	-	-	-	-	-	7.980	1.612.743	32.913
Sığır Derisi (Adet)	-	-	-	-	-	-	1.675	363.506	7.418
Deve Derisi (Adet)	-	-	-	-	-	-	90	8.869	181

Kaynak: Güran, 1997: 76-77, 144-145, 216-217, 222-223.

Hayvansal ürünler bakımından süt, yün ve keçi kılının 1909, 1913, 1914 verileri mevcutken, yumurta ve deri üretim miktarlarının sadece 1914 bilgileri vardır. Sancak, hayvansal ürünlerde sadece yumurta üretiminde ülke ortalamasının üzerine çıkılabilmektedir.

Sonuç olarak *Tablo 42* ve *Tablo 43*'teki bilgiler ekseninde, Tekfurdağı Sancağı'ndaki hayvan miktarları ve hayvansal ürünler değerlendirildiğinde bazı kalemlerde ülkede iddialı olduğu görülmektedir. 1909 yılında bal üretiminde 60 üretim bölgesi içerisinde 2'inci, 1914 yılında 49 üretim bölgesinde yumurta üretiminde 15'inci; hayvan miktarı bakımından ise domuz yetiştiriciliğinde 1909 yılında 60 üretim bölgesinde 5. sırada yer almaktaydı

3.4. İpek Böcekçiliği

Osmanlı Klasik döneminde ipek üretimi ve ipek ticareti devletin en önemli gelir kalemlerindendi. Üretilen ipekler önemli ihracat ürünlerinin başında geliyor ve kalitesinden dolayı dünyada aranan nitelikteydi (Eldem, 1994: 68). Klasik dönemde ipek ticareti, Osmanlı vergi sisteminde önemli bir paya sahipti. İran'dan Bursa'ya işlenmek üzere gelen ibrişimler, tüccar elindeyken ipek mizanında tartılır ve ağırlığı nispetinde vergi alınırdı. "Mizan" adı verilen bu mukataa devlete en büyük gelir sağlayan kaynaklardandı (Akdağ, 1999: 232). Fakat Osmanlı'nın son dönemlerinde ipek üretiminde sıkıntılar görülmeye başlanmıştır. 1856 yılında Bursa'da ilk ciddi tahribatı yapan kara-taban salgınıyla mücadele edilememiş ve ipek üreticileri büyük zararlar görmüşlerdir. Salgından evvel Bursa'nın koza üretimi 4.000 ton iken 1864 yılında bu rakam 400 tona düşmüştür. 1881 yılına gelindiğinde ise ipek üretimi devletin kontrolünden çıkmaya başlamış, Muharrem Kararnamesi ile ipek öşrü Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne bırakılmıştır (Eldem, 1994: 69).

20. yüzyıl başlarında Edirne Vilayeti genelinde ipek böcekçiliği üretimi çok yaygın değildi¹²⁷. Vilayette ipekböcekçiliğini geliştirmek amacıyla bu işi bilen kişilerin getirilerek halka ipekböcekçiliğini öğretme girişimleri olduğu görülmektedir. 1907 yılında Tekfurdağı, Malkara, Gümülcine, Çatalca, Kırkkilise ve Gelibolu ahalisine ipekböcekçiliğini öğretmek için Ertuğrul Sancağı'na bağlı Gölpazar Nahiyesi'nin Göldağ Köyü'nden Arap oğlu Ohannes, Serkes oğlu Agop, Agop oğlu Artin, Bulaşbek oğlu Artin, Bulaşbek oğlu Kirkor isimli ipekböceği uzmanlarının adı geçen yerlere gelebilmeleri için Zaptiye Nezareti ile Ertuğrul Sancağı Mutasarrıflığı arasında yazışmalar olmuş ve ilgili kişilere izin verilmiştir (BOA. ZB. 475/2; BOA. ZB. 475/38; BOA. ZB. 488/89).

Tekfurdağı Sancağı genelinde ipekböcekçiliğinin geliştirilmesi için bazı önlemler alınmıştır. Tekfurdağlı bazı şahısların sancak dışına dut yaprağı sattıklarından dolayı

¹²⁷ Kelemen Mikes'in verdiği bilgilere göre 18. yüzyılda Tekfurdağı'nda ipekböceği yetiştiriciliği yapılmaktaydı. "Bu memlekete ipek böceği tohumunu uzak ülkelerden ilk defa getiren iki misyoner papazı olmuş ve o zamanki Rum imparatoru papazlara ihsanlarda bulunmuştur. Bunlar getirdikleri tohumları kuluçkaya koymuşlar, böceği yetiştirmişler, çoğaltmışlar ve böcekçilik usulünü öğretmişler. İpek böcekçiliği burada yayılınca Rumlardan İtalyanlar almışlar, İtalyanlardan İspanyollara, onlardan da Fransızlara geçmiş ve bu karlı iş böylece memleketlere yayılmıştır." (Mikes, 2014: 86-87). Mikes Kelemen'in verdiği bu bilgilere göre her ne kadar 18. yüzyılda Tekfurdağı'nda ipek böcekçiliği yapılıyor olsa da, 20. yüzyıl başlarında sancakta ipek böcekçiliğini geliştirme çabaları hala devam etmektedir.

yetiştirilmekte olan ipek böceklerini beslemek için dut yaprağı bulunamadığından binlerce böceğin denize döküldüğü ve bu işle uğraşan halkın mağdur olduğu kozacılar tarafından şikâyet konusu olmuştur. Bunun üzerine Tekfurdağı İdare Meclisi tarafından alınan kararla 27 Mayıs 1324 (9 Haziran 1908) 'ten itibaren sancak dışına dut yaprağı satılması yasaklanmıştır (BOA. DH. MKT. 1261/14). Tekfurdağı'ndaki dut yaprağı ihracı yasağının daha sonra bütün ülkede uygulandığı görülmektedir. Dâhiliye Nezareti 15 Ekim 1908 tarihli bütün Osmanlı vilayetlerine gönderilen yazıda, bazı kişilerin dut yaprağı ihracıyla ipek böceği kozalarının telef olduğu anlaşılmış olup dut yaprağı ihracının yasaklandığı bildirilmiştir (BOA. DH. MKT. 2631/83).

Osmanlı Devleti, ipek böcekçiliğinin geliştirilmesinde katkısı olan kişileri ödüllendirmiştir. 1905 yılında dutlukların yetiştirilmesi, yerli harir tohumları üretimi, muhtaçlara para yardımıyla bulunarak kozacılık sanatının geliştirilmesinde gayretleri görülen Malkaralı Teologos Efendi ile Bursa Harir Darü't-talimi'nden mezun olan Süriyek Hanım'ın sanayi madalyası ile ödüllendirilmelerine karar verilmiştir (BOA. DH. MKT. 1211/23).

Aşağıda sancağın 1909, 1913 ve 1914 yıllarında ipekböcekçiliğinde ülke genelindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 44
1909, 1913 ve 1914 Yıllarında İpekböcekçiliği

	1909 Yılı			1913 Yılı			1914 Yılı		
	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.	Tekir- dağ	Ülke Geneli	Ülke Ort.
Açılan Tohum Kutusu (Adet)	1.774	536.245	8.937	15	11.922	220.777	582	197.242	4.025
Yaş Koza Üretim Miktarı (Ton)	55	15.478	257.966	21	8.387	155.314	16	4.578	93.428
Dutluk (Dönüm)	-	-	-	-	-	-	6.380	568.820	11.592

Kaynak: Güran, 1997: 68, 135, 136, 212, 213.

Tabloda verilen istatistik veriler yukarıda verdiğimiz bilgileri kanıtlar niteliktedir. İpekböcekçiliği yetiştiriciliğinin sancakta yeni yapılmaya başlandığını göstermektedir. Sancakta 1890'lı yıllarda başlayan ipekböcekçiliği 1909 yılına kadar gelişme göstermiş

ancak 1913 ve 1914'te tüm ülkede olduğu gibi aşağı yönde bir seyir izlemiştir. Yaş koza üretiminde 1909, 1913 ve 1914'te ülke genelinde 16'ncı sırada¹²⁸ bulunan sancakta üretim miktarlarının düştüğü görülmektedir.

3.5. Fiyat Hareketleri

1880 ile 1913 arası yıllar, bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı ülkesinde de fiyat istikrarının öne çıktığı bir devredir. Bu yıllarda fiyat hareketlerinde küçük farklar kaydedilmiş ise de fiyatlardaki dalgalanmalar % 25'i geçmemiştir. 1880'den başlayarak 1896 yılına kadar tedrici bir şekilde düşen dünyadaki fiyatlar, 20. yüzyılın başlarında hafif yükselmeye başlamış ve bu hareket Birinci Dünya Savaşı yıllarında hızlanarak 1920 yılına kadar devam etmiştir. 1908 ekonomik krizi Osmanlı Devleti'nde de fiyatları etkilemiş ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına değin istikrar bozulmamıştır. 1914'te Büyük Savaş'ın başlamasıyla tarım ürünleri fiyatlarında ani artışlar meydana getirmiştir (Eldem, 1994a: 131,133). *Tablo 45*'teki 1909-1913 ve 1914 verilerinde Osmanlı geneli ve Tekfurdağı Sancağı özelinde bu dalgalanma çok net bir şekilde kendini göstermektedir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında üretim düşüklüğü ve ithalattaki imkânsızlıklar nedeniyle gıda ve ihtiyaç maddelerinin fiyatları oldukça yükselmiştir. Savaşın son yıllarına doğru zirai üretim yarı yarıya düşmüş, dış ticari münasebetler tamamen kesilmiş, bu durum halkın zaruri ihtiyaç maddelerini karşılanamaz hale getirmişti (Eldem, 1994b: 47). Aşağıda verilen tabloda 1909-1914 yılları arasında tarımsal ve hayvansal ürünlerin Tekfurdağı Sancağı ile Osmanlı geneli fiyat ortalamaları karşılaştırılarak sancaktaki fiyat hareketleri belirlenmeye çalışılmıştır.

---

¹²⁸ İpek böcekçiliğinde 1909'dan sonra ülke genelinde ciddi boyutlarda düşüşler yaşanmıştır. 1909'da 44 bölgede yaş koza üretimi yapılırken, bu sayı 1913'te 33'e, 1914'te 29 üretim bölgesine düşmüştür. Diğer üretim bölgeleri için bkz. (Güran, 1997: 68, 136, 137, 212, 213).

Tablo 45
Tekfurdağı Sancağı'nda Fiyat Hareketleri (Kuruş/Ton)

Ürünler	1909 Yılı		1913 Yılı		1914 Yılı	
	Sancaktaki Fiyatı	Ülke Ortalama Fiyatı	Sancaktaki Fiyatı	Ülke Ortalama Fiyatı	Sancaktaki Fiyatı	Ülke Ortalama Fiyatı
Buğday	1.039	869	877	653	1.169	753
Arpa	734	679	567	506	779	583
Yulaf	557	544	561	520	719	645
Çavdar	854	724	560	493	857	623
Kaplıca	501	622	420	492	600	658
Darı	602	573	531	479	847	596
Mısır	638	647	508	534	847	740
Burçak	610	577	602	467	708	502
Nohut	1.169	850	916	899	1.890	964
Fasulye	974	849	1.267	1.037	2.806	983
Bakla	779	575	740	758	935	785
Mercimek	904	726	1.267	788	2.728	752
Patates	585	419	818	502	1.013	636
Soğan	-	-	429	416	1.481	606
Sarımsak	-	-	1.559	1.182	1.539	1.217
Pamuk	5.456	1.628	6.235	4.601	4.677	4.709
Keten	-	1.838	1.422	2.043	17.147	5.778
Tütün	6.625	6.194	5.183	7.322	5.261	5.980
Üzüm	321	343	546	528	877	427
İnek Sütü	1.013	731	1.458	885	1.559	871
Bal	2.338	3.083	2.338	3.665	3.333	4.656

Kaynak: Güran, 1997: 36, 37, 46, 47, 56, 57, 67, 69, 70, 80, 81, 93, 94, 103, 104, 113, 114, 123, 124, 134, 138, 139, 148, 149, 165, 166, 177, 178, 187, 196, 197, 211, 215, 226, 227.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ülke genelinde tarımsal ve hayvansal ürün fiyatlarında dalgalanmalar meydana gelmiştir. *Tablo 45*'e göre, 1909, 1913 ve 1914 verilerinde hem sancakta hem de ülke genelinde ürün fiyatlarında bu durum açıkça gözlenmektedir. Genel olarak buğday, arpa, yulaf, çavdar, kaplıca gibi tahıllarda 1909'da yüksek olan fiyatlar, 1913'te düşüşe geçmiş, 1914'te ise yeniden yükselmiştir.

Ülke genelinde bal ve süt gibi hayvansal ürünler ile pamuk ve keten gibi sınai ürünler 1909'dan başlayarak 1914'e kadar devamlı surette artmıştır.

1909 yılında sancaktaki tarım ürünleri fiyatlarının yüksek olmasının bir nedeni bu yıllarda yaşanan kuraklık nedeniyle mahsulün az olmasından ileri gelmektedir. Sancaktaki üretim miktarının düşmesiyle birlikte buraya, Balkanlar ve Anadolu'dan zahire yardımı gönderilerek çiftçilerin mağduriyeti giderilmeye çalışılmıştır¹²⁹ (BOA. BEO. 3204/240230; BOA. BEO. 3172/237854; BOA. BEO. 3182/238631).

Tekfurdağı Sancağı özelinde 1909 ile 1914 fiyatları kıyaslandığında ciddi boyutlarda artışlar yaşanmıştır. En dikkat çeken ürün keten olup % 1.200 artışla sancakta birinci sırada yer almaktadır. Diğer ürünlerden soğan % 350, fasulye ve mercimek % 300, üzüm ve patates % 73, nohut % 61, süt % 54 ve bal fiyatları % 43 oranında artış göstermiştir. Sarımsak ve tütün fiyatlarında ise kısmi düşüşler yaşanmıştır.

3.6. Madenler

Osmanlı toprakları maden çeşitliliği bakımından çok zengin olmasına rağmen hiçbir zaman büyük ölçüde gelişme gösterememiştir. Osmanlı Devleti'nde madencilik, Klasik Dönem'den başlayıp 19. yüzyılın ortalarına kadar şeri hükümlerle idare olundu. Buna göre devlet, hangi arazide olursa olsun, maden işleten kişilerden gelirlerinin beşte birini hazineye verme şartını getirmiştir. Eğer madenler devlete ait ise, maadin nazır ve müdürleri aracılığıyla emaneten işletilir veya mukataa sistemi içerisinde mültezimlere ihale edilirdi (Eldem, 1994: 41). Osmanlı'da madenlerle ilgili ilk nizamname 1861 tarihli olup, maden araştırması, maden üretimi, alınacak vergiler, maden mühendislerinin görevleri gibi hükümler bu nizamnamede yer almıştır (Tabakoğlu, 1998: 228; Eldem, 1994: 41). 1869 yılında Fransız kanunlarından yararlanılarak yeniden düzenlenen nizamnameyi, 1887, 1906 ve 1908 tarihli nizamnameler takip etmiştir. Madenler hakkında 1908 yılında yayımlanan son nizamname ile madenlerin ihale şekli, şartları, tasnifi aynen korunmuş, harç ve vergilerle ilgili yeni düzenlemelere gidilmiştir (Eldem, 1994: 42).

---

¹²⁹ Tekfurdağı Sancağı'nda yaşanan kıtlıklar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. tez içerisinde s. 152.

20.yüzyıl başlarında Tekfurdağı Sancağı dâhilinde ağırlıklı olarak kömür yatakları olmakla birlikte az sayıda bakır, demir ve kurşun madenleri bulunmaktaydı. Tekirdağ merkez Değirmen Burnu (BOA. BEO. 1456/109179), Banados Köyü Maymun Dere mevki (BOA. BEO. 4017/301214) ve Malkara Kazası Masatlı Köyü (BOA. İ. İMT. 4/7) sınırlarındaki kömür yatakları sancaktaki önemli linyit rezervlerine sahip yerlerdi. Bunlardan başka Ortadere mevki, Hayrabolu'nun Yazıcı mezarası ile Torapçı Köyü'nün bazı yerlerinde, İncik ve Ferhadanlı köylerinde kömür madeni var ise de yalnız Ortadere'den kömür çıkarılıyordu (EVS,1310: 670). Ayrıca Hayrabolu'nun Kaba Höyük Kesrice, Umurcu, Turancı köyleri civarında bakır, demir, kurşun, zımpara, kömür madenleri bulunuyordu (EVS, 1319: 1120). Malkara Kazası Ballı Köyü (EVS, 1310: 670) ile Hayrabolu'ya bir saat mesafede Çamurluk mevkiinde ise maden suyu kaynağı vardı (EVS, 1319: 1120). Malkara'ya bir iki saat mesafede Gözsüz Köyü'nde bulut renkte gayet yumuşak taş çıktığı gibi malta taşından daha iyi kaygan taş madenleri vardı. Bu taşlar yöre halkı tarafından çıkarılıp, işlenmekteydi (EVS, 1310: 670).

Tekfurdağı Sancağı'ndaki madenlerin araştırılmasında ruhsat talebinde bulunan kişilerin usulsüzlük yaptığı görülmektedir. Durumdan haberdar olan Merkezi İdare, bu tarz ruhsatları iptal etmiş ve madenlerin yeniden ihale edilmesi yönünde kararlar almıştır.1900 yılında Tekirdağ merkezde Değirmen Burnu ve civarında bulunan linyit kömür madeni ocağını yabancı tüccarlardan Petraki ve halktan bazı kişiler Edirne Vilayeti'ne yanlış beyanlarda bulunarak usulsüz bir şekilde ruhsat almışlardır. Rüsûmât Emaneti memurlarından Yusuf Davit imzalı arzuhale göre, çıkarılan kömürlerin bir kısmı, yasak olmasına rağmen 1000 kilosu 80 kuruştan halka satılmakta bir kısmı ise ihraç edilmektedir. Durumun anlaşılması üzerine Orman ve Maadin Nezareti başmühendislerinden Mösyö Kolon Tekirdağ'a gönderilmiştir. Kolon, maden ocağını tahkik edip, bir de maden haritası hazırlayarak Değirmen Burnu mevkiindeki kömür madeninden usulsüz olarak kömür çıkarıldığı ve ihraç edildiğiyle ilgili nezarete bir rapor sunmuştur. Rapor doğrultusunda durum Edirne Vilayeti'ne bildirilmiş ve usulsüz uygulamanın önüne geçilmiştir (BOA. BEO. 1456/109179).

Tekirdağ merkeze bağlı Banados Köyü Maymundere mevkiindeki kömür ve petrol madenlerini araştırmak üzere Mabeyn Baş Kâtibi Tahsin Efendi'nin bacanağı ve Şûrâ-yı Devlet azası Tahir Bey'e 16 Ağustos 1907 tarihli ruhsatname verilmiştir. Ancak ruhsat

verilen arazinin vefat etmiş olan Bağdikyan Karabet'e ait olduğu ve daha önce bu arazide linyit, krom ve simli kurşun araştırması için ruhsat talebinde bulduklarını ve kendilerine ruhsat verilmediği, Tahsin Bey'e verilen ruhsatnamenin Meşrutiyet'ten önce usulsüz olarak verildiği, ilgili makamlara başvurmalarına rağmen bir türlü sonuç alamadıkları gibi hususlar Bağdikyan'ın varisleri tarafından verilen dilekçede belirtilmiştir. Daire-i Sadaret'ten Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne gönderilen 18 Mart 1911 tarihli yazıda Tahir Bey'e verilen ruhsatın iptal edilerek, madenin taliplilerine ihale edilmesi istenmiştir (BOA. BEO. 4017/301214; BOA. BEO. 4068/305044; BOA. BEO. 4050/303734; BOA. ŞD. 550/29).

Malkara Kazası Masatlı Köyü sınırları içerisinde bulunan linyit madeninin ihalesi 1902 yılında 60 sene süre ile Hassa Ordusu Müşiri Rauf Paşa'ya verilmiştir. Buradan çıkarılan kömürlerin Uzunköprü Kazası, Salatlı ve Çatalkadı çiftliklerinde yetiştirilecek olan pancardan, şeker imali için kurulacak fabrikada kullanılması şartı da ayrıca belirtilmiştir (BOA. İ. İMT. 4/7).

3.7. Ticaret

Tekirdağ'ın Osmanlı Klasik Dönemi'nden beri İstanbul'u besleyen önemli bir liman kent olduğundan, Balkanlar'dan gelen ve Trakya'da yetiştirilen tahıl, sebze ve meyvelerin buradaki mahzenlerde depolanarak başkente sevk edildiğinden¹³⁰ daha önce bahsetmiştik. Osmanlı sarayının ve İstanbul halkının ihtiyaçları, başkente deniz yoluyla ulaşabilecek yerlerin tarımsal üretimini ve ticari faaliyetlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu yönüyle Tekirdağ ve limanı, konumu gereği İstanbul için önemli bir işleve sahipti. Lütüfî Göçer'in belirttiğine göre, 16. yüzyılda Rodosçuk (Tekirdağ), Ereğli ve Mihalic iskelelerinden¹³¹ İstanbul'a devamlı surette hububat sevkiyatı yapılmaktaydı. Hatta Osmanlı'dan önce Bizans devrinde de Karadeniz bölgesinin bütün hububat mahsulü İstanbul'a tahsis edilmişti (Göçer, 1952: 87).

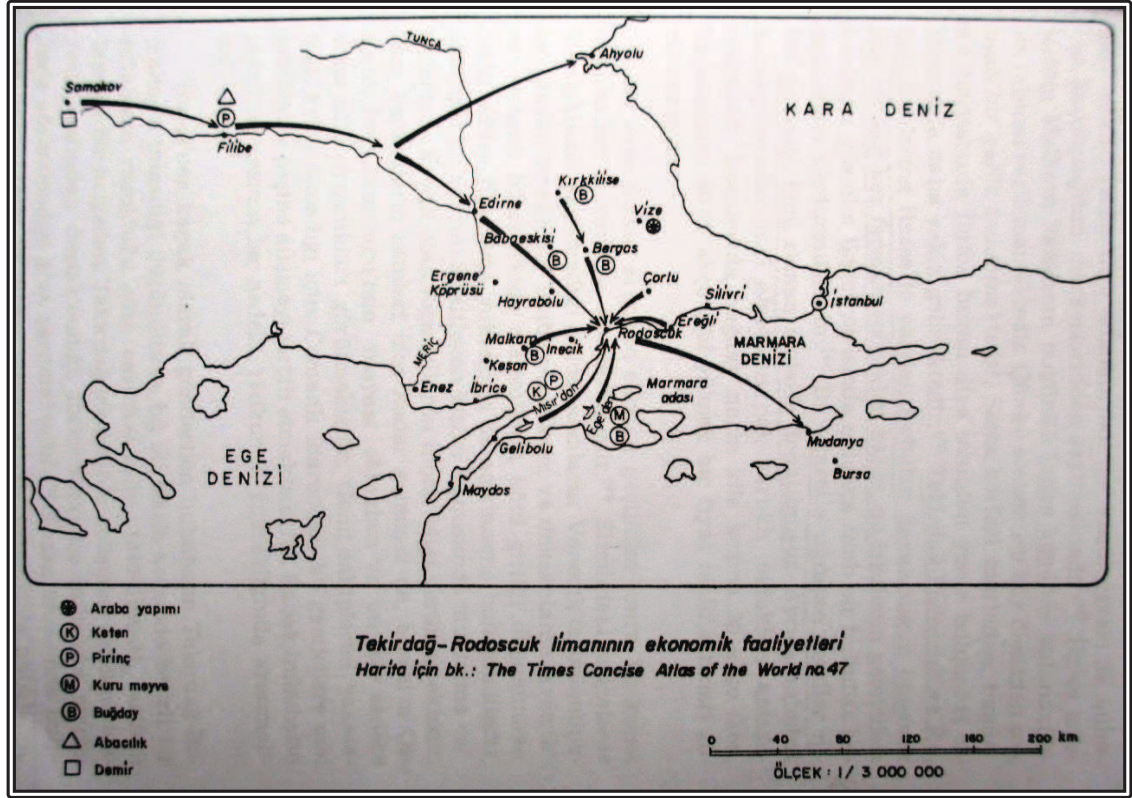
---

¹³⁰ Osmanlı Devletinde, zirai üretimin başlıca tüketim bölgesi kaza idi. Zirai üretime dayalı hammaddeleri ve gıda maddelerini kaza merkezinde satın almak, işlemek ve satmak bölge esnafının tekelindeydi. Üretilen mallarla önce kazanın ihtiyacı karşılanıyor fazlası ise ordu ve sarayın ihtiyaçlarını gidermeye tahsis edilirdi. Geriye kalan mallar ise başkent İstanbul'a sevk edilmek üzere tüccara teslim ediliyordu. Bu kademeli ihtiyaçlar karşılandıktan sonra ise iç gümrük vergilerini ödemek şartı ile imparatorluk içinde ihtiyacı olan diğer şehirlere tüccarlar tarafından götürülmesine izin veriliyordu (Genç, 2000: 49).

¹³¹ Üretim bölgelerinden zahire satın alınması ve İstanbul'a zahire nakliyatı hususunda Salih Aynural geniş bilgiler sunmaktadır. 1740-1850 yılları arasında İstanbul'a hangi iskeleden ne kadar zahire miktarlarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. (Aynural, 2002: 5-51).

Tekirdağ limanının işlevi sadece İstanbul ile sınırlı değildi. Balkanlar ile İstanbul arasında bir köprü vazifesi gören şehir, Marmara Denizi'ne kıyısı olan Mudanya ve Bandırma iskelelerinin Balkanlar bağlantısını da sağlamaktaydı. Aynı zamanda Tekfurdağı, Durozzo (Draç veya Dures)'dan başlayıp Selanik'e uzanan "Via Egnatia" denilen Roma yolunun 16. asırdaki Marmara uzantısı konumundaydı (Ortaylı, 1995 : 5-6). Hem işlek bir limana hem de İstanbul-Balkanlar hattındaki karayoluna sahip olması Tekirdağ'ı ticari bir merkez haline getirmiştir. Özellikle Tekirdağ-Edirne-Filibe karayolu bu dönemde oldukça işlek ticari bir yoldu (Faroqhı, 1979,1980: 141). 1720'lerde Macar Prensi Rakoczi ile Tekirdağ'da ikamet eden Kelemen Mikes'in verdiği bilgiler, şehrin ticaret hacminin 18. yüzyılda da canlı olduğunu göstermektedir. Tekirdağ'da kara ve deniz ticaretinin ileri düzeyde olduğunu belirten Mikes, " (...) *Bazen, hele güz mevsiminde hemen her gün şehre üç yüz kadar arabanın geldiği görülür. Arabalarla buraya getirdiklerini ise gemilere yükleterek İstanbul'a yollarlar. Denizden buraya çok gemi gelir ve her türlü mal getirir.*" (Mikes, 2014: 52).

16. yüzyıldan itibaren Tekirdağ limanından yoğun olarak zahire, demir, tuz sevkiyatı yapılıyordu. Balkanlarda çıkarılan Samakov demirleri Tekirdağ limanından Anadolu'ya sevk ediliyordu. Zira Anadolu'da bulunan Bilecik, Van, Divriği demir madenleri daha çok askeri ihtiyaçlarda kullanıldığı için sivil halk Samakov demirlerini tercih etmek zorunda kalmıştır. Bu durum Tekirdağ'da demirciliğin ve demir ticaretinin gelişmesine imkân sağlamıştır. Nitekim Tekirdağ esnafı İstanbul'a ve taşraya nal ve mih satmaya başlamıştı (Faroqhı, 1980: 141,143; Ortaylı, 1995: 9). Aşağıdaki harita Osmanlı Klasik Dönemi'nde Tekirdağ-Rodosçuk Limanının ekonomik faaliyetlerini en iyi şekilde özetlemektedir.

Kaynak: Faroqhi, 1979-1980: 147.

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Tekfurdağı'nın İstanbul için hayati önemi hala devam etmektedir. Zira Osmanlı arşivindeki birçok belge, bu dönemde Tekfurdağı'ndan İstanbul'a kesimlik kuzu, odun, kömür, çeşitli kimyevi maddeler, tuz, mısır, arpa ve buğdayın ihraç edildiğini göstermektedir. 1893 yılında, koyun tüccarlarından Süleyman Zihni Efendi'nin şikâyet dilekçesi bu konuda ilgi çekicidir. Yıllardan beri Tekfurdağı ve civarından İstanbul'a kesimlik kuzu sevk eden Süleyman Bey'e, Tekfurdağı Belediyesi'nin yasak uygulaması üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından Edirne Vilayeti'ne gönderilen yazı ile Tekfurdağı Mutasarrıflığı uyarılmıştır. Dersaadet' in ihtiyacı olan kuzu ihracına engel olunmaması ve "mezbuh (kesilmiş) ve gayr-i mezbuh (kesilmemiş) kuzu ve koyun sevkiyatına" kolaylık gösterilmesi istenmiştir (BOA. DH. MKT. 4/49; BOA. DH. MKT. 40/15). Benzer bir durum arpa ihracında da yaşanmıştır. 1899 yılında havaların kurak gitmesi nedeniyle Tekfurdağı, Dedeâğaç, Gelibolu ve Karaağaç iskelelerinden Ordu-yı Hümayun hayvanları için iktiza eden arpa ihracı Edirne Vilayeti tarafından yasaklanmıştı. Meclis-i Vükela'da mesele görüşülmüş ve belirtilen iskelelerden ihracatın yasaklanmasının sadece padişah iradesi doğrultusunda

olabileceği belirtilerek, konulan yasağın doğru olmadığı kararına varılmıştır (BOA. MV. 96/88).

1898 yılı kış mevsiminde İstanbul'da odun ve kömür ihtiyacı had safhaya ulaşmıştır. *“İcap eden yerlerden hemen lüzumu kadar odun ve kömür celbine teşebbüs”* edilerek odun ve kömür ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda İstanbul'un ihtiyacı olan odun ve kömürlerin Tekfurdağı, Edirne, Çatalca, Gelibolu, İzmit ve Biga'dan getirilmesine karar verilmiştir (BOA. DH. MKT. 2088/15).

Birinci Dünya Savaşı başlarında İstanbul'da askeri malzeme yapımında kullanılacak olan kimyevi maddelere ihtiyaç duyulmuştur. İstanbul'daki Harbiye Fişek Fabrikası için lazım gelen ispiroto, florat, nitrat, kükürtün Tekfurdağı, Edirne, Kırkkilise, Gelibolu, Uzunköprü, Pınarhisar ve Lüleburgaz'da bulunduğu ve buralardan İstanbul'a sevkiyatın gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 449/12).

Örneklerle açıklamaya çalıştığımız gibi Tekfurdağı iskelesinden yapılan ticari sevkiyatlar, aynı zamanda şehrin ticari yönden gelişmesine de katkı sağlamıştır. 16. yüzyıldan itibaren şehirde ticari hayatın gelişmesine paralel olarak dükkân, mahzen, mağaza ve han sayıları da artış göstermiştir. Kanuni döneminde, Sadrazam Maktul İbrahim Paşa'nın burada 80'i aşkın dükkân ve mahzen yaptırdığı, bunlardan başka kasabada 112 dükkânın varlığı bilinmektedir. 17. yüzyıl başlarında İbrahim Paşa'nın yaptırdığı dükkânlarla birlikte bu sayı 250'ye çıkmıştır (Faroqhi, 1980: 140). 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde ise Tekirdağ'da bu rakamların hayli arttığı görülmektedir.

Tablo 46
20. Yüzyıl Başlarında Tekfurdağı Sancağı'nda Bulunan Ticarethaneler

Ticaretaneler	Tekfurdağı Merkez Kaza	Malkara	Hayrabolu	Çorlu	Toplam
Dükkân	981	501	190	577 ¹³²	2249
Mağaza	278	32	12	15	337
Fırın	47	34	7	30	118
Han	49	13	22	8	92
Hamam	4	5	3	1	13
Kahvehane	91	-	-	60	151
Kira odası	161	-	-	-	161
Gazino	75	-	35 ¹³³	-	110
Ambar	15	2005 ¹³⁴	-	-	2020
Yel Değirmeni	8	137	-	-	145
Değirmen	-	-	30	12	42
Debbağhane		25	-	-	25
Un Fabrikası	6 ¹³⁵	2	5	-	13
Çömlekhane	2 ¹³⁶	-	-	-	2
Kiremithane	8 ¹³⁷	-	2	5	15
Otel	-	-	2	19 ¹³⁸	21
Toplam	1725	2754	308	727	5514

Kaynak: EVS, 1319: 1106-1125.

Tablodan da görüleceği üzere, Tekfurdağı Merkez Kaza ticarethane bakımından diğer kazalara göre daha gelişmiş düzeydedir. Bu dönemde dükkân ve mağaza sayıları, sancaktaki ticaret hacmi hakkında bir fikir vermektedir. Sancakta bulunan 2.249 dükkânın 981'i Merkez Kazada, 577'si Çorlu'da, 501'i Malkara'da ve 190'ı Hayrabolu'da bulunuyordu. Aynı şekilde mağaza sayısında da merkez kazanın üstünlüğü söz konusudur. Sancaktaki 337 mağazanın 278'inin merkez kazada yer

¹³² Bu rakamın 377 tanesi dükkân ve mağaza diye birlikte verilmiş.

¹³³ Gazino ve kahvehane sayısı birlikte verilmiş.

¹³⁴ 1319 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi'nde Malkara'da ambar ve samanlık birlikte verilmiştir.

¹³⁵ 1 tanesi İncecik Nahiyesi'ndedir.

¹³⁶ 1 tanesi İncecik Nahiyesi'ndedir.

¹³⁷ 4 tanesi İncecik Nahiyesi'ndedir.

¹³⁸ Otel ve han birlikte verilmiş.

almaktadır. Çorlu'da ticarethanelerin fazla olmasında, şark demiryollarının Muratlı ve Türbedere istasyonlarının Çorlu Kazası sınırlarında bulunmasının katkısı büyüktür. Ayrıca İstanbul ile Balkanları bağlayan karayolunun buradan geçmesi, demiryolu ve karayollarının güzergâhında olması Çorlu'yu ticari bir merkez haline getirmiştir.

3.7.1. Panayırlar ve Pazarlar

Osmanlı ticaret hayatının önemli unsurlarından biri olan panayırlar, yerli ve yabancı tüccarların mallarını pazarladığı ticari mekânlardı. Osmanlı panayırları, yılın belirli zaman dilimlerinde bir veya bir kaç defa kurulurlardı. 1hafta ile 1,5 ay arası açık kalan panayırlar, serbest ticaretin gerçekleştiği ve zaman zaman devlet müdahalesinin¹³⁹ olumlu yönde kullanıldığı bir nevi fuar alanlarıydı (Şen, 1996: 9).

Klasik devir Osmanlı panayırları daha çok Rumeli'de yoğunlaşmış, Anadolu'da ise nadir olarak görülmektedir (Şen, 1996: 9; Faroqhi, 2010:164). Anadolu'da kurulan panayırlar¹⁴⁰ ulusal ölçekte olmasına rağmen, Rumeli panayırları¹⁴¹ ise geniş bir bölgeyi içine alan uluslararası bir pazar görünümündeydi. Bu yönüyle Rumeli panayırları, Osmanlı tüccarı ile Avrupalı tüccarın buluşma noktasıydı. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın başlarından itibaren yeni panayırlar kurma yoluna gitmiş ve bu yüzyılda mal ve işlem hacmi yüksek panayırlar karşımıza çıkmaktadır¹⁴² (Şen, 1996: 10-11).

Osmanlı kaynaklarından hareketle panayır ve pazarları yapı olarak birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Panayırlar, yılın belli dönemlerinde bir ya da birkaç kez, bir gün ile birkaç hafta arasında değişen sürelerde kurulurken, pazarlar ise haftada bir kurulup en fazla bir gün içinde sona ermekteydi (Faroqhi, 2010:165). Ayrıca panayırlar, yerli ve yabancı tüccarın katıldığı hem perakende hem de toptan ticaretin gerçekleştiği büyük ölçekli ticaret merkezleriydi. Panayırların organizasyonu merkezi otorite tarafından sağlanırken, haftalık pazarlar ise mahalli idarenin kontrolündeydi (Şen, 1996: 10-11).

20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı Sancağı'nda pazarlar, sıklıkla "Nefs-i Tekfurdağı" denilen kaza merkezinde kurulmaktaydı. Burada, haftada iki defa Cuma ve Pazartesi

¹³⁹ Osmanlı Devleti, üretim ve ticaret üzerinde sıkı bir şekilde uyguladığı müdahalecilikle, ekonomide malın kalitesini yükseltmek, mal talebini artırmak ve fiyatı düşük tutmayı amaçlamıştır (Genç, 2000: 48).

¹⁴⁰ Ankara-Yapraklı, Zile, Amasya, İzmir-Buca, Balıkesir, Çan ve Gönen Panayırları.

¹⁴¹ Tekirdağ, Uzuncaâbad-ı Hasköy, Şarköy, Siroz, İslimye, Şumnu, Dolyan, Alasonya, Serfiçe, Selanik-Luka vs.

¹⁴² Uzuncaâbad-ı Hasköy ve İslimye bu panayırlara örnek olarak gösterilebilir.

günleri “Kömür Pazarı” denilen yerde hayvan pazarı kurulur ve her çeşit hayvan alım satımı yapılırdı. Yine kaza merkezinde, Cuma ve Pazartesi günleri pamuk, meyve, sebze gibi çeşitli erzak ile Tekirdağ’da imal edilen bezlerin satıldığı pazarlar mevcuttu¹⁴³. Ayrıca İncik kasabasında da Çarşamba günleri bir pazar kurulmaktaydı (EVS, 1310: 670-671). Malkara’da Pazartesi günleri kurulan pazar ile Hayrabolu’da Çarşamba günleri kurulan pazar ise geniş kapsamlı olup her nevi ürünün alım satımının yapıldığı mekânlardı (EVS, 1319:1112-1122).

1902/1903 yılı itibariyle Edirne Vilayeti sınırları içerisinde Nisan- Eylül ayları arasında 34 panayır kurulmaktaydı. Bu panayırların isimleri, kuruluş tarihleri, süresi ve hangi bölgelerde kurulduklarıyla ilgili bilgiler aşağıdaki gibidir.

Tablo 47
Edirne Vilayeti Genelinde Kurulan Panayırlar

Sayı	Panayırın İsmi	Tarihi	Süresi	Kurulduğu Yer
1	Kırkpınar	Nisan 20	3 Gün	Ortaköy dâhilinde Semavine ve Sarı Hızır Köyleri arasında ve Edirne Caddesi üzerindedir.
2	Kayacık Baba	Mayıs 20	1 Gün	Ortaköy dâhilinde Kurfallar Köyü yakınında
3	Elmalı Yayla	Ağustos 15	3 Gün	Ortaköy dâhilinde Akçaalan Köyü yakınında
4	Manastır	Ağustos 22	2 Gün	Ortaköy dâhilinde Ilıca Köyü yakınında
5	Manastır	Eylül İptidası	30 Gün	Mustafa Paşa’da Gebran (Gayrimüslim) Mahallesi
6	Paskalya	Mart 27	4 Gün	Dimetoka Kasabası
7	Hayvan	Eylül 14	3 Gün	Kırcaali Kasabası
8	Uzunköprü	Her sene 10’ar gün fark ile Mart ve Nisan arası	3 Gün	Cisr-i Ergene (Uzunköprü) Kasabası
9	Balçık	Ağustos 18	15 Gün	Vize Kazası’ndadır
10	Sergen	Ağustos 15	1 Gün	Vize Kazası’nda Sergen Köyü
11	Yenice	Nisan İçinde	1 Gün	Vize Kazası’nda Yenice Köyü
12	Kosti	Mayıs 21	1 Gün	Ahtapoli Kazası’nda Kosti Köyü
13	Ulgari	Mayıs 21	1 Gün	Ahtapoli Kazası’nda Ulgari Köyü
14	Ayastefanos	Mayıs 21	1 Gün	Ahtapoli Kazası’nda Ayastefanos Köyü
15	Pordigoz	Mayıs 21	1 Gün	Ahtapoli Kazası’nda Portigoz Köyü

¹⁴³ Kelemen Mikes’in verdiği bilgilere göre 18. yüzyılda da şehir merkezinde işlem hacmi yüksek bir Pazar kurulmaktadır. “Şehrin pazarı çok geniştir. Tavuk, kaz gibi kümes hayvanlarının her çeşidi, meyve, sebze burada ucuzdur.” (Mikes, 2014: 44).

16	Pordigoz	Ağustos 15	1 Gün	Ahtapoli Kazası'nda Portigoz Köyü arasında
17	Bergos	Mart İptidası	15 Gün	Lüleburgaz Kasabası
18	Hayvan	Mart 24	3 Gün	Gümölcine Kasabası
19	Seyit Baba	Ekim iptidası	5 Gün	Sultanyeri Kazası
20	Hayvan	Ağustos 25	3 Gün	Türbedere Köyü (Çerzekköy)
21	Hayrabolu	Mart İçinde	1 Hafta	Hayrabolu Kasabası
22	Kalivri	Ağustos 23	1 Hafta	Malkara Kazası'nda Kalviye Köyü
23	Hayvan	Ağustos 6	3 Gün	Şarköy Kasabası
24	Hayvan	Ağustos 15	7 Gün	Şarköy Kasabası
25	Ilıca	Ağustos 10	8 Gün	Keşan Kasabası
26	Ilıca	Mayıs 1	1 Gün	Sofulu Kazası'nda Büyük Derbent Köyü
27	Yayla	Temmuz 18	1 Gün	Sofulu Kazası'nda Büyük Derbent Köyü
28	Kayacık	Temmuz 20	1 Gün	Kayacık Köyü
29	Sultan	Eylül 25	1 Gün	Küçük Derbet Köyü
30	Sofulu	Mayıs 9	3 Gün	Sofulu Kasabası
31	İpsala	Ağustos 9	3 Gün	İpsala Kasabası
32	Fere	Ağustos 9	7 Gün	Ferecik Kasabası
33	Takavur	Ağustos 15	3 Gün	Tekfurdağı Kasabası
34	Zalef	Ağustos 29	2 Gün	Havsa Kazasında Zalef Köyü

Kaynak: EVS, 1319: sayfa belirtilmemiş.

Tablodan da görüldüğü üzere, Edirne Vilayeti panayır bakımından zengin bir bölgeydi. Ancak Tekfurdağı Sancağı vilayet genelinde en az panayır kurulan sancaklardandı. Edirne Vilayeti'ne bağlı 6 sancaktan biri olan Tekfurdağı Sancağı, vilayet içerisindeki panayırlardan % 12'lik pay ile sonlarda bulunmaktadır. Sancakta Takavur, Malkara Kalivri, Hayrabolu ve Türbedere hayvan panayırı olmak üzere 4 panayır kurulmaktaydı. Diğer sancaklardaki panayırlara göre oldukça kısa süreli olan bu panayırlar 3-7 gün arasında sürmekteydi.

Edirne Vilayeti'nde kışın panayır kurulmazdı. Panayırlar, ilkbahar mevsiminde kurulmaya başlar ve sonbahar mevsimine kadar devam ederdi. Panayırlar arasında bir işbirliği mevcut olup açılış ve kapanış tarihleri birbirine çakışmayacak şekilde organize edilirdi. Panayırların başlangıç tarihleri belli bir sıraya konulmuş ve bir panayıra mal getiren tüccar, sırasıyla diğer panayırlara geçmekteydi. Böylece arka arkaya açılan panayırlar, tüccarları Trakya bölgesinde uzun süre tutmaktaydı. Bu durum bize 20. yüzyıl başlarında Trakya'da ticari hayatın oldukça canlı olduğu izlenimini vermektedir.

Öte yandan devlet, panayırların seri olarak farklı tarihlerde düzenlenmesini istiyor ve panayırların birbirleriyle rekabet etmesine müsaade etmiyordu. Çünkü panayırlar arasında oluşabilecek bir rekabet, bir panayıra olan ilgiyi artırırken diğerini azaltabilirdi. Bu durum, panayırdaki mal ve işlem hacminin düşmesine hatta zayıf düşen panayırın iptaline neden olmaktaydı. Buna bağlı olarak da devletin vergi gelirleri düşüyordu. Bu cümleden olarak devlet, her iki panayırın da devamlılığını sağlama adına panayırların açılış ve kapanış tarihlerini kontrol altına almıştır (Şen, 1996: 12). Ayrıca bu durum tüccarın da işine geliyordu. Büyük bir ticari organizasyonun içine ulaşan mallar, bir panayırdaki satılamaz ise diğer panayıra naklediliyor ve burada gerekirse indirime tabi tutularak satılıyordu (Faroqı, 2010:165).

Tabloyu incelediğimizde Tekirdağ sınırlarında kurulan panayırlarda kuruluş sırasına dikkat edildiği görülmektedir. Ancak Ahtapoli Kazası'na bağlı Kostı, Ulgari ve Ayastefanos köylerinde kurulan panayırların 21 Mayıs tarihinde kurulduğuna şahit olmaktayız. Bu panayırların aynı kazaya bağlı köylerde 1 günlük kurulması, geniş kapsamlı organizasyonlar olmaması ve daha çok yerel nitelik taşıması nedenlerinden dolayı merkezi idarenin bu panayırlara müdahalesinin olmadığı kanaatindeyiz.

Yeni bir panayır kurulmak istendiğinde de diğer panayırların kuruluş tarihleri ile çakışmamasına özellikle dikkat ediliyordu.1846 yılında Tekirdağ'da yeni bir panayır açılması bölgeden talep edilmişti. Bu panayırın açılış tarihinin, Uzuncaâbad panayırı ve diğer panayırlara zarar verip vermeyeceği bilindikten sonra gerçekleşebileceği devlet tarafından ifade edilmişti. Panayırın kurulması halinde Uzuncaâbad, Çirpan ve Zağra-i atik panayırlarının zarar göreceği ve dolayısıyla hazine gelirlerini düşüreceğinin tespit edilmesinden sonra bu panayırın açılışından vazgeçilmişti. Devlet, bu panayırın kurulmasına, diğer panayırlarda alışveriş yapan tebaanın zararına sebep olmamak için izin vermemişti (Şen, 1996: 18).

Panayırların sadece ticari ürünlerin pazarlandığı mekânlar olmadığını da biliyoruz. Nitekim Tekfurdağı Sancağı'na bağlı Çorlu Kazası Türbedere Köyü'nde, Ağustos ayının 25'inde hayvan panayırı kurulmaktaydı. 3 gün süren panayır da hayvan alım satımı yapılmaktaydı. Ayrıca Şarköy, Gümülcine ve Kırcaali kasabalarında da hayvan pazarının kurulduğunu görmekteyiz.

Tabloda dikkat çeken bir başka husus ise, panayırların daha çok kırsal alanlarda kurulduğuyula ilgilidir. Kaza merkezlerinde kurulmasına müsaade edilmeyen panayırlar, köylerde ve kasabalarda kurulmuştur. Osmanlı devletinde bu durum genel bir kaideydi. Merkezi idare bu uygulama ile hem yerli şehir esnafını koruma altına almış hem de ticaretin en ücra köşelere kadar yayılmasını sağlamıştır. Tekirdağ Sancağı'nda panayırlar, biri dışında diğerleri köy ve kasabalarda kurulmuştur. Takavur Panayırı merkez kazada kurulurken, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara panayırları kırsal alanlarda kurulmuştur.

Panayırların kırsal bölgelere kurulması, eşkıyalık hareketlerini de beraberinde getirmiş ve devlet, tüccarların zarar görmemesi için emniyetin sağlanmasına özen göstermiştir. 1889 yılında Tekfurdağı ve Çorlu civarında artan eşkıya baskınları yöre halkını bezdirmiş ve halk kaza dışına çıkamaz olmuştu. Eşkuya ile mücadelede Çorlu'daki beş kişilik zabita kuvvetinin yetersiz kaldığı ve böyle bir ortamda Ağustos ayının 18'inde gerçekleşecek olan Balçık panayırına gelecek birçok tüccarın etkileneceği endişesiyle acilen gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir (BOA. DH. MKT. 1649/94). 1909 yılında kurulacak olan panayırların güvenliğini sağlamak üzere Marmara Ereğlisi'ne Musul Torpidosu gönderilmiş ve panayırların bitimine kadar ilgili torpido güvenliği sağlamıştır. Yine Edirne'den Tekfurdağı, Malkara ve Marmara Ereğlisi'ne birer süvari bölüğü gönderilerek panayırların güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır (BOA. DH. MKT. 2822/64). 1890 yılı Ağustos ayının 15'inde gerçekleşen Takavur panayırında Ermeniler arasında olaylar çıkmış ve 20 Ermeni tutuklanarak tüccarların zarar görmesi engellenmiştir (BOA. DH. MKT. 1771/120; BOA. DH. MKT. 1815/24). 1887 yılında Türbedere'de açılacak olan panayıra gelip giden tüccar ve halkın güvenliğini sağlamak amacıyla Çorlu'da bulunan seyyar süvari birliğinin yarısı buraya gönderilmiştir (BOA. DH. MKT. 1446/85).

Devlet, panayırların güvenliğini sağlamada vilayet ve mutasarrıflıklarla koordinasyonu sağlayarak, yerel yöneticilerden panayırların vukuatsız olarak gerçekleştiğine dair raporlar istemiştir. Osmanlı belgelerinde Edirne Vilayeti'nde kurulan panayırların vukuatsız geçtiğine dair raporların merkeze gönderildiğini görmekteyiz. 1901 yılı Ağustos ayının 15'inde geceli gündüzlü 3 gün kurulan Takavur Panayırı'nın vukuatsız olarak sona erdiği (BOA. DH. MKT. 2530/118), 1902 yılı Ağustos ayında gerçekleşen

kilise panayırının (Takavur Panayırı) vukuatsız olarak sona erdiği (BOA. DH. MKT. 578/2), 1905 yılı 31 Mart'ında Hayrabolu'da kurulan Hayvan pazarının vukuatsız olarak gerçekleştiği (BOA. DH. MKT. 956/51), 1906 yılı Ağustos ayının 18'inde Vize Kazası Balçık ve Malkara Kazası panayırlarına gelen tüccarların sağ salim geri döndükleri (BOA. DH. MKT. 1121/83), 1908 yılı Mart 24'ünde Hayrabolu'da, Nisan 1'inde Gümülcine'de kurulan hayvan panayırların vukuatsız olarak gerçekleştiği (BOA. DH. MKT. 1252/54) gibi raporlar merkeze gönderilmiştir.

Tekfurdağı'nda ekonomik ve ticari alanlarda faaliyet gösteren panayırlar olduğu gibi dini ve sosyal içerikli panayırların da kurulduğunu görmekteyiz. Tekfurdağı Sancağı merkez kazada her yıl geleneksel olarak kurulan ve Ermeni Kilisesi tarafından organize edilerek 3 gün süren "Takavur Panayırı" bu tür panayırlara en güzel örnektir (BOA. DH. MKT. 899/80). Bu panayırın kuruluşu eskilere dayanmaktadır. Panayırın geleneksel olarak her yıl kurulduğuyula ilgili en eski belge 1847 tarihlidir (BOA. CD. 251/12509).

Tekfurdağı Sancağı merkez kazada Takavur Ermeni Kilisesi'nde bulunan bir kuyunun ziyareti vesilesiyle her sene Ağustos ayının 19'unda¹⁴⁴ kurulan Takavur Panayırı'na İstanbul'dan ve diğer kentlerden çok sayıda Ermeni katılmaktaydı. Devlet, Takavur Panayırı'nın her sene düzenli olarak kurulmasına önem vermiştir. Dâhiliye Nezareti, 1894 yılında yapılacak panayırın izdihama sebep olacağı gerekçesiyle iptalini istemiş, ancak mesele Meclisi-i Vükela'da görüşülerek gerekli tedbirlerin alınması kaydıyla panayırın iptal edilmemesi kararı alınmıştır (BOA. MV. 81/7).

Merkezi İdare, Takavur Panayırı'nın kuruluş tarihlerinde diğer kentlerden Tekirdağ'a gelecek olan Ermeniler'in ulaşımlarına da kolaylık sağlamıştır. 1909 yılında Ağustos'un 15'inde gerçekleşen panayıra gelen Ermeniler'in nakli için İdare-i Mahsusa'nın İnebolu ve Nimet vapurları seferber edilmiştir. Dönemin siyasi şartları gereği Tekfurdağı halkının Yunan vapurlarını boykot ettikleri zamanda, panayıra Yunan vapurlarıyla gelen Ermeniler bir süre karaya çıkamamış ve kısa bir süre şehre girişte sıkıntı yaşamışlardı.

---

¹⁴⁴ Takavur Panayırının kuruluş tarihi hakkında Osmanlı belgelerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. 1847 tarihli belgede panayırın kuruluş tarihi her sene Ağustos'un 15'i denilmekte iken (BOA. CD. 251/12509), 1894 tarihli başka bir belgede 19 Ağustos (BOA. MV. 81/7), 1909 tarihli diğer belgede ise 15 Ağustos geçmektedir (BOA. DH. MKT. 2914/92). Anlaşıldığı kadarıyla sadece 1894 tarihinde panayırın kuruluşu 4 gün ileri kaydırılarak 19 Ağustos'ta olmuş, diğer zamanlarda ise panayırın 15 Ağustos'ta kurulmuştur.

Dâhiliye Nezareti'nin devreye girmesiyle mesele çözüme kavuşmuş ve Ermeniler'in sevkiyatında yukarıda adı geçen vapurlar görevlendirilmiştir (BOA. DH. MKT. 2914/92).

3.7.2. Fabrikalar ve İmalathaneler

Tekfurdağı Sancağı'nın imalathane ve fabrika açısından zengin bir bölge olduğu söylenemez. Tarımsal yapıya bağlı olarak sancakta daha çok un fabrikaları olmakla birlikte az sayıda dokuma tezgâhları, tuğla ve kiremit imalathaneleri bulunmaktaydı. Sancakta fabrika inşa etmek isteyen Müslim-Gayrimüslim bütün vatandaşlar devlet desteğini görmüşlerdir.

Merkezi İdare, ülke genelinde fabrikalaşmayı artırmak için fabrika inşa etmek isteyen vatandaşlara engel çıkarmayarak gerekli kolaylıkları sağlamıştır. Dimitri isimli kişi, İncecik Nahiyesi Selcik Köyü'ndeki, yıllık 60 kuruş öşür bedeli karşılığında kendi tasarrufunda bulunan 6 dönümlük arazi-i emiriyye¹⁴⁵ üzerine buharlı un fabrikası yapmak için ruhsat talebinde bulunmuştur. Mesele 8 Kasım 1890 yılında Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde görüşülmüş ve arazi-i emiriyye üzerine bir bina inşasının padişah iradesine bağlı olduğu belirtilerek, yıllık öşür bedelini ödemek kaydıyla fabrika yapılmasında bir mahzur olmadığı belirtilmiştir. 17 Kasım 1890 tarihli irade-i seniyye ile de Şûrâ-yı Devlet'in olumlu görüşü doğrultusunda fabrika yapımına ruhsat verilmiştir (BOA. İ. ŞD. 103/6135). 1896 yılında görülen bir başka örnekte ise devlet fabrika tesisinde kullanılmak üzere ülke dışından getirilecek olan makine ve aletler için gümrük vergisi muafiyeti uygulamıştır. Tekirdağ İdare Meclisi azalarından Hıdır Ağa'nın merkez kaza Kurnalı mevkiinde yaptıracığı un fabrikası için ithal edeceği makine ve her türlü aletlerden bir defalığına gümrük vergisi alınmamıştır (BOA. ŞD. 1207/7; BOA. İ. RSM. 6/49). Vergi muafiyeti sadece fabrika aletlerine uygulanmamış, aynı zamanda cami, mektep ve kilise gibi hayrata mahsus olduğu anlaşılan mekânların yapımında kullanılacak alet, edevat ve eşyalardan da gümrük vergisi alınmamıştır (BOA. İ. DH. 1369/ 28).

---

¹⁴⁵ Mülkiyeti devlete ait olup kullanımı belirli şahıslara ait arazilerdir. Bu tür arazilere "arazi-i beytülmal", "arazi-i sultanîye" tabirleri de kullanılırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Pakalın,1994: 68).

Edirne Vilayet Salnameleri'ne göre sancak genelindeki fabrika ve imalathanelerin üretim değerleri şöyledir; Tekfurdağı merkez kazada Banados Caddesi ve Kurnalı mevkiinde iki adet buharlı un fabrikası vardı. Bunlardan birisi 16, diğeri 8,5 beygir kuvvetindeydi ve senede birinde 641.025, diğeri 384.515 kıyye zahire öğütülürdü (EVS, 1309: 355; EVS, 1310: 668). İncik Nahiyesi Selcik Köyü'nde vapur kömürüyle idare olunan 12 beygir kuvvetinde bir un fabrikası olup buradan 2.000 kile hasılat alınmaktadır. Malkara'da on iki ve altı beygir kuvvetinde iki un fabrikası olup bunlardan biri 360.000 ve diğeri 180.000 kuruş kıymetinde zahire öğütürlerdi. Hayrabolu kasabasında dokuz beygir ve Mir Yakup Köyü'nde yedi beygir kuvvetinde iki un fabrikası olup senede 75.000 kile zahire öğütülürdü (EVS, 1310: 668).

Tekfurdağı'nda Mera, Kurnalı ve Kara Bayır mevkilerinde üç adet tuğla ve kiremit ocağı olup bunlardan yılda altmış iki bin adet tuğla ve kiremit (EVS, 1309: 355), Koz Köyü'nde olan kiremithanelerde senede ikişer yüz bin, Kara Bayır'daki kiremithane ise yirmi bin kiremit imal olunurdu. Bunlardan başka Hayrabolu kasabasında dört adet çömlekhane ile Evri ve Kırçakör ve Arzulu çiftliğinde birer kiremithane vardır (EVS, 1310: 669). Çorlu Kasabası'nda üç¹⁴⁶ ve Germiyan Köyü'nde bir olmak üzere toplam dört adet tuğla ve kiremit ocağından bir senede 98.000 tuğla ve 300.000 adet kiremit imal edilirdi (EVS, 1309: 362,363). Merkez kazaya bağlı İncik Nahiyesi'nde 4 kiremithane ve 1 çömlekhane bulunmakta olup üretim miktarı vilayet salnamelerinde belirtilmemiştir (EVS, 1319: 1109).

Merkez Kazada iki adet kıl dokuma tezgâhı olup yün ve pamuk ipliğinden çeşitli eşya dokuması yapılırdı (EVS, 1310: 668). Bazı Hristiyan köylerinde ise çeşitli elbiseler, küpe, kuşak ve keçe dokuma tezgâhları bulunuyordu (EVS, 1310: 664).

3.7.3. Avusturya Lloyd Kampanyası'nın Tekfurdağı Limanındaki Faaliyetleri

Avusturya Lloyd Buharlı Kumpanyası 1836 yılında kuruldu ve ilk seferini 1837 yılında Trieste¹⁴⁷-İstanbul arasında gerçekleştirdi. 1837 yılından 1914 yılına dek Osmanlı limanlarıyla yabancı limanlar arasında ve Osmanlı liman kentleri arasındaki seferlerini

¹⁴⁶ Salnamelerde bazı bilgiler birbiriyle örtüşmeyebiliyor. Örneğin H.1310 Salnamesi'nde "Çorlu'da altı beygir kuvvetinde bir un fabrikası vardı" derken H.1309 Salnamesi'nde bu bilgi üç olarak gösterilmiştir (EVS, 1310: 668; EVS, 1309: 362).

¹⁴⁷ Trieste, bugünkü İtalya'nın kuzeydoğusunda, Adriyatik kıyısında bulunan bir liman şehridir. Kent,1382-1918 yılları arasında Avusturya hâkimiyetinde kalmıştır (Kılıçaslan, 2013: 12).

ara vermeden devam ettirdi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya'nın bölünmesiyle Lloyd filosu da Avusturya toprakları gibi yeni kurulan devletlere taksim edilmiştir. Lloyd'un kurulduğu Trieste'nin İtalya topraklarında kalması nedeniyle kumpanya isim değiştirerek Lloyd Triestino adıyla İtalyan bandırasında seferlerine devam etmiştir (Kılıçaslan, 2013: I, 71).

1880'li yıllarda Lloyd Kumpanyası'nın Akdeniz'deki en önemli üç rakibi Rus Odessa, Fransız Messageries Maritim ve İtalyan Florio kumpanyaları olup, 1887'de Lloyd'un dünya çapında 231 acentesi bulunuyordu¹⁴⁸. Bunlardan Tekfurdağı acentesi, 1890-1909 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Osmanlı liman kentlerindeki Avusturya konsoloslarının aynı zamanda Lloyd şirketinin acentesi olarak hizmet vermesi, kumpanyanın limanlardaki işlerini kolaylaştırmıştır (Kılıçaslan, 2013: 63,67). Aynı şekilde, Tekfurdağı'ndaki Avusturya konsoloslugu hem şehirdeki Avusturya postanesinin hem de bu kumpanyanın acenteliğini de yapıyordu (BOA. BEO. 2873/215461; BOA. BEO. 2835/212561). Acentelerin hukuki, mali ve vapur seferleriyle ilgili görev ve sorumlulukları vardı. Avusturya elçiliği ile koordineli çalışarak kumpanyanın haklarının çiğnendiği durumlarda gerekli girişimlerde bulunmak, limana yanaşan buharlıların yükleme ve boşaltma işlemlerinin sorunsuz yapılması ve kumpanyanın alacaklarının takibiyle ilgili iş ve işlemler acentelerin belli başlı görevleri arasındaydı. Osmanlı liman kentlerinin büyük bir kısmında faaliyet gösteren acenteler, aynı zamanda posta ofisi olarak da hizmet vermekteydiler (Kılıçaslan, 2013: 76-78).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Avusturya vapur şirketleri, özellikle Lloyd Kumpanyası, Osmanlı limanlarında posta ve yük taşımacılığında ön plana çıkmıştır (Demir, 2005:172,173).

20. yüzyıl başlarında Lloyd Kumpanyası vapurları, Tekfurdağı limanında faal bir şekilde yük taşımacılığı yapıyorlardı. Tekfurdağı iskelesine uğramakta olan Lloyd Kumpanyası vapurlarının akşamdan sonra yük indirip bindirmeleri mahalli Rüsûmât

---

¹⁴⁸ Yabancı ülkelere ait kumpanyaların Osmanlı ülkesindeki ticari faaliyetleri doktora tezlerine konu olmuştur. Lloyd Kumpanyası hakkında, M. Emre Kılıçaslan'ın, "*Avusturya Lloyd Kumpanyası'nın Osmanlı İskelelerindeki Faaliyetleri*" ve Süleyman Uygun tarafından hazırlanan "*Mesajeri Maritim Kumpanyası ve Osmanlı Devleti'nde Fransız Sömürgeciliği (1851-1914)*", isimli doktora tezleri bu konuda geniş bilgiler sunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kılıçaslan, 2013: 1-267; Uygun, 2013: 1-335).

İdaresi'nce 1907 yılında yasaklanmıştı. Avusturya sefaretinde bu duruma itiraz edilmiş ve hava muhalefeti nedeniyle vapurların geç kaldığı, gece saat 01.00'a kadar eşya ihracına gümrükçe müsaade olunması istenmiştir. Zaptiye Nezareti tarafından Rüsûmât Emaneti'ne gönderilen yazılarda, ilgili kumpanyanın zarar edebileceği gerekçesiyle gece yüklerini boşaltmalarına izin verildiği bildirilmiştir (BOA. ZB. 370/12; BOA. ZB. 371/2; BOA. ZB. 477/27). Avusturya gemilerinin bu imtiyazı elde etmeleriyle, Almanya sefareti de başvuru da bulunmuş ve gece 01.00'a kadar Tekfurdağı iskelesinden mal sevkiyatına izin verilmiştir (BOA. ZB. 478/45).

II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgali ve akabinde Girit'in Yunanistan'a ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi (5 Ekim 1908) hadiseleri, Osmanlı ülkesinde bu üç devlete karşı protestoların yapılmasına neden olmuştur. Özellikle Avusturya mallarına ve ticaret gemilerine ülke genelinde boykot uygulanmış ve bundan Lloyd Kumpanyası ticari manada büyük zarar görmüştür (Bayur, 1991: 113-114). 10 Ocak 1909 tarihli Sadaret yazısı, Lloyd Kumpanyası'na uygulanan boykotajın devam ettiğini göstermektedir. Gelibolu'ya gönderilmek üzere Giresun ve Tekfurdağı iskelelerinden Lloyd Kumpanyası'nın Maria Tereza ve Orano vapurları, uygulanan boykot nedeniyle yüklerini Gelibolu'ya indirememişler ve Marsilya limanına gitmek zorunda kalmışlardır (BOA. BEO. 3470/260215).

Lloyd Kumpanyası'nın Osmanlı limanlarındaki faaliyetleri sadece ithalat-ihracat ile sınırlı değildi. Bu kumpanyaya ait vapurlar, Osmanlı'nın son dönemindeki siyasi sıkıntılardan dolayı yasak yayınların yurda sokulmasında ve Ermeniler arasındaki haberleşmenin sağlanmasında etkin rol oynamışlardır. Tekfurdağı Ermeniler'i, İstanbul ve diğer Osmanlı kentlerindeki Ermeniler'le siyasi mektuplaşmalarını Osmanlı postaları ile değil, şehir merkezindeki Avusturya Postanesi ve Lloyd Kumpanyası vapurları aracılığıyla yapıyorlardı. Ayrıca Tekfurdağı'nda acente vazifesini ifa eden Avusturya Konsolos Vekili, bazı kimselerin mektuplarını gizli olarak kabul edip, Lloyd vapurlarıyla Tekfurdağı iskelesinden Gelibolu, Çanakkale, İzmir, Midilli, Selanik ve İskenderiye'ye kadar ulaştırıyordu (BOA. DH. MKT. 2110/17). 1896 yılında Lloyd Kumpanyası'nın Venüs Vapuru, içerisinde 125 Ermeni bulunduğu halde İstanbul'dan Marsilya'ya hareket etmiş, Tekfurdağı'na ulaştığında nezaret altında tutulmuş ve hiçbir Ermeni'nin dışarı çıkmasına müsaade edilmemiştir (BOA. DH. TMIK. M. 24/68).

Tekfurdağı Avusturya Postanesi tarafından Lloyd Kumpanyası vapurlarıyla yurdun birçok yerine yasak yayınlar da gönderiliyordu. Paris'te basılan *Terakki* isimindeki yasaklı yayının, İnebolu ve Tekirdağ Avusturya postaneleri vasıtasıyla yurda dağıtıldığı haberi üzerine (BOA. BEO. 3071/230295; BOA. ZB. 595/7), II. Abdülhamit 3 Mart 1907'de bir İrade yayınlayarak, bu yasaklı yayının yurt geneline yayılmasını engellemeye çalışmıştır (BOA. İ. HUS. 151/96).

3.8. Sancağın Gelir ve Gider Durumu

19. yüzyılın sonlarında Tekfurdağı Sancağı'nın gelirleri emlak ve akar, bedel-i askeri, kazanç, ağnam, canavar vergisi¹⁴⁹, aşar bedeli, emlak-ı emiriye, orman hakkı, kereste ve pul resmi, madenler, emlak ve tapu harcı, mahkeme harçları, çeşitli hasılatlar, maaşât tevkifâtı ve emanet gibi kalemlerden oluşmaktaydı¹⁵⁰. Bu kalemlere göre sancağın gelirleri aşağıdaki gibidir.

---

¹⁴⁹ Canavar vergisi, domuz başına alınan vergidir. Anadolu ve Arabistan'da canavar (domuz) beslemek alışılmış bir durum olmamasına karşılık bu vergi daha çok Rumeli vilayetlerinden tahsil edilmiştir (Öznel, 2007: 107).

¹⁵⁰ Sancağın gümrük gelirleri ayrıca incelenmiş olup, bu konuda geniş bilgi için s.187-193'e bakılabilir.

Tablo 48
Tekfurdağı Sancağı'nın 1892/1893 Yılları İtibariyle Gelirleri

Gelirin Cinsi	Kuruş	Para
Emlak ve akar	1.205.063	20
Kazanç	833.339	10
Bedel-i askeri	1.150.037	1
Ağnam	1.182.160	-
Canavar vergisi	13.575	-
Aşar bedeli	5.305.983	-
Emlak-ı emiriye	17.831	13
Çeşitli vergiler	88.779	20
Orman hakkı, kereste ve pul resmi	59.710	10
Madenler	2.053	-
Emlak ve tapu harcı	234.713	9
Mahkeme harçları	143.514	17
Çeşitli hasılatlar	109.106	37
Maaşât tevkifâtı	50.520	13
Maarif-i hassa ianesi	33.210	37
Emanet	10.559	36
Geri alınan ¹⁵¹	18.719	1
Toplam	10.458.916	24

Kaynak: EVS, 1310: 661.

Tabloya göre, sancağın toplam geliri 10.458.916 kuruş 24 paraydı. Bu meblağın yaklaşık % 85'ine denk gelen 8.883.525 kuruş 37 paralık kısmı tahsil olunmuş, geriye kalan 1.575.390 kuruş 27 para ise tahsil edilememiştir. 1892 yılı zarfında sancak gelirlerinden, 914.398 kuruş hazineye ve 8.103.258 kuruş ise Edirne Vilayeti'ne gönderilmiştir. Sancak gelirleri içerisinde aşar bedelinin diğer kalemlere göre payı hayli fazlaydı. 5.305.983 kuruş ile aşar gelirleri, sancağı toplam gelirin yarısına tekabül etmekteydi. Bu durum sancağın tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip olduğunun bir göstergesidir. Aşar gelirlerini emlak ve akar, bedel-i askeri ve ağnam kalemleri takip etmektedir. Sancakta Gayrimüslim yoğunluğuna paralel olarak bedel-i askeri gelirlerinin fazlalığı göze çarpmaktadır. Çünkü bu dönemde Gayrimüslimler askere gitmeyip bedel-i askeri adı altında vergi ödemekteydiler. Sancak gelirleri içerisinde en az paya sahip olanı, maden gelirleridir. Bu durum, Tekfurdağı'nın madenler bakımından zengin bir bölge olmadığına göstergesidir.

¹⁵¹ Salnamede "18.719 kuruş 1 para geri alınan" şeklinde geçen değerle ilgili açıklayıcı bir bilgi bulunamadı. Bu değerın yapılan yanlış ödemeler mi? yoksa krediler mi? olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmadı.

Tekfurdağı Sancağı'nın gelir ve gider durumlarının daha net anlaşılabilmesi için Edirne Vilayeti içerisindeki ekonomik yerinin bilinmesi gerektiği kanaatindeyiz. Aşağıda verilen gelir-gider kalemleri Tekfurdağı Sancağı'nın Edirne Vilayeti'ne bağlı diğer altı sancak içerisindeki ekonomik durumunu göstermektedir.

Tablo 49
1895-1896 Yılları Edirne Vilayeti'ne Bağlı Sancakların Gelir Durumları

Gelirin Cinsi	Edirne Sancağı	Gümülcine Sancağı	Kırkkilise Sancağı	Dedeoğaç Sancağı	Gelibolu Sancağı	Tekfurdağı Sancağı	Toplam
Emlak Vergisi	2.855.740	2.270.395	1.451.502	903.924	1.141.283	1.231.051	9.853.895
Temettu Vergisi	1.862.694	1.560.787	975.522	556.406	698.118	846.883	6.500.410
Bedel-i Askeri	2.687.553	837.728	1.876.867	846.675	1.403.111	1.237.396	8.789.330
Ağnam Vergisi	2.948.585	3.871.935	1.771.507	1.376.430	833.240	969.625	11.771.322
Canavar Vergisi	73.500	3.500	79.710	20.000	22.000	15.725	224.435
Toptan İhale Olunan Aşar Bedeli	3.675.450	6.605.064	715.536	1.571.615	1.467.551	1.460.338	13.505.559
Emaneten İdare Olunan Aşar Bedeli	4.083.305	-	2.423.000	-	767.900	1.306.087	8.580.292
Emlak-ı Miri Muaccelle ve İcar Hasılatı	3.000	10.500	4.248	6.200	6.600	9.360	39.958
Çeşitli Vergiler	324.528	158.355	112.562	126.204	56.360	86.146	864.155
Orman Hakkı, Kereste ve Pul Vergileri	50.000	150.754	931.075	105.552	31.200	49.000	1.317.581
Maden Gelirleri	9.449	5.671	8.700	9.000	11.650	600	45.070
Emlak ve Tapu Harçları	275.000	353.475	200.000	100.000	221.860	165.000	1.315.335
Mahkeme Harçları	358.000	208.884	232.822	130.000	76.500	150.000	1.156.206
Hasılat-ı Müteferrika	265.000	185.327	129.328	60.000	94.666	123.000	857.321
Toplam	19.491.804	1.422.375	10.912.379	5.712.006	6.832.089	7.650.211	64.820.864

Kaynak: EVS, 1319, sayfa belirtilmemiş.

Tabloya göre, Edirne Vilayeti'nin toplam geliri 64.820.864 kuruş olup, Tekfurdağı Sancağı 7.650.211 kuruş gelire Edirne Vilayeti'ne bağlı altı sancak içerisinde üçüncü sırada yer almakta ve vilayet gelirlerinin % 22'lik kısmını karşılamaktadır. Bu oran, sancağın vilayet içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu göstergesidir. Verilen gelir

kalemleri Edirne Vilayeti'nin ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayalı olduğunu göstermektedir. Zira vilayetin aşar ve ağnam gelirleri diğer kalemlere göre hayli yüksek seyretmektedir. Bu meyanda vilayetin 13.505.559 kuruş toptan ihale olunan aşar geliri ile 11.771.322 kuruş ağnam geliri bulunmaktadır. Anadolu ve Arabistan vilayetlerinde pek rastlanmayan canavar (domuz) yetiştiriciliği vergisinin vilayet ekonomisindeki payı ise azımsanamayacak seviyededir.

Tablo 50
1895-1896 Yılı Edirne Vilayeti'ne Bağlı Sancakların Gider Durumları

Giderin Cinsi	Edirne Sancağı	Gümölcine Sancağı	Kırkkilise Sancağı	Dedeğaç Sancağı	Gelibolu Sancağı	Tekfurdağı Sancağı	Toplam
Şer'iyeye	165.594	136.350	122.550	78.825	1.154	115.400	734.119
Dâhiliye	1.388.908	466.520	470.816	288.520	299.260	317.540	3.231.564
Adliye	881.156	263.200	343.992	161.476	152.132	181.920	1.983.876
Maliye	543.481	276.490	265.200	157.290	185.824	172.850	1.601.135
Maaşat-ı Zatiye	433.515	3.381	23.225	22.215	253.126	253.126	870.054
Esham-ı Mütenevvia	254.520	400	2.716	5.434	9.892	12.721	285.683
Jandarma	3.735.498	1.455.878	1.536.863	787.828	913.379	117.599	964.545
Polis	326.198	48.784	55.700	60.486	48.784	52.628	529.580
Orman	69.300	51.000	74.400	17.400	19.200	336.600	267.900
Toplam	7.798.170	2.702.003	2.895.462	1.579.474	1.996.997	2.199.350	19.171.457

Kaynak: EVS, 1319, sayfa belirtilmemiş.

Tabloya göre, gider bakımından Tekfurdağı Sancağı dördüncü sırada bulunmaktadır. *Tablo 49* ve *Tablo 50*'deki gelir gider dengesine baktığımız zaman 7.650.211 kuruş geliri ve 2.199.350 kuruş gideri bulunan sancağın genel bütçeye katkısı 5.450.861 kuruştur.

3.9. Tekfurdağı Gümrüğü ve Gümrük Gelirleri

Gümrük, uluslararası ticarete sınır geçişlerinde ithal veya ihraç eşyasının kontrol edildiği ve vergilendirildiği mekândır. Malların bu geçişleri esnasında alınan vergilere de "gümrük resmi" denirdi (Kütükoğlu, 1996: 263; Çiftçi, 2012: 65). Günümüzdeki uygulamayı ihtiva eden bu tarif, sanayi öncesi dönemlerde şehir ve bölge sınırlarını da kapsamaktaydı. Bu bağlamda gümrükler dâhili ve harici olarak ikiye ayrılmıştı. İç

gümrükler, modern milli devletlerin doğuşundan sonra, merkantilist iktisat politikalarının etkisi ile iç pazar bütünlüğünü sağlama ve yerli sanayiye koruma çalışmaları neticesinde yavaş yavaş kaldırılmaya başlanmıştır. Avrupa'da 19. yüzyıl ortalarında tamamen kaldırılan iç gümrükler, Osmanlı'da 1910 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nde iç gümrükler, sınır gümrükleri, sahil ve kara gümrükleri olarak üçe ayrılmıştı. Kara gümrükleri genelde şehirlerarası iç ticaret mallarına uygulanırken sahil gümrükleri hem dış hem de iç ticaret mallarına uygulanmaktaydı. Osmanlı literatüründe gümrük açısından sınır kavramı, hem iki devlet arasındaki sınırı hem de deniz ile kara arasındaki hattı ifade etmekteydi. Bu cümleden olarak denizden gelip karaya çıkarılan ya da karadan gelip gemiye yüklenerek giden mallardan gümrük vergisi alınmaktaydı. Ticari trafiğin yoğunlaştığı İstanbul, Trabzon, İzmir, Antalya, Selanik, Kefe gibi merkezler nüfus ve ticari hacimleri nedeniyle sadece dış ticarete değil, deniz taşımacılığının ucuz ve kolay olmasından dolayı iç ticarete de önemli gümrük merkezleriydi (Genç, 2000: 198, 199, 204; Kütükoğlu, 1996: 263). Karayolu ile yapılan ticaretten gümrük vergisi alınması kara gümrüklerinin kuruluşunu gerekli kılmıştı. Bursa, Edirne, Erzurum, Diyarbakır, Bağdat, Şam, Halep gibi büyük şehirlerin yanında küçük yerlerde de kara gümrükleri bulunuyordu. Küçük gümrükler genellikle en yakınındaki büyük gümrüklere bağlanır ve iltizama verilmesi ya da bir ferman gönderilmesi durumunda büyük gümrüklerin isimleri yazılır, diğer küçük gümrükler için "ve tevabii gümrükleri" denilirdi (Kütükoğlu, 1996: 263).

20. yüzyıl başlarında Edirne Vilayeti sınırlarında hem kara gümrükleri hem de sahil gümrükleri bulunuyordu. Vilayet içerisindeki 38 gümrük noktasından Tekirdağ, Ereğli ve Banados sahil gümrükleri Tekfurdağı Sancağı dâhilindeydi. Tekfurdağı gümrük gelirlerinin Edirne Vilayeti'ndeki diğer gümrüklerle kıyaslanması bize sancağın vilayet içerisindeki gümrük gelirlerindeki yeri adına önemli veriler sunacağı kanaatindeyiz. Edirne Vilayeti genelindeki rüsûmât idareleri ithalat, ihracat ve sarfiyat-ı dâhiliye gümrük vergileri şöyleydi:

Tablo 51
1894/1895 Yılı Edirne Vilayeti Rüsûmât İdareleri İthalat, İhracat ve Sarfiyat-ı Dâhiliye Gümrük Vergilerini Gösterir Cetvel

İdarelerin İsimleri	Sarfiyat-ı Dâhiliye		İthalat		İhracat		Yekûn ¹⁵²	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
Edirne İstasyon Rüsûmât Müdüriyeti	-	-	469.528	15	35.621	30	505.150	5
Edirne İskele Rüsûmât Memuriyeti	-	-	64.208	21	-	-	64.208	21
Edirne Tekyekapı Rüsûmât Memuriyeti	-	-	3.738	35	4.608	-	8.346	35
Cısr-i Mustafa Paşa Rüsûmât Müdüriyeti	-	-	760.228	1	17.043	27	777.271	28
Hamidiye Rüsûmât Memuriyeti	-	-	210.332	19	606	35	210.939	14
Mahmutlu Rüsûmât Memuriyeti	-	-	2.318	10	712	30	3.031	0
Gelibolu Rüsûmât Müdüriyeti	103.063	30	148.765	10	18.249	10	270.078	10
Bolayır Rüsûmât Memuriyeti	215	30	31	20	3	30	251	0
Galata Rüsûmât Memuriyeti	227	10	34	5	285	15	546	30
Karaçalı Rüsûmât Memuriyeti	31	10	-	-	77	30	109	0
İrice Rüsûmât Memuriyeti	744	10	-	-	1.743	-	2.487	10
Mürefte Rüsûmât Memuriyeti	133.348	20	19.468	30	6.409	20	159.226	30
Şarköy Rüsûmât Memuriyeti	10.899	-	5.194	-	439	10	16.532	10
Havsra Rüsûmât Memuriyeti	25.912	20	10.813	10	350	20	37.076	10
Ganoz Rüsûmât Memuriyeti	35.306	-	942	-	245	20	36.493	20
Tekfurdağı Rüsûmât Müdüriyeti	75.020	1	172.411	21	53.402	20	300.834	2
Ereğli Rüsûmât Memuriyeti	3.379	35	-	-	4.886	-	8.265	35
Banados Rüsûmât Memuriyeti	18.012	20	-	-	219	30	18.232	10
Dedeâğaç Rüsûmât Müdüriyeti	31.329	24	982.067	25	141.519	15	1.154.916	24
İnoz Rüsûmât Memuriyeti	18.078	15	597	-	3.984	31	22.660	6
Mekri Rüsûmât Memuriyeti	493	20	-	-	29	30	523	9

¹⁵² Tablodaki kuruş ve paraların toplamında salnamedeki bilgilerde hatalar bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda tablodaki kuruş ve paralar yeniden toplanarak yekûn tutar doğrulanmıştır. Burada kuruş ve paraların toplamında bir hususun bilinmesi gerekir. Bilindiği üzere 1 kuruş = 40 para'dır. Paralar toplandıktan sonra kuruş kısmına ilave yapılmıştır. Her 40 kuruş, 1 para şeklinde yekûndaki kuruş sütununa eklenmiştir.

Maruniye Rüsûmât Memuriyeti	953	12	-	-	535	20	1.488	32
Semadirek Rüsûmât Memuriyeti	13.242	21	-	-	450	8	13.692	29
Kırcaali Rüsûmât Müdüriyeti	-	-	182.801	15	4.391	25	187.193	0
Karagözler Rüsûmât Memuriyeti	-	-	67.696	30	1.841	15	69.538	5
Kiliseli Rüsûmât Memuriyeti	-	-	34.492	-	1.502	35	35.994	35
Lagoş Rüsûmât Memuriyeti	-	-	46.335	26	3.727	20	50.063	6
Karakılavuz Rüsûmât Memuriyeti	-	-	22.028	20	1.562	10	23.590	30
Tamraş Rüsûmât Memuriyeti	-	-	33.386	4	2.472	32	35.858	36
Selce Rüsûmât Memuriyeti	-	-	6.973	8	1.426	32	8.399	38
Beden İlica Rüsûmât Memuriyeti	-	-	3.270	10	6.525	15	9.795	25
Malkoçlar Rüsûmât Müdüriyeti	-	-	380.175	22	3.913	25	384.089	7
Hamzabeyli Rüsûmât Memuriyeti	-	-	10.226	30	529	15	10.756	5
Çalpdere Rüsûmât Memuriyeti	-	-	80.305	25	452	-	80.757	25
Konak Rüsûmât Memuriyeti	-	-	2.399	24	313	13	2.712	37
Vasilkoz Rüsûmât Memuriyeti	614	30	7.945	-	1.358	20	9.918	10
Ahtapoli Rüsûmât Memuriyeti	632	30	2.159	-	248	15	3.040	5
Vaysal Rüsûmât Memuriyeti	-	-	465	20	43	10	508	30
Yekün	471.495	18	3.731.340	16	321.733	33	4.524.569	27

Kaynak: EVS,1319: 2.

Tabloya göre, 1895 yılında Edirne Vilayeti'ndeki 38 gümrük noktasından 4.524.569 kuruş 27 para gelir elde edilmiştir. Dedeğaç Rüsûmât Müdüriyeti 1.154.916 kuruş 24 para ile vilayette en fazla gelir elde edilen gümrüktür. Tekirdağ Rüsûmât Müdüriyeti ithalat gelirleri, 172. 411 kuruş 21 para ile Edirne Vilayeti'ndeki diğer gümrükleri içerisinde 7. sırada, ihracat gelirleri 53.402 kuruş 20 para ile 2. sırada, genel toplamda ise 300.834 kuruş 2 para ile 38 gümrük içerisinde 3. sırada yer almaktadır. Bu rakamlar Tekfurdağı gümrüğünün işlem hacmi ve sancaktaki ticari yoğunluğun belirlenmesi adına önemli verilerdir. Sancak içerisindeki Ereğli ve Banados Rüsûmât Memuriyetleri'nin ithalat gelirleri bulunmazken, iki memuriyetin toplamda 26.497 kuruş 45 para ihracat gelirlerinin olduğu görülmektedir. Tekfurdağı, Ereğli, Banados gümrükleriyle birlikte sancağın toplam gümrük geliri 327.332 kuruş 7 paradır.

Bu bağlamda sancağın genel gümrük geliri Edirne Vilayeti'nde % 7'lik bir oranı teşkil etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Tekfurdağı gümrük iskelesinde uygulanan vergi tarifesi ise şöyleydi:

Tablo 52
Mahalli Belediye Dairesince Tekfurdağı Gümrük İskelesinden Yolcu, Hayvan ve Eşyanın İthalat ve İhracatından Alınacak Vergi Tarifesi (1899-1900)

Yolculara Uygulanacak Vergi Tarifesi		
Her yolcunun yanında bulunan 1 kantarlık eşyası, 10 yaşından aşağı olan kız ve erkek çocukları ve askerlik hizmetini yapan erler vergiden muaftır. Bunların dışında: Her yolcudan 1 kuruş.		Her yolcu eşyası hakkındaki istisnalar talebeleri de kapsayacaktır. Talebe-i ulümdan 20 para.
Hayvanlara Uygulanacak Vergi Tarifesi		
Mandıra hayvanının her birinden	3 kuruş	
Karasığır öküz ve ineğinden	20 para 2 kuruş	
Beygir ve ineğin her birinden	2 kuruş	
Merkebin (Eşeğin) her birinden	1 kuruş	
Koyun ve keçinin her birinden	20 para	
Kuzu ve oğlağın her birinden	10 para	
Eşyalara Uygulanacak Vergi Tarifesi		
Para	Kuruş	Eşyanın Çeşidi ve Miktarı
1	0	Kapluca, alef (yulaf) ve şa'irin (arpa) her kilosundan
2	0	Kuşyemi, hınta (buğday), keten, mercimek, nohut, bakla, böğrülce, burçak, mısır, çavdar, darı gibi kilosu 20 kıyyeyi ¹⁵³ aşan hububatın her kilosundan
3	0	Tuzun her 100 kıyye-i atikinden (okka)
5	0	Maden kömürünün her kantarından
5	0	Tulum peynirlerinin 100 kıyyeden 25 kıyyeye kadar olan tulumun her adedinden
4	0	40 kıyyeden 80 kıyye-i atika kadar dolu soğan çuvallarının her birinden
5	0	Dakik (un) çuvallarının 50 kıyye ve daha ziyadesinin her adedinden
2	0	Döşemelik mermer taşlarıyla Malta taşlarının her adedinden ve mermer taşlarının daha büyüğünden döşemelik taşlara nispeten vergi alınacak
5	0	Şehriyenin her sandığından
5	0	12 kıyyelik katran dolu tenekelerin her çiftinden
10	0	Her çeşit demir ve sac tahtalarının her kantarından
10	0	Zeytin dolu sepetlerin 50 kıyyeden 60 kıyyeye kadar olanlarının her

¹⁵³ Kıyye bir tartı birimidir. Bunun yerine "okka" da kullanılırdı. 1 kıyye = 400 dirhem = 1.282 gram (Pakalın, 1993: 723).

		birinden
10	0	70'den 80 kıyyeye kadar çimento ve porselen fiçularının her birinden
10	0	Arşınlık söge için ham taşlarla değirmenlik taşların her parçasından yani 1 kantardan 50 kıyyeye kadar olanlardan
10	0	Kaba ve adi sarı kâğıdın 80 kıyye-i atıklık behr denginden
5	0	Hurmanın 30 kıyyelik sandık ve torbasından, incirin 1 kantarlık torbasından
10	0	Kükürt dolu torbaların her birinden ve hasırın her yumağından
10	0	Cam dolu sandıklardan
10	0	Harrub (keçiboynuzu) çuvallarının her birinden
10	0	Patates dolu 50 kıyyeden 60 kıyyeye kadar olan her bir çuvaldan
10	0	Bostan, ayva, üzüm, sebze, et küfelerinin her birinden, her küfe 60'dan 80 kıyyeye kadar olmak üzere
10	0	Portakal ve limon dolu sandıkların her birinden
10	0	Marmara'dan gelen mezar taşlarının her birinden
15	0	Kestanenin 60 kıyyeden 80 kıyyeye kadar her çuvalından
15	0	İrmik çuvallarının 50 kıyyeden 60 kıyyeye kadar olanlarının her birinden
15	0	80 kıyyeden 100 kıyyeye kadar kaplıca dolu çuvalların her birinden
15	0	Şeker, sabun, pirinç çuvallarının 50 kıyyeden 80 kıyyeye kadar olanlarından 15 para ve miktar-ı kıyyesi aşağı olanlardan nispet dairesince vergi alınacak
15	0	Fındık, susam, kırmızıbiber, ceviz, badem çuvallarının 60'dan 80 kıyyeye kadar olanlarından 15 para miktar-ı kıyyesi aşağı olanlardan nispet dairesince vergi alınacak
15	0	Kuru üzüm, nohut, leblebi çuvallarından 50 kıyyeden 80 kıyyeye kadar olanlardan 15 para miktar-ı kıyyesi aşağı olanlardan nispet dairesince vergi alınacak
15	0	80 kıyyeden 100 kıyyeye kadar olan ip ve kendir denklelerinin her birinden
10	0	Kemik çuvallarının 60'dan kıyyeden 80 kıyyeye kadar olanlarından
15	0	Makarna dolu sandıkların her birinden
20	0	Kola sandıklarının 40 kıyyeden 60 kıyyeye kadar olanlarının her birinden
20	0	Hazır yemek sandıklarının 40 kıyyeden 50 kıyyeye kadar olanlarının her adedinden
15	0	Keçi ve koyun boynuzu dolu çuvalların 60'dan 80 kıyyeye kadar olanların her birinden.
20	0	Tahta ve nühasın (bakırın) her kantarından
20	0	Küçük ark fiçularından
10	0	Küçük sirke fiçularından
20	0	Her balyada 4'er adet olmak üzere manda derileri balyalarından
10	0	Her balyada 4'er adet olmak üzere öküz derileri balyalarından
0	1	Dil havyarı fiçularıyla Rum konyak fiçularının büyük ve küçük her adedinden
20	0	Üstüpi sandıklarının beherinden
5	0	Hurma memlu dolumlarda 40 kıyyeye kadar olanlarından 5 para 40 kıyyeden ziyade olanlarından 10 para alınacaktır.
20	0	Kahve ve karabiber çuvallarının 40 kıyyeden 50 kıyyeye kadar olanlarının her birinden
10	0	Manda boynuzu dolu çuvalların 40 kıyyeden 80 kıyyeye kadar olanlarının her birinden
10	0	Yumurta dolu sepetlerin her birinde 600 adet yumurta olandan 10 para

		ziyadesinden 20 para alınacaktır.
20	0	Konyak sandıklarının her adedinden her sandıkta 12 şişe olanlarından
25	0	60 kıyyelik balık fiçılarının her adedinden
30	0	80 kıyyeden 100 kıyyeye kadar olan zeytin fiçısının her birinden 30 para 80 kıyyeden aşağı olanlardan 15 para vergi alınacaktır
30	0	Katran fiçılarının 80 kıyyeden 120 kıyyeye kadar olanlarının her adedinden
30	0	Kalayın 60 kıyyeden 80 kıyyeye kadar olan fiçılarının her adedinden
30	0	Portakal ve limonun her 1000 adedinden
30	0	Sahtiyan balyalarının 60 kıyyeden 80 kıyyeye kadar olanlarının her birinden
20	0	Tavuk, piliç, hindi, kaz, ördek ve güvercin kafeslerinin içinde 60'dan 80 adede kadar olan kafeslerin her birinden
25	0	Keçi kılı dolu çuvalların 60'dan 80 kıyyeye kadar olanın her birinden
0	1	Saçma dolu fiçılarının 120'dan 160 kıyyeye kadar olanın her birinden
30	0	Marmara'dan gelen kabristan taşlarının her birinden
0	1	Zeytinyağı fiçılarının yani 150'den 180 kıyyeye kadar olanın her birinden
0	1	Kırmızı havyar fiçılarının 150 kıyyelik olanlarından
0	1	Siyah havyar fiçılarının her birinden
0	1	Toprak kaplar, kiremit, tuğla, kereste gemilerinin her tonilatosundan ¹⁵⁴
0	1	Çinko fiçılarının 100'den 150 kıyyeye kadar olanlarının her birinden
20	0	Kama ve kibrit sandıklarının her birinden
0	1	Tıbbi ecza, çerçi sandıklarından 80 kıyyeye kadar olanlarının her birinden
20	0	Sigara kâğıdı sandıklarından 80 kıyyeye kadar olanlarının her birinden
0	1	Keçi ve oğlak derilerinin her balyasından 80'den 100 adede kadar olan balyadan
0	1	Manifatura dolu 100 kıyyelik her sandık ve balyadan
0	1	Değirmen taşlarının büyüklerinin her adedinden
20	1	200'den 250 kıyyeye kadar olan küçük ispiroto fiçılarının her adedinden
20	1	Yapağının 150'den 200 kıyyeye kadar olan balyasından
20	1	Koza balyalarının her birinden 40 kıyyeden 80 kıyyeye kadar olanlarından
20	1	Manifatura dolu 200 kıyyeden fazla sandık ve balyalarından kaleminin denkleri dahi bu şartlara dâhil olduğu
20	1	Şişe sandık ve fiçılarının her birinden
0	3	Rugan ve Kuyruk yağı fiçılarında 400'den 500 kıyyeye kadar olanlarından
0	3	Etrafi demir çitlerle cedid çuval balyalarından her balyada 400'den 500 adede kadar olanlarından
0	5	400 kıyyelikten 500 kıyyeliğe kadar olan ispiroto boyalarının her birinden
0	3	400 kıyyelikten 500 kıyyeliğe kadar olan zeytinyağı yedeklerinden
0	3	300 kıyyeden müteceviz mengene ve makine sandıklarının her adedinden

Kaynak: BOA. ŞD. 1926/ 24.

Görüldüğü üzere, Tekfurdağı iskelesinde uygulanan gümrük tarifeleri kalem kalem belirlenmiştir. Ancak bazı eşyalardan gümrük vergisi alınmıyordu. Hükümet-i Seniyye'ye ait her çeşit hayvan, yiyecek ve içecek, eşya, askeri malzemeler, Harbiye,

¹⁵⁴ 1 tonilato = 1 ton = 1000 kg.

Ticaret ve Bahriye Nezaretlerine ait gemilerdeki her türlü mühimmat ve erzak; cami, mektep ve kilise gibi hayrata mahsus olduğu resmi makamlarca kabul edilmiş olan alet ve eşyalar; yolcuların kendilerine mahsus eşyaları ve beraberinde bulundurdukları yiyecek ve içecekler, bilumum göç eşyası, beraber götürebileceği hane zahiresi, tuz ve ekmek iskele vergisinden muaftı (BOA. İ. DH. 1369/ 28).

3.10. Sancaktaki Yabancı Kuruluşların Gelir ve Giderleri

3.10.1. Tekfurdağı Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin Gelir ve Giderleri

Osmanlı Devleti'nde ilk dış borçlanma 1840'larda Galata bankerleri vasıtasıyla kısa vadeli olarak Fransız bankalarından sağlanmıştı. 1854'e gelindiğinde ise Kırım Savaşı'nın yarattığı gelir-gider dengesindeki büyük açık ve savaş ortamının gerektirdiği harcamalar, Avrupa piyasalarında borçlanma sürecini başlatmış oluyordu (Pamuk, 2007: 119). 1854 yılından itibaren Avrupa piyasalarına tahvil satarak borçlanma sürecine giren Osmanlı, çok hızlı bir şekilde yüksek faizle borçlanmış ve 1876 yılına geldiğinde borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmişti (Pamuk, 1994: 46). Dönemin sadrazamı Mahmut Nedim Paşa, 1875 yılına ait borç taksitlerini ödeme olanağının olmadığına kanaat getirerek, Sultan Abdülaziz'in de onayını alarak bir bildirge yayımlatmıştı. Buna göre bu tarihten itibaren iç ve dış borçların faiz ve anapara taksitleri beş yıl süreyle yarıya indirilecekti. Bildirge, alacaklı Avrupa devletlerini endişelendirmiş, ancak devlet 1876 yılında borç ödemelerini tamamen durdurmak zorunda kalmıştı (Kazgan,1985: 692-696). 1875 ile Muharrem Kararnamesi'nin imzalandığı tarih olan 1881 yılına kadar Avrupalı devletler, Osmanlı borçları konusunda bir dizi projeler¹⁵⁵ ortaya atmışlar ve alacaklarını tahsil etme planlarını yapmışlardı (Kazgan,1985: 698).

Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'ndan sonra yabancı devletlerin mali baskısından kurtulmak amacıyla önce iç borçları kapatma girişiminde bulundu. Bu amaçla mahalli alacaklıların temsilcileriyle görüşülerek 1879 yılında bir antlaşmaya varıldı (Karal, 2007: 427). Buna göre başta Osmanlı Bankası ve kısa vadeli iç borç veren Galata bankerlerinin alacakları belli esaslara bağlandı. Rüsûm-ı Sitte İdaresi (Altı Vergi

---

¹⁵⁵ İngiliz Hammond, Fransız Tocqueville, Lord Beaconsfield ve Sir Strafford Nortcote, Comtoir d'Escompte d France Projeleri (Karal, 2007: 698; Özdemir, 2010: 75).

İdaresi) kurularak 10 yıl süreyle devletin 6 önemli vergi kaynağıyla¹⁵⁶ ilgili bütün işlemler bu idarenin kontrolüne bırakıldı (Özdemir, 2010: 74). Osmanlı tarihinde ilk defa devlete ait olmayan bir kurum, Osmanlı vergilerini toplayacak ve böylece borçlar tahsil edilmiş olacaktı. Rüsûm-ı Sitte İdaresi, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin kurulmasına doğru atılmış ilk adım olması yönüyle önemlidir.

Nihayet Osmanlı Devleti, alacaklı İngiliz, Fransız, Avusturya, İtalya ve Almanya devletlerinin temsilcilerini İstanbul'a davet etti ve yapılan görüşmeler neticesinde taraflar arasında 20 Aralık 1881 yılında Muharrem Kararnamesi imzalandı. Böylece uzun yıllar, adeta devlet içinde devlet işlevi görecek olan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi kurulmuş oluyordu. Düyûn-ı Umûmiye (Genel Borçlar) İdaresi'nin merkezi İstanbul'daydı. 5 ülke temsilcisi, 1 Galata bankerleri temsilcisi ve 1 de yerli alacaklıların temsilcisi olmak üzere 7 üyeden oluşuyordu. Üyelerden biri idarenin başkanlığını yürütmekteydi (Özdemir, 2010: 75-77).

Düyûn-ı Umûmiye'nin başlıca görevi, Osmanlı Devleti topraklarında kendisine tahsis edilmiş olan vergileri¹⁵⁷ toplayarak dış borçların anapara ve faizinin ödenmesini sağlamaktı. Devlet, bu hususta idareye her türlü yardımda bulunacak, gerektiğinde askeri destek sağlayacaktı (Karal, 2007: 427).

Bu dönemde Düyûn-ı Umûmiye, Osmanlı Devleti'nin önemli kent ve taşra merkezlerine kadar teşkilatlanmış, İstanbul, Adana, Edirne, Ankara, Bağdat, Konya, İzmir, Trabzon, Bursa gibi kentlerde müdürlükler kurarak kendisine bırakılmış vergileri toplamada bir organizasyon piramidi oluşturmuştu (Kazgan, 1985: 708). Bünyesinde barındırdığı personel sayısı ise dikkat çekici mahiyetteydi. Örneğin, 1912 yılında Osmanlı Maliye İdaresi'nde çalışan personel sayısı 5.472 iken, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nde 8.931 kişi çalışmaktaydı. Merkezdeki üst yönetim ve denetim işlemlerini yabancı kökenli memurlar yaparken, taşra servis hizmetlerini ise yerli memurlar yürütmekteydi (Özdemir, 2010: 84).

---

¹⁵⁶ Bu vergiler şunlardı: Pul vergisi, Alkollü içkiler vergisi, Tütün tekeli gelirleri, Tuz tekeli gelirleri, İstanbul ve çevresi balık avı vergisi, İstanbul, Bursa, Edirne ve Samsun ipek kozası öşür gelirleri (Özdemir, 2010: 74).

¹⁵⁷ Tuz, tütün, ispirto, balık avı, tömbeki, temettü, pul ve damga vergileri, Doğu Rumeli vergileri ile Berlin antlaşmasına göre Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ'ın Düyûn-ı Umûmiye'ye iştirak nedeniyle hükümete verecekleri vergiler (Karal, 2007: 428-429).

20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı'nda Düyûn-ı Umûmiye İdaresi bulunmaktaydı. Edirne Vilayeti'ndeki müdürlüğe bağlı olarak faaliyet gösteren bu idarenin, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazaları ile Ereğli ve Naip nahiyelerinde birer şubesi vardı.

Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren ve merkezi İstanbul'da olan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin yıllık gelirlerinin, devlet gelirlerine oranı yıldan yıla artmıştır. İdarenin gelirleri, 1883 yılında devlet gelirlerinin % 17'si (2.339.766 lira) iken, ciddi bir artış göstererek, 1909 yılında Devlet gelirlerinin % 25,2 sine (7.091.591 lira), 1911-1912 yıllarında ise devlet gelirlerinin % 27'sine (8.162.000 lira) ulaşmıştır (Özdemir, 2010: 80).

Tekfurdağı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin 1892/1893 yılları itibariyle gelirleri 870.732 kuruş, giderleri ise 136.247 kuruş idi. Kazalara göre gelir-gider dağılımı ise şöyleydi:

Tablo 53
Tekfurdağı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Gelir ve Giderleri (1892/1893)

Yer	Gelirler/ kuruş	Giderler / kuruş	Kâr
Tekfurdağı	733.146	113.915	619.231
Çorlu	51.386	11.115	40.271
Hayrabolu	5.168	5.168	-
Malkara	36.861	-	-
Ereğli	44.171	6.049	38.122
Toplam	870.732	136.247	697.624

Kaynak: EVS, 1310: 663.

Tabloya göre, en çok gelir Tekirdağ merkezden elde edilmekteydi. İkinci sırada Çorlu Kazası, üçüncü sırada ise Ereğli Nahiyesi bulunmaktaydı. Ereğli Nahiyesi Düyûn-ı Umûmiye gelirlerinin, Malkara ve Hayrabolu kazalarından yüksek seyretmesi ve Çorlu Kazası ile hemen hemen aynı seviyede olmasında, adı geçen nahiyedeki liman gelirlerinin etkisi büyüktü.

Yukarıda bahsedildiği üzere Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin kuruluş amacı, devlete ait vergileri toplayarak alacaklı devletlerin borçlarını tahsil etmektir. Bu temel görevinin yanı sıra ticari, sınai ve alt yapı yatırımları da idarenin belli başlı görevleri arasındaydı.

Gelir kaynaklarını işletme (tuz işletmeciliği gibi), ortaklaşa kiraya verme (reji idaresi gibi), maden işletmeciliği, balıkçılık ve bağcılığın geliştirilmesi vs. idarenin görevlerine örnek olarak gösterilebilir (Özdemir, 2010: 81). Bu cümleden olarak Tekirdağ Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin oldukça faal olduğu görülmektedir. 1892/1893 yılında Tekirdağ idaresinden 1.817.619 kıyye¹⁵⁸ tuz geliri elde edilmiştir. Yine Tekirdağ idaresi 82.256 kıyye ispiro ve 525.231 kıyye şarap imal etmiş ve Tekirdağ'dan 108.416 kıyye ispiro, 36.191 kıyye şarap yabancı memleketlere gönderilmiştir. Malkara Kazası'nda 18.470 kilo rakı ve 135.967 kilo içki, Çorlu Kazası'nda ise 261.000 kilo şarap üretilmiştir (EVS, 1310: 663).

Düyûn-ı Umûmiye gelirlerinin toplanması esnasında zaman zaman usulsüzlüklerin yapıldığı ve meselenin mahkemeye intikal ettiği görülmektedir. Osmanlı arşivlerinde bu yönde üç dava tespit edilmiş olmasına rağmen bu davaların hepsi de beraatla sonuçlanmış, ceza alan görevli olmamıştır. Tekirdağ Düyûn-ı Umûmiye Müdüriyeti'nden Düyûn-ı Umûmiye Nezareti'ne gönderilen 20.000 kuruş paranın 4.000 kuruşunun eksik çıkması üzerine kendisinden şüphelenilen Düyûn-ı Umûmiye kolcularından Mehmet Ağa mahkemede yargılanmıştır. Yerel mahkemece verilen "men-i muhakeme" kararını temyize götüreren Tekirdağ Düyûn-ı Umûmiye müdürünün temyiz talebi Şûrâ-yı Devlet Temyiz Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. 6 Haziran 1900 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen yazıda adı geçen şahsın suçsuz bulunduğu bildirilmiştir (BOA. DH. MKT. 2355/130). 1910 yılında Malkara Düyûn-ı Umûmiye eski memuru İzzet Efendi, kazadaki memuriyeti sırasında Düyûn-ı Umûmiye gelirlerinden zimmetine akçe geçirdiği ve ilgili idarenin tuz gelirlerinde yolsuzluk yaparak Düyûn-ı Umûmiye İdaresini zarara uğrattığı zannıyla muhakeme altına alınmıştır. Mahalli Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin davayı temyizine rağmen İzzet Efendi beraat etmiştir (BOA. DH. MUI. 120/30). 1912 yılında ise Tekirdağ Düyûn-ı Umûmiye Müdürü Hayri Bey ile Sandık Emni Rıfat Efendi, Düyûn-ı Umûmiye gelirlerinin bir kısmını çaldıkları gerekçesiyle muhakeme altına alınmışlar ve beraat etmişlerdir (BOA. DH. MTV. 36/28; BOA. ŞD. 1944/18).

---

¹⁵⁸ Okka anlamında kullanılan bir tabirdir. 1 kıyye = 1282 gramdır.

3.10.2. Tekfurdağı Reji İdaresi'nin Gelir ve Giderleri

Reji İdaresi, Osmanlı'da tütün tekelinin yönetimini üstlenen yabancı bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. İdarenin kuruluşu 1883 yılına dayanmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, 1876 yılında dış borçlarını ödeyemeyeceğini dünya kamuoyuna ilan etmişti. 1879 yılında mahalli alacaklıların temsilcileriyle görüşerek borç ödeme işlemi belli esaslara bağlanmıştı. Bu bağlamda Rüşum-ı Sitte İdaresi kurularak, içerisinde tütün tekeli gelirlerinin de bulunduğu 6 önemli vergi kaynağı bu idarenin kontrolüne verilmişti (Karal, 2007: 427; Özdemir, 2010: 74,77). 1881 yılında ise Muharrem Kararnamesi imzalanarak tütün tekeli ve tütün öşrü Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'ne devredildi. Bu sıralarda, Fransız tahvil sahipleri, tütün tarımını düzenlemek ve vergilendirmek amacıyla kendilerinin kontrolünde ayrı bir idarenin kurulması için Düyûn-ı Umûmiye'yi ikna ettiler (Quataert, 1987: 24). Çünkü Düyûn-ı Umûmiye, Muharrem Kararnamesi'nin 9. maddesine göre tütün tekeli, kurulacak yeni bir şirkete devretme hakkına sahipti (Kazgan, 1985: 710; Özdemir, 2010: 77). Tahvil sahipleri, iş birliği yapmak ve desteğinden faydalanmak amacıyla hükümete de kar ortaklığı teklif ettiler. Nitekim Düyûn-ı Umûmiye, hükümet ve üç banka grubu¹⁵⁹ anlaşarak, tütün işletmesini 1884 yılından başlayarak 30 yıllığına Reji İdaresi'ne devrettiler (Quataert,1987: 24).

Tekirdağ'da tütün tarımı çoğunlukla Ermeniler tarafından yapılmaktaydı. Tütün ekim ve imal metotları yerli halkça layıkıyla bilinmediği için iyi mahsul alınamamış, bu nedenle sancak dâhilinde tütün tarımı fazla gelişmemiştir. Tekirdağ Reji Müdüriyeti'nin tütün ziraatçılarına desteklememesi ise tütün tarımının gelişmemesinin bir başka nedenidir. Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen 30 Kasım 1910 tarihli yazıda bu durum açıkça görülmektedir. Reji idarelerince tütün ziraatçılarının ihtiyaçlarını giderecek derecede avans verilmesi hususu, ilgili idarenin nizamname ve şartname hükümlerinde yer almaktaydı. Ancak Tekirdağ Reji Müdürü ziraatçılara bu yardımı yapmamıştır. Bunun üzerine tütün ziraatçısı Ermeni Karabet ve arkadaşları durumu şikâyet etmişlerdir. Olaya merkezin müdahale etmesiyle Tekirdağ Reji Müdüriyeti tarafından ziraatçılara cüzi miktarda

¹⁵⁹ Bu bankalar; Viyana'daki Kredit Anstalt ve grubu, Osmanlı Bankası ve grubu, Berlinli Banker Bleichroder ve grubudur (Kazgan, 1985: 710).

yardım yapılmaya başlanmış ancak istenilen sonuç alınamamıştır (BOA. DH. İD. 95-1/9). 1892/1893 yıllarında Malkara’da 210.821 kilogram tütün üretilmiştir. Aynı yıl Malkara, Hayrabolu ve Çorlu reji idarelerinin 505.832 kuruş geliri olduğu tespit edilmiştir (EVS, 1310: 664). Reji gelirlerinin toplanmasında mahkemeye intikal eden hususlar da oluyordu. 1912 yılında Hayrabolu Reji Memuru Mehmet Efendi, Reji gelirlerinden seksen küsur bin kuruşu zimmetine geçirdiğinden dolayı muhakeme altına alınmıştır. Yerel mahkemenin kararını onaylayan Edirne Heyet-i İthamiye kararnamesine itiraz edilerek davanın tetkiki için mahkeme evrakları Şûrâ-yı Devlet Temyiz Mahkemesi’ne gönderilmiştir¹⁶⁰ (BOA. DH. MTV. 21-2/62).

Reji memurlarının zaman zaman yerel halka zulmettikleri görülmektedir. Tekirdağlı çiftçilerin, kentteki reji memurlarının kendilerine zulüm yaptığını belirten şikâyetleri merkeze kadar ulaşmıştır. Merkezi İdare, Edirne Vilayeti’ne durumun araştırılması ve zulmün önlenmesi hususunda 27 Mayıs 1891 tarihli yazıyı göndermiştir (BOA. DH. MKT. 1836/108). 1903 yılında Kaptan Kirkor ve 12 arkadaşı, Tekfurdağı Reji İdaresi’nin tütün ziraatı konusunda yabancılara ve zengin kişilere öncelik gösterdiği, kendilerine izin verilmediğini belirten bir şikâyet telgrafını merkeze göndermişlerdir. Tütün ekimi için Reji İdaresi’ne izin istemeye giden halka, silahlı reji kolcularının zulüm yaptığından bahsedilerek bu zulmün sonlandırılması talep edilmiştir (BOA. TFR. 1. ŞKT. 9/895). Aynı yıl bir başka şikâyette Çorlu tütün ziraatçılarından gelmiştir. Çorlu halkından İbrahim ve 9 arkadaşı, kışın şiddetli geçmesinden dolayı tarlalarına tütün ekmek için Çorlu Reji İdaresi’nden izin istemişler ancak uzun süre bekledikten sonra ret cevabı almışlardır. İzin vermeyen reji memurunun Ereğli Kazası’nın Papazlı Çiftliğine giderek içki içerek sarhoş gezdiği ve tütün ziraatına engel olduğuyla ilgili bir telgraf çekmişler, meselenin çözümünü istemişlerdir (BOA. TFR. 1. ŞKT. 8/761). Ne yazık ki, telgrafın akıbetiyle ilgili bir bilgiye rastlanmadı.

---

¹⁶⁰ Adı geçen reji memuru hakkında hangi kararın verildiğiyle ilgili bir belgeye rastlanılmadı.

BÖLÜM 4: SANCAKTA SOSYAL HAYAT

4.1. Tekfurdağı Sancağı'nda Eğitim ve Öğretim

Osmanlı eğitim sisteminin modernleşmesi II. Mahmut ve Tanzimat devirlerinde başlamıştır. Bu dönemde batının her alanda üstünlüğü kabul edilerek, devletin bütün müesseselerinde ıslahat yapma ihtiyacı hissedilmiştir. Eğitim alanında ilk olarak, 1824 yılında II. Mahmut'un yayınladığı fermanla¹⁶¹ sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu getirilmiştir (Kodaman, 1991: 1-3). Her ne kadar bu ferman eğitim ve öğretime köklü değişiklikler getirmese de ilköğretimin mecburiyetine atılan ilk adım olması açısından önemlidir. Fermandaki hükümlerin sadece İstanbul için geçerli olması ve taşradaki sıbyan mekteplerini kapsamaması şümüllü bir belge olmadığını göstermektedir. Ayrıca sadece erkek çocuklarına devam zorunluluğu getirmesi ve kız çocuklarıyla ilgili bir hükmün olmaması fermanda göze çarpan diğer eksikliklerdir (Erdem, 2013: 87).

Bu fermandan sonra, 1838 yılında Meclis-i Umûr-ı Nâfia tarafından kaleme alınan layiha, Osmanlı Müslüman eğitim sisteminin modernleştirilmesini amaçlayan ilk resmi belgedir. Buna göre okullarda sınıf düzeni ihdas edilmiş ve her sınıfta ayrı derslerin okutulması tavsiye edilmiştir. Hocaların denetlenmesi ve eğitimin erkek çocukları için zorunlu kılınması gibi hususlar layihanın, okul sistemine yenilikçi bir yapı getiren önemli teklifleriydi (Somel, 2010: 54-55; Erdem, 2013: 87-88).

Tanzimat döneminde eğitimin modernleştirilmesi için atılan adımlardan birisi de, 1847 tarihli *Etfâlin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Vecihle Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtib-i Hâceleri Efendilerine İta Olunacak Talimat'* tır. Bu talimatta ders programları, ders araç ve gereçleri, öğretimin nasıl yapılacağı, disiplin kuralları, devam mecburiyeti ve öğrenim süresi gibi hususlar düzenlenmiştir. Ancak talimatname, hocasızlık ve parasızlık yüzünden istenilen düzeyde uygulanamamış ve eski düzende eğitim öğretime devam edilmiştir (Akyüz, 1994: 89; Erdem, 2013: 89).

1857'de Maarif-i Umûmiye Nezareti'nin kurulmasından yaklaşık on iki yıl sonra yayınlanan 1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi Türk eğitim tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın direktifleri

---

¹⁶¹ Fermanın tam metni için bkz. (Mahmud Cevad, 2002: 1-2).

doğrultusunda Şûrâ-yı Devlet'e bağlı Maarif Dairesi'nde hazırlanan bu nizamname, eğitim müesseselerinin batılılaşması istikametinde resmi devlet politikası olarak hazırlanmış ilk kapsamlı belgedir (İhsanoğlu, 1999: 315). Öğretimin zorunlu hale getirilmesi, okulların derecelendirilmesi, öğretimin düzenlenmesi, öğretim kadrosunun bilgisinin ve saygınlığının arttırılması, iyi hayat şartlarının sağlanması, vilayet maarif meclislerinin oluşturulması, öğrenciyi teşvik edici sınav kurallarının konması ve diploma usulünün kabul edilmesi, ilmi kuruluşların tamamlanması, çoğaltılması ve yaygınlaştırılması, üç kısma ayrılan okulların nerelerde ve ne şartlarda açılacağına belirtilmesi bu nizamnamenin çıkarılış sebepleridir (Polat Haydaroğlu, 1993: 23).

Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti'ndeki bütün okullar, Fransız sistemi örnek alınarak, verdiği tahsile göre sınıflandırılmış ve her tahsil derecesinde uyulması ve yapılması gereken işlemler maddeler halinde sıralanmıştır (Kodaman, 1991: 24). Nizamname 198 maddeden¹⁶² ibaret olup, birinci maddesinde mektepler "Mekâtib-i Umûmiye" ve "Mekâtib-i Husûsiye" olarak ikiye ayrılmıştır. Mekâtib-i umûmiyelerin nezareti, emir ve idaresi devlete aittir. Mekâtib-i hususiyenin ise nezareti devlete ait, tesis ve idaresi kişilere ya da cemaatlara aittir (Düstur, I. Tertip, C.2, 1869 M.U.N, s.184). Mekâtib-i Umûmiye statüsündeki okullar şunlardır: Sıbyan Mektepleri (4 yıl), Rüştîye Mektepleri (4 yıl), İdadi Mektepleri (3 yıl), Sultaniler, Mekâtib-i Âliye, Darülmualimât ve Darülfünunlardır. Mekâtib-i Husûsiyeler ise, Müslim ve Gayrimüslim tebaanın açtığı okullar ile yabancıların Osmanlı topraklarında açtığı okulları kapsamaktadır (Kodaman, 1991: 24-25).

Nizamnamenin esas manada uygulanması II. Abdülhamit devrinde olmuştur. Zira bu dönemde sadece İstanbul'da değil, bütün yurttaki ilköğretimden ortaöğretime kadar eğitim veren iptidai, rüştîye ve idadi mekteplerinin açılışı gerçekleştirilmiştir. Tekfurdağı Sancağı kazaları ve köylerinde açılan okullar, II. Abdülhamit dönemi eğitim seferberliğinin taşradaki yansımaları olarak kabul edilebilir.

Tekfurdağı'ndaki okullar Edirne Maarif Müdürlüğü'ne bağlıydı ve merkez ile her türlü yazışmalar bu müdürlük vasıtasıyla yapılmaktaydı. Sancaktaki Maarif Meclisi ve Cemaat Meclisleri, okulların tamirat ve tadilatında etkin rol üstlenmekteydi. 1890

---

¹⁶² 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin tam metni için bkz. (BOA, Y.EE. 112/6; Düstur, I. Tertip, C.2, 1869 M.U.N, s.184-219).

yılında Cemaat-i İslamiye Reisi Nuri Efendi ve azasından Remzi Efendilerin önderliğinde Tekfurdağı'ndaki Müslümanlara ait iptidai mekteplerinin inşası ve masrafları için 19 dükkân inşa ettirilmiştir. Bu dükkânlar taliplilerine ihale ediliyor ve elde edilen kira gelirleriyle de iptidailerin masrafları karşılanıyordu. Bu durum merkezi idarenin dikkatini çekmiş ve dükkânların inşasında emekleri geçen Nuri ve Remzi Efendiler dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı ile Mühendis Begos Efendi ise sanayi madalyası ile ödüllendirilmişlerdir (BOA. MF. MKT. 129/104).

1907 yılına gelindiğinde maarif akarlarından olan bu dükkânların ihalesinde suistimal yapıldığı ve dükkânların bulunduğu mevkiinin günden güne değerlenmesine rağmen, her yıl yapılması gereken icar ihalesinin üç yıllığına yapıldığı şikâyet konusu olmuştur. Şikâyet eden kişi dükkân kiracılarından olan Ermeni Milletinden Agop Efendi'dir. Maarif-i Umûmiye Nezareti'ne ulaşan bu ihbarname, araştırılmak üzere Tekfurdağı Mutasarrıflığına havale edilmiştir. Tekfurdağı Mutasarrıfı meseleyi araştırmış ve böyle bir durumun olmadığını, ihbar eden kişinin ortaya çıkararak mesele hakkında izahat yapması gerektiğini bildirilmiştir (BOA. MF. MKT. 988/25). Ne yazık ki, yaptığımız araştırmalarda meselenin akıbetiyle ilgili bir bilgiye rastlanılmadı.

Tekfurdağı Sancağı'ndaki eğitim hakkında, Mutasarrıf Şeref Paşa'nın 17 Aralık 1902'de Rumeli Vilayât Nezareti Müfettişliği'ne gönderdiği yazı, önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Buna göre, Müslim ve Gayrimüslim halk çocukları için köylerde usûl-i atık ve kasabalarda usûl-i cedid ile eğitim veren iptidailer faaliyet göstermekteydi¹⁶³. Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarında erkek (zükûr) rüştiyesi ve merkez kazada ise kız (inâs) rüştiyesi bulunuyordu. Merkez kazada “*bir de muntazam mekteb-i idadi*” mevcuttu. Rüştiyeler ile emlâk-ı hümayuna ait olan köylerin dışındaki diğer köylerdeki

---

¹⁶³ Usûl-i Cedid: 1869'dan itibaren geleneksel eğitim veren sıbyan mekteplerinin yanında “Usûl-i Cedîde Mektebi” ya da “İptidai Mektebi” adı altında yeni ilkokullar açılmıştı. Yeni açılan iptidailerde usûl-i cedid ile eğitimi verilme başlandı ve bu sistemde, okuma ve yazmada geleneksel uzun heceleme yerine kelimeyi doğrudan okuma metodu benimsendi. Ayrıca öğrenci sırası, öğretmen kürsüsü, kara tahta, tebeşir, harita gibi ders ve araç gereçleri kullanılmaya başlandı (Akyüz, 2012: 207-209). II. Abdülhamid devrinin sonlarına doğru ibtidai mektebi kavramı oldukça yaygınlaşmış ve geleneksel mahalle mektepleri dahi ibtidai mektebi diye adlandırılır olmuştur. Bu meyanda, eski tarz okullarla devlet okullarını birbirinden ayırt edebilmek için mahalle mekteplerine “geleneksel yöntemlerin uygulandığı ibtidai mektepler” (usûl-i atika üzere ibtidâî mektebi), devlet okullarına da “usûl-i cedide uygulayan ibtidâî mektepler” (usûl-i cedide üzere ibtidâî mektebi) tabiri kullanılmaya başlandı (Somel, 2010: 146).

mekteplerdeki öğretmenlerin maaşları ve mekteplerin masrafları eskiden beri kendi cemaatlerince karşılanmaktadır. İcabında İslam, Rum, Ermeni gibi, sancakta okulları bulunan cemaatler kendi okullarının tamiratını kendileri yaptırırmaktaydı. Her sene Mekteb-i İdadi Müdürü ve öğretmenleri tarafından sancaktaki okullar nazar-ı teftişten geçirilirdi. 1902 yılı itibariyle sancaktaki 7 köyde (isimleri belirtilmemiş) henüz mektep bulunmamaktadır. 9 köyün mektebi ise tamire muhtaç vaziyettedir. Mevsim kış olduğu için bu okulların tamiratının mümkün olamayacağı ve hasat vakti olmadığı için de halktan yardım talebinde bulunmanın doğru olmadığı beyan edilmiştir (BOA. TFR. İ. ED. 1/9).

Tekfurdağı Sancağı'ndaki eğitim öğretim kurumlarını medreseler, iptidailer, rüştiyeler, İdadi ve Gayrimüslimlerin açtığı okullar olarak sınıflandırabiliriz¹⁶⁴.

4.1.1. Medreseler

Osmanlı Klasik Dönemi'nde medreseler, din ve hukuk alanındaki en yaygın yükseköğretim kurumlarıydı (Tekeli ve İlkin, 1999: 11). Osmanlılarda ilk medrese, bir vakıf kuruluşu olarak Orhan Bey zamanında İznik'te açılmış ve ilk müderrisi de ünlü düşünür Davud-ı Kayseri'dir (Akgündüz, 1997: 248). Medreselere, sıbyan mekteplerini bitiren ya da en az sıbyan mektebi düzeyinde eğitim almış erkek öğrenciler kaydolmaktaydı. Öğrenci sayısı, ait olduğu vakfın şartlarına ve binanın büyüklüğüne göre değişse de bir medresedeki öğrenci sayısı 20-30'u geçmezdi (Akyüz, 2012: 69). Örneğin Tekfurdağı'nda bulunan Malkara'daki Turhan Bey Medresesi'nin 1902'de öğrenci sayısı 15'ti (MNS, 1319: 320-321).

¹⁶⁴ Sancaktaki eğitim kurumlarının tespitinde, Maarif Nezareti Salnameleri, Edirne Vilayet Salnameleri, II. Abdülhamit Dönemi Maarif Nazırlarından Ahmet Zühtü Paşa'nın Yıldız Arşivinde bulunan 1894 tarihli raporu, Tekfurdağı Mutasarrıfı Şeref Paşa'nın 17 Aralık 1902'de Rumeli Vilayât-ı Nezareti Müfettişliği'ne gönderdiği yazı ve Osmanlı arşiv belgeleri referans olarak kullanılmıştır. Mehmet Ö. Alkan'ın "*Tanzimat'tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri*" isimli eserine de başvurulmuş ancak bu eserde Tekfurdağı Sancağı'nın 1905-1908 verileri ile yukarıda saydığımız kaynakların verileri arasında ciddi farklar bulunduğu için eserde geçen bilgileri kullanamadık. Örneğin, söz konusu eserde 1905-1908 yılları arasında Tekfurdağı Sancağı'nda toplamda 8 iptidai, 2 rüştiye ve 1 idadi bulunduğu belirtilmektedir. Buna karşılık dönemin Tekfurdağı Mutasarrıfı Şeref Paşa 7 köy hariç bütün köylerde iptidai bulunduğunu, Tekfurdağı, Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kaza merkezlerinde birer adet olmak üzere toplamda 4 rüştiye ve merkez kazada 1 idadi bulunduğunu belirtmektedir. Bu dönemde Tekfurdağı Sancağı'nda 261 köy olduğuna göre sancakta 254 civarı iptidai bulunması gerekmektedir. Ayrıca aynı eserin 1894-1895 verilerinde İslam iptidai sayısı 172 olarak, 1905-1908 verilerinde bu sayı 8 olarak gösterilmiştir. Bunun teknik bir hatadan kaynaklandığını düşünerek bu eserdeki verileri kullanmayı riskli bulduk. Mehmet Alkan'ın eseri için bkz. (Alkan, 2000: 93, 122).

Klasik Dönem Osmanlı medreseleri, hâşiye-i tecrit, miftah, kırklı ve hariç elli, dâhil elli, altmışlı ve sahn gibi kademelerden oluşmaktaydı. Bu derecelendirmelere göre, her seviyede görülen dersler de farklılık arz etmekteydi. Okutulan dersler dini ve hukuki ilimler, müspet ilimler ve alet ilimleri olarak üçe ayrılmaktaydı (Akyüz, 2012: 70). Orta ve alt kademedeki medrese öğrencilerine “softa”, üst kademe medrese öğrencilerine ise “danişment” denilmekteydi. Medreselerin öğretim kadrosu da “müderriş” ve onun yardımcısı pozisyonundaki “muid ”lerden oluşuyordu (Tekeli ve İlkin, 1999: 17).

1902 yılı itibariyle Edirne Vilayeti genelinde 48 medrese bulunmaktadır. Bu medreselerden 24’ü Edirne Sancağı, 21’i Gümölcine Sancağı, 2’si Kırkkilise Sancağı, 1’i Gelibolu Sancağı ve 1’i de Tekfurdağı Sancağı’nda faaliyet göstermektedir (MNS, 1319: 320-321). Görüldüğü üzere Edirne Vilayeti içerisinde en az medresenin bulunduğu sancaklar, Gelibolu ve Tekfurdağı’dır. Tekfurdağı’ndaki medrese Malkara Kazası’nda bulunmakta olup, medreseye ilişkin bilgiler şöyledir.

Tablo 54
Malkara Kazası’ndaki Medreseye Dair Bilgiler

Liva	Kaza	Medresenin İsmi	Mahalli	Müderriş	Talebe Sayısı	Medresenin Banisi
Tekfurdağı	Malkara	Turhan Bey	Kale İçi	Hafız Emin Efendi	15	Turhan Bey

Kaynak: MNS, 1319: 320-321.

Osmanlı medreselerinde yıllık tatiller, üç aylar olarak adlandırılan, Recep, Şaban ve Ramazan aylarında yapılmaktaydı. Bu aylarda öğrenciler, hem kendi bilgilerini pekiştirmek hem de dini konularda halkı aydınlatmak için farklı bölgelere gönderiliyorlardı. Köy köy dolaşarak halka nasihat etmeleri karşılığında, köylülerin de para, yiyecek ve giyecek yardımı yaptıkları bu uygulamaya “cerre çıkmak” deniliyordu (Hızlı, 1997: 160). Abdülaziz Bey’in *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* isimli eseri cerr usulü hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir:

“ (...) Medresede eğitim gören talebelere medrese-nişîn olup Arapçayı anlayabilecek hale gelenlerin pek çoğu kendi tabirlerince ‘cerre gideceğini’ müderriş’e bildirir. Hicrî senenin Recep ayının başından Ramazan Bayramı’na kadar devam eden bu taşraya gidişe ‘Şuhûr-ı Selâse (üç aylar) cerri’ denir.

Müderriş, cerre gideceklerin isimlerini kaydeder, her birine birer ‘ilmühaber’ verir. Onlar da Bâb-ı Meşihat’ta talebe işleriyle uğraşan ve ders vekili denilen zata başvurur, gönderme ruhsatını havi vesikaları ve gidecekleri yerdeki müftü efendilere hitaben yazılmış, talebelerin himaye olunmasını isteyen tavsiye mektuplarını alırlar. Gittikleri yer vilayet ve sancak ise ellerindeki kâğıtları müftü efendiye, kaza merkezine gitmişlerse kaymakama verirlerdi. İstanbul’dan gelen bu talebeler vilayet merkezleri, sancaklar ve kazalarda camilere veya iskân ve tedris için yerler varsa oralara yerleştirilirler. Her gün tayin edildikleri camide namazdan sonra halka vaaz verip dini nasihatte bulunurlardı.” (Abdülaziz Bey, 2002: 78).

19. yüzyılın sonlarında İstanbul’dan Tekfurdağı ve diğer Osmanlı kentlerine denizyolu ile birçok medrese talebesinin cerre gönderildiği görülmektedir. Elimizde bulunan birçok belgede, Dersaadet Liman Dairesi’nden gönderilen yazılarda cerre giden öğrencilerin hangi iskelelerden, hangi vapurlarla, nerelere gideceklerine dair bilgiler mevcuttur. Bu dönemde Tekfurdağı iskelesinin İstanbul açısından ne derece önemli olduğunu vurgulamak adına birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

Cerre gidecek talebe-i ulûmdan olup, yanlarındaki ilmühaberlerle 21 Aralık 1893 Perşembe günü liman dairesine müracaat eden 24 öğrenci İdare-i Mahsusa’nın Hasan Paşa vapuruyla Trabzon’a, 16 öğrenci İdare-i Mahsusa’nın Tekfurdağı vapuruyla, Erdek, Karabiga, Şarköy ve Tekfurdağı İskelelerine, 14 Öğrenci Avusturya’nın Lloyd Kumpanyası vapuruyla, İzmir, Midilli, Rodos ve Beyrut’a, 90 öğrenci aynı kumpanyanın Flora vapuruyla Çanakkale, Karaağaç, Kavala ve Selanik’e, 16 Aralık 1893 Cumartesi günü 9 öğrenci İdare-i Mahsusa’nın Burgaz vapuruyla Tekfurdağı ve İzmit’e, 26 öğrenci Anadolu vapuruyla Bandırma’ya, 16 öğrenci Yunan vapuruyla Ayvalık, İzmir, Çanakkale, Bozcaada ve Gelibolu’ya sevk edilmiştir (BOA. Y. PRK. ASK. 96/40).

7 Recep 1312/4 Ocak 1895 Cuma günü, İdare-i Mahsusa vapuru ile 13 öğrenci Tekfurdağı, Gemlik, Mudanya, Bartın’a, Yunan Kumpanyası’nın Rumeli vapuruyla 40 öğrenci Gelibolu, Çanakkale, Bozcaada, Midilli, Edremit, İzmit ve Ayvalık’a, Pazartesi günü İdare-i Mahsusa vapuruyla 7 öğrenci, Tekfurdağı, Erdek, Silivri, Karamürsel, Karabiga’ya, 27 Recep 1312/24 Ocak 1895 Perşembe günü, İdare-i Mahsusa vapuruyla 27 öğrenci, Ereğli, Bartın, Sinop, İnebolu, Samsun, Ünye, Ordu, Trabzon, Rize, Mudanya ve Karabiga’ya, Lloyd Kumpanyası vapuruyla 21 Öğrenci, Çanakkale, Kavala, Selanik, İzmir’e, Yunan Bandıralı Kefalonya vapuru ile 1 öğrenci Varna’ya gönderilmiştir (BOA. Y. PRK. ASK. 102/66). 8 Recep 1313/25 Aralık 1895 Çarşamba

günü, İdare-i Mahsusa vapurlarıyla 61 öğrenci Tekfurdağı, Gelibolu, Çanakkale, Bandırma, İzmit, Mudanya, Trablusgarp, Bingazi ve Midilli'ye gönderilmiştir (BOA. Y. PRK. ASK. 1038/38).

Görüldüğü üzere Tekfurdağı, İstanbul için sadece ticari ve ekonomik gelişmelerde lojistik bir üs olmanın ötesinde eğitim alanında da vazgeçilmez öneme sahipti.

4.1.2. İptidai Mektepleri

İlköğretim seviyesinde eğitim veren iptidailer, kaza merkezlerinde ve köylerde kurulmuşlardır. Müslüman ve Gayrimüslim ayrımı yapılmadan sancaktaki birçok köyde iptidai mektepleri açılmıştır. Bu iptidailerden köylerde olanlar usul-i atik, kaza merkezlerindeki ise, usul-i cedit ile eğitim vermekteydi (BOA. TFR. İ. ED. 1/9). II. Abdülhamit'in saltanatının ilk yıllarından itibaren Tekfurdağı köylerinde açılan ve ismini tespit edebildiğimiz iptidailer şöyledir: Merkez kazaya bağlı Yukarı Kılıçlı, Aşağı Kılıçlı, Yaya Başı, Bazir, Karahisar, İpşur, Öreckli, Benados, Ayvatfakı Köyleri İptidaisi, Hayrabolu Kazası Kadriye Köyü İptidaisi ve Çorlu Kazası'na bağlı Muratlı, Karamehmet, Maksutlu, Sevindikli, Çevrim Kaya, Sazılar, Kırk Kepenkli, Dere Gündüzlü, Balabanlı Kadı Çiftliği köylerinde İnâs (Kız) İptidaileridir (MNS, 1319: 329-330; MNS, 1321: 298). Sancaktaki iptidai sayıları hakkında en kapsamlı bilgiler H.1310 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi ile II. Abdülhamit Dönemi Maarif Nazırlarından Ahmet Zühtü Paşa'nın 1894 yılında hazırladığı raporda yer almaktadır. Zühtü Paşa'nın raporu sancaktaki Gayrimüslim tebaanın açtığı okullarla ilgili bilgi verirken H.1310 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi hem Müslüman hem de Gayrimüslimlere ait sayısal veriler içermektedir. Bunun dışındaki Maarif Nezareti Salnameleri ve Osmanlı arşiv belgelerinde de iptidailerle ilgili bilgiler mevcuttur ancak bütün sancağı kapsayacak şekilde şümüllü bilgiler değildir. Bu bağlamda, bir fikir vermesi açısından Ahmet Zühtü Paşa'nın raporu ile H.1310/1893 Salnamesi'ndeki bilgilerin değerli olduğu düşüncesindeyiz. Zühtü Paşa'nın raporuna "Gayrimüslim Mektepleri" başlığında değineceğimiz için burada H.1310/1893 Salnamesi verilerini irdeleyeceğiz.

Tablo 55
Tekfurdağı Sancağı'ndaki İptidailer ve Öğrenci Sayıları (1892-1893)

Cemaatler	İptidai Sayısı	Öğrenci Sayıları	
		Erkek (Zükûr)	Kız (Înâs)
Müslüman	129	3358	935
Rum	46	3249	702
Ermeni	6	821	487
Protestan	2	38	34
Bulgar	5	81	-
Katolik	1	15	-
Yahudi	2	150	50
Toplam	191	7712	2208

Kaynak: EVS, 1310: 661.

Tablodan da görüleceği 1893 yılı itibariyle sancak genelinde 191 iptidai bulunmaktadır. 1902 yılına gelindiğinde bu rakam hayli artmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Mutasarrıf Şeref Paşa'nın Rumeli Müfettişliği'ne gönderdiği yazıya göre 1902 yılı itibariyle sancaktaki sadece 7 köyde (isimleri belirtilmemiş) iptidai bulunmayıp, bunların dışındaki bütün köylerde iptidailer açılmıştır (BOA. TFR. İ. ED. 1/9). 1902 yılında sancak genelindeki köy sayısının 261 olduğunu kabul edersek (EVS, 1319: 1106), 254 köyde iptidai mektebinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Tabloda dikkat çeken husus, sancaktaki demografik yapının kozmopolit olduğu ve bu durumun eğitim kurumlarına da yansdığıdır. 1893 yılı itibariyle 129 adet Müslüman, 62 adet Gayrimüslim iptidaisinin olduğu sancakta, Gayrimüslimlerde en fazla iptidaiye sahip kesim Rumlar'dı. Kız öğrenci sayısının azımsanamayacak seviyede olduğu ve erkek öğrencilerin neredeyse 1/3'üne denk geldiği görülmektedir.

İptidailerde genelde tek öğretmen bulunuyordu ve öğretmenin maaşını da veliler karşılıyordu. Osmanlı arşivindeki yaptığımız araştırmalarda 1907-1908 yıllarında Hayrabolu Kazası'nın köylerine yapılan öğretmen atamaları bu durumu kanıtlar niteliktedir. Hayrabolu Kazası Karaburçak Köyü İptidai mektebi muallimliğine senelik 80 kile buğday ücreti köylüler tarafından karşılanmak üzere Ahmet Efendi (BOA. MF.

MKT. 985/53), Sırsıllı Köyü İptidai mektebi muallimliğine senelik 100 kile buğday ücreti köylüler tarafından karşılanmak üzere Hafız Hüseyin Efendi (BOA. MF. MKT. 987/28), Kozyörük Köyü İptidai mektebi muallimliğine senelik 100 kile zahire ücreti köylüler tarafından karşılanmak üzere Hafız Beyazıt Efendi (BOA. MF. MKT. 991/67), Bozakçı ve Çerkez-i Müslim köyleri İptidai mektepleri muallimliklerine senelik 35 kile buğday ve 35 kile arpa ücreti ile Hafız Ahmet Efendi, aylık 7 kile buğday ücretle İbrahim Efendi köylüler tarafından karşılanmak üzere Hafız Beyazıt Efendi (BOA. MF. MKT. 992/79), Danişment Köyü İptidai mektebi muallimliğine senelik 50 kile buğday ücretle köylüler tarafından karşılanmak üzere Hüseyin Efendi (BOA. MF. MKT. 999/33), Deli Bedir Köyü İptidai mektebi muallimliğine senelik 80 kile zahire ücretle köylüler tarafından karşılanmak üzere Akif Efendi (BOA. MF. MKT. 1011/81), Susuz Müslim Köyü İptidai mektebi muallimliğine senelik 60 kile hinta ücreti köylüler tarafından karşılanmak üzere Hafız Osman Efendi (BOA. MF. MKT. 1041/34) ve Tekfurdağı merkez kazası Karaca Halil Köyü İbtidai Mektebi muallimliğine, Edirne Darü'l-Muallimin mezunlarından İbrahim Efendi tayin edilmiştir. Muallimin maaşı aylık 100 kuruş olup, köylüler tarafından karşılanacaktır (BOA. MF. MKT. 1060/22). Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere köylerdeki iptidailerde görev yapan öğretmenlerin maaşı zahire hesabıyla köylüler tarafından karşılanmaktadır.

4.1.3. Rüştîye Mektepleri

1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin 18-32. maddeleri, günümüzün ortaokulları diyebileceğimiz rüştîyelerin durumuna açıklık getirmektedir. Buna göre, 500 haneyi geçen bir kasabanın halkı tamamen Müslüman ise İslam Rüştîyesi, Hristiyan ise Hristiyan Rüştîyesi açılacaktır. İslam ve Hristiyan halkın birlikte yaşadığı kasabalarda Hristiyanların rüştîye açabilmesi için 100 haneden fazla nüfusa sahip olmaları gerekmektedir. Rüştîyelerin her türlü inşa giderleri, öğretmen ve hademe maaşları vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacaktır. Rüştîyelerin öğrenim süresi 4 yıl olup iptidai mektebini bitiren ve şahadetname alanlar bu okullara kayıt olabilecektir (Düster, I. Tertip, C.2, 1869 M.U.N, s.187). Rüştîyelerde okutulacak dersler aşağıdaki gibidir.

Tablo 56
1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'ne Göre Rüştiyelerde Okutulacak Dersler

Okutulan Dersler
Mebadi-i Ulum-ı Diniye
Lisan-ı Osmanî Kavaidi
İmla ve İnşa
Yeni Tertip Üzere Kavaid-i Arabiye ve Farsiye
İlm-i Hesap
Defter Tutmak Usulü (Muhasebe)
Tersim-i Hutût (Hat)
Mebadi-i Hendese (Geometri)
Tarih-i Umumi ve Tarih-i Osmani
Coğrafya
Cimnastik

Kaynak: Düstur, I. Tertip, C.2, 1869 M.U.N, s.188.

Bu derslerden başka ticaretin gelişmiş olduğu kentlerde bulunan rüştiyelerde zeki ve istekli öğrenciler varsa, 4. sınıfta Fransızca dersi de okutulacaktır. 1890 yılında Tekfurdağı Mutasarrıfı Mehmet Salih Bey merkeze bir yazı göndererek rüştiyeye Fransızca dersinin konulmasını talep etmiştir. Meseleyi dikkate alan Maarif Nezareti, Tekfurdağı Rüştiyesi ders programına Fransızca dersini ilave etmiş ve Fransızca öğretmeninin ücretini de öğrenci başına toplanacak paradan karşılanması istenmiştir (BOA. MF. MKT. 120/50).

Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin 25. ve 26. maddelerinde rüştiyelerdeki tatiller ve mezuniyet şartları düzenlenmiştir. Müslim ve Gayrimüslim rüştiye mekteplerinin tatil-i umumi zamanı Ağustos'un başlangıcından üçüncü haftası sonuna kadar 22 gündür. Her rüştiyenin Temmuz başında dersleri tatil olup 15 gün müzakereye ve Temmuzun 15'inden sonuna kadar, 15 gün dahi imtihana mahsus olduğundan imtihanların bitiminde mekteplerin hepsi kapanıp Ağustosun 23. günü tekrar açılacaktır. Bu tatilden başka, İslam Rüştiyesi için Ramazanın üçüncü haftası bitiminden Şevval'in birinci haftası sonuna kadar 15 gün ve Kurban Bayramı için bir hafta tatil olunarak bundan ve Cuma tatilinden ve sair özel günlerden başka tatil yapılmayacaktır. Gayrimüslim

mektepleri her milletin ibadet ve özel günlerinden başka günler tatil edilmeyecektir. Ayrıca bütün rüştiyeler cülus-ı hümayuna tesadüf eden günlerde de tatil edilecektir. Rüştiyede tahsil müddetini tamamlayıp, imtihan nizamnamesi mucibince şahadetname alanlar, idadi imtihanlarına kabul edilecek, yapılan imtihanda başarısız olanlar istedikleri takdirde bir sene daha mektepte kalabilecektir (Düstur, I. Tertip, C.2, 1869 M.U.N, s.188-189).

Tekfurdağı Sancağı dâhilinde Müslümanlara ait¹⁶⁵ bir kız rüştiyesi ve üç erkek rüştiyesi bulunmaktadır. Kız rüştiyesi merkez kazada, erkek rüştiyeleri ise Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kazalarında eğitim öğretimine devam etmektedir¹⁶⁶. Tekfurdağı Kız Rüştiyesi 1884 yılında açılmış ve 20. yüzyıl başlarında Mustafa Akif Efendi'den kiralanmış hanede eğitim vermektedir (BOA. MF. MKT. 1050/18; EVS,1301: 233). 1907 yılında bu binanın eksiklikleri olup, tamire muhtaç vaziyettedir. Hazırlanan keşif defterinde rüştiyenin eksikliklerinin tamamlanabilmesi için 2400 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Maarif Nezareti rüştiyeye lazım gelen eşyaların alınabilmesi için gerekli paranın sarfına izin vermiştir (BOA. MF. MKT. 983/80). Sancaktaki diğer rüştiyelerden olan, Hayrabolu Rüştiyesi 1884 yılında 44.000 kuruş ve Malkara Rüştiyesi 1886 yılında 50.000 kuruş harcanarak açılmışlardır (MNS, 1319: 329-330; MNS, 1321: 298). Hayrabolu Rüştiyesinin biri öğretmenlere, üçü öğrencilere ve biri de hizmetlilere ayrılan beş odası bulunmaktadır. Yüksek ve ahşap bir binaya sahip rüştiye, Merkez Caddesi üzerindedir (Caferzade Mehmet Tevfik, 1989: 57).

20. yüzyıl başlarında sancaktaki rüştiyelerdeki öğrenci sayılarında artmalar ve eksilmeler göze çarpmaktadır. Yıllara göre rüştiyelerdeki öğrenci ve öğretmen sayısı aşağıdaki gibidir.

---

¹⁶⁵ Sancakta Gayrimüslimlerin açtığı rüştiye derecesinde mektepler de bulunmaktadır. Gayrimüslim rüştiyeleri, Gayrimüslimlere ait okullar başlığı altında incelendiği için burada değinilmemiştir.

¹⁶⁶ Esasında sancaktaki rüştiyelerin sayısı konusunda bir belirsizlik hâkimdir. Zira Edirne Vilayet Salnameleri'nde yaptığımız araştırmalara göre Tekfurdağı merkez kazada 1877-1892 yılları arasında bir erkek rüştiyesi bulunmaktadır. Bu rüştiyenin öğrenci sayısı azımsanamayacak seviyededir. 1877 yılında 65, 1883 yılında 85, 1884 yılında 103, 1885 yılında 105, 1886-1887 yıllarında 107 ve 1892 yılında 90 erkek öğrencisi bulunmaktadır. 1892 yılından itibaren merkez kazadaki erkek rüştiyesinin akıbeti hakkında ne Osmanlı Arşivleri'nde ne Maarif Nezareti Salnameleri'nde ne de Edirne Vilayet Salnameleri'nde bir bilgiye rastlayamadık. Bu bakımdan 20. yüzyıl başlarında merkez kazada sadece kız rüştiyesinin ismi geçmektedir (EVS, 1301: 233; EVS, 1302: 245; EVS, 1303: 239; EVS, 1304: 232; EVS, 1305: 236-237; EVS, 1306: 236-237; EVS, 1307: 236-237 EVS, 1308: 236-237; EVS, 1309: 241).

Tablo 57
Tekfurdağı Sancağı'ndaki Rüştîyelerindeki Öğrenci ve Öğretmen Sayıları
(1901-1904)

Rüştîyeler	Öğrenci Sayısı		Öğretmen Sayısı
	1901/1902 Yılları	1903/1904 Yılları	1901-1904 Yılları
Tekfurdağı Kız Rüştîyesi	? ¹⁶⁷	?	1
Çorlu Erkek Rüştîyesi	37	26	2
Malkara Erkek Rüştîyesi	45	48	1
Hayrabolu Erkek Rüştîyesi	30	42	1
Toplam	112	116	5

Kaynak: MNS, 1319: 311; MNS, 1321: 288.

Tabloya göre, 1901 ve 1904 verilerini kıyasladığımızda, Çorlu Rüştîyesi'nin öğrenci sayısının % 24 azaldığı, Malkara Rüştîyesi'nin % 6,6 arttığı ve Hayrabolu Rüştîyesi'nin öğrenci sayısının % 40 arttığı tespit edilmiştir. En fazla öğrenci Malkara Rüştîyesi'nde bulunmaktadır. Çorlu ve Hayrabolu rüştîyelerindeki azalmalar ve artmalar dikkat çekmektedir.

Maarif Nezareti, rüştîyelerdeki öğrenci sayılarının artırılmasında üstün gayret gösteren personeli ödüllendireceğini bildirmiştir. 1902 yılında Hayrabolu Rüştîye Mektebi Muallim-i Evveli Hafız İbrahim Efendi'nin vazifesindeki başarı ve gayretlerinden dolayı “*şâyeste-i takdir olan mesaisine mükâfaten*” taltifi için Maarif-i Umûmiye Nezareti'ne teklifi yapılmıştır. Nezarette dosyası incelenen İbrahim Efendi'nin, görev yaptığı rüştîyede öğrenci sayısının az olduğu, öğrenci sayısının artmasında başarılı çalışmalar yapması halinde ödüllendirilebileceği belirtilmiştir (BOA. MF. MKT. 611/12).

Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin 21. maddesinde rüştîyelerdeki personel durumuna değinilmiştir. Rüştîyelerin öğrenci sayısına göre birer veya ikişer muallim-i evvel ve

¹⁶⁷ Tekfurdağı Kız Rüştîyesinin 20. yüzyıl başlarındaki öğrenci mevcutlarına ulaşamadık ancak rüştîyenin açılış tarihi olan 1884 yılında 55, 1885 yılında 24, 1886 yılında 20, 1887 yılında 42 öğrencisi bulunmaktadır (EVS, 1301: 233; EVS, 1302: 245; EVS, 1303: 239; EVS, 1304: 232). Bu rakamlara göre 20. yüzyıl başlarında rüştîyenin öğrenci mevcudunun 50 civarında olduğunu söyleyebiliriz.

muallim-i sanisi bulunacak ve bunlardan başka bir mubassır¹⁶⁸, bir de bevvap (kapıcı) görev yapacaktı. Muallim-i evveller 800, muallim-i saniler 500, mubassırlar 250 ve bevvaplar 150'şer kuruş maaş alacaklardı (Düstur, I. Tertip, C.2, 1869 M.U.N, s.187). Bu bilgiler ışığında Tekfurdağı'ndaki rüştiyelerde muallim-i evvel ünvanlı öğretmenler görev yapmakta olup, muallim-i saniler bulunmamaktadır. Ayrıca sancaktaki rüştiyelerde öğrenci sayısı az olduğu için bu rüştiyelerde 1'er muallim-i evvel görev yapmaktadır.

Tablo 58
Tekfurdağı, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara Rüştiyeleri Eğitim Kadrosu
(1901-1904)

Rüştiyeler	Eğitim Kadrosu
Tekfurdağı Kız Rüştiyesi	Muallime-i Evvel Fatma Makbule Hanım
Çorlu Rüştiyesi	Muallim-i Evvel Mehmet Hilmi Efendi Hat Muallimi Tahir Bey
Malkara Rüştiyesi	Muallim-i Evvel ve Hat Muallimi Tevfik Efendi
Hayrabolu Rüştiyesi	Muallim-i Evvel ve Hat Muallimi İbrahim Efendi

Kaynak: MNS, 1321: 288; MNS, 1319: 311; BOA. MF. MKT. 1016/20.

4.1.4. İdadi Mektebi

Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin 33-41. maddelerinde idadilerin durumları açıklığa kavuşturulmuş ve idadilere Rüştiyeyi bitirmiş olan Müslim ve Gayrimüslim çocukları kaydolabileceği belirtilmiştir. Günümüzün liseleri diyebileceğimiz idadiler, bin haneyi geçmiş olan, hal ve mevkilerince lüzum görülen kasabalarda birer adet açılacaktır. İdadinin inşaat masrafları, muallim ve hademesinin maaşları ve sair masrafları vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacaktır. Her idadinin muavinleriyle beraber altışar muallimi olup bunlar Dersaadet'teki büyük Darulmuallimin şahadetnamesi ve Maarif Nezareti'nin görüşü ile seçilecek ve tayin edilecektir. Ayrıca her idadinin mubassır ve bevvap gibi hademesi dahi olacaktır. İdadilerin tahsil süresi 3 sene olup, Türkçe Kitabet ve İnşa, Mebadi-i İlm-i Servet-i Milet (İktisat), Hesap ve Defter Tutmak Usulü, Fransızca, Coğrafya, Hendese (Geometri) ve İlm-i Mesaha (Ölçü), Kavanin-i Osmaniye,

¹⁶⁸ Bu dönemde okullarda öğrencilerin fiil ve hareketlerini teftiş eden ve hüsn-i hallerine nezaret eden memura verilen isimdir (Şemsettin Sami, 1995: 1270).

Tarih-i Umumi, Hikmet-i Tabiiye (Fizik), Mantık, İlm-i Mevalid (tabiat eşya ilmi), Kimya, Cebir, Resim dersleri okutulacaktır.

İdadinin tatil zamanları ve imtihanları Rüştîye mektepleri gibi olacak, farklı olarak idadideki Müslüman ve Gayrimüslim öğrencilerin ibadet günlerinde de tatil olacaktır. İdadide tahsil müddetini tamamlamış olan talebelerden usulü üzerine imtihanlarda ruus alanlar (ilmiye rütbesi) imtihan nizamnamesinde belirtilen haklardan faydalanacaklardır. İmtihanda başarısız olanlar isterlerse bir sene daha mektepte kalacaklardır (Düstur, I. Tertip, C.2, 1869 M.U.N, s.190-191).

Tekfurdağı Sancağı sınırları içerisinde bulunan tek idadi, “*Mekteb-i İdadi-i Mülki*” adı ile merkez kazada açılmıştır¹⁶⁹. II. Abdülhamit döneminin ilk idadilerinden olan Tekfurdağı İdadisi’nin resmi açılışı, padişahın doğum gününe denk gelecek şekilde 22 Eylül 1893 tarihinde gerçekleştirilmiştir (BOA. MF. MKT. 168/53). İdadinin müdürlüğüne 13 Nisan 1893’te, Mekteb-i Mülkiye mezunlarından Edirne Mekteb-i İdadi’si Müdür Muavini Kamil Efendi tayin edilmiştir. Kamil Efendi müdürlüğün yanında Hesap, Tarih ve Hendese derslerine de girmektedir (BOA. MF. MKT. 166/20). 1897 yılına kadar bu görevde kalan Kamil Efendi’den sonra Hayri Bey (1897), İsmail Bey (1898-1900) ve Abdülkerim Nadir Bey (1901-1908) idadinin müdürlüğünü yapmışlardır (EVS, 1311: 216; EVS, 1313: 222; EVS, 1314: 208; EVS, 1316: 213; EVS, 1317: 108). Sultan Abdülhamit döneminde nehari (gündüzlü) ve leylî (yatılı) olarak açılan idadiler içerisinde Tekfurdağı İdadisi, gündüz eğitim veren (nehari) idadilerdendir (BOA. MF. MKT. 813/53).

---

¹⁶⁹ II. Abdülhamit döneminde vilayet ve sancak merkezlerinde faaliyet gösteren idadiler, sınırlı sayıda açılmışlardır. II. Meşrutiyet’ten önce ülke genelinde 35 idadi bulunuyordu ve bunlardan birisi de Tekfurdağı İdadisi’ydi. Bu durum Tekfurdağı’na verilen önemin bir göstergesidir. Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi’nin 34. maddesinde “*hal ve mevkillerince lüzum görülen kasabalarda birer idadi mektebi açılacaktır*” hükmü, Merkezi İdarenin Tekfurdağı’na verdiği önemi kanıtlar niteliktedir. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra açılan idadilerle birlikte 1914 yılına gelindiğinde idadi sayısı 59’a ulaşmıştır. 1914 yılında Osmanlı Devleti’nde İdadi bulunan kentler şöyledir: Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çorum, Bilecik, Söğüt, Kütahya, Mardin, Hama, Amasya, Tokat, Sinop, Çankırı, Isparta, Burdur, Niğde, Malatya, Musul, Antalya, Urfâ, Bolu, Çatalca, Samsun, Karahisar-ı Sahip, Kayseri, Medine, Muğla, İstanbul Kız ve İstanbul Kız sanayi, Mersin, İzmir, Ayıntap, Eskişehir, Ergani, Siverek, Karahisar, Ordu, Rize, Giresun, İnebolu, Nevşehir, Süleymaniye, Kerkük, İzmit, Zor, Erzincan, Beyazıt, Muş, Siirt, Ta’z ve Gümüşhane (Ergün, 1996: 224).

Açılışı gerçekleştirilen Tekfurdağı İdadisi'nin ilk zamanlar dört sınıfı bulunmaktaydı¹⁷⁰. 1894 yılında beşinci bir sınıfa ihtiyaç duyulmuştur. Bu sorun, mevcut dershanelerden birinin ikiye bölünmesiyle halledilmeye çalışılmış ve Maarif Nezareti, teşkil edilecek yeni sınıf için lazım gelen 780 kuruşun sarfına izin vermiştir (BOA. MF. MKT. 232/50). Ancak idadinin binası eğitim öğretime elverişli değildir. Burası önce rüştiye olarak kullanılmaya başlanmış ve sonra idadiye dönüştürülmüştür. Tekfurdağı İdadisi Rüstem Paşa Camii'nin bitişiğindeki eski medrese binasında eğitim vermektedir ve 1896 yılında bina harap vaziyettedir. Tamirinin yapılması için keşif yapılması istenmiş, yapılan keşif sonucunda 50.000 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır (BOA. MF. MKT. 344/33).

1897'de Tekfurdağı Hükümet Konağı'nın yanması üzerine İdadi Mektebi'nin geçici olarak Hükümet Konağı olarak kullanılması gündeme gelmiş ancak bunun doğru olmadığı ve mektep müdürünün binayı teslim etmemesi gerektiği Maarif Nezareti tarafından Edirne Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmiştir (BOA. MF. MKT. 382/44). 1904 yılına gelindiğinde Tekfurdağı İdadisi tamire muhtaç bir haldedir ve yeni talimat gereğince idadideki sınıf sayısının 6'ya çıkarılması gerekmektedir. Okulun hali hazırdaki sınıf mevcudu beştir. Belediye kalfasının hazırladığı keşif defterinde sınıfın birinin bölünerek dershane sayısını 6'ya çıkarmak mümkündür. Ayrıca idadinin genel tamiri de gerekmektedir. Bütün bunlar için 3027 kuruşa ihtiyaç vardır. Maarif-i Umûmiye Nezareti'nden Edirne Vilayeti Maarif Müdüriyeti'ne gönderilen 24 Kasım 1904 tarihli yazı ile yeni programa geçilmesinden dolayı keşif defteri mucibince lazım gelen 3027 kuruşun sarf edilerek idadinin tamirat ve tadilatının yapılmasına izin verilmiştir (BOA. MF. MKT. 817/26).

Tekfurdağı İdadisi'nde 1901-1902 Eğitim-Öğretim yılında 81'i Müslim, 11'i Gayrimüslim olmak üzere 92 öğrenci¹⁷¹ eğitim görmektedir. Eğitim kadrosundan başka okulda 1 Mubassır ve 2 hademe görev yapmaktaydı (MNS, 1319: 305; MNS, 1321:

¹⁷⁰ 1912 Şarköy-Müreftede Depremi akabinde şehri ziyaret eden Tanin Gazetesi muhabiri, Tekfurdağı İdadi binasının daha önce bir medrese iken, üzerine ahşap bir kısım çıkılarak İdadi haline getirildiğini yazmaktadır. 1912 depreminde Tekfurdağı Mülki İdadisinin duvarları depremden zarar görmemiştir. Yalnız içerisindeki mermer merdiven biraz yerinden oynamıştır (Tanin, 5 Eylül 1912 numara 1433).

¹⁷¹ İdadideki öğrenci sayısı hakkında Edirne Vilayet Salnameleri ile Maarif Nezareti Salnameleri'ndeki bilgiler örtüşmemektedir. H.1319 Edirne Vilayet Salnamesi'nde idadide 120 öğrenci gösterilmesine karşılık aynı yılları içeren H.1319 Maarif Nezareti Salnamesi'nde 92 öğrenci gösterilmiştir. Edirne Vilayet Salnameleri'ne göre Tekfurdağı İdadisi'nde 1898 yılında 110, 1900-1901 yıllarında 108 ve 1902 yılında 120 öğrenci eğitim görmüştür (EVS, 1314: 208; EVS, 1316: 213; EVS, 1317: 223; EVS, 1319: 825; MNS, 1319: 305). Ayrıca Edirne Vilayet Salnamesi'ne göre Tekfurdağı İdadisi'nde kız öğrenci bulunmayıp, öğrencilerin tamamı erkektir.

283). 20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı İdadisi'nde sekiz Müslüman ve bir Gayrimüslim öğretmen görev yapmakta olup, idadinin eğitim kadrosu ve okutulan dersler aşağıdaki gibidir.

Tablo 59
Tekfurdağı İdadisi'nin Eğitim Kadrosu ve Okutulan Dersler (1901-1902)

Eğitim Kadrosu	Unvanı	Okuttuğu Ders
Abdülkerim Nadir Bey ¹⁷²	Müdür	Fransızca, Kitabet ve Türkçe
Ali Rıza Efendi	Müdür Muavini	Coğrafya ve Türkçe
Veli Efendi	Muallim	Cebir, Usul Defteri ve Hendese
Dimestokli Efendi	Muallim	İlm-i Eşya ve Hesap
Necip Bey	Muallim	Tarih
Hacı Ali Efendi	Muallim	Farisi, Arabi ve Ulum-ı Diniye
Şeyh Emin Efendi	Muallim	Ulum-ı Diniye ve Ahlakiye
Kemal Efendi	Muallim	Resim
Hamdi Efendi	Muallim	Hat
Hayrah Efendi	Mubassır	-

Kaynak: BOA. MF. MKT. 973/23; MNS, 1319: 305; MNS, 1321: 283; EVS, 1319: 825, EVS, 1317: 222-223.

1906 yılında idadide Ermenice dersi de okutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde gündüz eğitim yapan idadilerde Ermenice, Bulgarca ve Rumca dersleri belli izinler dâhilinde okutuluyordu. 1906'da Drama İdadisi'nde Rumca okutulmasına müsaade edildiği için Tekfurdağı İdadisi'nde de Ermenice okutulmasının münasip olacağı Edirne Vilayeti'nden Maarif Nezareti'ne bildirilmiştir. Edirne Vilayeti'nin gönderdiği yazıda, Rumca, Ermenice ve Bulgarca lisanlarının okutulması leyl-i mekatib-i idadiyeye (yatlı idadiler) mahsus ise de Drama İdadisi nehari (gündüzlü) olduğu halde burada Rumcanın okutulmasına müsaade edilmişti. Edirne Vilayeti Maarif Müdürlüğü'nün Drama İdadisinde okutulan Rumca dersini emsal göstermesi üzerine Tekfurdağı İdadisi'nde

¹⁷² Tekfurdağı İdadisi müdürü Abdülkerim Nadir Bey 1908 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Nadir Bey'in, 1908 yılında 8872 kuruş zebhiye resminin, 5872 kuruşunu zimmetine geçirdiği tespit edilmiş ve maaşından gerekli meblağın tahsil edilmesinden sonra görevinden uzaklaştırılmıştır (BOA. MF. MKT. 1038/38).

Ermenice okutulmasına müsaade edilmiş ve muallimliğine de Dikran Efendi tayin edilmiştir (BOA. MF. MKT. 917/12).

Bu dönemde idadilere başka devletlerin tebaası olan öğrencilerin de kaydedildiği görülmektedir. Tekfurdağı İdadisi Müdürü Abdülkerim Nadir Bey, Rusya tebaasından üç Müslüman talebenin mektebe kabul olunup olunamayacağına dair görüş sormuştur. Maarif Nezareti'nin Edirne Vilayeti'ne gönderdiği 13 Eylül 1903 tarihli yazıda Mekatib-i İdadiye talimatnamesinin 46. maddesi hükümlerine göre “*hisse-i mesarifi vermekte olan teba-i ecnebiye etfali mektebe kabul olunur*” denildiğinden ilgili talebelerin mektebe kaydolmasında bir sakınca görülmemiştir (BOA. MF. MKT. 737/34).

İdadilere devam etme zorunluluğu olup izinsiz olarak okuldan ayrılan öğrencilere disiplin cezası uygulanmaktaydı. İzinsizlik cezası alan öğrenciler, hafta içinde teneffüs mahallinde teneffüs zamanları bir gün sabahtan akşama kadar ayakta dikilmek suretiyle cezalandırılıyordu. Tekfurdağı İdadisi Müdürü bu cezanın kâfi gelmediğini ve mekteb-i leyliye de (yatılı idadi) olduğu gibi Cuma günleri okulda alkoymak suretiyle icrasına müsaade istemiştir. Müdürün bu teklifi Maarif Nezareti Mekteb-i İdadiye Dairesi'nde görüşülmüş ve bu teklif uygun bulunmamıştır. Çünkü taşradaki nehari idadisinin yeterli muavini, mubassırları ve müstahdemleri olmadığından talebelerden izinsizlik cezası alanlar Cuma günü mektebe gelmeye mecbur oldukları takdirde, müdür ve muallimlerin de her Cuma okulda bulunmaları gerekir ki bu mümkün değildir. Nehari idadilerinin, leyli idadiler gibi Cuma günleri açık olması personel yetersizliğinden imkânsızdır (BOA. MF. MKT. 813/53).

4.1.5. Gayrimüslim Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere okul açma yetkisi Islahat Fermanı ile verilmiştir. Fermana göre, bütün tebaanın çocukları Osmanlı devlet ve askerî okullarına eşit şartlarda girebilecek ve resmî olarak tanınan bütün dinî cemaatler, devlet denetiminde olması koşuluyla, kendi okullarını kurabileceklerdi (Somel, 2010: 66-67; Bilim, 2002:378). 1869 Maarif-İ Umûmiye Nizamnamesi ile dini cemaatlerin okul açma yetkileri belli şartlara bağlanmıştır. Nizamnamede “Mekâtib-i Husûsiye” olarak zikredilen bu okulların, 129. maddede tanımı şöyle yapılmıştır:

“ Mekâtib-i hususiye bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek Devlet-i Aliyye tebaası ve gerek yabancı tebaadan olan şahıslardan biri tarafından ücretli veya ücretsiz olarak açılan mekteplerdir ki bunların masrafları ya müesseseleri tarafından veyahut bağlı oldukları vakıfları tarafından idare olunur. Osmanlı şehirlerinde bu çeşit mekteplerin açılışında evvela muallimlerinin elinde Maarif Nezareti tarafından veyahut mahalli Maarif İdaresi’nden şahadetname bulunmak ve ikinci olarak bu mekteplerde adaba ve politikaya aykırı ders okutturulmamak için talim olunacak derslerin cetveli ve kitaplar Maarif Nezareti’nden veyahut mahalli Maarif İdaresi’nden tasdik edilmek üzere, taşrada ise Vilayet Maarif İdaresi ile vilayet valisi tarafından ve İstanbul’da ise, Maarif Nezareti tarafından resmi ruhsat verilir. Bu üç şart tamamen mevcut olmadıkça mekâtib-i hususiye açılışına ve devamına ruhsat verilmez ve aykırı hareket olması halinde bu mektepler kapatılır. Mekâtib-i hususiye açanların tayin edecekleri hocaların ellerinde şahadetname bulunduğu halde onu maarif idaresine tasdik ettirmeleri lazım gelecektir.” (BOA. Y. E.E. 112/6; Düstur 1. Tertip, 2. Cilt, s. 204-205).

Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti, gayrimüslimlerin açacağı okulların masraflarına, öğretmen ve personel maaşlarına karışmamış ve bu tür giderlerin devlete herhangi bir yük getirmeden kendi vakıf veya cemaatleri tarafından karşılanmasını şart koşmuştur. Ancak devlet tamamen kontrolü de elden bırakmamıştır. Zira bu okullarda görev yapacak öğretmenlerin Maarif Nezareti veya mahalli Maarif İdaresi’nden şahadetname alması, Osmanlı aleyhine ders okutulmaması, ders kitaplarının devletçe tasdiki gibi hususlara dikkat çekilmiştir.

Gayrimüslimlerin okul açma ve okul tamir işlemleri, her cemaatin bağlı bulunduğu dini kurumlar vasıtasıyla gerçekleştiriliyordu. Örneğin Tekfurdağı Sancağı’ndaki Rumlar’ın okul açabilmeleri için İstanbul’daki Rum Patrikhanesi devreye giriyor ve devletten ruhsat talebinde bulunuyordu. Patrikhanenin dilekçesi doğrultusunda, padişah tarafından bir irade ile bu okulların inşasına izin veriliyordu. Aynı şekilde Ermeniler’in ruhsat işlemleri de Ermeni Patrikhanesi tarafından takip ediliyordu. Bu hususlara, mektep inşa faaliyetleri konusunda değinildiği için burada kısaca kesiyoruz.

Osmanlı Devleti’nde gayrimüslim tebaanın açtığı okullar “ Mekâtib-i Gayrimüslime”, yabancı devletlerin Osmanlı topraklarında açtığı okullar “Mekâtib-i Ecnebiye” olarak adlandırılmıştır. Tekfurdağı Sancağı’nda “Mekâtib-i Ecnebiye” denilen yabancı devletlerin açtığı misyoner okulları bulunmuyordu¹⁷³. Ancak sancakta gayrimüslim

¹⁷³ Zühtü Paşa’nın raporuna göre, Edirne Vilayeti’ne bağlı Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Dedeoğaç ve Gümülcine sancakları içerisinde sadece Edirne Sancağında “Mekâtib-i Ecnebiye (Misyoner Okulu)” bulunuyordu. Bu dönemde Edirne Sancağı’nda 2 Avusturya, 5 Fransız olmak üzere 7 adet

halka ait çok sayıda “ Mekâtib-i Gayrimüslime” faaliyet göstermekteydi. Bu okullar hakkında Maarif Salnameleri ve vilayet salnamelerinden bilgiler edinebilmekteyiz. Ancak II. Abdülhamit Devri Maarif Nazırlarından Zühtü Paşa'nın 1894 yılında Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim tebaanın ve yabancı devletlerin açtığı okullar hakkında hazırladığı rapor¹⁷⁴, bu konuda en kapsamlı ve en güvenilir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıldız Arşivi'ndeki bu raporun ekinde yer alan Osmanlı ülkesinde açılan okulların listesi önemli veriler içermektedir.

Rapora göre, Tekfurdağı Sancağı'nda gayrimüslim tebaanın açtığı okul sayısı 63'tür. Ancak bu rakam iptidai, rüştiye ve idadi ayırımına gidilmeden toplu olarak verilmiştir. Elimizdeki H.1310/1893 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi'nde geçen bilgiler ile Zühtü Paşa'nın raporunu karşılaştırdığımızda, Zühtü Paşa'nın verdiği bu 63 rakamı, gayrimüslimlerin sancakta açtığı iptidai mekteplerine karşılık gelmektedir. Zira İptidailer başlığı altında da değindiğimiz üzere H.1310 Edirne Vilayet Salnamesi'nde sancaktaki gayrimüslim iptidai sayısı 62 olarak geçmektedir. Bu bakımdan Zühtü Paşa'nın raporunda verilen sayıların iptidai mekteplerinin sayılarıyla ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Maarif Nezareti Salnameleri'nde de sancaktaki gayrimüslimlerin Tekfurdağı'nda 7 adet rüştiye mektebi açtığı görülmektedir. Maarif Nezareti Salnameleri'nde sancaktaki iptidailerin sayısı ile ilgili şümulü bilgiler bulunmadığı için Zühtü Paşa'nın raporu ile bir karşılaştırma yapılamamaktadır.

Zühtü Paşa'nın Raporu doğrultusunda milletler bazında daha ayrıntılı bilgiler vermek gerekirse, Edirne Vilayeti'nde açılan gayrimüslim okullarının sayısı aşağıdaki gibidir.

---

misyoner okulu faaliyet göstermekteydi (BOA. Y.PRK. MF. 3/30; BOA. Y.PRK. MF. 3/31; Çetin, 1982:214).

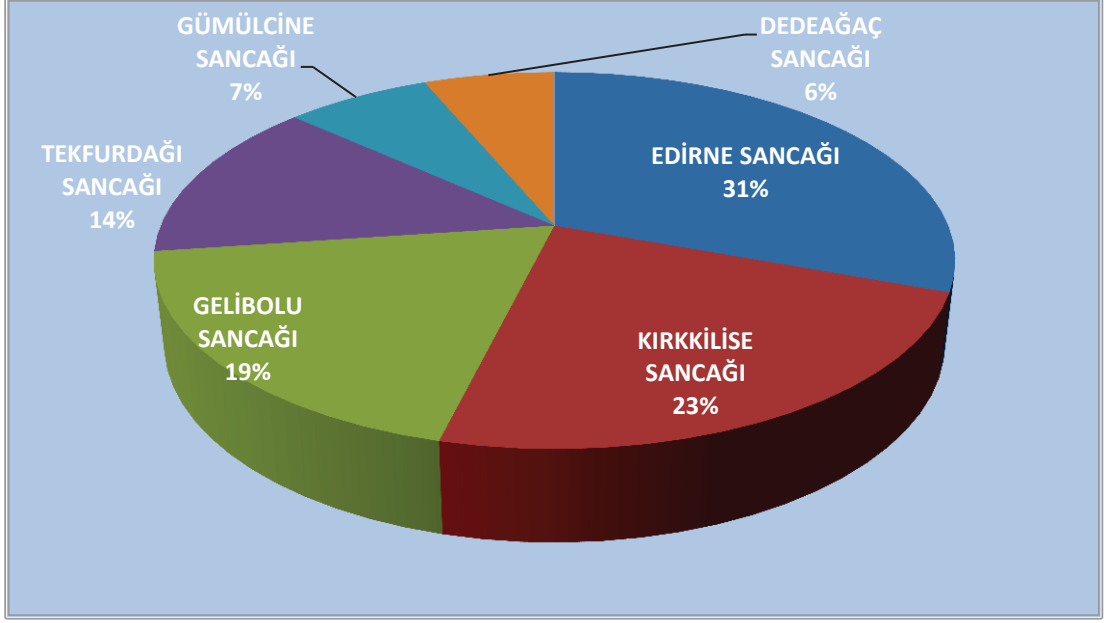
¹⁷⁴ Dönemin Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşa'nın Raporu için bkz. (BOA. Y.PRK. MF. 3/30; BOA. Y.PRK. MF. 3/31). 10 sayfalık bu raporun ek kısmında Osmanlı ülkesinde Gayrimüslim tebaanın açtığı okullar (azınlık okulları) ile yabancı devletlerin açtığı okullar (misyoner okulları), vilayet-sancak ve kaza ayırımına tabi tutularak liste halinde verilmiştir. Buna göre yabancı okulların listesi için ayrıca bkz. (Çetin, 1982: 189-220).

Tablo 60
Maarif Nazırı Zühtü Paşa'nın Raporuna Göre Edirne Vilayeti'ndeki Gayrimüslim
Tebaanın Açtığı Okullar (1894)

Sancaklar	Rum	Ermeni	Bulgar	Katolik	Musevi	Protestan	Toplam
Edirne	100	5	28	-	6	-	139
Kırkkilise	63	-	40	2	1	-	106
Gelibolu	71	1	13	-	1	-	86
Tekfurdağı	46	7	5	1	2	2	63
Gümülcine	14	1	16	-	1	-	32
Dedeoğaç	19	1	9	-	-	-	29
Toplam	313	15	111	3	11	2	455

Kaynak: BOA. Y.PRK. MF. 3/30; BOA. Y.PRK. MF. 3/31.

Görüldüğü üzere 1894 yılı itibari ile Gayrimüslim tebaanın Edirne Vilayeti'nde açtığı okul sayısı 455'tir. Bu okulların 139'u Edirne Sancağı'nda, 106'sı Kırkkilise Sancağı'nda, 86'sı Gelibolu Sancağı'nda, 63'ü Tekfurdağı Sancağı'nda, 32'si Gümülcine Sancağı'nda, 29'u ise Dedeoğaç Sancağı'nda bulunmaktadır. Vilayette 313 Rum, 15 Ermeni, 111 Bulgar, 3 Katolik, 1 Musevi ve 2 Protestan okulu açılmıştır. Tekfurdağı Sancağı özeline baktığımızda, diğer sancaklardan farklı olarak burada Rum, Ermeni, Katolik, Bulgar, Musevi ve Protestan unsurların hepsinin okulu bulunmaktadır. Aşağıdaki grafikte ise, raporda geçen bilgiler ışığında Edirne Vilayeti'nde bulunan 6 sancakta Gayrimüslim tebaanın Tekfurdağı Sancağı'ndaki okullaşma oranı görülmektedir.

Grafik 47: Edirne Vilayeti Sancaklarındaki Gayrimüslim Okul Oranları (1894).

Grafiğe göre, Tekfurdağı Sancağı, Gayrimüslimlerin Edirne Vilayeti'ndeki açtığı okullar bakımından vilayette % 14'lük oranla 4. sırada bulunmaktadır. Vilayette en az Gayrimüslim okulu bulunan sancak % 6 ile Dedeğaç'tır.

20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı Sancağı'nda, Gayrimüslim nüfusun % 52, Müslüman nüfusun ise % 48'lik bir oranı teşkil ettiğinden daha önce bahsetmiştik. Demografik yapıdaki bu kozmopolit durum sancaktaki eğitim kurumlarına da yansımıştır. Tekfurdağı Gayrimüslimler sancakta iptidai ve rüştiye derecesinde birçok okul açmışlardır. Hemen hemen her Gayrimüslim köyünde iptidai mektebi bulunmaktaydı. Bunun yanında merkez kazada bulunan rüştiye derecesindeki Gayrimüslim okulları, sancaktaki en büyük okullardı. Müslümanların açtığı rüştiyelere göre Gayrimüslim rüştiyelerinin öğrenci sayıları da hayli fazlaydı. Örneğin bu dönemde Müslümanların açtığı Çorlu, Malkara ve Hayrabolu Rüştiyelerinin toplam mevcudu 116 öğrenci iken, merkez kazadaki Rum Rüştiyesinin öğrenci sayısı 370 ve Ermeni Surup Ohanyan Rüştiyesinin öğrenci sayısı 550 idi. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere diğer rüştiyelerin sayısını da dâhil edersek Gayrimüslimlere ait rüştiyelerdeki öğrenci mevcudu 2000'e yaklaşmaktadır. Verilen rakamlara göre, bu dönemde Gayrimüslimler eğitim noktasında Müslümanların çok ilerisindedirler.

Tablo 61
Tekfurdağı Sancağı'ndaki Gayri Müslim Okulları (1902)

Kaza	Okulun İsmi	Okulun Ait Olduğu Cemaat	Namına Ruhsat Verilmiş Olan Mesul Müdür	Derecesi	Öğrenci Sayısı		Açılış Tarihi	Ruhsat Veriliş Tarihi
					Erkek	Kız		
Tekfurdağı	Protestan	Ermeni Katolik	Ohannes Draspanyan	Rüştiye	35	-	1266	20 Mart 1312
Tekfurdağı	Protestan	Ermeni Katolik	Ohannes Draspanyan	Rüştiye	-	25	1277	20 Mart 1312
Tekfurdağı	Surup Ohanyan	Ermeni	-	Rüştiye	300	250	1260	20 Mart 1312
Tekfurdağı	Hebusyan	Ermeni	-	Rüştiye	120	80	1265	20 Mart 1312
Tekfurdağı	Rum	Rum	Rum Metropolithanesi	Rüştiye	250	120	-	1 Şubat 1311
Tekfurdağı	Rum	Rum	Rum Metropolithanesi	Rüştiye	-	100	-	1 Şubat 1311
Çorlu	Rum	Rum	Rum Metropolithanesi	Rüştiye	473	126	-	1 Şubat 1311

Kaynak: MNS, 1319: 322-323.

Gayrimüslimlerin Tekfurdağı'nda yedi adet rüştiyesi bulunmakta ve bu rüştiyelerde kızlar ve erkekler beraber eğitim görüyorlardı. Yalnız Protestan Ermeniler de durum farklıdır. Onlar hem kızlar için hem de erkekler için ayrı rüştiyeler açmışlardır. Öğrenci sayısı bakımından sancaktaki en büyük rüştiye, Çorlu'da Rumlar tarafından açılmış olan 599 öğrenciye sahip Çorlu Rum Rüştiyesi'dir.

Müslümanlarla Gayrimüslimleri kıyaslamaya devam edecek olursak, kızların eğitimine verilen önem Gayrimüslimlerde daha fazladır. Örneğin Müslüman kızlara ait kız rüştiyesi sadece merkez kazadaki Tekfurdağı Kız Rüştiyesi olup, öğrenci sayısı da 50 civarındadır. Buna karşılık sancakta kızların eğitim gördüğü 6 Gayrimüslim rüştiyesinde 701 kız öğrenci eğitim görmektedir. Bu rakam Tekfurdağı Kız Rüştiyesi'nin neredeyse 20 katına tekabül etmektedir. Aynı durum erkek öğrenci sayılarında da kendini göstermektedir. Sancakta Müslümanlara ait 3 erkek rüştiyesi varken, Gayrimüslim erkek çocuklarının okuduğu 6 rüştiye bulunmaktadır. Müslümanlara ait Çorlu, Malkara ve Hayrabolu erkek rüştiyelerinin toplam öğrenci mevcudu 116 iken, Gayrimüslimlerin erkek öğrenci mevcudu 1.178'dir.

Gayrimüslim rüştiyelerinin eğitim kadrosu da Müslüman rüştiyelerine göre çok daha kalabalıktır. Sancaktaki 4 Müslüman rüştiyesinde muallim-i evvel derecesinde birer tane olmak üzere 4 muallim görev yapmakta iken, aşağıdaki tablolardan da görüleceği üzere,

Gayrimüslim rüştiyelerinde muallim-i evvel, muallim-i sani, muallim-i sâlis ve muallim-i râbi derecelerinde bütün öğretmenler bulunmaktadır.

Edirne Vilayet Salnameleri'nden hareketle merkez kazada bulunan rüştiye derecesindeki Gayrimüslim okulları ve bu okulların eğitim kadroları aşağıdaki gibidir.

Tablo 62
Tekfurdağı Merkez Kazadaki Rum Cemaati Mektebi'nin Eğitim Kadrosu (1902)

Muallimin İsmi	Derecesi
Kostandino Yorgiyadi Efendi	Muallim-i Evvel
Vasilaki Teranç Efendi	Muallim-i Sâni
Kostandino Dimitriyadi Efendi	Muallim-i Sâlis
Yani Kortiko Efendi	Muallim-i Râbi
Yorgi Efendi	Muallim
Paraşkova Laskiridi Hanım	Muallime
Eleni Pançonya Hanım	Muallime
Angelaki Hanım	Muallime
Mariya Hanım	Muallime
Dodospo Hanım	Muallime

Kaynak: EVS, 1319: 826.

Tablo 63
Tekfurdağı Merkez Kazadaki Ermeni Cemaati Haç Kilisesi Mektebi'nin Eğitim Kadrosu (1902)

Muallimin İsmi	Derecesi
İsmail Efendi	Lisan-ı Osmanî Muallimi
Dikran Bağdigyan Efendi	Müdür ve Fransızca Muallimi
Karabet Efendi	Muallim-i Sâni
Karabet Nazaryan Efendi	Muallim
Haçik Efendi	Muallim
Konik Hanım	Muallime

Kaynak: EVS, 1319: 827.

Tablo 64
Tekfurdağı Merkez Kazadaki Ermeni Surup Takavur Kilisesi Mektebi'nin
Eğitim Kadrosu (1902)

Muallimin İsmi	Derecesi
Acemyan Tumas Efendi	Müdüv ve Muallim-i Evvel
Serkiz Efendi	Muallim-i Sâñî
Kirkor Efendi	Muallim-i Sâñî
Ropin Efendi	Muallim-i Sâñî
Bagos Efendi	Muallim-i Sâñî
Hamdi Bey	Lisan-ı Osmanî Muallimi
Mihran Efendi	Lisan-ı Osmanî Muallimi
Topami Kuyumciyan Hanım	Muallime-i Evvel
Tonik Hanım	Muallime
Ayruk Hanım	Muallime
Arakas Taşciyan Hanım	Muallime
Manik Hanım	Muallime

Kaynak: EVS, 1319: 827

Gayrimüslim rüştiyelerinde kız ve erkek birlikte eğitim gördüğü için bayan ve erkek öğretmenler de birlikte görev yapmaktadır.

4.1.6. Tekfurdağı'nda II. Abdülhamit Döneminde Açılan Mektepler

II. Abdülhamit Dönemi tüm yurttta olduğu gibi Tekfurdağı Sancağı'nda da okullaşmanın arttığı bir dönemdir. Maarif Nezareti Salnameleri'nden edindiğimiz bilgilere göre II. Abdülhamit'in saltanatının başlangıcından 1896 yılına kadar ki 20 yıllık süre zarfında Tekfurdağı Sancağı genelinde açılan okullar, açılış tarihleri ve masraflarına dair bilgiler aşağıdaki gibidir.

Tablo 65

II. Abdülhamit Döneminde Tekfurdağı Sancağı'nda Açılan Okullar (1877-1896)

	Liva	Kaza	Mektebin Derecesi	Mektebin Bulunduğu Mevki	Açılış Tarihi	Miktar-ı Masrafı /Kuruş
1.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İdadi ¹⁷⁵	Kasabada	1298/1882	7.000
2.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Kasabada	1299/1883	13.000
3.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Kasabada	1311/1896	-
4.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Kasabada	1298/1882	-
5.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Kasabada	1309/1893	-
6.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Kasabada	1301/1885	-
7.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Yukarı Kılıçlı	1299/1883	700
8.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Aşağı Kılıçlı	1309/1893	2.000
9.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Yaya Başı	1300/1884	500
10.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Bazır	1304/1888	500
11.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Karahisar	1308/1892	700
12.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	İşur	1304/1888	500
13.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Örcekli,	1294/1878	500
14.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Benados	1300/1884	4.000
15.	Tekfurdağı	Tekfurdağı	İptidai	Ayvadfakı	1307/1891	8.000
16.	Tekfurdağı	Malkara	Rüştiye	Kasabada	1302/1886	50.000
17.	Tekfurdağı	Malkara	İptidai	Kasabada	1302/1886	3.000
18.	Tekfurdağı	Hayrabolu	Rüştiye	Kasabada	1300/1884	44.000
19.	Tekfurdağı	Hayrabolu	İptidai	Kadriye	1302/1886	-
20.	Tekfurdağı	Çorlu	İptidai	Kasabada	1302/1886	10.000
21.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Kasabada	1307/1891	4.000
22.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Muratlı	1296/1880	3.500
23.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Karamehmet	1296/1880	3.400
24.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Maksutlu	1297/1881	3.000
25.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Sevindikli	1296/1880	3.000
26.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Çevrim Kaya	1297/1881	2.900
27.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Sazılar	1298/1882	3.100
28.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Kırk Kepenkli	1296/1880	2.900
29.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Dere Gündüzlü	1298/1882	3.000
30.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Balabanlı	1299/1883	2.500
31.	Tekfurdağı	Çorlu	Kız İptidaisi	Kadı Çiftliği	1300/1884	3.500

Kaynak: MNS, 1319: 329-330; MNS, 1321: 298.

Tabloda görülen okullar II. Abdülhamit döneminde Tekfurdağı'nda açılan okulların tamamını kapsamamaktadır. Zira Edirne Vilayet Salnameleri'nde sancaktaki okulların ismi yer almasa da sayısal verileri mevcuttur. Örneğin 20. yüzyıl başlarında sancak genelinde 200'den fazla iptidai varken, Maarif Nezareti Salnameleri'nden derlediğimiz bu tabloda 28 iptidainin ismi geçmektedir. Bu tablonun orijinal yanı ise, okulların köy köy açılış tarihlerini ve ne kadar masrafla inşa edildiklerine dair bilgileri içermesidir. Bu

¹⁷⁵ Tekfurdağı İdadisi'nin açılış tarihi Maarif Nezareti Salnamesi'nde 1298/1882 olarak verilmiş ancak Osmanlı arşivlerinde yaptığımız araştırmalar ve Edirne Vilayet Salnameleri'ne göre idadinin açılış tarihi 22 Eylül 1893'tür. Ayrıntılı bilgi için bkz. tez içerisinde bkz. 212.

da bizlere II. Abdülhamit döneminde bir merkez ve bir köy iptidaisinin kaç kuruş masrafa mal olduğuyla ilgili veriler sunması açısından önemlidir.

4.1.7. Sancakta Mektep İnşa Faaliyetleri

II. Abdülhamit döneminde bir taraftan yeni okulların inşa çalışmaları sürerken diğer taraftan da mevcut mekteplerin tamiri ihmal edilmemiştir. Sancaktaki Müslümanlara ait eğitim kurumlarının tamir ve inşasında Cemaat-i İslamiye Meclisi etkin rol oynamaktadır. 1893 yılında Tekfurdağı Can Paşa Mahallesi'ndeki Müslüman Kızıtların erkek çocukları için bir mektep inşa edilmiştir. Can Paşa İbtidai Mektebi'ne kaydolun öğrencilerin bir kısmı öksüz ve bir kısmı da fakir olduğundan mektebin giderlerinin Cemaat-i İslamiye sandığından karşılanmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda mektep muallimine aylık 250 ve bevvaba (kapıcı) da 100 kuruş maaş verilecektir (BOA. MF. MKT. 191/101).

Yine 1903 yılında Tekfurdağı merkez kazadaki kız ve erkek iptidai mektebi öğrenci fazlalığı dolayısıyla küçük gelmekte ve yapılan keşif sonucunda yeniden yapılması gündeme gelmiştir. Tekfurdağı Maarif Komisyonu ise hali hazırda belediyenin kullandığı, mülkiyeti Maarif Nezareti'ne ait konağın ve arsanın bu iş için uygun olacağı hususu merkeze bildirilmiştir (BOA. MF. MKT. 713/7). Merkez kazada maarifin malı olup, iki ay sonra belediyece tahliyesi kararlaştırılan konağın, kız ve erkeklere mahsus muntazam mekteplerin tesisi için Cemaat-i İslamiye'ye terki meselesi Maarif Nezareti'nde görüşülmüştür. Nezaret, 13 Temmuz 1903 tarihli yazı ile ilgili mekteplerin inşası için bir harita ve keşif defteri hazırlanarak ne kadar masrafın çıkacağı hususlarının komisyonda görüşülerek bir bütçe çıkarılması istemiştir (BOA. MF. MKT. 729/57). Ancak ilgili konağın belediyeden devralınarak mektep yapılıp yapılmadığı hususunda bir bilgiye rastlamadık.

Tekfurdağı Sancağı'ndaki Gayrimüslimler mektep inşa ve tamirine önem vermişler ve bu dönemde birçok yeni mektep inşa etmişlerdir. Bu mekteplerin inşa giderleri ya kilise sandığından ya da zengin Gayrimüslimler tarafından karşılanmıştır. İnşası gündeme gelen bir Gayrimüslim mektebi için Patrikhane devreye girmektedir. Örneğin sancakta Rumlara ait mekteplerin inşa ve tamirinde Rum Patrikhanesi tarafından ruhsat talebinde

bulunuluyordu. Bu talep doğrultusunda padişah iradesi ile mektebin yapılmasına izin veriliyordu.

Malkara Kazası'nda 271 hanede 1385 Rum nüfus yaşamaktadır. Buradaki Rum Cemaati kız ve erkek çocukları için bir mektep inşası lüzumu Rum Patrikliği'nin dilekçesinden anlaşılmıştır. Mektep, Aya Haralambo Kilisesi'ne ait 200 zirâ' (114.834 m²)¹⁷⁶ arsa üzerine, ahşap ve bir katlı olacak şekilde uzunluğu 20, genişliği 10 ve yüksekliği 3,5 arşın¹⁷⁷ olacak şekilde inşa edilecektir. İnşaat gideri için lazım gelen 150 altının 50'sini Yorgi Ekşizari isminde Rum vatandaşı, kalanını kilise sandığı karşılayacaktır. 17 Haziran 1900 tarihli irade-i seniyye ile Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi hükümlerine uymak ve kimseden zorla para toplamamak kaydıyla mektebin yapılmasına izin verilmiştir¹⁷⁸ (BOA. İ. AZN. 38/43).

Malkara Kasabası'nda 1909 yılı itibariyle 1856 Rum bulunmaktadır. Malkara'da Rum kız çocuklarına ait mektebin yıkılarak yeniden inşası için Rum Patrikliği tarafından ruhsat talebinde bulunuluyor. Yapılacak yeni mektep, eski arsa üzerine 15 metre uzunluğunda, 9 metre genişliğinde ve 6 metre 80 cm yüksekliğinde taştan inşa edilecektir. Mektebin inşa masrafı 40.200 kuruş müteveffa Hacı Yorgaki tarafından vasiyet olunan akçeden karşılanacaktır. 12 Nisan 1909 tarihli İrade ile ruhsat verilmiştir¹⁷⁹ (BOA. MF. MKT. 1127/36; BOA. İ.AZN. 84/26).

Tekfurdağı Kasabası'nda 5888 Rum yaşamaktadır. Tekfurdağı Papa Zaharya Mahallesi'nin Hacı Fotaki Sokağı'nda kız mektebi arsasının bitişiğinde ve Rum Ortodoks Cemaati'ne mensup Kiryako Efendi'ye ait bir hane yıkılarak yerine mektep inşa edilmek isteniyor. Uzunluğu 28 zirâ' (21 m. 21 cm), 20 zirâ' (15 m. 15 cm.) genişliğinde ve 16 zirâ' (12 m. 12 cm.) yüksekliğinde 3 katlı taş olarak kız ve erkek çocuklar için bir mektep inşası için Rum Patrikliği ruhsat talebinde bulunuyor.

---

¹⁷⁶ Zirâ', uzunluk ölçülerinden birinin adıdır. Buna arşın da denir. Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü birimidir. Mimaride kullanılan zirâ'ın karşılığı 24 parmak uzunluğudur. (Pakalın, 1993: 664-665). 1 zirâ' ortalama 0.57417 m²'dir. Bu durumda mektebin yapılacağı arsa 200 zirâ' = 114.834 m² dir. (Osmanlı belgelerinde mimari uzunluk ölçü birimi olarak bazen metre, bazen de zirâ' (arşın) geçmektedir. Tez içerisinde mektep, kilise, havra ve hâpishane inşaaalarında bu kavramlara sıkça rastlanacaktır. Bu bakımdan biz belgenin aslına sadık kalarak nasıl geçiyorsa öyle yazdık. En sonunda da bu ölçü birimlerinin metre cinsinden çevrimini yaptık.)

¹⁷⁷ 1 arşın (zira) = 75,773 cm. Buna göre, mektebin uzunluğu 15 metre 15 cm., genişliği yaklaşık 8 metre, yüksekliği yaklaşık 3 metredir.

¹⁷⁸ Mektebin krokileri için bkz. Ek-16.

¹⁷⁹ Mektebin krokileri için bkz. Ek-18.

Mektebin inşa masrafı olan 1000 altın Rum zenginlerinde müteveffa Todor Bedi'nin ailesi tarafından karşılanacaktır. Mektebin inşasına 27 Kasım 1908 tarihli İrade ile ruhsat verilmiştir (BOA. İ. AZN. 82/4).

Tekfurdağı'nda Papa Zaharya Mahallesi'nde 152 hanede 705 Rum nüfus yaşamaktadır. Aynı mahalledeki Eski Balık Pazarı mevkiinde Rum Cemaati erkek çocuklarına ait eski mektebin 512 metrelik arsasına yeni bir mektep inşası gündeme gelmiştir. Rum Patrikliği'nin ruhsat talebi doğrultusunda mektep, 22,5 metre uzunluğunda, 22 metre genişliğinde ve yüksekliği 15 metre taş olarak inşa edilecektir. Yapılan keşif sonucunda inşaat masrafının 104.147 kuruş olduğu anlaşılmış ve giderlerin Mısır'da ikamet eden Tekfurdağlı İstavri Yorgi tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. 1909 tarihli irade-i seniyye ile Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi hükümlerine uymak kaydıyla mektebin yapılmasına izin verilmiştir¹⁸⁰ (BOA. İ. AZN. 90/16; BOA. ŞD. 1946/17; BOA. DH. MKT. 2692/43).

Tekfurdağı merkez kazada Papa Nikola Mahallesi'nde sıbyana mahsus mektep bulunmamasından ve Rum çocuklarının aşağı mahalledeki mekteplere devamı zor olduğundan burada bir sıbyan mektebi inşa edilmek istenmiştir. Rum Patrikliği'nden yapılan ruhsat talebine göre mektep, müteveffa Kiryako oğlu Mavridi'nin arsası üzerine uzunluğu 19 metre, genişliği 9 metre ve yüksekliği 7 metre taş bina olarak inşa edilecektir. İnşaat gideri olan 200 lira ise mahalli kilise sandığından karşılanacaktır. 8 Haziran 1910 tarihli irade ile ruhsat verilmiştir (BOA. ŞD. 1948/22).

Örneklerden de görüleceği üzere sancaktaki Rumlar mektep inşasında faaldirler. Rumlar'dan başka Ermeniler ve Protestanlar da mektep inşası için merkezden ruhsat talebinde bulunmuşlardır. 1903 yılında merkez kazada Çiftlikönü mevkiinde Ermeni kilisesinin avlusunda bulunan mektebin yıkılarak yeniden inşasına ruhsat verilmiştir (BOA. BEO. 2098/157346). Tekfurdağı Kasabası Peştamalcı civarında Protestan Cemaati tarafından inşa edilen hanenin alt katı mektep, üst katı ise mabet olarak kullanılmasına izin verilmiştir. Aynı şekilde Filyos Mahallesi'ndeki bir hanenin de mektep olarak kullanılması 1911 yılında izin verilmiştir (BOA. BEO. 3909/293170).

---

¹⁸⁰ Mektebin krokisi için bkz. Ek- 17.1, 17.2 ve 17.3.

4.2. Muhacirlerin İskânı

4.2.1. Muhacir Komisyonları

Dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı Devleti, 18. yüzyıldan itibaren toprak kayıpları yaşamaya başlamış ve 19. yüzyılda bu kayıplar azımsanamayacak seviyelere ulaşmıştı. Bu cümleden olarak kaybedilen topraklardan Osmanlı ülkesine yığınlar halinde muhacir göçü olmuştur. Özellikle 93 Harbi ve Balkan Savaşları sonrası yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde, Balkanlar üzerinden Anadolu'ya ciddi göç hareketleri gerçekleşmiştir. Bu dönemde siyasi ve iktisadi açıdan zor günler yaşayan Osmanlı Devleti, başkent ve taşrada muhacir komisyonları kurarak, muhacir iskânı meselesine çözüm bulmaya çalışmıştır.

Osmanlı'da muhacir iskânı işleri, 1789-1839 tarihleri arasında hususi bir teşkilat tarafından yürütülmüyordu. Bu tarihten sonra muhacir işlerini İstanbul'da Şehremaneti, diğer vilayetlerde ise belediyeler yerine getirmeye başlamıştır (İpek, 1999: 69). Kırım Savaşı'ndan sonra, kitleler halinde Osmanlı topraklarına göç eden Kırım Türkleri'nin durumu, devleti bir takım tedbirler almaya yöneltmiş ve ilk olarak 1856'da bir talimatname hazırlanarak meseleye çözüm üretilmeye çalışılmıştır. İlgili talimatname mucibince, göçmenlerin iâşe ve iskân işleri bir nebze de olsa açıklığa kavuşturulmuş oldu (Orhonlu, 1987: 119). İlerleyen yıllarda muhacir akını karşısında Şehremaneti yetersiz kalmış ve 5 Ocak 1860'da Trabzon Valisi Hafız Paşa'nın başkanlığında ilk Muhacir Komisyonu kurulmuştur (İpek, 1999: 69). 1875 yılında bu komisyon kaldırılarak muhacir işleri, Zaptiye Nezareti'ne bağlı olarak başkanlığını bir müdürün yaptığı 16 personelden oluşan bir heyete devredilmiştir (Kocacık, 1980: 158).

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'yle birlikte Osmanlı ülkesine yoğunlaşan göçmen akınları nedeniyle, 1878 yılında İstanbul'da biri özel, diğeri resmi olmak üzere iki yeni teşkilat kurulmuştur. Bunlardan birincisi Milletlerarası Göçmenlere Yardım Komitesi, diğeri ise İane-i Muhacirin Komisyonu (Göçmenlere Yardım Komisyonu) idi. Göçmen miktarının her geçen gün artması üzerine muhacir iskânı meselesi umumi bir teşkilatlanmayı gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Haziran 1878'de her ilde, İstanbul'daki İdare-i Umûmiye-i Muhâcirîn Komisyonu'na bağlı olarak, birer Göçmen Müdürlüğü kurulmuştur (Kocacık, 1980: 159).

İdare-i Umûmiye-i Muhâcirîn Komisyonu'nun personel sayısı, muhacir yoğunluğuna bağlı olarak değişiklik arz etmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi esnasında muhacir göçünün yoğun olması nedeniyle komisyonun üye sayısı oldukça fazlaydı. Devlet salnamelerinden edindiğimiz bilgilere göre, 1878 yılında başkanlığını Müşir Sadık Paşa'nın yaptığı komisyonun, 14 üyesi, 1 başkâtibi bulunuyordu. Ayrıca İdare-i Muhâcirîn Komisyonu'nun hesap işleri (4 üyeli), yardım (bir başkan, iki kâtip, 19 üyeli), muhasebe (8 üyeli) ve göçmen yerleştirme (sayı belirtilmemiş) gibi muhacir iskânında etkin olarak çalışan alt birimleri de mevcuttu (SDAO, 1295: 222-226).

İlerleyen yıllarda personel sayısında değişikliklere uğrayan bu komisyon, artık eskisi kadar göçmen gelmediği gerekçesiyle 1894 yılında kaldırılmıştır. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı nedeniyle, Balkanlar'dan tekrar büyük göç dalgalarının gelmeye başlamasıyla, padişahın başkanlığında on üyeden oluşan Muhâcirîn Komisyon-ı Alîsi kurulmuştur. Taşra teşkilatlanmasında illerde vali, mutasarrıf ve kaymakamlar göçmenlerin yerleştirilmesinden sorumlu olacaktı (Kocacık, 1980: 161-162).

Devlet ve vilayet salnamelerinde muhacir komisyonlarının teşkilat yapısı hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. 1899-1905 yılları arasında Muhâcirîn Komisyon-ı Alîsi'nin personel sayı ve isimlerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu yıllarda başkanlığını vezir rütbesindeki Rıza Paşa'nın yaptığı komisyonda, bâlâ rütbesinde Vahit Bey, Ferik rütbesinde Osman Paşa ve ûla rütbesinde Behçet Bey olmak üzere 4 üye görev yapmaktaydı (SDAO, 1317: 125; SDAO, 1318: 127; SDAO, 1319: 131; SDAO, 1320: 135; SDAO, 1322: 148; SDAO, 1323: 160). 1907- 1908 yıllarında komisyonun üye sayısı artarak, yeni alt birimler eklenmiştir. Başkanlığını Vezir İzzet Paşa'nın yaptığı komisyonun memuriyet kısmının kendisiyle birlikte 6 üyesi, bir yazı işleri memuru ve bir hesap işleri memuru bulunuyordu. İdare kısmı ise memur, muavin ve başkâtip, yazı işlerinde bir mümeyyiz, sevkiyat kaleminde bir memur, bir başkâtip ve bir misafirhane memurundan müteşekkildi (SDAO, 1325: 164; SDAO, 1326: 168).

İstanbul merkezli Muhâcirîn Komisyon-ı Âlisi'nin taşradaki teşkilatlanmasında ise Muhâcirîn Komisyonları karşımıza çıkmaktadır. Balkanlar'dan gelen göçmen kitlelerinin Anadolu'ya sevkiyatında ilk uğrak yeri olan Edirne Vilayeti'nin her sancak ve kazasında muhacir komisyonları kurulmuştur. Tekfurdağı Sancağı özelinde merkez kaza ile birlikte Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarında Muhâcirîn Komisyonları

faaliyet göstermekteydi. 1899 yılındaki teşkilatlanmada merkez kazadaki komisyon, mutasarrıfın başkanlığında bir başkan yardımcısı, üç üye ve bir kâtipten oluşurken (EVS,1317: 219), 1901 yılında teşkilat yapısında değişikliğe gidilerek mutasarrıfın yerine ikinci başkan komisyona başkanlık etmeye başlamıştır (EVS,1319: 821). Komisyonun başkanlığını Hayrabolu Kazası'nda kaymakam, Çorlu Kazası'nda ise nüfus memuru yapmaktaydı (EVS,1319: 830, 840).

20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı Sancağı'nda faaliyet gösteren muhacirin komisyonlarının teşkilat yapısı aşağıdaki gibidir.

Tablo 66
Tekfurdağı Sancağı'ndaki Muhacirin Komisyonlarının Teşkilat Yapısı

Merkez Kaza	Çorlu Kazası	Malkara Kazası	Hayrabolu Kazası
Reis: Emin Bey	Reis: Nüfus Memuru Selahattin Efendi	Reis: Hacı Şükrü Efendi	Reis: Kaymakam Bey
Üye: Mahir Efendi	Üye: Mustafa Efendi	Üye: Belediye Reisi Ali Efendi	Üye: Şerif Bey
Üye: Şeyh Ata Efendi	Üye: Bakkal Mustafa Ağa	Üye: Nüfus Memuru Efendi	Üye: Jandarma Yüzbaşı Şahin Bey
Üye: Ahmet Bey	Üye: Abdurrahman Ağa	Üye: Tapu Kâtibi Hasan Efendi	Üye: Tahrirat Kâtibi
Kâtip: Necip Bey	-	Üye: Hüseyin Efendi	Üye: Nüfus Memuru
-	-	Üye: Nikolaki Efendi	Kâtip: Hasan Bey

Kaynak: EVS, 1317: 219, 228, 232, 238; EVS, 1319: 821, 830, 834, 840.

4.2.2. Yerli Halk ve Muhacirler Arasındaki Sorunlar

1877 yılından başlayarak Balkanlar'dan büyük göçmen kitlelerinin kısa sürede memlekete akın etmesi şehirlerdeki sosyal dengeyi de bozmuştur. Göçmenlerin yerleştirilmesi esnasında en sık rastlanan problemlerin başında arazi anlaşmazlıkları gelmektedir. Kendilerine gösterilen yerleri beğenmeyen ya da yetersiz bulan göçmenler yerli halka ait diğer toprakları da kullanmaya kalkışmışlardır. Devlet bu tür durumlarda, ilgili göçmenleri başka bir yere naklederek veya arazi sahiplerine tapu bedelleri ödemek

suretiyle meseleyi çözmeye çalışmıştır. Tekfurdağı Sancağı'nda arazi anlaşmazlıkları daha çok muhacirler ile Gayrimüslim halk arasında yaşanmıştır.

Muhacirlerin iskân edildiği yerlerin herhangi bir köye ait arazilerin olmamasına özellikle dikkat edilmiştir. Sancak içerisindeki Gayrimüslimlere ait köyler kendi arazilerine muhacir iskânına şiddetle karşı çıkmışlar ve bu maksatla merkeze şikâyet dilekçeleri yollamışlardır. 1893 tarihli İstanbul Rum Patrikhanesi Muhtırasına göre, Tekfurdağı Sancağı dâhilindeki İncecik Nahiyesi'ne bağlı bir Rum köyü olan Semetli'nin mevcut arazisi, 400 hanelik köyün ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Köylüler civardaki 400 dönümlük dikenlik araziye temizleyerek tarıma kazandırmışlar ve bu arazide yıllardır ziraat yapmaktadırlar. Adı geçen araziye muhacir yerleştirileceği haberinin alınması üzerine karşı çıkmışlar ve bu arazinin tapusunun kendilerine verilmesini talep etmişlerdir (BOA. DH. MKT. 170/ 46). 1900 yılına gelindiğinde sorunun hala çözülmediği görülmektedir. Ekim ayında Semetli Köyü sakinlerinden Kotaki ve Papa Aleksandır isimli kişiler köylerinin arazilerine muhacir yerleştirildiği gerekçesiyle şikâyette bulunmuşlardı. Olayı araştıran Edirne Vilayeti Muhacirin-i İslamiye Komisyonu, şikâyetin asılsız olduğunu merkeze bildirmesine rağmen karardan memnun olmayan köy sakinleri tahkik heyeti (araştırma komisyonu) kurularak meselenin açıklığa kavuşturulmasını istemişlerdir¹⁸¹ (BOA. A. MKT. MHM. 508/12).

1907 yılında da benzer bir durumla karşılaşmıştır. Hayrabolu, Uzunköprü, Keşan, Malkara, Tekfurdağı, Çorlu ve Istanca kazalarında Rum cemaatinden bazılarının tasarrufunda bulunan araziler ve onda biri kendi köylerine verilen meraların bu bölgelere iskân olunan muhacirler tarafından cebren zapt olunduğuna dair Rum Patrikliği'nin takriri merkeze ulaşmıştır. Edirne ve Tekfurdağı'na gönderilen yazılarda bu durumun önlenmesi istenmiştir (BOA. BEO. 2594/194511).

Türbedere (Çerkezköy) Köyü'nde demiryolu hattına yakın emlâk-ı hümayun arazisine yerleştirilen Bulgaristan muhacirlerinin Şevket Paşa ve eşine ait Dağ Yeniköy Çiftliği arazisinin bir kısmını ele geçirerek korulukları tahrip ettikleri iddia edilmiştir. Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettiş-i Umûmisi Ferik Mehmet Tevfik tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 26 Aralık 1910 tarihli yazıya göre, Türbedere muhacirleri tarım

---

¹⁸¹ Semetli Rumları kendi arazilerine muhacir yerleştirildiği gerekçesiyle Karaçalı muhacir köyünü basarak köyde ciddi tahribata neden olmuşlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. tez içerisinde s. 326.

ve hayvancılık için kendilerine gösterilen araziye kanaat etmeyip yakın yerlerdeki arazileri de ele geçirmeye çalıştılar. Türbedereliler ile Çiftlik sahipleri arasında 25 seneden beri devam eden bu arazi kavgası II. Meşrutiyet'in ilanıyla dahi son bulmadı. Zira meşruti idare, bütün Osmanlı fertlerinin mal ve mülkünü her türlü taarruzdan masum kılmaktaydı. Bölgeye gönderilen tapu memurları köy halkını ve çiftlik sahiplerini de dinleyerek muhacirlerin arazilere tecavüz ettikleri hükmünü Edirne Vilayeti'ne rapor etmişlerdir. Edirne Vilayeti'nin emrine göre, tecavüz edilen çiftlik arazilerinin sahiplerine iadesi gerekirken Türbedere muhacirleri bu emre uymamışlardır. Hâsılı, Türbedereliler her türlü kanuna muhalif olarak Dâhiliye Nezareti'nin emrine uymamakta ısrar etmektedirler (BOA. DH. İD. 45/4). 26 Şubat 1911 tarihli belgeye göre ise Türbedereliler'in Dağ Yeniköy Çiftliği mera ve korusuna tecavüz etmedikleri Çorlu Kaymakamlığı'ndan bildirilmiştir (BOA. DH. İD. 45/4).

Bulgaristan'dan 1903 yılında göç ederek Hayrabolu Kazası'nın Erzenli Çiftliği arazisini satın alarak yerleşen 70 hane muhacirle yerleşik halk arasında sıkıntılar yaşanmıştır. 1906'da muhacirler namına İmam Sadık ve arkadaşları tarafından gönderilen telgrafta, satın aldıkları arazinin ellerinden alınmak istendiği belirtilmiştir. Dâhiliye Nezareti ise meselenin araştırılması için Edirne Vilayeti'ne durumu havale etmiştir (BOA. DH. MKT. 1054/ 90).

1900 yılında Hayrabolu Kazası'nda Kadri Paşa veresesine ait Şalgamlı mezrasına kendiliğinden yerleşen Rahova muhacirleri buradaki Karacaköy arazisine de tecavüz etmişlerdi. Durumun ortaya çıkmasıyla muhacirlerin işgal ettikleri arazilerin satın alınarak muhacirlere taksimatı düşünülmüştür. Arazi bedeli olan 379.600 kuruşun muhacirlere mahsus pul hasılatından karşılanması kararlaştırılmıştı (BOA. DH. MKT. 2455/ 4). Ancak bu hususta 1901 yılında Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nde hazırlanan mazbata Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve padişahın onayıyla Rahova muhacirlerinin kazada başka bir yere nakillerine karar verilmiştir (BOA. İ. DH. 1381/8). 1909 yılına gelindiğinde hala sorunun çözülemediği tespit edilmiştir. Muhacirlerin Şalgamlı mezrasına yerleştirildiği ancak Karacaköy halkının tarla bedellerinin ödenmeye çalışıldığı yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır (BOA. DH. MKT. 2902/ 83).

Muhacir iskânında devletin gerekli tedbirleri almakta zorlandığı görülmektedir. Zira sancak içerisinde yerleştirilen muhacirler, yerli halkın arazilerinin bir kısmını ele

geçirmişler, bu durum halkın şikâyetlerine sebep olmuştur. 14 Mart 1909 tarihinde Hayrabolu ahalisinin¹⁸² merkeze gönderdiği telgraf durumun vahametini ortaya koymaktadır:

“ Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra herkesin hakkı ihkak edilecek idi. Köylülerimizin âbâ an ced mutasarrıf ve müntefi' olageldiğimiz mera ve tarlalarımızın bir kısm-ı mühimini civarımızda meskûn muhâcirlerin tagallüben zabt ettikleri hükümetin her bir tabakâtında tahakkuk etti. Men'-i müdahale kararını infaz için giden kuvve-i zabıta ve bi'd-defeat memurîn ve tebligat-ı hükümeti tanımadılar. İmdi hayli senelerden beridir uğraşıldığı halde hükümet muvaffak olamadı. (...) Vergilerini verdiğimiz senetli arazimiz hakkımız ise yed-i âhardan alınıp taraf-ı mülûkânemize teslim edilmek değil ise cevâb-ı kat'i verilmek lâzım gelir.”

Merkezi idare, adalet isteyen Hayrabolu ahalisinin arzuhallerinin Edirne Vilayeti tarafından araştırılarak sonucunun bildirilmesi istenmiştir (BOA. DH. MKT. 2767/ 35). Muhacirlerin tapulu arazilere tecavüz ettiğiyle ilgili bir telgraf¹⁸³ da 1910 yılında Çorlu'dan çekilmiş ve halkın adaletsizliklerden ciddi rahatsız olduğu görülmektedir; *“Senetli arazilerimize müdahale çok oluyor. (...) Muhacirler İslam ise nerede İslam nerede Osmanlı (...) Müracaatlarımızın suret-i kabul ve muamelenin el yevm yarın deyub tehirinde ve muhacirlerin müdahalelerin haksızlıkları resmen tezahür etmekte iken mülkümüzde bırakılmalarında zarar küllî görüyoruz”* (BOA. DH. MUI. 80-1/ 57).

4.2.3. Muhacirlere Yardım Çalışmaları

Osmanlı Devleti, yerlerini yurtlarını terk ederek akın akın Anadolu'ya göç eden muhacirlere çeşitli yardımları yapmaktan kaçınmamıştır. İskân-ı Muhâcirîn Talimatnamesi doğrultusunda göçmenlere arazi tahsisi, konut yardımı, ekmek bedeli, zirai malzeme, zirai kredi, çift hayvanı, tohumluk malzeme, eğitim yardımı, vergi muafiyeti ve tıbbi malzeme yardımları sağlayarak onların refahlarını temine çalışılmıştır (İpek, 1999: 214-226). Ayrıca merkezi idare, muhacirleri geldikleri yerlerin iklimine uygun Osmanlı vilayetlerine yerleştirmeye özen göstermiştir (Halaçoğlu, 1995: 121).

¹⁸² Adı geçen telgraf, Hayrabolu'ya bağlı 5 köy muhtarı, 2 çiftlik sahibi ve azaların imzasıyla merkeze gönderilmiştir. Telgrafta ismi bulunanlar şunlardır: Karaburçak Köyü muhtarı Ahmet, Doğanca Köyü muhtarı Ömer, Çıkrıkçı Köyü muhtarı Halil, Güzelce Köyü muhtarı Kostaki, Ori Köyü muhtarı Hasan, Hacılı Çiftliği sahibi Ali, Börgüç Çiftliği sahibi Şerif ve 5 aza (BOA. DH. MKT. 2767/ 35).

¹⁸³ 2 Nisan 1910'da merkeze bu telgrafi, Ahmet, İsmail, Fethi, Galip, Eşref, Ali, Halit ve İzzet isimli şahıslar göndermiştir.

Tekfurdağı Sancağı dâhilinde yerleştirilen muhacirler için de benzer yardımların yapıldığı görülmektedir.

1902 yılı içinde Hayrabolu Kazası'na yerleştirilen 40 hanelik Doğu Rumeli muhacirleri için tohum bedeli olarak muhacirin pulu hasılatından 10.000 kuruş borç verilerek hasat zamanı tahsil edilmesi (BOA. A. MKT. MHM. 517/22), 1905 yılında Tekirdağ Kılavuzlu Köyü çiftliğindeki muhacirlere 15.000 kuruş, Kırkkilise Sancağı'na bağlı Vize Kazası Çövenli Köyü'ne 14.000 kuruş ziraat bankasından borç verildiği tespit edilmiştir (BOA. A. MKT. MHM. 528/4).

Tekfurdağı'na iskân ettirilen muhacirlere devlet tarafından “nân-ı azîz-i esman” adıyla ekmek bedelleri de verilmiştir. 1900 yılında Tekirdağlı muhacirlere ekmek bedeli olan 8.875 kuruşun Edirne Vilayeti bütçesinden karşılanması hususu Dâhiliye Nezareti ile Maliye Nezareti arasındaki yazışmalardan anlaşılmaktadır (BOA. DH. MKT. 2409/ 87). Balkan Savaşları'ndan sonra da göçmenlere ekmek vesikaları tahsisine devam edilmiştir (Halaçoğlu, 1995: 90).

Muhacirlerin iskân edildiği yerlere hane ve nüfusları göz önünde bulundurularak birer cami ve mektep inşası padişah iradesi doğrultusunda yapılması iktiza etmekteydi. Yapılacak caminin masraflarının hazine-i celilece, mektebin masraflarının ise maarif bütçesinden karşılanması gerekiyordu¹⁸⁴ (BOA. BEO. 2463/184672; BOA. BEO. 2492/186882). Bu bağlamda 1902 yılında Malkara Kazası'nın Kavak Çeşme mevkiine yerleştirilen muhacirlerin inşasına başladıkları cami-i şerif ve mektep için 2.500 kuruş giderin muhacirin tahsisatına mahsuben Edirne Vilayeti'nin o seneki gelirlerinden karşılanması kararlaştırılmıştır (BOA. A. MKT. MHM. 519/24).

Tekfurdağı Sancağı içerisindeki bir kısım çiftliği Bulgaristan'dan göçen muhacirlerin satın aldıkları tespit edilmiştir. 1902 yılında Tekirdağ'daki Arizli ve Hazir çiftliklerinin

¹⁸⁴ Bu uygulama 1913 Nizamnamesi'yle kaldırılarak masrafların köydeki hane sahiplerince karşılanması kararına varılmıştır. Balkan Savaşları'yla birlikte göçmen sayısı günden güne artmış ve göçmenlerin iskânı hakkında 18 Mart 1913 tarihinde bir talimatname yayımlanmıştır. Kısa bir süre sonra 13 Mayıs 1913'te İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi yürürlüğe girerek muhacirlerin sûret-i kabul ve iskânları belli esaslara bağlanmıştır. Nizamnamenin 27. maddesinde yeni kurulan muhacir köylerinde yapılacak cami ve mekteplerin masraflarının hazine tarafından ödeneceği belirtilmiştir. İlgili madde şöyledir: “*Yeni bir köy teşkil edecek sûrette bir mahalle toplu muhacir iskân idildiği takdirde inşası lâzım gelen câmi'-i şerif ile mektep binası ve çeşme için ihtiyar olunacak masraf ve lede'l-hâce köy nâmına alınacak damızlık hayvan ve alât-ı zira'yye esmâni köy hânelerine tevzi' ve taksîm olunarak her hânenin hissesine isâbet iden mikdar her hâneye mahsus olan zimemâti il birlikte hazinece aynen tahsil olunur.*” (Halaçoğlu, 1995: 113).

dörtte birini satın almalarına rağmen bölgeye gönderilen memurların çiftlikleri bölmeye karşı çıkmalarından dolayı birçok muhacirin hayvanlarıyla beraber açıkta kaldıkları ve perişan oldukları muhacirlerden Hüsnü ve arkadaşlarının dilekçesinden anlaşılmıştır. Merkezi idare Edirne Vilayeti'ne bir telgrafla durumu bildirerek meselenin çözülmesini istemiştir (BOA. A. MKT. MHM. 520/19).

1904 yılında Tekirdağ Bıyık Ali Çiftliği'ni satın alarak burada bir köy teşkil eden muhacirler için yapılması planlanan cami-i şerif ve mektep için 15.000 kuruşa ihtiyaç duyulmuştur. İnşaatta bizzat muhacirlerin çalışarak, kullanılacak taş ve kerestenin de muhacirler tarafından karşılanması kaydıyla gerekli meblağın karşılanması kabul edilmiştir (BOA. BEO. 2463/184672). Bu bağlamda cami-i şerifin masrafları hazine-i celileden, mektebin masraflarının maarif bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştır (BOA. BEO. 2492/186882).

Tekfurdağı'nda bulunan muhacirlerin sefalet içinde ve pek ziyade yardıma muhtaç oldukları, günde yirmi otuzunun açlıktan telef olduğu, şehirdeki Almanya ve Rusya Konsoloslukları'nın merkeze yazdıkları mektuplardan anlaşılmıştı. Dâhiliye Nezareti Muhacirin İdaresi'nin 2 Haziran 1913 tarihli yazısıyla Osmanlı Bankası vasıtasıyla acilen 500 liranın muhacirin tahsisatından veya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Müdafai Milliye yardımlarıyla karşılanması istenmiştir (BOA. BEO. 4178/313333). Meseleye kayıtsız kalmayan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kısa bir süre sonra (7 Haziran 1913) istenilen yardımın muhtaçlara ulaştırıldığını Sadarete bildirmiştir. Hilâl-i Ahmer ikinci Reisi Beşir Ömer imzalı belgeye göre, muhacirlerin ve yardıma muhtaç kişilerin ihtiyaçları için lazım gelen 500 Osmanlı altını şehirdeki Almanya Konsololuğu'na gönderilmiştir (BOA. BEO. 4180/313472).

Malkara Kazası'nın Yörük Köyü'ndeki çiftliğe yerleştirilen muhacirler tarafından teşkil edilen "Kara Murat" isimindeki köye cami-i şerif ve bir sıbyan mektebi inşası gündeme gelmiştir. Halktan yardım toplanarak inşaata başlanmış, taş ve kereste gibi levazimat karşılanmış olmasına rağmen 6.302 kuruşa ihtiyaç duyulmuş ve gereken meblağın hazineden karşılanması talep edilmiştir (BOA. DH. MKT. 2337/11).

Rumeli'den göç ederek Ereğli Nahiyesi'nin Sekban Köyü'nde iskân edilmiş 30 haneden oluşan muhacirler, yeterli tarım arazilerinin olmamasından dolayı burada bulunan

Kanuni Sultan Süleyman Evkafı'na ait boş arazilerin kendilerine tahsis edilmesini talep etmişlerdir. Dâhiliye Nezareti Edirne Vilayeti'ne gönderdiği 5 Haziran 1909 tarihli yazıda meselenin araştırılmasını istemiştir (BOA. DH. MKT. 2831/20).

Çorlu'nun Karaağaç Köyü'nde iskân edilmiş olan muhacirler kendilerine tahsis edilmiş arazinin tarımsal faaliyetler için yetersiz kalması nedeniyle ve köy sınırındaki Sarımeşelik mevkiinin de kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Muhacirlerin bu arzu halleri karşısında Dâhiliye Nezareti Edirne Vilayeti'ne gönderdiği Mart 1909 tarihli yazıda gerekli muamelenin yapılmasını istemiştir (BOA. DH. MKT. 2774/5).

Dâhiliye Nezareti'nin Maliye Nezareti'ne gönderdiği 13 Mayıs 1909 tarihli yazıda Çorlu, Malkara, Hayrabolu Kazaları ve Ereğli Nahiyesi'nde iskân olunacak muhacirlerin hanelerinin inşaat masrafları için gerekli 121.200 kuruşun bir an evvel karşılanarak muhacirlerin sefaletten kurtulmaları gerektiği vurgulanmıştır (BOA. DH. MKT. 2810/90).

4.2.4. Muhacir Köy ve Mahallelerine İsim Verilmesi

Muhacirlerin Trakya ve Anadolu'da iskânları sırasında birçok muhacir köyleri de tesis edilmiştir. Kurulacak köylerin inşası sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar, muhacirlerin yerleştirilmeleri hakkında yayınlanan talimatnamelerde detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Balkan Savaşları sırasında Eskişehir, Konya, Adana, İzmir, İzmit, Mersin gibi birçok Osmanlı şehrinde muhacir köyleri kurulmuştur (Halaçoğlu, 1995: 118-119). Osmanlı Arşivinde yapılan taramalarda Tekfurdağı Sancağı'na yerleştirilen muhacirler için köyler ve mahallelerin tesis edilerek buralara yeni isimlerin verildiği tespit edilmiştir.

İncik Nahiyesi'nin Karaçalı mevkiinde iskân ettirilen muhacirler için teşkil edilen köye 26 Kasım 1906'da padişah II. Abdülhamid'in ismi verilerek bu tarihten sonra "Hamidiye" olarak anılmaya başlanmış (BOA. İ.HUS. 148/23; BOA. A. MKT. MHM. 530/5), II. Meşrutiyet'in ilanından bir yıl sonra ise köy halkı tarafından verilen dilekçe doğrultusunda "Hamidiye" ismi değiştirilerek 15 Temmuz 1909'da köyün yeni adı "Feyz-i Hürriyet" olmuştur (BOA. DH. MKT. 2876/55). Çorlu Kasabası kenarında iskân edilen muhacirlerin teşkil ettikleri mahallenin Sultan Reşat'a atfen 5 Ekim 1911 tarihinde "Reşadiye" (BOA. BEO. 3944/295795), Hayrabolu Kasabası'nda iskân

edilmiş muhacirlerin teşkil eyledikleri mahallenin ismi 13 Ağustos 1912 tarihinde “Filibe” olarak isimlendirilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. BEO. 4077/305726). Malkara Kazası'nın Yörük Köyü'ndeki çiftliğe yerleştirilen muhacirler tarafından teşkil edilen köye “Kara Murat” ismi verilmiştir (BOA. DH. MKT. 2337/11).

4.2.5. Tekfurdağı'ndan Diğer Osmanlı Kentlerine Muhacir Sevkiyatı

Tekfurdağı Sancağı konumu gereği Balkanlar ile Anadolu arasındaki geçiş güzergâhında bulunmasından dolayı demiryolu, karayolu ve denizyolu vasıtalarıyla muhacir sevkiyatında önemli bir rolü ifa etmiştir. Bu dönemde Çorlu tren istasyonu ile Tekirdağ iskelesinden binlerce muhacir İstanbul ve diğer Osmanlı kentlerine sevk edilmiştir. 93 Harbi ile başlayan bu süreç Balkan Savaşları sonuna değin devam etmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Trakya'daki göç hareketleriyle ilgili Bilal Şimşir'in *Rumeli'den Türk Göçleri* isimli eserinde belgelere dayalı olarak ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Adı geçen eserden hareketle 93 Harbi'nde Edirne Vilayeti ve Tekfurdağı Sancağı'ndaki göçmen sevkiyatına değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

93 Harbi esnasında Ruslar'ın Balkanlar'dan ilerleyerek Osmanlı topraklarına sarkması yerli halk üzerinde ciddi endişelere sebep olmuştu. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Layard'ın Dışişleri Bakanı Derby'ye yazdığı yazıda, Rusların Bulgarlar'ı Türklere karşı kışkırtması sonucu Rumeli'den ve Bulgaristan'dan çok sayıda göçmenin akınlar halinde İstanbul'a göç ettiği belirtilmektedir (Şimşir, 1968: 175). Bu dönemde Bulgar zulmü karşısında binlerce göçmen Edirne'ye sığınmıştır. Layard'ın Derby'ye yazdığı başka bir yazıda sadece Eskizağra'dan Edirne'ye 3.500 göçmenin geldiği ve Edirne'den göçmen dolu beş trenin İstanbul'a hareket ettiği bildirilmiştir. Filibe İstasyonu'nda, çoluk çocuklarıyla kar üstünde yatarak bekleyen 15.000 kadar göçmenin taşınması için acilen tren gönderilmesi gerektiği resmi makamların yazışmalarından anlaşılmaktadır (Şimşir, 1968: 179, 266, 269). Rus ilerlemesi karşısında dehşete kapılan Rumeli Türk halkının kitleler halinde, tıklım tıklım dolu trenlerle İstanbul'a, diğer büyük göç dalgalarının Selanik ve Tekirdağ taraflarına doğru akın etmesi karşısında, Osmanlı şehirlerinde panik yaratmıştır (Şimşir, 1968: 273).

Bütün Rumeli Müslüman halkının Ruslar'ın önünden kaçıışı ile 100.000 civarı çocukluğun soğuktan ve açlıktan ölmesi, Türk hükümetinin şehirlerde yaşanan bu paniğin önüne geçememesi sonucunda İngiltere Dışişleri Bakanı Derby, Petersburg İngiliz Büyükelçisi Loftus'a bir telgraf çekerek halkı yatıştırmak amacıyla Rus hükümetinden bir bildiri yayınlaması için Çar nezdinde bir teşebbüste bulunmasını istemişti. Ancak Ruslar bu isteğe olumsuz yanıt vermişlerdir (Şimşir, 1968: 278, 281).

Ruslar'ın Edirne'ye yaklaştığı duyurunun alınması üzerine Edirne halkının çoğunluğu Tekirdağ'a doğru kaçımaya başlamıştır. İngiltere'nin Tekirdağ Viskonsolosu Dussi'nin İstanbul Başkonsolosu Fawcett'e yazdığı yazıda, Tekirdağ'a durmadan göçmenlerin dolduğu, kasaba halkının panik ve endişe içerisinde şehri terk etmeye başladığı belirtilmiştir (Şimşir, 1968: 258, 300). Savaşın ilerleyen günlerinde Ruslar'ın Lüleburgaz ve Çorlu yönünde ilerlemeleri sonucu yollarda 200.000'den fazla göçmenin olduğu, bu göçmenlerin birçoğunun Tekirdağ tarafına gittiği, Çorlu'da göçmen yığınlarına rastlandığı İngiliz makamlarının yazışmalarından anlaşılmaktadır. Göçmenlere yardımla görevli Albay Blunt'un İngiliz Büyükelçisi Layard'a gönderdiği rapor Çorlu'daki durumun vahametini göstermesi açısından önemlidir. Raporda, tren seferlerinin üç gün aksamasıyla sevkiyat için Çorlu tren istasyonunda 20.000 den fazla göçmenin biriktiği, bir göçmen treninin geçirdiği kaza sonucu birçok ölü ve yaralının olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 12-24 Ocak 1878 tarihleri arasında Çorlu'dan 31 tren ve 54.660 göçmenin geçtiği, karayolunda ise adeta göçmen sellerinin yaşandığı bildirilmiştir (Şimşir, 1968: 322-322).

93 Harbi'nin sona ermesiyle panik havası dağılmış ve kurulan muhacir komisyonları vasıtasıyla meseleye çözüm üretilmeye çalışılmıştır. 1897 Yunan Harbi ile muhacir göçü yeniden gündeme gelmiş ve Balkan Savaşları ile Trakya'da yeniden panik havası hâkim olmuştur.

Bu süreçte Rumeli'den gelen muhacirlerin önemli bir kısmı Tekfurdağı Sancağı sınırlarındaki boş arazilere ve çiftliklere yerleştirilmişlerdir. Yerleştirilemeyenlerin bir kısmı geçici olarak misafir ediliyor sonra Anadolu'ya gönderiliyor, diğer bir kısmı ise doğrudan Anadolu'ya sevk ediliyordu. Devlet, iskelelerden sevk edilecek muhacirlerin tezkeresiz olanlarının göç etmesine müsaade etmemiştir. İskânın belirli bir düzen içerisinde yapılabilmesi için Muhacirin İdare-i Umumiyesi'nden tahrirat-ı resmiye adı

altında tezkere verilmesi, hane ve nüfuslarıyla birlikte nerede iskân olunacağı, hangi iskeleden sevk edileceği gibi hususların kayıtlı olmasına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Ancak tezkeresiz olarak birçok muhacirin kendi başlarına seçtikleri arazilere yerleşmeleri bu dönemde sıkça görülen vakalardandı. Dâhiliye Nezareti bu durumun önüne geçebilmek için vilayetlere uyarı mahiyetinde yazılar yollamıştır. Hüdavendigâr ve Edirne vilayetlerine gönderdiği 13 Kasım 1900 tarihli yazıda, Gelibolu ve Tekfurdağı sahillerinden evraksız olarak karşıya muhacir geçirilmemesini istemiştir (BOA. DH. MKT. 1814/30).

Merkezi hükümetin, muhacirlerden pasaportsuz olarak gelip Osmanlı topraklarına yerleşenlere belli şartlar dâhilinde iznin verdiği de görülmektedir. Dâhiliye Nezareti'nin Edirne, Konya, İzmit, Ankara ve Hüdavendigâr vilayetlerine gönderdiği 8 Ekim 1908 tarihli yazılarında bu durum açıkça görülmektedir. Muhacirlerden Bosnalı Ali bin Osman 3 hanede 18 nüfus ile Konya'ya, Darendeli İsmail 5 hanede 23 nüfus ile İzmit'e, Köstenceli Abdurrahman bin Adil'in 1 hanede 7 nüfusla ve Niyazi bin Mehmet Ali'nin 2 nüfusla Ankara'ya, İslimyeli Bekir bin Abdi 1 hanede 6 ve Darendeli Mehmet bin Ahmet 1 hanede 7 nüfusla Bursa'ya, Şumnulu İsmail bin Bektaş 2 nüfusla Çorlu'ya pasaportuz olarak yerleştikleri tespit edilmiştir. Adı geçen muhacirlerden, kendilerine verilen ev ve arazileri satmayacaklarına dair senet alınarak yerleşmelerine müsaade edilmiştir (BOA. DH. MKT. 2625/63). Yine pasaportsuz olarak gelen muhacirlerden Osmanpazarlı Mustafa bin Süleyman'nın Malkara'ya yerleştirildiği tespit edilmiştir (BOA. DH. MKT. 2678/19).

Osmanlı Devleti, Tekfurdağı üzerinden Anadolu'ya sevk edilen göçmen kitlelerinin bir kısmının sancak içerisinde yerleşmelerine müsaade etmiştir. 1891 yılında Biga'ya geçmek üzere Tekfurdağı'na gelmiş olan muhacirler bir süre sefalet içerisinde kalmışlar, sonra toprak satın alarak buraya yerleşmişlerdi. Merkezi hükümet, Biga'daki muhacir yoğunluğunu dikkate alarak Tekfurdağı'na yerleşmiş muhacirlerin buraya gönderilmemesini istemiştir (BOA. DH. MKT. 1958/30).

1899 yılı sonlarında Doğu Rumeli'den göç ederek Tekfurdağı'na gelen 368 nüfus muhacir, Muhacirîn-i İslamiye Komisyonu birinci azası Rıza Paşa'nın yazısı doğrultusunda İdare-i Mahsusa'ya ait iki vapur ile Balıkesir'de iskân ettirilmek üzere Bandırma'ya nakledilmişleridir (BOA. A. MKT. MHM. 508/ 12).

1901 yılı Haziran ayında İdare-i Mahsusa'nın Gelibolu vapuruyla 9 hanede ikamet eden 66 nüfus Bandırma'ya, 4 Müslüman muhacir ise, iskân ettirilmek üzere Tekfurdağı'na nakledildikleri Zaptiye Nezâreti tarafından bildirilmiştir (BOA. YPRK. ZB. 27/69). 1905 yılında Tekfurdağı'ndan denizyoluyla Balıkesir'in Erdek Kazası'na gönderilmiş olan 36 haneden 163 nüfus muhacire toprak verilerek buralarda iskân ettirilmeye çalışılmıştır (BOA. MV. 112/17).

Bulgar mezalimi nedeniyle Kırcaali'nin Hasköy Kazası'na bağlı Horozlar Köyü'nde 17 hanede ikamet eden 127 Müslüman nüfus 1907 yılında Tekfurdağı'na gelmişler ve buradan denizyoluyla Balıkesir'e gönderilmişlerdir (BOA. A. MTZ.04. 155/16).

1909 yılında Bulgaristan ve Doğu Rumeli'den göç ederek Çorlu'nun Velimeşe Köyü'ne misafir olarak iskân ettirilen muhacirler için Dâhiliye Nezâreti tarafından Edirne Vilayeti'ne gönderilen yazıda Velimeşe'deki muhacirlerin mümkünse vilayet içerisinde iskân ettirilmeleri bunun mümkün olmaması durumunda geldikleri kaza-köy ve mahallelerin cetvellerinin tutularak acilen Konya Vilayeti'ne gönderilmeleri istenmiştir (BOA. DH. MKT. 2756/69).

Balkan Savaşları sırasında Tekirdağ ve civarından İstanbul'a yoğun bir muhacir göçü yaşanmış ve bu dönemde devlet gerekli tedbirleri almakta hayli zorlanmıştır. Göç esnasında muhacirlerin açlık ve sefaletle duçar kaldıkları tespit edilmiştir. Sadaret'ten Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen 21 Ocak 1912 tarihli yazı muhacir yoğunluğunu gözler önüne sermektedir:

“Şu aralık Tekfurdağı ile mülhakatından ve sair mevâki'-i mücavereden araba ve hayvanatıyla birçok muhacirin vürud edup bunlar peyder pey araba vapurlarıyla Sirkeci iskelesinden Üsküdar cihetine sevk edilmekte ise de muhacirîn-i merkûme ile hayvanatının araba vapurlarıyla defaten nakli mümkün olmamasından dolayı bunlar sokaklarda taşlar üzerinde yatmakta, kendileri ve hayvanatı aç kalmakta olduğundan ve bu gibi ahvâlin ale'l husus kolera hüküm ferma olduğu bir sırada devamındaki mahsurât-ı ihtardan müstefdâ bulunduğu araba vapuruyla yevmî ne kadar muhacirinin araba hayvanat ve eşyasıyla beraber Üsküdar cihetine imrârı kabil ise şehre o miktarın duhulünü temin edecek surette bir tedbir münasip ittihazıyla muhacirinin sokaklarda açıkta kalmalarına ve gerek muhacirinin gerek ahali-i mahallenin sıhhatini ihlal edecek ahval tahaddüsüne meydan verilmemesi...” (BOA. BEO. 4111/ 308307).

Balkan Savaşları'ndan sonra Rumeli'den Türk göçlerinin yoğunlaşması üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından başkent İstanbul'daki nüfus yoğunluğu kontrol altında tutulmaya çalışılmış ve zaman zaman İstanbul'a muhacir göçü yasaklanmıştır. 4 Mayıs 1914 tarihinde Çatalca Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıda İstanbul'a bir kişinin bile kabul edilemeyeceği göç edeceklerin Tekfurdağı yoluyla diğer kentlere gitmelerinde bir sakınca olmadığı belirtilmiştir: *“Hicret edenlerden bir kişinin bile İstanbul'a kabulü mümkün olamayacağı cihetle bu misüllü eşhâsın köylerinde oturmak istemedikleri takdirde Tekfurdağı tarîkıyla hârice hicret etmekde muhtar olduklarının icap edenlere tebliği ve gerek merkezden gerek mülhakâttan kimsenin İstanbul'a gelmesine meydan bırakmaması mütemennâdır. Ol babda.”* (BOA. DH. KMS. 19/42).

12 Nisan 1914'te Dâhiliye Nezareti tarafından Tekfurdağı Mutasarrıflığı ve Midye Kaymakamlığı'na gönderilen yazıda Muhacir sevkiyatı için Antalya vapurunun Tekfurdağı'na, Güzel Girit vapurunun Midye'ye gönderildiği belirtilmiştir (BOA. DH. KMS. 19/34). Edirne Valisi Adil Bey, muhacir sevkiyatında denizyolunun önemine değinerek Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 20 Nisan 1914 tarihli telgrafta muhacirleri sevk etmek üzere Midye, Ereğli ve Tekfurdağı iskelelerine devamlı surette vapur gönderilmesinin büyük önem arz ettiğini ifade etmiştir (BOA. DH. ŞFR. 424/54).

4.3. 1912 Yılı Şarköy-Mürefte Depremi

4.3.1. Depremin Oluş Zamanı ve Etki Alanı

Marmara Bölgesi, Birinci Derece Deprem Kuşağı üzerinde olup, tarih boyunca burada birçok deprem meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti zamanında özellikle, 1509, 1766, 1894 depremleri büyüklükleri ile ön plana çıkmışlar ve başta İstanbul olmak üzere birçok şehri etkisi altına almışlardır. 1912 yılında merkez üssü Şarköy-Mürefte olan ve 7,3 büyüklüğündeki deprem, Osmanlı döneminde Marmara'da yaşanan son büyük felakettir. 9 Ağustos 1912'deki Şarköy-Mürefte depremi öncesi bölgede birçok öncü şoklar yaşanmıştır. Öyle ki, 25 Temmuz'da başlayan öncü şokların sayısı, 9 Ağustos'taki ana şoka kadar 25'e ulaşmıştır. 9 Ağustos'tan sonra ise artçı depremler

devam etmiştir¹⁸⁵. Yaşanan büyük depremden sonra 24 saat içinde 23 artçı sarsıntı olmuş ve 4 Ekim 1912'ye kadar bu sayı 228'e ulaşmıştır. Ana şoktan sonra oluşan artçı sarsıntılarının özellikle yedi tanesi büyük şiddette olmuştur (Karacakaya, 2000: 203-204; Sancaklı, 2004: 120-138). Bu cümleden olarak, 25 Temmuz 1912 ile 4 Ekim 1912 tarihleri arasındaki yaklaşık iki buçuk aylık sürede Marmara Bölgesi'nde, artçı sarsıntılarla birlikte 228 deprem meydana gelmiştir.

Depremin meydana geliş saati ve süresiyle ilgili Osmanlı arşiv belgeleri ile İkdam ve Tanin gazetelerinde, kısmen farklı bilgiler yer alsa da genel kanaat, depremin 9 Ağustos 1912 / 27 Temmuz 1328 Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece gerçekleştiğidir. Olay yerinden merkeze gönderilen telgraflarda, Şarköy Kaymakamı depremin vasati saat¹⁸⁶ 03.30 sıralarında olduğunu ve yaklaşık 40-50 saniye sürdüğünü, Çatalca Mutasarrıfı ise, depremin vasati saat 03.40'da meydana geldiğini ve 50-60 saniye sürdüğünü belirtmişlerdir. Karesi ve Kala-i Sultani Mutasarrıflarının telgraflarına göre ise, deprem 03.15'te vuku bulmuştur (Terekli, 2011: 7-8). Edirne Valisi ise, ezani saate göre bilgi vermiş ve deprem, ezani saat¹⁸⁷ 8'e 5 kala gerçekleşmiş olup, yaklaşık 1 dakika sürmüştür (BOA. DH. MTV. 16-2/41). Dâhiliye Nezareti tarafından verilen bilgilerde deprem, 27 Temmuz 1328 gecesini meydana gelmiş ve 1 dakika sürmüştür (BOA. DH. MTV. 16-2/18).

Depremin oluş zamanıyla ilgili, Tanin Gazetesi'nde yer alan haber ile Şarköy Kaymakamı'nın verdiği bilgiler örtüşmektedir: “*Dün gece (9 Ağustos) yarısından sonra 3.30 da şiddetli bir zelzele oldu. Herkesi yatağından fırlattı. Zelzele 40-50 saniye sürdü.*” (Tanin, 10 Ağustos 1912, Numara: 1417). İkdam Gazetesi muhabirlerinin farklı bölgelerden bildirdiklerine göre ise, depremin meydana geliş bilgileri şöyledir:

---

¹⁸⁵ İkdam Gazetesi muhabirininin 15 Ağustos'ta Tekfurdağı'ndan verdiği bilgiler artçıların devam ettiğini göstermektedir: “*Ganos (Gaziköy) ve Hora (Hoşköy) civarında deprem vakit vakit devam ediyor. Halk bir korku içinde bulunuyor.*” (İkdam, 17 Ağustos 1912, Numara: 5564).

¹⁸⁶ Alafranga (Vasati) Saat: Günümüzde kullanılan saatin ilk şeklidir. Bu saatte gün 24 saate bölünmüştür ve günün başlangıcı gec yarısıdır. Ezani saatin her gün ayarlanma zarureti ve uluslararası ilişkilerde karışıklıklardan dolayı, 1912 Mayıs ayından itibaren, orduda, devlet dairelerinde ve resmi işlerde kullanılmaya başlamıştır (Kıranlar, 2006: 68).

¹⁸⁷ Alaturka (Ezani saat, gurubi saat): Güneşin battığı anı yeni günün başlangıcı kabul eden saattir. Alaturka saatte güneşin battığı saat tam 12. 00'dir ve aynı anda yeni gün sıfırdan başlar. Yıl içerisinde güneşin batışı sürekli değiştiği için, saatlerin hergün ayarlanması gerekmektedir. Bu durumda belirtilen saat yaklaşık bir zaman dilimini ifade eder. Alaturka ve Alafranga saat hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Kıranlar, 2006: 66-96; Ekin, 2007: 29-50).

Dedeğaç, 9 Ağustos: “*Bu sabah saat 3.24 de burada şiddetli bir hareket-i arz (deprem) hissedilmiştir. 84 saniye sürmüştür. Ahali sokaklara atılmış birçok binalarda çatlaklar husule gelmiştir.*” Bükreş, 9 Ağustos: “*Bu sabah saat 3.40 ta burada bir hareket-i arz vuku bulmuştur.*” (İkdam, 12 Ağustos 1912, Numara: 5559).

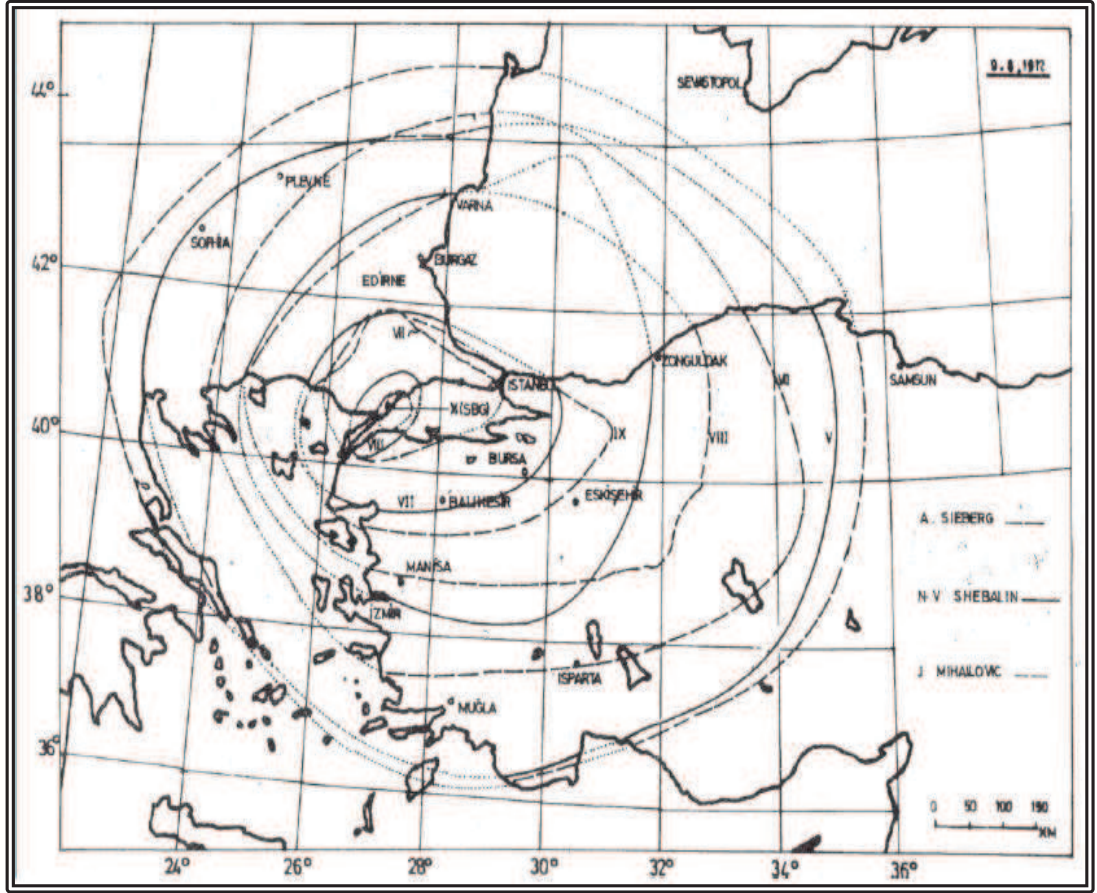
Sofya Rasathanesi’nden alınan bilgiye göre, göre zelzele Bulgaristan’da da hissedilmiştir (İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560). Bulgaristan, Sofya, 9 Ağustos: “*Bu sabah saat 3.30 da sismograf 6 şiddetli bir hareket-i arzın vukuunu işaret etmiştir. Zلزelenin merkezi Sofya'nın cenûb-i şarki (güney batı) cihetinde bulunmaktadır.*” Bulgaristan, Tırnova : “*Cumartesi gecesi saat 8 raddelerinde şiddetlice bir hareket-i arz hiss olunmuştur. Yalnız bir ocak yıkılmış ve başka hasar olmamış (Osmanlı Ajansı)*” (İkdam, 12 Ağustos 1912, Numara: 5559).

Karesi Sancağı, 10 Ağustos: “*Dün gece vusta saat 3. 15’te vuku bulan depremden Erdek Kazası hükümet dairesi, Yeni yapılan Rum mektebi duvarları ve Çarşı Camii minaresi ve bazı dükkânlar yıkılmış.*” İzmir: “*Zelzele Alafranga saat 3.16’da olmuş. 15 saniye sürmüş. İzmir’de bir kayba sebebiyet vermemiş.*” Limni Adası: “*Cuma gecesi burada deprem oldu.*” Çanakkale: “*26. Perşembe günü gecesi alaturka saat 8’e 10 kala güneyden kuzeye doğru bir deprem oldu.*” (İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560).

Verilen bu bilgilerden hareketle, Şarköy-Mürefte depreminin, 9 Ağustos 1912 Perşembe’yi Cuma’ya bağlayan gece saat 3.30 sularında gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Deprem 50 km. uzunluğunda bir fay kırığı oluşturarak, merkezden 180 km. ötelere kadar zemin kaymalarına neden olmuştur. Hasar oldukça geniş bir bölgede etkisini göstermiş ve uzun süre devam eden yer hareketleri başta Edirne Vilayeti olmak üzere başkent İstanbul’da da birçok kamu binası ve hanelerin hasar görmesine sebebiyet vermiştir (Karacakaya, 2000: 204-205). Edirne Vilayeti’nin Gelibolu ve Tekfurdağı sancaklarında yıkıcı etkisini gösteren deprem, Dedeğaç, Keşan, Dimetoka, Cısr-i Ergene (Uzunköprü), Kırcaali, Ortaköy, Cısr-i Mustafa Paşa, Lüleburgaz’da vuku bularak hasarlara sebep olmuştur (BOA. MV. 167/69). Ayrıca Selanik ve İzmir’de hissedilmesine rağmen herhangi bir zarar olmamıştır (BOA. DH. MTV. 16-2/33). Yurt dışında Bulgaristan’ın başta Sofya olmak üzere tümünü, Romanya’nın Bükreş şehrini de

etkilemiş ve halkın paniğe kapılmasına sebep olmuştur (İkdam, 12 Ağustos 1912, Numara: 5559; İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560). Bunlardan başka geniş bir bölgeyi etkisi altına alan deprem, Yunanistan'ın doğu ve kuzey kısımlarını, Yugoslavya'nın Manastır, Prilep, Gostivar, Tetovo, Güney Macaristan, Hırvatistan'ın Adriyatik kıyıları ve Marsilya'da da hissedilmiştir (Sancaklı, 2004: 120-138).1912 Şarköy-Mürefte depreminin etkilediği bölgeleri, aşağıda verilen deprem haritası özetlemektedir.

Kaynak: Terekli, 2011: 3.

4.3.2. Depremın Etkili Olduğu B6lgeler ve Hasar Tespiti

4.3.2.1. Tekfurdağı'ndaki Etkileri

1912 depremi birçok Şehirde hissedilmesine rağmen, en fazla Edirne Vilayeti'ni etkilemiştir. Bu yıllarda Edirne Vilayeti, 6 sancak ve 26 kazadan müteteŐekkildi¹⁸⁸. Vilayete bağlı Gelibolu, Tekfurdağı, Dedeağaç, Gümülcine, Kırkkilise ve Merkez Edirne sancakları içerisinde depremin yıkıcı etkisini gösterdiği yerler, Gelibolu ve Tekfurdağı sancaklarıdır. Çünkü depremin merkez üssü olan Şark6y ve Mürefte Kazaları bu dönemde Gelibolu Sancağı'na bağlıydı. Bu bakımdan Tekfurdağı Sancağı, Gelibolu Sancağı'na göre depremden daha az etkilenmiştir. Osmanlı arşivleri ve dönemin gazetelerinden edindiğimiz bilgilere göre, deprem sonrasında Şark6y, Mürefte ve Gelibolu'nun merkez ve köyleri harap vaziyettedir.

Tekfurdağı merkez kazada, can ve mal kaybı çok az olmasına rağmen merkez kazaya bağlı IŞıklar, Kumbağ, Naip, İncik, Semetli ve Banados köylerinde deprem yıkıcı etkisini göstermiş ve bu köyleri tahrip etmiŐtir¹⁸⁹. Malkara Kazası'nda % 40 derecesinde hasar vuku bulmuş ve sadece 3 kişi ölmüŐtür (BOA. BEO. 4073/305445). orlu'da ise deprem sonrasında meydana gelen yangında 200 hane ile 100'e yakın dükkân ve mağazanın yandığı ve toplam hasarın 200 bin lira olduğu tespit edilmiştir (BOA. MV. 167/69).

Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umûmiye Dairesi Birinci Şubesi'nin verdiği bilgilere göre, Tekfurdağı Kasabası'nda bir caminin tamamen, diğer bir cami, bir mektep ve kilisenin kısmen, 14 hane, 4 mağaza, 6 dükkân tamamen ve 79 hane, 4 mağaza, 3 fırın, 4 eŐme, 1 hamam ve 2 hanın kısmen yıkıldığı tespit edilmiştir. 19 kişi enkaz altında kalmış, bunlardan 1'i ölü, 18'i yaralı olarak kurtarılmıştır. 8 hayvan da telef olmuştur. Tekfurdağı'nda deprem, merkez kazaya göre köyleri daha çok etkilemiştir.

---

¹⁸⁸ 1912 tarihli Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi'ne göre, Edirne Vilayeti'nin sancak ve kazaları Şöyleydi: **Edirne Merkez Sancağı:** Cisir-i Mustafa Paşa, Cisir-i Ergene (Uzunk6prü), Kırcaali, Dimetoka, Ortak6y Kazaları. **Gelibolu Sancağı:** Şark6y, Mürefte, Keşan, Eceabat Kazaları. **Tekfurdağı Sancağı:** Çorlu, Malkara, Hayrabolu Kazaları. **Kırkkilise Sancağı:** Tırnova, Ahtapoli, Lülebergos, Baba-i Atık (Babaeski), Vize, Midye, Pınarhisar Kazaları. **Dedeağaç Sancağı:** İnoz ve Sofulu Kazaları. **Gümülcine Sancağı:** Sultanyeri, Ahi Çelebi, İŐkee, Eğridere, Daridere Kazaları (SDAO, 1328: 498-516).

¹⁸⁹ Zelzele mıntıkasının Doğu tarafında bulunan Tekfurdağı'nda Semetli, Naip, Banados, Kumbağ, anakı isimindeki köyler, IŞıklar Köyü'nden sonra en fazla hasara uğrayan köylerdir. Deniz kenarında bulunan Banados'un ahaliyi farklı milletlerden oluşmaktadır. Burada birkaç ay evvel bir yangın olmuş köyün büyük bir kısmı yanmıştır (Tanin, 7 Eylül 1912 numara 1435).

Tablo 67
Tekfurdağı Merkez Kazaya Bağlı Köylerin Hasar Tespit Cetveli

Sıra No	Köyler	Hane Sayısı	Tamamen Yıkılan Hane	Kısmen Yıkılan Hane	Vefat Eden	Yaralı
1	Işıklar	1.200	800	400	-	-
2	Kumbağ	315	15	300	1	6
3	Naip	200	100	100	-	20
4	İnecik	124	4	120	0	-
5	Semetli	500	100	400	5	2

Kaynak: BOA. BEO. 4073/305445.

Tekfurdağı Sancağı dâhilinde depremden en fazla Işıklar Köyü'nün etkilendiğini söyleyebiliriz¹⁹⁰. Buradaki 1.200 hanenin 800'ü tamamen yıkılmış ve geriye kalan 400'ü harap vaziyettedir. Tablodaki köylerle birlikte sancaktaki 50 köyde, enkaz altında kalan 400 kişiden 100 kişi ölü, diğer 300'ü yaralı olarak kurtarılmıştır. Köylerde 1.000 baş hayvan telef olmuştur.

Liva mutasarrıfı 2 ay müddetle görevinden alındığı için Işıklar, Naip, Kumbağ, Banados, İnecik, Semetli köylerine mahalli hükümetçe zamanında yardıma bulunulamamıştır. Mutasarrıflığa vekâlet eden Tahrirat Müdürü ise ancak merkeze ait tahkikat işleriyle uğraştığı için köylerle Liva Jandarma Tabur Komutanı ilgilenmiştir. 3 doktor ve yeterli miktarda ecza malzemesi ile köylere yardıma gidilmiştir. Haneleri yıkılan köylüler için Çorlu'daki Redif birliklerine ait çadırlar seri bir şekilde deprem bölgesine getirilmiştir (BOA. BEO. 4073/305445).

¹⁹⁰ Tanin Gazetesi'nde yer alan bilgiler Tekfurdağı'nda depremden en fazla Işıklar Köyü'nün etkilendiğini göstermektedir. "Tekfurdağı'nın beş altı saat garbında (batısında) bir sırt üzerinde 1000-1200 haneli bir Işıklar Köyü varmış ki burada yine tamire muhtaç ancak 50 ev kalmış, geriye kalanı tamamen yıkılmış. Bütün ahali kırlarda açıkta yatıyor. Halkın genelini barındıracak kadar çadırlar gönderilmediği gibi barakalarda inşa edilememiştir. 57 kadar telef olmuş nüfus var. 300'e yakın yaralı bulunuyor. İstanbul'a gönderilen sıhhi heyetler bu köye giderek yaralıları tedavi etmişlerdir. Bu heyetlerden birini Tekfurdağı'nda İstanbul'a dönerken gördüm. Bu heyet Harbiye Nezareti tarafından gönderilmiş. Elhasıl Işıklar'ın hali cidden düşünülecek ve ağlanacak derecede felakettir. Aç kimse yok. Fakat çobanlıkla fakir yaşayan halk, bütün bütün fakir, eşyasız ve melce'siz elim bir sefalet içinde bulunuyor. Çare bulunup da yağmurların ve soğukların zuhuruna kadar bunlar iskân edilemezse hastalıklarla mahvolacaklardır." (Tanin, 5 Eylül 1912 numara 1433).

İkdam Gazetesi'nin 11 Ağustos ve 16 Ağustos tarihli nüshalarında yer alan bilgiler, depremin Tekfurdağı'ndaki etkisini gözler önüne sermektedir. 10 Ağustos'ta Tekfurdağı'ndan İstanbul'daki Ermenice Pozantiyon Gazetesi'ne verilen bilgilere göre:

“ Bu gece ezani saat 8 raddelerinde burada pek şiddetli bir hareket-i arz (deprem) hissedildiğinden herkes bahçelere sığındı. Oldukça mühim ve birçok mecruh (yaralı) vardır. Hareket-i arz o derece şiddetliydi ki hemen hissedilir edilmez birçok hane ve dükkân derhal harap oldu. Zannedersem hasar zede olmayan hiçbir hane yoktur. Ermeni Kilisesi dahi mail-i inhidam (kullanılmaz) bir hale gelmiş ve mühendisler keşfiyat-ı lazıme icrasından sonra ihtiyaten kapanmasını tavsiye etmişlerdir. Ermeni mektebi dahi kısmen hasar zede olmuştur. 300 senelik meşhur saat kulesi hak ile yeksan (yıkıldı) oldu. Çarşıda bütün dükkânlar hasar zede olup ticari eşyalar enkaz altında kalmıştır. 95 yaşında bir ihtiyar müddet-i ömründe Tekfurdağı'nda böyle bir zelzelenin vukuunu hatırlamadığını söylüyor. Sabah saat 11'de dahi hafif bir hareket hissedildi. Güvenilir bir kaynaktan alınan malumata nazaran civar köylerden birinde bir sıcak su kaynağı meydana çıkmıştır. Son defa aldığım malumata nazaran bir cami kâmilen (tamamen) harap olup enkaz altından bir hoca çıkarılmıştır. Bir han kâmilen harap olup enkaz altında 10 beygirin leşi çıkarıldı. 50 yaşında bir Rum korkusundan vefat etti. Müceddeden (yeniden) inşa edilen kışlalar dahi hasar zede olmuştur. Yaralılar hastaneye nakil olundu. Hamile olan bir Rum kadını çocuğunu düşürdü. Yalnız Ermeni mahallesinde maddi hasarın miktarı 20.000 lirayı geçiyor. Bütün aile efradı bir hanenin enkazı altında kalmış ise de bilahare cümlesi sağ olarak çıkarılmıştır.” (İkdam, 11 Ağustos 1912, Numara: 5558).

Şehirdeki Ermeniler tarafından verildiği anlaşılan bu bilgiler, genelde Ermeniler'in durumunu özetlemiştir. İkdam Gazetesi'nin 16 Ağustos tarihli nüshası ise daha ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir.

“Perşembe günü akşamı gece alaturka 8 sularında Doğudan Güneybatı istikametine doğru vuku bulan ilk deprem çok şiddetliydi. Rivayetlere göre deprem 20-40 saniye arasında sürmüştür. Tekfurdağı'nda nüfusça zayıf pek çok değilse de maddi zarar 20.000 lirayı geçmektedir. Şehrin camilerinden biri yıkılmış, diğeri ise harap olmuş, camilerin minareleri genellikle yıkılmış bundan başka 14 hane, 6 dükkân, 1 han, 1 kilise ve şehrin saat kulesi yıkılmıştır. Ziraat Bankası, Hapishane, Hamam, üç fırın, 79 hane ve 6 dükkân iskân edilemeyecek derecede harap olmuştur. Zelzelenin verdiği korku üzerine halk şehir dışına çıkmıştır. Nüfusça zayıf yalnız 1 İslam kadındır. Yaralıların miktarı hükümetçe yapılan araştırmaya göre 18 kişiyi geçmemektedir.

Edirne Valisi Halil Bey dün Tekfurdağı'na gelmiş ve icap eden tedbirleri almıştır. İlk büyük depremden sonra 35-36 adet artçı deprem meydana gelmişse de bunların 4'ü şiddetli olmuştur. Telgraf haberleşmesi kesilmiş olup, Edirne, İstanbul ve civar köylerle irtibat kurulamamaktadır. Telgrafhane de depremden zarar gördüğü için telgraf memurları çadır altında çalışmaktadır. Tekfurdağı'na bağlı civar köylerde

depremin vukua getirdiği felaket merkeze nispetle pek Şiddetli olup ve bundan en ziyade IŞıklar denilen köy etkilenmiştir. 1.200'  aşkın emakin (haneler) hemen tamamen hasar zede olmuş 50 ile 60 arasında nüfus ölmüş, 300   yaralanmıştır.

Diğer köylerden Banados, Kumbağ, Naip, İnecek köyleri de depremden pek zarar g rmuŐt r. 10 kişi ölmüş, 28 yaralı vardır. Adı geçen yerde 250'den fazla hane yıkılmış ve 6.000 kadarı da kısmen yıkılmıştır. Mürefte'de bulunan hanelerin tam 800   yıkılmış ve 400   de deprem sırasında çıkan yangında yanmıştır. Şarköy'de hiÇbir hane kalmamış. Tahminen 200 den fazla nüfus zayi olmuştur. Diğer sahilde bulunan köylerin hemen k ffesi az çok hasara duÇar olmuştur." (İkdam, 16 Ağustos 1912, Numara: 5563).

Tanın Gazetesi'nin "Marmara Felaketi" başlığı altında okurlarına duyurduğu bu depremin Tekfurdağı'na etkileri, İkdam Gazetesi'nin verdiği bilgilere göre bir gözlemden ibarettir. İstanbul'dan Marmara Ekspres Vapuru ile deprem bölgesine hareket eden Tanin muhabiri, "Tekfurdağı içindeki zelzele hasarı, diğer mahallere nispetle ehemmiyet verilecek derecede değildir" diyerek, Şarköy ve Mürefte'ye göre depremin etkisinin burada daha az olduğunu belirtmiştir. Muhabir, Tekfurdağı hakkında Şu bilgileri sunmaktadır:

" (...) Tekfurdağı'na giden Ekspres Vapuru Marmara'nın Kuzey sahilini pek yakından takip ediyor. Silivri'ye gelinceye kadar iki köyün önünde durduk. Ve oralara yolcu çıkardık. (...) Zelzelede ciddi hasara uğramadığı için oraya çıkmağa lüzum görmedim. İki, iki buçuk saat sonra Marmara Ereğlisi'nin önünde biraz durduk. Birkaç yolcu çıkardık. Yine yolumuza devam ettik. Burada da pek az bir hasar vardı. Onun için çıkmadım. (...) Güzel ve asude bir hava ile zevâli saat¹⁹¹ 5'te Tekfurdağı önüne demirledik. Burası zelzele dairesinin müessir muhiti d hiline tesadüf etmiş olduğu için, haylice hasar var deniliyordu. Onun için bir sandala binerek karaya çıktık. Tekfurdağı'nın denizden g r n Őu hoŐtur.  nk  Şehir bir sırtın öteki üzerinde yükselerek doğudan batıya doğru uzanıyor. Binalar birbiri üzerine yükselmiş gibi. (...) Zelzele burada İstanbul'dakinden pek çok daha Şiddetle tesirini icra etmiştir. İlk hareketten 16-17 gün kadar geçmiş olduğu halde henüz halkın büyük bir kısmı ya sokaklarda veya evlerinin hollerinde yatmaktadırlar. (...) AkŐam olmakla beraber kasabayı gezmeye baŐladım. Evlerin alt kısmı topraklı çamur harç ile yapılmış taş duvardır. Yukarı kısmı ise ahşaptır. Her sokakta yıkılmış bir iki bina tesadüf ediliyor. Diğer binalarda az çok hasarlıdır. Henüz inşası hitam bulmayan hükümet dairesi diğer resmi binalardan ziyade çatlamıŐtır. Yüz lira kadar tahmin olunan bir zararı var. Tamir edilse bile bina daima kusurlu kalacaktır. Tekfurdağı'nın en büyük ve ali eserleri Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Rüstem Paşa'nındır. Bu zatın Şehrin vasatında güzel ve metin bir camii var. Burada hemen hiÇ hasar yoktur. Diğer camilerin hepsi az çok hasar g rmuŐt r. Bir saat kulesi varmış ki yarısı ayrılarak düşmüş. Ayakta kalan

¹⁹¹ Zev li saat:  ğle vakti 12.00'yi başlangıç kabul eden saat.

kısmı büyük bir tehlike teşkil ediyormuş. Nihayet cesaretli bir adam bunu yıkmayı taahhüt etmiş ve yıkmış. Üç Ermeni kilisesinden büyük ve müzeyyen olan Takavur Kilisesi ziyade hasar görmüştür. 1.000 liralık bir tamir masrafına ihtiyaç arz ediyor. Rum kiliseleri de ziyade mutazarrır olmuştur. Vaktiyle medrese iken üzerine ahşap bir kısım çıkılarak mektep haline getirilen Mülki İdadisinin duvarlarında hiçbir şey yoktur. Yalnız içerisindeki mermer merdivenin biraz yerinden oynamış olduğu söyleniyor. Ahali tarafından inşa ettirilmiş olan İbtidai Mektebi de sıvaları dökülmek suretiyle cüzi bir hasara uğramıştır. Kızlara tahsis olunan diğer üç mektep zelzeleden müteessir olmamışlarsa da esasen içerilerinde oturulamayacak kadar fena, harap, sıhate mugayirdir. Pek güzel bir surette yapılmış olan iki Ermeni mektebinde de hasar varsa da az bir masrafla tamir olunabilir. Fakat Rumların cidden fedakârlık ihtiyarıyla müzeyyen ve muntazam bir surette inşa edilen iki mekteplerinden birisi çok hasar görmüştür. Bu mektep Odesa'da bulunan Rum bir hayır sahibi tarafından verilen 2.000 lira ile inşa edilmiştir. Bunun tamiri için bir iki yüz lira kadar masraf lazım geliyor ki bunu da tabii o hayır sahibi tesviye edecektir. Diğer mektebe gelince bu Yorkiyadis namında bir Tekfurdağlı'nın himmeti ile vücuda gelmiştir. Ötekinden daha büyük ve müzeyyendir. Daha geçen sene inşaatı hitama ermiştir. Yorkiyadis denilen zat Mısır'da mı bilmem nerede bulunuyormuş. Geçenlerde daha vatanının mektepleri için 7.000 lira vermiş.” (Tanin, 5 Eylül 1912, numara 1433).

4.3.2.2. Çorlu'daki Etkileri

Şarköy-Mürefte depreminin bir özelliği de, depremden sonra meydana gelen yangınların yerleşim yerlerine verdiği zararlardır. Edirne Valisi Halil Bey'in bildirdiğine göre, Gelibolu ve Tekfurdağı sancakları dâhilinde meydana gelen deprem sırasında, birçok mahalde yangınlar çıkmıştır. Dolayısıyla depremin yıkıcı etkisinin yanında, çıkan yangınlar da bölgenin harap olmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (BOA. DH. MTV. 16-2/77). Deprem, Çorlu'da şiddetli olarak hissedilmiş ancak esas tahribatı depremden sonra çıkan yangın yapmıştır¹⁹². Çorlu'da depremi takiben zuhur

---

¹⁹² Deprem sırasında benzer bir yangın, Şarköy ve Mürefte' de çıkmıştır. Yangında 200 kadar hanenin yandığı ve kalan hanelerin de yıkıldığı, 60-70 nüfusun telef olduğu ve 150 kişinin yaralandığı belirlenmiştir (BOA. MV. 167/69). Mürefte'li bir kadının, yangının nasıl çıktığıyla ilgili verdiği bilgiler ise oldukça ilgi çekicidir: “ (...) Bir girdabın bizi yuttuğunu zannetmiştim. Zira etrafımızı kesif bir zulmet kaplamıştı. Çok geçmedi 15-20 cihetten alev parladı. Biraz sonra kasabamız büsbütün alevler içinde kalmıştı.” Muharririn, nasıl olup ta o kadar lambaların bir anda yanmış bulunduğu ve ateşin her taraftan böyle zuhur ettiği sualine cevaben kadın demiş ki, “Ateş lambalardan değil yerden, topraktan çıktı. Alevi gözlerimle gördüm. Bu Allah'ın bir gazabı idi.” (İkdam, 12 Ağustos 1912, Numara: 5559).

eden yangında 200 hane ile 100'e yakın dükkân ve mağazanın yandığı ve toplam hasarın 200 bin lira olduğu tespit edilmiştir (BOA. MV. 167/69).

İkdam Gazetesi Çorlu muhabirinin verdiği bilgiler daha ayrıntılı olup, çıkan yangının kazada verdiği tahribat ciddi boyutlardadır. Aşağı Çarşı denilen yerde bir bakkal dükkânındaki kibritlerin çıkardığı yangında en fazla zararı Musevi vatandaşlar görmüştür:

“ Cuma gecesi vuku bulan hareket-i arz (deprem) kazamızda dahi şiddetle hissedilmiş ise de gerek nüfusça ve gerekse ebniyece bir güne telef ve hasarı mucip olmamış. Tesiri yalnız mail-i inhidam (kullanılmaz) birkaç hanenin yıkılmasıyla kalmıştır. Fakat kasabanın Aşağı Çarşı denilen mahallinde Bezirci Todor'un veresesinin mutasarrıf ve Mustafa Efendi'nin kiracı olarak bulunduğu bakkal dükkânında tavanına ip ile asılmış yüzlerce paket kibrit zelzelenin tesiriyle yere düşerek yangına sebep olmuştur. Zelzelenin verdiği şaşkınlıkla ahali yangının zuhurunu göremediği cihetle yangın birden bire tevessü' ve ittisalinde bulunan depoya ve bir mösyönün tuhafiyeye ve manifatura dükkânına sirayet eylemiştir. Yangın 2,5-3 saat kadar devam ederek çarşıda Yahudi Mahallesi ile civar mahallelerde bulunan 75 dükkân, 76 hane, 12 mağaza, 1 otel, 1 han, 2 fırını tamamen ihrak (yakmak) eylemiştir. Dün Oryant Bank'ın şubesi de yangında yanmıştır. Yangında zarar gören yerler, kasabamızın en ticaretgâh mahalli bulunduğu cihetle hasar miktarı 100 bin lirayı geçtiği tahmin olunuyor. Osmanlı sigortası bu yangında 5000 lira kadar zarar görmüştür. Yangında en ziyade mutasarrıf olan Musevi millettir. Yangın zedelerin ihtiyaçları ve iskân ve işeleri için belediyece 4.138 kuruş kadar bir para verilmiştir. Şehrin haricinde bulunan Mihalaki Fabrikası civarında bir arpalığa cihet-i askeriyeye çadırlar kurulmuş ise de ahalinin büyük çoğunluğu gitmemişlerdir.” (İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561).

Çorlu'daki yangından dört gün sonra, Edirne Valisi Halil Bey refakatinde, Jandarma Alay Kumandanı, Başmühendis Şefik Bey ve Sıhhiye Müfettişi Abdurrahman Bey'den oluşan heyet Çorlu'ya gelmiş ve yangın mahallerini ziyaret etmişlerdir. Vali bir gece Çorlu'da kalmış ve 13 Ağustos sabahı Tekfurdağı'na hareket etmiştir. Valinin direktifleri doğrultusunda Çorlu'daki askeri birliklerin Kumandanı Celal Paşa'nın başkanlığında bir komisyon kurularak yangın zedelerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Komisyon Müftü, Müderris Efendiler, Cemaat-i İslamiye Reis-i Evveli İhsan ve sanisi, Avukat Vasfi, Belediye Tabibi Mustafa Efendiler, Rum Metropolit, Ermeni Marhasası, Hahambaşı ve Musevi Milleti ileri gelenlerinden Bahor ve Rafail, Belediye azasından Esterpo, Yanako Kahyaoğlu, Avukat Cerayan Artin, Kirkor ve

Rüştüye Muallimi Ahmet Efendiler'den müteşekkildi (İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561).

4.3.2.3. Şarköy ve Mürefte' deki Etkileri

Depremden önce Şarköy'ün nüfusu 5.500, Mürefte'nin ise 6.000 civarındadır. Mürefte nüfusunun büyük çoğunluğu Rumlardan oluşmaktadır. Kazada bir miktar Müslüman ve az sayıda da Ermeni, Musevi ve Kıpti yaşamaktadır (Erlar, 1996: 30). Şarköy'de de Rumlar çoğunluktadır ve 1.200 hanenin 1.000'i Rumlar, 200'ü ise Müslümanlardan oluşmaktadır (İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561).

Depremi merkez üssü Şarköy-Mürefte olduğu için depremden en fazla Şarköy ve Mürefte kazaları ve köyleri etkilenmiştir. Şarköy Kaza merkezindeki 1.000 haneden 750'si tamamen yıkılmış ve 250'si ise deprem sırasında meydana gelen yangında harap olmuştur. Kaza kaymakamlığından merkeze gönderilen telgrafa göre, kazada sular kesildiği için acilen içme suyuna ihtiyaç vardır. Ayrıca kazada bulunan 12 jandarma neferinin 2'si vefat etmiş, diğerleri yaralı vaziyette olup, acilen kazanın asayişinin muhafaza altına alınması için yeterli miktarda asker gönderilmesi gerekmektedir. Bunlara ilaveten 600 çadıra ihtiyaç vardır (BOA. DH. MTV. 16-2/18). İlk belirlemelere göre kazada, 60-70 kişi ölmüş ve 150 kişi de yaralanmıştır (BOA. MV. 167/69).

Deprem sırasında Şarköy'de bulunan ve depremi bütün şiddetiyle yaşamış olan Maliye Müfettişi Arif Bey tarafından deprem günü (9 Ağustos), Gelibolu'dan merkeze gönderilen telgraflar deprem bölgesinin durumunu gözler önüne sermektedir:

“ Bu sabah Şarköy'de dehşetli bir deprem meydana geldi. Kasaba tamamen yıkıldı ve harap vaziyettedir. Depremi takiben çıkan iki yangın şehrin kalanını hala yakıyor. Yangınlar sebebiyle Mürefte ve Şarköy kazaları ile sahildeki köyler tamamen mahvolmuştur. Buralardaki halk tahminen 15.000 kişi olup, ilaçsız, çıplak ve açtırlar. Acilen bölgeye yardım gönderilmesi gerekmektedir. Şarköy'de hükümet konağı yıkılmıştır. Vezne odasının dört tarafı açık ve dışarıdan kasa görünüyor ise de içeri girip paraları ve evrakları dışarı çıkarmak pek tehlikelidir. Veznede tahminen 20.000 kuruş vardır. Civarında jandarmalar bekliyor. Telgrafhane ve Düyûn-ı Umûmiye Dairesi tamamen yanmıştır. Dairede de bu kadar para olduğunu memurdan öğrendim. Şehir tamamen harap olmuştur. Nüfusça zayıf çok olduğu beyan olunuyor. Şimdiye kadar 15 ceset çıkarıldı. Tesadüfen imdada yetişen Ferasine Kumpanyası'nın (Şirketinin) bir şilebi ile saat 9.00'da Şarköy'ü terke mecbur oldum. Yiyecek ve yardım malzemesi göndermek üzere Kala-i Sultaniye'ye (Çanakale) hareket ediyorum. Telgrafımı Gelibolu'dan

gönderiyorum. Halk bu civarda tamamıyla açtır. Muktedir iseniz acilen yiyecek gönderin.” (BOA. DH. MTV. 16-2/33).

Müfettiş Arif Bey’in verdiği bu bilgileri, gazete sayfalarına yansıyan haberler de teyit etmektedir. Şarköy’den gelen bir römorkör mürettebatının anlattıklarına göre Şarköy ve Mürefte kazaları deprem ve yangınlardan harabeye dönmüş ahalisi şiddetle yardıma muhtaç bir haldedir. Bu kazalara bağlı köyler de aynı haldedir. Sahilde bulunan köylerin manzarasını römorkör mürettebatı pek acıklı bir surette tasvir etmektedir (İkdam, 12 Ağustos 1912, Numara: 5559).

Depremden 20-25 gün sonra bölgeye giderek araştırma yapan Dr. Yzb. M. Sadi, Mürefte ve Şarköy’deki tahribatı yerinde gözlemlemiştir. Bu bilgilere göre Mürefte Kazası ve köylerindeki zayıat şöyledir:

Tablo 68
Dr. Yzb. Sadi'nin Mürefte Kazası ve Köylerine Dair Hasar Tespit Cetveli

Yerleşim Yeri	Hane Sayısı	Yıkılan Hane Sayısı	Nüfus Miktarı	Ölen Nüfus	Yaralı Nüfus
Mürefte	850	800	5.250	68	40
Hora (Hoşköy)	592	592	4.098	192	45
Ganos (Gaziköy)	550	550	3.480	130	40
Uçmakdere	360	210	1.840	6	34
Meylan	280	280	1.470	111	30
Platanoz	250	250	1.400	49	30
Yenice	240	150	1.450	1	8
Kestanbolu	163	119	1.070	5	20
Kirasye	160	160	982	75	35
Kalamiç	150	150	750	30	20
Mürselli	40	40	255	29	30
Beyoğlu	35	30	235	-	1
Yorgaç	26	26	180	7	7
Yaya	20	20	120	4	3
Tatarlı	20	5	125	-	0
Toplam	3.736	3.382	22.705	707	343

Kaynak: Terekli, 2011: 17.

Dr. Sadi'nin Mürefte ve köylerine dair verdiği bu bilgiler depremin yıkıcı etkisini göstermektedir. Mürefte Kazası ve 14 köye ait toplam 3.736 hanenin neredeyse tamamı yerle bir olmuştur. Ayakta kalan 354 hanenin de hasarlı olduğunu düşünürsek, halk külliye evsiz kalmış ve dışarda yardıma muhtaç bir haldedir. Tabloda dikkat çeken husus, depremin kazayı adeta harabe haline getirmesine rağmen, ölenlerin sayısının oldukça azınlıkta olmasıdır. 22.705 kişiden sadece 707 kişi vefat etmiştir. Bunun nedeni olarak, bu dönemde ahşap evlerin çoğunluğu oluşturması ve hanelerin çok katlı olmamasından kaynaklandığını söyleyebiliriz¹⁹³.

¹⁹³ İkdam Gazetesi'nde Gelibolu ile verilen şu bilgi deprem bölgesindeki evlerin kargir (taş) ya da ahşap oldukları konusunda bir fikir vermektedir. "Şehirdeki bütün haneler depremden etkilenmiştir. Taş

Mürefte'den sonra Şarköy'e ait bilgileri de düzenleyen Dr. Sadi, burasının da harabe haline geldiğini gözlenlemiştir. Şarköy'le ilgili verdiği bilgilere bakılırsa, kaza merkezi köylere oranla depremden daha fazla etkilenmiştir. Zira kaza merkezindeki 1.085 haneden 1.080'i yerle bir olmuştur.

Tablo 69
Dr. Yzb. Sadi'nin Şarköy Kazası ve Köylerine Dair Hasar Tespit Cetveli

Yerleşim Yeri	Hane Sayısı	Yıkılan Hane Sayısı	Nüfus Miktarı	Ölen Nüfus	Yaralı Nüfus
Şarköy	1.085	1.080	5.314	57	100
Gölcük	98	98	476	29	44
Ulaman	26	26	140	0	0
Yayaagaç	55	0	226	0	0
İshaklı	45	38	216	0	1
Emirali	44	38	188	0	3
Aksakal	70	61	312	0	3
Müstecib	61	52	298	0	4
Dilyallar	22	18	119	0	0
Aydemir	43	38	221	1	0
Balyole	35	30	171	0	0
Yıva	14	12	60	0	0
Arabhacı	35	30	202	0	0
Beğ	43	37	209	0	0
Esendik	131	105	595	0	6
Palamut	100	87	430	0	3
Bulgur	22	19	119	0	0
Kızılcaterzi	48	38	232	0	0
Kocaali	18	2	73	0	0

binaların hepsi yıkılmış, ahşap binaların büyük kısmı zedelenmiştir." (İkdam, 17 Ağustos 1912, Numara: 5564). Tanin Gazetesi'nde bölgedeki evlerin yapısı ile ilgili verilen bilgilere göre, evlerin alt kısmı topraklı çamur harç ile yapılmış taş duvardır. Yukarı kısmı ise ahşaptır (Tanin, 5 Eylül 1912, numara 1433).

Sofu	9	9	46	3	3
Cedid	160	150	679	7	10
İstirna	607	200	2.443	10	60
Iraklıca	326	296	1.255	30	42
Çengelli	33	30	145	0	5
Arablı	293	248	1.245	46	36
Toplam	3.523	2.647	15.314	183	329

Kaynak: Erler, 1996: 32.

Şarköy Kazası ve 24 köye ait hasar bilgilerine göre, merkez kazadan sonra depremden en fazla etkilenen köyler, Gölcük, Ulaman, Iraklıca, Arablı, Cedid, Bulgur, Sofu, Arabhacı, Aydemir, İshaklı, Emirali ve diğerleridir. Mürefte ile Şarköy'e ait verileri kıyaslayacak olursak, Mürefte ve köylerinde zayıat, Şarköy ve köyelerine göre daha fazladır.

İkdam Gazetesi'nde 14 Ağustos 1912'de yayınlanan ve Mercan İdadisi mezunlarından Pandalaki Papadopulos'a ait hususi bir mektup, Tekfurdağı'ndan başlayarak Ganos, Hora, Mürefte ve Şarköy kıyı şeridindeki depremin etkisini göstermesi açısından önemlidir. Mektubun sahibi Pandalaki, hava değişimi için Şarköy'de bulunan ailesinin durumunu öğrenmek için, Bandırma'dan vapurla hareket etmiş ve gördüklerini depremden 2 gün sonra (29 Temmuz 1328/ Pazar) şöyle kaydetmiştir:

“ Bera-yı tebdil-i hava (hava değişimi için) Şarköy'de bulunan ailemin zelzeleden sonra olan halini anlamak için Cumartesi akşamı Bandırma vapuruyla hareket ettim Vapur felaketzedelerin geçimi için tahsis olunan 1.500 çuval un aldığı cihetle mutadı hilafına (adet dışı) olarak saat 11'de hareket etmiş idi. Genellikle vapur felaketzedeganın akraba ve taallukatıyla doluydu. Herkesin çehresinde ümitsizlik ve dehşet hâkimdi. Herkes başına gelmiş olan felaketi düşünüyor ve buna rüya nazarıyla bakmak istiyordu. Sabah saat 7'de Tekfurdağı'na yanaştık. Vapurdan üst kısımları yıkılmış üç minare gözüküyordu. Yarım saat kadar bekledikten sonra Ganos'a doğru hareket ettik. Ganos'un vapurdan manzarası gayet dehşetengizdir. Burada yalnız hareket-i arz (deprem) tahribat ika etmiştir. 850 haneye malik olan Ganos'un 300 hanesi harabe olmuştur. Ahali nim üryan (yarı çıplak) olarak dışarıda kimi kulübelerde kimi açıkta yatmaktadırlar. Vefat eden sayısını sandalcılara sordum. Cevaben şimdiye kadar 200 ceset çıkardık. Allah biliyor daha ne kadar çıkaracağız. Hepimiz mahvolduk açız, yardım edin demişlerdir. Sonra vapur Horaya yanaştı buradaki manzara evvelkinden daha kötü idi. Horada hem zelzele hem de yangın aynı anda tahribat yapmıştır. Kasabanın malik olduğu 1.200

haneden ancak 5-6 tanesi sağlam kalmıştır. Bütün mektepleri, kiliseleri harap ve hepsi şekilsiz bir kitle haline münkalip olmuştur. Ahali bağlarda tarlalarda kalmaktadırlar. Buranın vefiyatı takriben 450 kişiye baliğdir. Hora'dan sonra Mürefte'ye doğru hareket ettik. Burada dahi depremden sonra yangın meydana gelmiş. Mürefte'nin 20-25 hanesinden geriye kalanı yıkılmıştır. Kurtulan haneler Mürefte'nin sağ ve sol sahilinde kâindir. Vapurdan devrilmiş haneler temellerinden kopup başka tarafa atılmış odalar görülmektedir. Burada rakip bulunduğum sefine 400 çuval un çıkardığı için 2 saat kadar tevakkuf ettik (durduk). Sonra vapurda bulunan 70 kadar Şarköylü'nün ricası üzerine gemi süvarisi bizi ikinci bir ricaya intizar etmeksizin Şarköy'e kadar götürmek külfetini ihtiyar etti. Şarköy kaymakamı Kaleon Efendi'den bilgi aldım. Yalâşık 1.200 haneden ibaret olan Şarköy'ün 200 hanesi İslam, 1000'i de Rum ailelere aittir. Şarköy'de depremi müteakip yangın başlamış ve kasaba harap haldedir. Bütün ahali tarlalarda, bahçelerde rüzgârların etkisi altında yersiz yurtsuz yatmaktadırlar yanlarında ne yorgan ne çadır ne çorap hiçbir şey yoktur.” (İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561).

4.3.2.4. Gelibolu'daki Etkileri

Bir sıraya koymak gerekirse, Mürefte ve Şarköy'den sonra depremden en fazla etkilenen yer Gelibolu ve köyleri olmuştur. İkdam Gazetesi muhabirinin depremin Gelibolu'daki tesirini anlatırken kullandığı bir cümle her şeyi özetlemektedir: *“Depremi iki üç kelimeyle tarif etmek gerekirse ‘Hareket-i arz Gelibolu’yu tahrip etmiştir’ demek kâfidir.”*

Deprem sabahı kazadaki durumu rapor eden muhabirin verdiği bilgilere bakılırsa, şehrin hemen bilumum kamu binaları ile camileri ve ticari müesseseleri cüzi külli hasara uğramış cami minareleri yıkılmıştır. Adliye dairesi, hapishane, polis dairesi, telgrafhane, jandarma dairesi, mekteb-i idadi binası, saat kulesi, kütüphane, gümrük, karantina, liman, redif dairesi, Fransız Mektebi ve ahşap bulunan hükümet konağı hasarlı haldedir (İkdam, 12 Ağustos 1912, Numara: 5559).

Görüldüğü üzere depremin akabinde Gelibolu'daki vaziyet iç açıcı değildi. Şehirdeki bütün haneler depremden etkilenmiştir. Taş binaların hepsi yıkılmış, ahşap binaların büyük kısmı zedelenmiş olup, şehirdeki hanelerin 3/4'ünü hasara uğramıştır. Memurlar sahil kenarına kurulmuş çadırlarda görevini yapmakta ve Erkan-ı Liva ise belediye

dairesi karşısındaki çamlık altında çalışmaktadır¹⁹⁴ (İkdam, 17 Ağustos 1912, Numara: 5564).

Gelibolu'nun köyleri de depremden etkilenmişlerdir. Ekzemil, Bolayır, Evreşe, Güllüce, Kiliseli, Bayramiç, Adilhan, Elmalı ve civardaki köyler % 30 hasarlı ve % 10 telefata vardır (İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560). Dr. Sadi'nin Gelibolu ve köylerine dair verdiği bilgilere bakılırsa, Mürefte ve Şarköy'e göre buralarda zayıyat daha azdır.

Tablo 70
Dr. Yzb. Sadi'nin Gelibolu ve Köylerine Dair Hasar Tespit Cetveli

Yerleşim Yeri	Hane Sayısı	Yıkılan Hane Sayısı	Nüfus Miktarı	Ölen Nüfus	Yaralı Nüfus
Gelibolu	2.344	802	13.127	5	16
Cedid	592	202	2.604	8	21
Fındıklı	466	92	1.914	0	20
Kavaklı	42	14	214	0	0
Cevizli	35	31	160	0	3
Bayır ¹⁹⁵	340	307	1.609	1	8
Galata	288	7	1.287	0	0
Cumalı	29	27	120	2	3
Burhanlı	45	47	217	0	3
Pazarlı	36	38	150	0	4
Tayfur	359	5	1.490	0	0
Bergos	220	47	825	0	9
Bolayır	467	257	2.113	5	20
Eksamil	232	104	1.208	0	22

¹⁹⁴ Depremde mahalli yönetimin pasif durumunu eleştiren ikdam muhabirinin Gelibolu Mutasarrıfı hakkındaki tespitleri ilginçtir. “*Gelibolu mutasarrıfı hiçbir şey yapamıyor. Mutasarrıf çok iyi birisi fakat umur-ı idarece elzem hasletten bir tanesinin bile kendisinde maalesef mevcut olmadığı. Depremin vukuundan bu güne kadar 5-6 gün geçtiği halde hükümetin hemen hiç bir şey yapmamış olduğunu söyler isem yemin ederim ki yalan söylememiş olurum.*” (İkdam, 17 Ağustos 1912, Numara: 5564).

¹⁹⁵ Köylerdeki hane sayıları ile ilgili farklı kaynaklarda verilen bilgiler birbiri ile örtüşmeyebiliyor. Örneğin Osmanlı arşivindeki bir belgede Bayır Köyü'ndeki 400 hanede 350'si yıkılmıştır, bilgisi yer alırken (Karacakaya, 2000: 208), Dr. Sadi'nin verdiği bilgilerde adı geçen köyde 340 hane bulunmaktadır ve bunun 307'si yerle bir olmuştur.

Evreşe	314	174	1.373	1	5
Adilhan	84	78	360	0	1
Kavak	147	150	609	7	4
Bayramiç	127	161	517	0	0
Boluca	97	75	447	0	0
Kiliseli	80	72	356	0	0
Şadilli	109	51	447	0	0
Çokal	60	45	311	2	1
Kalealtı	29	17	132	0	0
Karaçalı	50	47	2	2	205
Maarız	107	25	468	0	0
Toplam	6.669	2.890	32.263	33	142

Kaynak: Erler, 1996: 32; Terekli, 2011: 17.

Bu bilgiler ekseninde Gelibolu ve 23 köye ait toplam 6.669 haneden 2.890'ı yıkılmıştır. Bu rakam yaklaşık olarak % 50'ye denk gelmektedir. Depremden en ziyade etkilenen köyler Karaçalı, Boluca, Kiliseli, Kavak, Bayramiç, Evreşe, Eksamil, Bolayır, Pazarlı, Cevizli, Cumalı ve Bayır köyleridir.

4.3.3. Deprem Bölgesine Yapılan Yardım Çalışmaları

4.3.3.1. Depremzedeler İçin Yapılan Sıhhi Yardımlar

Deprem sırasında özellikle Ganoz-Hora-Mürefte-Şarköy kıyı şeridindeki yerleşim yerlerinin yerle bir olduğundan daha önce bahsetmiştik. Taş ve ahşap binaların yıkılmasıyla, enkaz altında kalanları kurtarma ve yaralılara müdahale meselesi, ilk etapta halledilmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda deprem bölgesindeki belediye doktorları yaralıların tedavisine seferber olmuşlar ancak geniş bir alanı kapsayan enkaz çalışmalarında yetersiz kalmışlardır. Mürefte Belediye doktoru ilk iki günde yaralıların tedavisi için uğraşmış, daha sonra İstanbul'dan ve Tekfurdağı'ndan¹⁹⁶ birçok sıhhiye heyetleri bölgeye ulaşmışlardır.

¹⁹⁶ Deprem Tekfurdağı'nda hasara sebep olmuş fakat pek can kaybına neden olmamıştır. Bu bakımdan Tekfurdağı halkı tarafından, Şarköy, Mürefte ve Ganoz gibi depremde yerle bir olan kentlere yardımda

Devlet, ilk andan itibaren deprem bölgesine sıhhiye heyetleri ve tıbbi malzemeler göndermeyi ihmal etmemiştir. Depremden bir gün sonra İstanbul'daki İkinci Daire-i Belediye Heyet-i Sıhhiye Reisi Dr. Nazım Ömer Bey'in başkanlığında Dr. Emin ve Tulyan Efendilerden mürekkep bir heyet bölgeye hareket etmişlerdir. Heyetle birlikte Meclis-i Umur-ı Tıbbiye ve Sıhhiye-i Umumiye'den de bir operatör ile kâfi miktarda tıbbi malzeme yardımı Basra Torpidosu ile gönderilmiştir (BOA. DH. MTV. 16-2/20; İkdam, 11 Ağustos 1912, Numara: 5558). Daha sonra Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye müfettişlerinden Asım Paşa'nın başkanlığında bir sıhhiye heyeti bölgeye giderek incelemelerde bulunmuştur. Bu heyet aynı zamanda depremedelere yapılacak sıhhi yardımın boyutunu da tespit etmekle görevliydi (BOA. DH. MTV. 16-2/32; İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560). Yapılan tahkikatlarda depremin geniş bir bölgeyi tahrip ettiğinin anlaşılması üzerine sıhhi yardımların sayısı arttırılmıştır. Bahriye Nezareti tarafından Bahriye Merkez Hastanesi Baştabibi Hakkı Şinasi Bey başkanlığında tabip muavini evveli Selahattin, Mehmet, Kemal, Nuri, Nurettin Feiz, Sami ile Eczacı Kolağası Ali, eczacısı Abdullah, Cerrah Ali, Tımarcı Abdullah ve Kemal Efendilerden mürekkep bir heyet teşkil olunarak 13 Ağustosta Bezm-i Âlem vapuruyla deprem bölgesine hareket etmişlerdir¹⁹⁷ (BOA. DH. MTV. 16-2/19).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de Ağustos ayı boyunca Dersaadet'ten Mürefte, Şarköy ve Gelibolu'daki depremedelere yardım etmek için sıhhiye heyetleri göndermiştir. Nitekim Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Dr. Nafiz Bey başkanlığında 13 kişilik bir sıhhiye heyeti Giresun vapuruyla bölgeye ulaşarak yardım çalışmalarına katılmışlardır (Tanin, 2 Eylül 1912, Numara 1430; İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561).

---

bulunulması manidardır. İkdam Gazetesinde yer alan haberde halkın duyguları şöyle dile getirilmiştir :
“27 Temmuz 1328 Cuma gecesindeki vaka-i kıyametten şaşırılmış bir halde kurtulabilen biz Tekfurdağı ahalisi biraz sonra Ganoz, Hora, Mürefte, Şarköy kasabalarının kara haberlerini işitince gözyaşları arasında ilk hatırıma gelen şey bu zavallılara ekmek ve ilaç tedariki oldu. İlk yaptığımız yardım faaliyeti yaralı ve muhtaçlara yetiştirilecek bir lokma su ve ekmek ile yaralılar için ilaç temini oldu.”
Tekfurdağı ahalinin topladığı yardımları ve bir sıhhiye heyetini deprem bölgesine Seyrû Sefain İdaresine bağlı Bandırma Vapuru götürmüştür (İkdam, 18 Ağustos 1912, Numara: 5565).

¹⁹⁷ İkdam Gazetesinde Bahriye Nezareti tarafından bölgeye gönderilen heyeti okurlarına şöyle duyurmuştur:
“Mürefte Şarköy Gelibolu ve Havalisi hareket-i arziye felaketzedelerine tıbbi yardımda bulunmak üzere Bahriye Nezaret-i Celilesi tarafından bir heyeti tıbbiyenin Gelibolu'ya gidecektir. Bahriye Merkez Hastanesi Baştabibi Firkateyn Tabibi Hakkı Şinasi Bey'in riyasetinde Operatör Selahattin, Nurettin Beyler ile diğer tabipler Selahattin, Nuri ve Sami Beylerden müteşekkil olan bir heyet refakatlerinde 3 cerrah ve 2 eczacı efendi bulunduğu halde tıbbi ve cerrahi malzemelerle birlikte Bezm-i Âlem Vapuruyla dün (13 Ağustos 1912 de) afet bölgesine hareket ettiler.” (İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561).

Depremden etkilenmiş olan İmroz Adası felaketzedelelerine de sıhhiye yardımında bulunmak üzere Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından bir doktor heyeti gönderilmiştir (İkdam, 17 Ağustos 1912, Numara: 5564).

Marmara Bölgesi'ndeki depreme İstanbul Amerikan Sefareti de kayıtsız kalmamıştır. Amerika'nın Dersaadet Sefaretine bağlı İskorpiyon Gemisi yardımda bulunmak üzere yeterli miktarda ilaç ve birkaç tabip ile birlikte Gelibolu'ya ulaşmıştır (İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561).

Öte yandan deprem bölgesinde tedavileri mümkün olmayan yaralılar ile kimsesiz kadın ve çocuklar, gemilerle İstanbul'a sevk edilmişlerdir. Bu meyanda, 10 Ağustos günü Basra Torpidosu ile Şarköy'den 6 ve Mürefte'den 2 kişi, İtaki Vapuru Mürefte Kaymakamı da içinde olduğu halde 150 kadın ve çocuğu İstanbul'a getirmiştir (Terekli, 2011: 67). 12 Ağustos'ta Basra Torpidosu ile afet bölgesinden 25 kimsesiz, yersiz kadın ve çocuk, 2 yaralı çocuk ve 1 yaralı erkek toplamda 28 felaketzede İstanbul'a getirilerek, Gülhane, Etfal ve Haseki Nisa Hastanelerine yatırılmıştır (BOA. DH. MTV. 16-2/41; İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560). Ayrıca yabancı gemiler de yardım faaliyetlerine katılmışlar ve İngiliz bandıralı Kalvados, Alman bandıralı Mira, Yunan bandıralı Asos vapurlarıyla birçok yaralı İstanbul'a getirilmiştir. Yaralıların iskân ve iaşesi için Şehremaneti Başmüfettişi İbrahim Kadri Bey başkanlığındaki heyet görevlendirilmiştir (İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560).

4.3.3.2. Gıda ve Barınma İle İlgili Yardımlar

Osmanlı Hükümeti, depremin ardından Dâhiliye Nezareti'ndeki mülkiye müfettişlerinden oluşan bir heyeti Şarköy, Mürefte, Gelibolu'nun köy ve kasabalarında teftiş yapmak üzere görevlendirmiştir. Bu heyet, deprem bölgesindeki ihtiyaçlarla ilgili rapor düzenleyerek merciine takdim eyleyecektir (İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560). Heyetin bölgedeki çalışmaları devam ederken afetzedelere birçok yardım malzemesinin gönderilmesine de devam edilmiştir.

Deprem bölgesine yapılan yardımların başında, ekmek, su ve çadır gibi temel ihtiyaçlar gelmektedir. Depremın yaz mevsiminde vuku bulmasından dolayı, ilk etapta depremezdelelerin en fazla suya ihtiyaçları olmuştur. Zira deprem nedeniyle Şarköy, Mürefte ve Gelibolu'da su kuyuları kapanmış ve çeşmeler yıkılmış olduğundan acilen

su ihtiyacı hâsıl olmuştur (İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560). Bu meyanda, Şarköy ve Mürefte afetzedelerinin su ihtiyacının giderilmesi için Bahriye Nezareti'nden Donanma-yı Hümayun Kumandanlığı'na verilen emir üzerine Mecidiye Kruvazörü, 30 ton su dolu bir depoyu ve deniz suyunu içilecek hale dönüştüren bir aygıtı 12 Ağustos'ta bölgeye ulaştırmıştır (İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561).

Edirne Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne yardım talebini bildiren telgraflar üzerine Şarköy, Mürefte, Gelibolu gibi kasabalara gemilerle, Çorlu ve Çatalca havalisine de trenlerle ekmek ve çadır yardımı yapılmıştır. Bu dönemde İstanbul'daki fırınlar deprem bölgesine ekmek yetiştirmeye çalışmıştır. Dâhiliye Nezareti'nden şehremanetine verilen emir üzerine Şehremini Bey felaketzedelere mahsus ekmek yetiştirilmesi için İstanbul'daki fırınlara emir tebliğinde bulunmuştur. 6. Daire dâhilindeki fırınlardan 6000, 3. Daire dâhilinde 2.000 ve diğer dairelerde 12.000 olmak üzere toplamda 20.000 kıyye ekmek tedarik olunarak 10 Ağustos'ta liman dairesine teslim edilmiştir. Bu ekmekler Bahriye Nezareti'nden tahsis edilen Basra Torpidosu ile hasara maruz kalan sahildeki kasabalara gönderilmiştir (İkdam, 11 Ağustos 1912, Numara: 5558). Bölgeye yapılan ekmek yardımları Ağustos ayı boyunca devam etmiştir. 16 Ağustos'ta İstanbul Şehremaneti tarafından İngiliz Kalvados Vapuruyla Mürefte, Şarköy ve Gelibolu'ya 10.000 kıyye¹⁹⁸ (okka) (İkdam, 17 Ağustos 1912, Numara: 5564), 17 Ağustos'ta ise, aynı vapurla depremzedelere 12.400 kıyye (okka) ekmek gönderilmiştir (İkdam, 18 Ağustos 1912, Numara: 5565).

Depremden dört gün sonra (13 Ağustos), Tekfurdağı'nı ziyaret eden Edirne Valisi'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Tekfurdağı ve köyleri için acilen 50.000 kuruşa ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (BOA. BEO. 4073/305445). Edirne Valisi Halil Bey'in talebi doğrultusunda, 2 Eylül tarihi itibarıyla deprem bölgesinin ihtiyaçları için Gelibolu Sancağı'na 100.000 kuruş ve Tekfurdağı Sancağı'na 50.000 kuruş yardımda bulunulmuştur. Şarköy ve Mürefte kaymakamlıklarından alınan telgraflarda acilen paraya ihtiyaç olduğu belirtilmesine rağmen Şarköy'e 50.000 kuruş, Mürefte'ye 30.000 kuruş para, depremin üzerinden bir ay geçmesine rağmen gönderilemediği tespit edilmiştir (BOA. DH. MTV. 16-2/81).

---

¹⁹⁸ Kıyye=okka. 1 okka =1.282 gramdır.

Edirne Valisi'nden sonra Bezm-i âlem Vapuru ile Evkaf Nazırı Mehmet Fevzi Paşa bölgeye gelerek teftişte bulunmuştur. Fevzi Paşa beraberinde, kazma kürek, 100 çadır ve bir adet santral olmak üzere 4 telefon makinesi getirerek bölge ile iletişimin kurulmasını sağlamaya çalışmıştır (İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561).

Deprem bölgesindeki afetzedelerin barınması için lazım gelen çadırların temininde sıkıntılar yaşanmıştır. Edirne Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgraflarda, Mürefte, Şarköy, Gelibolu ve Çanakkale için 1000-1500 arasında çadıra ihtiyaç duyulduğu belirtilmesine karşılık, devlet bu ihtiyaçların çok cüzi bir kısmını karşılayabilmiştir. Bu da, satın alınan 100 çadır ile redif birliklerinden temin edilen 90 çadırdan ibaretti. Mahalli hükümet ise deprem bölgesinde barakalar yaparak barınma ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Ancak yapılan barakaların da barınma sorununu çözdüğü söylenemez. Örneğin Mürefte'de yapılan 93 barakada 500'ü aşkın depremzede iskân ettirilmiştir (Terekli, 2011: 72-73).

Deprem bölgesine gıda ve çadır yardımlarının yanında maddi destekler de yapılmıştır. 21 Ağustos tarihli bir fermanla Padişah Mehmet Reşat, afetzedelere dağıtılmak üzere Hazine-i Hassa'dan 1000 lira yardımda bulunmuştur. Padişahın yardımı gazetelerde yayınlanmasının ardından Osmanlı halkı da meseleye kayıtsız kalmamış ve bölgeye maddi yardımlarda bulunmuşlardır (Terekli, 2011: 74).

Deprem bölgesindeki afetzedelerin geneli Rum ahali olduğu için Yunanistan, Patrikhane ve Galata esnafı da yardım faaliyetlerine katılmışlardır. Bu bağlamda Galata esnafı tarafından 1425 kuruş (İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560), Rum Patrikhanesi meclisleri, millet sandığından şimdilik 300 Osmanlı lirası ve Mürefteliler Cemiyeti 100 lira (İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560), Kanlıca'daki Müslüman ve Gayrimüslim halk topladıkları 481 kuruşu Paşabahçe Rum Fıkraperver Cemiyeti'ne teslim ederek yardımda bulunmuşlarıdır (İkdam, 28 Ağustos 1912, Numara: 5575). Ayrıca İkdam muhabirinin Atina'dan bildirdiğine göre, Yunanistan hükümeti depremzede Rumlar'a ulaştırılmak üzere Romanya'nın Kalas Şehri'nden bir vapur yükü kereste ile Peyre'den diğer ihtiyaçlar için bir vapur göndermek niyetindedir. Zelzelenin meydana getirdiği tahribat Yunanistan'da pek derin bir tesir hâsıl etmiştir (İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561).

Deprem bölgesindeki memurlara da maaş yardımında bulunulmuştur. Gelibolu, Tekfurdağı ve Kala-i Sultaniye Sancakları dâhilindeki depremde etkilenen memurlardan, isteyenlere Ziraat Bankası'ndan peşin iki maaş verilmesi kararına varılmıştır. Bankadan bu maaş yardımını alan memurların maaşından, daha sonra her ay % 10 olarak kesilerek tahsil edilecektir (BOA. BEO. 4079/305898). Ayrıca hükümet, depremde etkilenen mahallerin ahalsinin vergiden muaf tutulması hakkında bir kanun layihası tanzim etmek için çalışma başlatmıştır (İkdam, 16 Ağustos 1912, Numara: 5563).

Sonuç olarak, “Büyük Kabine” diye bilinen Ahmet Muhtar Paşa hükümeti deprem sonrasında gerek iaşe temini gerekse sıhhi yardımlar noktasında üzerlerine düşen görevleri yapmaya çalışmışlardır. Bölgeye gönderilen sıhhiye heyetleri ve yardım seferberliği devletin imkânlar ölçüsünde üzerine düşeni yaptığının bir göstergesidir. Ayrıca Gelibolu, Mürefte ve Şarköy civarı depremde zarar görenlerin ahvali için bizzat Şehzade Abdülmecit Efendi fahri başkanlığında kurulan komisyon, devletin meseleye verdiği önemin diğer bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Şehzade Abdülmecit Efendi'nin fahri başkanlığı ve İstanbul Valisi İbrahim Bey'in başkanlığında olmak üzere depremzedelerin ihtiyaçları için kurulan komisyon, patrikhanelerden birer temsilci, tüccardan Abut Efendi, Bağcızade Şefik Bey ve Ayanı Efendi, Reşat Beylerden müteşekkil olup, 26 Ağustos'ta Harbiye Nezaretindeki daire-i mahsusada çalışmalarına başlamıştır (İkdam, 26 Ağustos 1912, Numara: 5573; Tanin, 29 Ağustos 1912, Numara: 1426).

Şunu da belirtmek gerekir ki, Ekim 1912'de başlayacak olan Balkan Harbi öncesi Gelibolu ve Tekfurdağı sancaklarında vuku bulan deprem, bölge halkını savunmasız bırakmıştır. Depremden yaklaşık 2 ay sonra başlayan I. Balkan Harbi nedeniyle, deprem bölgesine yapılması düşünülen yatırımlar sekteye uğramıştır (Erler, 1996: 36). Ayrıca depremin meydana geldiği 9 Ağustos'tan itibaren devletin buraya seferber olması, Orduya ait çadır ve malzemelerin ve Bahriye Nezareti'ne ait gemiler ve hastanelerin de depremzedeler için kullanılması, ordunun Balkan Savaşları'nda ikmal, iaşe ve mali açıdan zayıf düşmesine neden olmuştur.

4.4. İskele İnşa ve Tamir Çalışmaları

4.4.1. Gümrük İskelesi İnşası

Tekirdağ'daki mevcut iskelenin zaman içerisinde eskimesi ve özellikle 1897 yılı Osmanlı- Yunan Harbi'nde yoğun bir şekilde kullanılması nedeniyle iskele kullanılamaz hale gelmişti. Zira yurdun dört bir tarafından Yunan hududuna sevk olunan Osmanlı askerleri, erzakları ve malzemeleri Tekirdağ iskelesinden savaş mahalline ulaştırılmıştı¹⁹⁹. 1897 tarihli bir belgede mevcut iskelenin durumu şöyle özetlenmiştir; “(...) adı geçen iskelenin hâli hazırdaki düzensizliği yâr ve ağyara karşı pek çirkin bir manzara teşkil eylediği cihetle...” (BOA. ŞD. 1926/24). Bu bağlamda 1898 yılında inşa olunacak iskeleyle ilgili bir keşif defteri hazırlanmış ve toplam masrafın 191.530 kuruş 32 para olduğu anlaşılmıştır. İnşa olunacak gümrük iskelesinin İdare-i Mahsusa vapurlarının rahatlıkla yanaşabileceği şekilde yapılması istenmiştir. Çünkü mevcut iskeleye İdare-i Mahsusa vapurları yanaşamayıp, sahile uzak yerde demir atarak yolcuları kayıklara aktarmak suretiyle iskeleye indirebiliyordu. Aynı şekilde Tekirdağ'dan gidecek yolcular da kayıklara binerek denizin ortasında vapura aktarma yapmaktaydılar. Yanlarındaki yükleriyle bu şekilde zahmetli bir yolculuğu göze alamayan ekser ahali denizyolu ile değil, Tekirdağ'dan 5 saat mesafedeki Muratlı istasyonuna giderek demiryoluyla İstanbul'a ulaşımı tercih ediyordu. Bu durum ise hem İdare-i Mahsusa gelirlerini hem de gümrük kazancını düşürüyordu. Yeni bir iskelenin yapılması durumunda ise tüccar ve esnafın iskeleden nakledecekleri eşya ve mallardan belirli tarifeler ölçüsünde gümrük vergisi de alınabilecek ve belediyenin gelirleri yıllık 70-80 bin kuruş artacaktı. Mesele Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi'nde görüşülmüş ve

---

¹⁹⁹ 1897 Yunan Harbi nedeniyle Tekirdağ İskelesi yoğun bir şekilde kullanılmıştı. Anadolu'dan asker, cephane ve malzeme yüklü gemiler Tekirdağ iskelesine yanaşıyor ve karaya çıkarılan asker ve malzemeler, karayoluyla şark demiryollarının bir şubesi olan Muratlı istasyonuna nakledilerek savaş mahalline ulaştırılıyordu. Osmanlı arşivlerindeki birçok belge sevkiyatın ciddi boyutlarda yapıldığını göstermektedir: Geyve Taburu Karamürsel'deki eşya ve cephanesiyle (BOA. Y. PRK. ASK.118/8), Ankara ve Bilecik taburlarının Tekirdağ'a hareket ettikleri (BOA. Y. PRK. ASK.117/96), Bursa ve Çekirge taburlarının Tekirdağ İskelesinden Muratlı'ya hareket ettikleri (BOA. Y. PRK. ASK.117/105), Beyşehir ve Isparta Redif taburunun Tekirdağ'a sevk edildiği (BOA. Y. PRK. ASK.121/69), Adana vapurunun Bandırma'dan bir taburla Tekirdağ'a sevk edildiği (BOA. Y. PRK. ASK.122/89), İzmit ve Bandırma iskelelerinden hareket eden gemilerin Tekirdağ iskelesine 13 tabur askeri indirdikleri (BOA. Y. PRK. ASK.123/87), Aydın redif taburu, gönüllü ve ihtiyat efradını taşıyan Kayseri vapurunun Tekirdağ'a ulaştığı (BOA. Y. PRK. ASK.124/28), Niğde, Nevşehir ve Şehirkişla redif taburlarının martini silah ve cephaneleriyle birlikte Tekirdağ iskelesine geldikleri (BOA. Y. PRK. ASK.122/51), v.s bilgileri arşivlerde mevcuttur. Görüldüğü üzere örneklerini verdiğimiz askeri sevkiyata Tekirdağ iskelesinin uzun süre dayanması mümkün olmamış ve savaş sonrasında iskelenin tamiri gündeme gelmiştir.

iskelenin yapılmasına olumlu yaklaşmış, 191.530 kuruşluk masrafın yarısının Tekirdağ Belediyesi gelirlerinden, diğer yarısının yine belediyece dışardan toplanması hususunda karara varılmıştır. 29 Ekim 1899 tarihli irade-i seniyye²⁰⁰ ile iskelenin keşfini yapmak üzere aralarında Mimar Mösyö Dranko'nun da bulunduğu bir komisyonun Tekirdağ'a gönderilmesi emri verilmiştir (BOA. İ. DH. 1369/28). Ancak 1903 yılına kadar Mösyö Dranko ve ekibinin keşif için bir türlü Tekirdağ'a gelemedikleri Edirne Vilayeti'nin tahriratından anlaşılmaktadır. Tekirdağlı tüccarlar mevcut iskelenin mal sevkiyatını sekteye uğrattığı ve bu durumun ticaret hacmini düşürdüğünü, iskelenin bir an önce yapılması gerektiğini belirten bir dilekçe vermişler (BOA. TFR. İ. A 3/229), ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan dolayı gümrük iskelesinin inşası 1906 yılına kadar sarkmış ve mesele farklı bir boyutla ele alınmıştır. Büyük ve küçük gemilerin yanaşacağı şekilde yapımı düşünülen gümrük iskelesinin inşaatı bitene kadar yakınındaki taş iskelenin tamir edilerek kullanılması gümrük gelirlerinin azalmaması için düşünülen geçici bir çözümdü. Masraflardan kısılarak, yeni iskelenin inşası için yapılan keşifte 40 bin lira bedel çıkarılmıştı. Her ne kadar “(...) *Nezaretin mâli durumu bu derece masraf ihtiyârına müsait olmadığı techizât-ı askeriye Nezâret-i Celîlesinin iş'ârından anlaşılmış ise de Tekfurdağı iskelesi Anadolu'dan Rumeli'ye sevk olunan cünûd-ı cenâb-ı mülûkânenin tek geçiş noktası olduğu için bunun inşasındaki lüzum ve ehemmiyet...*” ine binaen şartlar zorlanarak, inşaat masraflarının teçhizat-ı askeriye gelirlerinden karşılanıp, 1906 yılında irade-i seniyye ile iskelenin inşasına izin verilmiştir (BOA. DH. MKT.1092/34).

4.4.2. Askeri İskele İnşası

1907 yılında Tekirdağ'da mevcut gümrük iskelesinin askeri sevkiyatlarda yetersiz kalmasından dolayı askeriye için yeni bir iskele inşası gündeme gelmiştir. Harbiye Nezareti tarafından yapılan keşif çalışmalarında meselenin hayli tartışıldığı görülmektedir. Şöyle ki, inşa edilecek iskele ile hem limana büyük vapurların yanaşabilmeleri hem de askeri nakliyenin hızlı ve emniyetli bir şekilde yapılabilmesi amaçlanmıştır. Uzunluğu 950 m, genişliği 20 m, derinliği 10 m olacak olan iskeleye

---

²⁰⁰ Yapılacak iskelenin krokisi için bkz. Ek- 34.1 ve 34.2.

sakin havalarda vapurların yanaşması kolay, havaların muhalefeti durumunda ise büyük vapurların yanaşmasının mümkün olamayacağı yapılan keşif sonucunda anlaşılmıştır. Bu durumda vapurların emniyette olabilmesi için bir de kordon inşası gerektiği belirtilmiştir. İskele ve kordona yapılacak 500 bin lira masrafın yersiz olduğu, mevcut gümrük iskelesine 70-80 bin lira masrafla bir mendirek (suni liman) yapılarak meselenin çözüleceği düşünülmüştür. Ancak yapılacak ilave suni limana büyük vapurların yanaşmasının hiç mümkün olamayacağı anlaşılmış ve bu iş için en uygun yerin Marmara Ereğlisi olduğu kararlaştırılmıştır. Ereğli iskelesinin hali hazırda büyük vapurların yanaşabileceği derinlikte olması ve cüzi bir masrafla güçlendirildiği takdirde her türlü ihtiyacı karşılayabileceği belirtilmiştir. Ayrıca Ereğli iskelesinden Çorlu tren istasyonuna kadar bir demiryolu hattı yapılması durumunda askeri sevkiyatın buradan daha kolay ve emniyetle icra edilebileceği yapılan tahkikat sonucu anlaşılmıştır²⁰¹ (BOA. BEO. 3056/229193). İnşa olunacak iskelenin keşfi için Nafia Nezareti tarafından Firenkya Efendi başkanlığındaki bir heyet Tekirdağ'a gönderilmiş ve iki üç günlük keşfiyat-ı fenniye neticesinde bir rapor hazırlanmıştır. Raporda, Tekirdağ'a inşa edilecek iskeleden fırtınalı havalarda istifade edilemeyeceği, havanın iyi olması durumunda zaten mevcut gümrük iskelesinin yeterli olduğu belirtilmiştir. Edirne Valisi Reşat Bey tarafından, 1 Haziran 1907 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir telgrafla Firenkya Efendi'nin raporunun sonucunun hala beklendiği belirtilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 380/74). Sadareten Bahriye Nezareti'ne gönderilen 5 Kasım 1908 tarihli yazıda ise iskele inşasının sürüncemede kaldığı görülmektedir. Askeri sevkiyat için Tekirdağ'la birlikte Bandırma'da da bir iskele yapılmasının uygun olacağı belirtilerek durumun bir kere de Bahriye Nezareti'nce tetkiki istenmiştir (BOA. BEO. 3428/257090). 1910 yılına gelindiğinde askeri ihtiyaçlar için hem Tekirdağ'da hem de Marmara Ereğlisi'nde birer iskele yapıldığı tespit edilmiştir. Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 8 Ağustos 1910 tarihli yazıda inşası biten Tekirdağ ve Ereğli iskelelerinin muhafaza

---

²⁰¹ Askeri sevkiyatın hızlı yapılabilmesi için Tekirdağ-Muratlı arasına bir demiryolu hattı projesi bu yıllarda tartışılan bir meseleydi. Ancak bu güzergâhın değiştirilerek Ereğli-Çorlu arasına yapılması hususu şehir halkının tepkisine neden olmuştur. 1907 yılında Tekirdağ-Muratlı arasına yapılması düşünülen hattın güzergâhının değiştirilerek Ereğli'ye yapılacak söylentilerinin çıkması üzerine Tekirdağ Ticaret Odası reisi, müftü ve diğer memurlar ile İslam, Hristiyan ve Musevi halkın imzalarıyla merkeze telgraflar yollanarak Tekirdağ'ın ticaret, ziraat ve askeri sevkiyat için çok önemli bir yer olduğu belirtilerek karşı çıkmışlardır (BOA. BEO. 3058/229279).

altına alınması, Ereğli iskelesinin hiçbir surette askeri maksatlar dışında kullanılmaması istenmiştir (BOA. DH. MUI.120/7).

20. yüzyıl başlarında Osmanlı sahilleri içerisinde ticari ve askeri açıdan mühim bir yer teşkil eden Tekirdağ'a iskele yapma çalışmalarının devamlı gündemde olduğu görülmektedir. 1911 yılında ticari faaliyetler için şehre yeni bir liman yapılması ve yapılacak limana askeri maksatlar için sahilden denize doğru 2 demir iskele ilave edilmesi hususunda fenni tetkikat yapılmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan dolayı inşa edilecek bu limanı imtiyaz usulüyle taliplilerine vermiştir. Tekirdağ'a bir liman inşası ve işletilmesi hakkında Osmanlı Hükümeti adına Nafia Nazırı ile Mösyö Pol Fokyo arasında bir imtiyaz mukavelenamesi²⁰² imzalanmıştır (BOA. BEO. 3884/291264; BOA. BEO. 4054/303982). İmzalanan mukavele ve şartname layihaları ile ilgili kanun maddesi Meclis-i Mebusan Riyaseti'ne gönderilmiştir (BOA. MV. 166/20).

4.4.3. Karantina İskelesi Tamirâtı

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Balkanlar'da kaybedilen topraklarla birlikte Trakya üzerinden İstanbul ve Anadolu'ya ciddi boyutlarda nüfus göçü olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan göçler 1877/1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesiyle artmış, Balkan Savaşları neticesinde had safhaya ulaşmıştır. Balkanlar'dan yığınlar halinde gelen göçmen grupların bir kısmı Trakya'daki çiftliklere yerleştiriliyor, büyük bir kısmı ise Tekirdağ İskelesi üzerinden gemilerle Anadolu'ya sevk ediliyordu. Ayrıca 1897 Osmanlı-Yunan Harbi ve Balkan Savaşları'nda Anadolu'dan savaş mahallerine asker, cephane ve erzak sevkiyatının önemli bir kısmı Tekirdağ İskelesi'nden yapılmıştı. Hâsılı, bu dönemde Tekfurdağı Sancağı, gerek muhacir göçleri gerekse askeri sevkiyat nedeniyle yoğunluğun yaşandığı bir yerdi. Buna bağlı olarak da salgın hastalıkların geçiş yeri olduğunu söyleyebiliriz. 19. yüzyılın sonlarında yaşanan kolera salgınları başta İstanbul olmak üzere ülkenin dört bir yanında kendini göstermiş ve geçiş güzergâhında olan şehirleri de etkisi altına almıştır. Bu bağlamda Tekirdağ İskelesi yanında bir karantinahane yapılmış, vapurlarla gelen-giden yolcular sıhhi kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.

---

²⁰² Tekfurdağı Limanı İmtiyazına dair şartname ile Nezaret kararnameyi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (BOA. BEO. 3884/291264) ve yapılacak liman krokisi için bkz. Ek-33.

1892-1895 yılları arasında İstanbul'da yaşanan kolera salgınlarında Tekirdağ karantinahane iskelesi yoğun olarak kullanılmış bazı kısımları kullanılamaz hale gelmişti. 1904 yılında Tekfurdağı Belediyesi ebniye kalfası tarafından hazırlanan keşif defterine göre, Tekfurdağı karantinahane iskelesinin ahşap döşeme kısımlarının yeniden inşası ve demir parmaklık kapısının tamirinin 3076 kuruş masrafla yapılabileceği anlaşılmıştır. Tekfurdağı Sancağı İdare Meclisi'nin mazbatasında²⁰³ ilgili iskelenin tamir masraflarının karşılanması talep edilmiştir. Sıhhiye Nezareti, Sadaret ve Maliye Nezareti arasında yapılan yazışmalar neticesinde 3076 kuruşun sıhhiye tahsisatından karşılanarak Edirne Vilayeti'ne havalesi kararlaştırılmıştır (BOA. A. MKT. MHM. 557/10).

4.5. Sancaktaki Sağlık Hizmetleri

1915 yılına kadar Tekfurdağı Sancağı'nda bir hastane yoktu ve sağlık hizmetleri bu tarihe kadar belediye doktorları vasıtasıyla yürütülüyordu. Edirne Vilayet Salnameleri'nden edindiğimiz bilgilere göre sancakta görev yapan belediye doktorları şunlardır: Tekirdağ Belediyesi Doktoru Mustafa Halil Efendi (EVS, 1316: 210; EVS, 1319: 823), Çorlu Belediyesi doktoru Lenonidi Efendi (EVS, 1316: 217; EVS, 1319: 830), Malkara Belediyesi Doktoru Ermenek Begleryan Efendi (EVS, 1319:834) ve Hayrabolu Belediyesi Doktoru Bedros Efendi'ydi (EVS, 1316: 225; EVS, 1319: 841). 1915 yılına gelindiğinde Marmara Denizi sahilinde limanı ve iskeleleriyle stratejik bir konuma sahip olan Tekfurdağı'nda bir hastaneye ihtiyaç duyuldu. Yapılacak olan hastane sadece sancak halkına değil savaş ortamı içinde olan Osmanlı ordusuna da hizmet verecekti. Bu bağlamda Tekirdağ Mutasarrıfı Zekeriya Zihni Bey ile mahalli askerlik şube başkanı Salim Paşa'nın teşebbüsleriyle "Tekirdağ Memleket Hastanesi" adı altında bir hastane inşa edilmiştir²⁰⁴. Etyemez Mahallesi Kabristanı üzerine yapılan hastanenin bütün masrafları sancaktaki Müslüman halk tarafından karşılanmıştır.

²⁰³ Bu mazbatada Tekirdağ Mutasarrıf Vekili, Naip, Muhasebeci, Tahrirat Müdürü, Müftü, Metropolit, Marhasa ve 4 azanın imzası bulunmaktadır.

²⁰⁴ Osmanlı arşivinde yaptığımız araştırmalarda Tekfurdağı Memleket Hastanesi'nin inşa tarihine, hastane krokilerine ve 1915 yılından önceki hiçbir belgede Tekfurdağı'nda bir hastanenin varlığına rastlamadık. Ancak 1915 yılından itibaren Tekfurdağı hastanesinin zikredildiği belgeler mevcuttur. Özellikle Çanakkale Savaşları sırasında Tekfurdağı Hastanesi ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Bkz. (BOA. DH. EUM. 2. ŞB. 39/33; BOA. HR. SYS. 2218/34; BOA. HR. SYS. 2218/43; BOA. BEO. 4245/318305). Bu durum bize Tekfurdağı Hastanesi'nin 1915 yılında inşa edildiğini göstermektedir. Ayrıca Ek-52'de bulunan Tekfurdağı Memleket Hastanesi'nin fotoğrafı üzerinde bulunan yazı, hastanenin 1915'te yapıldığını kanıtlar niteliktedir.

Dönemin V. Kolordu Komutanı olan Liman Von Sanders Paşa da Tekirdağ'a gelerek Çanakkale Cephesi sağlık hizmetleri açısından büyük öneme sahip hastane çalışmalarını yerinde görmüştür. Çanakkale Savaşlarında yaralanan Mehmetçikler deniz yoluyla Tekirdağ'a getiriliyor²⁰⁵, hastanedeki tedavilerinin sonucunda iyi olanlar memleketlerine gönderiliyor, şehit olanlar aynı yol üzerindeki Namazgâh Kabristanı'na defnediliyordu. Memleket Hastanesi, Çanakkale Savaşları'nda faal olarak kullanılmış, buraya sevk edilen yaralıların fazlalığı nedeniyle savaş yıllarında Kolordu merkezi olan, bugünlerde Tuğlacılar Lisesi ve Atatürk İlköğretim Okulu olarak hizmet veren arsa üzerine seyyar hastane çadırları kurulmuş ve Tekirdağ halkı çadırlarda görevli doktorların hizmetinde bulunmuşlardır (Serez, 2007: 220).

Tekfurdağı Sancağı'nda 1890 yılında çiçek hastalığı zuhur etmiş ve bu yıllarda sancakta salgından birçok insan vefat etmiştir. Öyle ki hastalığın zuhur ettiği 1890 yılında sancak genelinde 2.068 doğum, 1.094 ölüm vakası gerçekleşmiştir (EVS, 1310: 667). Bu cümleden olarak devlet çiçek hastalığına karşı önlemler almaya çalışmış ve sancak genelinde aşı seferberliği başlatmıştır.

Osmanlı arşivlerinde bu yıllarda Tekfurdağı Sancağı genelindeki çocuklara “telkîh-i cedrî” adıyla çiçek aşısı yapıldığını gösteren birçok belge mevcuttur. 1899 yılı içerisinde Malkara Kazası'ndaki 700 çocuğa (BOA. DH. MKT. 2263/43), Hayrabolu Kazası ve köylerindeki 409 çocuğa (BOA. DH. MKT. 2276/20), Tekirdağ, Çorlu ve Hayrabolu köylerindeki çocuklara (BOA. DH. MKT. 2261/57; BOA. DH. MKT. 2251/162) çiçek aşısı yapılmıştır. 1901 yılı içerisinde Tekirdağ ve Ereğli Nahiyesi'ndeki 603 çocuğa (BOA. DH. MKT. 2519/23), Malkara, Hayrabolu ve Tekirdağ'daki 1000 çocuğa (BOA. DH. MKT. 2552/54), 1902 yılında Tekfurdağı Sancağı'ndaki 602, Dedeğaç sancağındaki 400 çocuğa (BOA. DH. MKT. 601/35), 1903 yılında Edirne Vilayeti dâhilindeki 3036 kişiye (BOA. DH. MKT. 632/40), 1907 yılı içerisinde Çorlu ve Babaeski köylerindeki 1023 çocuğa (BOA. DH. MKT. 1169/58) çiçek aşısı yapılarak şahadetname koçanları Edirne Vilayeti tarafından merkeze gönderilmiştir. Merkezî

---

²⁰⁵ Çanakkale Cephesi'nde İngilizler tarafından atılan domdom kurşunlarıyla yaralanan birçok Osmanlı askeri denizyoluyla Tekfurdağı Hastanesi'ne sevk ediliyordu. Elimizdeki bir belgeye göre Tekfurdağı Hastanesi'nde yatan Osmanlı askerinin bacağından çıkarılan domdom kurşunu parçalarının fotoğrafı Enver Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilmiş ve meselenin Amerikan Elçiliği'ne bildirilerek protesto edilmesi istenmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. (BOA, HR. SYS. 2182/2).

İdare sancak genelinde uygulanan çiçek aşlarını takip altına almış ve yerel yönetimlerden aşının yapıldığına dair şahadetname koçanlarını üçer aylık periyotlarla istemiştir (BOA. DH. MKT. 549/40; BOA. DH. MKT. 632/ 40).

Tekfurdağı Sancağı dâhilinde akıl hastalarının tedavi edildiği bimarhane ile kuduz vakalarının tedavi edildiği dâü'l-kelp tedavi hanesi yoktu. Bu tür vakaların olması durumunda hastalar genelde 1 aylığına İstanbul'a gönderiliyor, tedavilerinin ardından tekrar memleketlerine iade ediliyorlardı. 1909 yılında Tekirdağ Papa Zahariye Mahallesi'nde ikamet eden Dimitraki oğlu İstavri, akli dengesinin bozulması ve geceleri sokaklarda dolaşarak halkı rahatsız etmesi nedeniyle İstanbul Bimarhanesine gönderilmiştir. Bir ay tedavi altında kalan İstavri, tedavi edilerek İstanbul Polis Müdüriyeti nezaretinde memleketine gönderilmiştir (BOA. ZB. 497/6).

Kuduz vakalarının da görüldüğü sancakta hastalar İstanbul'daki Üsküdar Dâü'l-Kelp Tedavihanesi'ne gönderilmişlerdir. 1906 yılında kuduz köpek tarafından ısırılan Meferdiç oğlu Balıkçı Nasip (BOA. ZB. 345/72), 1907 yılında Yani Oğlu Vasil (BOA. ZB. 347/51) ve Zaferaki oğlu Kostandi (BOA. ZB. 478/95), 1908 yılında Tekirdağ Cennet Hatun Mahallesi'nden Tahir oğlu Hüseyin, Can Paşa Mahallesi'nden Ali oğlu Kahveci Mehmet ve Hüseyin Çavuş Mahallesi'nden Ömer kızı Regaip (BOA. ZB. 41/38), isimli şahıslar İstanbul'daki 1 aylık tedavilerinin ardından Tekirdağ'a gönderilmişlerdir.

Tekirdağ'da yaşlı, çocuk ve bakıma muhtaç kimselerin barınması için darülaceze bulunmuyordu. Bu tür kişiler doktor raporuyla İstanbul'daki darülacezeye yönlendiriliyor, darülacezenin kapasitesinin dolu olması durumunda taşradan gönderilen kişiler kabul edilmeyip memleketlerine iade ediliyordu. Tekirdağ Hacı Hürmüz Mahallesi'nden Abdullah oğlu Mehmet, hasta ve yaşlı olmasından dolayı İstanbul'a yollanmış ancak taşralı olduğu gerekçesiyle mahalline iade edilmiştir (BOA. ZB. 494/18). 1914 yılında Çorlu'dan yollanan bakıma muhtaç iki çocuk da darülacezeye kabul edilmemiştir. Dâhiliye Nezareti, taşradan İstanbul'a gönderilen bakıma muhtaç kişilerin çoğalmasından dolayı 1914 yılında Edirne, Kastamonu, Hüdavendigâr vilayetleri ile Çatalca, İzmit, Karesi, Bolu ve Çanakkale mutasarrıflıklarına uyarı yazısı yollamıştır. İstanbul'daki darülacezenin 1000 yataklı olduğu ve hepsinin de dolu olduğu, darülaceze nizamnamesine göre taşradan yaşlı ve çocuk gönderilmesinin yasak

olduğu, bundan sonra her ne sebeple olursa olsun hiç kimsenin gönderilmemesi özellikle vurgulanmıştır (BOA. DH. İD. 47-2/27).

4.5.1. Kolera Salgınına Karşı Alınan Önlemler

20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı Sancağı konumu itibariyle İstanbul'un Balkanlar'a açılan kapısı gibiydi. İstanbul ile Balkanlar arasındaki iletişimi sağlayan denizyolu, demiryolu ve karayolu güzergâhları sancak sınırlarından geçmekteydi. Bu bağlamda Marmara Ereğlisi ve Tekirdağ merkezdeki işlek iskelelere sahip Tekfurdağı Sancağı, yük, yolcu ve posta gemilerinin uğrak yeri idi. Şark demiryollarının uzantısı olan Çorlu ve Muratlı İstasyonları da sancaktaki iki önemli şubeydi. Ayrıca Osmanlı klasik döneminden itibaren İstanbul'dan başlayarak Tekirdağ-Malkara-Firecik-Dimetoka ve Gümölcine üzerinden İstefe'ye ulaşan sol kol ile İstanbul-Silivri-Edirne-Sofya'dan geçerek Belgrad'a varan orta kol sancaktan geçen önemli karayollarıydı²⁰⁶. Görüldüğü üzere Tekfurdağı Sancağı klasik dönemden başlayıp 1900'lü yıllara kadar devamlı yolcu sirkülasyonunun olduğu İstanbul ile Balkanlar arasındaki geçiş güzergâhıydı.

Osmanlı Devleti, ülke genelinde salgın hastalıkların yaşandığı dönemlerde Tekfurdağı Sancağı dâhilinde karantina uygulamış, buradan Dersaadet'e karayolu-demiryolu ve bilhassa denizyolu ile gelinmesini zaman zaman yasaklamıştır. Özellikle 1892-1895 yılları arasında ülkede yaşanan kolera salgınlarında İstanbul, muhafaza altına alınmaya çalışılmıştır²⁰⁷.

9 Kasım 1910 yılında Sıhhiye Nazırı tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda İstanbul, Marmara Ereğlisi ve Tekfurdağı'ndan çıkacak gemilerin karantinaya alınmasına, Trabzon ve doğu hududu ile Adriyatik sahilinden gelecek olan Rus ve İtalyan halkına karşı uygulanan sıhhi tedbirlerin kaldırıldığı belirtilmiştir. Kolera tehlikesine karşı İstanbul, Marmara Ereğlisi ve Tekirdağ için sıkı tedbirler alınarak bunların neler olduğu altı maddede özetlenmiştir. Birincisi, İstanbul, Marmara Ereğlisi ve Tekirdağ iskelelerinden hareket edip başka Osmanlı iskelelerine gidecek gemilerin ister yolcu taşısın ister taşımasını tahaffuzhanelerin birinde sıhhi kontrolden geçirilmesi, tahaffuzhanelerde yer bulunmazsa yolcuların gemilerde bekletilmesine ve içilecek

²⁰⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için tez içerisinde ulaşım maddesine bkz. s. 274.

²⁰⁷ 1892-1895 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde kolera salgınları ve İstanbul'un muhafazasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Ayar, 2005:1-345).

suların değiştirilmesine dikkat edilecekti. İkincisi, İstanbul'dan Akdeniz'e çıkacak vapurlarda tabip bulundurulmasına ve karantina tabibinin nezaretinde yolcuların eşyalarının dezenfekte edilmesine önem verilecekti. Üçüncüsü, Çanakkale, İstanbul, Marmara Ereğlisi ve Tekirdağ'dan Marmara sahillerine gidecek olan gemiler ise Manastır ağzı tahaffuzhanesinde 24 saat bekletilerek gerekli tıbbi muayeneler yapıldıktan sonra 5 gün zarfında uğrayacakları karantina ve belediye doktoru bulunan iskelelerde yeniden sıhhi kontrolden geçirilecekti. Dördüncüsü, İstanbul, Marmara Ereğlisi ve Tekirdağ'dan Marmara sahiline gidecek yelkenli ve kayıkların vardıkları iskelelerde muâyene-i tıbbiyeye tabi tutulacaktı. Beşincisi, adı geçen üç mahalden diğer Osmanlı kentlerine gönderilecek posta paketleri dezenfekte edildikten sonra kabul edilecek. Altıncısı, yasak olan eşyaların kabul edilmemesi, Trabzon ve Erzurum hudutları ile Rusya ve İtalya taraflarından Osmanlı ülkesine geleceklere karşı uygulanan sıhhi tedbirlerin kaldırılmasına karar verilmiştir (BOA. DH. İD. 50-1/9).

1910 Kasım ayı içerisinde Çorlu ve Malkara kazaları ileri gelenleri²⁰⁸ koleraya karşı alınacak önlemlerle ilgili Dâhiliye Nezareti ve Tekirdağ mebusu Adil Bey'e telgraf çekmişlerdir. Çorlu ve Malkara'da şimdilik kolera vakasına rastlanmadığı belirtilmiş ancak Rusya ve taşra gibi bulaşık mahallerden gelen yolcuların sancak dâhilinde kolera hastalığını bulaştırma ihtimaline karşı kordonlar oluşturulması istenmiştir. Çorlu ileri gelenlerinin Adil Bey'e çektikleri telgrafta, halkın telaşlandığı ve karantina konusunda ilgisiz davranan hükümete kızdıkları görülmektedir. Tekfurdağı'na karantina uygulanmaz ise olası bir salgında halkın perişan olacağı ve büyük kısmının göç edebileceği belirtilerek, “bundan sonra bu vatan topraklarında kim kalacak?” denilmiştir. Hükümetin ilgisizliğine karşı ise, “(...) mevcudumuz hükümetin varlığıdır. Sıhhat ve selamet-i umumiyyemizi düşündüklerine en büyük delili bu mikrop yuvalarına karantina uygulaması hususundadır. Hükümetin tabut tahtaları kalmayacak dereceye yaklaşan yerlere karantina koymayıp da siz kendi memleketinizi düşününüz demesi ve hatta temiz olan memleketimizi açtırması bizi evlatlarımızla idama mahkûm etmek demek değil midir?” denilerek endişelerini dile getirmişlerdir.

---

²⁰⁸ Çorlu'dan çekilen telgrafta, Musevi cemaati namına Nuşin, Ermeni cemaati namına Kirkor, Rum cemaati namına Metropolit ile Zühdü, Petro, Mişonlevi, Marko, Zekar, Ovakim, Metyari ve Serkos isimli kişilerin imzaları ile Malkara'dan çekilen telgrafta, Ermeni Cemaati Reisi Karabet, Rum Cemaati Reisi Ovakim ve İslam Cemaati Reisi Ali'nin imzaları bulunmaktaydı.

Malkara'dan Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta, Tekirdağ'da karantina uygulanarak şehre girişin yasaklanması istenmiş ve bulaşık mahallerden gelen yolcuların sadece müşâhede-i tıbbiyeye tutulmaları salgının Tekirdağ geneline yayılmasını engelleyemeyeceği belirtilmiştir: “(...) yalnız müşâhede-i tıbbiye maksadı temin edemeyeceğinden bu hal esasen bir seneden beri kaymakamsızlık yüzünden her türlü vesâit-i icrâiyeden mahrum olan memleketimize hastalığı sevk etmek demek olacağından hudânegerde (Allah göstermesin) hastalığın bulaşması halinde fakir olan ahalimizin ‘umumen mahvına sebep olacağından müttehaz ve mevzu’ kordonun ibkâsıyla geleceklerin kabul edilmemesinin hükümete tebliği ile heyecanda olan ahalinin teskîn-i selâmet-i vatan namına arz eyleriz.”

Çorlu ve Malkara halkının endişelerini dile getiren telgraflara karşı Sıhhiye Nezareti 28 Kasım 1910 tarihli yazısında, Tekirdağ Sancağı'nın yolcuların geçiş güzergâhında olduğu belirtilerek sancak genelinde giriş çıkışı yasaklayacak bir karantinanın kurulmasının mümkün olamayacağı dile getirilmiştir. Tedbir olarak ise, bulaşık mahallerden gelecek yolcuların 5 gün müddetle belediye doktoru marifetiyle müşahede altında tutulması, şüpheli bir hastalık durumunda derhal hastalık zuhur eden hanenin kordon altına alınması gerektiği vurgulanmıştır. Sıhhiye Nezareti'nin bu yazısı, Çorlu halkının “(...) bizi bizden ziyade sevmiş bu düşmandan Allah aşkına olsun kurtarınız.” şeklindeki endişelerini karşılayamamıştır (BOA. DH. İD. 53/13).

Birinci Balkan Savaşı sırasında orduda kolera salgını yaşanmıştır²⁰⁹. 1912 Ekim ayı sonlarında görülen bu salgına karşı, Tekirdağ üzerinden demiryolu ve denizyolu ile İstanbul'daki hastanelere sevk edilen yaralı askerlerin kolera virüsünü bulaştırmalarını engellemek amacıyla bazı tedbirler alınmıştır. Memleketin büyük bir tehlike altına girmesini önlemek için İstanbul'a yaralı sevkiyatı durdurulmuş ve yaralıların tedavilerinin buldukları mahallerde kurulacak çadırlarda yapılması sağlanmıştır (BOA. MV. 170/104). Birinci Balkan Savaşı sırasında Rumeli topraklarının büyük bir

²⁰⁹ Bu konuda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ordunun Kırkkilise'den geri çekilmesi sırasında Çatalca'da dehşetli bir kolera salgını zuhur etmiştir. Koleralı erlere temas eden askerler diğerlerinden ayrılarak karantinaya alınmışlardır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, kolera mahallindeki askerlerin tedavi ve yemek ihtiyaçlarını karşılayarak gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. Daha sonra koleralı ve hastalıklı askerler İstanbul'da Ayasofya, Mahmut Paşa, Nur-ı Osmaniye ve Sultan Ahmet Camilerine yerleştirildiler. Hastalığın zuhur ettiği Çatalca hattı üzerindeki İstanbul'a sevk edilemeyen askerler için ise Hadımköy civarında kolera hastaneleri ihdas edilmeye çalışılmıştır. Bu maksatla ilk başlarda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti çadırları kullanılmış sonraları 250 yataklı kolera hastanesi yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (HCS, 1329-1331: 201-204).

kısımının kaybedilmesiyle birçok mahalden İstanbul'a muhacir göçü de başlamıştı. Muhacirlerin kolera'yı Dersaadet'e taşıma ihtimalleri karşısında Sadaret, 21 Ocak 1912 tarihli yazıyla Dâhiliye Nezareti'ni uyarmıştır. İlgili yazıda, Tekfurdağı ile çevresinden araba ve hayvanlarını da yanlarına alarak denizyoluyla Sirkeci İskelesi'ne gelen muhacirlerin kolera nedeniyle süratle Üsküdar tarafına sevk edilmeleri, gerek muhacirlerin gerekse yerleşik halkın sağlığını tehlikeye atacak sıkıntılara meydan verilmemesi istenmiştir (BOA. BEO. 4111/308307).

Görüldüğü üzere hükümet salgın hastalıklara karşı devletin imkânları ölçüsünde önlem almaya çalışmıştır. Ancak bu dönemde yaşanan Balkan Savaşları ve akabindeki muhacir göçleri devleti zor durumda bırakmış ve salgın hastalıklarla gerektiği gibi mücadele edilememiştir.

4.6. Ulaşım

4.6.1. Karayolu

Osmanlı Klasik Dönemi'nde karayolları İstanbul merkez alınarak, Anadolu ve Rumeli'de sağ-sol-orta kol olarak üç hat üzerinde uzanmaktaydı. Rumeli'deki sağ kol, İstanbul-Vize-Kırklareli-Babadağ-Akkerman-Özi ve Kırım'a; Orta kol, İstanbul-Silivri-Edirne-Sofya-Belgrad'a; Sol kol ise, İstanbul'dan başlayarak Tekirdağ-Malkara-Firecik-Dimetoka ve Gümülcine üzerinden İstefe'ye ulaşmaktaydı (Halaçoğlu, 1998: 166).

İlk zamanlarda devlet yol yapımı için vatandaştan vergi tahsil etmiyordu. Anayollar devlet tarafından, diğer hususi yollar ise tımar, zeamet ve hayırseverlerin yardımıyla inşa ve tamir olunuyordu. Daha sonra devlet, binek ve yük hayvanlarından derbent resmi, yol resmi gibi vergiler almaya başladı. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte bütün örfi vergiler kaldırıldığı için tüccar ve yolculardan alınan vergiler de kaldırılarak yol yapım ve inşa işleri devletin masrafları arasına girdi (Eldem, 1994: 95). Tanzimat'ın ilanına kadar karayollarının durumu pek iç açıcı değildi. Tanzimat'tan sonra devlet, merkezi yönetimi güçlendirmek amacıyla karayollarına önem vermeye başladı ancak istenen seviyeye ulaşamadı (Tabakoğlu, 1998; 234).

Ülkede karayolunu geliştirmek maksadıyla 1865 yılında bir kanun çıkarılmış ve 16 ile 65 yaş arası erkek nüfusun senede dört gün yollarda çalışması, çalışmayacak olanların

devlete yol mükellefiyeti adı altında ücret ödemeleri kararlaştırılmıştı. 1909'da kanunun kapsamı genişletilerek bu uygulama ülke geneline yayıldı. 1910 yılında ise bedenen çalışma kaldırılarak, adı geçen erkek nüfustan nakdi olarak yol mükellefiyeti tahsil edilmeye başlandı. Meşrutiyet'ten sonra ise yol yapımı Nafia Nezareti'ne bağlanmıştı. Bütün bu uygulamalara rağmen karayolu inşaatının başarılı olduğu söylenemez (Eldem, 1994: 95).

1904 yılında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde 24.000 km. yol vardı ve bu yolların çoğu kalitesiz ve bakımsızdı. 1856 yılından itibaren demiryolunun ülkeye girmesi karayoluna olan ilgiyi daha da azalttı. Hatta inşa edilen demiryollarının birçoğu yıllarca kullanılmış olan kervan yollarını takip etti. Örneğin Trakya'dan Kuzeye doğru giden üç kervan yoluna demiryolu inşa edilmişti (Quataert, 2004: 940).

20. yüzyıl başlarında Tekirdağ, konumu gereği demiryolu ve karayolu ana hat güzergâhında bulunuyordu. Öte yandan yüzyıllardır işlek bir limana sahip olması deniz yolunu da faal olarak kullandığının göstergesidir. Bu yönüyle sancağın, İstanbul ve Balkanlara ulaşım yönüyle bir sıkıntısı yoktu. Ancak sancak içerisindeki köy ve nahiye yollarının durumu pek iç açıcı değildi.

Tekirdağ ile Hayrabolu ve Malkara kazaları arasındaki karayolu ulaşımı düzgün şoseler vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Tekirdağ-Hayrabolu yolunun 13 kilometresi²¹⁰, Tekirdağ-Malkara yolunun²¹¹ ise 60 kilometresi iyi inşa edilmiş şose idi. Malkara yolunun düzgün olmasının nedeni, bu yolun İstanbul-Tekirdağ-Malkara-Gümölcine ana kol güzergâhında olmasından kaynaklanmaktaydı. Çorlu-Tekirdağ arası karayolu ise şose olmayıp adi bir yoldan ibaretti. Ayrıca Tekirdağ ile Muratlı tren istasyonu arasında 22 kilometrelik (BOA. BEO. 3762/282099) muntazam bir şose bulunmaktaydı (EVS, 1319: 1107-1108). Bu dönemde Tekirdağ ile Muratlı Köyü arasında muntazam şosenin inşa edilmesinin nedeni, merkez kazanın yolcu, posta ve mal sevkiyatının büyük bir kısmının Muratlı tren istasyonundan sağlanmasıyla ilgilidir. Zira Muratlı tren istasyonu, Şark demiryollarının önemli bir uzantısı olan İstanbul-Edirne demiryolunun

---

²¹⁰ Bu dönemde Tekirdağ ile Hayrabolu arası mesafe 40 kilometre idi (EVS, 1319: 1117).

²¹¹ Tekirdağ- Malkara arasında şosenin inşası sırasında yolun 9. kilometresinin Kaynarca mevkiinde antik kent kalıntılarına rastlanmış olduğundan yol inşası bir süre durmuştur. Tekirdağ Mutasarrıflığı tarafından antik kentin keşfi ve muayenesi için müze-i hümayun memurlarının bölgeye gönderilmesi istenmiştir (BOA. MF. MKT. 674/49).

güzergâhında bulunuyordu. Bu yönüyle Muratlı, Tekirdağ'ın Balkanlar ve Anadolu ile kara bağlantısını sağlayan önemli bir köprü konumundaydı.

Tekirdağ merkezli II. Kolordu Komutanı'nın Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 22 Temmuz 1909 tarihli yazı, sancaktaki yolların durumunu göstermesi açısından önemlidir. İlgili yazıda, Tekirdağ'ın II. Kolordu'nun merkezi ve 3. Kolordu'nun günlük sevkiyat iskelesi olduğundan dolayı önemli bir askeri üs vazifesi gördüğü, aynı zamanda gayet işlek bir ticaret limanı olduğu halde merkez kaza içindeki ve dışındaki yolların kötü durumda bulunduğu belirtilmiştir. Yolların bu şekilde bulunması askeri ve ticari nakliyatı olumsuz yönde etkilemekte olup, arabacılık yapan birçok köylünün kazançlarının bir kısmını devamlı araba tamiratına verdikleri, yolların çok eski zamanlarda yapıldığı ve tamire muhtaç olduğu görülmektedir. Kazadaki yolların tamamının kısa zamanda yenilenmesinin mümkün olmadığı ancak hiç olmazsa şimdilik Tekirdağ iskelelerinden Muratlı'ya giden yolun parke yapılarak düzenlenmesi istenmiştir. II. Kolordu Komutanı'nın bu yazısına Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi kayıtsız kalmamış ve durumu Nafia Nezareti ile Edirne Vilayeti'ne 30 Temmuz 1909 tarihinde bildirerek adı geçen yolun yapılmasını istemiştir (BOA. DH. İD. 3/60).

Dönemin şartları içerisinde karayolu vasıtasıyla Tekirdağ'dan Çorlu Kazası 6, Hayrabolu Kazası 8, Malkara Kazası ise 12 saat mesafedeydi (EVS, 1319: 1108). Yol ve araç durumu dikkate alındığında 20. yüzyıl başlarında Tekirdağ ile köyleri bağlayan karayolu ulaşımı çok gelişmiş değildi. O dönemde, günümüzün gelişmiş Çorlu'su ile Tekirdağ arasındaki bağlantıyı sağlayan karayolu basit bir yoldan ibaretti. Tekirdağ ile kazaları ve köyleri arasındaki yolların fazla gelişmemiş olması devletin bu dönemde kaza-köy yollarına verdiği önemle doğrudan ilgiliydi. Zira 1869 Nizamnamesi'ne göre, kaza ve köy yolları dördüncü dereceden sayılıyordu. İl merkezleri ile İstanbul'u, demiryollarını ve iskeleleri birbirine bağlayan yollar birinci dereceden, il merkezleri arasındaki yollar ikinci dereceden, sancak yolları ise üçüncü dereceden sayılıyordu (Çadırcı, 2007: 77).

4.6.2. Demiryolu

Osmanlı ulaşım sisteminde yollar, askeri ve ticari faaliyetlerin yanında haberleşme ve nakliye hizmetleri için de büyük öneme sahipti. Klasik dönemde Osmanlı, bu faaliyetler için ucuz ve hızlı olmasından dolayı sıklıkla deniz yolunu tercih ediyordu. Kırım Savaşı'ndan sonra ise deniz ulaşımına alternatif olarak, demiryolları²¹² Osmanlı ülkesinde kendini göstermeye başladı.

Osmanlı Devletinde ilk demiryolları, Kırım Savaşı'ndan sonra inşa edilmeye başlandı. Bu tarihlerde İngiltere'de 16 bin, Amerika'da 49 bin, Almanya'da 11 bin, Fransa'da ise 9 bin kilometrelik demiryolu hattı bulunmaktaydı (Eldem,1994: 96). Osmanlı'ya demiryollarının girişi yabancı sermaye aracılığıyla olmuştu. Anadolu topraklarında inşa edilen ilk demiryolu hattı 1856 yılında İzmir-Aydın, Rumeli topraklarında ise 1857 yılında bugün Romanya sınırları içerisinde kalan Köstence-Çernadova (Boğazköy) hatlarıdır. Bu hatların imtiyazı İngiliz şirketlerine ihale edilmişti (Engin, 1993: 39).

Osmanlı Devleti'nde demiryolunun inşasında yabancı sermaye ve yabancı işçilerin rolü büyüktü. Devletin kendi öz sermayesi ve imkânlarıyla vücuda getirdiği demiryolu hattı sınırlı sayıdaydı. Turgutlu-Alaşehir hattı (1870) ile Hicaz demiryolu hattı (1901-1908) bunlara örnek olarak gösterilebilir. II. Abdülhamit, özellikle Hicaz demiryolunun devletin kendi imkânlarıyla inşa edilmesine büyük önem veriyordu. Çünkü Hac ibadetini kolaylaştırmak amacıyla Şam ile Hicaz bölgesi arasında inşa edilecek demiryolu hattına yabancı sermaye karışmamalıydı. Zira bu durum Müslümanlar için itibar kaybı sayılabilirdi. Bu cümleden olarak Hicaz demiryolu, halktan yardım toplanarak masrafların karşılandığı ve inşaatında büyük oranda Türk askerinin çalıştırıldığı, yabancı sermaye desteği alınmadan yapılan tek hattı (Quataert, 2004: 926-929; Eldem, 1994: 100). Hicaz demiryollarına halktan yardım toplama kampanyaları Tekfurdağı Sancağı'nda da yapılmış ve devlet bu konuda üstün hizmetleri olan memurları ödüllendirmiştir. Hayrabolu Kazası Kaymakamı Ahmet Bey 22 Aralık 1903 tarihinde, Hamidiye Hicaz demiryoluna yardım toplamadaki gayretlerinden dolayı "rütbe-i salise" ile (BOA. DH. MKT. 749/74; BOA. DH. MKT. 864/28), Tekfurdağı Müftüsü Lütfi Efendi 23 Aralık 1906 tarihinde, adı geçen demiryoluna yardım

---

²¹² Donalt Quateard, tren için "buharlı kara gemileri" tabirini kullanmaktadır.

toplamadaki hizmetleri nedeniyle “4. rütbeden Mecidi nişan-ı zişanıyla” taltif edilmişlerdir (BOA. DH. MKT. 1138/8). Çorlu’da ise Hamidiye Hicaz demiryolu için daha önce 1 maaş yardımı bulunmayan memur ve müstahdem maaşlarından her ay % 5 oranında kesintiye gidilmesi hususunda karar alınmıştı. Ancak posta ve telgraf memur ve müstahdemleri, maaşlarının düşük olduğu gerekçesiyle duruma itiraz etmişler ve yardımın kişinin rızası dâhilinde toplanabileceği düşüncesiyle bu uygulamadan vazgeçilmiştir (BOA. DH. MKT. 2671/42).

Osmanlı’da ilk demiryolu hattı, Anadolu’da inşa edilmesine rağmen esas büyük gelişme yerleşimin daha yoğun olduğu Balkan eyaletlerinde kendini gösterdi (Quataert, 2011: 186). Devletin Rumeli demiryollarına önem vermesinin esas nedeni, Avrupa ile süratli bir bağlantı sağlamaktan öte bu bölgelerde çıkabilecek olası bir savaşta cepheye hızlı bir şekilde asker sevkiyatı yapabilme düşüncesinden kaynaklanmaktaydı (Kütükoğlu, 1999: 592). 1868 ve 1869 yıllarında Rumeli demiryollarının imtiyazı Belçikalı banker Baron Hirsch’e verilmiş ve kısa zamanda bütün Rumeli’yi kat edecek olan “Şark Demiryolları” şirketi kurulmuştu. 1875 yılına gelindiğinde anlaşmada belirtilen hatların inşası bitirilmiş olup, İstanbul-Edirne hattında 318 km, Edirne-Filibe-Sarımbey hattında 243 km, Edirne-Dedeoğlu hattında 149 km, Selanik- Üsküp hattında 244 km, Üsküp-Mitrevice hattında 119 km demiryolu dönmüştü (Eldem,1994: 97). Öte yandan Baron Hirsch’e verilen imtiyazların yabancı devletler arasında rekabete yol açması, demiryolunun planlanandan daha pahalıya mal olması gibi nedenlerden dolayı bu imtiyaz sonraları iptal edildi (Çadırcı, 2007: 78).

1856-1914 yılları arasında Osmanlı ülkesinde, İngiliz, Fransız, Alman ve İtalyan şirketler adeta demiryolu imtiyazı kapma yarışına girmişlerdi. Bu dönemde Rumeli’de inşa edilen demiryolu hatları şöyleydi:

Tablo 71
Rumeli'de İnşa Edilen Demiryolu Hatları (1856-1913)

Demiryolu Hattı	Hat Uzunluğu	İnşa Tarihi	İmtiyaz Sahibi Şirketin Menşei
1-Şarki Rumeli Demiryolları			
İstanbul-Edirne	318	1869-1870	Belçika, Fransa, Avusturya, İsviçre
Doğu Rumeli	386	1872-1888	
Selanik-Mitroviçe	363	1872-1874	
Edirne - Dedeğaç	149	1870-1872	
Bosna kısmı	102	1870-1872	
Babaeski - Kırklareli	46	1911-1913	
2- Rumeli'deki diğer hatlar			
Köstence-Boğazköy	66	1859-1860	İngiltere
Ruşçuk- Varna	244	1863-1868	
Üsküp-Sırp hududu	131	1885-1888	Osmanlı Bankası
Selanik – Manastır	219	1881-1894	Deutsche Bank
Dedeğaç- Selanik	508	1892-1896	Osmanlı Bankası

Kaynak: Eldem,1994: 104.

20. yüzyıl başlarında Tekirdağ sınırlarından şark demiryollarının önemli bir kolu olan İstanbul-Edirne hattı geçmekteydi. Bu hat üzerinde, Çorlu, Muratlı ve Türbedere istasyonları bulunmaktaydı (EVS, 1319: 1124). Dönemin şartları içerisinde, merkez kazadan karayoluyla Çorlu İstasyonuna 4,5; Muratlı istasyonuna ise 3,5 saatte gidilirdi. Bu dönemde Tekirdağ-Muratlı²¹³ arasında 22 kilometre düzgün şose bulunmasından dolayı merkez kazanın yolcu taşıma ve nakliye işleri Muratlı istasyonundan sağlanırdı. Hayrabolu ve Malkara kazalarında ise demiryolu hattı yoktu. Ancak Hayrabolu halkı, Hayrabolu-Babaeski arasında inşa edilen şoseyi kullanarak Babaeski istasyonundan faydalanmaktaydı (EVS, 1310: 656, 659, 695).

Bu dönemde Tekfurdağı Sancağı dâhilinde farklı demiryolu inşa projeleri olmuştur. Ancak devletin ekonomik sıkıntılarından dolayı bu projeler gerçekleşmemiştir. İlk olarak Galata tüccarlarından Dava Vekili Kortini ve ortakları 1896 yılında verdikleri dilekçede, Malkara ve Kırkkilise'den geçmek üzere Tekfurdağı'ndan Devletliğaç'a²¹⁴ kadar bir demiryolu hattı ile Malkara'dan Gelibolu'ya bir şubenin inşası ve Tekfurdağı'nda bir liman tesisi için imtiyaz talebinde bulunmuşlardı. Adı geçen hatların hazine-i celile tarafından yapılacağı gerekçesiyle kendilerine ret cevabı verilmişti. Bir

²¹³ Muratlı Köyü, bu dönemde Çorlu Kazası'na bağlıydı (EVS, 1319: 1125).

²¹⁴ Devletliğaç, bugün Kırklareli'nin Kofçaz ilçesinin Bulgaristan sınırındaki bir köyüdür.

süre sürüncemede kalan imtiyaz hakkı meselesi, Kortini ve ortaklarının 1907 yılında Ticaret ve Nafia Nezareti'ne yeniden başvurmaları üzerine mesele, Meclis-i Vükela'da görüşülmüştür. Devletin, yukarıda belirtilen hatları yapma imkânının olmadığı, sadece Tekirdağ'dan Muratlı'ya ve Babaeski'den Kırkkilise'ye demiryolu hattı yapımının devletin gündeminde olduğu belirtilmiştir. Eğer Kortini ve arkadaşları yapmak istedikleri hatların inşasına talip iseler bir bankadan 20 bin liralık teminat göstermeleri karşılığında müzakere olunabileceği bildirilmiş ancak bir sonuç alınamamıştır (BOA. MV. 116/12).

En önemli ve en uzun süre (1907-1914) gündemde kalan ve tartışılan demiryolu projesi ise Tekirdağ-Muratlı arası askeri ve ticari demiryolu hattı projesiydi. 1907 yılında askeri amaçla Tekirdağ'dan Muratlı'ya bir hat ile Muratlı'dan Lüleburgaz'a ikinci bir demiryolu hattı yapılması için Babıali, askeri makamlar ve Nafia Nezareti arasında yazışmalar yapılmıştır. Ancak adı geçen güzergâhlara demiryolu hatlarının yapılması karara bağlanmasına rağmen hatların yapımı gerçekleşmemiştir (BOA. BEO. 3001/225067; BOA. Y. A. HUS. 511/133).

Tekirdağ-Muratlı arası demiryolu inşası askeri sevkiyat ve ticaret hacmi açısından çok önemliydi. Zira Balkanlar'da ve Trakya'da üretilen ürünler Rumeli demiryolları ile Tekirdağ Limanı'na gelecek, oradan başkent İstanbul'a ve diğer Anadolu kentlerine rahatlıkla gönderilebilecekti. Aynı şekilde Balkanlar'da çıkabilecek olası bir savaş durumunda İstanbul'dan ve denize kıyısı olan diğer kentlerden askeri sevkiyat Tekirdağ Limanı'na, oradan da demiryolu ile süratli bir şekilde savaş mahalline ulaştırılabilecekti. Muratlı-Tekirdağ demiryolunun yapılamaması durumunda ise Tekirdağ Limanı'na gelen askeri ve ticari mallar, Muratlı İstasyonu'na kadar 22 km. karayolu ile taşınacak oradan trenlere yüklenerek yapılacaktı ki bu yol çok müşkülathıydı.

1907 yılında Tekirdağ-Muratlı arasına yapılması düşünülen hattın güzergâhının değiştirilerek Ereğli'ye yapılacak söylentilerinin çıkması üzerine Tekirdağ Ticaret Odası ve şehir halkı imzalarıyla telgraflar yollanarak Tekirdağ'ın ticaret, ziraat ve askeri sevkiyat için çok önemli bir yer olduğu belirtilerek karşı çıkmışlardır (BOA. BEO. 3058/229279).

Devlet, ekonomik sıkıntılardan dolayı kendi imkânları ile yapamadığı Tekirdağ- Muratlı arası demiryolu hattının Hicaz demiryolu örneğinde olduğu gibi asker marifetiyle, demiryolu taburlarının çalıştırılarak yaptırılmasını gündemine almıştır. 10 Şubat 1909 yılında hem güzergâhının keşfi hem de askerler tarafından yapılıp yapılamayacağını araştırılması için Hicaz demiryolu eski mühendislerinden İlhami Bey, hendese-i mülkiyeden²¹⁵ mezun bir kişi ve 20 asker görevlendirilmiştir (BOA. BEO. 3489/261654; BOA. BEO. 3494/261988). Keşif sonucunda Tekirdağ-Muratlı arası karayolu ile 22 km olduğu halde arazinin dağlık olması nedeniyle demiryolu hattının takriben 37-40 km. arasında olmasına ve demiryolu taburlarındaki askerlerin çalıştırılarak yapılması kararına varılmıştır (BOA. BEO. 3762/282099; BOA. BEO. 3489/261654; BOA. BEO. 4271/320302). Ancak adı geçen hattın yapımı bir türlü gerçekleşmemiştir. 31 Mayıs 1910 tarihinde Tekirdağ milletvekilleri Agop Boyacıyan ve Adil Beyler bir takrir vererek meseleyi meclis gündemine taşımışlardır (BOA. BEO. 3752/281385). Mecliste, Babaeski-Kırklareli demiryolu inşası ve işletilmesi için Şark Demiryolları Kumpanyası ile imzalanacak mukavele ve ilgili kanun layihası görüşülürken Boyacıyan söz almıştır. Boyacıyan, Tekirdağ-Muratlı hattının askeri sevkiyat için daha önemli olduğu, Babaeski-Kırklareli demiryolunun ise askeri bir önemi olmadığı sadece ticari bir hat olduğundan, bu nedenle önceliğin Tekirdağ-Muratlı hattına verilmesini istemiştir (MMZC. C.2, D.1, İç.1, 18 Mayıs 1326: 616). 1914 yılında hattın yapımı askeri amaçlarla tekrar gündeme gelmiş, Tekirdağ'a askeri bir liman yapılması ve Tekirdağ- Muratlı arası demiryolu hattının Şark Demiryolları şirketine ihalesi dahi kararlaştırılmış (BOA. BEO. 4271/320302), ancak devletin ekonomik sıkıntıları ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedenleriyle proje gerçekleşmemiştir.

Muratlı-Tekirdağ arası demiryolu hattı inşası tartışılırken mesele 1910 yılında farklı bir şekilde gündeme gelmiştir. Babaeski- Kırklareli arasında inşası düşünülen demiryolu hattının Tekirdağ'dan başlatılması düşünülmüş ve 6 Mayıs 1910 yılında Şûra-yı Devlet'in Nafia, Maarif ve Maliye dairelerinde görüşülmüş ancak bunun şimdilik mümkün olamayacağı, ileride hükümetçe lüzum görülmesi halinde Tekirdağ'dan iç

---

²¹⁵ Hendese-i Mülkiye: Kısaca izah etmek gerekirse, Osmanlı Devleti'ndeki Mühendis Mektebi'dir. Geniş bilgi için bkz. (Uluçay ve Kartekin, 1958: 1-50).

kısımlara doğru bir hattın yapılabileceği kararına varılmıştır (BOA. BEO. 3762/2820099; BOA. DH. MUI. 103-1/21)

Muratlı-Tekirdağ hattı yapılamamış olsa da Şark Demiryollarının İstanbul-Edirne hattı üzerinde bulunan Tekirdağ, demiryolundan faydalanmaya devam etmiştir. Kuraklığın olduğu zamanlarda Tekirdağ'a demiryolu vasıtasıyla buğday nakliyatlarının yapıldığını görmekteyiz. Babıali tarafından Rüsûmât İdaresi'ne gönderilen 23 Ekim 1907 tarihli yazıda, Tekirdağ'a sevk olunmak üzere Konya'dan Haydarpaşa İstasyonu'na gönderilen 20 vagon buğdayın sevkiyatına engel olunmaması istenmiştir (BOA. BEO. 3172/237854). Gümrük İdaresi'nin zahire sevkiyatına engel çıkarması üzerine 13 Kasım 1907 tarihli bir yazı daha gönderilerek Edirne Vilayeti'nin Tekfurdağı Sancağı ile diğer yerlerdeki halkın ihtiyacından dolayı buğday sevkiyatına muhalefet edilmemesi istenmiştir (BOA. BEO. 3182/238631). Görüldüğü üzere demiryolları askeri ve ticari maksatların dışında halkın acil ihtiyaçlarında da imdada yetişmiştir.

20. yüzyıl başlarında Çorlu ve Muratlı istasyonları, posta taşımacılığında da önemli bir işleve sahipti. Muratlı tren istasyonu vasıtasıyla her gün Osmanlı kentleri ile yabancı memleketlere evrak ve mektup, Çorlu istasyonu vasıtasıyla ise Cuma ve Salı günleri her çeşit emanet ve kıymetli eşya sevk edilirdi (EVS, 1319: 1108). Muratlı istasyonunun daha işlek olmasının nedeni, buranın merkez kazaya yakınlığı ve merkez kazanın posta işlerinin de bu istasyondan sağlanmasından dolayıdır.

4.6.3. Deniz Ulaşımı

Tekirdağ ve Ereğli iskeleleri, Roma²¹⁶ ve Bizans dönemlerinden başlayarak tarih boyunca aktif olarak kullanılmıştır. Osmanlı klasik döneminde, başta İstanbul olmak üzere Marmara denizine sahili olan İzmit ve Bandırma gibi kentlere Trakya'da yetişen ürünler, adı geçen iskelelerden sevk edilmekteydi. Bu nokta da Tekirdağ'ın gelişmesinde büyük etkisi olan denizyolu taşımacılığının geçirdiği evrelerin bilinmesi gerektiği kanaatindeyiz.

18. yüzyıl başlarına kadar kürekli kalyonlarla yapılan deniz ulaşımı, yüzyılın başından itibaren yerini yelkenli gemilere bırakmıştı. Toptan mal sevkiyatında denizyolu

---

²¹⁶ Romalılar döneminde kent merkezi Marmara Ereğlisi (Perintos) olmuş böylece şehir hem kara hem de deniz yoluyla Roma'ya bağlanmıştı (TİY, 1973: 20-21).

taşımacılığı, karayoluna göre daha çok tercih edilmekteydi. Zira yelkenlilerle yapılan nakliye, karayoluna göre hem hızlı hem de çok ucuzdu. Örneğin, erken modern dönemin en küçük tekneleri dahi, karayoluna göre 200 kat daha fazla yük taşıyordu. Buna karşılık nakliye işlerinde yelkenli gemilerin bazı olumsuzlukları da oluyordu. Yelkenliler denize açıldığında hava koşulları, rüzgârlar ve akıntılar geminin varış zamanını etkiliyordu. 19. yüzyıla gelindiğinde ise buhar makinelerinin gemilerde kullanılmaya başlanması denizyolu için adeta devrim etkisi yapmıştı. Çünkü buhar makinesi gemileri gel-gitlere, akıntılara ve rüzgârlara karşı daha dayanıklı hale getirmiş, bundan böyle yük taşıyan buharlı gemilerin kalkış ve varış saatleri tam olarak hesaplanabilmişti. Ayrıca buhar makinesi gemilerin boyutlarını da etkilemiş, 1870'lere gelindiğinde Osmanlı sularındaki gemilerin kapasitesi 1000 tona ulaşmıştı. Bu rakam yelkenli geminin 10 ila 20 katına tekabül ediyordu. 1900'lerin başlarına kadar yelkenliden buharlı gemiye dönüşüm tamamlanmış, 20. yüzyıl başlarında İstanbul'a gelen gemilerin sadece % 5'i yelkenliydi (Quataert, 2011: 181-183). Yüksek tonajlı buharlı gemilerin Osmanlı sularında kullanılmaya başlaması Tekirdağ gibi liman kentlerini de olumlu yönde etkilemişti. Tekirdağ ve Ereğli iskeleleri şehrin işlem hacmini artırmıştı.

19. yüzyıl sonlarında Tekirdağ, denizyolu ile İstanbul'a 70 mil mesafede olup, dönemin şartları içerisinde bu mesafe 7-8 saatte kat edilmekteydi. Haftada iki defa denizyolu ile İstanbul-Tekirdağ arasında seferler yapılırdı. Cumartesi günü idare-i mahsusa vapuru Tekirdağ'a gelir, pazartesi günü saat 12.00'da hareket eder, Ereğli İskelesi'ne de uğrayarak İstanbul'a geri dönerdi. Salı günü ise bir başka idare-i mahsusa vapuru gelir Çarşamba günü belirtilen saatte hareket ederek aynı güzergâhtan İstanbul'a geri dönerdi. Bunlardan başka birçok römorkör vapuru da yolcu ve yük taşımacılığı yapardı (EVS, 1310: 656). Tekirdağ'a uğrayan idare-i mahsusa vapurlarının güzergâhında zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. 1898 yılında İstanbul'dan hareketle Tekirdağ İskelesi'ne gelip Mürefte ve Şarköy'e uğrayarak Anadolu taraflarına gidiş-geliş yapan idare-i mahsusa vapurlarının birinin Şarköy'den sonra Gelibolu ve Karabiga iskelelerine de uğraması kararlaştırılmıştır (BOA. DH. MKT. 2107/117). 1908 yılında yapılan değişiklikte ise Ereğli'nin Tekirdağ'a uzak olması nedeniyle, Silivri ve Tekirdağ arasında sefer yapan idare-i mahsusa vapurlarından birisinin haftada bir kez Ereğli İskelesi'ne uğramasının fayda sağlayacağı ifade edilmiştir (BOA. DH. MKT. 2686/3).

İstanbul Polis Müdürlüğü yolcu vapurlarını kontrol altında tutarak, yolculardan mürur tezkeresi olmayanların vapurlarda seyahat etmelerine izin vermemiştir. 1890 yılında İdare-i Mahsusa'nın İstanbul-Tekirdağ seferini yapan vapurlara tezkeresiz yolcu alındığı ihbarı üzerine İstanbul Polisi tarafından vapurlarda aramalar yaparak kaçak yolcu taşımacılığının önüne geçilmeye çalışılmıştır (BOA. Y. PRK. ZB. 6/116). 1909 yılına gelindiğinde mürur ve pasaport nizamnamelerine göre tezkeresiz seyahat etmek yasak olmasına rağmen ekseriyetle bu yasağa uyulmadığı görülmektedir. İstanbul Polis Müdüriyeti, Zaptiye Nezareti'ne nizamname ahkâmına uyulmadığıyla ilgili bir tezkire göndererek, Tekirdağ, Bursa, Mudanya, Kale-i Sultaniye İskelelerinden İstanbul'a gelen vapurlardaki yolcuların genelinin mürur tezkeresinin olmadığı, yolcuların ilgili tezkereyi yanlarında taşımaları gerektiğini bilmediklerini beyan ettikleri ve bu kadar çok yolcuya işlem yapılmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Zaptiye Nezareti ise durumu Dâhiliye Nezareti'ne bildirerek, mürur ve pasaport nizamnamelerinin vilayetlerdeki vapur acentelerine tebliğ edilmesini istemiştir (BOA. ZB. 333/1; BOA. DH. MKT. 2858/4).

Tekirdağ ve Ereğli iskeleleri, yolcu ve yük taşımacılığının yanı sıra posta işlerinde de faal olarak kullanılmaktaydı. Posta taşımacılığında, idare-i mahsusa vapurları, Marmara ve Loyd kumpanyaları kullanılmaktaydı. Haftanın belirli günlerinde Tekirdağ iskelesinden adı geçen vapurlarla Ereğli, Silivri, Ganoz, Hora, Mürefte, Şarköy, Marmara, Paşa Limanı, Ekinlik, Erdek, Kara Biga, Çanakkale, Midilli ve İzmir'e posta sevkiyatı yapılırdı (EVS, 1319: 1108).

4.6.3.1. Tekfurdağı'na Uğrayan Gemiler

20. yüzyıl başlarında Edirne Vilayeti'ne bağlı olan Tekfurdağı, Marmara Denizi'nin kenarında büyük vapurların uğradığı, limanı ve iskelesi ile büyük liman şehirlerine göre hatırı sayılır işlem hacmine sahip bir gümrük merkeziydi. Dönem içerisinde oldukça işlek bir görünüme sahip Tekfurdağı Limanı'na birçok ülkenin ticari gemileri uğramaktaydı.

Tablo 72
Tekfurdağı Limanına Uğrayan Gemiler ve Tonajları

Vapur ve Yelkenlilerin Uyruğu	Sayısı	Toplam Tonajı
Osmanlı vapur ve yelkenlileri	1.718	60.609
Almanya vapuru	19	20.558
İngiliz vapuru	51	24.397
Danimarka vapuru	3	24.397
Fransız vapuru	49	3.228
Yunan vapur ve yelkenlileri	387	56.798
Felemenk (Hollanda) vapuru	3	36.643
İtalyan vapur ve yelkenlileri	7	2.510
Sisam yelkeni	19	54.632
Rusya gemisi	1	929
Toplam	2.257	284.701

Kaynak: EVS,1310: 669, 670.

Görüldüğü üzere, Osmanlı klasik döneminden itibaren İstanbul'un iâşesinde önemli bir yeri olan Tekfurdağı Limanı, bu dönemde de sancağın ekonomisinde vazgeçilmez bir yere sahipti. Fransa, Yunanistan, İngiltere, İtalya ve Almanya gibi birçok devlete ait şirketlerin gemileri Tekfurdağı İskelesi'ni faal olarak kullanmaktaydılar.

Merkezi İdare, yabancı gemilerin Osmanlı iskelelerindeki faaliyetlerini kayıt altına almaya çalışmıştır. Yabancı gemilerin iskeleye gelerek, mürettebatını karaya çıkarması durumunda askeri makamlarca şifreli telgraflarla merkeze rapor ediliyordu. 1904 yılında Dersaadet Fransız Sefarethanesi'nin Muet adlı vapurunun Tekirdağ'a gelerek süvarilerinin karaya çıkıp konsoloshaneye gittikleri (BOA. Y. PRK. ASK. 215/22), 1907 yılında İtalyan Sefareti'ne ait Arşimet vapurunun Tekirdağ'dan İstanbul'a hareket ettiği (BOA. Y. PRK. ASK. 244/46) merkeze bildirilmiştir.

4.7. Haberleşme

4.7.1. Posta ve Telgraf

Osmanlı Klasik devrinde haberleşme, yol sistemi ile doğrudan ilişkiliydi. Memleketin dört bir yanına ulaşan yol şebekesi tesis edilmiş ve haberleşmeyi sağlamak amacıyla menzil teşkilatı kurulmuştu²¹⁷ (Halaçoğlu, 1998: 164, 165). Menzilhane-ulak esasına dayanan bu sistemde daha çok resmî haberleşmeler yapılıyordu. Halkın haberleşmesini sağlayan posta teşkilatı ise Tanzimat döneminde vücuda getirilmiştir. Gerçek manada bir posta teşkilatının kurulmasına ilk defa II. Mahmut döneminde teşebbüs edilmiş ve 1840'da Posta Nezareti'nin tesis edilmesi ile bu amaca ulaşılmıştır. İstanbul'da kurulan Posta Nezareti, daha sonra taşra kentlerinde şubelerini açma yoluna gitti. Taşrada ilk olarak Edirne'de Posta müdürlüğü kuruldu ve bunu diğer şehirler takip etti. Böylece İstanbul'dan Anadolu ve Rumeli'ye posta çıkarılmaya başlanmıştır (Kütükoğlu, 1999: 601)

Posta Nezareti, denizyolu ve demiryolu nakliyatının karayolundan daha ucuz olmasından dolayı 1860'dan itibaren bu yollara yönelmiştir. Nitekim 1859'da iki gemi satın alınarak deniz taşımacılığı geliştirilmiş ve 1863'de Sahil Postaları teşkilatı kurulmuştur. 1860'dan itibaren demiryolunun devreye girmesiyle de taşıma işlemi sürat kazanmıştır. 1871'de çıkarılan İkinci Posta Nizamnamesi ile mektupla birlikte altın, gümüş, mücevherat gibi değerli ziynetler ile ağırlığı 2,5 kiloyu aşmayan kitap vesairenin taşınmasına karar verildi (Kütükoğlu, 1999: 602)

Osmanlı'da ilk telgraf hattı ise, Kırım Savaşı sırasında kurulmaya başlandı. 1854'te kurulan bu hattın amacı Osmanlı'nın müttefiki olan İngiliz ve Fransız birlikleriyle haberleşmeyi hızlandırmaya yönelikti. Bu amaç etrafında Fransızlar Varna-Ruşçuk-Bükreş, İngilizler ise Varna-Balıklava hatlarını yapmaya başladılar. 1855'de İstanbul'dan başlayarak Rumeli topraklarını içine alan Filibe-Sofya-Niş-Belgrat hattı ile Şumnu-Varna hattını Fransızlar yapmışlardı. İngilizler ise aynı tarihlerde İstanbul-Çanakkale hattını inşa ederek Çanakkale –İskenderiye hattı ile bağlantı sağlamışlardı. Böylece Hindistan'ı Avrupa'ya bağlayacak olan hattın Osmanlı toprakları içinde kalan

---

²¹⁷ Osmanlı Klasik dönemi menzil teşkilatı hakkında geniş bilgi için, Yusuf Halaçoğlu'nun, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı ve Yol Sistemi* isimli Basılmamış Doçentlik tezine bakılabilir.

kısmı da Osmanlı sermayesi ile tamamlanmış oluyordu. 1864 yılına gelindiğinde ise İngilizler, yapılan diğer hatlarla birlikte Hindistan'ı karadan Avrupa'ya bağlayan telgraf hattını tamamlamışlardı (Kütükoğlu, 1999: 605). Görüldüğü üzere telgrafın Osmanlı ülkesine girişi siyasi nedenlerden dolayı olmuştur. Başta Hindistan olmak üzere Uzakdoğu sömürgeleri ile haberleşmeyi sağlamak isteyen İngilizler, Osmanlı öz sermayesi ile bu amaçlarına ulaşmışlardır.

20. yüzyıl başlarında Tekirdağ merkez kazada bir Telgraf ve Posta Dairesi bulunmaktaydı. Daire, 1 Müdür, 1 Lisan-ı Ecnebiye Şefi, 1 Fransızca Muhabere memuru ve 3 muhabere memuru olmak üzere 6 personelden oluşmaktaydı. Telgraf ve Posta Dairesinin teşkilat yapısı ise şöyleydi;

Tablo 73
Tekfurdağı Telgraf ve Posta Dairesinin Teşkilat Yapısı

Telgraf Ve Posta Dairesi	
Müdür	Mustafa İsmet Bey
Lisan-ı ecnebiye şefi	Sırrı Efendi
Muhâberât-ı Türkiye baş memuru	Hüseyin Talat efendi
Muhâbere memuru	Süleyman Efendi
Muhâbere memuru	Galib Efendi
Fransızca muhâbere memuru	Tayyar Efendi

Kaynak: EVS, 1319: 824.

Tabloda en çok dikkat çeken husus, Telgraf ve Posta Dairesi'nde Fransızca haberleşme memuru ile yabancı diller şefinin bulunmasıdır. Bunun nedeni Osmanlı ülkesine telgraf hattının çekilmeye başlandığı yıllarda haberleşmenin Fransızca olarak yapılma zorunluluğu vardı. Ancak 1856'da mors alfabesinin Arap alfabesine göre geliştirilmesinden sonra telgraflar Türkçe çekilmeye başlanmıştı (Kütükoğlu,1999: 606). 1902 yılında Tekirdağ postanesinde Fransızca haberleşme memurunun bulunması telgrafların Fransızca olarak da çekildiğinin göstergesidir. Önceleri telgraf haberleşmesi Fransızca ve Türkçe olarak yapılırken, 1913 yılına gelindiğinde Posta-Telgraf ve Telefon Nezareti tarafından, Edirne, Kırkkilise, Babaeski ve Tekfurdağı'ndaki telgraf dairelerinde farklı dillerde de haberleşme ihdas edilmiştir (BOA. ŞD. 1166/25)

Merkezi idare telgraf hatlarının korunmasına önem vermiş, herhangi bir aksaklık durumunda bölgeye müfettiş göndererek olayı açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. 1902 yılında Çorlu'ya 2 saat mesafedeki Karabayı bölgesinde telgraf telleri çalınmış ve haberleşme bir süre kesilmişti. Dâhiliye Nezareti, bölgeye bir müfettiş muavini göndermiş ve 22 Ocak 1902 tarihli yazı ile durumu Edirne Vilayeti'ne bildirerek telgraf tellerini çalanların meydana çıkarılması ve benzeri olayların önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir (BOA. DH. MKT. 2578/139). 1911 yılında Çorlu Kaymakamlığı'nca mevcut telgraf direklerine monte edilerek kurulan telefon hattının, telgraf haberleşmesini engelleyeceğinden kaldırılması istenmiş ve telgraf hattının Rumeli'yle irtibat adına önemli bir resmi haberleşme ağı olduğu belirtilmiştir (BOA. DH. İD. 119-1/50; BOA. ŞD. 1166/25).

Osmanlı Devleti, resmi haberleşmede önemli bir yere sahip olan telgrafın Rumeli'de yaygınlaşmasına önem vermiştir. 1913 yılında, Edirne, Uzunköprü, İnöz, Tekfurdağı, Malkara, Keşan, Hayrabolu, Çatalca, Çerkezköy, Saray, Vize, Midye, Kırkkilise, Havza, Babaeski, Alpullu, Lülebergos, Muratlı, Kulabergos ve Dimetoka'da yeni telgraf merkezleri açılmıştır (BOA. Ş.D. 1166/25). 1911 yılında ise Hayrabolu ile Babaeski arasında bir telgraf hattı ile Pavli Köyü'nde²¹⁸ telgraf merkezi tesis edilmek istenmiş ancak gerekli meblağın tedariki mümkün olamadığından gelecek yıllar icabına bakılmak üzere proje ertelenmiştir (BOA. DH. İD. 119-1/66).

1900/1903 yılında Tekirdağ Sancağı Telgraf ve Posta Dairesinin, Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kazaları ile Ereğli, İncecik ve Naip nahiyelerinde birer şubesi bulunmaktaydı (EVS, 1319: 822-842; EVS, 1317: 225). Müdürlüğünü Mehmet İzzet Efendi'nin yaptığı Çorlu şubesi, 5 personeli ile sancaktaki ikinci büyük şubeydi (EVS, 1319: 830-831). Yukarıda zikrettiğimiz diğer şubelerde ise 1'er posta memuru görev yapmaktaydı. İncecik Nahiyesi posta şube memuru Ali Tevfik Efendi aynı zamanda İncecik Belediye meclisinin doğal üyesi konumundaydı (EVS, 1319: 827). Hayrabolu Kazası telgraf dairesi memuru Ermeni Agop Sırrı Efendi'dir (EVS, 1319: 841-842).

20. yüzyıl başlarında Tekirdağ postanesinden, karayolu, tren yolu ve denizyolu vasıtasıyla posta sevk edilirdi. Tekirdağ'dan Osmanlı kentleri ile yabancı memleketlere her gün Muratlı tren istasyonu vasıtasıyla evrak ve mektup, Cuma ve Salı günleri Çorlu

²¹⁸ Pavli Köyü bugünkü Kırklareli'nin Pehlivan köy ilçesinin eski adıdır.

vasıtasıyla her çeşit emanet ve kıymetli eşya, Cumartesi-Pazartesi-Çarşamba günleri yine Muratlı vasıtasıyla Hayrabolu'ya yalnız evrak, Pazar ve Çarşamba günleri ise sürücü ile Malkara'ya evrak ve emanet sevk olunurdu. Pazartesi-Çarşamba günleri idare-i mahsusa vapuruyla Ereğli ve Silivri'ye, Cuma-Salı günleri ise adı geçen vapurla Ganoz, Hora, Mürefte, Şarköy, Marmara, Paşa Limanı, Ekinlik, Erdek ve Kara Biga'ya posta gönderilirdi. Yine Pazar ve Perşembe günleri Marmara Kumpanyası vapuruyla Ganoz, Hora, Mürefte, Şarköy, Marmara, Paşa Limanı, Ekinlik ve Erdek'e sevkiyat yapılırdı (EVS, 1319: 1108). Görüldüğü üzere Tekirdağ, konumu gereği işlek yapısıyla posta sevkiyatında da önemli bir görevi ifa etmekteydi.

Posta sevkiyatında belli sıkıntıların olduğu görülmektedir. Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren yabancı postaneler, yasak yayınların yurda sokulmasında etkili olmuşlar ancak Osmanlı postalarında da bu tür vukuatlar olmaktadır. 1908 yılında Tekirdağlı Posta ve Telgraf Müdürü Nail Efendi'nin, postaneye verilen evrak ve mektupları açtığı, mutasarrıflık ile icra olunan muhabere şifresini bir şekilde elde ederek resmi haberleşmeleri yabancılarla paylaştığı ihbarı alınmıştır. Tekirdağlı tüccarlardan Muhammet Yusuf imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 2 Haziran 1908 tarihli varakada; Nail Efendi'nin 9 seneden beri Tekirdağ'da fesat işlerine karışarak vatana ihanet ettiği belirtilmiştir. Bu şahsın ahlaksız biri olduğu, telgrafhanenin üst katındaki odasına Yahudi oğlanları getirerek tacizde bulunduğu, geceleri sarhoş gezdiği polis kayıtlarıyla sabit olduğu beyan edilerek bir dakika bile devlet hizmetinde bulundurulmaması gerektiği, ancak mutasarrıfın bu yapılanlara göz yumduğunu dile getirmiştir. Mehmet Yusuf, bu şikâyetini 4 defa yazdığını ancak Nail Efendi'nin şikâyet mektuplarını açarak merkeze iletmediği için bu defa Avusturya Postanesi vasıtasıyla göndermeye mecbur olduğunu da eklemiştir (BOA. DH. MKT. 1262/98). Bu şikâyet neticesinde Dâhiliye Nezareti, Posta ve Telgraf Nezareti'ne 31 Ekim 1908 tarihli yazı ile durumu bildirerek, memuriyet haysiyetini muhafaza edemeyen Nail Efendi hakkında gerekenin yapılması istenmiştir (BOA. DH. MKT. 2641/90).

4.8. Tarihi Yapılar

4.8.1. Camiler ve Mescitler

Osmanlılar, kuruluş yıllarında Çimpe Kalesi'ni Bizans'tan alarak ilk kez Rumeli topraklarına geçmişler ve Rumeli'de fetihlere başlamışlardı. Bu tarihlerden itibaren Tekfurdağı, Çorlu, Malkara, Hayrabolu toprakları fethedilmiş ve bir fetih politikası olarak buralarda birçok cami, mescit, tekke ve zaviye inşa edilmişti. 20. yüzyıl başlarında sancak sınırlarında bulunan birçok tarihi yapının imarı Osmanlı Klasik Devri'nde tamamlanmış olup, zaman içerisinde eskiyen bu yapıların önemli bir kısmı yeniden inşa ettirilmiştir. Bu dönemde kaza merkezlerini dikkate alacak olursak, Tekfurdağı'nda 11 cami²¹⁹ ve 17 mescit, Çorlu'da 2 cami²²⁰, Malkara'da 7 cami ve 1 mescit, Hayrabolu'da 4 cami bulunmaktadır.

Çiğalazade Rüstem Paşa Camii: 1553 yılında Ertuğrul Mahallesi'nde Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami-i Şerif, geniş kapsamlı bir külliye şeklinde inşa edilmiştir. Cami, medrese, bedesten, kervansaray, kütüphane, çifte hamam, imaret ve fırından müteşekkil olan bu külliyyeden, günümüze sadece cami ve bedesten kalmıştır (EVS,1310: 657; Tuncel, 1974: 31). Tekfurdağı'nın en görkemli abidesi olan Rüstem Paşa Camii, şehrin orta yerinde denize hâkim bir tepe üzerinde taştan ve gayet sağlam bir şekilde Mimar Sinan'a inşa ettirildiği bilinmektedir (YA, 1982: 7050; Tuncel, 1974: 31).

Orta Camii: Kendi ismiyle anılan Orta Cami Mahallesi'nde bulunmaktadır. Tekirdağ'ın merkezinden geçen Hükümet Caddesi üzerinde sıralanan Rüstem Paşa Camii ve Eski Camii arasında olduğu için Orta Camii diye adlandırılmıştır (Tuncel, 1974: 39). Günümüze kadar varlığını devam ettiren bu cami-i şerif, harap olmasından dolayı farklı zamanlarda dört kez yeniden inşa ettirilmiştir. İnşa tarihi belli olmasa da ilk olarak Veli Gazanfer Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Zaman içerisinde eskiyen cami, H.800 (1398) yılında Sinan Bey isminde bir hayırsever tarafından ikinci

---

²¹⁹ Merkez kazadaki cami sayısında bir belirsizlik hâkimdir. H.1310 (1893) Edirne Vilayet Salnamesi'ne göre şehirde 11 Cami-i Şerif bulunduğu belirtilmektedir. H.1317 (1900) ve H.1319 (1902) Salnameleri'nde ise bu sayı 9 olarak geçmektedir. Bu iki salnamede Beygos (Teygos) ve Sohteoğlu Camileri'nin ismi geçmemektedir. bkz. (EVS, 1310: 657,658; EVS, 1317: 494, 495; EVS, 1317: 1106).

²²⁰ Çorlu'da bir de Arabacıbaşı Cami-i Şerifi var ise de bunun ana binası yıkılmış vaziyette ve yalnız minaresi ayakta kalmıştır (EVS,1310: 678).

kez yeniden inşa ettirilmiştir. H.870 (1466) yılına gelindiğinde tekrar harap olan cami, üçüncü kez Seyyit Ali Efendi adında hayırsever bir vatandaş tarafından yaptırılmıştır. H.1270 (1854) yılında şehrin hayırseverleri tarafından yeniden inşa ettirilen cami (EVS,1310: 657-658), 1912 depreminde zarar görmüş ve halkın desteği ile bir kez daha inşa ettirilerek günümüze kadar ulaşmıştır (Serez, 2007: 205).

Eski Camii: Kaynaklarda Cami-i Atik olarak geçen eser (EVS, 1317: 494), şehrin orta yerindeki Ertuğrul Mahallesi'nde, Eski Camii Caddesi'nde bulunmaktadır. Caminin inşa tarihini belirten bir kitabesi yoktur. İlk yapı yanmış, daha sonra 1830 yılında Zahir Nazırı Tekirdağlı Ahmet Ağa tarafından yeniden yaptırılmıştır (Serez, 2007: 206;YA, 1982: 7050; Tuncel, 1974: 36).

Gümrük Camii: Tekfurdağı sahilinde gümrük idaresi yanında, ilk olarak İbrahim Paşa tarafından yaptırılan cami, yangıda harap olmasından sonra ikinci kez H.1234 (1819) yılında eski Zahir Nazırı Tekfurdağlı Ahmet Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Bir vakıf eseri olarak yaptırılan caminin giderleri Midilli'deki zeytinlik ve bağhaneden karşılanmak üzere Ahmet Ağa'nın sülalesinden mütevellisi Salih Beyin idaresine verilmiştir (EVS,1310: 657). 1912 Şarköy-Mürefte depreminde yerle bir olan cami-i şerif, günümüze kadar varlığını devam ettirememiştir (Çevik, 1949: 72).

Hasan Efendi Camii: Orta Camii Mahallesi Hasan Efendi Caddesi'nde H.1020 (1612) senesinde yaptırılmıştır (EVS,1310: 657). Caminin ön bahçesinde yapımcısı Hasan Efendi'nin mezarı bulunmaktadır (YA, 1984: 7050; Serez, 2007: 206; Çevik, 1949: 74).

Hoca Hürmüz Camii: Postane ile Yalı Hamamı arasındaki bayırın üst kısmında taş minareli ve ahşaptan olan cami varlığını günümüze kadar devam ettirememiştir. Abdülmennan oğlu Hoca Hürmüz Çavuş tarafından H.992 (1584/1585)'de inşa ettirilmiştir (Çevik, 1949: 75; EVS,1310: 657).

Mirliva Hüseyin Paşa Camii (İncik): Sancaktaki en eski camilerden olan bu eser, İncik Beldesinde Antalya Mirlivası Hüseyin Bey tarafından H.904 (1498/1499) yıllarında yaptırılmıştır. 1912 depreminde zarar gören cami ve minaresi tamir görmüştür (Serez, 2007: 211).

Yusuf Ağa Camii: İnşa tarihi belli olmayan cami, Muratlı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Kendisi ve minaresi ahşaptır (EVS,1310: 657; Çevik, 1949: 74).

Sohteoğlu Camii: Bugünkü Tuğlacılar Lisesi karşısında bulunmaktadır. İnşa tarihi tam olarak belli olmasa da, caminin küçük avlusunda medfun Sohtezade Ahmet'in mezar taşından 18. Yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı anlaşılmaktadır. Camiyi yaptıran Sohtezade Ahmet'in ölüm tarihi H.1193 (1780)'tür (EVS,1310: 65; Serez, 2007: 209).

Şaban Oğlu Hacı Mehmet Ağa Camii: Şaban Oğlu Mehmet Ağa tarafından yaptırılan bu cami, 1912 Şarköy-Mürefte depreminde yıkıldığı için günümüze kadar varlığını devam ettirememiştir. Günümüzde aynı adı taşıyan çeşmenin yakınında bulunuyordu. (EVS,1310: 658; Çevik, 1949: 75).

Salihye Camii: İbrahim Bey Mahallesi'nde H.1081 (1671) yılında Salih Ağa isminde bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. Caminin zaman içerisinde harap olmasından dolayı H.1249 (1834) yılında Kantarcı Hacı Mustafa tarafından tamir ettirilmiştir. Daha sonraki yıllarda Hacı Mustafa Ağa'nın vakıf gelirlerinden bir kez daha tamir ettirilmiştir (EVS,1310: 657). Belediyenin arka tarafında bulunan bu cami de 1912 Şarköy-Mürefte depreminde yıkıldığı için günümüze kadar varlığını devam ettirememiştir (Çevik, 1949: 75).

Beygos (Teygos) Camii: Dizdarzâde Mehmet Bey tarafından yaptırılan caminin inşa tarihi belli değildir (EVS,1310: 657).

Fatih Camii (Çorlu) : Çorlu'daki en eski camidir. Fatih Sultan Mehmet'in Sütanesi Daye Hatun tarafından H.857 (1453) yılında yaptırılmıştır. 1824 yılında esaslı bir tamir görmesine rağmen, duvarları ve minaresi ilk yapıdandır (Serez, 2007: 266; EVS,1310: 678).

Süleymaniye Camii (Çorlu) : Bugünkü Muhittin Mahallesi'nde bulunan cami H.928 (1521/1522) yıllarında Osmanlı Padişah Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Acem Ali'ye inşa ettirilmiştir (Serez, 2007: 265; EVS,1310: 678).

Gazi Süleyman Paşa Camii (Malkara) : Cami-i Atik Mahallesi'nde Osmanlı Padişahı Murat Hüdavendigâr tarafından biraderi Süleyman Paşa namına inşa ettirilmiştir.

Zamanla eskiyen cami Sultan Abdülhamit zamanında H.1306 (1888/1889) yılında yeniden inşa ettirilmiştir (EVS, 1310: 684).

Hacerzade İbrahim Bey Camii (Malkara) : Hükümet Konağı karşısındaki bu cami, Temeşvar Fatih Hacerzade İbrahim Bey tarafından 1406 yılında yaptırılmıştır (Serez, 2007: 240; EVS, 1310: 684;). 1895 yılında caminin ertelenemeyecek derecede tamire muhtaç olduğu anlaşılmış ve Maliye tarafından tamirine karar verilmiştir (OBT, 2012: 88).

Turhanoğlu Gazi Ömer Bey Camii (Malkara) : Gazi Bey Mahallesi'nde Mora Fatih Turhan Bey'in oğlu Gazi Ömer Bey tarafından 1494 yılında yaptırılmıştır (EVS, 1310: 684; Serez, 2007: 241).

Gazi Kasabzade Mahmut Bey Camii (Malkara) : Debbaghane civarında inşa edilmiştir (EVS, 1310: 684).

Peksimet Oğlu Camii ve Rumzade Camii (Malkara) : Edirne Vilayet Salnamesi'nde ismine rastladığımız bu camiler hakkında ayrıntılı bilgi mevcut değildir (EVS, 1310: 684).

Çelebi Sultan Mehmet Camii (Hayrabolu): Paşa Camii olarak da bilinen bu cami, H.822(1419/1420)yılında Çelebi Sultan Mehmet Han tarafından yaptırılmıştır. Zamanla eskiyen cami H.1291 (1874/1875) yılında yeniden inşa ettirilmiştir (EVS, 1310: 691).

Güzelce Hasan Bey Camii (Hayrabolu) : H.1165 (1751/1752) tarihinde II. Beyazıt'ın damadı Güzelce Hasan Bey tarafından yaptırılmıştır (EVS, 1310: 691).

Çarşı Camii (Hayrabolu) : Kaynaklarda "Hasib Bey Camii" ve "Kethüdazade Çorumlu Mustafa Bey Camii" olarak da geçmektedir. Çorumlu Mustafa Bey tarafından inşaatına başlanan cami, Mustafa Bey'in ölümü ile oğlu Hasib Bey tarafından yarı taş olarak H.1098 (1686/1687) yapımı tamamlanmıştır (EVS, 1310: 692).

Ömer Efendi Camii (Hayrabolu) : Ömer Efendi tarafından H.910 (1504/1505) tarihinde ahşap olarak inşa edilmiş ve zaman içerisinde eskiyen camiyi H. 1288 (1871/1872) yılında Hayrabolu halkının yardımlarıyla yeniden yaptırılmıştır (EVS, 1310: 692).

Mescitler: Yukarıda ismi zikredilen camilerden başka merkez kazada 17 tane de mescit bulunmaktadır. Bevvap Mehmet Bey, Hacı Mehmet Efendi, Behram Reis, Hacı Sinan Ağa, Yunus Bey, Hüseyin Çavuş, Alaca İskender Çavuş, Hacı Musa, Raziye Hatun, Hoca Veli Efendi, Cennet Hatun, Yahya Bey, Hacı İsa ve Ebu Şaban isimlerinde 13 mescit ile ismi belli olmayan 4 mescit ile birlikte 17 adet mescit mevcuttu. Bu mescitlerin önemli bir kısmı herhangi bir vakfa ait olmadıklarından, inşa ve tamir giderleri şehir halkı tarafından karşılanmaktaydı (EVS,1310: 658).

4.8.2. Tekke, Zaviye ve Türbeler

Tekfurdağı Sancağı dâhilinde Merkez Kaza, Hayrabolu, Çorlu ve Malkara kazalarında birçok tekke, zaviye ve türbe bulunmaktadır. Osmanlıların Rumeli'ye geçmeleriyle birlikte bir fetih politikası olarak bu topraklarda tekke ve zaviyelerin varlığı göze çarpmaktadır.

“Nefs-i kasaba” denilen Tekfurdağı merkezde 13 adet tekke mevcut olup, bunlardan birincisi, Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibendi'den Üveys Şubesi tekkesidir. Tekkenin inşa tarihi belli olmasa da, H.977 (1570) tarihinden itibaren varlığı bilinmektedir. Eski sadrazamlardan İzzet Paşa tarafından tamir ettirilerek inşa olunmuştur. Tekkenin yakınında bir ziyaretgâh olan, evliyadan Sersem Ali Baba Sultan Türbesi de burada bulunmaktadır. İkincisi, Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiye'den Cerrahi Zaviyesi, üçüncü ve dördüncüsü yine Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiye'den Cemali Koluna bağlı tekkeler, beşincisi Şeyh Hamid Efendi, altıncı ve yedincisi Nakşibendi, sekizincisi Sadi zaviyeleridir. Dokuzuncusu Hacı İsa Mahallesi'nde Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiye'ye mensup olan tekkedir. Bu tekkede hali hazırda Sadi usulü icra olunur. Tekkenin bitişiğinde evliyadan olduğu bilinen Şeyh Osman Efendi medfundur. Onuncusu Tarikat-ı Aliyye-i Sadiye koluna mensup Şeyh İbrahim Efendi dergâhı bulunmaktadır. İbrahim Efendi H.1120 (1709) ve Halifesi Emir Mehmet Efendi, H.1124 (1713) tarihinde vefat etmiş olup bu dergâhın iç kısmında medfundur (EVS,1310: 658).

On birincisi, Hüseyin Çavuş Mahallesi'ndeki Kadiri dergâhıdır. Burada Kadiri tarikatının ileri gelenlerinden Ahmet Nehri Efendi'nin türbesi de bulunmaktadır. On ikincisi, Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiye'ye bağlı, H. 950 (1544) tarihinde Abdüllatif ve Ali Efendiler ile Ayşe Bacı tarafından imar edilen dergâhtır. Dergâhta Meşayih-ı Kiramdan

Tokadi Ahmet ve Çelebi Mehmet ve Karanfil Hüseyin ve Sarı Ahmet Efendiler medfundur. On üçüncüsü, Can Paşa Mahallesi'ndeki Nakşibendi dergâhıdır. Ashâb-ı hayrattan Şabanzade merhum El-hac Mehmet Ağa tarafından 140 sene önce bina ve inşa edilmiş olan bu dergâhta kutsal gecelerde ibadet yapılmaktadır (EVS,1310: 659).

Merkez kazadan başka Hayrabolu Kazası'nda, Nakşi, Kadiri, Uşşaki ve Gülşeni tarikatlarının tekkeleri bulunuyordu. Bunlardan, Sarban Ahmet Veli Dergâhı, Kanuni Sultan Süleyman zamanında H.933(1526/1527) yıllarında yapılmıştır. Dergâhın zamanla harap olmasından dolayı II. Abdülhamit devrinde 1888 yılında yeniden inşa edilmiştir. Bir diğeri Şeyh Muhyi Tekkesi, vaktiyle bakımlı olup sonradan yıkılmış ve 1898 yılında yeniden inşa edilmiştir. Kazadaki Halkalı Tekkesi ise, 1887 yılında halkın yardımlarıyla yeniden yaptırılmıştır. Burada pazartesi geceleri Rufai ayinleri yapılırdı. Bunlardan başka kazada Üveysi Baba, Gül Baba, Balıklı Baba, Musa Çelebi, İbrahim Çelebi, Şeyh Şuhi, Abdullah Efendi, Ahmet Dede, Şeyh Hüseyin, Şeyh Abdurrahman Efendi, Yahya Çavuş, Şeyh Salim Efendi, Şeyh Hüsamettin Efendi tekke ve türbeleri de bulunmaktaydı (Caferzade Mehmet Tefik, 1989: 49-50).

Çorlu'da evliya-yı kiramdan Muhiddin Baba, Karaca Ahmet Sultan, Hüseyin Baba ve Bursa'da medfun İsmail Hakkı Hazretlerinin gassalı Perto Ahmet Efendi türbeleri bulunmaktadır (EVS,1310: 678).

Malkara'da Gazi Ömer Bey, Gazi Mahmut Bey, Kara Ahmet, Kel Baba, Ahmet Kethüda'nın türbeleri bulunmaktadır. Ayrıca Germiyan Köyü'nde Şeyh Süleyman Mehdi ve Kuru Dağı zirvesinde Gazi Baba namıyla bilinen zatlar medfundur (EVS,1310: 684).

4.8.3. Kiliseler ve Havralar

20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı Sancağı, Ermeni, Rum ve Bulgar nüfusun çoğunlukta olduğu kozmopolit bir yapıya sahipti. 1902 yılında Tekfurdağı Sancağı 113.704 nüfusa sahipti. Bu nüfusun % 47.80'i Müslümanlar, % 36.63'ü Rumlar, % 9.89'u Ermeniler, % 3.51'i Bulgarlar, % 1,5'i Yahudiler, % 0.53'ü Katolikler, % 0.11'i Protestanlar'dan oluşmakta ve sancak genelinde Gayrimüslimler % 52.19, Müslümanlar ise % 47.80'lik bir oranı teşkil etmekteydi.

Gayrimüslimlerin dini hayatlarına baktığımızda Ortodoksların çoğunlukta, Katolik, Protestan ve Yahudiler'in ise azınlıkta olduğu görülmektedir. Nüfus yapısındaki bu değişkenlik kilise ve havra sayısına da yansımıştır. Merkez kazada, 5 Rum, 3 Ermeni, birer Katolik, Protestan Kilisesi ve 1 havra (EVS, 1319: 1107), Ereğli Nahiyesi'nde Cenevizler'den kalma bir eski manastır ve bir kilise ile Sultan Köyü'nde bir kilise (EVS, 1310: 673), İncik Nahiyesi'nin Selcik ve Semetli köylerinde birer kilise, Naip Nahiyesi'nde Aya Nikola ve Penaiye isiminde 2 manastır bulunmaktadır (EVS, 1310: 674; EVS, 1319: 1109). Çorlu Kazası'nda, 2 Rum, 1 Ermeni kilisesiyle 1 havra (EVS, 1310: 678; EVS, 1319: 1123), Hayrabolu Kazası'nda, merkezde 1, köylerde 8 kilise (EVS, 1310: 695), Malkara Kazası'nda 2 metropolithane, 30 kilise ve 1 manastır bulunmaktadır (EVS, 1319: 1113). Kiliselerle ilgili verdiğimiz bu rakamlar Edirne Vilayet Salnameleri ekseninde olup Osmanlı arşivlerinde kilise sayısı ve kiliselerin bulunduğu yerler hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Ancak Osmanlı arşivlerinde sancak genelindeki bazı kiliselerin tamiratı ve yeniden inşası gibi konularda belgeler mevcut olup aşağıda bu konuya değinilmiştir.

Merkez kazada isimlerini tespit edebildiğimiz kiliseler şunlardır: Ermeni Surup Takavur Kilisesi (BOA. MV. 81/7; BOA. DH. MKT. 899/80; EVS, 1319: 827), Gregoryen Ermeni Haç Kilisesi (EVS, 1319: 827), Panaiye Rum Kilisesi (BOA. ŞD. 1921/21; BOA. ŞD. 1953/43; BOA. MF. MKT. 368/33), Aya Tanaş Rum Kilisesi (BOA. ŞD. 1943/20; BOA. ŞD. 1944/2; BOA. İ. AZN. 84/20), Macar Rakoczi tarafından yaptırılan Latin Katolik Kilisesi (BOA. DH. MKT. 782/7; BOA. DH. MKT. 775/27; BOA. DH. MKT. 791/19), Aya Yorgi Rum Kilisesi, Ermeni Protestan Kilisesi, Gregoryen Ermeni St. Perguitch Kilisesi ve Deniz kenarında Yahudi Cemaatine ait bir Havra (Çevik, 1949: 80-81)²²¹.

20. yüzyıl başlarında sancaktaki Gayrimüslim unsurların dini temsilcisi konumunda kişiler bulunmaktaydı. Rumların dini lideri, Tekirdağ Rum Metropoliti Grigoryus

---

²²¹ Hikmet Çevik, isimleri zikredilen Kiliseler ve Havranın buldukları yerlerle ilgili bilgiler vermektedir. Buna göre, Ermeni Surup Takavur Kilisesi: Bugünkü İnönü İlköğretim Okulu'nun bahçesindeydi; Gregoryen Ermeni Haç Kilisesi: Bugünkü Hacı İlbey İlköğretim Okulunun bahçesindeydi; Panaiye Rum Kilisesi: Orduevinin yanındaydı; Latin Katolik Kilisesi: Peştemalci Caddesi'nde; Ermeni Protestan Kilisesi: Peştemalci Caddesinden şarap fabrikasına giden yol üzerinde; Aya Tanaş Rum Kilisesi: Çiftlik önünden Kara Bayır'a inen yol üzerinde; Aya Yorgi Rum Kilisesi: Eski otomobil durağının arka tarafında; Yahudi Cemaatine ait Sinagog-Havra: Deniz kenarında 1836'da yapılmış olan ahşap bir yapıdır (Çevik, 1949: 80-82).

Efendi, Ermeniler'in dini lideri Tekirdağ Ermeni Marhasası Nersis Efendi'ydi (EVS,1319: 817).

4.8.3.1. Kilise ve Havra İnşa-Tamir Çalışmaları

Osmanlı arşiv belgelerine göre Tekirdağlı Gayrimüslimlerin Tanzimat ve Islahat fermanlarının kendilerine sağladığı haklar ekseninde kilise açma, tamir etme gibi hususlarda merkezden ruhsat talebinde buldukları tespit edilmiştir. Zaman içerisinde eskiyen kiliseyi tamir ettirmekten daha çok, yıkarak yenisini yaptırma şeklinde kendini gösteren bu taleplere karşı merkezi idare, kilisenin eski temelleri üzerine yapılması ve halktan zorla para toplanmaması kaydıyla izin vermiştir. Ülke genelinde Gayrimüslimlerin kilise inşası ve tamirâtı meselesi, kurumlar arasındaki yazışmalar ekseninde belli prosedürler çerçevesinde yapıyordu. Yeniden yapılması gündeme gelen bir kilise için evvela yerel halk ya da Gayrimüslimlerin bağlı olduğu dini kurumlar²²², kilisenin uzunluğunu, genişliğini, yüksekliğini, eğer çan kulesi yapılacaksa kulenin ölçülerini ayrıca belirten bir dilekçe ile ruhsat talebinde bulunmaktadır. Kilisenin bağlı olduğu vilayet, sancak ya da kaza idare meclislerince oluşturulan tahkikat heyeti, kilise mahalline giderek verilen ölçülerin doğruluğunu ve kilisenin eskimiş olup olmadığını kontrol ederek bir mazbata hazırlardı. Vilayetten Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne gönderilen mazbata ve ilgili yazışma evrakları Adliye ve Mezâhip Nezâreti'nin tezkiresi, Divan-ı Hümayun Kalemî'nin müzekkiresi, Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin kararıyla ruhsat verilir, irade-i seniyye ile de resmileşmiş olurdu²²³.

Sancak genelinde yeniden yapılması için ruhsat talebinde bulunulan 8 kilise ile 1 havra tespit edilmiş olup bunları şöyle sıralayabiliriz²²⁴ :

Malkara Kazası Gözsüz Köyü Rum Kilisesi: Malkara Kazası'na bağlı Gözsüz Köyü 100 haneli olup köyde 590 Rum nüfus yaşamaktadır. Köydeki kilisenin zaman içerisinde kullanılamaz hale gelmesi nedeniyle yıkılarak, giderleri kilise sandığından karşılanıp kendi arsası üzerine yeniden inşası gündeme gelmiş ve 31 Ocak 1912 tarihinde İstanbul Rum Patrikliği tarafından Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne başvuruda

²²² Tekirdağ'daki Rum Ortodoks kiliselerinin yeniden yapılması için ruhsat talebinde bulunan kurum genelde İstanbul Rum Patrikliği, Ermeni kiliseleri için ise İstanbul Ermeni Patrikliği'dir.

²²³ Bu konuda bkz. (BOA. İ. AZN. 84/20; BOA. İ. AZN. 106/25; BOA. İ. AZN. 108/15; BOA. ŞD. 1943/20; BOA. ŞD. 1948/25; BOA. ŞD. 1953/43).

²²⁴ Sancakta inşasına izin verilen kiliselerin inşa planları ekte bulunmaktadır. Bkz. Ek-7 ve Ek-14 arası.

bulunulmuştur. Köye gönderilen keşif heyetinin raporuna göre kilisenin, 2500 kuruş kıymetindeki kendi arsası üzerine duvarları taş ve çatısı ahşap, 25 m 20 cm uzunluğunda, 16 m 20 cm genişliğinde, 7 m 20 cm yüksekliğinde ve 4 kapısı, 16 penceresi olmak üzere kilise duvarına bitişik 8 m 16 cm yüksekliğinde bir çan kulesi ile birlikte inşası kararlaştırılmıştır. Malkara Kaza İdare Meclisi, Gözsüz Köyü'ne giderek keşif heyetinin raporunu tahkik etmiş ve raporun doğruluğunu beyan ederek kilisenin inşasında bir sakınca olmadığı hususunu 6 Mart 1912 tarihinde merkeze bildirmiştir (BOA. ŞD. 1952/ 25; BOA. BEO. 4049/303666). Şûrâ-yı Devlet'in olumlu kararı neticesinde 1 Haziran 1912 tarihli irade-i seniyye ile kilisenin eski mülk arsası üzerine yapılması kaydıyla yeniden inşasına ruhsat verilmiştir (BOA. İ. AZN. 106/25).

Malkara Kazası Rum Katolik Kilisesi: Malkara'nın Yukarı Rum Mahallesi'nde 11 hanede 45 erkek, 41 kadın Rum Katolik nüfus yaşamaktadır. 1912 yılında Yukarı Rum mahallesinde Papadoplos oğlu Papa Ayail' e ait 263 m ve 4500 kuruş kıymetindeki arazi üzerine Rum Katoliklerine mahsus bir kilise inşa edilmek istenmiştir. Yapılacak kilisenin, 5 kapısı ve 16 penceresi olmak üzere 28 metre uzunluğunda, 14 m genişliğinde, 11 m yüksekliğinde olması, 3 m uzunluğunda, 3 m genişliğinde ve 16 m yüksekliğinde bir çan kulesi ile birlikte inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Adı geçen kilisenin taştan yapılması ve halktan para toplanmadan 1500 liralık masrafın arazi sahibi Ayail Efendi tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Şûrâ-yı Devlet'in olumlu kararı ve 16 Ekim 1912 tarihli irade-i seniyye ile kilisenin yapımındaki takibatın Adliye ve Mezahip Nezareti tarafından yapılacağı belirtilerek ruhsat verilmiştir (BOA. ŞD. 1953/29; BOA. BEO. 4105/307868; BOA. İ. AZN. 108/15).

Çorlu Kazası Yahudi Cemaatine Ait Havra: 1904 yılında Çorlu'da 74 hanede 884 Yahudi nüfus yaşamaktadır. Çorlu Kazası'nda Musevi cemaatine ait havranın zamanla eskimesinden dolayı yıkılarak yeniden yapılması gündeme gelmiştir. Havranın kendi arsası üzerine 1 kapı ve 17 pencere, etrafı duvarla çevrili ve çatısı ahşap olup, 17 m 34 cm uzunluğunda, 5 m 44 cm genişliğinde, 5 m 44 cm yüksekliğinde yapılması planlanmıştır. İnşa gideri olan 400 Osmanlı altınının yardımlarla karşılanması istenmiştir. Şûrâ-yı Devlet Mülkiye dairesinin kararı ve 22 Ağustos 1904 tarihli irade ile belirtilen ölçülere sadık kalınmak ve halktan zorla para toplanmamak kaydıyla havranın yapılmasına ruhsat verilmiştir (BOA. DH. MKT 893/29; BOA. İ. AZN. 57/15).

Malkara Kazası Koz Köyü Aya Mina Rum Kilisesi: 1909 yılında Malkara'nın Koz Köyü'nde 1471 Rum nüfus yaşamakta olup köyün kilisesi eskimiş vaziyettedir. İstanbul Rum Patrikliği'nden Adliye ve Mezahip Nezareti'ne gönderilen dilekçede, Aya Mina Kilisesi'nin hem yıkılarak yeniden yapılması hem de kilisenin eski arsasına ilaveten doğu, batı ve güney kısımlarındaki emlak-ı sırfa²²⁵ olan arsaların satın alınarak belirtilen cephelerden 3 m 60 cm genişletilmesi için ruhsat talebinde bulunulmuştur. Genişletilmiş haliyle kilisenin 27 m uzunluğunda, 15 m 30 cm genişliğinde, 7 m 20 cm yüksekliğinde taş yapı olarak inşa edileceği, 280 lira masrafın ise kilise sandığından karşılanacağı beyan edilmiştir. Adliye ve Mezahip Nezareti'nin Şûrâ-yı Devlet'e havale ettiği tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin kararı ve 19 Ocak 1909 tarihli irade ile kilisenin genişletilmesi ve yeniden inşasına ruhsat verilmiştir (BOA. ŞD. 1944/4; BOA. DH. MKT. 2740/82; BOA. İ. AZN. 82/32).

Malkara Kazası Has Köyü Aya Mevko Rum Kilisesi: 1905 yılında Malkara Kazası Has Köyü'nde 47 hanede 291 Ortodoks Rum yaşamakta olup köyde başka cemaat nüfusu bulunmamaktaydı. Has köy halkı tarafından sunulan dilekçede, kiliselerinin çok eski olduğu ve ayin yapmaya uygun olmadığı belirtilmiş, kiliseyi yeniden inşa etmek için paraları olmadığı, masrafların kilise sandığından karşılanarak yeniden inşa edilmesi istenmiştir. Kilisenin eski temelleri üzerine 3 kapı, 16 pencere ile 22 m 50 cm uzunluğunda, 13m 50 cm genişliğinde, 5 m 4 cm yüksekliğinde yapılmasına 27 Şubat 1906 tarihli irade ile ruhsat verilmiştir (BOA. ŞD. 1939/3; BOA. İ. AZN. 65/6).

Malkara Kazası Karaca Halil Köyü Aya Yani Rum Kilisesi: Malkara'nın Karaca Halil Köyü'nde 1905 yılı itibariyle 70 hanede 490 Ortodoks Rum nüfusu bulunmaktadır. Köydeki Aya Yani Kilisesi'nin zaman içerisinde eskimiş olduğundan yıkılarak eski temelleri üzerine, 3 kapı ve 15 pencereli, 21 m 60 cm uzunluğunda, 12 m 60 cm genişliğinde, 5 m 40 cm yüksekliğinde olmak üzere inşaat masrafı olan 90 liranın kilise sandığından karşılanarak yeniden yapılması için ruhsat talebinde bulunulmuştur. Halktan zorla para toplamamak ve verilen ölçüleri geçmemek kaydıyla 9 Ağustos 1905 tarihli irade-i seniyye ile kilisenin yeniden yapılmasına izin verilmiştir (BOA. ŞD. 1938/9; BOA. İ. AZN. 62/11).

---

²²⁵ Yeri ve üzerindeki binalar ve ağaçları mülk olan gayr-i menkuller hakkında kullanılan tabirdir (Pakalın,1993:528).

Malkara Kazası Rum Mahallesi Aya Haralambos Rum Kilisesi: Malkara Kazası Rum mahallesinde 949 Rum nüfus yaşamaktadır. Ereğli Rum Metropolitliği'nin verdiği dilekçe sonucunda, Aya Haralambos Kilisesi'nin doğu, kuzey ve güney duvarlarının eskimiş olduğu ve bu duvarların yıkılarak yeniden yapılması gerektiği Malkara belediye kalfasının keşfiyle anlaşılmıştır. Daha sonra kilisenin tamamen yıkılarak yeniden inşası gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yeni yapılacak kilisenin 27 m uzunluğunda, 14 m 60 cm genişliğinde, 6 m yüksekliğinde olmak üzere, inşaat gideri olan 55.000 kuruşun 11.200'ünün kilise sandığından geriye kalanının yardımlarla yapılması kararlaştırılmıştır. Şûrâ-yı Devlet kararı ve 28 Şubat 1912 tarihli irade-i seniyye ile kilisenin yeniden yapılmasına izin verilmiştir (BOA. ŞD. 1933/14; BOA. ŞD. 1950/29; BOA. ŞD. 1950/9; BOA. İ. AZN. 105/27).

Tekfurdağı Naip Nahiyesi Işıklar Köyü Aya Tanaş Rum Kilisesi: Işıklar Köyü'nde 1909 yılı itibariyle 980 hande 4547 Ortodoks Rum yaşamaktadır. Köydeki kilisenin zaman içerisinde eskimesinden dolayı yıkılarak eski temelleri üzerine, duvarları taş, çatısı ahşap, dışardan 4, içerden 3 kapı ile 21 pencere olacak şekilde, 33 m 60 cm uzunluğunda, 20 m genişliğinde, 7 m yüksekliğinde olması için ruhsat talebinde bulunulmuştur. İnşaat gideri olan 98.600 kuruşun 78.973 kuruş 10 parasının köydeki Rum halktan yardım toplanarak, geriye kalanının ise kilise sandığından karşılanması kararlaştırılmıştır. Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin kararı ve 30 Mart 1909 tarihli irade-i seniyye ile kilisenin yeniden yapılmasına izin verilmiştir (BOA. ŞD. 1943/20; BOA. ŞD. 1944/2; BOA. İ. AZN. 84/20).

Malkara Kazası Ermeni Kilisesi: Malkara Kazası'nda 1910 yılı itibariyle 2435 Ermeni nüfusu bulunmaktadır. Kazadaki Ermeni nüfusun kız çocukları için bir mektebe ihtiyaç duyulmuş ve bu mektebin Malkara Ermeni Kilisesi'nin avlusuna yapılması düşünülmüştür. 22 Temmuz 1910 yılında İstanbul Ermeni Patrikliği tarafından Malkara Kazası'nda bulunan Ermeni Kilisesi'nin aşağı kısmındaki ziyaretçilere ait odaların yıkılarak 20 m uzunluğunda, 6 m genişliğinde ve 9 m yüksekliğinde bir kız mektebi yapılması hususunda ruhsat talebinde bulunulmuştur. Mektep inşa gideri olan 2550 kuruşun Ermeni vatandaşlardan Hacı Bedros tarafından karşılanacağı ayrıca belirtilmiştir. Şûrâ-yı Devlet kararıyla Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin 129.

maddesine²²⁶ sadık kalınmak kaydıyla 2 Ekim 1910 tarihli irade-i seniyye ile mektep yapımına izin verilmiştir (BOA. İ.MF.16/42; BOA. ŞD.1948/25; BOA. DH. İD. 30-1/4).

Tekfurdağı Panaiye Rum Kilisesi: Tekfurdağı merkez kazada sahile yakın Panaiye Kilisesi Mahallesi'nde (BOA. MF. MKT. 368/33) bulunan kilisenin, 1896 yılında yıkılarak 18 m uzunluğunda, 10 m 80 cm genişliğinde ve 9 m yüksekliğinde yeniden yapılması için ruhsat talebinde bulunulmuştur. Kilisenin yeniden yapılmasında bir sakınca olmadığı belirtilerek aynı yıl ruhsat verilmiştir (BOA. ŞD. 1921/21). 1913 yılında ise Panaiye Kilisesi aslına sadık kalınarak tamir edilmiştir (BOA. ŞD. 1953/43).

4.8.4. Macar Prensi II. Rakoczi Ferenc'in Evi

Prens Rakoczi, I. Ferenc Rakoczi ile İlona Zrinyi'nin çocuğu olarak 27 Mart 1676'da Borsi kentinde dünyaya gelmiştir (Köpeczi, 2005: 23). 18. yüzyıl başlarında Macaristan krallığı iddiasında bulunup (BOA. DH. MKT.782/7), Macar hürriyet ve istiklal mücadelesinin kahramanı olan Prens II. Rakoczi Ferenc, Avusturya İmparatorluğu ile giriştiği mücadele sonrasında Fransa'ya sığınmıştır (TİY, 1973: 22). 1716'da Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında savaş çıkınca, Osmanlı Padişahı III. Ahmet'in daveti üzerine İspanya kralının da desteğiyle, Rakoczi ve arkadaşları Osmanlı ülkesine gelmişler ve 4 Şubat 1720'de Tekirdağ'a yerleştirilmişlerdir (Köpeczi, 2005: 49; TİY, 1973: 22). Buradaki geçimini bizzat Osmanlı Sarayı üstlenmiştir. Tekirdağ'daki tarihi evinde²²⁷ 15 yıl ikamet ettikten sonra 8 Nisan 1735 yılında vefat etmiştir. İç organları bir sandığa konularak şehirdeki Rum mezarlığına, cesedi ise İstanbul'a defnedilmiştir (Mikes, 2014: 174-176; Köpeczi, 2005: 49). Rakoczi ve arkadaşlarının mezarları 20. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı topraklarında kalmış, 1906 yılında ise Macaristan'a nakledilmiştir.

II. Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı Devleti, Tekfurdağı Mutasarrıflığı'ndan Rakoczi'nin Tekirdağ'da ikamet ettiği mahalleyi ve evi, buradaki Macar çeşmesini ve Rakoczi'nin arkadaşlarının defnedildiği kiliseyi ziyarete gelen seyyahlara daima kolaylık gösterilmesini istemiştir. 1903 yılında Tekirdağ'a gelerek adı geçen yerleri ziyaret edecek olan Macaristan Mebusu Kolan Matali ve Profesör Vambery'nin de

²²⁶ Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi için tez içerisinde bkz. s. 216-217.

²²⁷ Rakoczi Ferenc'in Tekirdağ'daki evinin fotoğrafları için bkz. Ek-56.

içinde bulunduğu heyet, Tekfurdağı'na gelişlerinde resmi törenle²²⁸ karşılanmışlar ve uğurlanmışlardır (BOA. DH. MKT. 782/7; BOA. DH. MKT. 775/27; BOA. DH. MKT. 791/19).

Macaristan hükümeti tarafından Rakoczi Ferenc ve arkadaşlarının kalıntılarını Macaristan'a nakletmek için çeşitli tarihlerde girişimlerde bulunulmuştur. 1904 tarihinde Tekfurdağı'nda defnedilmiş Macar ekâbirinin cesetlerini nakletmek üzere bir heyetin geleceği ve bu heyete Edirne Avusturya Konsolosunun da eşlik edeceği (BOA. BEO. 2462/184608), 1905 yılında ise Rakoczi'nin Tekfurdağı'nda ikamet etmiş olduğu hanedeki eşyaları almak için Avusturya Konsolosu ve Macaristan'dan bir heyetin geleceği bildirilmiştir (BOA. Y. PRK. UM. 76/12). Belirtilen tarihlerde nakil gerçekleşmemiş ancak 1906 yılında kalıntılar nakledilebilmiştir.

1906 yılında, Galata'da Sen Juan Kilisesi'nde mezarı bulunan Rakoczi Ferenc ile Tekfurdağı Kilisesi'ne defnedilip daha sonra Sen Juan Kilisesi'ne geçici olarak mezarları nakledilen arkadaşlarının kalıntılarını Macaristan'a götürmek, Tekfurdağı Kilisesi ve İzmit Ermeni Kabristanı'nda bulunan arkadaşlarının mezarlarına taş dikmek üzere Macaristan'dan bir heyet gelmiş ve kalıntıları Macaristan'a nakletmişlerdir. Rakoczi ve arkadaşlarının kalıntılarının nakledilmesinde Macar heyetine gösterilen yardım nedeniyle Macaristan Başbakanı Vekerle bir yazı ile Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na teşekkürlerini bildirmiştir (BOA. DH. MKT. 1122/60).

---

²²⁸ Tekfurdağı Mutasarrıflığı'nın hazırladığı resmi tören 4 maddeden oluşmaktadır: 1- Heyeti taşıyan vapur sahile yanaştığında mutasarrıf muavini ve belediye reisi karşılayacak. 2- Heyet belediye dairesinde ağırLANacak. 3- Heyetin geliş ve gidişlerinde belediye dairesi önünde bir zabıta ile silahlı beş altı jandarma selam duracaklar. Heyete bir tatlı, kahve ve sigara ikram edilecek. 4- Heyetin şehri ziyareti sonrasında vapura binmeden önce mutasarrıf muavini uğurlayacak (BOA. DH. MKT.782/7).

BÖLÜM 5: SANCAKTAKİ EMNİYET VE ASAYİŞ

5.1. Sancakta Meydana Gelen Adli Olaylar

II. Abdülhamit döneminden itibaren merkez ve taşrada meydana gelen adli olaylar, düzenlenen “cinayet cetvelleri” ile takip edilmeye çalışılmış ve II. Meşrutiyet’in ilanından sonra da bu uygulamaya devam edilmiştir. Kaza merkezlerinde ay sonlarında hazırlanan cetveller, takip eden ayın ilk haftasında sancak merkezlerine gönderilirdi. Bundan sonra sırasıyla sancaklar vilayetlere, vilayetler de Dâhiliye Nezareti’ne bu cetvelleri ulaştırmakla yükümlüydüler. Vilayetlerden gönderilen aylık raporlar, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nde toplanıyor ve burada incelemeye tabi tutuluyordu. Osmanlı Devleti, ülkedeki emniyet ve asayişin sağlanmasında bu raporların düzenli olarak tutulmasına ve merkeze gönderilmesine büyük önem vermiştir. Bu konuda ihmali olan memurlar da ciddi manada uyarılmıştır. Örneğin 1914 yılı Ocak ayı cetvellerini göndermeyen Kırkkilise Sancağı ve kazaları ile cetvellerin altında imzası bulunmayan Uzunköprü, Lalapaşa, Keşan ve İnöz kazalarına uyarı yazıları yollanmıştır (BOA. DH. EUM. EMN. 83/38).

Her ayın sonunda hazırlanan bu cetvellerin sonunda bir de imza kısmı bulunurdu. Cinayet vakaları gerçekleşmiş mahallerce düzenlenecek raporların alt tarafı en büyük mülkiye memurları, jandarma kumandanı, polis müdürü veya komiserleri tarafından imzalanırdı. Bu bağlamda kaza merkezlerinden gönderilen raporların altında kaymakam, jandarma kumandanı ve polis komiserinin imzası, sancak merkezlerinde düzenlenen raporlarda ise mutasarrıf, jandarma kumandanı ve polis komiserinin imzası bulunmak zorundaydı.

Taşradaki en büyük mülki amirler olan vali, mutasarrıf ve kaymakamlar, yönetimleri altındaki yerlerde olay olsun ya da olmasın, bu konuda merkezi bilgilendirmek zorundaydılar. Her ayın sonunda vilayetlerden, vukuat olan kazalar ve vukuatın çeşidi ile hiç vukuat olmayan kazaların ve sancakların isimlerini belirten pusulalar Dâhiliye Nezareti’ne gönderilirdi. Bu konuda Tekfurdağı Sancağı özelinde birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Tekfurdağı Mutasarrıflığı tarafından Edirne Vilayeti’ne gönderilen, “1330 senesi Haziran ayı zarfında Tekfurdağı Kazası dâhilinde bir gün ceraim-i cinaiye vuku bulmamış olduğunu mübeyyin rapor.” (BOA. DH. EUM. EMN. 86/23), ile Çorlu

Kazası'ndan Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na gönderilen, “ 1330 senesi Teşrin-i evvelin 1'inden sonuna kadar Çorlu Kazası dâhilinde ceraim-i cinaiyeye dair vukuat olmadığını mübeyyin rapor .” Kazalarda herhangi bir olay olmasa da Dâhiliye Nezareti'nin bilgilendirildiğine dair örneklerdir (BOA. DH. EUM. MTK. 59/2). Kaza kaymakamları takibatın hızlı ve düzenli olması için bu bilgilendirmeyi çoğu zaman telgraf çekerek yaparlardı. Hayrabolu ve Malkara kaymakamlarının Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na gönderdikleri 1903 tarihli telgraflar bu duruma örnek olarak gösterilebilir: Hayrabolu Kaymakamlığı'ndan, “ 2 Kanun-i Sani 1318. Buraca cinayat-ı azime ve firarda kimse olmadığı devair-i aidesinin ifadesiyle maruzdur.” Malkara Kaymakamlığı'ndan, “ 2 Kanun-i Sani 1318. Mükerreren arz edildiği vecihle Malkara Kazası'ndan cinayat-ı azime ve firarda kimse olmadığı maruzdur.” (BOA. TFR. İ. ED. 2/145).

Merkeze gönderilen vukuat cetvellerinin oldukça ayrıntılı düzenlendiği görülmektedir. Cetvellerde olayın meydana geliş tarihi, suçun işlendiği yer, suçun çeşidi, suçu işleyen ve saldırıya maruz kalan kişinin memleketi ve kimliği, suçu işleyen yakalanıp yakalanmadığı ve yakalanamamışsa bunun nedeni, suçlunun takibi esnasında gevşeklik gösteren memurların isimleri ve bu memurlar hakkında yapılan işlemler ayrı ayrı yazılarak en sonda olayın nasıl gerçekleştiğini kısaca anlatan “mülahazat” kısmı bulunurdu.

20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı Sancağı'nda düzenlenen vukuat cetvellerinde çok çeşitli suçların işlendiği ve sancakta asayişin tam manasıyla tesis edilemediği anlaşılmaktadır. Tekfurdağı, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarından gönderilen bu cetvellerde rastlanan suç çeşitleri şöyledir: Irza tecavüz, baskın ve cerh (yaralama), öldürmek kastıyla cerh, hırsızlık, cerh ve katl, darp ve cerh, tehdit suretiyle silah teşhiri, zabıta memuruna hakaret, gece vakti kapı kırarak hırsızlık, yangın çıkarmak, zorla tecavüz, yol kesmek, zorla kız kaçırmak, katl veya hırsızlık kastıyla cerh. Yıllara göre sancakta meydana gelen olayları analiz etmenin, genel asayiş tespiti noktasında faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Tekfurdağı Sancağı 1902 yılı Temmuz ayı vukuat cetvelinde, sancak genelinde altı adet adli olay meydana geldiği görülmektedir. Bu olaylar Tekfurdağı'nda cebren kız kaçırmak, ırza tecavüz, hırsızlık, Çorlu'da darp ve adam öldürme, Hayrabolu'da hane

baskını şeklinde vuku bulmuştur. Malkara'da ise herhangi bir olay yaşanmamıştır. Sancaktaki bu olaylara karışan failer bulunarak mahkemeye sevk edilmişlerdir (BOA. DH. TMIK. M. 129/46).

1905 yılı Şubat ayı vukuat cetveline göre Tekfurdağı'nda üç, Malkara'da dört, Hayrabolu'da üç ve Çorlu'da bir olay meydana gelmiştir. Hırsızlık, darp ve cerh şeklinde kendini gösteren bu olayların faillerinin tamamı yakalanarak adalete teslim edildiği görülmektedir. Tekfurdağı'nda meydana gelen olayda kaza savcısı saldırıya uğramıştır. Rum milletinden Karabet oğlu Artin ile Kürkçü İstirati oğlu Nikon, sokakta savcıya saldırarak darp ve cerh etmişlerdir. Benzer diğer bir olay ise Çiftlik Önü mevkiinde Polis Memuru Vasil Efendi'nin başına gelmiş, Vasil Efendi olaydan yara almadan kurtulmuştur. İki olayda da devlet memurlarına karşı saldırı söz konusudur. Tekfurdağı'nda Yahudi mahallesinde meydana gelen olayda ise, tehdit suretiyle silah teşhiri suçu işlenmiştir. Bu dönemde Malkara'da hırsızlık olaylarının arttığı görülmektedir. Balabancık Köyü'nde bir bakkal, Elli Işık Köyü'nde ve Evren Köyü'nde birer ev, hırsızlar tarafından soyulmuştur. Hayrabolu'da bir bezzaz dükkâni soyularak dükkândaki altınlar ve paralar çalınmıştır. Çorlu'nun Alefli Köyü'nde meydana gelen olayda Ferhat ve Salih isimli iki kardeş, Salim isimindeki bir vatandaşı darp ederek yaralamışlardır. Bu olaylardan başka Hayrabolu'nun Katyan Köyü'nde yaralama, Malkara'nın Balabancık Köyü'nde darp vukuatları meydana gelmiştir (BOA. HR. SYS. 83/52).

1912 yılı Mart ayı içerisinde Tekfurdağı'nda iki, Hayrabolu Kazası'nda bir adet vukuat meydana gelmiştir. Tekfurdağı'nda zorla tecavüz ve öldürmek kastıyla yaralamak suçları, Hayrabolu'da baskın ve yaralama suçları işlenmiştir. Tekfurdağı'nda dört kişi bir erkek çocuğu sandal ile kaçırarak denizde tecavüz etmişler ise de suçlular yakalanarak adliyeye teslim edilmişlerdir. Diğer olayda Kömür Pazarı mevkiinde üç kişi arasında çıkan silahlı kavgada iki kişi yaralanmış ve suçlular yakalanmıştır. Hayrabolu Kazası Torapçı Köyü'nde yaşayan Rum milletinden Malematya isimli kadının evini, Malkara Kazası'nın Kalviye Köyü'nden Rum milletinden dört kişi basarak kadını bıçakla yaralamışlardır. Köylülerin olaydan haberdar olması üzerine kaçan saldırganlar kısa sürede yakalanmıştır (BOA. DH. EUM. EMN. 5/20).

1913 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında Tekfurdağı'nda dokuz olay vuku bulmuştur. Bu olaylardan dördü adam öldürme, diğerleri yol kesme, zorla kız kaçırma, yaralama, yangın çıkarma ve ırza tecavüz şeklinde gerçekleşmiştir. Ferhadanlı Köyü'nde çıkarılan yangın, Yağcı Köyü'nde zorla kız kaçırma, Kırdı Çiftlik altında ırza tecavüz, merkez kazadaki yaralama olayı ile Nusratlı Çiftliği, İncik Nahiyesi, Bağlar İçi mevkiindeki adam öldürme olaylarının failleri yakalanarak mahkemeye sevk edilmişlerdir. Ancak Merkez kazadaki adam öldürme ve Banados Köyü'ndeki yol kesme olaylarının suçluları yakalanamamıştır (BOA. DH. EUM. MTK. 33/2).

Tekfurdağı Sancağı'nda 1913 tarihli vukuat cetvelinde Eylül ayı içerisinde merkez kazada dört, Çorlu'da bir, Malkara'da iki olayın gerçekleştiği tespit edilmiştir. Hayrabolu Kazası Polis Komiseri Muavinliğinden, Edirne Vilayeti Polis Müdüriyeti'ne çektiği telgrafa göre ise, Eylül ayında Hayrabolu Kazası'nda herhangi bir adli olay gerçekleşmediği anlaşılmıştır.

Sancaktaki olaylardan ikisi ırza tecavüz, biri geceleyin hırsızlık, üçü yaralama ve adam öldürme, biri ise yol kesmedir. Bu olaylardan ilki Tekfurdağı'nda kunduracı dükkânının geceleyin hırsızlar tarafından soyulmasıdır. Olayın araştırılmasından sonra failler ertesi gün yakalanmışlardır. Diğer bir olay İncik Nahiyesi civarında gerçekleşen yol kesme hadisesidir. Semetli Köyü'nden Muhtar Münir ve Nikola Oğlu Pavli, kimliği belirlenemeyen bir kişinin yolunu kesmişler ve Kuru Sırtı mevkiinde meydana gelen bu yaralama ve öldürme olayının failleri yakalanamamıştır. Suçluların takibatında Jandarma Onbaşı Edirneli Salim ve Jandarma eri Hasan Oğlu Osman faillerin yakalanamamasından sorumlu tutulmuşlar ve haklarında kanuni işlem başlatılmıştır. Tekfurdağı'na bir buçuk saat mesafede bir erkek çocuğun ırzına geçilmesi olayında da suçlular yakalanamamıştır. Olayın kasabanın dışında gerçekleşmesi ve yedi saat sonra ihbar edilmesi nedeniyle suçluların yakalanamadığı belirtilmiştir. 1913 yılı Eylül ayında Çorlu'da meydana gelen olay ise bir miras meselesi yüzünden çıkmıştır. Ermeni milletinden Agop oğlu Garabet, biraderi Ağyan'ı evinde bıçakla öldürmüştür. Katil, Değirmendere Köyü tarafına doğru kaçmış ve yapılan takibatta yakalanamamıştır. Malkara Kazası Haliç ve Doğanca köylerinde meydana gelen iki olayın failleri yakalanarak adalete teslim edilmiştir. Haliç Köyü'nde öldürme olayı, Doğanca

Köyü'nde ise önce yaralama sonra ırza tecavüz olaylarının suçluları yakalanmıştır (BOA. DH. EUM. EMN. 50/20).

1913 senesi Kasım ayında Hayrabolu ve Malkara'da herhangi bir adli olay vuku bulmamıştır. Buna karşılık Tekfurdağı'nda yedi, Çorlu'da üç olay meydana gelmiştir. Tekfurdağı'nda Bıyık Ali ve Semetli Köyleri ile Tavanlı Çeşme civarında yaşanan üç cinayet olayında katiller yakalanamamıştır. Suçluların yakalanmasında gevşeklik gösteren askerler hakkında adli tahkikat başlatılmıştır. Merkez kazada bir kahvede yaşanan kavgada ise, Kara Kâtip Mahallesi'nden Salih oğlu Kamil'e öldürmek kastıyla atılan silah, kuşağındaki bıyık yağına tesadüf etmiş ve suçlu yakalanarak mahkemeye sevk edilmiştir. Tekfurdağı Nusretli Köyü'nde beş yaşındaki bir kız çocuğuna tecavüz eden Şaban oğlu Şerif, olaydan dört gün sonra yakalanmıştır. Kasım ayında Tekfurdağı'nda bir tane hırsızlık olayı vuku bulmuş olup, olaya karışan bir çingenedir. Raziye Hatun Mahallesi'ndeki Kıpti Bayram Arif, Yeni Ravi Mahallesi'ndeki Halil oğlu Abdullah'ın evinde geceleyin hırsızlık yapmış ancak bir gün içinde yakalanmıştır. Çorlu'da yaşanan üç olayın ikisi adam öldürme, biri adam kaçırmaya şeklinde gerçekleşmiştir. Bu üç olayın da faileri yakalanıp, adalete teslim edilememiştir (BOA. DH. EUM. EMN. 83/38).

1914 yılı Nisan ayı vukuat cetveline göre Tekfurdağı'nda altı, Çorlu, Malkara ve Hayrabolu'da birer olay vuku bulmuştur. Nisan ayında Tekfurdağı'nda adam öldürme ve yaralama olaylarının arttığı görülmektedir. Burada meydana gelen altı olayın beşi adam öldürme, biri ise hırsızlık şeklinde cereyan etmiştir. Olayı gerçekleştiren failerin yakalanamamış olmaları, merkez kazada asayişin tam manasıyla tesis edilemediğini göstermektedir. Malkara'da meydana gelen hırsızlık olayında yel değirmenlerinin kapısı kırılarak 522 kuruş kıymetindeki buğday ve un çalınmıştır. Çorlu'da meydana gelen olayda, Esbak oğlu Yoda, çeşme başında çıkan münakaşada Arnavut Şaban isimli vatandaşı silahla vurarak öldürmüştür. Hayrabolu'da Macarlar Çiftliği'nde meçhul bir şahıs, Rum Milletinden iki kişiyi öldürmüştür. Çorlu, Malkara ve Hayrabolu'da gerçekleşen bu olayların faileri de yakalanamamıştır (BOA. DH. EUM. EMN. 84/3).

Tekfurdağı, Çorlu ve Malkara kazalarına ait 1914 yılı Ağustos ve Ekim ayı cetvellerinde hırsızlık, yaralama ve adam öldürme suçlarının işlendiği görülmektedir. Ağustos ayında Tekfurdağı Karahisarlı ve Mahremli köylerinde gerçekleşen adam

öldürme olaylarının failleri yakalanmış, Çorlu'da gerçekleşen adam öldürme olayının failleri yakalanamamıştır (BOA. DH. EUM. MTK. 61/10). Ekim ayında Malkara Kazası'nda meydana gelen hırsızlık olayı ile Deveci Köy civarında gerçekleşen yaralama olaylarına karışanlar Rum milletinden Yorgi ve Hristodori isimli kişilerdir. Olaydan sonra Yorgi yakalanmış, Hristodori ise, firar etmiştir (BOA. DH. EUM. MTK. 59/16).

Sancak ve kazalardan her ay sonunda merkeze gönderilen vukuat cetvellerinden başka, firarda olan suçluların yakalanıp yakalanmadıklarına dair cetveller de düzenlenerek Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yıllarına ait, elimizdeki birçok “derdest cetvelinde” suçlulara yönelik yapılan takibatlar da faillerin genelinin yakalanamadığı tespit edilmiştir. Örneğin 1914 yılı Nisan ayına ait Tekfurdağı Sancağı için hazırlanan cetvellerde Tekfurdağı'nda firarda olan 10 suçludan sadece birinin yakalanabildiği merkeze bildirilmiştir. Bu bir kişi de ölü olarak ele geçirilebilmiştir. Semetli Köyü'nden Deli İstefani isimli suçlunun evine geldiği haberinin alınması üzerine hanesi abluka altına alınmış ancak çıkan silahlı çatışmada suçlu öldürülmüştür. Hayrabolu için düzenlenen bir başka derdest cetvelinde de bir suçlu yakalanarak adalete teslim edilebilmiştir. Hacı Hızır Mahallesi'nden Ahmet Oğlu Kara Mustafa evinde yakalanmıştır (BOA. DH. EUM. EMN. 84/3). 1914 yılı Haziran ayına ait derdest cetvellerinde de suçluların birçoğunun yakalanamadığı görülmektedir. Bu dönemde Malkara ve Hayrabolu kazalarında hiçbir suçlunun yakalanamadığı merkeze rapor edilirken, Tekfurdağı'nda firarda olan 9 suçludan birinin yakalanabildiği merkeze bildirilmiştir (BOA. DH. EUM. MTK. 48/17).

Görüldüğü üzere 1914 yılında sancakta meydana gelen olayların failleri genelde yakalanıp adalete teslim edilememiştir. Bu dönemde Birinci Dünya Savaşı'nın tüm hızıyla devam etmesi ve ülkenin savaş koşulları içerisinde olması, taşradaki askeri birliklerin de savaşa katılması, sancaktaki asayişsizliğin temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. II. Abdülhamit Dönemi ile Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nın çalkantılı dönemleri arasında bir karşılaştırma yapacak olursak, II. Abdülhamit Döneminde sancakta asayişin tesisinin daha düzenli olduğu görülmektedir. Yukarıda 1912, 1913 ve 1914 yıllarına ait örnekleriyle açıklamaya çalıştığımız olaylarda suçluların birçoğu firarda iken, elimizdeki 1901 yılı Edirne Vilayeti sancaklarına ait

vukuat cetvelinde suçluların genelinin yakalanıp adalete teslim edildikleri tespit edilmiştir. Aşağıdaki 1901 tarihli bu cetvelde Edirne, Gümülcine, Kırkkilise, Dedeâğaç, Gelibolu ve Tekfurdağı Sancakları'nda suçluları yakalanan 93 olay bulunmaktadır. Buna karşılık suçluları yakalanamayan sadece 6 olay olup, bunların 5'i Kırkkilise Sancağı'na, 1'isi ise Edirne Sancağı'na aittir.

Tablo 74
Edirne Vilayeti'nde Meydana Gelen Olaylar (Ağustos 1317 /1901).

Olaylar	Edirne Sancağı	Gümülcine Sancağı	Kırkkilise Sancağı	Dedeâğaç Sancağı	Gelibolu Sancağı	Tekfurdağı Sancağı	Yekûn
Kazaen vefat	1	4	-	-	-	1	6
Ansızın vefat	1	-	-	-	-	1	2
Suda boğularak vefat	-	1	-	-	-	-	1
Kazaen yangın	4	1	-	-	-	-	5
Faillleri henüz yakalanamayan	1	-	5	-	-	-	6
Failleri yakalanan	37	19	1	12	8	16	93
Tahrip	-	-	-	1	-	-	1
Teşhir-i silah	-	-	-	1	1	1	1
Cebren fi'l-i şeni'	1	-	-	-	-	-	1
Cebren kız kaçırmak	-	1	-	-	-	-	1
Silah ve barut kaçırmak	-	1	-	-	-	-	1
Tehdit ve izafe	-	1	-	-	-	1	2
Yangına sebep olmak	-	1	-	-	-	-	1
İtâle-i lisan	1	-	-	-	-	-	1
Hayvan itlafi	1	-	-	-	-	-	1
Sirkat	5	3	2	2	2	1	15
Ahz ve gasb	2	-	1	1	1	2	7
Katl	-	-	1	-	1	-	2
Darp ve cerhten vefat	1	-	-	-	-	2	3
Darp ve cerh	27	12	2	7	3	9	60
Yekûn	44	25	6	12	8	18	113

Kaynak: BOA. ZB. 305/43.

1901 yılı Ağustos ayında Edirne Vilayeti sancaklarında, kazaen vefat, suda boğularak vefat, kazaen yangına sebebiyet, tahrip, teşhir-i silah (silah çekmek), zorla fi'l-i şeni' (tecavüz), zorla kız kaçırmak, silah ve barut kaçırmak, tehdit, yangına sebep olmak, İtâle-i lisan (kötü söz söyleme), hayvan telef etmek, sirkat (hırsızlık), gasp, katl

(öldürme), darp ve yaralama gibi 113 vukuat meydana gelmiştir. Bu suçların 44'ü Edirne, 25'i Gümölcine, 18'i Tekfurdağı, 12'si Dedeğaç, 8'i Gelibolu, 6'sı Kırkkilise Sancaklarında meydana gelmiştir. Bu dönemde genel asayiş açısından Tekfurdağı, Edirne Vilayeti içerisinde üçüncü sırada yer almaktadır.

Son olarak, suçluların mahkemeye çıkarılmalarıyla ilgili bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Hapishaneler konusunda da belirtildiği üzere, Tekfurdağı Sancağı'nda tutuklanan suçlular, işledikleri suçların büyüklüklerine göre ya sancaktaki mahkemelerde, ya da Edirne Vilayeti'ndeki divan-ı harpte (askeri mahkeme) yargılanmaktaydılar. Hırsızlık, yaralama, ırza tecavüz gibi suçlar sancaktaki mahkemelerde görülürken, genel düzeni, asayişi bozan ve vatana ihanet gibi suçlar Edirne'deki Divan-ı Harpte görölmekteydi. Örneğin 1900 yılı Temmuz ayında Semetli Köyü Rumlarından yaklaşık 600 kişinin, Karaçalı muhacir köyünü basarak buradaki cami-i şerifi ve 25 haneyi yıkararak sancakta genel asayişi bozmaları üzerine, olaya sebebiyet verenler Edirne'deki divan-ı harpte yargılanmışlardı²²⁹ (BOA. İ. DH. 1378/51; BOA. Y. PRK. ASK. 166/18).

Sancaktaki genel asayişi bozucu faaliyetlere karşı bizzat olay yerine İstanbul'dan divan-ı harp heyetinin gönderildiği de olmuştur. Balkan Savaşları sırasında, Tekfurdağı ve Malkara'da vuku bulan hadiselerin faillerinden yakalananların cezalandırılması için İstanbul'dan Tekfurdağı'na gönderilen divan-ı harp heyeti buna en güzel örnektir (BOA. BEO. 4198/314819).

Mahkemelerdeki yargılamalar neticesinde suçun büyüklüğüne göre suçlular, ilgili hapishanelere gönderilirdi. Küçük suçlardan mahkûm olanlar Çorlu, Hayrabolu, Malkara hapishanelerinde, adam öldürme ve gasp gibi suçlardan hüküm giyenler Tekfurdağı Hapishanesinde cezalarını çekmekteydiler. Genel asayişi bozan ve toplumu ilgilendiren suçlar ise, kürek cezası, kalebentlik ve sürgün gibi cezalar karşılığında imparatorluğun çeşitli hapishanelerine gönderilirdi. Örneğin Karaçalı olaylarına sebebiyet verenlerin birçoğu Kastamonu Hapishanesi'ne sürgüne gönderilmiştir.

---

²²⁹ Bu konuda geniş bilgi için aynı tez içerisinde Karaçalı Olayları konusuna bakılabilir. s. 326.

5.2. Sahil Güvenliği, Silah ve Tütün Kaçakçılığı

20. yüzyıl başlarında geniş ve korunmaya muhtaç olan Osmanlı sahillerinde silah ve tütün kaçakçılığı revaçtaydı. Osmanlı Devleti sahillerdeki güvenliği sağlamak ve kaçakçılığı önlemek amacıyla bir dizi tedbirler almıştır. 1899 yılında Silivri'den Bakırköy'e kadar uzanan sahilin korunması için Tekirdağ Vapuru görevlendirilmişti (BOA. DH. MKT. 2232/12). 1900 yılında Ereğli'de ortaya çıkan tütün kaçakçılarını yakalamak için gönderilen Safa Vapuru ve Kaptanı Binbaşı Ethem Efendi sahildeki güvenliği sağlamaya çalışmıştır (BOA. DH. MKT. 2397/141). 1909 yılında Dâhiliye Nezareti, 33 vilayete²³⁰ gönderdiği yazıda, Memalik-i Osmaniye'ye birçok kaçak silah ve yanıcı madde ithal olunduğu ve bu durumun hala devam ettiği belirtilerek sıkı tedbirler alınarak kaçakçılığın engellenmesini istemiştir. Aynı yıl Kastamonu Vilayeti'ne gönderilen bir yazıda ise Şile'den Sinop Gerze'ye kadar olan bütün vilayet sahilinde meydana gelebilecek kaçakçılık olayları için kâfi miktarda polis ve jandarma ile bir karakol vapurunun sahil boyunca devamlı surette bulundurulması istenmiştir (BOA. DH. MUİ. 28-1/2). Bu dönemde Tekfurdağı'nda denizden teftişât ve tarassudât icra eden karakol sandalında görevli iki askerin senelik 3.600 kuruş maaşı polislere ayrılan bütçeden karşılanmıştır (BOA. DH. MKT. 2822/36).

Osmanlı Devleti, yerli-yabancı yük ve yolcu gemilerinin Osmanlı iskelelerinde yaptığı kaçakçılığın önüne bir türlü geçememiş, kendi topraklarında faaliyet gösteren yabancı kuruluşlarla işbirliği yaparak meseleyi çözmeye çalışmıştır. 1912 yılında Rüsûmât, Düyûn-ı Umûmiye ve Reji İdareleri ile birlikte bir karma muhafaza komisyonu kurulmuştur. Komisyonun görevi, Marmara sahillerin korunması için vapur ve mühimmat desteği sağlayarak devlete bu konuda yardımcı olmaktır. İlk olarak Gelibolu'dan başlayarak İstanbul'dan Ambarlı'ya kadar uzanan sahildeki kaçakçılığı engellemek için bir vapur, Tekirdağ limanına yasak eşya çıkarılmasını ve buradaki kaçakçılığı önlemek için de bir sandal bulundurulmasına karar verilmiştir (BOA. DH. İD. 110/4).

---

²³⁰ Bu vilayetler şunlardı: Aydın, Adana, Ankara, Beyrut, Biga, Bingazi, Bitlis, Basra, Bağdat, Cezayir-i Bahr-i Sefit, Çatalca, Diyarbakır, Erzurum, Hicaz, Halep, Hüdavendigar, İzmit, İškodra, Kastamonu, Kosova, Konya, Kudüs, Musul, Manastır, Mamuratül Aziz, Selanik, Sivas, Suriye, Trabzon, Trablusgarp, Van, Yemen, Yanya.

Harbiye Nezareti Topçu Dairesi tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 14 Mayıs 1910 tarihli yazıda, namlu uzunlu 15 cm'den büyük olan silahların yasak silah kapsamında değerlendirilmesi ve ele geçirilen bu tür silahlara el konulması gerektiği belirtilmiştir. Tekirdağ'a bağlı Ereğli Nahiyesi'nde nakliye komisyoncusu olan Baltayan Abraham namına Kayseri'ye sevk olunmakta iken 30 silah ve 4000 fişek ele geçirilmiştir. Yapılan muayenede silahların namlusunun 15 cm'yi geçmesi ve Baltayan Abraham'ın daha önce silah kaçakçılığında sabıkası olduğu gerekçesiyle mühimmata el konulmuştur (BOA. DH. MUI. 69-3/23).

Osmanlı iskelelerine Almanya ve Rusya gibi yabancı devlet gemilerinin de kaçak silah çıkardıkları görülmektedir. 1902 yılında Çorlu Kazası'nın sahilde bulunan Yeni Çiftlik Köyü'ne Rus kruvazörleriyle 300 martini çıkarılarak köydeki Zako isimli şahıs tarafından 150 adedi Istranca köyü ve sancaktaki diğer Bulgar köylerine gönderilmiş, kalanları ise Yeni Çiftlik halkına dağıtılarak saklanmıştır. Durumun ihbar edilmesi üzerine silah kaçakçılığına göz yuman memurların cezalandırılması Edirne Vilayeti'nden istenmiş ve Rumeli'de eşkıya takibi yapan Binbaşı Mehmet Bey ile Jandarma Süvari Yüzbaşısı Mehmet Efendi, askerleriyle birlikte silah dağıtılan Bulgar köylerine gönderilmiştir (BOA. Y. A. HUS. 435/60). Çorlu'da bir başka vukuat ise 1907 yılında yaşanmıştır. Bazı hanelerde dinamit saklandığı haberinin alınması üzerine Yüzbaşı Tevfik ve askerlerinin yaptığı aramalarda dinamitler başka mahallere kaçırıldığı için ele geçirilememiştir (BOA. Y. PRK. ASK. 247/55). 1909 yılında Hamburg Limanı'ndan hareket edip İzmit'e uğradıktan sonra Tekirdağ Limanı'na gelen Alman bandıralı bir kotra, 3 sandık tüfek ve bunlara mahsus fişekleri sahile çıkarmıştır. Rüsûmât İdaresi ve askeri makamlarca kontrol edilen silahların kaçak olmadığı anlaşılmış ve tüccara teslim edilmiştir (BOA. DH. MKT. 2857/63).

1907 yılında kaçak tütünden dolayı Malkara Kazası Balabancık Köyü'nde Şaban oğlu İsmail'in evinde yapılan aramada bir adet Winchester tüfek bulunmuş ve jandarma dairesine teslim edilmiştir (BOA. ZB. 43/50; BOA. ZB. 366/27). 1910 yılında, meşhur tütün kaçakçılarından Voyvodalı Ali ve arkadaşları, Ermeni milletinden Tekirdağlı Surup, Rıza ve Ahmet ile birlikte tütün kaçırmakta iken reji kolcuları tarafından yakalanarak jandarmaya teslim edilmişlerdir (BOA. TFR. 1. ED. 6/556).

5.3. Sancaktaki Ermeniler'in Siyasi Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde Ermeni meselesinin uluslararası bir boyut kazanması, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması ile olmuştur. Zira antlaşmanın 61. maddesiyle Osmanlı Hükümeti, Doğu Anadolu'da Ermeniler'in yaşadığı bölgelerde ıslahatlar yapmayı kabul etmişti. Bu tarihten itibaren İngiltere, Fransa ve Rusya Ermeni meselesini Osmanlı Devleti'ne karşı bir baskı unsuru olarak kullanmaya başladılar ve yapılacak ıslahatların da takipçisi oldular (Özdemir ve diğerleri, 2010: 51).

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın sonlarından itibaren başta İstanbul olmak üzere birçok vilayette batılı devletlerin desteklediği Ermeni olaylarıyla uğraşmak durumunda kalmıştır. Ermeniler, 1890-1896 yılları arasında Erzurum, Van, Kumkapı, Merzifon, Sason, Zeytun gibi Osmanlı kentlerinde olaylar çıkarmışlardır. 1890 Kumkapı olayı ve 1895 Babıali gösterisi Ermeniler'in İstanbul'da da boş durmayacaklarının bir göstergesiydi (Selvi, 2003: 17-18; Lewy, 2011: 34-61).

Bu dönemde Tekfurdağı Sancağı, başkent İstanbul ile Balkanlar arasındaki kara ve deniz bağlantısını sağlayan önemli bir yerleşim merkeziydi. Osmanlı arşivindeki birçok belgede Ermeni olayları sırasında sancaktaki Avusturya postanesi vasıtasıyla yasak yayınların Balkanlar'dan İstanbul'a ve diğer Anadolu kentlerine Lloyd Kumpanyası vapurlarıyla ulaştırılmaya çalışıldığı ve olaylara karışmış birçok Ermeni'nin denizyoluyla kaçak olarak Tekfurdağı'na sığındığı tespit edilmiştir.

Tekfurdağı Sancağı, Ermeni nüfusun azımsanamayacak seviyede olduğu ve Edirne Vilayeti içerisinde en fazla Ermeni'nin yaşadığı yerd. Ermeni olaylarının çıkmaya başladığı 19. yüzyıl sonlarında, Edirne Vilayeti'nde bulunan 17.660 Ermeni'nin 11.660'ı Tekfurdağı Sancağı'nda yaşamaktaydı²³¹ (BOA. DH. TMIK. M. 18/15). Ermeni nüfusun yoğunluğuyla doğru orantılı olarak, sancakta Ermeni Kilisesi, Ermeni cemaati meclisi ve Ermeni okulları da bulunuyordu.

---

²³¹ 1896 tarihli bu belgeye göre Edirne Vilayeti'ne bağlı 6 sancakta bulunan Ermeni nüfus şöyleydi: Edirne Sancağı'nda 1.999 erkek, 2.056 kadın, Kırkkilise Sancağı'nda 61 erkek, 46 kadın, Tekfurdağı Sancağı'nda 5.715 erkek, 5.683 kadın, Gelibolu Sancağı'nda 568 erkek, 677 kadın, Dedeoğaç Sancağı'nda 420 erkek, 69 kadın, Gümülcine Sancağı'nda 201 erkek, 165 kadın Ermeni nüfus bulunmaktadır (BOA. DH. TMIK. M. 18/15). Ermeniler'le ilgili verilen bu rakamlar H.1319 Salnamesi'ndeki bilgilerle yaklaşık olarak örtüşmektedir. 1319 (1902) yılında Edirne Vilayeti'nde 17.453, Tekfurdağı Sancağı'nda 11.252 Ermeni nüfusun yaşadığı tespit edilmiştir (EVS, 1319: 234-347).

Sancaktaki Ermeniler'in dini liderleri, şehirdeki Ermeni kiliselerinde vatandaşlarını devlete karşı kışkırtmışlardır. 1892 yılında Çorlu'ya gelen Tekfurdağı Başpiskoposu, çan çaldırıp kazada bulunan Ermeniler'i kiliseye toplayarak aralarındaki tefrikadan dolayı vaaz vermiştir (BOA. Y.A.HUS.262/30). 1895 yılında Tekfurdağı Ermeni Başpiskoposu siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. Bitlis, Van ve Erzincan'da marhasalık yaptıktan sonra geçici olarak Tekfurdağı marhasalığına tayin edilen Bağcıkyan Efendi, kilisede devlete karşı fesat beyanlar içeren bir nutuk îrâd etmiştir. Kilisede bulunan Ermeniler'e Müslümanlar ile alış veriş yapmamaları ve onlarla olan her türlü ilişkilerini kesmeleri konusunda telkinâtta bulunmuştur. II. Abdülhamit bir irade ile bu gibi hususlara karşı tedbirlerin alınması noktasında yerel yöneticileri uyarmıştır (BOA. İ. HUS. 34/27). Tekfurdağı'nda görev yapmış bir başka başpiskopos ise Ayvazyan Osep'tir. Tekfurdağı Ermeni Marhasası iken 1900 yılında İskenderiye'de ikamet eden fesatçı Tekfurdağı Ermeniler'in arzu ve teşvikleriyle Mısır'a marhasa seçilen Ayvazyan Oseb, komitacı fikirlere sahiptir. İstanbul'a gittiği sırada üzerinde muzır (zararlı) evraklar çıkmış ve mahkemeye sevk edilmiştir (BOA. DH. TMİK. M. 88/6; BOA. DH. TMİK. M. 88/37). Ancak üzerinde bulunan evrakların muzır olmadığı gerekçesiyle mahkemeden beraat etmiştir²³² (BOA. DH. TMİK. M. 91/35).

1905 yılında Tekfurdağı Ermeni Marhasası Rahip Vahrencik Efendi'nin erbâb-ı fesattan olduğu anlaşılmış ve “ *böyle şirret ve mefsedetini bir takım vesileler ile izhardan geri durmayan bir şahsın marhasalık*” makamında bulunması kabul edilemeyeceğinden şehirden uzaklaştırılmasına karar verilmiştir (BOA. A. MKT. MHM. 699/19).

---

²³² Ayvazyan Oseb'in beraat etmesi esasında siyasi bir karardır. Elimizdeki 11 Haziran 1900 tarihli belgede Oseb'in sadece Tekfurdağı'nda değil, daha önce görev yaptığı yerlerde de komitacılık yaptığı ve bu fikirleri halka aşıladığı görülmektedir. Oseb, aslen Trabzonlu olup Katolik Cizvit rahiplerinin terbiyesi altında büyümüştür. Eski Ermeni Patriği Nersis ve Arjabadyan'ın teşvikleriyle Ermeni Kilisesi'ne gelerek, İzmit ve Bahçecik'te halka muzır fikirler vaaz etmiş ve sonra İzmir Marhasalığına seçilmiştir. İzmir'de bulunduğu yıllarda Ermeni komitelerine devamlı surette yardımda bulunmuş ve sonra Van taraflarına gönderilerek orada da halka komitacılık fikirlerini aşılamaya devam etmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelerek Galata Kilisesi vaizliği ile Ketronagon Mektebinin mezhep muallimliğini yapmıştır. Aynı zamanda Sason olaylarında ölen Ermeniler için Pankaltı Kilisesi'nde ayin düzenleyerek “ Ey Ermenistan, ey Sason! “ diye haykırmıştır. Sonra Bandırma, Balıkesir ve Bursa'ya gönderilmiş ise de orada fazla kalmayarak İstanbul'a geri dönmüştür. Tekirdağlı Ermeniler'i kandırarak oraya marhasa seçilmiştir. Tekirdağ'da görevli iken Eçmiyazin Kilisesi'ne giderek orada Rusya Hükümetine sadık kalacağına yemin etmiş ve Başpiskopos unvanını alarak geri dönmüştür. Tekfurdağı Ermeni Başpiskoposu iken 1900 yılında Ermeni Patrikhanesi tarafından Mısır Marhasalığına seçilmiştir (BOA. DH. TMİK. M. 88/6). Görüldüğü üzere hayatı komitacılıkla geçmiş birisinin Osmanlı mahkemesinde beraat etmesi ilginçtir.

Ülke genelinde ve İstanbul'da²³³ Ermeni olaylarının artması üzerine, Merkezi İdare İstanbul'a Ermeni giriş ve çıkışlarını sıkı kontrol altında tutmuştur. Bu bağlamda İstanbul'a deniz yoluyla ulaşım sağlayan Tekfurdağı ve Bandırma gibi mahalli idarelerle yazışmalar yapılarak mürur tezkeresi (izin kâğıdı) olmayan hiçbir Ermeni'nin İstanbul'a gönderilmemesi için uyarılar yapılmıştır. 1894 yılında İdare-i Mahsusa'ya ait Tekfurdağı vapuruyla Bandırma'dan dört, Avusturya Lloyd Kumpanyası'nın Talya vapuruyla iki Ermeni yolcunun İstanbul'a geldiği ve yapılan kontroller sonucunda yanlarında mürur tezkiresi bulunduğu anlaşıldığı için işlem yapılmamıştır (BOA. Y. PRK. ASK. 101/81). Ancak 1896 yılına gelindiğinde Ermeniler'in İstanbul'da Osmanlı Bankası baskını²³⁴ gerçekleştirmeleri şehirde güvenlik önlemlerinin artmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda, 1 Eylül 1896 tarihi itibarıyla kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın Ermeniler'in Dersaadet'e girişleri yasaklanmıştır. Tekfurdağı iskelesinden de bu tarihten itibaren Ermeniler'in İstanbul'a gidişlerine müsaade edilmemesi istenmiştir. Tekfurdağı Mutasarrıfı Hayri Bey uygulanan bu yasağın kapsamı hakkında merkezden bilgi istemiştir. Örneğin bu yasağın, tüccar, dava vekili (avukat) ve vapur emanetçisi Ermeniler'e de uygulanacak mıdır? (BOA. DH. ŞFR. 197/62). Yaptığımız araştırmalarda yasağın kapsamı hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

1899 yılına gelindiğinde bu yasağın hala devam ettiği görülmektedir. İstanbul'a İzmit, Bursa, Tekfurdağı ve emsali yerlerden Ermeniler'in gelmeye başlamasıyla merkezi idare bu durumun önünü almaya çalışmış ve bu konuda irade-i seniyye yayınlanmıştır. Bu bağlamda okumak veya bazı kimselerle görüşmek maksadıyla hiçbir Ermeni'ye Dersaadet'e gitmesi için mürur tezkiresi verilmemesi, bu meselede aykırı davranan memurlar hakkında gerekli muamelenin yapılması gibi hususlar vilayetlere ve mutasarrıflıklara bildirilmiştir. Bu uyarılara rağmen Hüdavendigâr Vilayeti'ndeki Ermeniler'e bazı memurların mürur tezkiresi düzenleyerek Dersaadet'e gitmelerine müsaade ettikleri tespit edilmiştir (BOA. DH. TMIK. M. 74/46).

---

²³³ İstanbul'da Ermeniler'in çıkardıkları ilk olay 15 Temmuz 1890 tarihli Kumkapı Olayı'dır. Bu olayı, başkentte 30 Eylül 1895 yılında gerçekleştirilen ilk büyük çaplı Ermeni olayı olan Babıali Gösterisi takip etmiştir. 1896 yılında Osmanlı Bankası'nın basılmasından sonra şehirde Ermeni olayları zirve yapmıştır. Karışıklıkların ciddi boyutlarda yaşandığı yerler Samatya, Beyoğlu, Kasımpaşa, Fındıklı, Galata'da Boğazkesen, Bahçekapısı, Tahtakale, Salmatomruk-Karagümrük, Hasköy Fener, Şehzadebaşı, Şehremini ve Eyüp semtleriydi (Yavuz, 2009: 73,74, 146).

²³⁴ Taşnak Ermeni Komitesi mensuplarının İstanbul'un Galata semtindeki Osmanlı Bankası'na 26 Ağustos 1896 yılında yaptıkları baskındır. Bu saldırıyı 20 ila 30 arasında Ermeni komitacı gerçekleştirmiştir. Osmanlı Bankası baskını hakkında çalışılmış doktora tezi ayrıntılı bilgiler içermektedir bkz. (Yavuz, 2009: 75-76).

Tekfurdağlı Ermeniler, Hınçak ve Taşnak komiteleriyle işbirliği yaparak onlara destek vermişlerdir. 1896 yılı itibariyle, Dersaadet'te fesat işlerle uğraşanların ekseriyetle Tekfurdağı Ermeniler'i olup bunların sayıları 5000 civarındadır ve Kumkapı, Gedikpaşa, Samatya'daki hanelerde ve bekâr odalarında yaşamaktadırlar. Hınçaklar'ın bu sene daha büyük karışıklıklar çıkaracakları²³⁵, Taşnak komitesinin de memurlara ve muhbirlere suikastlar planladığı, bu manada Tekfurdağlı Ermeniler'in bu fesat fikirleri benimsedikleri haberi alınmıştı. Bunun üzerine İstanbul'da ikamet eden Ermeniler'in acilen Tekfurdağı'na gönderilmesi ve Tekfurdağı'ndan da kara ve denizden Dersaadet'e gelmeleri yasaklanmıştır (BOA. DH. TMİK. M. 6/59). Zaptiye Nezareti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 9 Haziran 1896 tarihli yazıda, fesat çalışmalar içinde bulunan Tekfurdağlı Ermeniler hakkında icra edilecek tedbirlerin acilen uygulamaya konularak gerekli tahkikat ve takibatın yapılması ve Ermeniler'in Tekfurdağı'nda da bir olay çıkarmalarının önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması hususları vurgulanmıştır (BOA. DH. TMİK. M. 6/58).

Osmanlı Devleti Ermeni olaylarına karşı çeşitli tedbirler almıştır. Osmanlı Bankası baskınından sonra İstanbul'dan birçok Ermeni firar etmiş, bir kısmı da devlet tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılmıştı. Karışıklığa sebep olan Ermeniler'den fesat faaliyetlerde bulunanların kontrol altında bulundurulması ve gerektiğinde yakalanması için kefaletle bağlama yöntemi uygulamaya konulmuştur. Buna göre, her mahallin Ruhani memurlarıyla kefalet senetleri imzalanmıştır. Senetler imzalandıktan sonra o şehir veya köyde fesada dair muzır (zararlı) evrak güvenlik güçleri tarafından yakalanırsa senette imzaları olanlar kanunen mesul olacaklardır. İki nüsha olarak hazırlanan bu senetlerin biri kaza merkezlerinde diğeri vilayet merkezlerinde bulundurulacaktı. Bu durum bir yazı ile Anadolu vilayetlerine bildirilmiştir. Edirne Vilayeti'ne gönderilen 10 Ekim 1896 tarihli yazı ile de nüfus idaresinden alınan pusulada Tekfurdağı'nda kadın ve erkek 11.660 Ermeni bulunduğu ve bu kefalet maddesinin burada icrası münasip olup olmayacağı hakkında görüş sorulmuştur (BOA. DH. TMİK. M. 18/15). Edirne Vilayeti'nin bu konuda ne cevap verdiği hususunda bir bilgiye rastlayamadık ancak

---

²³⁵ 9 Haziran 1896 tarihli bu belgede, Ermeniler'in İstanbul'da büyük bir olay çıkaracakları istihbarat bilgisi yer almıştır. Tam da bahsedildiği üzere, bu istihbarat bilgisinin üzerinden çok geçmemiş ve yaklaşık iki buçuk ay sonra Ermeniler, İstanbul'da Osmanlı Bankası baskınına gerçekleştirmişlerdir.

İstanbul'daki olayların tertipleycileri arasında Tekfurdağlı Ermeniler'in baş aktör olmaları, Tekfurdağı'nda da bu maddenin uygulandığı düşüncesindeyiz.

Ermeniler'in Tekfurdağı Sancağı'nda büyük olaylar çıkardığı bilgisine rastlamadık. Ancak bazı münferit olaylar da yaşanmıştır. Örneğin, 1896 yılında Tekfurdağı Hükümet Konağı kapısında nöbet tutan Jandarma Hasan oğlu İsmail'e saldırarak kaçan Ermeni milletinden Evan isimli bir şahıs yakalanarak mahkemeye sevk edilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 200/32; BOA. DH. TMİK. M. 21/77). 1896 Kasım ayında Ermeniler'in Tekfurdağı'nda olay çıkaracakları istihbaratı üzerine, mahalli idare şehrin güvenliği sağlamaya çalışmıştır. Bu hususta atılan ilk adım, şehirdeki jandarmalar eşkiya takibine gönderilmiş olduğundan, silah, askeri elbise ve depo muhafızlarından otuz asker takviyesi yapılarak devriye gezen asker sayısı artırılmıştır (BOA. A. MKT. MHM. 614/10; BOA. DH. TMİK. M. 22/86).

Tekfurdağlı birçok Ermeni'nin fesat işlerle uğraştığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Ermeni fesatçılarından veya şüpheli olmalarından dolayı Tekfurdağı'nda birçok Ermeni tutuklanmıştır (BOA. DH. TMİK. M. 21/14). 1897 yılında Ermeni fesatçılarıyla birlikteliklerinden dolayı Dersaadet'ten Tekfurdağı'na uzaklaştırılan Rupin ve Pervanet adlı şahıslar burada da fesat faaliyetlerde bulunmaya devam etmişlerdir. En son Harputlu Avadis ve Tekfurdağlı Maker isimli şahıslarla birlikte, Ermeni komitacılarını ihbar eden Loin Sebatiyan Efendi'ye suikast planladıklarının haber alınması üzerine tutuklanarak mahkemeye sevk edilmişlerdir (BOA. DH. TMİK. M. 27/75). 1906-1908 yılları arasında Zaptiye Nezareti tarafından Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazılarda Tekfurdağlı komitacı Ermeniler'in fesat faaliyetleriyle ilgili önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir. Örneğin, Ermeni fesatçılarından olan Tekfurdağlı Agop Markaryan isimli Ermeni'nin Dersaadet'ten Sofya'ya gidip fesatla uğraştığı haber alındığından ilgili şahsın araştırılması istenmiştir (BOA. ZB. 605/21).

1907 yılında Çatalca'dan merkeze gönderilen şifreli telgrafta, Büyükçekmece Kazası'nda, Düyûn-ı Umûmiye tuz ambarında kantarcılık yaparken kendisinden şüphelenilen Tekfurdağlı Ermeni Nişan'ın evinde yapılan aramalarda 94 adet Ermenice mektup, 13 adet kart, 18 adet boş resimli kartpostal, 23 adet İngilizce mektup ve kitap, 132 adet Fransızca kitap ve evrak bulunmuştur. İlgili şahsın 200 kuruş maaşla çalışmasına rağmen Fransa, İngiltere, Rusçuk, İzmit, Tekfurdağı gibi yerlerle

haberleştığı ve bir takım Fransızca gazete ve risaleye abone olduğu tespit edilmiştir. Bu kadar az bir maaşla bütün bu faaliyetlerin yapılamayacağı anlaşıldığından Ermeni Nişan tutuklanarak yasak yayınlarla beraber Zaptiye Nezareti'ne gönderilmiştir (BOA. Y. PRK. UM. 78/75). Yine aynı yıl Zaptiye Nezareti tarafından Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazıda, Tekfurdağı ile Dersaadet arasında seyr ü sefer eden vapurlarda emanetçilik etmekte olan Tekfurdağı Ermeni cemaatine ve Avusturya tebaasına mensup Begos Çizmeciyen, Karabet ve Agop Agoboviç isimli şahısların silah ve muzır evrak kaçakçılığı yaptıkları konusunda ihbar alındığı ve meselenin araştırılması istenmiştir (BOA. ZB. 477/24). 1908 tarihli bir başka yazıda Erbab-ı fesattan olduğu için memleketi Erzurum'a sürgün edildiği halde firar ederek Tekfurdağı'na gelerek Frenk Mahallesi'nde Aranik isimli kadının evinde kaldığı ihbar edilen Artin Atamyen isimli Ermeni'nin geçmişinin araştırılması istenmiştir (BOA. ZB. 617/39). Pınarhisar'da bezzazlık yapan Tekfurdağılı Ermeni Karabet'in, köylerde ahaliye silah sattığı istihbaratının alınması üzerine olay araştırılmıştır. Yasak silah kapsamında olmadığı anlaşıldığı üzerine silahlara el konulmamış ancak köylerde alenen silah satılması doğru bulunmamıştır (BOA. DH. MKT. 2845/15). 1908 yılında İskenderiye'den Aram Kerupyan'ın Tekfurdağı'ndaki Hamparsum Minasyan'a gönderdiği mektupların araştırılması sonucu içlerinde muzır ifadeler ve Ermeniler'i tahrik edici yazılar olduğu anlaşılmış ve mektupları gönderenler ile alanlar hakkında tahkikat yapılarak gerekli tedbirler alınmaya çalışılmıştır (BOA. DH. TMİK. M. 261/56).

Görüldüğü üzere Ermeniler Tekfurdağı'nda büyük bir olay çıkarmamışlar ancak birçok Tekfurdağılı Ermeni fesat faaliyetlerde bulunmuştur. Bu dönemde Tekfurdağı'nı, İstanbul'daki olayları desteklemede bir üs olarak kullanmışlardır. Zira Tekfurdağı İskelesi'nden İstanbul'a gidiş-geliş yapılmış ve şehirdeki Avusturya Postanesi'nden birçok muzır evrak Lloyd Kumpanyası vapurlarıyla İstanbul ve diğer Anadolu kentlerine gönderilmiştir.

Bu dönemde Avusturya'ya bağlı Lloyd Kumpanyası vapurları Osmanlı denizlerinde posta ve yük taşımacılığı yapmaktaydı. Tekfurdağı merkez kazada da bir acentesi bulunan kumpanyanın haftanın belirli günlerinde Tekfurdağı'ndan posta paketlerini alarak İstanbul, İzmir, Midilli ve Çanakkale gibi Osmanlı kentlerine ulaştırmaktaydı.

Tekfurdağı'ndaki Avusturya Postanesi bizzat şehirdeki Avusturya konsolos vekili tarafından yönetildiği için sevk edilen evrakları ve mektupları denetlemek mümkün olmuyordu. Bunu fırsat bilen Ermeniler, haberleşmelerini ve yasak yayınlarını Avusturya Postanesi ve kumpanyası vasıtasıyla yapıyorlardı. 1898 yılında Lloyd Kumpanyası'nın posta yoluyla Tekfurdağı'ndan alarak Galata Postanesi'ne bıraktığı mektupların fesat içerikli olduğu tespit edilmiştir. Öyle ki Tekfurdağılı Ermeniler'in bu mektuplarla, İstanbul ve vilayet-i şahanedeki diğer Ermeniler'le haberleştiği anlaşılmıştır. Hatta şehirdeki Avusturya konsolos vekilinin bazı kimselerin mektuplarını gizlice alarak Lloyd Kumpanyası vapurlarıyla Selanik, Gelibolu, Çanakkale, Midilli, İzmir ve İskenderiye'ye kadar gönderdiği tespit edilmiştir (BOA. DH. MKT. 2110/17; BOA. DH. MKT. 2117/88). Merkezi idare, şehirdeki Avusturya Postanesi'nin posta muamelesinden men edilmesi için Avusturya Elçiliği'ne tebligatta bulunmuş ancak bu postanenin kapatılması 1909 yılını bulmuştur (BOA. DH. MKT. 2815/99).

Tekfurdağı'nda Ermeni halk takip altında tutulmuş ve ihbarlar üzerine evlerinde aramalar yapılmıştır. Edirne Vali Vekili Müşir Arif imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta Avusturya tebaasından Tekfurdağılı Hayrabet Donabetyan'ın evinde yapılan aramalarda bilet koçanları ve muzır evraklar ele geçirilmiştir. Bu evrakların Ermeni fesat komitesinin kuruluşu ve icraatlarına dair olduğu anlaşıldığından mesele mahkemeye intikal ettirilmiştir. Avusturya Elçiliği'ne olayın tebligatı yapıldıktan sonra Tekfurdağı'ndaki Avusturya Konsolos Vekili Mösyö Andonaki kendi vatandaşını korumaya çalışmıştır. Hayrabet'in evinde ele geçirilen tüfeğin eski olduğu, muzır denilen evrakların Bulgaristan'daki biriyle yaptığı sıradan yazışmalar olduğu ve bu gibi evrakların Ermeniler'in genelinde bulunabileceği belirtilerek mesele itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır (BOA. DH. TMIK. M. 25/23). 1906 yılında Çorlu'nun Ermeni mahallesinde ikamet eden Dişlioğlu Hoca Masrub'un evinde yapılan aramada muzır mektuplar ele geçirilmiş ve Ermeni Masrup tutuklanarak evraklarla birlikte tahkikat için Dersaadet'e gönderilmiştir (BOA. ZB. 320/16). 1907 yılında Tekfurdağı ve Çorlu'da sakin Ermeniler'in bazılarının silah ve cephane sattıklarına dair ihbar üzerine Ermeniler'in evlerinde yapılan araştırmalarda ihbarın asılsız olduğu anlaşılmıştır (BOA. DH. MKT. 2850/39).

Tekfurdağı, İstanbul'da olaylara karışan Ermeniler'in deniz yoluyla kaçtıkları bir yerdi. Dâhiliye Nezareti tarafından Tekfurdağı'na çekilen telgraf bu durumu kanıtlar niteliktedir. Telgrafta, Ararat isimli vapurun Tekfurdağı iskelesine, aranmakta olan 17 Ermeni'yi çıkaracağı ve gerekenin yapılması istenmiştir. Bu bağlamda Tekfurdağı Jandarma Binbaşısı sabah iskeleye yanaşan Ararat vapurunda tahkikat yaptırmış ve gemi kaptanını sorguya çekmiştir. Kaptanın verdiği bilgilere göre aranan Ermeniler İngiliz kumpanyasına ait Ramasis vapurundadır. Bu sırada Tekfurdağı'nda hareket eden Ramasis vapuru birkaç istimbot ile ablukaya alınmıştır. Ararat vapuru ise, hareket edinceye kadar sıkı gözlem altında tutulmuş ve hiçbir yolcusunun karaya çıkmasına müsaade edilmemiştir (BOA. DH. ŞFR. 197/46). Yine Zaptiye Nezareti tarafından Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na gönderilen 1908 tarihli yazıda, firar eden Ermeniler'in geri dönmelerine izin verilmemesi İrade-i seniyye gereği olduğundan Yanıkyan Karabet oğlu Hamzasbek'in Tekfurdağı'nda karaya çıkmasına müsaade edilmeyerek geldiği yere iade edilmesi istenmiştir (BOA. ZB. 613/43).

Bu dönemde Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Ermeni okulları da, devlete karşı fikirlerin ortaya konulduğu ve siyasi propagandaların yapıldığı bir merkez gibiydi. Tekfurdağı merkez kazadaki Ermeni Takavur Mektebi de fesat çalışmaların yapıldığı okullardan birisiydi. 1899 yılında bu mektebe müdür tayin edilen Muşlu Antre Esban Kaloset'in hayat serencamesi bu durumu kanıtlamaktadır. Bu kişi, daha önce Muş'ta mektep hocalığı yaptıktan sonra Beyoğlu'ndaki Ermenice Mayıs Gazetesi yazarlığı yaparken muzır fikirlere sahip gençlerden oluşan Tekfurdağı'ndaki Ermeni Takavur mektebine müdür tayin edilmiştir. Muşlu Antre Esban Kaloset'in Ermeni fesat cemiyeti mensubu ve Kudüs'te ikamet eden eski Muş Ermeni Marhasası Nersis Rahip Haramyan'ın arkadaşlarındandı. Antre'nin, Ermeni gençlere fesat fikirler aşıladığı için gerek Tekfurdağı'nda gerekse diğer Osmanlı kentlerinde müdür ve öğretmenliğe tayin edilmemesinin doğru olamayacağı Mülkiye Müfettişliği tarafından rapor edilmiştir. Merkezi idare, vilayetlerden gelen bilgiler doğrultusunda bu durumlara önlemler almaya çalışmıştır (BOA. DH. TMİK. M. 54/56).

20. yüzyıl başlarında Bulgarlar'ın bağımsızlıklarını kazanma düşüncesi, onları Osmanlı Devleti'ne karşı Ermeniler'le ittifaka yöneltmiştir²³⁶. Bu tarihlerde Bulgarlar ile Ermeniler Trakya'da çetecilik faaliyetlerini birlikte yürütmüşlerdir. 1903 yılı Eylül ayında Tekfurdağı'nı basmak üzere seksen civarı Ermeni ve Bulgarlar'dan tertip olunan çetenin reisi Lüleburgaz'da terzilik etmekte olan Matyus Vartanyan'nın, çetesiyle birlikte sokaklarda asayiş bozucu hareketlerde bulunduğu haberi alınmıştı. Mahalli emniyet teşkilatınca hemen tutuklanan Matyus, polis dairesinde bir gece nezarete kalmış ise de ertesi gün Bulgar komitesi mensubu elçilerin müdahalesi ve zaten hiçbir tutuklunun 24 saatten fazla gözaltında bulundurulamayacağı kaidesiyle şartlı tahliye edilmiştir. Vartanyan çetesiyle birlikte imtiyaz bölgesine gitmiştir (BOA. DH. TMİK. M. 154/52).

1908 yılına gelindiğinde Bulgar-Ermeni ittifakının daha da ileri boyutlarda olduğu görülmektedir. Bulgaristan'da faaliyet gösteren Sofya Komitesi idaresine Ermeni çete reisi Antranik tayin edilerek, buradaki Ermeni ve Bulgarlar Osmanlı Devleti'ne karşı beraber hareket etmeye başlamışlardır. Bu bağlamda Bulgar ve Ermeni fesatçıları Dersaadet, Edirne, Tekfurdağı ve İzmir Ermeni komitelerine yardım edecekleri haberi alınmıştı. Bulgar ordusunun demiryolu sevkiyatını tanzim etmek üzere Bulgar Erkan-ı Harbiye Miralayı Volçef ve Binbaşı İntimfof, Yüzbaşı Petrof'tan oluşan bir heyetin plan hazırladıklarına dair istihbarat Edirne II. Ordu Kumandanlığı'ndan gönderilen 1908 tarihli telgraftan anlaşılmıştır. “*fesede-i mezkûrenin icrâ-yı fesatlarına katiyyen meydan verilmemesi*” için tedbirler alınmıştır (BOA. A. MTZ. (04). 162/93).

---

²³⁶ Bu birliktelik Balkan Savaşları'nda da kendini göstermiştir. Birinci Balkan Savaşı'nda, Tekfurdağı'nın işgali sırasında Ermeniler Bulgar Ordusu'nun hizmetine girerek Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardır. Sadaret'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 16 Temmuz 1913 tarihinde gönderilen telgraf Balkan Savaşları'nda Ermeniler'in Bulgar Ordusu'nda yer aldıklarını göstermektedir; Tekfurdağı'nın işgalinde Osmanlı askerlerine silah kullanan Bulgar jandarmalar hizmetinde bulunan altı Ermeni'nin öldürülmesi olayı bazı maksatlı yayınlara vesile edildiğinden, meselenin aslının ayrıntılı bir şekilde yarınki gazetelerde duyurulması istenmiştir (BOA. BEO. 4197/314713). Bulgar-Ermeni ittifakı ile ilgili Bülent Yıldırım'ın “*Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)*” isimli eseri geniş bilgi sunmaktadır. Bkz. (Yıldırım, 2014: 1-100).

5.4. Eşkîya Hareketleri

Osmanlı kaynaklarında Celali, kuttâu't-tarik, şaki, eşirra, harami, haramzade, türedi ve haydut şeklinde geçen eşkıya, kısaca yol kesen anlamındadır (Demirci ve Aslan, 2012: 888). Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu Akdeniz dünyasında, 14. yüzyıldan itibaren kendini göstermeye başlayan eşkıyalık hareketleri, 17. yüzyıla gelindiğinde iktisadi zorluk, artan savaşlar, halkın fakirleşmesi, nüfus artışı ve siyasi iktidarın zayıflaması gibi nedenlerden dolayı büyük bir problem haline gelmiştir. 18. yüzyıldan itibaren Anadolu'da ayanların güçlenmesiyle eşkıyalık ciddi boyutlarda azalmıştır. Zira ayanlar görevleri icabı bölgelerindeki asayişle ilgilenmeye başlamışlar ve bu sayede Anadolu'da önemli ölçüde sükûnet sağlanmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra yayınlanan yeni ceza kanununun eşkıyalık takibini zorlaştırması nedeniyle, ülke genelinde eşkıyalık faaliyetleri yeniden ivme kazanmıştır (İlgürel, 1995: 467-468).

Klasik dönemden itibaren yol kesme, soygun, hırsızlık, cinayet, can, mal ve ırza tecavüz şeklinde kendini gösteren eşkıyalık hareketleri, 20. yüzyıl başlarında da varlığını devam ettirmiştir. Bu dönemde merkezi otoritenin taşradaki etkisinin azalmasından faydalanarak birçok eşkıya grubu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Trakya ve Balkanlar'ın nüfus yapısının Müslüman, Rum, Bulgar, Ermeni gibi kozmopolit oluşu da eşkıyalığı yaygınlaştırmıştır. Tekfurdağı Sancağı bağlamında Trakya'da Yunan, Bulgar ve Rum eşkıyaları olduğu gibi Müslüman muhacirlerden de eşkıyalık yapanlar olmuştur.

Tekfurdağı Sancağı dâhilinde Mehmet Pehlivan, Bildırcın İstavrakı, Çorlulu Süleyman ve Matyus Vartanyan isimli eşkıya reisleri çetecilik faaliyetleri yapmışlardır. Eşkîyaların yakalanarak huzur ve güven ortamının sağlanması meselesi bu dönemde devleti uğraştıran önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır²³⁷. Askeri makamlar Trakya'daki eşkıya takibine ciddi manada mesai harcamışlardır. Eşkîyalarla girilen silahlı mücadelelerde, sağ ele geçirilenler Edirne'deki divan-ı harpte yargılanarak cezalandırılmışlardır. Örneğin, eşkıyalık yaptıkları tespit edilen ve halkın şikâyetine

---

²³⁷ Hükümet, Ferik (Korgeneral) rütbesindeki bir paşasını sırf eşkıya takibi için görevlendirmiştir. Eşkîya takibinde devlet maddi olarak ta seferber olmuştur. 1895 yılında eşkıya takibine memur Ferik Edip Paşa'nın talebi üzerine İstanbul'dan Tekfurdağı'na gönderilecek memurları sevk etmek üzere kiralanan römorkörün 25 günlük kira bedeli olan 550 adet yüzlük altının ödenmiştir (BOA. İ. DH. 1306/31; BOA. DH. MKT. 45/25).

sebepler Çorlu kasabasında sakin muhacirinden eşkıya reisi Mehmet Pehlivan ve arkadaşları yakalanarak mahkemeye sevk edilmişlerdir. 1901 yılında Edirne'deki divan-ı harpte görülen mahkeme sonucunda Mehmet Pehlivan 15, Çorlulu Süleyman 10 sene süre ile Akka Kalesi'nde küreğe mahkûm edilmişlerdir. Çetenin içerisinde yer alan Vize Kazası'nın Çabla Köyü'nden İbrahim 6 sene, Kasım ve Molla Mehmet 4'er sene, Silivri kazasının Çavuşlu Köyü'nden Rasim ile Bilal 4'er sene ve Çorlu Kazası'nın Kızıl Pınar Köyü'nden Kurtoğlu Mehmet'in 3 sene müddetle Kırkkilise Hapishanesi'nde küreğe konulmalarına karar verilmiştir (BOA. İ. AS. 37/14; BOA. DH. MKT. 2541/6).

Bazı eşkıyalar ise, ölü olarak el geçirilmiştir. Malkara Kazası köylerinde eşkıyalık yapan Bildircin İstavrakî buna örnek olarak verilebilir (BOA. DH. MUI. 11-1/2). Devlet eşkıya ile mücadelede üstün hizmetleri görülen güvenlik güçlerini ödüllendirmeyi de ihmal etmemiştir. 1909 yılında meşhur eşkıya İstavrakî'nin ölü ele geçirilmesini sağlayan Malkara Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Ali Rıza Efendi, Müfreze Kumandanı Hüseyin Çavuş ve eşkıya ile çarpışma esnasında yararlılıkları görülen Mustafa, Mehmet ve Kazım isimli şahıslar hükümet tarafından para ile taltif edilmiştir (BOA. DH. MKT. 2906/21). Aynı şekilde 1911 yılında Manastır Vilayeti'nde eşkıyalık yapan Nikola Radaç ve oğlu Kete'nin ölü olarak ele geçirilmesinde üstün gayretleri görülen jandarmaları maaşları nispetinde para ile ödüllendirilmişlerdir (BOA. DH. MTV. 13/9).

Bu dönemde eşkıyaların köyleri basarak insanları dağa kaçırdıkları da oluyordu. 1908 yılı Haziran ayında Malkara Kazası'nın Azgar Köyü, Bulgar mahallesi Muhtarî Papaz Nikola oğlu Vasil eşkıyalar tarafından kaçırılmıştır. Sekiz kişiden mürekkep eşkıya çetesi orada bulunan süvari jandarma müfrezesinin yaptığı takibat sonucunda muhtar kurtarılarak eşkıya kovalamasına devam edilmiştir (BOA. DH. MKT. 1262/7). Aynı şekilde Keşan Kazası'nın Kadı Köyü ve Malkara Kazası'nın Tete ve Yaylagöne köylerinde görülen eşkıyanın takibi için peşlerine müfrezeler çıkarılarak güven ortamı sağlanmaya çalışılmıştır (BOA. DH. MKT. 2844/89).

19. yüzyıl sonlarından itibaren Trakya'da en sık görülen eşkıyalık, demiryollarına yapılan saldırı hareketleridir. Bilindiği üzere Şark demiryollarının Çorlu, Muratlı, Çerkezköy, Pehlivan köyü ve Babaeski şubeleri Trakya'da bulunuyordu. Bu dönemde

Yunan ve Bulgar eşkıyaları demiryollarına saldırarak asayiş bozmaya çalışmışlardır. 1891 yılında Pavli (Pehlivanköy) İstasyonu civarında ortaya çıkan bir Rum eşkıya çetesi ile jandarmalar arasında silahlı çatışma çıkmıştır. Demiryolu güzergâhının güvenliğinin sağlanması meselesi işletici kumpanya tarafından talep edilmiştir. Demiryollarının muhafaza altına alınması ve demiryollarına saldıranların divan-ı harpte yargılanmaları hususları Meclis-i Vükela'da görüşülmüştür (BOA. MV. 67/37; BOA. MV. 69/27). 1898 yılında şark demiryolları işletici kumpanyasının bildirdiğine göre Posta katarlarıyla Muratlı'dan İstanbul'a gitmek üzere yola çıkan dört yolcu Tekfurdağı-Muratlı arasında eşkıyaların saldırısına uğramıştır. Yolcuların 800 lirasını gasp eden eşkıyalar yapılan takibat sonucu yakalanmışlardır (BOA. DH. MKT. 2136/72). 1900 yılında şark demiryollarının Kabakça ile Babaeski arasındaki kısmında eşkıya çeteleri teşekkül etmiş ve burada adam öldürme, yaralama gibi vukuatlar işlemektedirler. Şark Demiryolları kumpanyasının ve bölge halkının şikâyetleri üzerine eşkıya takip altına alınmıştır. Çete elebaşları Tekfurdağı ve Kırkkilise Sancakları sınırlarındaki Sinekli civarında yakalanmışlardır. Çetenin dağa kaçırdığı Kırkkiliselî Doktor Kiremitçioğlu ve Behnas isimli Musevi de sağ salim kurtarılmıştır (BOA. DH. MKT. 2415/70).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da Trakya'da eşkıya hareketleri devam etmiştir. Kasım 1908'de Çorlu ve Silivri kazaları sınırlarında olan Çerkezköy istasyonuna gelen bir eşkıya çetesi ile demiryolu hattının muhafazasına memur topçu askerleri arasında çatışma çıkmıştır. Şark demiryolları Komiserliği ile Çorlu Kaymakamlığı tarafından merkeze gönderilen telgraflara göre, Bulgarlar'ın bölgedeki asayiş çetelerle bozmaya çalıştığı ve şimdilik Çorlu ve Muratlı istasyonlarında vukuat olmadığı ancak Çerkezköy istasyonunun tehlike altında olduğu ve acil güvenlik önlemi alınması gerektiği vurgulanmıştır. İmtiyaz hattı üzerindeki tedbirlerin artırılarak demiryollarının korunmaya alınması gerekmektedir. Bunun üzerine bu bölgedeki demiryollarının muhafazası için Edirne'deki 2. Ordu'dan trenle 8 zabıt kumandasında 300 asker gönderilmiştir (BOA. DH. MKT. 2646/43). Ayrıca Çorlu istasyonunu korumak üzere 2. Ordu'ya bağlı 7. Süvari Alayı da Çorlu'ya gönderilerek eşkıya hakkında gerekli tahkikat ve takibat yapılmaya çalışılmıştır (BOA. DH. MKT. 2648/52). Yapılan tahkikat

neticesinde Çerkezköy istasyonuna saldıran eşkıyanın²³⁸ Rum cemaatinden olduğu tespit edilmiştir (BOA. DH. MKT. 2670/8).

20. yüzyıl başlarında Bulgarlar ile Ermeniler Trakya’da çetecilik faaliyetlerini birlikte yürütmüşlerdir. Ermeni meselesi başlığında da bahsedildiği üzere, 1903 yılında Ermeni ve Bulgarlar’dan tertip olunan seksen kişilik çete Tekfurdağı’na basmak için plan yapmışlardı. Çetenin reisi Lüleburgaz’da terzilik yapmakta olan Matyus Vartanyan’dır ve çetesiyle birlikte sokaklarda asayiş bozucu hareketlerde bulunmaktadır. Mahalli emniyet teşkilatının yaptığı baskın sonucunda Vartanyan tutuklanmış ancak Bulgar komitesi mensupları elçilerin müdahalesi ile serbest bırakılmıştır (BOA. DH. TMİK. M. 154/52).

Örneklerle açıklamaya çalıştığımız gibi, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Trakya topraklarında çetecilik faaliyetleri yaygındı. Esasında 14 Eylül 1908 tarihinde Tekfurdağı’ndan merkeze gönderilen dilekçe her şeyi özetlemektedir. Sancakta 2 ay gibi çok kısa süre görev yapan Reşit Paşa, görevden alınarak Maden Mutasarrıflığı’na tayin edilmişti. Bunun üzerine Müslüman ve Hristiyan halk bu atamaya karşı çıkmış ve Reşit Paşa’nın Yunan eşkıya hareketlerine karşı başarılı hizmetleri olduğu belirtilerek; “(...) taburlarca askerin derdest ve tenkil edemediği eşkıya çetelerini bir hafta zarfında tedip ile dâhil livada emniyet ve asayiş temin ve muamelat-ı adliye ile neşr-i maarif ve ahalinin teveccühünü kazanmağa muvaffak olan Tekfurdağı Mutasarrıfı Reşit Paşa’nın, (...) tekrar livamız mutasarrıflığına iade-i memuriyetini arz ve istihama mecbur olduk.” Denilmiştir (BOA. DH. MKT. 2614/6).

---

²³⁸ Çatalca Kumandanlığı’ndan gönderilen tahriratta Çerkezköy istasyonuna saldıran eşkıyaları, görgü şahitleri şöyle tarif etmiştir: “bunların ayaklarında beyaz ve siyah çapraz bağlı çarık olup, bacaklarında pantolon biçiminde darca dizlikler, göğüslerinde çapraz fişeklik” bulunmaktadır (BOA. DH. MKT. 2664/49).

5.5. Karaçalı Olayları

Tekfurdağı Sancağı İncelik Nahiyesi'ne bağlı Karaçalı muhacir köyü ile halkı tamamen Rum olan Semetli Köyü sakinleri arasında 1900 yılı Temmuz ayı ortalarında muhacir iskânı nedeniyle olaylar çıkmıştır. Semetli Rumları, kendi köylerine yakın arazilerin Karaçalı Köyü'ne yerleştirilmiş muhacirlere verildiği gerekçesiyle Karaçalı muhacir köyüne, 500 ila 600 kişi ile saldırarak, muhacirlerden birkaçını baltayla yaralamışlar, köydeki 25 haneden 9'unu eşyasıyla beraber yakıp 16'sını baltalarla yıktıktan sonra köydeki camiye de yerle bir etmişlerdir. Hanelerdeki tohumluk ve yemeklik 688 kilo zahireyi zayi ederek muhacirlere toplamda 20.000 kuruşluk zarar vermişlerdir (BOA. DH. ŞFR. 253/7; BOA. DH. MKT. 2426/24; BOA. Y. PRK. ASK.165/7). Olayın duyulması üzerine Jandarma binbaşısı, Tekirdağ Meclis İdaresi azalarından 2 kişi ile İncelik Nahiyesi müdürü hemen bölgeye intikal etmişler, daha sonra da olayları araştırmak üzere köye bir mülkiye müfettişi gönderilmiştir (BOA. DH. MKT. 2421/104; BOA. Y. PRK. ASK.165/7). Askeri birliklerin bölgeye sevk edilmesiyle olaylar kontrol altına alınmış ve saldırıya ön ayak olan 12 kişi tutuklanarak Edirne'ye gönderilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 253/41). 31 Ekim 1900 tarihli irade ile Askeri Teftiş Komisyonu üyesi Mirliiva Enver Paşa ile Üsküdar Bidayet Müstantik üyesi Memduh Bey'den oluşan bir tahkikat heyeti olayları araştırmak üzere bölgeye intikal etmişlerdir (BOA. İ. HUS. 85/32).

Dâhiliye Nezareti tarafından Edirne Vilayeti'ne gönderilen 7 Kasım 1900 tarihli yazıda, Tekirdağ'da muhtelif mezheplere mensup birçok Gayrimüslim unsur yaşadığından olayların tekrar alevlenmemesi için bölgede 2 tabur askerin devamlı surette bulundurulması, buradaki güvenliği sağlayacak polis ve jandarmalar için 1 karakol, askerler için ise 1 kışla yapılması istenmiştir. Semetli Rumları'nın kanuni haklarını kullanarak mutasarrıflığa ya da vilayete müracaat etmeden, hemen silahlanıp Müslüman halkın üzerine saldırmaları ve köydeki cami-i şerife varıncaya kadar haneleri yıkmaları şiddetle cezalandırılması gereken bir vaka olup, sorumlularının divan-ı harpte hesap vermeleri gerektiği belirtilmiştir (BOA. İ. HUS. 85/38; BOA. DH. MKT. 2426/24). Bu bağlamda Edirne'de bir divan-ı harp kurularak olaylara karışanlar cezalandırılmıştır. Olayları araştırmak için Tekirdağ'a gönderilen heyetin içinde bulunan Mirliiva Enver Paşa da divan-ı harpte (askeri mahkeme) ikinci reis sıfatıyla hazır bulunmuştur. Enver

Paşa tarafından 10 Aralık 1900 tarihinde merkeze gönderilen şifrede, olaylara karışan 4 kişiye 15'er sene kürek cezası, 9 kişiye 3'er yıl hapis cezası verildiği, bunlardan 7'sinin tutuklandığı, firar eden 2 kişinin arama çalışmalarına devam edildiği, 5 kişinin ise beraat ettiği bildirilmiştir (BOA. İ. DH. 1378: 51; BOA. Y. PRK. ASK. 166/18). Ceza alan kişilerin, olaylarda Karaçalı Köyü camisini yıkmaları İslam'a hakaret olarak değerlendirilmiş, ibretlik olması açısından da cezalarını çekmek üzere Kastamonu'ya sürgün edilmişlerdir (BOA. İ. HUS. 85/98).

Karaçalı olaylarının nedenleri hakkında iki farklı görüş beyan edilmiştir. Tekfurdağı Sancağı Mutasarrıfı Şeref Paşa'ya göre, olaylar önceden tertiplenmemiş, bir süredir İstanbul'da bulunan Semetli Köyü papazının köye dönmesi ve çevresindekilerle birlikte köy halkını kışkırtması üzerine çıkmıştır (BOA. DH. ŞFR. 253/21). İkinci görüş; bir dönem Sakız Adası müdde-i umûmi (savcı) muavinliğinde bulunup, olaylar sırasında Tekirdağ'da dava vekili olan Zamy Efendi'nin ihbarnamelerine göre, olaylar planlı bir şekilde Tekfurdağı Rum metropoliti, şehirdeki Yunan Konsolosu ve meclis idare azası Margoritof Efendi tarafından organize edilmiştir. Olayların perde arkasında ise Atina'daki bir komite bulunmaktadır. Bu komitenin amacı muhacirlerin yerleştirileceği arazileri satın alarak Rumlar'ın bölgedeki etkinliğini artırmaktır. Atina komitesi Margaritof Efendi aracılığıyla paralar göndererek muhacirlere verilen arazilerin satın alınmasını desteklemiştir. Hatta bölge halkını kışkırtarak Karaçalı olaylarının fitilini ateşleyen Semetli Köyü papazı Alex'in de bu komite ile bağlantısı vardır. Bu papaz sabikalıdır ve 15 sene önce Yunanlılar ile gizli haberleşmelerde bulunduğu dair Tekirdağ Meclis İdaresi'nin kararı vardır. Olayların büyümesiyle tutuklanmaktan korkan Papaz Alex'in metropolithaneye saklanması, Rum metropolithanesinin olayların dışında olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Tekirdağ Rum Metropolit Vekili'nin Zamy Efendi'yi, metropolithaneye davet ederek Karaçalı olaylarında tutuklanan Rumları mahkemede savunması için teklifte bulunması ise metropolitin olayları desteklediği tezini güçlendirmektedir (BOA. Y. MTV. 208/40).

Dâhiliye Nezareti, Karaçalı Köyü'nde sakin muhacirlere, yanan ve yıkılan haneleri ile köydeki cami-i şerifin yeniden yapılması için lazım gelen 1000 liranın Edirne Vilayeti bütçesinden karşılanmasını istemiş (BOA. DH. MKT. 2527/29) ancak Maliye Nezareti 30 Aralık 1904 tarihli yazısında, belirtilen meblağın şimdilik ödenmesinin mümkün

olmadığını belirtmiştir (BOA. A. MKT. MHM. 526/3). Köy halkının zararı karşılanmaya çalışılmış fakat köydeki cami-i şerifin inşası uzun sürmüş ve 1906 yılında tamamlanabilmiştir. Karaçalı Köyü merkez kabul edilerek civar köylerdeki Müslüman halkın Cuma namazlarını kılacakları büyüklükte bir merkez camisi, bir mektep ve bir cemaat odasının inşası 1906'da tamamlanmıştır (BOA. Y. MTV. 287/102).

İncik Nahiyesi'nin Karaçalı mevkiinde iskân ettirilen muhacirler için teşkil edilen köye 26 Kasım 1906'da padişah 2. Abdülhamid'in ismi verilerek bu tarihten sonra "Hamidiye" olarak anılmaya başlanmış (BOA. İ. HUS. 148/23), II. Meşrutiyet'in ilanından bir yıl sonra ise köy halkı tarafından verilen dilekçe doğrultusunda "Hamidiye" ismi değiştirilerek 15 Temmuz 1909'da köyün yeni adı "Feyz-i Hürriyet" olmuştur (BOA. DH. MKT. 2876/55).

5.6. Hapishaneler

5.6.1. Osmanlı Devleti'nde Hapishane Kavramı

Osmanlı Devleti'nde modern hapishanelerin ortaya çıkmasından önce hapis cezalarının çekildiği yerler, kale ve burçların içinde yer alan zindanlardı. Klasik dönemde en önemli zindanlar İstanbul'daki Yedikule, Galata, Tersane ve Baba Cafer zindanlarıydı. Edirne Vilayeti'nde ise Edine Kalesi'nin dört burcundan birisi olan Zindan Kulesi'ydi (Kaya, 2012: 25). II. Mahmut dönemine gelindiğinde batı endeksli reformların içerisinde hapishaneler de yer almıştır. Bu bağlamda, ilk "Hapishane-i Umûmi" 1831'de Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümünde kurulmuştur (Şen, 2007: 17).

Osmanlı Devleti'nde modern hapishane olgusunun ortaya çıkmasında, Tanzimat Dönemi'nde yürürlüğe giren 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarının payı büyüktür (Bardakoğlu, 1997: 63; Bozkurt, 2010: 97-99). Zira Tanzimat Fermanı'nda belirtilen, Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin kanun önündeki eşitliği ilkesi, ceza infaz sisteminde de kendini göstermiş, 1840 yılında "Ceza Kanunname-i Hümayunu" adında ilk ceza yasası yürürlüğe girmiştir. 1851'de suçlar yeniden tanımlanmış, ağır hasta hükümlülerin iyileşinceye kadar kefaletle serbest bırakılması ve yoksul mahkûmların giderlerinin devletçe karşılanması kararına varılmıştır. 1858'deki yeni ceza yasası ile kalebentlik, kürek cezası ve hapis cezaları hürriyeti bağlayıcı cezalar olduğu kabul

edilerek, suçlar; cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe ayrılmış ve cezalar da ona göre düzenlenmiştir (Şen, 2007: 17-18).

Ceza ve tevkifhanelerdeki durumun düzeltilmesine dair ilk hükümler 1856 Islahat Fermanı'nda yer almıştır (Bozkurt, 2010: 109). Kırım Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın baskılarıyla, özellikle İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Straford Cannig'in girişimleri sonucu ilan ettirilen Islahat Fermanı'nın maddelerinden birisi de hapis ve tevkif konusunu içermektedir²³⁹. Canning, Osmanlı Devleti'nin taahhüt ettiği "hapishanelerin ıslahı" meselesini bizzat takip ederek, İstanbul'daki bütün hapishaneleri konsoloslarla birlikte gezmiş ve yapılması gereken düzenlemeleri yerinde tespit etmiştir (Şen, 2007: 18-19).

Osmanlı Devleti, hapishanelerin düzenlenmesi için hazırlıklara girişmiş ve ilk olarak İngiltere'den konunun uzmanı Binbaşı Gordon'u getirterek devlet hizmetine almıştır. Daha sonra hapishaneler meselesini görüşmek üzere Meclis-i Tanzimat dairesinde, "Meclis-i Mahsus-ı Muvakkat" adında yeni bir meclis kurulmuştur. 1859 yılında çıkarılan Muhakemat Nizamnamesi ile hapishanelerde yeni düzenlemelere gidilmiş ve nizamnamenin 27. maddesine göre, zaptiye müsteşarı ve divan-ı zaptiye reisi daima hapishaneleri iyi durumda tutacaklar ve mahkûmların durumlarının iyileştirilmesi için çalışacaklardı (Bozkurt, 2010: 109-110). 1876'da gardiyanlar için düzenlemelere gidilmiş ve Hapishane Gardiyanları Talimatnamesi hazırlanmıştır (Kaya, 2012: 21).

1879'da hapishanelerin düzen ve ıslahı yeniden gündeme gelmiş ve Adliye Nezareti bu konuda bir nizamname layihası hazırlayarak Sultan II. Abdülhamit'e sunmuştur. Layihaya göre hapishaneler; tevkifhaneler, kabahat, cünha (küçük suç) ve cinayet suçunu işleyenlere mahsus olmak üzere dörde ayrılmıştır. Nihayet, 1880 yılında tüm bu ön hazırlıklara dayanılarak hazırlanan, "Tevkifhane ve Hapishanelerin İdarelerine Dair Nizamname" yürürlüğe girmiştir. 1880 Nizamnamesi'ne göre, her vilayet, liva ve kaza içerisinde birer tevkifhane ve hapishane bulunacak ve hapishaneler suç çeşitlerine göre sınıflandırılacaktır. Bu cümleden olarak, kaza hapishanelerinde kabahat ve cünha

---

²³⁹ Ferman'da hapishaneler hakkında şunlar yazılıdır: " *İnsan haklarını adaletle bağdaştırmak için sanıkların veya küçük suç işleyenlerin haps ve tevkiflerine mahsus olan bütün mahpes ve diğer mahallerde hapis usulünün mümkün olduğunca kısa bir süre zarfında ıslahı kararlaştırılmıştır. Her hâlde, hapishanelerde bile hükümet tarafından belirlenen inzibat nizamlarına uygun muamelelerden başka, hiçbir şekilde bedeni ceza, eziyet ve işkence uygulaması yasaklanmıştır. Bu kararlara şiddetle karşı çıkanlar engellenecek ve cezalandırılacaktır.*" Bkz. (Bozkurt, 2010: 109; Şen, 2007: 19).

suçlarından dolayı üç aya kadar, sancak hapishanelerinde üç yıla kadar ve vilayet hapishanelerinde ise üç yıldan fazla olan hapis cezaları çekilecektir. Ayrıca hapishanelerde kadınlara mahsus bir daire bulunacaktır (Bozkurt, 2010: 111-112). Hapishaneler için kapsamlı düzenlemeleri içeren 1880 Nizamnamesi, Cumhuriyet devrinde de varlığını devam ettirmiş ve 1941 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Kaya, 2012: 22).

II. Meşrutiyet döneminde, özellikle İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarı ele geçirmesiyle hapishanelerin ıslahı konusunda bir dizi projeler üretilmiş ancak maddi imkânsızlıklar buna el vermemiştir. 1917 yılında, 1880 Nizamnamesi yeniden düzenlenerek yürürlüğe konmuştur. Konunun uzmanlarından olan Dr. Paul Pollitz, Almanya'dan getirilerek Hapishaneler Genel Müfettişi olarak görevlendirildi. Yurdun dört bir yanındaki hapishaneleri dolaşarak inşaatları ve reformları yerinde denetleyen Dr. Pollitz'in, uğradığı yerlerden birisi de Edirne Vilayeti'dir. Vilayete bağlı hapishanelerin yanında Tekfurdağı Sancağı hapishanelerini de yerinde denetlemiştir. Ancak savaş yılları olması ve ödenek sıkıntısından dolayı istenilen sonuç alınamamıştır (Kaya, 2012: 143-155).

20. yüzyıl başlarında Edirne Vilayeti'ne bağlı 6 sancak ve 27 kaza bulunmaktaydı (EVS, 1319: 234-249) Modern hapishanelere geçiş aşamalarında Edirne Vilayeti merkezinde bir "Hapishane-i Umumi" ve diğer sancaklarda olduğu gibi Tekfurdağı Sancağı merkez, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarında da birer hapishane faaliyet göstermiştir.

Osmanlı arşiv belgelerinden hareketle, 1888 yılından itibaren Tekfurdağı Sancağı hapishanelerine dair bilgiler edinmekteyiz. 1888 ile 1914 yılları arasında sancaktaki hapishanelerin fiziki şartları pekiyi değildir. Bu bağlamda sancaktaki hapishanelerin iyileştirilmeleri için Edirne Vilayeti ile Dâhiliye Nezareti arasında sıkça yazışmalar yapılmıştır. Fakat bu iyileştirmeler geçici tamiratlar ve hapishane ittihaz edilen hanelerin kiralanmasından öteye gidememiştir. Ayrıca 1912 Balkan Savaşları ve aynı yılın Ağustos ayında meydana gelen Şarköy-Mürefte depremi, zaten kötü durumda olan hapishaneleri iyice harap hale getirmiştir. Özellikle Balkan Savaşları'nda şehrin Bulgarlar tarafından işgali sırasında merkezdeki kadın ve erkek hapishaneleri yakılıp yıkılmıştır.

5.6.2. Tekfurdağı Sancağı Hapishaneleri

5.6.2.1. Tekfurdağı Hapishanesi

19. yüzyıl sonlarında Tekfurdağı merkez kaza hapishanesinin durumu iç açıcı değildi. Bu bağlamda, 1888 yılında hapishanenin yeniden inşası veya genişletilmesi gündeme gelmiş olup, hazırlanan keşif raporu ve fotoğraflar Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmişti (BOA. DH. MKT. 1518/10). Edirne Vilayeti meclis idaresinden gönderilen bu raporlar 1891 yılında ancak işleme alınabilmiş ve hapishanenin tamiriyle ilgili evrakın araştırılmasına karar verilmiştir (BOA. DH. MKT. 1904/17). Nihayet 18 Kasım 1892 tarihli irade ile hapishanenin tamirine izin verilmiş ve tamir masrafları için lazım gelen 28.400 kuruşun, Edirne Vilayeti'ne 1308 (1892) senesi tamiratları için ayrılmış 50.000 kuruştan karşılanması kararına varılmıştır (BOA. İ. DH. 1299/38). Dâhiliye Nezareti bu irade doğrultusunda Edirne Vilayeti'ne gönderdiği 24 Aralık 1892 tarihli yazıda, 28.400 kuruş tamir masrafı bulunan hapishanenin taliplilerine ihale edilerek, “(...) *keşif derecesine tecavüz ettirilmeden, itina ve dikkatli olunarak tâmirât-ı mezkûrenin icrası*” nı istemiştir (BOA. DH. MKT. 2034/32). Mesele acil olmasına rağmen hapishanenin tamiri 1896 yılı sonlarını bulmuştur. Edirne ve Selanik Mülkiye Müfettişi Mahmut Hamdi Bey, sancak mutasarrıfıyla beraber hapishaneyi teftiş etmiş ve hapishane tamiratının bitirildiğini, hapishane hastanesinin temizlendiğini ve hapishaneye yeni eşyalar satın alınarak düzenlendikten sonra mahkûmların ayrı koğuşlara yerleştirildiğini yerinde gözlemleyerek rapor etmiştir (BOA. DH. TMIK. S. 3/89).

1903 yılına gelindiğinde, daha önce yapılan tamirata rağmen Tekfurdağı Hapishanesi'nin mahkûmlar için yetersiz olduğu ve genişletilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bunun için, hapishane yanındaki arsanın satın alınarak buraya 4 koğuş inşa edilip hapishanenin genişletilmesi gerekiyordu. Yapılan keşifte bütün bu masraflar için 43.955 kuruşa ihtiyaç duyulmuştur (BOA. DH. TMIK. S. 49/13). Bu paranın vilayet bütçesinden karşılanmasının mümkün olamayacağı Rumi 1319 (1903-1904) senesi “*hapishaneler mesarif-i inşaiye ve tamiriye*” kaleminden karşılanması kararına rağmen (BOA. ŞD. 2733/43), bu konudaki izin 1320 (1904-1905) yılında çıktığı için Maliye Nezareti'nin bir yıl geriye dönük ödeme yapamayacağından, hapishanenin genişletilmesi hususu iptal edilmiştir (BOA. DH. MKT. 849/37).

1906 yılına kadar hapishanede herhangi bir tamirat ve genişletme çalışması olmamıştır. 1906 yılı sonlarına doğru Edirne ve Selanik Adliye Müfettişliği, sancak merkezindeki hapishanenin mahkûm ve tutuklular için yetersiz olduğunu ve hapishanede kapasitesinden fazla mahkûmun bulundurulduğunu Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir (BOA. DH. TMIK. S. 65/63). Nihayet 1907 yılında, hapishanenin genişletilmesi için satın alınacak arsa ve bu arsaya yapılacak koğuşlar için lazım gelen 43.955 kuruşun hazine-i celile bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir (BOA. DH. MKT. 1159/12). Hapishanenin genişletilmesiyle ilgili yazışmaların 1903 yılında başlamasına rağmen, 1908 yılına gelindiğinde hala inşaatın başlatılmadığı tespit edilmiştir. 1908'de Adliye ve Mezahip Nezareti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazı, hapishanenin içler acısı durumunu gözler önüne sermektedir. Tekfurdağı Hapishanesi'nin erkeklere mahsus kısmı gayet dar ve sağlıksız olduğu için mahkûmlar arasında verem hastalığı zuhur etmiştir. Ayrıca tahliye edilen mahkûmların gittikleri mahallere bu salgın hastalığı naklederek, hapishanenin memleket için bir "*menba-ı maraz halini iktisap edeceği*" Tekfurdağı belediye tabibi tarafından rapor edilmiştir (BOA. DH. TMIK. S. 72/70). Çare olarak, hapishanedeki mahkûm yoğunluğunu azaltmak için diğer hapishanelere nakil yapılmasının doğru olmadığı ve en acil çözümün hapishane olarak kullanılabilir bir yerin kiralanması kararına varılmıştır (BOA. ŞD. 2772/26; BOA. DH. TMIK. S. 72/70). Bu bağlamda, 18 Nisan 1908 ile 5 Ağustos 1908 tarihleri arasında olmak üzere aylık 350 kuruş bedelle bir yer kiralanmıştır. Kiralanan hapishane binasına yerleştirilecek mahkûmlar için geçici olarak iki de gardiyan görevlendirilmiştir. Gardiyan maaşlarıyla birlikte toplam gider 2.682 kuruş 10 paradır (BOA. DH. MKT. 2677/10; BOA. DH. MKT. 2686/66).

Görüldüğü üzere Tekfurdağı Hapishanesi'nin kötü ve sağlıksız koşulları bir türlü iyileştirilememiş ve kiralama yöntemiyle geçici çözümler üretilmeye çalışılmıştır. 1888 yılında genişletilmesi ya da yeniden inşası gündeme gelmesine rağmen 1896 yılında ancak tamiri yapılabilmiş ve 1903'te hapishanenin dar ve sağlıksız olduğu için genişletilmesi düşünülmüş, en son 1908'de hapishane ittihaz edilen bir yerin kiralanması kararına varılabilmıştır.

Birinci Balkan Savaşı'ndan önce şehirde bir de kadın hapishanesi bulunuyordu. Ancak işgal yıllarında şehrin kadın hapishanesi Bulgarlar tarafından yıkılmış ve geriye

hapishanenin 193,8 m² arsası kalmıştır. İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra şehirde Osmanlı hâkimiyetinin yeniden başlamasıyla uygun bir yer kiralanarak kadın hapishanesine çevrilmiştir. 1914 yılında Tekfurdağı kadın hapishanesinde 1, erkek hapishanesinde 76 mahkûm bulunmaktadır.

Erkek hapishanesi, Bulgar işgali sırasında yanmış olan hükümet konağı arsasında bulunmaktadır. Hükümet konağı başka bir yerde inşa edildiği için bu arsanın pek ehemmiyeti kalmamıştır. Erkek hapishanesi tamire muhtaç bir halde iken 1912 Mürefte depremi dolayısıyla harap hale gelmiş ve Bulgar işgali zamanında da ciddi tahribata uğradığı için tamiri mümkün değildir. Hapishanenin bulunduğu arazi 366 metrekare 66 cm'dir. Nisa ve erkek hapishane arsalarının metresi 20 kuruş kıymetindedir.

1912 Şarköy-Mürefte depreminde Tekfurdağı Hapishanesi ciddi boyutlarda zarar görmüştür. Edirne Valisi Halil Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgraflar meselenin vahametini göstermektedir. Hapishanenin duvarları çatlayıp, kısmen dökülmüş olduğundan gayet tehlikeli bir haldedir. Mahkûmlar galeyana gelerek dışarı çıkmak için kapı kırmak ve pencere demirlerini sökmek gibi hareketlerde bulunmuşlardır (BOA. DH. MTV. 16-2/2). Durumun acil çözülmesi gerekmektedir. Halil Bey'in Dâhiliye Nezareti'ne çektiği diğer "*gayet müsta'cel*" telgrafta, Mürefte depreminin bütün Marmara'yı etkilediği, Gelibolu, Tekfurdağı ve diğer bazı yerlerdeki hapishanelerdeki mahkûmların, Edirne Vilayeti ve depremde zarar görmeyen diğer sancakların hapishanelerine nakilleri için acil 15-20 bin kuruşa ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti, mahkûm nakli için gerekli 15.000 kuruşun gönderildiğini belirtmiştir (BOA. DH. MB. HPS. 51/35).

1914 yılında Tekfurdağı nisa ve erkek hapishanelerinin yeniden inşasından başka bir çözüm yolu gözükmemektedir. Bunun için erkek hapishanesi yıkılıp nisa hapishanesinin arsası da satılacaktır. Böylece Hükümet konağına yakınındaki dört hane istimlak edilerek bu hanelerin arsasına yeniden hapishane inşa edilecektir (BOA. DH. MB. HPS. 149/9).

Tekfurdağı'na yeni bir hapishane inşasına, 1918 yılı başlarında Müfettiş Kemal Bey'in raporu doğrultusunda başlanmış ancak yıl 1922 olmasına rağmen bu inşaatın hala bitirilemediği tespit edilmiştir (Kaya, 2012: 166-167). Görüldüğü üzere, Cumhuriyet

Devri'ne girerken Tekfurdağı Hapishanesi'nin fiziki şartları hala kötü ve sağlık açısından da uygun değildir.

5.6.2.2. Çorlu Hapishanesi

1914 yılı itibariyle Çorlu'da nisa hapishanesi bulunmamaktadır. Aynı zamanda kaza hapishanesinde erkek ve kadın mahkûm da yoktur. Kazada hapishane yapılacak uygun bir bina olmadığından hükümetin malı olan Redif dairesi müştemilatından bir oda geçici hapishane olarak kullanılmaktadır. Çorlu kaymakamının yazdıklarına göre, bu oda zemin katta, rutubetli, ışık almamakta ve “*insan namını taşıyan bir mahlûkun ikametine gayr-i müsaittir*” Bu yıllarda memleketin ekonomisi bir bina tedarikine de uygun değildir. Zira askerler bile berbat hanlarda, mağaralarda ikamet etmektedir. Hükümet memurları da aynı müşkülât içindedir. Çorlu kaymakamının çözüm önerisi ise şöyledir: Eğer hükümet vermeye mecbur kalacağı 300 liraya yakın kiranın 7 mislini feda ederse hem bir hükümet konağı, hem kadın ve erkek hapishanelerinin inşası mümkündür. Memleketin içinde bulunduğu ekonomik durumdan dolayı başka da bir çözüm yolu bulunmamaktadır (BOA. DH. MB. HPS. 149/9, lef 5).

5.6.2.3. Malkara Hapishanesi

1908 yılında Malkara hapishanesi mahkûmlar için yeterli büyüklükte değildir. Hapishanenin genişletilmesi için girişimlerde bulunulmuş ancak mali yılın sonuna yaklaşıldığı için gerekli meblağın karşılanamayacağı anlaşıldığından, genişletme projesi iptal edilmiştir (BOA. DH. MKT. 1239/66).

1914 yılında Malkara kaymakamının düzenlediği rapora göre, burada kadın hapishanesi yoktur. Kazadaki erkek hapishanesi kiralık olmayıp hükümetin malıdır. Ancak buradaki hapishanenin durumu da Tekfurdağı ve Çorlu hapishanelerinden farklı değildir. Hapishane, sağlık koşullarına uygun olmayan 2 odadan ibarettir. Bu iki odada 65 erkek mahkûm bulunmaktadır. Hapishane hükümet konağı ile Jandarma koğuşu bitiştir. Hapishanenin arazisi, kazadaki diğer mevkilere göre değerli bir yerde olup, 157 arşın²⁴⁰ (11.9 metre) uzunluğunda ve her zirâ'²⁴¹ 40 kuruş kıymetindedir. Malkara kaymakamına göre, hapishanedeki 2 oda dar, kapanık ve sağlık şartlarına uygun

²⁴⁰ 1 arşın =75,773 cm.

²⁴¹ 1 zirâ' ortalama 0.57417 m²'dir.

değildir. Kazada ayrıca bir tevkifhane bulunmadığından mahkûm olmayan, tutuklular da burada kalmaktadır. Tutuklularla birlikte hapishanenin mevcudu 80'i geçmektedir. Bu durumda binanın tamir mümkün olmayıp, kesinlikle yeniden inşası gerekmektedir (BOA. DH. MB. HPS. 149/9, lef 6).

1914 Nisan'ında Malkara Hapishanesi'nin lağımlarının yenilenmesi için yapılan keşifte 3781 kuruşa ihtiyaç duyulmuş ve Dâhiliye Nezareti, tamirat için 2936 kuruş göndermeyi uygun bulmuştur (BOA. DH. MB. HPS. 112/17).

5.6.2.4. Hayrabolu Hapishanesi

1906 yılında Edirne ve Selanik Vilayetleri Adliye Müfettişliği'nin hapishanelerle ilgili hazırladığı teftiş raporunda, Hayrabolu ve Babaeski hapishanelerinin gayet dar, küçük ve sağlıksız olduğu tespit edilmiştir. Acilen bu hapishanelerin tamir ya da yeniden inşası gerekmektedir (BOA. DH. TMIK. S. 65/6). Bu rapora rağmen herhangi bir işlem yapılmamıştır.

1914'e gelindiğinde Hayrabolu Hapishanesi'nin durumu hala iç açıcı değildir. Bu tarihte kazada hem kadın hem de erkek hapishanesi bulunmaktadır. Hapishane hükümetin malı olmayıp günlük 3, aylık 99 kuruş bedelle kiralanmış odalardan ibarettir. Kazadaki hapishanelerde 49 erkek, 4 kadın mahkûm vardır. Hapishane binası hükümet konağı içinde ve hükümet müstemilatındandır. Hapishanenin arazisi 55 metrekare olup, metrekaresi tahminen 120 ila 150 kuruş kıymetindedir. Hayrabolu Jandarma Bölük Komutanı'nın verdiği bilgilere göre, hapishanenin genel durumu şöyledir: sağlık şartlarına uygun olmayan 2 küçük odadan ibaret olup, mahkûmlar için haddinden fazla dar bir mekândır. Hapishanenin tuvaletlerinde lağım olmayıp, tuvalet giderleri cadde üzerinde bulunan bir kuyuya akmaktadır. Eğer her 3 ayda bir 10 mecdiye harcanarak bu kuyu ayıklanmayacak olursa tuvaletlerin kötü kokusu caddeye kadar yayılmakta ve kaza halkı rahatsız olmaktadır. Sonuç olarak hapishanenin yeniden inşa edilmesi gerekmektedir (BOA. DH. MB. HPS. 149/9, lef 7).

5.7. Tekfurdağı Sancağı Hapishanelerindeki Mahkûm Profili

Tekfurdağı Sancağı dâhilinde Merkez Kaza, Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kaza hapishaneleri bulunduğunu belirtmiştik. Mahkûmlar, suçlarının büyüklüğüne göre bu hapishanelerde yatmaktaydı. Tekfurdağı merkez kaza hapishanesinde büyük suçlardan ceza alan mahkûmlar olduğu gibi küçük suçlardan ceza alanlar da vardı. Örneğin adam öldürmek suçundan 15 yıl hapis cezası almış mahkûmlar ile darp ve yaralama suçundan 3 ay ceza almış mahkûmlar bu hapishanede cezalarını çekmekteydi. Çorlu, Hayrabolu ve Malkara hapishanelerinde büyük suçlardan ceza alanlar olmayıp, sadece “*cünha*” denilen küçük suçlardan hüküm giyen mahkûmlar vardı. Bu hapishanelerdeki mahkûmlar, 10 gün ile 1,5 sene arasında değişen hapis cezasına çarptırılmışlardı. Aşağıda, suç çeşitleri ve hapishanelere göre dağılımı verilmiştir.

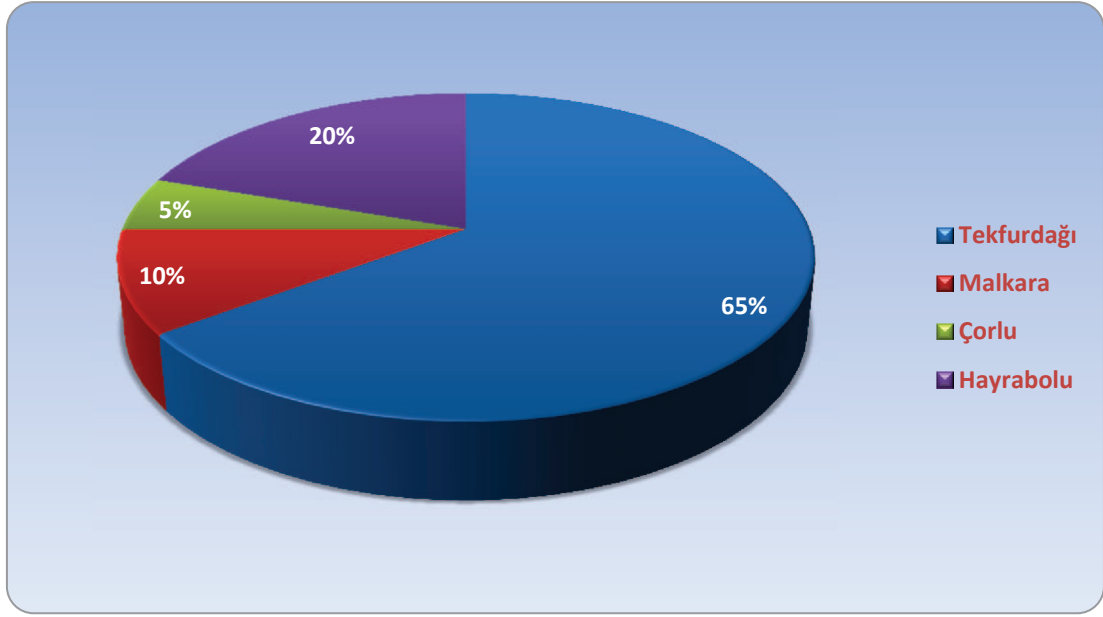
Tablo 75
Tekfurdağı Sancağı Hapishanelerindeki Mahkûmların Suçlara Göre Sınıflandırılması (1911)

	Adam Öldürme (Katli)	Hırsızlık	Yaralama (Cerh)	Fi'î Şeni (Irza tasallut)	Yardım-Yataklık	Kız Kaçırma	Vefata Sebebiyet	Teşhir-i Silah	Yol Kesmek	Darp	Darp ve Yaralama	Askerlikten Firara Teşebbüs	Diğer Suçlar	Toplam
Tekfurdağı	23	48	8	8	2	3	6	2	3	3	3	2	10	121
Çorlu	-	3	-	3	-	-	-	-	-	3	1	-	-	10
Hayrabolu	-	24	4	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-	37
Malkara	-	3	3	1	-	2	-	-	-	6	1	-	3	19
Toplam	23	78	15	12	2	14	6	2	3	12	5	2	13	187

Kaynak: BOA. DH. MB. HPS. 144/15.

Tablo 75’de görüleceği üzere sancak hapishanelerinde adam öldürmek, hırsızlık, vefata sebebiyet vermek, askerlikten firara teşebbüs, kız kaçırma, yardım-yataklık, darp, yaralama, yol kesmek gibi suçlardan hüküm giymiş mahkûmlar bulunmaktadır. En fazla hırsızlık suçu işlenmiş olup, bu suçluların 48’i Tekfurdağı, 24’ü Hayrabolu ve 3’er kişi de Çorlu ve Malkara hapishanelerinde yatmaktadır. Büyük suçlar kapsamında olan

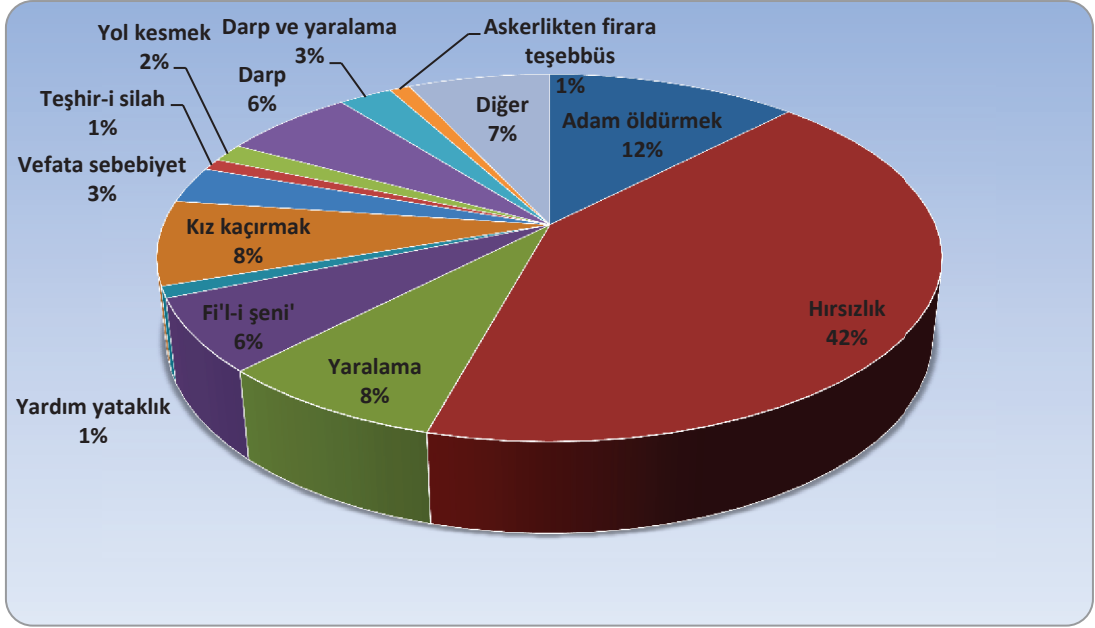
adam öldürme suçundan hüküm giyen mahkûmların tamamı Tekfurdağı Hapishanesi'ndedir.

Grafik 48: Tekfurdağı Sancağı'ndaki Hapishanelerin Mahkûm Oranları.

Sancaktaki en büyük hapishane Tekfurdağı merkez kaza hapishanesidir. 1911 yılı itibariyle bu hapishanede 121 mahkûm bulunmaktadır. Çorlu Hapishanesi ise sancağın en küçük hapishanesiydi. Buradaki suçlular “*cünha*” denilen küçük kabahatlerden mahkûm olmuş ve 10 gün ile 6 ay arasında hapis yatmaktaydılar. Malkara ve Hayrabolu Hapishaneleri Çorlu Hapishanesi'ne göre büyük olup, bu hapishanelerdeki mahkûmlar 1 hafta ile 1,5 sene arası hapiste kalıyorlardı. Bu dönemde Çorlu Hapishanesi'nde 10, Hayrabolu Hapishanesi'nde 37 ve Malkara Hapishanesi'nde 19 mahkûm bulunmaktaydı. Sancaktaki dört hapishanenin toplamında ise 187 mahkûm ceza çekmekteydi.

Grafik 48' deki mahkûm oranlarına göre hapishanelerin kapasiteleri ortaya çıkmaktadır. Bu durumda % 65 ile Tekfurdağı Hapishanesi birinci, % 20 ile Hayrabolu Hapishanesi ikinci, % 10 ile Malkara Hapishanesi üçüncü, % 5 ile Çorlu Hapishanesi dördüncü sırada yer almaktadır.

Grafik 49: Tekfurdağı Sancağı Hapishanelerindeki Suçların Oranları.

Grafik 49'a göre, Tekfurdağı Sancağı hapishanelerinde % 42 ile hırsızlık suçundan yatanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Hırsızlık suçunu, % 12 ile adam öldürmek, % 8 ile yaralama (cerh), % 7 ile kız kaçırmak, % 6 ile darp, fı'ı-i Şeni'(ırza geçmek), % 3 ile darp ve yaralama, vefata sebebiyet, % 2 ile yol kesmek, % 1 ile yardıı-yataklık, teşhir-i silah (silah çekmek), askerlikten firara teşebbüs suçları takip etmektedir.

5.8. Suçlara Göre Ceza Miktarları

Tekfurdağı merkez kaza hapishanesinde büyük ve küçük suçlardan, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara hapishanelerinde ise küçük suçlardan hüküm giymiş mahkûmların bulunduğunu daha önce belirtmiştik. AŞağıdaki tabloda suçların çeşitleri ve suçlulara verilen cezalar yer almaktadır.

Tablo 76
Tekfurdağı Sancağı Hapishanelerindeki Mahkûmların Suçları ve Mahkûmiyet Müddetleri

Suçun Çeşidi	Verilen Hapis Cezası – Mahkûmiyet Müddeti
Katl (Adam Öldürme)	3 - 20 sene
Sirkat (Hırsızlık)	1 ay - 10 sene
Fi'l-i Şeni (Irza geçmek)	3 ay - 5 sene
Cerh (Yaralama)	2 ay - 6 sene
Darp ve Cerh (Yaralama)	2- 8 ay
Darp ve İtale-i Lisan (Kötü söz söyleme)	10 gün
Darp ve Hane Camları Kırmak	1.5 sene
Vefata Sebebiyet	2.5 - 5 sene
Yardım ve Yataklık	3 sene
Kız Kaçırarak	3 ay - 2 sene
Parmak ile İzale-i Bıkr (Bekâreti bozma)	3 - 6 ay
Teşhir-i Silah (Silah çekmek)	4 - 6 ay
Cerh (Yaralama) ve Hırsızlık	3 sene
İhrak (Yakmak, yangın çıkarmak)	9 ay – 4 sene
Yol Kesmek	6 sene
Askerlikten Firara Teşebbüs	1.5 sene
Tehdit vs.	1 sene
Kumar Oynamak	1.5 ay

Kaynak: BOA. DH. MB. HPS. 144/15.

Osmanlı arşivindeki belgelerden edindiğimiz bilgilere göre, Tekfurdağı Hapishanesi'nde adam öldürme suçundan mahkûm olan 23 kişinin 1'i 20 yıl, 18'i 15 yıl, 2'si 5,5 yıl, 1'i 5 yıl ve 1'i 3 yıl hapis cezası almıştır. Bu verilere göre, bu dönemde adam öldürmenin ortalama cezası 15 yıldır. Yol kesmek büyük suçlardan olup cezası 6 sene mahkûmiyettir. Hırsızlık suçu, derecesine göre hem büyük hem de küçük suçlar kapsamındadır. Çorlu Hapishanesi'nde hırsızlık suçundan 1 ay, 2 ay gibi kısa süreli ceza alanlar olduğu gibi Tekfurdağı Hapishanesi'nde 10 sene ceza alanlar da bulunmaktadır. Aynı şekilde cerh (yaralama) suçuna verilen cezalar da 2 ay ile 6 sene

arasında değişmektedir. Küçük suçlar kapsamında değerlendirilen kız kaçırmanın cezası 3 ay ile 2 sene, darp ve yaralama 2 ile 8 ay, teşhir-i silah 4 ile 6 ay arasında hapis cezası içermektedir.

Kumar oynama suçu 1,5 ay olup, Malkara Hapishanesi'nde yatan bir mahkûm bu suçtan hüküm giymiştir. Askerlikten firara teşebbüs suçunu Tekfurdağlı Zafir Oğlu Nikola ve Tekfurdağlı İstavri isimli iki Gayrimüslim işlemişler ve 1,5 yıl hapis ile cezalandırılmışlardır.

Sadece darp ve yaralama suçunu işleyen birisi 2 ile 8 ay arasında ceza alırken, darpla birlikte hane camlarını kırma suçunu işlerse bu ceza, 1,5 seneye çıkmaktadır.

5.9. Tekfurdağı Sancağı Hapishane Çalışanları ve Maaşları

Tekfurdağı hapishanelerinde mahkûm sayılarına göre çalışan sayısı oldukça azınlıktadır. Öyle ki Çorlu Hapishanesi'nde 10 mahkûma, Malkara Hapishanesi'nde 19 mahkûma, Hayrabolu Hapishanesi'nde 37 mahkûma 1'er gardiyan düşmektedir. Tekfurdağı Hapishanesi'nde personel sayısı 5 olmasına rağmen, mahkûm sayısının 121 olduğunu düşünürsek buradaki personelin de yetersiz olduğu görülecektir.

Tekfurdağı merkez hapishanesinde en üst düzey yönetici bir başgardiyanıdır. Bunun dışında hapishanede 3 gardiyan ve 1 kâtip daha görev yapmaktadır. Nisa Hapishanesi'nde ise sadece 1 kadın gardiyan görev yapmaktadır (Kaya, 2012: 189).

Tablo 77
Tekfurdağı Sancağı Hapishane Görevlileri ve Maaşları (1914)

Hapishane Müdüriyeti	Memurun Görevi	Adet	Aylık Maaş
Tekfurdağı	Hapishane Kâtibi	1	300
“	Hapishane Başgardiyanı	1	300
“	Hapishane Gardiyanı	3	600
“	Kadın Gardiyan	1	50
Malkara	Gardiyan	1	150
Çorlu	Gardiyan	1	150
Hayrabolu	Gardiyan	1	150

Kaynak: Kaya, 2012: 191-192.

Hapishane çalışanlarının maaşları, vilayet merkezi, sancak merkezi ve kazalardaki hapishanelerde görev yapmalarına göre değişiklik arz etmektedir. Örneğin Edirne Vilayeti merkezinde çalışan bir başgardiyen 400 kuruş maaş alırken, Tekfurdağı Sancağı merkez hapishanesindeki başgardiyen 300 kuruş almaktadır. Aynı şekilde Edirne vilayet merkezindeki bir kâtip 500 kuruş, Tekfurdağı Sancağı merkez hapishanesindeki kâtipin maaşı 300 kuruştur. Gardiyanların maaşı, vilayet ve sancak merkezindeki gardiyanlar 200 kuruş, kazalardakiler ise 150 kuruştur. Burada şunu belirtmek gerekir ki sancaklar arasındaki maaşlarda da bir standart yoktur. Farklı sancaklarda farklı maaşlar alınabilmektedir.

Dikkat çeken bir başka husus kadın gardiyanlarla ilgilidir. Tekfurdağı merkez kadın hapishanesindeki bir kadın gardiyanın maaşı 50 kuruştur. Bu rakam erkek gardiyanların maaşlarının 1/4'üne karşılık gelmektedir. Aynı dengesizlik Edirne Vilayeti'ne bağlı diğer hapishanelerde de gözükmemektedir. Örneğin vilayet merkezindeki Hapishane-i Umumi'de görev yapan iki kadın gardiyanın biri 200, diğer 150 kuruş maaş almaktadır. Kırkkilise Sancağı hapishanesindeki kadın gardiyan 100 kuruş, Dedeoğaç Sancağı hapishanesindeki 70 kuruş ve Tekfurdağı hapishanesindeki 50 kuruş almaktadır. Kazalarda çalışan kadın gardiyanların maaşı ise 57 ve 30 kuruş gibi çok düşük ve birbirinden farklı rakamlardır.

Yukarıda verilen maaş miktarları 1912-1914 yılları arasında hapishane görevlilerine ödenen rakamlardır. 2 yıllık sürede herhangi bir zam söz konusu olmamıştır. Görüldüğü üzere dönemin şartları içerisinde hapishane çalışanlarının maaşları yetersiz ve asgari yaşam şartlarını sağlayacak düzeyde bile değildir (Kaya, 2012: 188-197).

SONUÇ

Tarih boyunca Traklar, Yunanlılar, Romalılar ve Bizanslılar'ın egemenliğine girmiş olan Tekirdağ, son olarak 1357 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Coğrafi konumu itibariyle Anadolu ile Balkanlar arasındaki geçiş güzergâhında bulunmasından dolayı zaman zaman istilalara da uğramıştır. M.Ö. 800-341 yılları arasında Yunan hâkimiyetinde olduğu dönemde İskitler, Persler, Makedonyalılar, Keltler ve Romalılar şehri istila etmişlerdir. Osmanlıların bölgeyi fethetmelerinden sonra uzun yıllar işgal görmeyen Tekirdağ, 1828 ve 1878 Osmanlı-Rus Savaşları neticesinde iki kez Rus, 1912 Birinci Balkan Savaşı ile de sekiz ay Bulgarlar'ın işgaline maruz kalmıştır.

Osmanlı Klasik Dönemi'nde, 15. yüzyılda Çirmen Sancağı'na bağlı bir kaza olan Tekirdağ, 17. yüzyıl sonlarında Gelibolu Sancağı'na bağlanmıştır. Tanzimat döneminden itibaren ise Edirne Vilayeti'ne bağlı bir sancak merkezi haline gelmiştir. 20. yüzyıl başlarında Edirne Vilayeti'ndeki 6 sancaktan biri olan Tekfurdağı, üçüncü sınıf bir sancağın merkezi olup, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazaları ile 14 nahiye ve 280 köyden müteşekkildi. Bu yıllarda Ereğli, İncik, Naip, Ortaca ve Işıklar nahiyeleri merkez kazaya; Türbedere ve Muratlı nahiyeleri Çorlu Kazası'na; Koz, Himmet, Azgar ve Hereke nahiyeleri Malkara Kazası'na; Umurbey, Çerkez Müsellim, Büyük Karakarlı Nahiyeleri ise Hayrabolu Kazası'na bağlıydı.

İdari yapılanmada mutasarrıf, sancağın mülki amiri idi. Mutasarrıfa bağlı olarak kazalardaki mülki amirler ise, kaymakamlardı. Sancaktaki idari birimlerin kendilerine has binaları yoktu. Şahıslardan kiralanan hükümet konağını, mutasarrıflık, adliye ve maliye daireleri ortak kullanmaktaydı. Buna karşılık belediye dairesinin kendine ait bir binası bulunuyordu ve bu bina 1903 yılında hizmete girmiştir.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı sancakta olumlu karşılanmıştır. Meşrutiyet'in anısına şehirde Namık Kemal Anıtı ve Hürriyet Abidesi dikilmiştir. 1908 seçimlerinde biri Türk (Adil Bey) ve biri Ermeni (Agop Babikyan) olmak üzere iki milletvekili çıkaran şehir, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin destekçisi konumundaydı. Zira iki milletvekilinin ikisinde bu cemiyetin üyesiydi. 1908 yılında seçilen Agop Babikyan bir yıl sonra vefat edince, şehirde yapılan seçimlerde bir başka Ermeni mebus Agop Boyacıyan seçilmiştir.

Sancakta, yabancı devletlere ait Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Reji İdaresi ve konsolosluklar da faaliyet göstermekteydi. Marmara Denizi'nin kenarında başkent İstanbul ile Balkanlar'ın bağlantısını sağlayan Tekfurdağı, bu dönemde yabancı devletler tarafından da önemsenmiştir. Zira İngiltere, Fransa, Rusya, İran, Avusturya, Almanya, İtalya, İsveç, Norveç, Portekiz, İspanya ve Yunanistan gibi 12 devletin konsolos vekili şehirde görev yapmaktaydı. Bunlar içerisinde Avusturya bir adım daha öne çıkmaktadır. Şehirde Avusturya Postanesi vardı ve Avusturya Lloyd Kumpanyası vapurları hem posta hem de yolcu taşımacılığı yapmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde özellikle İstanbul'da çıkan Ermeni olaylarında Avusturya Postanesi ve Lloyd Kumpanyası vapurları Ermeniler'e yardımda bulunmuşlardır. Bu dönemde İstanbul'daki birçok olayın tertipleycisi Tekfurdağlı Ermeniler olup, Ermeni olaylarında Tekfurdağı'nı bir üs olarak kullanmışlardır. Çoğu zaman İstanbul'dan Tekfurdağı'na kaçarak buraya sığınmışlardır. Ermeni komiteleri şehirdeki, Avusturya Postanesi vasıtasıyla mektuplaşıyorlardı.

Tekfurdağı Sancağı'nın nüfusu bu dönemde oldukça kozmopolitti. Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Katolikler, Yahudiler, Protestanlar birlikte yaşamaktaydı. Sancakta Gayrimüslim unsurlar % 52'ye, % 48'lik bir oranla Müslüman nüfustan fazlaydılar. Gayrimüslimler içerisinde en fazla nüfusa sahip kesim Rumlardı. Rumlar, kaza merkezleri ve köylerde yoğun olarak yaşamaktaydılar. Naip, Işıklar, Banados, Kumbağ, Çanakçı, Cedit ve Köse İlyas bilinen meşhur Rum köyleridir. Merkez kazadaki Papa Nikolaki, Papa Vasil, Papa İkonumos, Papa Zaharya, Papa İktamus, Papa Yorgi ise önemli Rum mahalleleriydi. Rumlardan sonra ikinci nüfus yoğunluğuna sahip kesim Ermeniler'dir. Bu dönemde Edirne Vilayeti içerisinde en fazla Ermeni nüfusa sahip yer, Tekfurdağı idi. Ermeniler, köylerden ziyade merkez kazadaki mahallelerde yaşamaktadırlar. Nevruz, Varteres, Çilingiroğlu, Edesoğlu, Kilyosoğlu, Tarakçıoğlu, İsador Papaz, Batmaz, Çulluoğlu, Dilanoğlu ve Tarçınnoğlu Ermeniler'in yoğun olarak yaşadığı mahallelerdi. Yahudi nüfus Tekfurdağı ve Çorlu kazalarında olup, Malkara ve Hayrabolu'da bulunmamaktadır. Sancağın genel nüfusu, 1831 yılında 25.850, 1878 yılında 49.751, 1881/82-1893 yıllarında 100.701, 1902 yılında 113.701, 1905/1906 yıllarında 159.002 ve 1914 yılında 140.448'dir. Görüldüğü üzere 1831 yılından itibaren sancaktaki nüfus miktarı devamlı surette artmıştır. Bu artışın yaşanmasında, Balkanlarda kaybedilen topraklarla birlikte, birçok Osmanlı vatandaşının yerini yurdunu

terk ederek Tekfurdağı toprakları üzerinden İstanbul ve Anadolu'ya yaptıkları göçün tesiri büyüktür. Zira yaşanan göç hareketlerinde muhacirlerin önemli bir kısmı Tekfurdağı'ndaki çiftliklere ve kamu arazilerine iskân ettirilmişlerdir. Buna bağlı olarak bu dönemde sancakta birçok muhacir köy ve mahallesi teşekkül etmiştir. Tekfurdağı Sancağı nüfus kayıtları hakkında iki önemli hususun bilinmesi elzemdir. 1898 yılında Hükümet konağında çıkan yangında önemli evrakların birçoğu yanmış olup, bu tarihten itibaren sancağın tahriri yeniden yapılmaya çalışılmıştır. İkinci olarak, Balkan Savaşları sırasında şehri işgal eden Bulgarlar, şehirdeki birçok binayı ve önemli evrakları yakmışlardır.

Tekfurdağı Sancağı'nda geleneksel ve çağdaş eğitim veren, medrese, iptidai, rüştiye ve idadi mektepleri bulunuyordu. Medrese ve idadi sancakta birer adetti. Bunlar Malkara Kazası'nda Turhan Bey Medresesi ve merkez kazada Mekteb-i İdadi-i Mülki adı altında faaliyetlerini sürdürmekteydiler. II. Abdülhamit döneminde ülke genelinde açılan sınırlı sayıdaki idadi mektebinin burada da açılması, merkezi hükümetin Tekfurdağı'na verdiği önemi göstermektedir. Sancakta esas çoğunluğu iptidai ve rüştiye mektepleri oluşturmaktadır. Bu mektepler hem Müslüman hem de Gayrimüslim nüfus tarafından açılmıştır. Sancakta Müslümanlar'a ait Çorlu, Hayrabolu ve Malkara Kazaları'nda birer adet olmak üzere üç erkek ve merkez kazada bir kız rüştiyesi vardı. Buna karşılık Gayrimüslimlerin yedi rüştiyesi olup, bunlardan üçü Rumlara, dördü ise Ermeniler'e aitti. Müslüman rüştiyelerinde kız ve erkek öğrenciler ayrı ayrı eğitim görüyorlardı. Ermeni ve Rumlara'a ait rüştiyelerde ise, kız ve erkek karışık olarak eğitimlerine devam ediyorlardı. Öğrenci sayısı ve okuma oranı bakımından da Gayrimüslimler, Müslüman nüfusa göre daha ileri seviyededirler. Bir örnek vermek gerekirse, Müslümanlar'a ait dört rüştiyedeki toplam öğrenci sayısı 150 civarında iken, Tekfurdağı'ndaki sadece Ermeni Surup Ohanyan Rüştiyesi'nde 300 erkek, 250 kız öğrenci eğitim görmekteydi. Öğrenci sayılarındaki fazlalıkla doğru orantılı olarak Ermeni ve Rum rüştiyelerindeki eğitim kadrosu da daha düzenliydi. Müslüman rüştiyelerinde genelde muallim-i evvel ve hat muallimi derecesinde iki öğretmen görev yaparken, Gayrimüslim rüştiyelerinde muallim-i evvel, muallim-i sâni, muallim-i sâlis, muallim-i râbi ve muallimeler görev yapmaktaydı. Sancakta en fazla bulunan eğitim kurumu ise günümüzün ilkokulları diyebileceğimiz iptidailerdir. Kaza merkezleri ve hemen hemen bütün Müslüman ve Gayrimüslim köylerinde iptidai mektebi bulunmaktaydı. İptidailerde genelde tek

öğretmen görev yapıyordu ve maaşını da veliler karşılamaktaydı. Burada ilginç olan husus, öğretmen maaşlarının köylülerce zahire hesabına göre ödenmesidir. Elimizdeki birçok belgede, iptidai öğretmenlerinin maaşları, aylık 50 ile 100 kile buğday arasında değiştiği görülmektedir. Sancaktaki okulların imar ve inşaa işlerinde Müslüman, Rum ve Ermeni cemaatlere ait meclisler aktif rol üstlenmekteydiler. Her cemaatin meclisi, kendi tebaalarına ait okulların her türlü masrafını karşılamakla yükümlüydüler.

Tekfurdağı Sancağı'ndaki eğitim kurumları, camiler, kiliseler ve diğeer binalar 1912 Şarköy-Mürefte Depremi'nde hayli zarar görmüştür. 9 Ağustos 1912 Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece saat 3.30 sularında meydana gelen depremde, en çok hasarı Mürefte, Şarköy ve Gelibolu görmüştür. Tekfurdağı Sancağı'nda ise kaza merkezlerine göre, köyler ve nahiyeler daha çok etkilenmişlerdir. Örneğın bu dönemde birer Rum yerleşim yeri olan Işıklar, Banados, Kumbağ, Naip, İncik, Semetli adeta yerle bir olmuşlardır. Çorlu Kazası'nda ise depremden sonra meydana gelen yangında en fazla zararı Musevi vatandaşlar görmüştür. Aşağı Çarşı denilen yerde bir bakkal dükkânında çıkan yangın bütün mahalleyi etkilemiş, 200 hane ile 100'e yakın dükkân ve mağaza harap olmuştur. Balkan Savaşları'nın hemen öncesinde Trakya'da yaşanan bu felaket, bölge halkını savunmasız bırakmıştır. "Büyük Kabine" diye adlandırılan Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti, gıda ve sıhhi malzeme yardımında üzerlerine düşen vazifeyi yapmaya çalışmışlardır. Ancak bu dönemde ülke ekonomisinin içinde bulunduğu durum ve içteki siyasi çalkantılar bölgedeki imar ve iskân çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Harap ve bitap bir vaziyette olan Trakya topraklarında, Ekim 1912'de başlayan Balkan Savaşları ise Osmanlı Devleti'ni oldukça zor durumda bırakmıştır.

Tekfurdağı Sancağı, başkent İstanbul ile Balkanlar arasındaki kara-demir ve denizyolu ağının merkezinde yer almaktaydı. Osmanlı Klasik Dönemi'nden itibaren Rumeli'de sol ve orta kol şeklinde uzanan karayolları sancak sınırlarından geçmekteydi. 20. yüzyıl başlarında şark demiryollarının Muratlı ve Çorlu gibi önemli iki şubesi Tekfurdağı'nın önemini daha da artırmıştır. Aynı şekilde sancaktaki iskeleler de faal olarak kullanılıyordu. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar Balkanlar ve Trakya'da yetiştirilen ürünlerin önemli bir kısmı Tekfurdağı İskelesi'nden İstanbul'a sevk ediliyordu. Bu bakımdan Tekfurdağı, başkenti besleyen bir tahıl iskelesi görünümündeydi. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Tekfurdağı İskelesi'nin önemi daha

da artmıştır. Zira bu dönemde Balkanlar'da cereyan eden 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ve Balkan Savaşları'nda asker sevkiyatı Tekfurdağı İskelesi vasıtasıyla yapılıyordu. İstanbul, İzmir, İzmit, Bandırma iskelelerinden gönderilen askerler, Tekfurdağı'nda karaya çıkıyor ve buradan karayolu ile cepheye ulaştırılıyordu. Çanakkale Cephesi'nde ise Tekfurdağı, cepheye lojistik destek sağlamada önemli bir üs olarak kullanılmıştır. Cepheye yaralanan askerlerin bir kısmı şehirdeki Memleket Hastanesi'nde tedavi ediliyordu.

1915 yılında Memleket Hastanesi yapılıncaya kadar sancaktaki sağlık hizmetleri belediye doktorları vasıtasıyla sağlanıyordu. Doktorlar, sancaktaki salgın hastalıklara karşı aşı organizasyonlarını yapıyorlardı. Ancak akıl hastalığı ve kuduz gibi önemli vakalar İstanbul'daki hastanelerde tedavi ediliyordu. Yaşlı, çocuk ve bakıma muhtaç kimselerin barınacağı darülaceze de bulunmadığı için bu tür kişiler doktor raporuyla İstanbul'daki darülacezeye yönlendiriliyordu.

Sancağın ekonomik yapısında, tarım ve ticaret gelirlerinin önemli bir yeri vardı. Bu dönemde Edirne Vilayeti sınırları içerisinde yer alan 34 gümrük noktasından 3'ü Tekfurdağı'nda bulunuyordu. Tekfurdağı, Ereğli, Banados Rüsûmât merkezlerinin gelirleri Edirne Vilayeti gümrük gelirlerinin %13'lük bir kısmına tekabül etmekteydi. Aynı şekilde Tekfurdağı Rüsûmât Müdüriyeti'nin ihracat gelirleri Dedeoğaç Rüsûmât Memuriyeti'nden sonra vilayet içerisinde ikinci sırada yer almaktaydı. Bu durum sancaktaki gümrüğün, ekonomik yapıya etkisini göstermesi açısından önemlidir. 20. yüzyıl başlarında Tekfurdağı limanına Rusya, İngiltere, Almanya, Avusturya, Danimarka, Fransa, Yunanistan ve Hollanda bandıralı birçok yük gemisi uğramaktaydı.

Tekfurdağı Sancağı dâhilinde ticarethaneler de önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde sancakta 2.249 dükkân, 337 mağaza, 2.020 ambar, 118 fırın ve 161 kira odası faaliyet göstermekteydi. Sancağın ekonomik gelirleri içerisinde bir başka paya sahip kalem ise tarım ve hayvancılıktır. 1909 yılı itibarıyla sancakta 224.477 dönüm ekili arazi bulunuyordu. Aynı yıl Edirne'de 195.250 dönüm, Kırklareli 'de 521.123 dönüm ekili arazi tarımsal faaliyetlerde kullanılıyordu. Buna göre Tekfurdağı Trakya'da ikinci sırada yer almaktadır. Sancakta yaygın olarak yapılan tarım ürünleri buğday, arpa, yulaf, çavdar, kaplıca, mısır, darı ve burçaktı. Bu dönemde yaşanan kuraklıklarda devlet tarafından sancaktaki çiftçilere tohumluk ve Ziraat Bankası'ndan kredi imkânları

sağlanmıştır. 1912 Şarköy- Mürefte Depremi ve 1912 Balkan Savaşları sancaktaki tarımsal faaliyetleri büyük oranda etkilemiştir.

Tekfurdağı'nda hayvancılık hatırı sayılır seviyelerde yapılmaktaydı. Halkın bir kısmı sığır, koşu öküzü, koşu mandası, manda, at, koyun, kıl keçisi, kümes hayvancılığı ve arıcılık ile uğraşmaktaydı. Tekfurdağı, hayvancılıkta ülke ortalamasının altındaydı. Sancakta bal üretimi ileri düzeyde yapılıyordu. 1909 verilerine göre bal üretimi ülke genelinde, Muğla'dan sonra ikinci sıradaydı. Burada domuz yetiştiriciliğine ayrıca değinmek yerinde olacaktır. Zira Osmanlı Devleti'nde Anadolu topraklarında domuz çiftlikleri pek bulunmazken, Trakya'da yaygın olarak domuz yetiştiriciliği yapılıyordu. Bu dönemde Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu'da yetiştirilen domuzlar ülke genelinin % 80'ine karşılık gelmekteydi. Domuz yetiştiriciliği yapanlardan canavar vergisi de alınıyordu. Bir sanayi ürünü olan ipekböcekçiliği ise bu dönemde sancakta pek yaygın olmayıp, Bursa ve Bilecik'ten ipekböceği ustaları getirtilerek ipekböcekçiliği halka öğretilmeye çalışılmıştır.

Sancaktaki emniyet ve asayiş durumlarına bakıldığında, bu dönemde asayişin tam manasıyla tesis edilemediği görülmektedir. II. Abdülhamit devrinde suçluların genelde yakalanarak adalete teslim edilmelerine karşılık, II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki yıllarda suçluların yakalanmasında başarısızlıklar göze çapmaktadır. Tekfurdağı, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazalarında her ay sonu düzenlenerek merkeze gönderilen vukuat cetvellerinde bu durum net olarak görülmektedir. Bu yıllarda artan eşkıya hareketleri de sancaktaki asayişin zaman zaman bozulmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sancakta suçluların mahkûmiyetlerini geçirdikleri biri kadın hapisanesi olmak üzere beş hapisane bulunuyordu. Tekfurdağı Hapishanesi'nde genelde büyük suçtan, Çorlu, Hayrabolu ve Malkara hapishanelerinde ise küçük suçtan hüküm giyen mahkûmlar bulunuyordu. Hapishanelerin fiziki durumları ise bir türlü iyileştirilememiştir.

Sonuç olarak, Tekfurdağı Sancağı Osmanlı ve Bizans dönemlerinde İstanbul için önemli bir yerleşim yeri idi. Bizans tekfurlarının burayı bir sayfiye yer olarak kullanmaları ve başkente yakınlığı dolayısıyla ayrı bir önem kazanmıştır. Osmanlı Klasik, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde ise stratejik değerini her daim korumuştur. Özellikle Osmanlı

Devleti'nin son dönemlerinde ekonomik gelişmelerin yanında, asker ve muhacir sevkiyatında da önemli bir üs vazifesi görmüştür.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Şeref Efendi (1995), *Osmanlı Devleti Tarihi 1*, Yay. Haz. Ahmet Demir, Mehmet Kafkas, Kaynak Yayınları, İzmir.
- Abdülaziz Bey (2002), *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*, Yay. Haz. Kazım Arısan, Duygu Arısan Güney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Âfitap*, 26 Temmuz 1910, Numara: 60.
- Âfitap*, 2 Ağustos 1910, Numara: 61.
- AHMAD, Feroz ve Dankwart A. RUSTOW (1976), “ İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 4-5*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- AHMAD, Feroz (2010), *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AKDAĞ, Mustafa (1999), *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559)*, C.II, Barış Yayınları, Ankara.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet (1988), *Şer'îye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, C.I, İstanbul.
- AKGÜNDÜZ, Hasan (1997), *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, Ulusal Yayınları, İstanbul.
- AKPINAR, Turgut (1989), “Ali Kemali Aksüt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, ss. 297-298.
- AKTEPE, Münir (1953), “XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, Osman Yalçın Matbaası, Cilt X, İstanbul, ss. 297-312.
- AKYÜZ, Yahya (1994), “İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı 5, Ankara.

- AKYÜZ, Yahya (2012), *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M.S. 2012*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- ALKAN, Ahmet Turan (2006), *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitap, İstanbul.
- ALKAN, Mehmet (2000), *Tanzimat'tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Cilt VI, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ALKAN, Necmettin (2009), *Mutlakıyetten Meşrutiyete II. Abdülhamit ve Jöntürkler*, Selis Kitaplar, İstanbul.
- ANADOL, Cemal (2002), *Tarihin Işığında Ermeni Dosyası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Âşık Paşazade (2007), *Osmanoğulları'nın Tarihi Tevarih-i Ali Osman*, Yay. Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, Gök Kubbe Yayınları, İstanbul.
- ATEŞ, Hacer (2010), *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.
- ATEŞ, Hacer (2011), "Tekirdağ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XL, İstanbul, ss. 359-362.
- AYAR, Mesut (2005), *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- AYDIN, Mehmet Akif (1999), "Osmanlıda Hukuk" *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul, ss. 375-441,
- AYNURAL, Salih (2002), *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1850)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Bahriye-i Ticariye Salnamesi (1329)*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul.

BARCAN, Ömer Lütfi (1953), “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Cilt X, İstanbul, ss. 1-26.

BARCAN, Ömer Lütfi (1980), *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul.

BAYUR, Yusuf Hikmet (1991), *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt I, Kısım II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Belgelerle Osmanlı Döneminde Tekirdağ (2014), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortak Yayını.

BİLAR, Ender (2006), *Edirne’nin Basın-Yayın Tarihi (1361-2006)*, Edirne Valiliği Yayınları, Cilt I, Edirne.

BİLİM, Cahit Yalçın (2002), *Türk Eğitim Tarihi*, Eskişehir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (2000), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

BOA. Nüfus Defterleri (Arşiv No: 3989).

BOA. Nüfus Defterleri (Arşiv No: 3995).

BOA. Nüfus Defterleri (Arşiv No: 4000).

BOA. Nüfus Defterleri (Arşiv No: 4001).

BOA. Nüfus Defterleri (Arşiv No: 4002).

BOA. Nüfus Defterleri (Arşiv No: 4008).

BOA. Nüfus Defterleri (Arşiv No: 4014).

BOA. Nüfus Defterleri (Arşiv No: 4015).

BOA. Nüfus Defterleri (Arşiv No: 4020).

BOA. Nüfus Defterleri (Arşiv No: 4026).

BOA. A. MKT. MHM. 508/12.
BOA. A. MKT. MHM. 517/22.
BOA. A. MKT. MHM. 519/24.
BOA. A. MKT. MHM. 526/3.
BOA. A. MKT. MHM. 528/4.
BOA. A. MKT. MHM. 530/5.
BOA. A. MKT. MHM. 557/10.
BOA. A. MKT. MHM. 614/10.
BOA. A. MKT. MHM. 699/19.
BOA. A. MTZ. (04). 155/16.
BOA. A. MTZ. (04). 162/93.
BOA. BEO. 1187/88973.
BOA. BEO. 1456/109179.
BOA. BEO. 2098/157346.
BOA. BEO. 2462/184608.
BOA. BEO. 2463/184672.
BOA. BEO. 2492/186882.
BOA. BEO. 2505/187863.
BOA. BEO. 2594/194511.
BOA. BEO. 2769/207613.
BOA. BEO. 2769/207656.

BOA. BEO. 2819/211394.
BOA. BEO. 2831/212269.
BOA. BEO. 2835/212561.
BOA. BEO. 2873/215461.
BOA. BEO. 2997/224771.
BOA. BEO. 3001/225067.
BOA. BEO. 3056/229193.
BOA. BEO. 3058/229279.
BOA. BEO. 3071/230295.
BOA. BEO. 3172/237854.
BOA. BEO. 3076/230654.
BOA. BEO. 3081/231003.
BOA. BEO. 3124/234290.
BOA. BEO. 3141/235554.
BOA. BEO. 3172/237854.
BOA. BEO. 3182/238631.
BOA. BEO. 3204/240230.
BOA. BEO. 3351/251314.
BOA. BEO. 3390/254211.
BOA. BEO. 3428/257090.
BOA. BEO. 3470/260215.

BOA. BEO. 3489/261654.
BOA. BEO. 3494/261988.
BOA. BEO. 3503/262665.
BOA. BEO. 3631/272297.
BOA. BEO. 3687/276500.
BOA. BEO. 3752/281385.
BOA. BEO. 3762/282099.
BOA. BEO. 3884/291264.
BOA. BEO. 3909/293170.
BOA. BEO. 3944/295795.
BOA. BEO. 4017/301214.
BOA. BEO. 4050/303734.
BOA. BEO. 4054/303982.
BOA. BEO. 4068/305044.
BOA. BEO. 4049/303666.
BOA. BEO. 4105/307868.
BOA. BEO. 4197/314713.
BOA. BEO. 4198/314819.
BOA. BEO. 4073/305445.
BOA. BEO. 4077/305726.
BOA. BEO. 4079/305898.

BOA. BEO. 4082/306143.

BOA. BEO. 4086/306428.

BOA. BEO. 4111/308307.

BOA. BEO. 4178/313333.

BOA. BEO. 4180/313472.

BOA. BEO. 4194/314534.

BOA. BEO. 4241/318043.

BOA. BEO. 4276/320648.

BOA. BEO. 4271/320302.

BOA. CD. 251/12509.

BOA. DH. EUM. EMN. 5/20.

BOA. DH. EUM. EMN. 50/20.

BOA. DH. EUM. EMN. 83/38.

BOA. DH. EUM. EMN. 84/3.

BOA. DH. EUM. EMN. 86/23.

BOA. DH. EUM. MTK. 33/2.

BOA. DH. EUM. MTK. 48/17.

BOA. DH. EUM. MTK. 59/2.

BOA. DH. EUM. MTK. 59/16.

BOA. DH. EUM. MTK. 61/10.

BOA. DH. ĪD. 3/60.

BOA. DH. ÌD. 30-1/4.

BOA. DH. ÌD. 45/4.

BOA. DH. ÌD. 47-2/27.

BOA. DH. ÌD. 50-1/9.

BOA. DH. ÌD. 53/13.

BOA. DH. ÌD. 95-1/9.

BOA. DH. ÌD. 110/4.

BOA. DH. ÌD. 119-1/50.

BOA. DH. ÌD. 119-1/66.

BOA. DH. ÌD. 183-1/11.

BOA. DH. KMS. 19/34.

BOA. DH. KMS. 19/42.

BOA. DH. MKT. 4/49.

BOA. DH. MKT. 40/15.

BOA. DH. MKT. 45/25.

BOA. DH. MKT. 170/46.

BOA. DH. MKT. 311/8.

BOA. DH. MKT. 549/40.

BOA. DH. MKT. 567/44.

BOA. DH. MKT. 601/35.

BOA. DH. MKT. 632/40.

BOA. DH. MKT. 661/43.

BOA. DH. MKT. 749/74.

BOA. DH. MKT. 761/59.

BOA. DH. MKT. 767/58.

BOA. DH. MKT. 782/7.

BOA. DH. MKT. 775/27.

BOA. DH. MKT. 791/19.

BOA. DH. MKT. 804/32.

BOA. DH. MKT. 864/28.

BOA. DH. MKT. 870/71.

BOA. DH. MKT. 882/35.

BOA. DH. MKT. 893/29.

BOA. DH. MKT. 899/80.

BOA. DH. MKT. 932/49.

BOA. DH. MKT. 956/51.

BOA. DH. MKT. 977/6.

BOA. DH. MKT. 1054/90.

BOA. DH. MKT. 1092/34.

BOA. DH. MKT. 1121/83.

BOA. DH. MKT. 1122/60.

BOA. DH. MKT. 1138/8.

BOA. DH. MKT. 1058/10.

BOA. DH. MKT. 1128/76.

BOA. DH. MKT. 1156/22.

BOA. DH. MKT. 1169/58.

BOA. DH. MKT. 1211/23.

BOA. DH. MKT. 1252/54.

BOA. DH. MKT. 1261/14.

BOA. DH. MKT. 1262/7.

BOA. DH. MKT. 1262/98.

BOA. DH. MKT. 1296/55

BOA. DH. MKT. 1446/85.

BOA. DH. MKT. 1649/94.

BOA. DH. MKT. 1771/120.

BOA. DH. MKT. 1815/24.

BOA. DH. MKT. 1818/103.

BOA. DH. MKT. 1836/108.

BOA. DH. MKT. 1958/30.

BOA. DH. MKT. 1974/61.

BOA. DH. MKT. 2088/15.

BOA. DH. MKT. 2105/32.

BOA. DH. MKT. 2107/117.

BOA. DH. MKT. 2110/17.

BOA. DH. MKT. 2117/88.

BOA. DH. MKT. 2136/72.

BOA. DH. MKT. 2232/12.

BOA. DH. MKT. 2251/162.

BOA. DH. MKT. 2259/153.

BOA. DH. MKT. 2261/57.

BOA. DH. MKT. 2263/43.

BOA. DH. MKT. 2276/20.

BOA. DH. MKT. 2337/11.

BOA. DH. MKT. 2355/130.

BOA. DH. MKT. 2397/141.

BOA. DH. MKT. 2409/ 87.

BOA. DH. MKT. 2415/70.

BOA. DH. MKT. 2421/104.

BOA. DH. MKT. 2426/24.

BOA. DH. MKT. 2439/86.

BOA. DH. MKT. 2455/ 4.

BOA. DH. MKT. 2483/72.

BOA. DH. MKT. 2519/23.

BOA. DH. MKT. 2527/29.

BOA. DH. MKT. 2530/118.

BOA. DH. MKT. 2532/72.

BOA. DH. MKT. 2541/6.

BOA. DH. MKT. 2544/28.

BOA. DH. MKT. 2552/54.

BOA. DH. MKT. 2559/21.

BOA. DH. MKT. 2578/139.

BOA. DH. MKT. 2596/129.

BOA. DH. MKT. 2614/6.

BOA. DH. MKT. 2625/63.

BOA. DH. MKT. 2631/83.

BOA. DH. MKT. 2639/69.

BOA. DH. MKT. 2641/90.

BOA. DH. MKT. 2646/43.

BOA. DH. MKT. 2648/52.

BOA. DH. MKT. 2670/8.

BOA. DH. MKT. 2671/42.

BOA. DH. MKT. 2678/19.

BOA. DH. MKT. 2679/34.

BOA. DH. MKT. 2686/3.

BOA. DH. MKT. 2692/43.

BOA. DH. MKT. 2709/78.
BOA. DH. MKT. 2726/6.
BOA. DH. MKT. 2740/82.
BOA. DH. MKT. 2756/69.
BOA. DH. MKT. 2767/35
BOA. DH. MKT. 2774/5.
BOA. DH. MKT. 2810/90.
BOA. DH. MKT. 2815/99.
BOA. DH. MKT. 2822/36.
BOA. DH. MKT. 2822/64.
BOA. DH. MKT. 2831/20.
BOA. DH. MKT. 2844/89.
BOA. DH. MKT. 2845/15.
BOA. DH. MKT. 2850/39.
BOA. DH. MKT. 2857/63.
BOA. DH. MKT. 2858/4.
BOA. DH. MKT. 2876/55.
BOA. DH. MKT. 2887/15
BOA. DH. MKT. 2887/54.
BOA. DH. MKT. 2900/30.
BOA. DH. MKT. 2902/ 83.

BOA. DH. MKT. 2906/21.
BOA. DH. MKT. 2914/92.
BOA. DH. MTV. 13/9.
BOA. DH. MTV. 16-2/18.
BOA. DH. MTV. 16-2/19.
BOA. DH. MTV. 16-2/20.
BOA. DH. MTV. 16-2/32.
BOA. DH. MTV. 16-2/33.
BOA. DH. MTV. 16-2/41.
BOA. DH. MTV. 16-2/77.
BOA. DH. MTV. 16-2/81.
BOA. DH. MTV. 21-2/62.
BOA. DH. MTV. 36/28.
BOA. DH. MUĪ. 1-1/63.
BOA. DH. MUĪ. 11-1/2.
BOA. DH. MUĪ. 28-1/2.
BOA. DH. MUĪ. 54-1/45.
BOA. DH. MUĪ. 69-3/23.
BOA. DH. MUĪ. 80-1/57.
BOA. DH. MUĪ. 103-1/21.
BOA. DH. MUĪ. 113/16.

BOA. DH. MUI. 120/7.
BOA. DH. MUI. 120/30.
BOA. DH. SN. THR. 51/77.
BOA. DH. ŞFR. 197/46.
BOA. DH. ŞFR. 197/62.
BOA. DH. ŞFR. 200/32.
BOA. DH. ŞFR. 253/7.
BOA. DH. ŞFR. 253/21.
BOA. DH. ŞFR. 253/41.
BOA. DH. ŞFR. 380/74.
BOA. DH. ŞFR. 424/54.
BOA. DH. ŞFR. 449/12.
BOA. DH. TMIK. M. 6/58.
BOA. DH. TMIK. M. 6/59.
BOA. DH. TMIK. M. 18/15.
BOA. DH. TMIK. M. 21/14.
BOA. DH. TMIK. M. 21/77.
BOA. DH. TMIK. M. 22/86.
BOA. DH. TMIK. M. 25/23.
BOA. DH. TMIK. M. 24/68.
BOA. DH. TMIK. M. 27/75.

BOA. DH. TMIK. M. 54/56.

BOA. DH. TMIK. M. 74/46.

BOA. DH. TMIK. M. 77/16.

BOA. DH. TMIK. M. 88/6.

BOA. DH. TMIK. M. 88/37.

BOA. DH. TMIK. M. 91/35.

BOA. DH. TMIK. M. 129/46.

BOA. DH. TMIK. M. 154/52.

BOA. DH. TMIK. M. 261/56.

BOA. DH. TMIK. S. 54/44.

BOA. HR. SYS. 83/52.

BOA. HR. SYS. 2182/2.

BOA. Ī. AS. 37/14.

BOA. Ī. AS. 52/26.

BOA. Ī. AZN. 38/43.

BOA. Ī. AZN. 90/16.

BOA. Ī. AZN. 57/15.

BOA. Ī. AZN. 62/11.

BOA. Ī. AZN. 65/6.

BOA. Ī. AZN. 82/4.

BOA. Ī. AZN. 82/32.

BOA. Ī. AZN. 84/20.
BOA. Ī. AZN. 84/26.
BOA. Ī. AZN. 105/27.
BOA. Ī. AZN. 106/25.
BOA. Ī. AZN. 108/15.
BOA. Ī. DH. 1306/31.
BOA. Ī. DH. 1369/28.
BOA. Ī. DH. 1378/51.
BOA. Ī. DH. 1381/8.
BOA. Ī. DH. 1425/20.
BOA. Ī. HUS. 34/27.
BOA. Ī. HUS. 85/32.
BOA. Ī. HUS. 85/38.
BOA. Ī. HUS. 85/98.
BOA. Ī. HUS. 148/23.
BOA. Ī. HUS. 151/96.
BOA. Ī. ĪMT. 4/7.
BOA. Ī. MF. 16/42.
BOA. Ī. ML. 28/33.
BOA. Ī. ML. 85/32.
BOA. Ī. MMS. 200/37.

BOA. İ. RSM. 6/49.

BOA. İ. ŞD. 103/6135.

BOA. İ. ŞD. 117/7010.

BOA. İ. TAL. 237/68.

BOA. İ. TAL. 254/54.

BOA. İ. TAL. 319/40.

BOA. İ. TAL. 323/13.

BOA. İ. TAL. 417/19.

BOA. İ. TNF. 11/ 9.

BOA. MF. MKT. 120/50.

BOA. MF. MKT. 129/104.

BOA. MF. MKT. 166/20.

BOA. MF. MKT. 168/53.

BOA. MF. MKT. 191/101.

BOA. MF. MKT. 232/50.

BOA. MF. MKT. 344/33.

BOA. MF. MKT. 368/33.

BOA. MF. MKT. 382/44.

BOA. MF. MKT. 611/12.

BOA. MF. MKT. 674/49.

BOA. MF. MKT. 713/7.

BOA. MF. MKT. 729/57.

BOA. MF. MKT. 737/34.

BOA. MF. MKT. 813/53.

BOA. MF. MKT. 813/53.

BOA. MF. MKT. 817/26.

BOA. MF. MKT. 917/12.

BOA. MF. MKT. 973/23.

BOA. MF. MKT. 983/80.

BOA. MF. MKT. 985/53.

BOA. MF. MKT. 986/37.

BOA. MF. MKT. 987/28.

BOA. MF. MKT. 988/25.

BOA. MF. MKT. 991/67.

BOA. MF. MKT. 992/79.

BOA. MF. MKT. 999/33.

BOA. MF. MKT. 1011/81.

BOA. MF. MKT. 1016/20.

BOA. MF. MKT. 1038/38.

BOA. MF. MKT. 1041/34.

BOA. MF. MKT. 1050/18.

BOA. MF. MKT. 1060/22.

BOA. MF. MKT. 1127/36.

BOA. MV. 67/37.

BOA. MV. 69/27.

BOA. MV. 81/7.

BOA. MV. 112/17.

BOA. MV. 116/12.

BOA. MV. 166/20.

BOA. MV. 167/69.

BOA. MV. 170/104.

BOA. ŞD. 406/41.

BOA. ŞD. 419/127.

BOA. ŞD. 419/128.

BOA. ŞD. 419/129.

BOA. ŞD. 550/29.

BOA. ŞD. 1166/25.

BOA. ŞD. 1207/7.

BOA. ŞD. 1921/21.

BOA. ŞD. 1926/24.

BOA. ŞD. 1944/18.

BOA. ŞD. 1933/14.

BOA. ŞD. 1938/9.

BOA. ŞD. 1939/3.
BOA. ŞD. 1943/20.
BOA. ŞD. 1944/2.
BOA. ŞD. 1944/4.
BOA. ŞD. 1946/17.
BOA. ŞD. 1948/22.
BOA. ŞD. 1948/25.
BOA. ŞD. 1950/9.
BOA. ŞD. 1950/29.
BOA. ŞD. 1952/ 25.
BOA. ŞD. 1953/29.
BOA. ŞD. 1953/43.
BOA. TFR. İ. A. 3/229.
BOA. TFR. İ. ED. 1/9.
BOA. TFR. İ. ED. 2/145.
BOA. TFR. İ. ED. 3/201.
BOA. TFR. İ. ED. 6/556.
BOA. TFR. İ. ŞKT. 8/761.
BOA. TFR. İ. ŞKT. 9/895.
BOA. TFR. İ. ŞKT. 44/4319.
BOA. Y. A. HUS. 262/30.

BOA. Y. A. HUS. 435/60.

BOA. Y. A. HUS. 511/133.

BOA. Y.EE. 70/38-2.

BOA. Y. EE. 112/6.

BOA. Y. MTV. 208/40.

BOA. Y. MTV. 287/102.

BOA. Y. MTV. 295/33.

BOA. Y. PRK. ASK. 96/40.

BOA. Y. PRK. ASK. 101/81.

BOA. Y. PRK. ASK. 102/66.

BOA. Y. PRK. ASK. 117/96.

BOA. Y. PRK. ASK.117/105.

BOA. Y. PRK. ASK. 118/8.

BOA. Y. PRK. ASK. 121/69.

BOA. Y. PRK. ASK. 122/51.

BOA. Y. PRK. ASK. 122/89.

BOA. Y. PRK. ASK. 123/87.

BOA. Y. PRK. ASK. 124/28.

BOA. Y. PRK. ASK. 165/7.

BOA. Y. PRK. ASK. 166/18.

BOA. Y. PRK. ASK. 215/22.

BOA. Y. PRK. ASK. 244/46.

BOA. Y. PRK. ASK. 247/55.

BOA. Y. PRK. ASK. 1038/38.

BOA. Y. PRK. MF. 3/30.

BOA. Y. PRK. MF. 3/31.

BOA. Y. PRK. UM. 76/12.

BOA. Y. PRK. UM. 78/75.

BOA. Y. PRK. UM. 80/78.

BOA. Y. PRK. UM. 80/117.

BOA. Y. PRK. ZB. 6/116.

BOA. Y. PRK. ZB. 27/69.

BOA. ZB. 41/38.

BOA. ZB. 43/50.

BOA. ZB. 305/43.

BOA. ZB. 320/16.

BOA. ZB. 333/1.

BOA. ZB. 345/72.

BOA. ZB. 347/51.

BOA. ZB. 370/12.

BOA. ZB. 371/2.

BOA. ZB. 475/2.

BOA. ZB. 475/38.

BOA. ZB. 477/27.

BOA. ZB. 477/24.

BOA. ZB. 478/45.

BOA. ZB. 478/95.

BOA. ZB. 488/89.

BOA. ZB. 494/18.

BOA. ZB. 497/6.

BOA. ZB. 595/7.

BOA. ZB. 605/21.

BOA. ZB. 613/43.

BOA. ZB. 617/39.

BOZKURT, Gülnihal (1996), *Alman – İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

BOZKURT, Gülnihal (2010), *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

CENGİZ, Emine (2008), *1751 No’lu Rodosçuk (Tekirdağ) Şe’iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Tahlili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Edirne.

ÇEVİK, Hikmet (1949), *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul.

CİN, Halil (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Ankara.

- ÇALIK, Sıddık (2000), *Çirmen Sancağı'nda İskân ve Nüfus (1466-1595)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÇALIK, Sıddık (2005), *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Dönemi (15. ve 16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÇADIRCI, Musa (1985), “Tanzimat’tan Cumhuriyete Ülke Yönetimi” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul, ss. 210-230.
- ÇADIRCI, Musa (2007), *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÇADIRCI, Musa (2008), *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÇADIRCI, Musa (2011), *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÇADIRCI, Musa (2013), *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÇETİN, Atilla (1982), “Maarif Nazırı Ahmet Zühdü Paşa’nın Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10-11, İstanbul, ss. 189-220.
- ÇİFTÇİ, Cafer (2012), *Osmanlı Döneminde Mudanya İskelesi ve Gümrüğü*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa.
- DARKOT, Besim (1979), “Tekirdağ”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt XII-I, İstanbul, ss.133-135.
- DEMİR, Fevzi (2007), *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908-1914)*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- DEMİR, Tanju (2005), “Salih Zeki ve Ecnebi Postanelerinin Kaldırılması Konusundaki Görüşleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt VII, Sayı 1, İstanbul, ss. 169-185.

DEMİRCİ, Süleyman ve Hasan ARSLAN (2012), “Osmanlı Türkiye’inde Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları: Maraş Eyaleti Örneği (1590-1750)”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3*, Ankara, ss. 887-914.

DEMİRYÜREK, Halim (2011), *II. Meşrutiyet Döneminde Bilecik*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1297/1880), Matbaa-i Amire, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1298/1881), Mahmut Bey Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1299/1882), Mahmut Bey Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1300/1883), Matbaa-i Ebu’z-Ziya, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1301/1884), Matbaa-i Osmaniye, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1302/1885), İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1303/1886), Mahmut Bey Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1304/1887), İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1305/1888), Mahmut Bey Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1306/1889), İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1307/1890), Matbaa-i Amire, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1308/1891), Matbaa-i Amire, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1310/1892), Matbaa-i Amire, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1311/1893), Matbaa-i Amire, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1312/1894), Matbaa-i Amire, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1314/1896), Matbaa-i Amire, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1315/1897), Âlim Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1316/1898), Âlim Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1317/1899), Matbaa-i Amire, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1318/1900), Mahmut Bey Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1319/1901), Tahir Bey Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1320/1902), Darü't-tabâ'atü'l-âmiriye, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1321/1903), Âlim Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1322/1904), Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1323/1905), Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1325/1907), Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1326/1908), Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1327/1911), Selanik Matbaası, İstanbul.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi (1328/1912), Selanik Matbaası, İstanbul.

DUMAN, Hasan (2000), *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri* (1), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Düstur (1289), I. Tertip, C.1, Matbaa-i Amire, İstanbul.

Düstur (1289), I. Tertip, C.2, Matbaa-i Amire, İstanbul.

Düstur (1289), I. Tertip, C.3, Matbaa-i Amire, İstanbul.

Düstur (1296), I. Tertip, C.4, Matbaa-i Amire, İstanbul.

Edirne Vilayet Salnamesi (1287), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1288), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1289), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1290), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1291), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1292), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1293), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1300), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1301), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1302), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1303), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1304), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1305), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayeti Salnamesi (1306), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1307), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1308), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayeti Salnamesi (1309), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1310), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1311), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1312), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1313), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1314), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1315), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1316), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1317), Vilayet Matbaası, Edirne.

Edirne Vilayet Salnamesi (1319), Vilayet Matbaası, Edirne.

EKİN, Ümit (2007), “1822 Halep-Antakya Depremi ve Bölgeye Etkileri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Cilt XVII, İstanbul, ss. 29-50.

EKİNCİ, Ekrem Buğra (2001), “Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri”, *Ankara Barosu Dergisi-1*, Ankara, ss. 59-72.

ELDEM, Vedat (1994a), *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ELDEM, Vedat (1994b), *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ENGİN, Vahdettin (1993), *Rumeli Demiryolları*, Eren Yayınları, İstanbul.

ERASLAN, Cezmi ve Kenan OLGUN (2006), *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3 F Yayınları, İstanbul.

ERDEM TÜMER, Yasemin (2013), *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.

ERGÜN, Mustafa (1996), *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara.

ERLER, Mehmet Yavuz (1996), “1912 Marmara Havzası Depremi”, *Toplumsal Tarih*, Cilt VI, Sayı 35, İstanbul, ss. 30-37.

Evlîya Çelebi Seyahatnamesi (2003), Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankof, 8. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- FAROQHI, Suraiya (1980), “ İstanbul’un İaşesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı, 16-17. Yüzyıllar”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1978-1930 Özel Sayısı, Ankara, ss. 139-154.
- GENÇ, Mehmet (2000), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- GÖÇER, Lütfi (1952), “Osmanlı İmparatorluğu Dâhilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XIII, İstanbul, ss.79-98.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1952), *XV – XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, Üçler Basımevi, İstanbul.
- GÖKTEPE, Kaya (2012), *Tekirdağ Sancağı’nda Tarımsal Yapı (1840-1914)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- GÜL, Abdülkadir ve Salim GÖKÇEN (2010), *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebler Meselesi*, Cedit Neşriyat, Ankara.
- GÜNEŞ, İhsan (1998), *Türk Parlamento Tarihi*, Cilt II, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- GÜRAN, Tevfik (1997), *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri (1909-1913-1914)*, C.III, Ankara.
- GÜRÜN, Kamuran (2010), *Ermeni Dosyası*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Ahmet (1995), *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (2010), *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hayrabolulu Caferzade Mehmet Tevfik (1989), *Tarihte Hayrabolu ve Çevresi*, Yay. Haz. Aydın Oy, Çağrı Ofset Basım Yayıncılık, Tekirdağ.

HIZLI, Mefail (1997), *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim ve Öğretim*, Esra Fakülte Kitabevi, Bursa.

Hoca Saadettin Efendi (1974), *Tâcü't-Tevârih*, Cilt I, Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

HÜLAGÜ, Metin (1996), Gazi Edhem Paşa (1844-1909), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XIII, İstanbul, ss. 449.

İbnü'z-Ziya Ahmet Reşit (2010), “Memleketimizde Ecnebi Postaneleri” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Çev. Belkıs Konan, Cilt LIX, Sayı 1, Ankara, ss. 175-182.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin (1999), “Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, ss. 221-359.

İkdam, 11 Ağustos 1912, Numara: 5558.

İkdam, 12 Ağustos 1912, Numara: 5559.

İkdam, 13 Ağustos 1912, Numara: 5560.

İkdam, 14 Ağustos 1912, Numara: 5561.

İkdam, 16 Ağustos 1912, Numara: 5563.

İkdam, 17 Ağustos 1912, Numara: 5564.

İkdam, 18 Ağustos 1912, Numara: 5565.

İkdam, 26 Ağustos 1912, Numara: 5573.

İkdam, 28 Ağustos 1912, Numara: 5575.

İLGÜREL, Mücteba (2012), “Osmanlıda Eşkıyalık Hareketleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XI, İstanbul, ss. 466-469,

İNALCIK, Halil (1978), “Mahkeme”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. VII, İstanbul, ss. 146-151.

- İNALCIK, Halil (1993), “Çiftlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt VIII, İstanbul, ss. 313-314.
- İNALCIK, Halil (2000), “İmtiyâzât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXII, İstanbul, ss. 245-252.
- İNALCIK, Halil (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2009), *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- İNCİCIYAN, L. ve H.D ANDREASYAN, (1976), “Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt IV-V, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, ss.101-152.
- İPEK, Nedim (1999), *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İSLAMİ, Agron (2010), *1579 Numaralı Rodosçuk (Tekfurdağı) Şe'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Sakarya.
- KANSU, Aykut (2011), *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARACAKAYA, Recep (2000), “Şarköy-Mürefte Depremi (1912)”, *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Globus Dünya Basımevi, İstanbul, ss. 203-218.
- KARAKIŞLA, Yavuz Selim (2001), Osmanlı İmparatorluğu'nda Solun Tarihine Bir Katkı: Meşrutiyet ve Hukuk-ı Avam Taraftarı Ermeni Fırkası (1908), *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, Cilt 37, Sayı 218, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya (1943), *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.

- KARAL, Enver Ziya (2007), *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARPAT, Kemal (2010), *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KARTAL, Nazım (2010), *İl Özel İdarelerinin Yeniden Yapılandırılması: Uygulama Aşamaları Üzerine Bir Çözümleme*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- KAZGAN, Haydar (1985), “Dünyân-ı Umûmiye”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt III, İstanbul, ss. 691-716.
- KAZGAN, Haydar (2014), *Galata Bankerleri*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KILIÇASLAN, Mustafa Emre (2013), *Avusturya Lloyd Kumpanyasının Osmanlı İskelelerindeki Faaliyetleri*, Basılmamış Doktora Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun.
- KIRANLAR, Safiye (2006), “Uluslararası Saatin Kabul Edilmesi ve İleri Saat Uygulaması Kapsamında Osmanlı’dan Cumhuriyete Zaman Kavramının Şekillenmesi (1919-1946)”, *İncelemeleri Dergisi*, Cilt XV, İstanbul, ss. 66-96.
- KNIGHT, Edward (2010), *1908 İhtilali’nin Hikâyesi Jön Türkler ve II. Abdülhamid*, Karıyer Yayıncılık, İstanbul.
- KOCACIK, Faruk (1980), “Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçler (1878-1890)”, *Osmanlı Araştırmaları-1*, İstanbul, ss. 137-190.
- KOÇAK, Cemil (1986), “Meşrutiyet’te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul, ss. 961-976.
- KODAMAN, Bayram (1991), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KODAMAN, Bayram (2002), “II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt XIII, Ankara, ss.165-192.

- KÖKSAL, Osman (1998), “Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit’e Sunulan Bir Layiha”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 9, Ankara, ss. 263-285.
- KÖPECZİ, Bela (2005), “II. Rakoczi Ferenc (1676-1735)”, *II. Ferenc Rakoczi’nin Hayatı ve Türkiye’deki Sürgün Günleri*, Tekirdağ Macar Dostluk Derneği Yayınları, Budapeşte, ss. 22-56.
- KÖSE, Osman (2006), “Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Turkish Studies / Türkoloji Dergisi*, Sayı 2, Ankara, ss. 141-154.
- KURMUŞ, Orhan (2007), *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat (1982), “Sultan II. Mahmut Devri Yedek Ordusu Redif-i Asakir-i Mansure”, *Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, İstanbul, ss. 127-158.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat (1996), “Gümrük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XIV, İstanbul, ss. 260-263.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat (1999), “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt II, İstanbul, ss. 513-649.
- LEWY, Gunter (2011), *1915 Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu? Çarpıtılan-Değiştirilen Tarih*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Maarif Nezareti Salnamesi (1319)*, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Maarif Nezareti Salnamesi (1321)*, Asır Matbaası, İstanbul.
- Mahmut Cevad (2002), *Maarif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Yay. Haz. Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, H. Hüseyin Dilaver, Ankara.

MCCARTHY, Justin (1998), *Müslümanlar ve Azınlıklar*, Çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Cilt 1, Devre 1, İçtima 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Cilt 2, Devre 1, İçtima 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Cilt 3, Devre 1, İçtima 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Cilt 4, Devre 1, İçtima 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Cilt 5, Devre 1, İçtima 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Cilt 6, Devre 1, İçtima 1.

Mehmet Asaf (2002), *1909 Adana Olayları ve Anılarım*, Yay. Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Mehmet Neşri (1987), *Kitâb-ı Cihannüma*, Cilt I, Yayına hazırlayanlar: Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

MIKES, Kelemen (2014), *Türkiye Mektupları*, Çev. Sadrettin Karatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

OLGUN, Kenan (2008), *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

ORHONLU, Cengiz (1987), *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (1994), *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

ORTAYLI, İlber (1995), "16. Yüzyılda Rodosçuk", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi Dergisi*, Sayı 8, İstanbul, ss. 5-12.

ORTAYLI, İlber (2011), *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları I (2010)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları II (2010)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Osmanlı Belgelerinde Tekirdağ (2012)*, Yay. Haz. M. Taner Koltuk ve S. Atilla Sağlamçubukcu, Kaptan Şirketler Grubu Yayınları, İstanbul.
- Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi (1329-1330)*, İstanbul.
- ÖRENÇ, Ali Fuat (2006), “Mutasarrıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXI, ss. 377-379, İstanbul.
- ÖZ, Mehmet (2000), “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, Halil İncılık ve Şevket Pamuk (Ed.), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, ss. 17-31.
- ÖZDEMİR, Biltekin (2010), *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, H, K. ÇİÇEK, Ö. TURAN, R. ÇALIK ve Y. HALAÇOĞLU. (2010), *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZEL, Oktay (2000), “Avarız ve Cizye Defterleri”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, Halil İncılık ve Şevket Pamuk (Ed.), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, ss. 35-50.
- ÖZKAYA, Yücel (1994), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZTEL, Muharrem (2007), *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993), *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

- PAMUK, Şevket (1994), *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- PAMUK, Şevket (2007), *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- POLAT HAYDAROĞLU, İlknur (1993), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara.
- RAMSAUR, Ernest (2011), *Jöntürkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- QUATAERT, Donald (1987), *Osmanlı Devletinde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, Çev. Sabri Tekay, Yurt Yayınları, Ankara.
- QUATAERT, Donald (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, Cilt II, Eren Yayınları, İstanbul.
- QUATAERT, Donald (2011), *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, Çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SANCAKLI, Nusret (2004), *Marmara Bölgesi Depremleri (M.Ö. 427- M.S. 1912)*, Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- SATKIN, Münir (1996), *Tekirdağ Eski Ahşap Evleri*, Tek Ofset Matbaacılık, Tekirdağ.
- SAVAŞ, İbrahim Ali (2002), "Konsolos", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, İstanbul, ss. 178-180.
- SELVİ, Haluk (2003), *Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya.
- SEREZ, Mehmet (2007), *Tekirdağ Tarihi ve Coğrafyası Araştırmaları*, Dönmez Ofset, Ankara.
- SEREZ, Mehmet ve Mehmet ÇEVİK (2005), *Geçmişten Günümüze Tekirdağ ve Çevresi Fotoğrafları*, Dönmez Ofset, Ankara.

SOMEL, Selçuk Akşin (2010), *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Son Vakarıvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi (1996), Yay. Haz. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SONYEL, Salâhi (2014), *İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SÖZER, Kasım (2006), *1913 Tarihli Bahriye-i Ticariye Salnamesi'ndeki Bilgiler Işığında Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki Deniz Ticaret Yapısının Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Şemseddin Sami (1317), *Kâmûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul.

ŞEN, Ömer (1996), *Osmanlı Panayırları (18 – 19. Yüzyıl)*, Eren Yayınları, İstanbul.

ŞİMŞİR, Bilal (1968), *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler-I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

ŞİMŞİR, Bilal (1970), *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler-II*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

TABAKOĞLU, Ahmet (1985), *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TABAKOĞLU, Ahmet (1998), *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Tanin, 10 Ağustos 1912, Numara: 1417.

Tanin, 29 Ağustos 1912, Numara: 1426.

Tanin, 2 Eylül 1912, Numara 1430.

Tanin, 5 Eylül 1912, Numara 1433.

Tanin, 7 Eylül 1912, Numara 1435.

TANÖR, Bülent (1985), “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, ss. 10-26.

Tekirdağ İl Yıllığı (1973).

TEKELİ, İlhan ve Selim İLKİN (1999), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

TEREKLİ, Bülent (2011), *1912 Şarköy-Mürefte Depremi ve Etkilediği Alanlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer (2002), *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer (2004), *Hürriyet’in İlanı İkinci Meşrutiyet’in Siyasi Hayatına Bakışlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TUNCEL, Mehmet (1974), *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Türk Ansiklopedisi (1982) , “Tekirdağ”, Cilt XXXI, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, ss. 41-47.

ULU, Cafer (2014), *Sicill-i Ahval Defterlerine göre Meşrutiyet Döneminde Tekirdağlı Devlet Adamları*, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul.

ULUÇAY, Çağatay ve Enver Kartekin (1958), *Yüksek Mühendis Okulu*, Berksoy Matbaası, İstanbul.

UĞURLU, Yaşar (2008), *16. Yüzyıl Sonunda Merkez Taşra İlişkilerinde Çirmen Örneği (15 Nolu Çirmen Şer’iye Sicilinde Padişaha Ait Vesikaların Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Aban İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Bolu.

URAS, Esat (1950), *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Yeni Matbaa, Ankara.

- UYGUN, Süleyman (2013), *Mesajeri Maritim Kumpanyası ve Osmanlı Devleti'nde Fransız Sömürgeciliği (1851-1914)*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Sakarya.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1956), "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlân Edildiğine Dair Vesikalar", *Belleten*, C. XX, Sayı 77, Ankara, ss. 103-174.
- ÜNAL ÖZKORKUT, Nevin (2003), "Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt LII, Sayı 4, Ankara, ss. 147-154.
- Vatan*, 21 Mart 1912, Numara: 112.
- Yeni Edirne*, 5 Ağustos 1908, Numara: 8.
- YALÇIN, E. Semih (2010), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- YAVUZ, Fikrettin (2009), *Osmanlı Devleti Dış Politikasında Ermeni Sorunu: 1896 Osmanlı Bankası Baskını Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Sakarya.
- YILDIRIM, Bülent (2014), *Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yurt Ansiklopedisi (1982)*, "Tekirdağ", Cilt X, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, ss. 7007-7061.
- YÜZGÜN, Aslan (1985), "Ziraat Bankası", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt III, İstanbul, ss. 770-773.

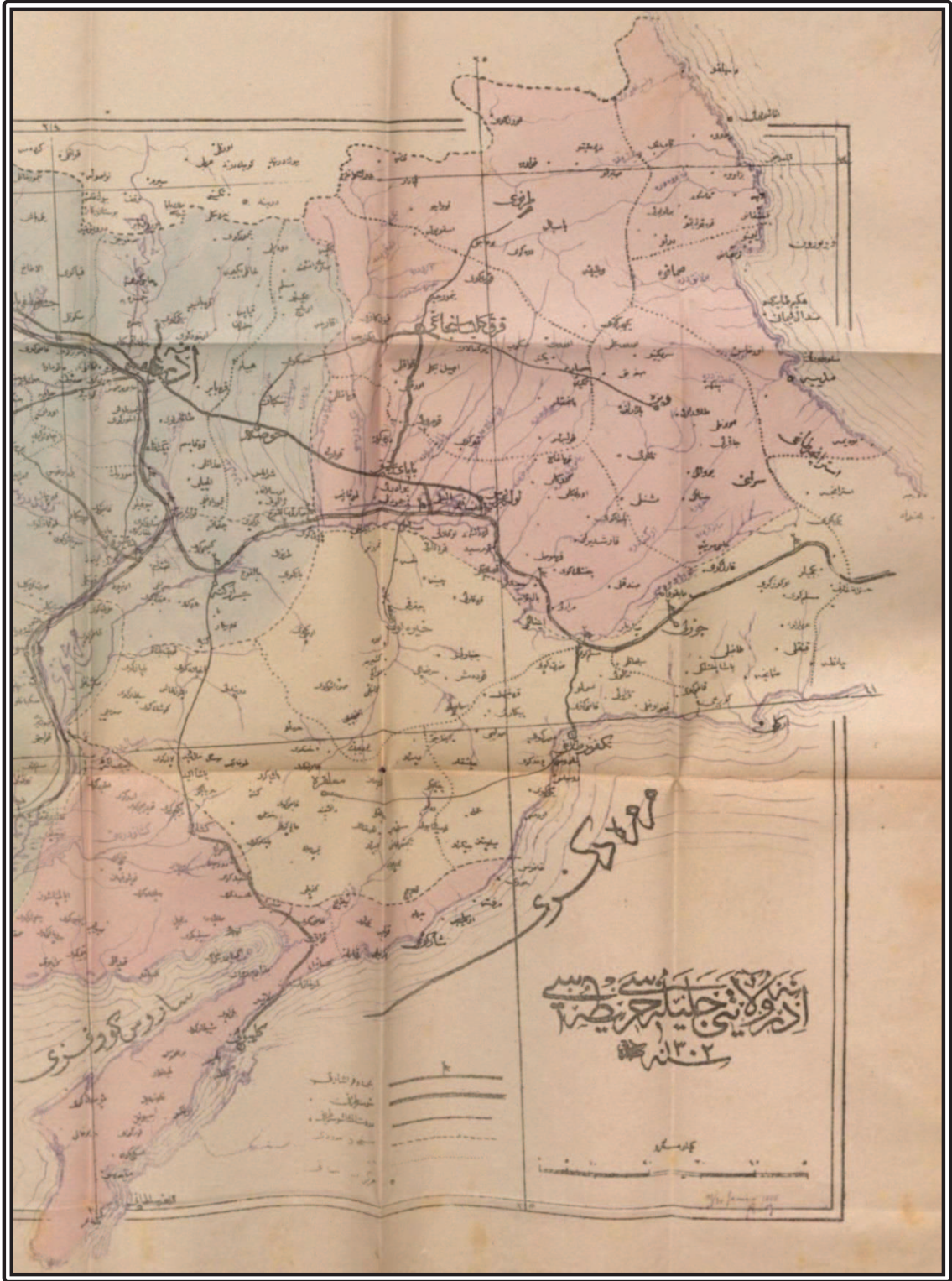
EKLER

EK 1: Tekfurdağı Sancağı Haritası (1884-1912).

Kaynak: EVS, 1301: 247.

EK 2: Edirne Vilayeti (Tekfurdağı, Kırkkilise, Gelibolu Sancakları) Haritası (1886).

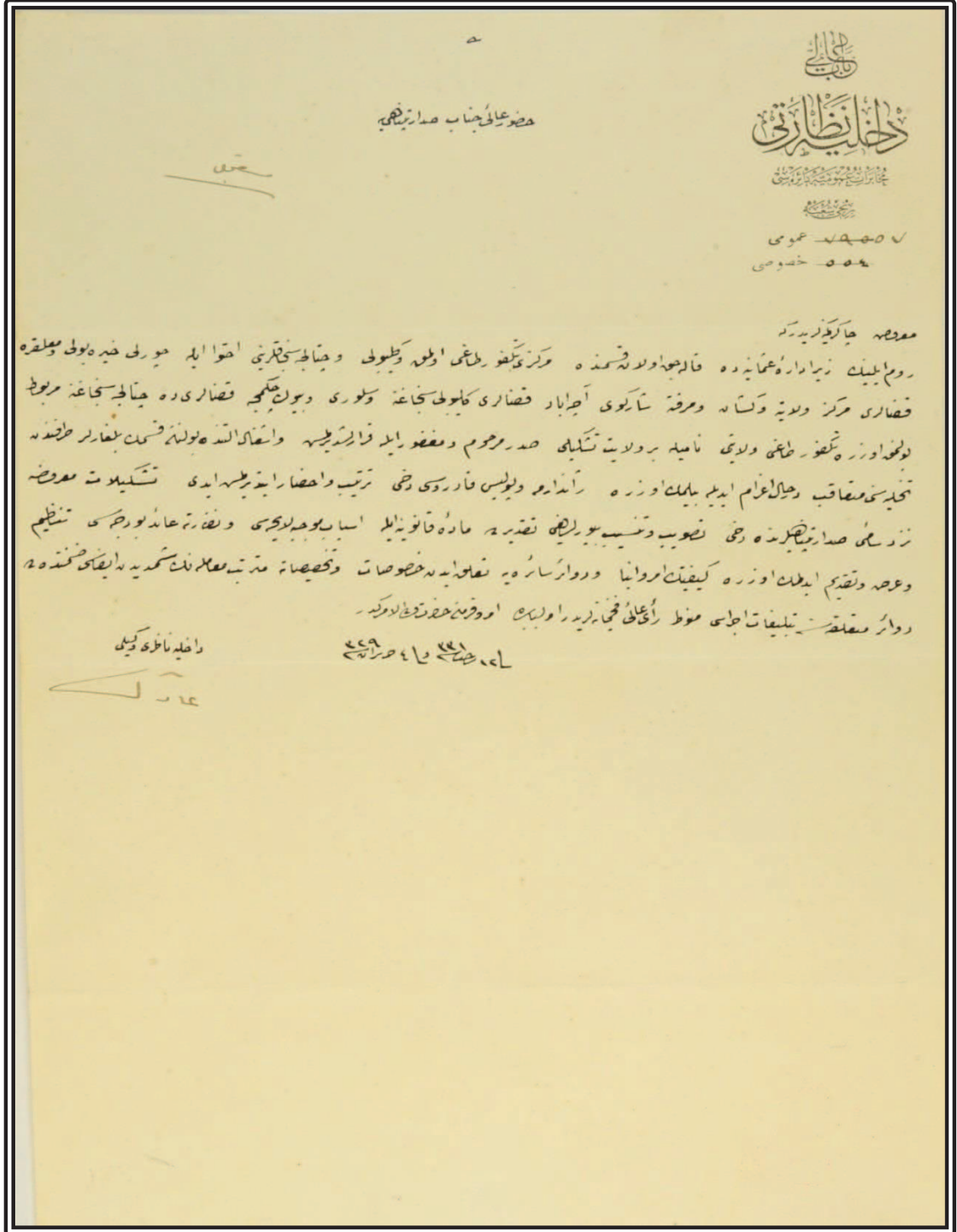
Kaynak: EVS, 1303: 286.

EK 3: Rumeli Bölgesindeki Mevcut Yollar ile Yapılmakta ve Yapılacak Olan Karayolları Haritası (1912).

Kaynak: BOA. HRT. h. 2102/01.

**EK 4: Birinci Balkan Savaşı Sonucunda Tesis Edilmesi Kararlaştırılan Tekfurdağı
Vilayetinin Yönetim Yapısı Hakkında Dâhiliye Nezareti'nin 17 Haziran 1913
Tarihli Yazısı.**

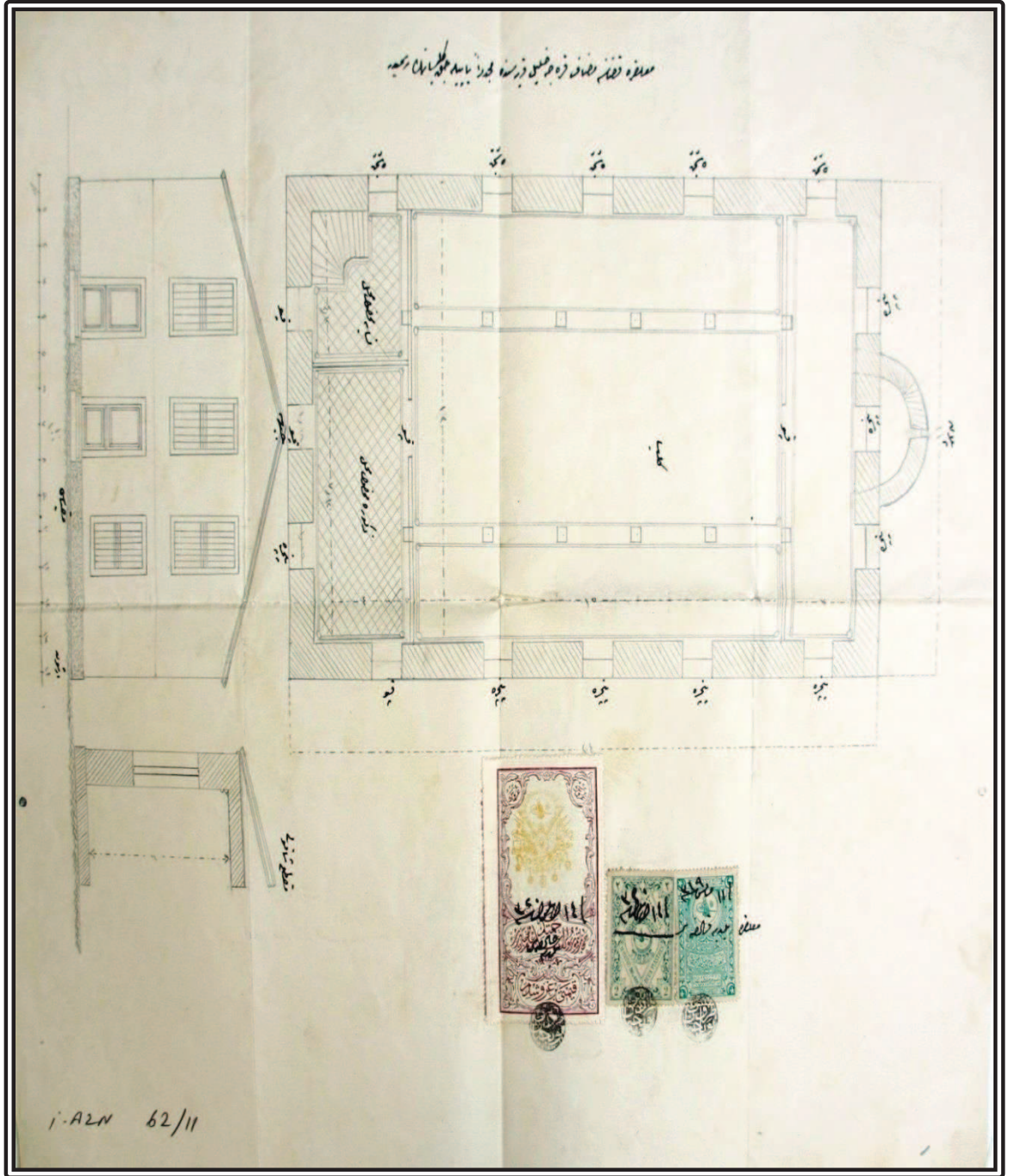

Kaynak: BOA. DH. İD. 183-1/11.

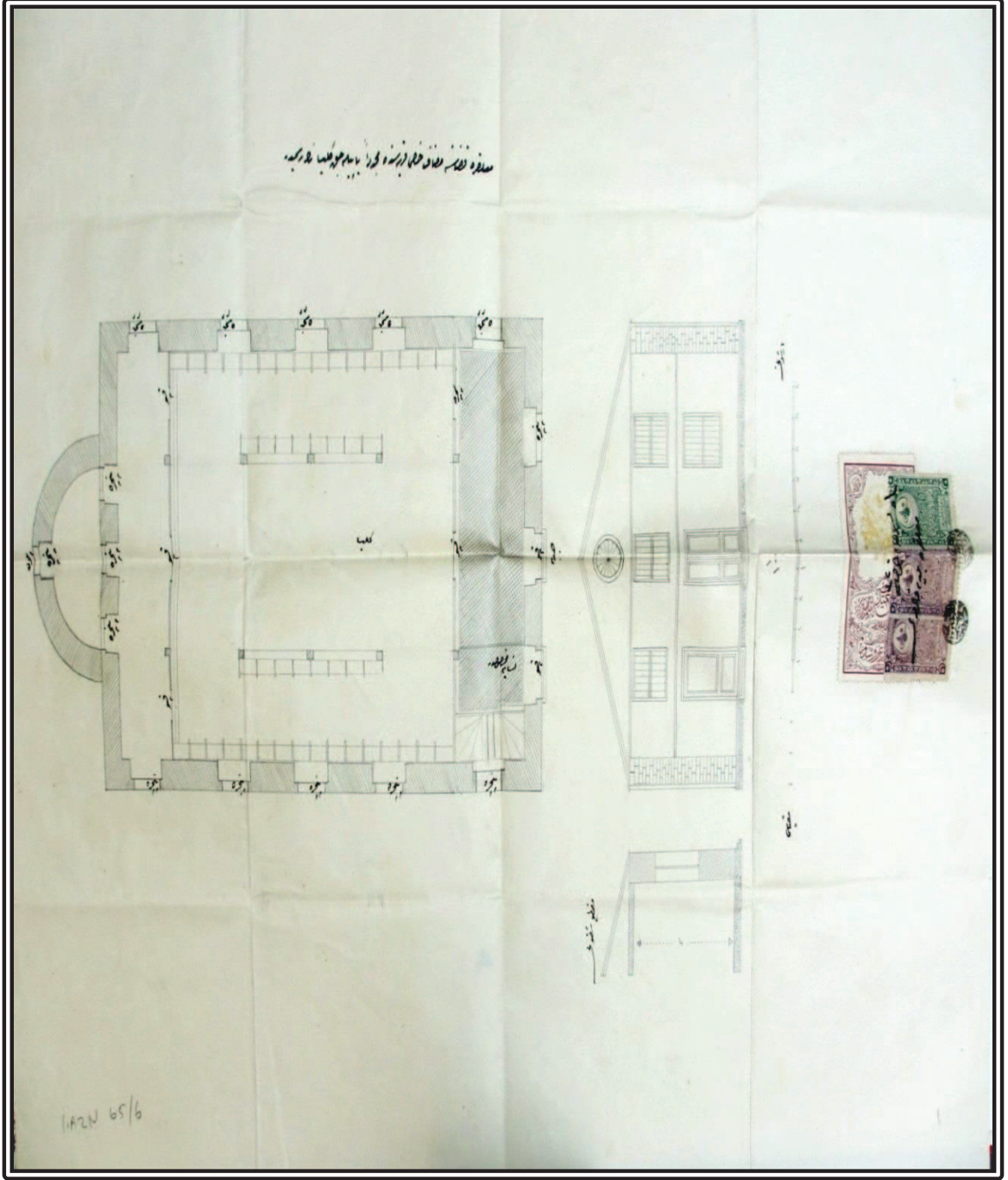

EK 7: Malkara Kazası Karaca Halil Köyü Aya Yani Rum Kilisesi'nin Yeniden İnşa Planı (1905).

Kaynak: BOA. İ.AZN.62/11.

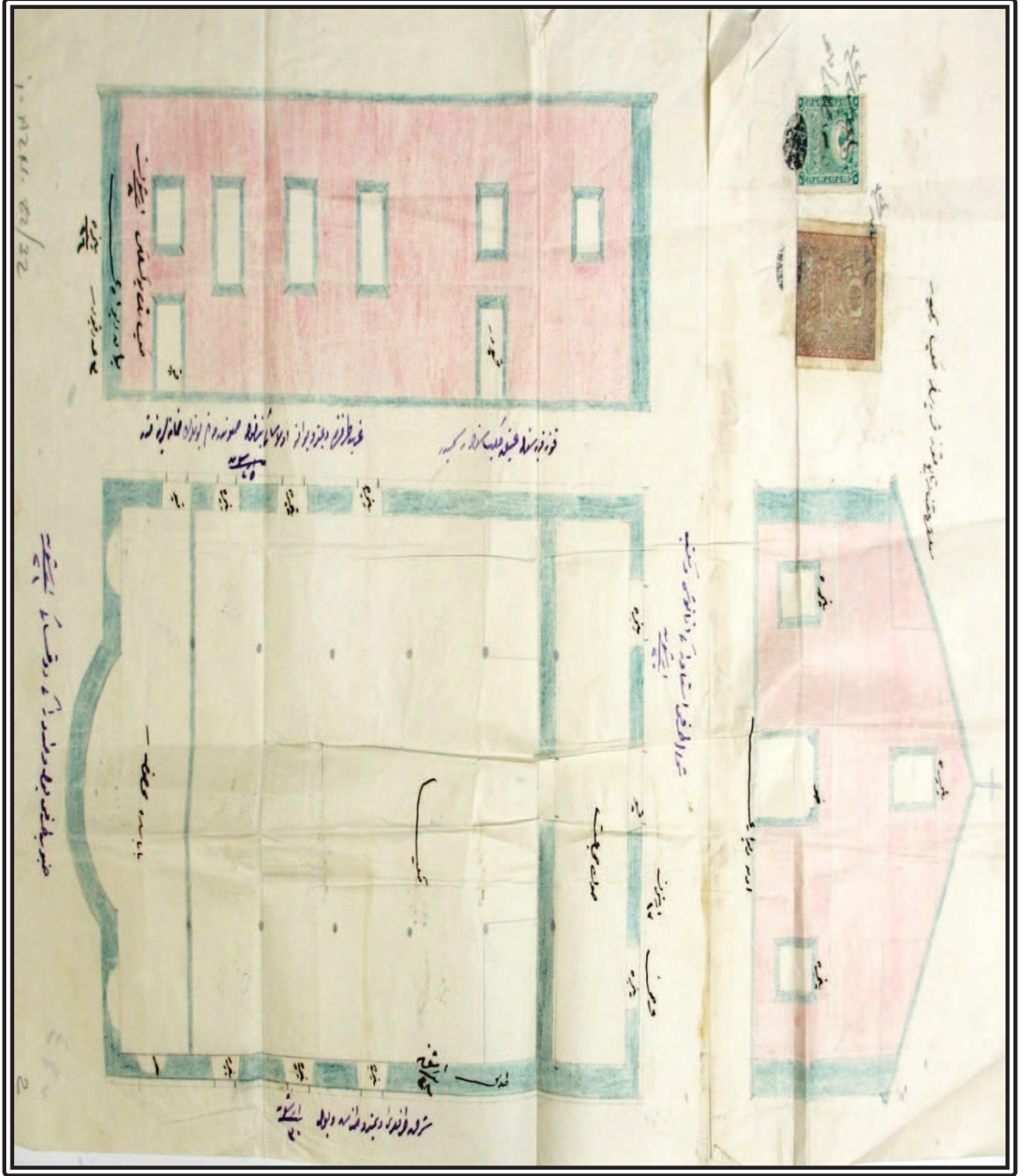
EK 8: Malkara Kazası Has Köyü Aya Mevko Rum Kilisesi Yeniden İnşa Planı (1905).

Kaynak: BOA. İ.AZN. 65/6.

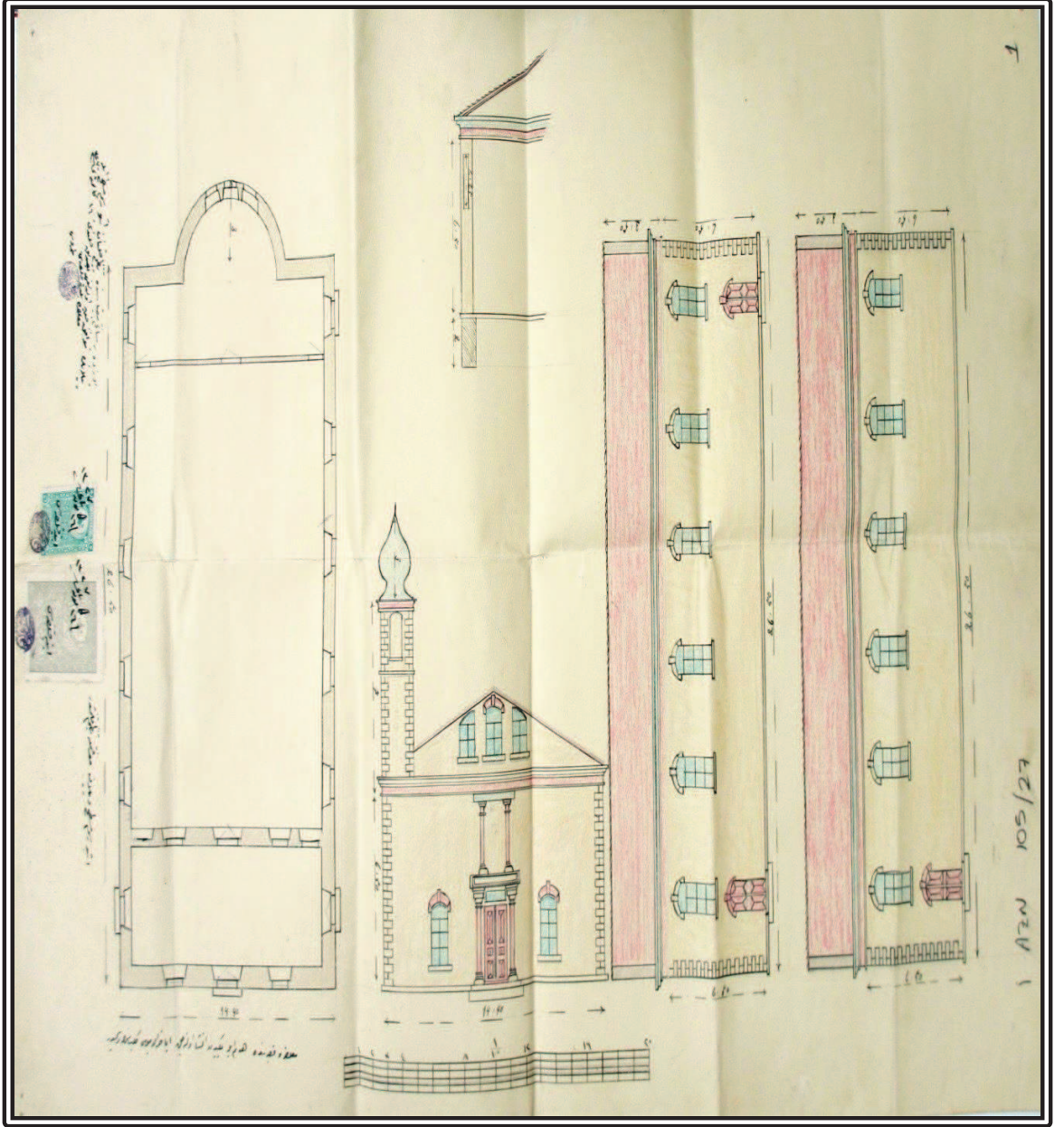

EK 9: Malkara Kazası Koz Köyü Aya Mina Rum Kilisesi'nin Yeniden İnşa Planı (1909).

Kaynak: BOA. İ.AZN.82 /32.

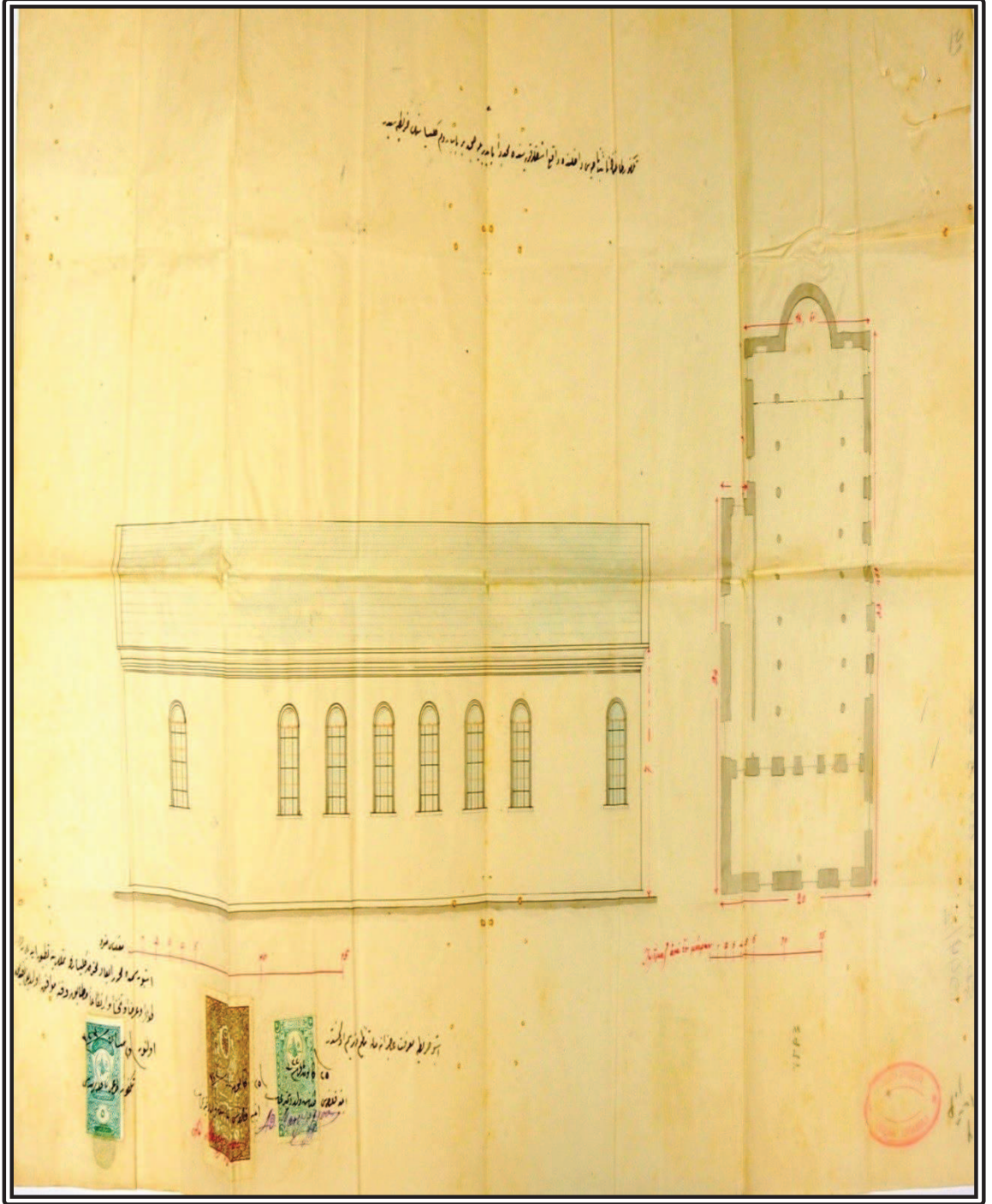
EK 10: Malkara Kazası Rum Mahallesi Aya Haralambos Rum Kilisesi'nin Yeniden İnşa Planı (1912).

Kaynak: BOA. İ. AZN. 105/27.

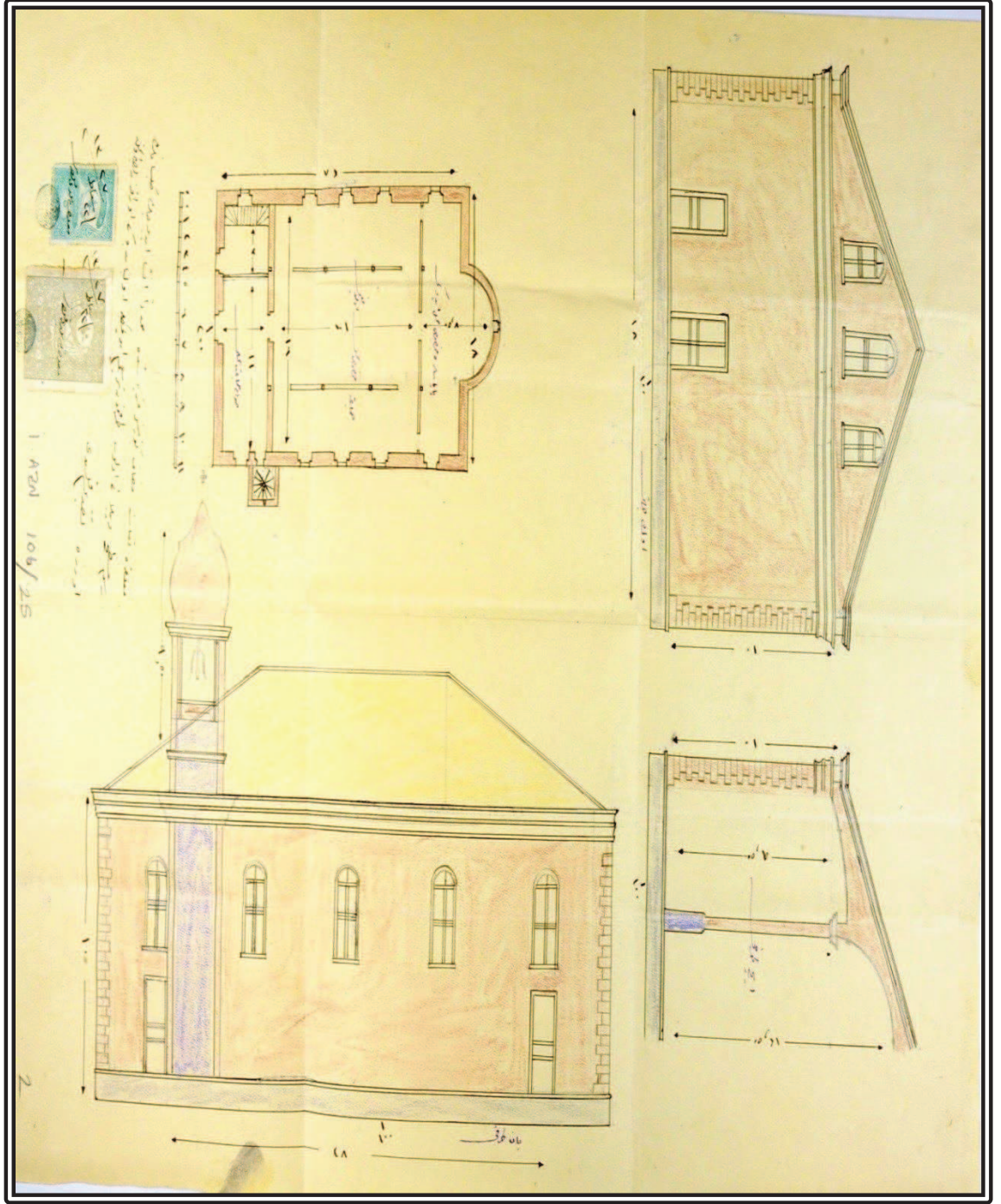

EK 11. 2: Tekfurdağı Naip Nahiyesi Işıklar Köyü Aya Tanaş Rum Kilisesi'nin Yeniden İnşa Planı (1909).

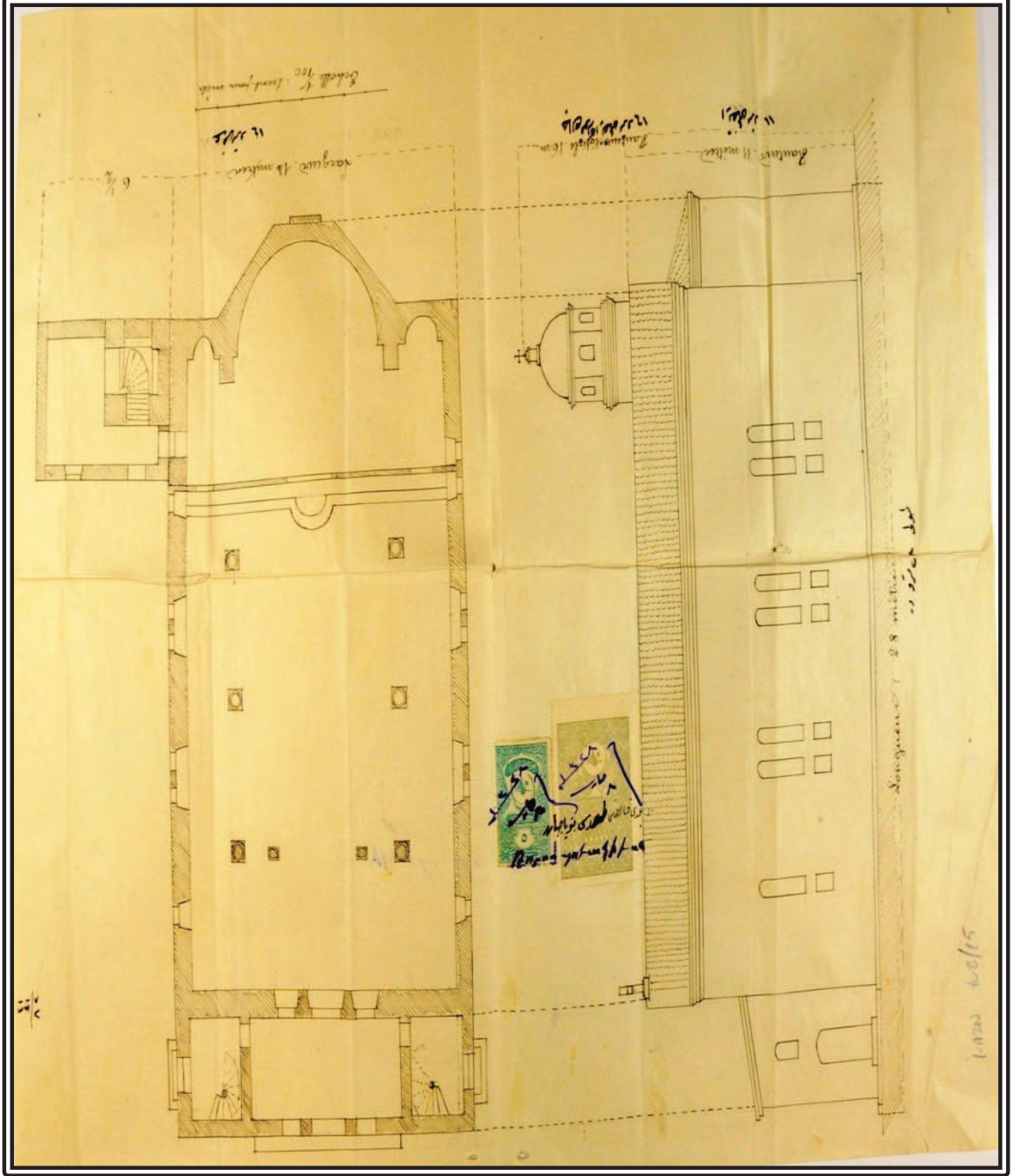
Kaynak: BOA. Ş.D. MLK. 1944/2.

EK 12: Malkara Kazası Gözsüz Köyü Rum Kilisesi'nin Yeniden İnşa Planı (1912).

Kaynak: BOA. İ.AZN. 106 /25.

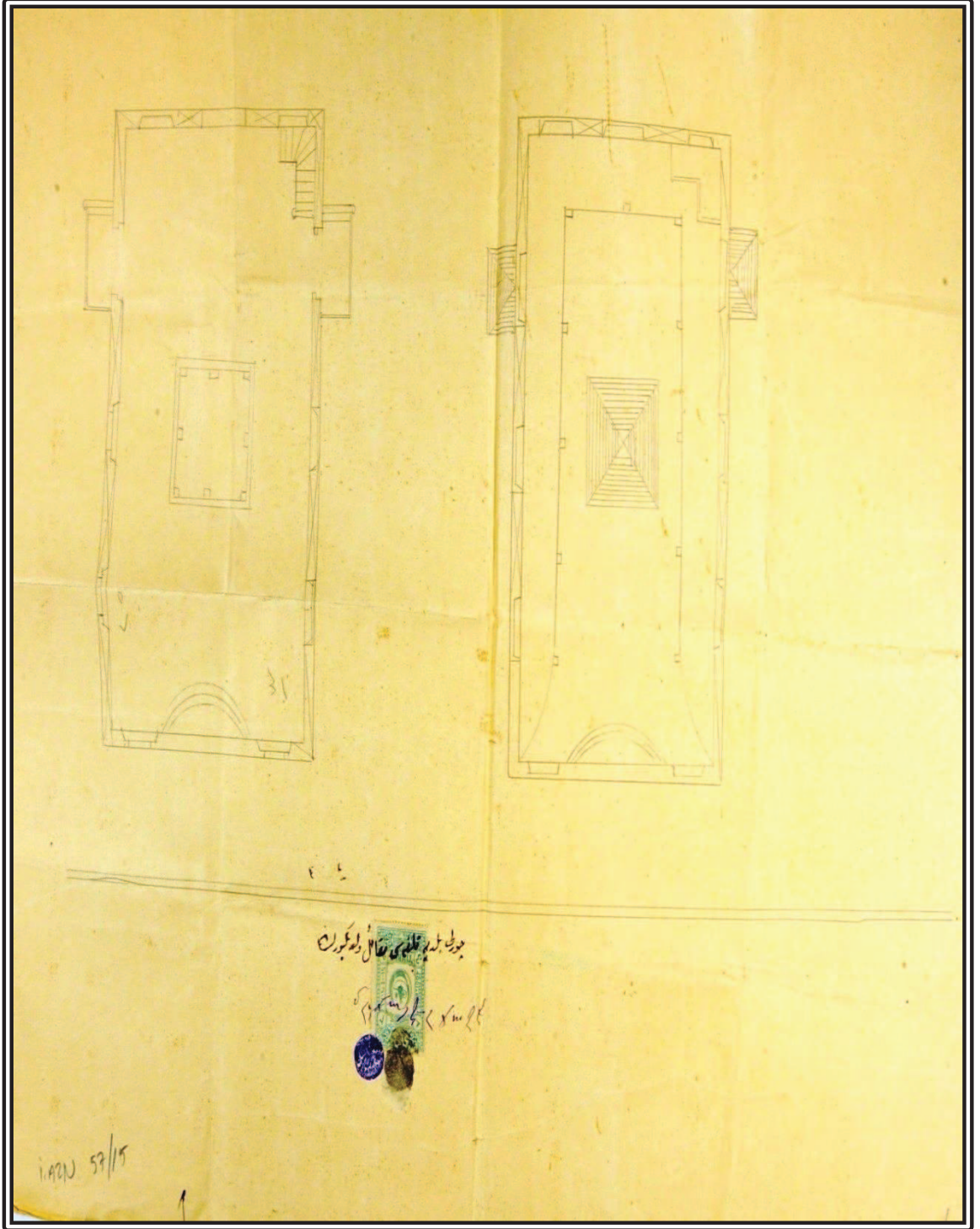
EK 13: Malkara Kazası Rum Katolik Kilisesi'nin Yeniden İnşa Planı (1912).

Kaynak: BOA. İ. AZN. 108/15.

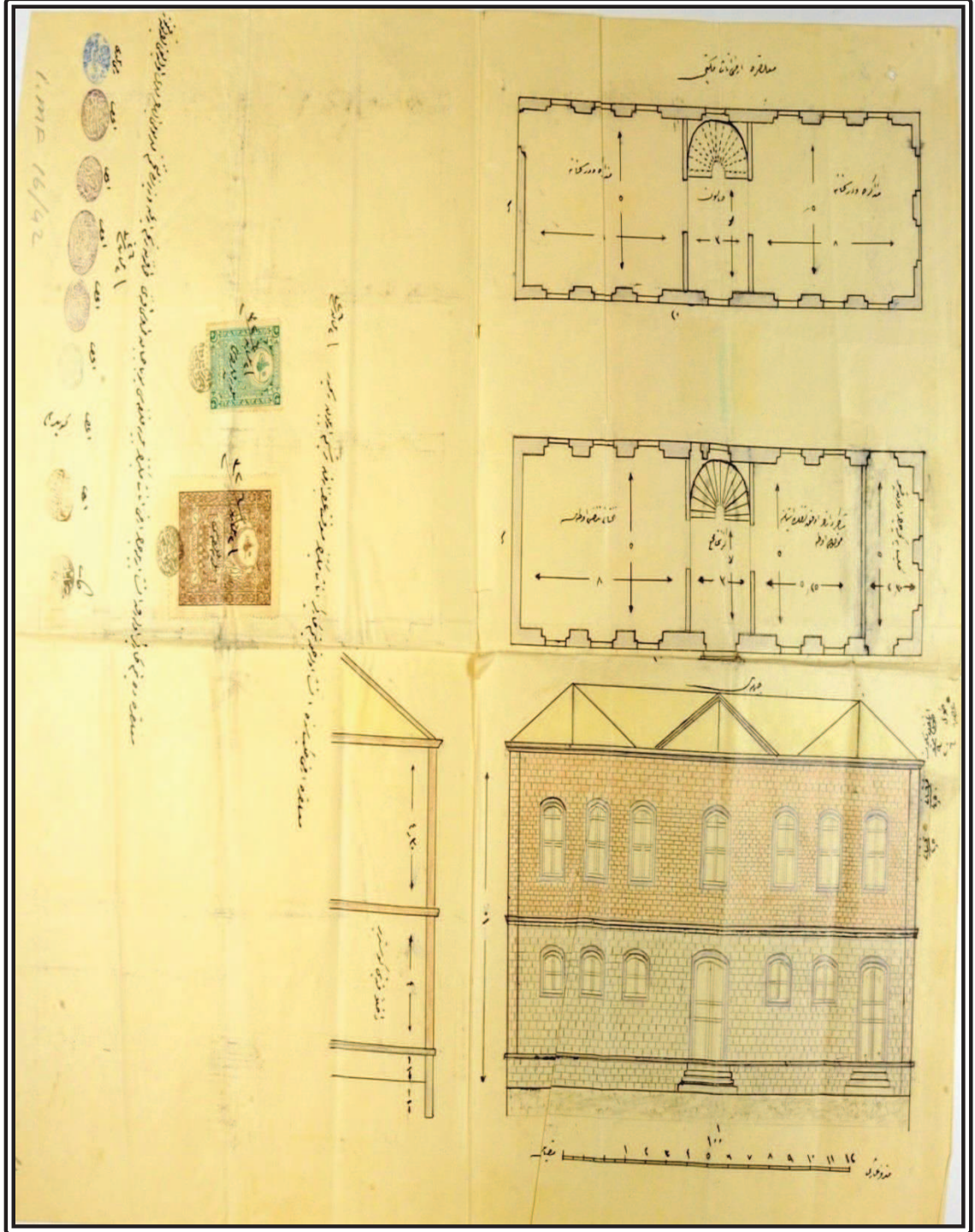
EK 14. 2: Çorlu Kazası'nda Yahudi Cemaatine Ait Sinagogun Yeniden İnşa Planı (1904).

Kaynak: BOA. İ. AZN. 57/15.

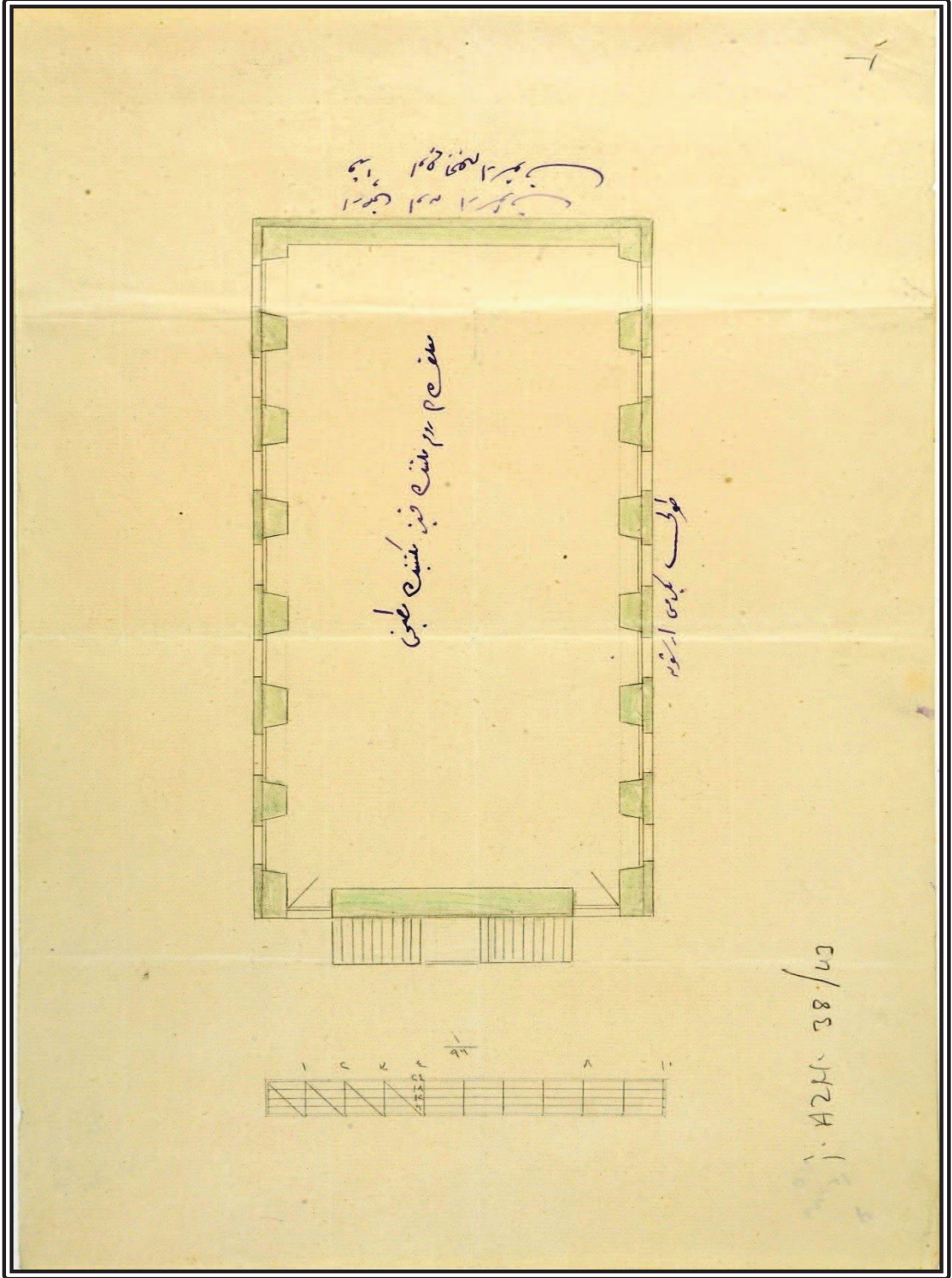

EK 15: Malkara'da Ermeni Kilisesi Avlusuna İnşa Edilen Kız Mektebi (1910).

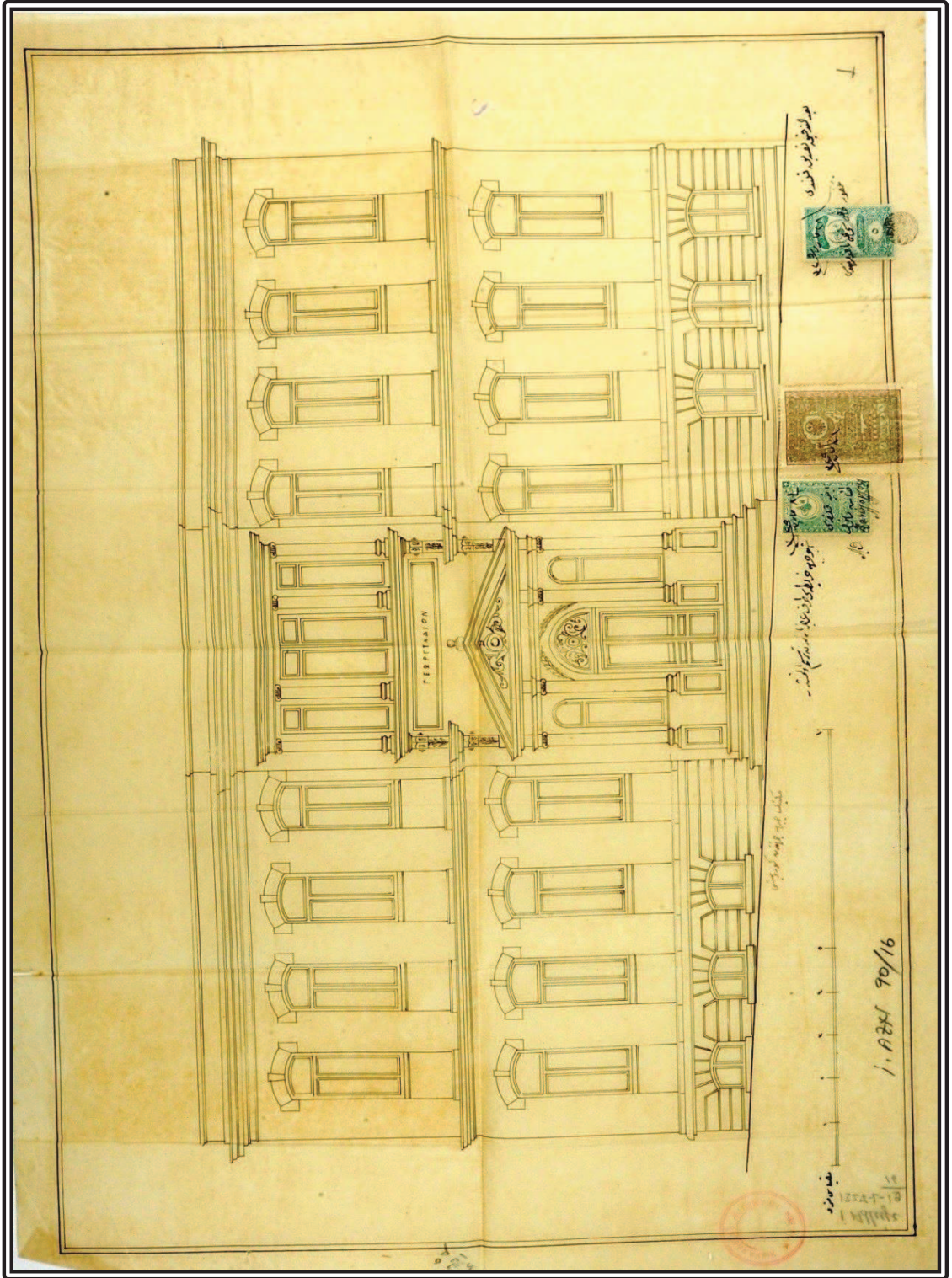
Kaynak: BOA. İ.MF.16 /42.

EK 16: 17 Haziran 1900 tarihli İrade Doğrultusunda Malkara Kazası'nda Rum Cemaati Kız ve Erkek Çocuklar İçin İnşa Edilen İptidai Mektebi.

Kaynak: BOA. İ. AZN. 38-43.

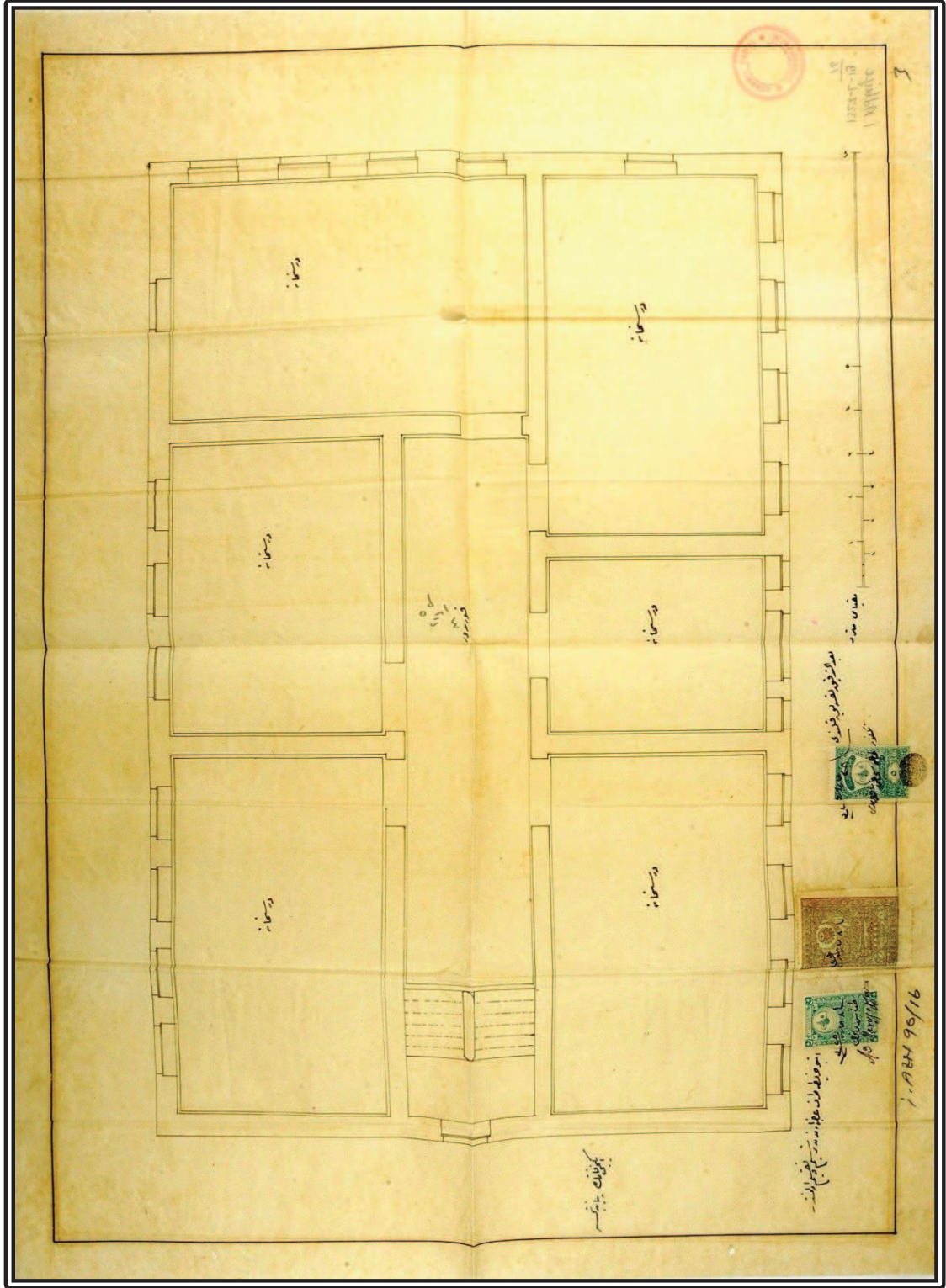
EK 17. 1: 1909 Yılında Tekfurdağı Papa Zaharya Mahallesi'nde Eski Balık Pazarı Mevkiinde Rum Cemaati Erkek Çocukları İçin İnşa Edilen İptidai Mektebi.

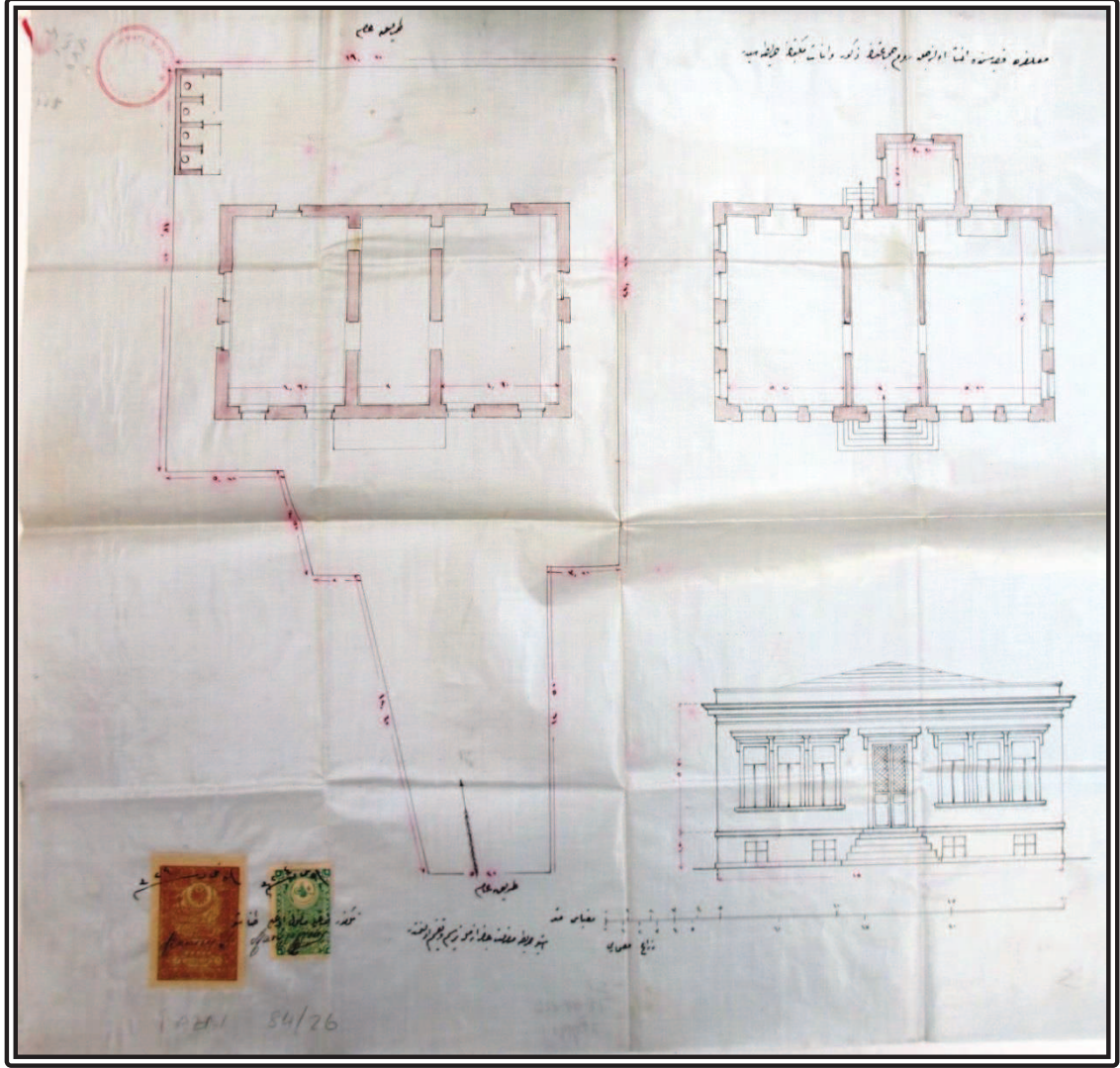
Kaynak: BOA. İ. AZN. 90-16.

EK 17. 3: 1909 Yılında Tekfurdağı Papa Zaharya Mahallesi'nde Eski Balık Pazarı Mevkiinde Rum Cemaati Erkek Çocukları İçin İnşa Edilen İptidai Mektebi Kat Planı.

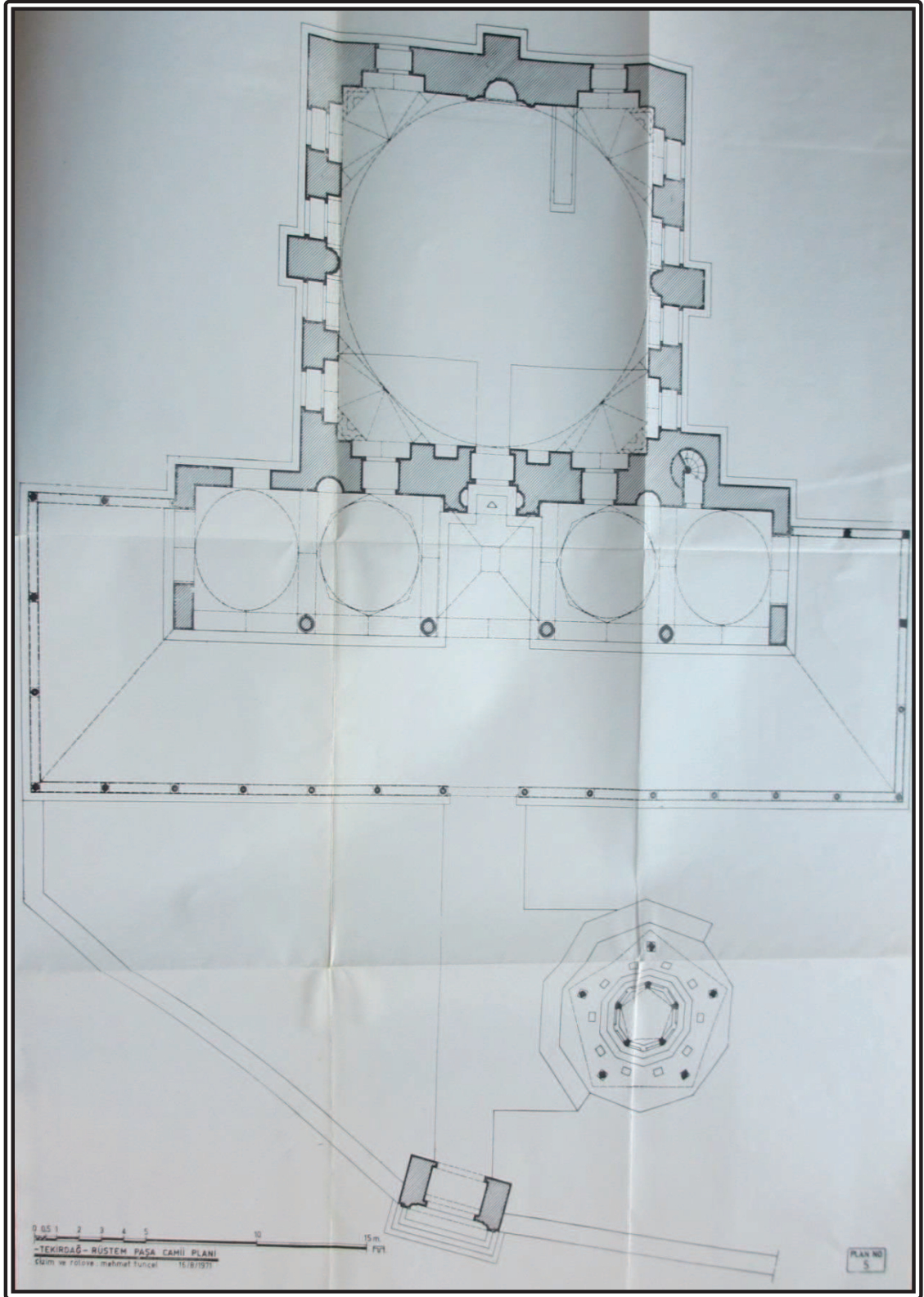

EK 18: 1909 Yılında Malkara'da Rum Kız Çocukları İçin Yapılacak İptidai Mektebinin Krokisi.

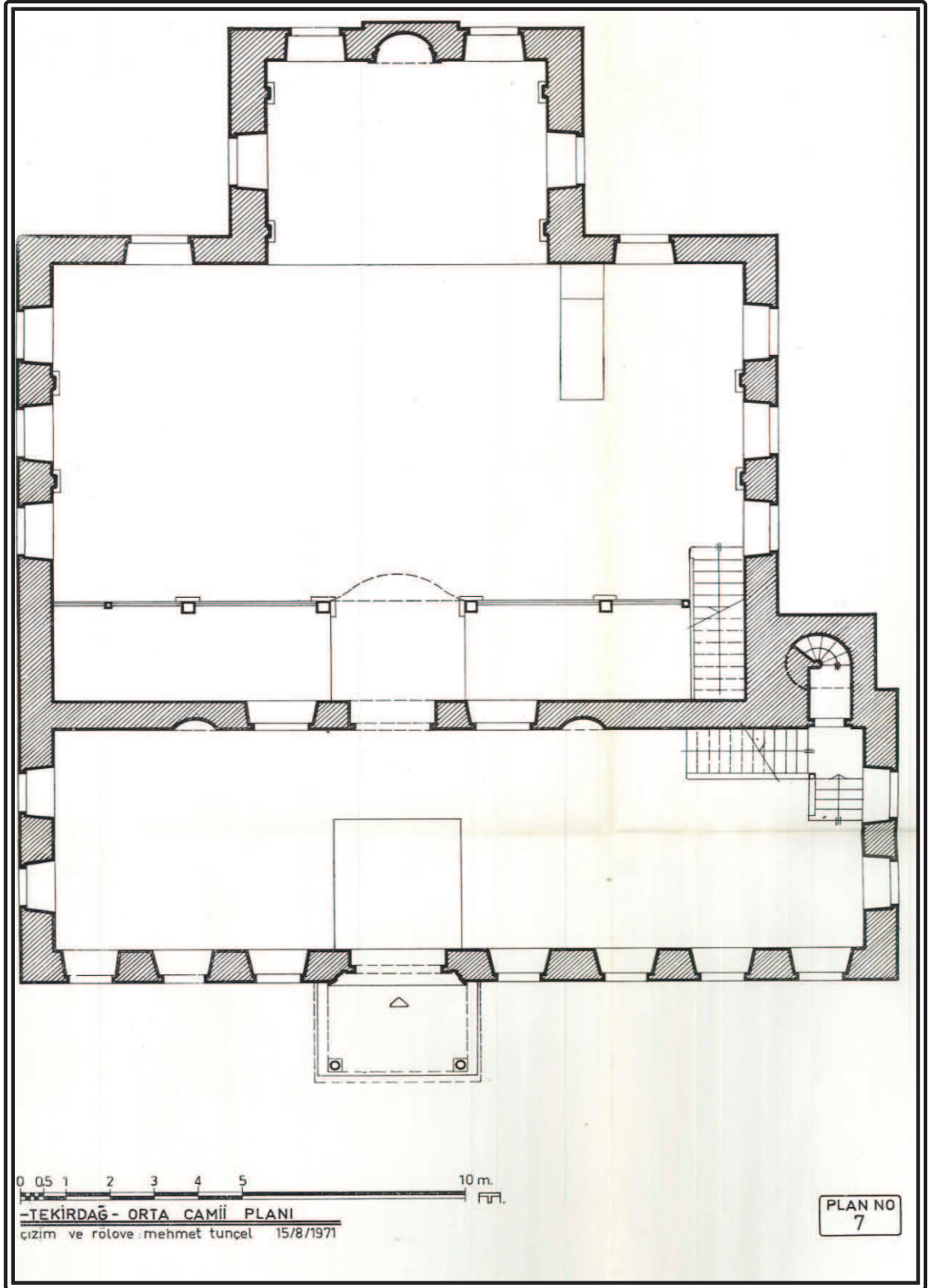
Kaynak: BOA. MF. MKT. 1127/36; BOA. İ.AZN. 84/26.

EK 19: Ciğalazade Rüstem Paşa Camii Planı

Kaynak: Tuncel, 1974: Eserin Ek Kısmı.

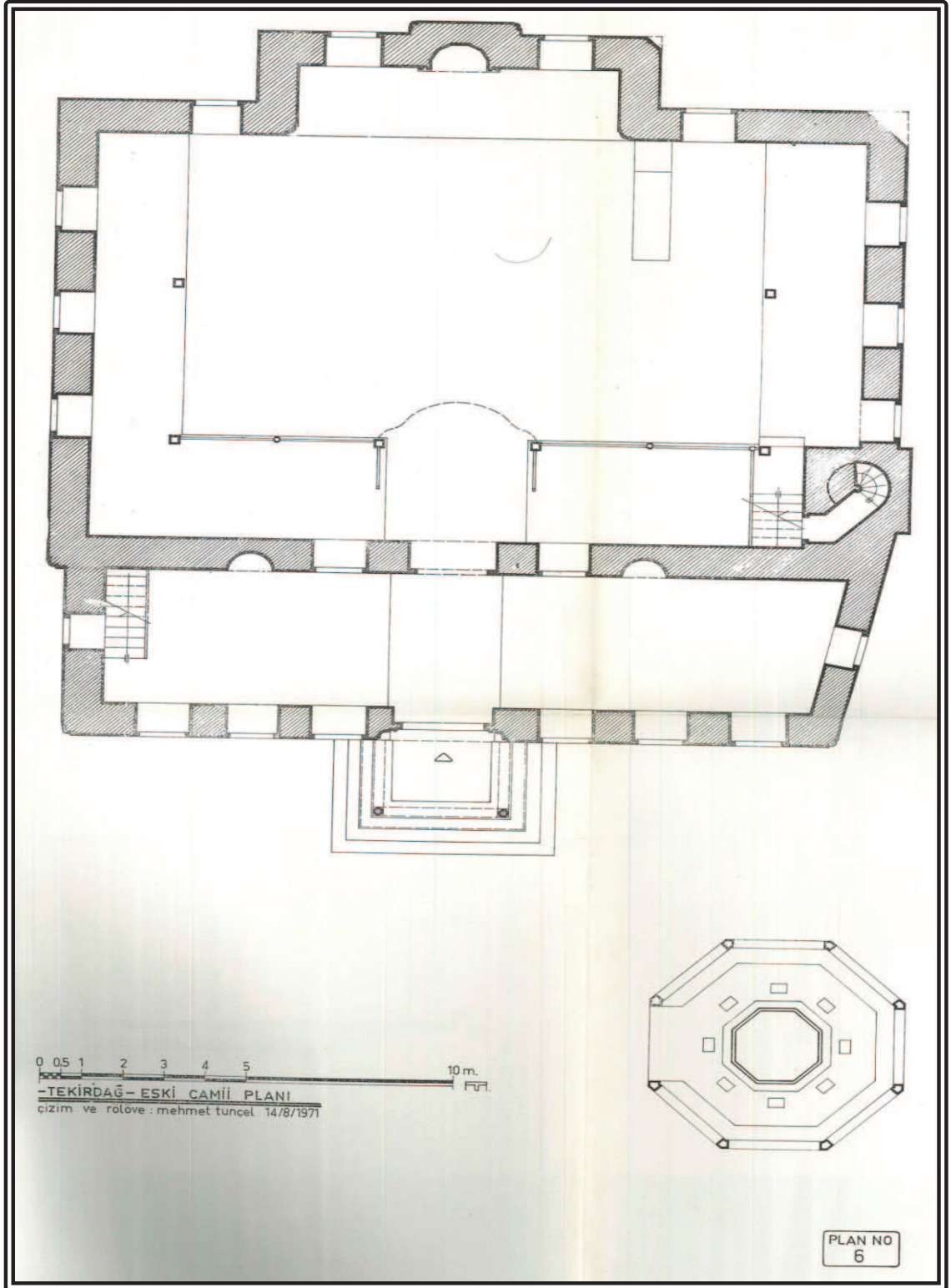
EK 20: Orta Cami Planı

Kaynak: Tuncel, 1974: Eserin Ek Kısmı.

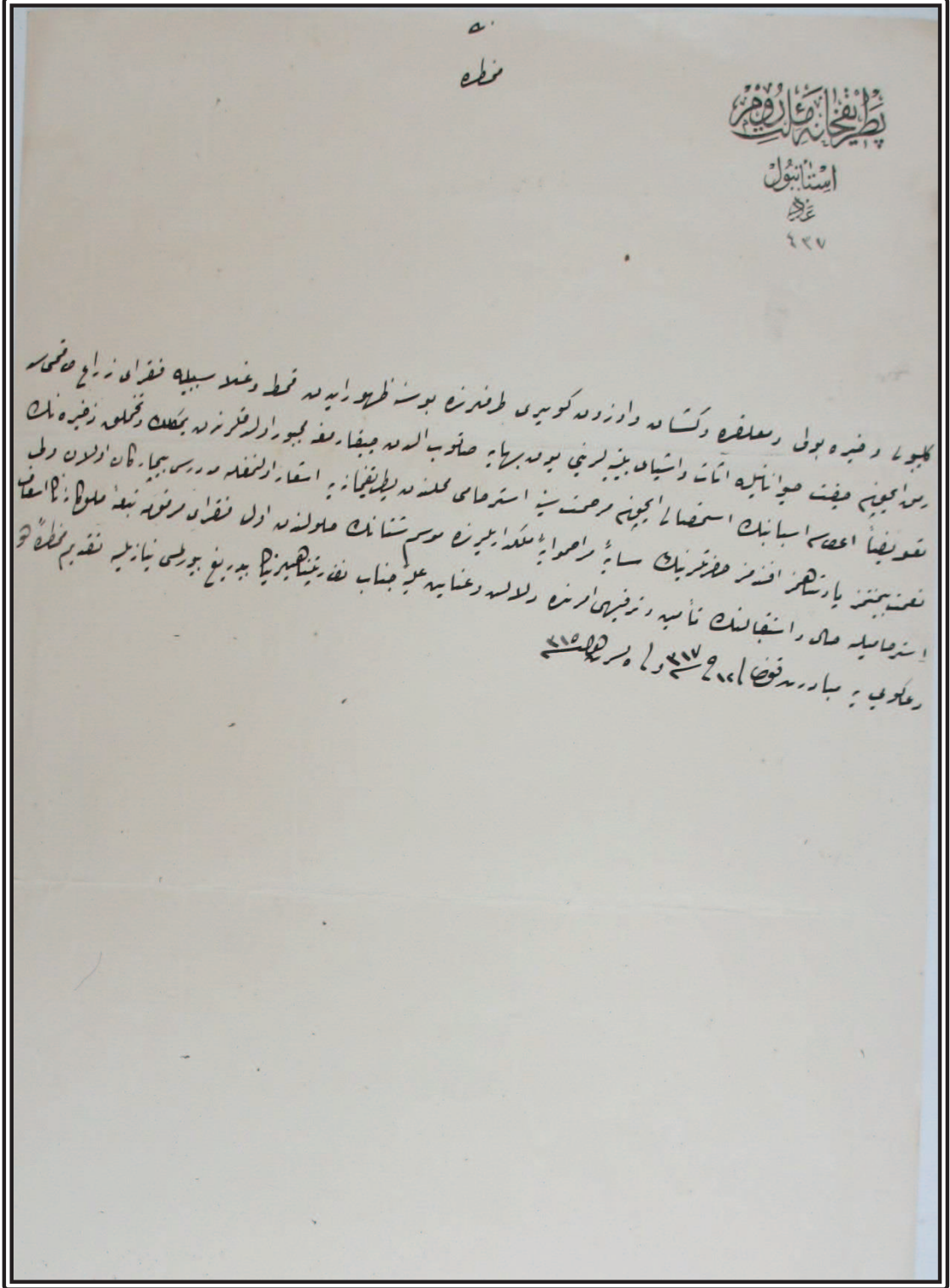
EK 21: Eski Cami (Cami-i Atik) Planı

Kaynak: Tuncel, 1974: Eserin Ek Kısmı.

EK 23: 1899 Yılında Gelibolu, Hayrabolu, Malkara, Uzunköprü ve Keşan Havalisinde Yaşanan Kuraklık Nedeniyle İstanbul Rum Patrikhanesi Tarafından Verilen Muhtıra.

Kaynak: DH. TMİK.M.77/16.

EK 24: 1908 Yılında Yaşanan Kuraklık ve Kıtık Nedeniyle Çorlu Kaymakamı
Tarafından Gönderilen Telgrafın Sureti.

هـ
هوى قاصدك فى انكاه تلفرافك صوبك
غاية مفيد -
هوى مربوط مرانى قريسي اهلى فانت معلوم حيله صون وجهه مضايقة كرفق اوله وجه بلوى
فان ربه عدى اهلته تلف اوله وجهه قد كاشدر كرجه زهار توزيغى يمانده قريه قهوه
سازره نيله ابتر كبد فظه و طيه ايه ده اساناً هوى قفانه اقراصه اولناه زهار برك روه
بر وجه ده اولو على الموصى قريه مذكوره ده نبع قبول ايجيه جن وجهه بوسه قوطوه هك قرا اوله
اجاي سالفه كوى اهليست تال هك اوتيه برويه طاعا كبريه ويا هور تلفاضى كى بر فاجهيه بيانه
قاصدك اوزه كرن مرانى و كرن سونكى وهابيلر وقره كفقاي قريه لريره موصى اطلوه اوزه زراعت
بانقه سخر نقداً بر معا و نك ايضاً لزوم شديد و عى كولى بلندنه بوباي اجاب ايدنه نذيره نوسا ايد
اصراً ليريه صبر سرفقه انتظا - اولو -

Kaynak: BOA. Y.PRK. UM. 80/117

EK 25: 1877 Kanun-ı Esasi'nin ilanı nedeniyle Tekirdağ'daki memur ve ahalinin Teşekkür yazısı.

Kaynak: BOA. Y.EE. 70/38-2; Belgelerle Osmanlı Döneminde Tekirdağ (2014) : 68

**EK 26: II. Meşrutiyet Devri Meclis-i Mebusanı, 1. Dönem Tekfurdağı Milletvekili
Agop Babikyan Efendi.**

AGOP BABIKYAN EFENDİ

Agop Babikyan, 1856'da Edirne'de doğdu. Fransız mektebinde okudu. 12 yaşında Sofya'ya memur olarak gönderildi. Ayestefanos görüşmelerinde kâtiplik yaptı. Bosna-Hersek'te bulundu. Bölge, Avusturya-Macaristan'a bağlanınca İstanbul'a geldi. 1879'da Edirne Ticaret Mahkemesi başkâtipliğine atandı. 1881'de İstinaf Mahkemesi İkinci Başkanı oldu. 1891'de İstanbul'a geldi ve avukatlık yaptı. 16 Kasım 1908'de 44 oy alarak Tekirdağ'dan mebus seçildi. Adana'da meydana gelen olayları araştırmak üzere Meclisce seçilen heyet arasında yer aldı ve olayları yerinde inceledi. Raporunu yazarken evinde rahatsızlandı ve 1 Ağustos 1909'da vefat etti.

Kaynak: Güneş, 1998: 350.

**EK 27: II. Meşrutiyet Devri Meclis-i Mebusanı, 1. Dönem Tekfurdağı
Milletvekili Mehmet Adil Bey.**

MEHMET ADİL BEY

Adil Bey, 1855'te Hezergrad'da dünyaya gelmiştir. Adil Bey'in oğludur. Rüştîye mektebini bitirmiştir. Çeşitli memuriyelerde bulunmuştur. Avukatlık, Meclisi İdare üyeliği yapmıştır. 16 Kasım 1908'de 46 oy alarak mebus seçilmiştir. Meclis-i Mebûsân'da Evkaf ve Defteri Hakanî Encümeni Zabıt Kâtipliği, dördüncü ve beşinci şube kâtipliği, Maliye Encümeni Zabıt Kâtipliği görevlerinde bulunmuştur.

Kaynak: Güneş, 1998: 349.

**EK 28: II. Meşrutiyet Devri Meclis-i Mebusanı, 1. Dönem Tekfurdağı Milletvekili
Agop Boyacıyan .**

AGOP BOYACIYAN EFENDİ

Agop Boyacıyan Efendi, 1854'te Tekirdağ'da dünyaya gelmiştir. İstanbul'da Mühendis Mektebinde okumuştur. Darülfünun ulûmu riyaziye ve tabiiyye şubesi müdürü iken 8 Kasım 1908'de 45 oy ile mebus seçilmiştir.

Kaynak: Güneş, 1998: 351.

**EK 29: II. Meşrutiyet Devri Meclis-i Mebusanı, 3. Dönem Tekfurdağı Milletvekili
Harun Hilmi Efendi.**

HARUN HİLMİ EFENDİ

Harun Hilmi Efendi, 1857'de dünyaya geldi. Alay Müftülüğü yaptı. Üçüncü devrede 60 oy alarak Tekirdağ'dan mebus seçildi.

Kaynak: Güneş, 1998: 353.

EK 30. 1: 1912 Depreminin Tekfurdağı ve Köylerinde Yaptığı Tahribata Dair, Edirne Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne Gönderilen 12 Ağustos 1912 Tarihli Telgrafın Suretidir.

اداره ولایتی . کویس . ماغیخه تلگرافخانه صوبه

 داری المظاہر
 وزارت داخله

برجام تکفیر صغیر مواجعت عاجزانی متعاقب حرکت از جمله مرکز لرا ایله محفاته نفی
 وایچه وقوع بولاک ضایعات هفتده اجر ایلیه تحقیقات نظر نفی تکفیر معنی وضمیمه برجام
 سیرت کاملاً دیگر برجامک ضمایم بکلیت برکلیات ضمایم واون درت نماز دورت نمازه وایله وکامه
 ایله مکتب حقه قدس کاملاً وینه فقط نماز دورت نمازه وایله فردون دورت حشمه ویرجم وایلی
 هانت ضمایم فرهم واهالیله اون فقط کتب انقاصه الت قاکرجه بوزده برینک فوت وایله بکلیت
 مجرد وکنز هوانت م تخریف اوجی و مرکز لرا مربوط عطف قریب سه لادی اوجی یا ایله بوز نمازده
 سیز بونین کاملاً وینوز بونین ضمایم فرهم اولرجه ایله قریب انقاصه الت فالو در بوز کتبه
 بوز کتبه بیجا اچار وایله بونین مجرداً تخلیه ایله کلامه دیبک ایسی هوانات م تخریف اوجی
 بوز کتبه خرای مجادده ده قریب بونین اون سه هانت کاملاً وایله هانت ضمایم فرهم ویر کتبه
 فوت وایله کتبه مجرد وناش قریب سه لادی اوجی ایله بوز نمازده بونین کاملاً وایله
 بونین ضمایم فرهم لدرجه اهالیله بکره کتبه م مجرد اوجی وایله هانت قریب سه لادی اوجی
 کاملاً وینوز بونین ضمایم فرهم لدرجه بوزام نفی کتبه تفات و تقبولیض وکلیه قریب سه لادی اوجی
 ایله بوز نمازده بوز هانت کاملاً وینوز هانت ضمایم فرهم لدرجه بوزام وایله هانت وایله کتبه ده
 مجرد اوجی ولایله محله قضا دره معلقه قریب سه لادی اوجی ایله بوزام وایله هانت وایله کتبه ده
 نفی اولر ضایعات اوجی کتبه عبارت بونین وفضاه مذکورین قوی محضه بوزام سه ده

OSMANLI ARŞIVI

BEO

6073 305466 6

(Devamı Diğer Sayfadadır)

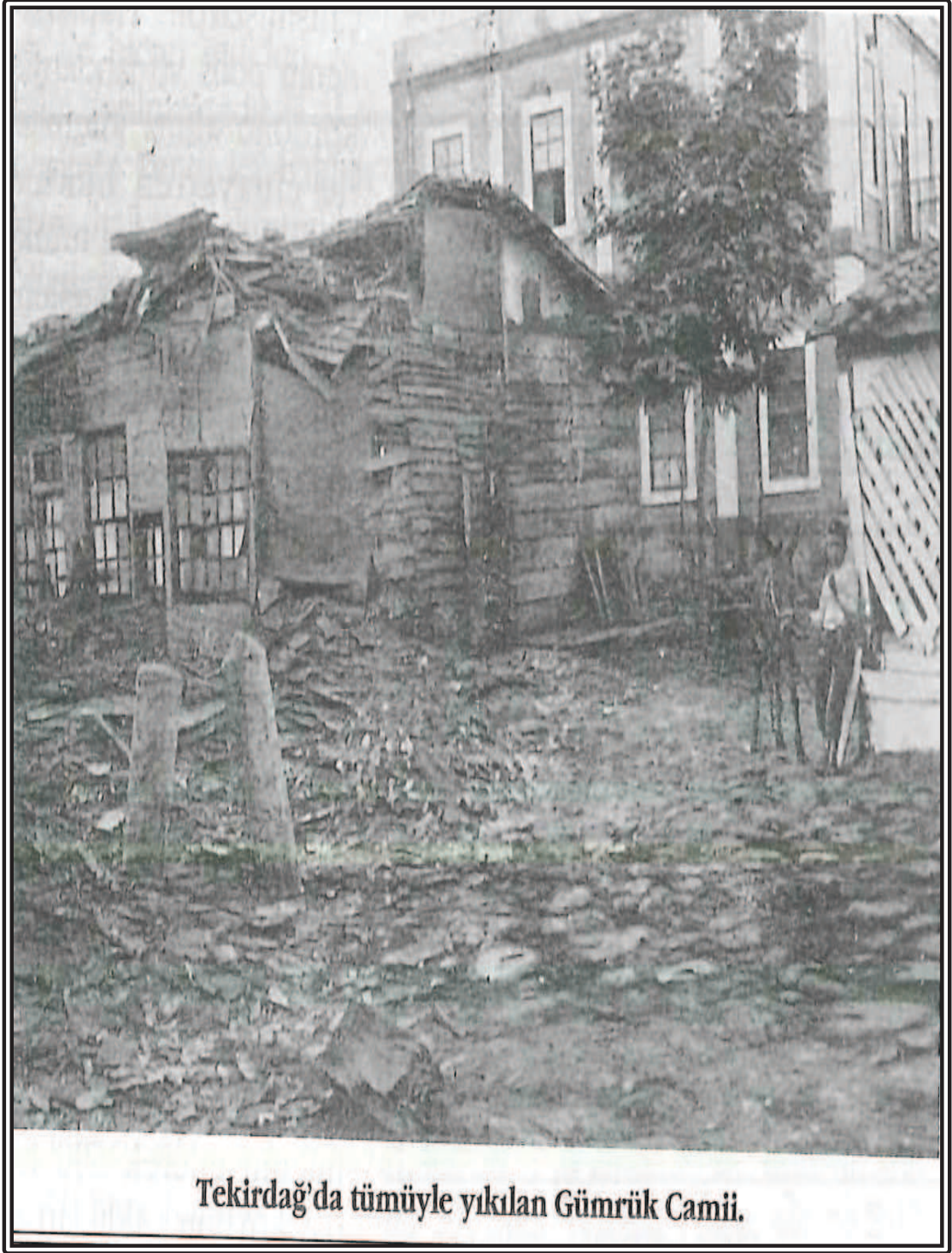

EK 31. 1: 1912 Şarköy-Mürefte Depremi Fotoğrafları.

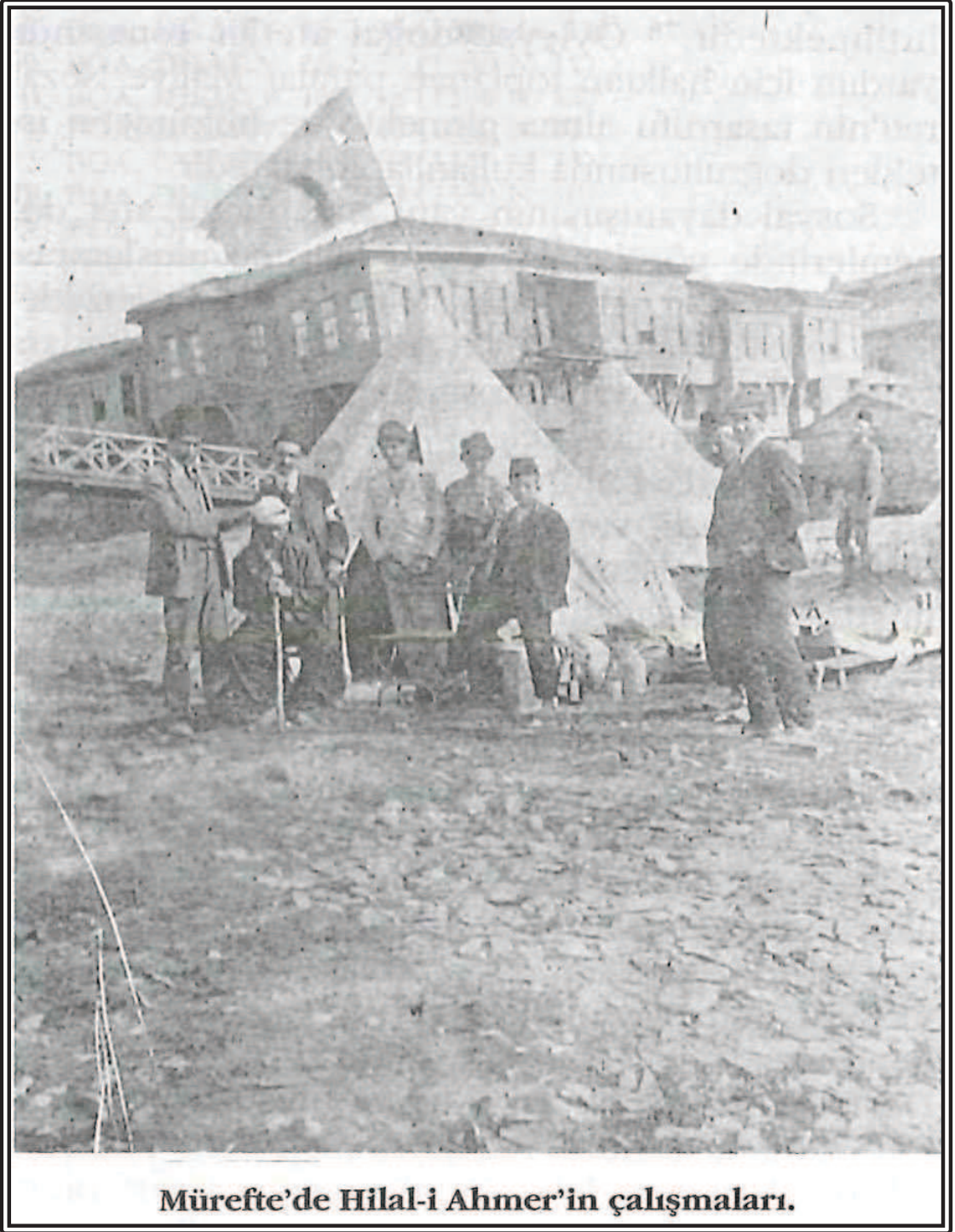
Kaynak: Erler, 1996: 30.

EK 31. 2: 1912 Şarköy-Mürefte Depremi Fotoğrafları.

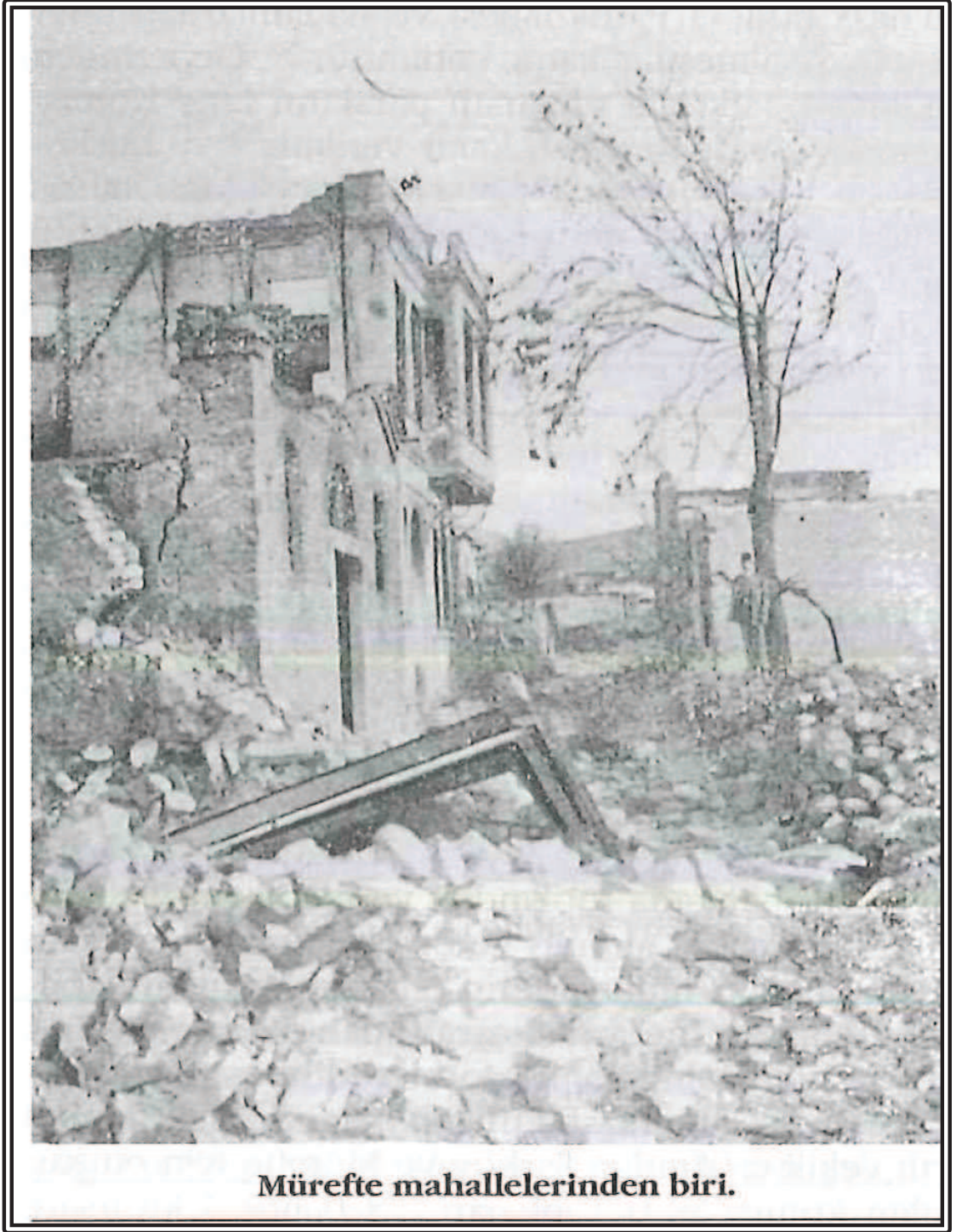
Kaynak: Erler, 1996: 34.

EK 31. 3: 1912 Şarköy-Mürefte Depremi Fotoğraflar.

Kaynak: Erler, 1996: 35.

EK 31. 4: 1912 Şarköy-Mürefte Depremi Fotoğrafları.

Kaynak: Erler, 1996: 36.

EK 32: Balkan Savaşları'ndan sonra birçok kazasının nüfus defteri Bulgarlar tarafından imha edilen Edirne Vilayeti'nin nüfusunun yeniden hangi şartlar dahilinde yapılması gerektiği hakkındaki Talimatname.

ادرنه ولايتى تحرير نفوسى حقهده اعمالنامه

١ - تحرير نفوس قرى ومخلات مختارنه توزيع اوله جق بياننامه لرك املاسى صورتيله اوله جقدر .

٢ - بياننامه لرك يوم املاسى حكومت طرفندن تعيين اولور . ولايت داخلنده مختارانه توزيع اولان بياننامه لرك كانهسى حكومتجه تعيين اولونان بركونده املا ايتديريله لرك نفوس اداره لرينه تسليم اوله جقدر .

٣ - مختارانه توزيع اولان بياننامه لر مختاران طرفندن محله ويا قريه لرنده مقيم هر خانه نك عائله رئيسه توزيع ايله املا وزيرلى طرفينجه تمهيد ايديله چكدر . او قويوب يازمق بيلمه ين ويا ار ككلرى اوليان عائله ره مختص بياننامه لر مختارل طرفندن املا اولور .

٤ - بر خانه نك اسامى نفوسى محله ويا قريه سنجه او خانه نك صاحب ورئيسى طائيفان كيسه دن باشلايه رق ذكور وانات اولاد واحفاديله خانه نك قابل انفكك اوليان يعنى او خانه اعضا سنن معدود بولان موجودى بر خانه عد ايديله چك و بر بياننامه به درج ايديله چكدر .

٥ - نفوس موجوده ايكي صنف اعتبار ايديله لرك على الاطلاق متوطن اوللره يرلى وتوطن اتمه لرك مأموريت ويا بر صنعت وتجاره ويا خود تحصيل علم ومعرفت ايچون موقت ويا مسافرت صورتيله ساكن اولانلر ايله اوشاقلى ، عمله و ايرغاداقله محل تحير برده بولانلره بيانجى اطلاق اوله لرك اوصورتله بياننامه لره شرح ويريله چك ، اثناسى تحير برده موقفاً ديار آخرده بولانلر ايمه ين ، اقربا و تعلقاى طرفلرندن بياننامه لره كچيريله لرك تمهيد ايديله چكدر .

٦ - نفوس دفاترى ضايع اوليان محللرده بياننامه لر موجود دفاترله قارشلاشديريله رق نواتسى اكال ايتديريله چك ، نفوس دفاترى ضايع اولان محللرده ايسه بياننامه لرده محير اوله جنى وجهله يرلير يعنى صنف اول قضائى سجل اساسيه وصنف ثانى دىحى بيانجى دفترينه قيد اوله جق شو قدر كه مسقط اسيليرى نفوس اداره لرينه معلومات ويريله لرك معاملات عسكريله لرى كافى السابق مسقط اسيلرنجه اجرا ايدىك او زره بوكيليرك بدلرندكى عتيق تذكرة عثمانيله لره محير مسكن نومروليله موضح كنيه لرى ، مذاكر عثمانيله لرى موجود اوليانلر كده محللرنجه نه نام ولقب ايله تسميه ايدىلكارى ملاحظات خانه سنه اشارت ايديله چكدر . غيباً تحير اولانلر ك دىحى بر قطعه موضح دفترى تنظيم ايديله لرك حكومت حليه به اعطا اوله جق ومذكور دتر او زرينه مجلس اداره قضاچه جريان ايدىك تدقيقات نتيجه سنه توفيق معامله اوله جقدر .

٧ - عدالت تحير دفاتر اساسيه به اساسى درج ايدىلرندن بدلرندىك نفوس تذكرة سى اوليانلره مجدداً تذكرة اعطا اوله جقدر . دفاتر اساسيه به موجود اولان محللرده يايله جق تحير نتيجه سنده بكيدين نفوس تذكرة لرى اعطاسنه حاجت اوليوب ضايعدن تذكرة طلب ايدنره اصولاً ويريله بيلور .

٨ - بر محله ويا قريه نفوسنك تماماً بياننامه لره قيدى متعاقب محل مذكورده هيچ بر شخص مكتوم قاليوب نفوس موجوده نك بياننامه لره درج ايدىلرندن عبارت اولديغه دائر آريجه برضبطنامه تنظيم ايديله لرك امام ومختار ورؤساى روحانيه ايله اختيار وجاعات مجلسلى طرفندن زيرى تختم وتصديق ايديله لرك بياننامه لره براسكده منسوب اولدىنى نفوس دائره سنه كوندريله چكدر .

٩ - نفوس اداره لرندىك جمع اولان بياننامه لرك تدقيق وسجله نقل وتبويض ايچون هر محلك دوائر رؤسا وقلم شاطلرندن ماعدا سائر كتبه سى بوخصوصه مأمور ايديله بيلور .

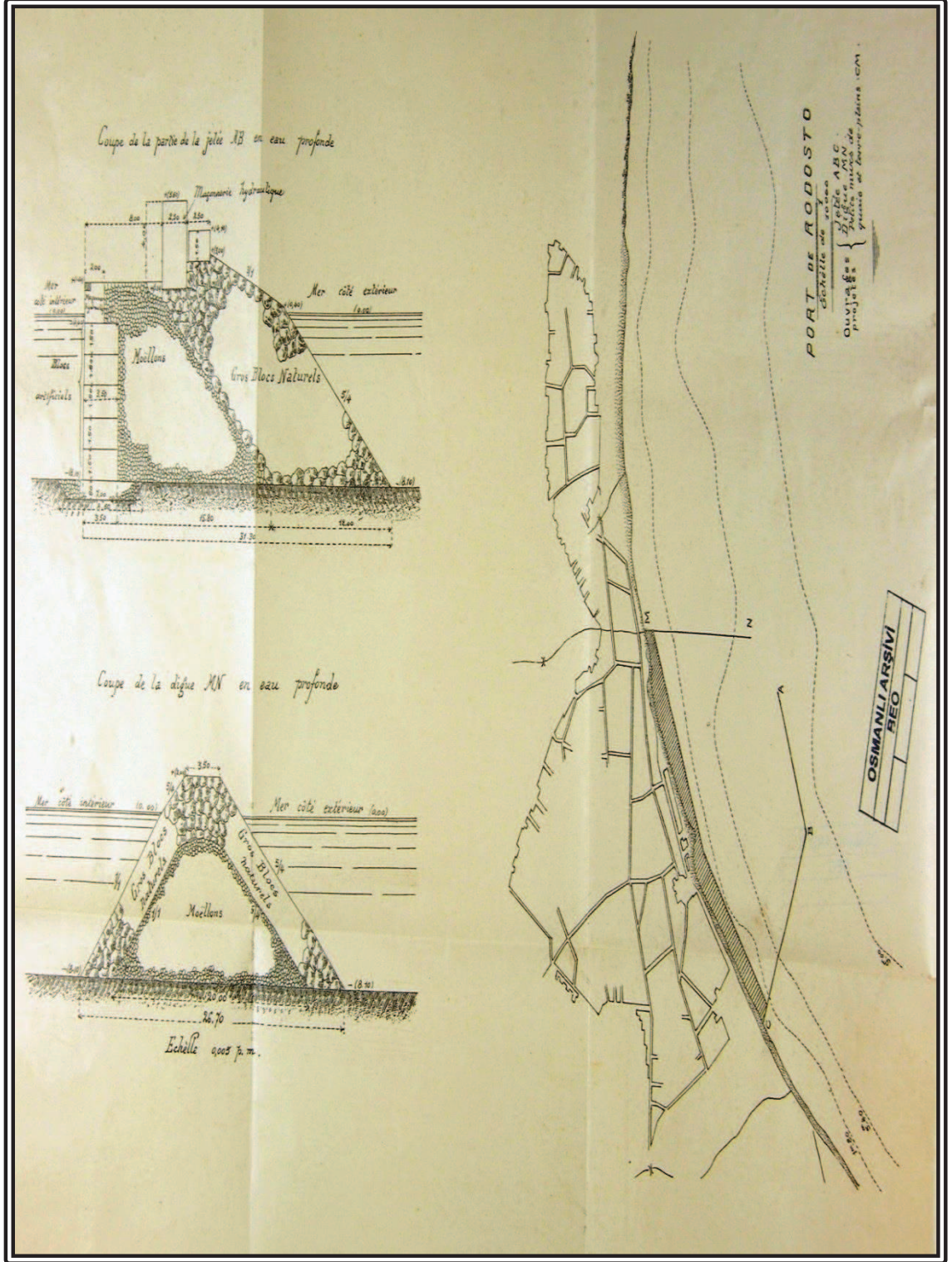
١٠ - مقاصد مفسد تكارانه به مبق كتم نفوس ايدنلر ايله سجل معاملاتنه نساد قاريشديرانلر دىحى جزا قانوننك ايكي يوز اللى برنجى ماده سى موجبنجه اون بش عثمانى آتوتى جزاى نقدى واوچ سنه حبس ايله مجازات اولونورلر .

١١ - بعدالت تحير بوكيليرى اخبار ايدنلره آله جق جزاى تقديم نصفى اكراميه اوله رق ويريله چكدر .

Kaynak: BOA, DH. SN. THR. 51/77.

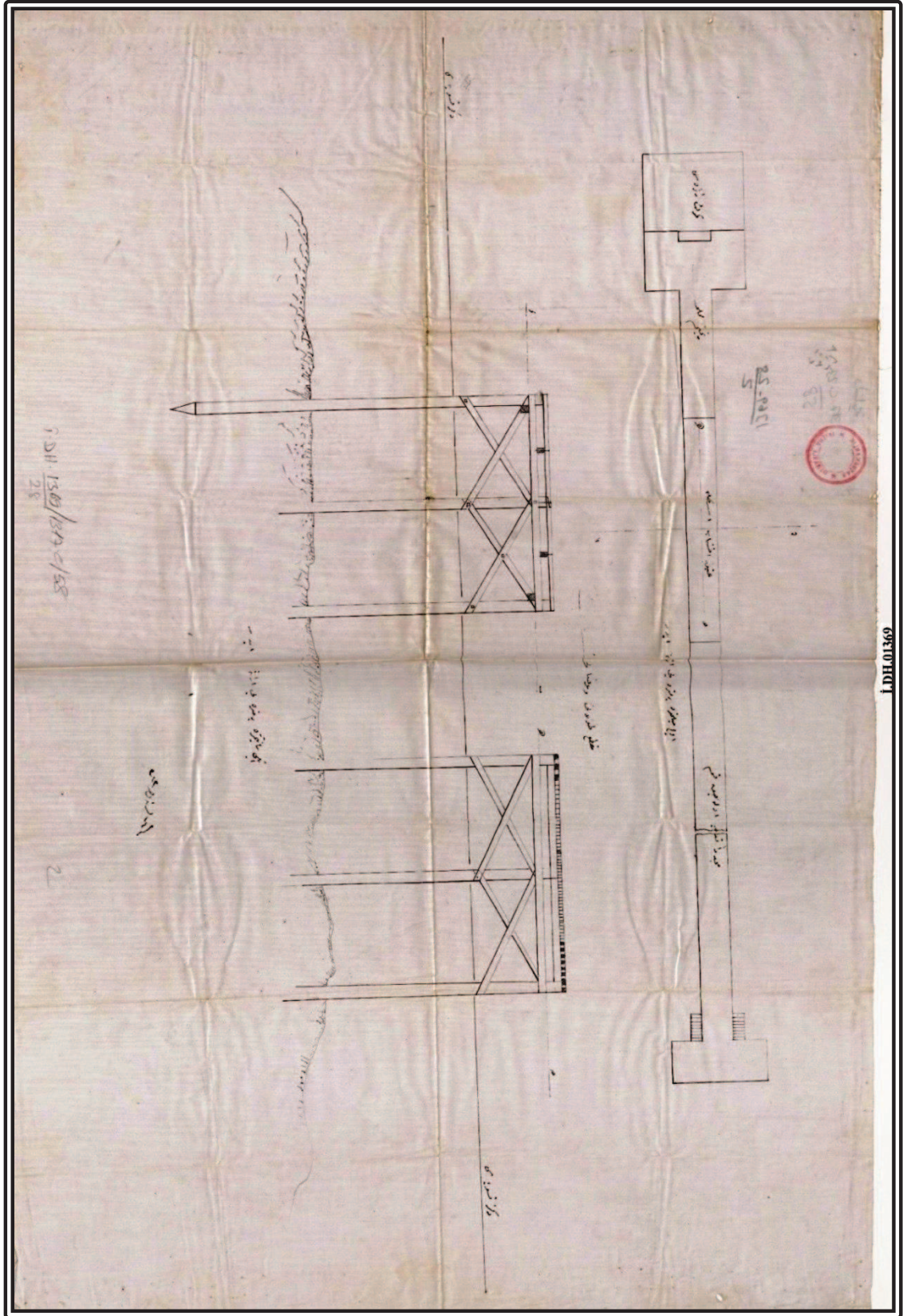
EK 33: 1911 yılında Tekirdağ'a Ticari Faaliyetler İçin Yapılacak Liman ve Askeri Sevkiyat İçin Sahilden Denize Doğru 2 Demir İskelenin İnşa Krokisi.

Kaynak: BOA. BEO. 3884/291264.

EK 34. 2: Tekfurdağı Merkez Kazadaki Gümrük İskelesinin İnşa Planı (1899).

Kaynak: BOA. İ.D.H. 1369/28.

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ TEKFURDAĞI SANCAĞI FOTOĞRAFLARI

EK 35: Tekfurdağı Gümrüğü ve İskele

EK 36: Çorlu Kazası'ndaki Erkek Rüştiye Mektebi

EK 37: Tekfurdağı Hükümet Konağı

EK 38: Tekfurdağı Jandarma Dairesi

EK 39: Tekfurdağı Şadırvan ve Saat Kulesinin Bulunduğu Cadde

EK 40: Malkara Kazası'nın Manzara-i Umumiyesi

EK 41: Malkara Kazası'ndaki Rüştiye ve İptidai Mektebi

EK 42: Tekfurdağı Redif Dairesi

EK 43: Çorlu Kazası'ndaki Fatih Sultan Mehmet Han Cami-i Şerifi

EK 44: Çorlu Kazası'ndaki Kanuni Sultan Süleyman Han Cami-i Şerifi

EK 45: Tekfurdağı Rüstem Paşa Camii ve Önündeki Rüştîye Mektebi

EK 46: Çorlu Kazası Kız Mektebi

EK 47: Tekfurdağı Telgrafhanesi

EK 48: Malkara Kazası Hükümet Konağı

EK 49: Tekfurdağı'nın Manzara-i Umumiyesi

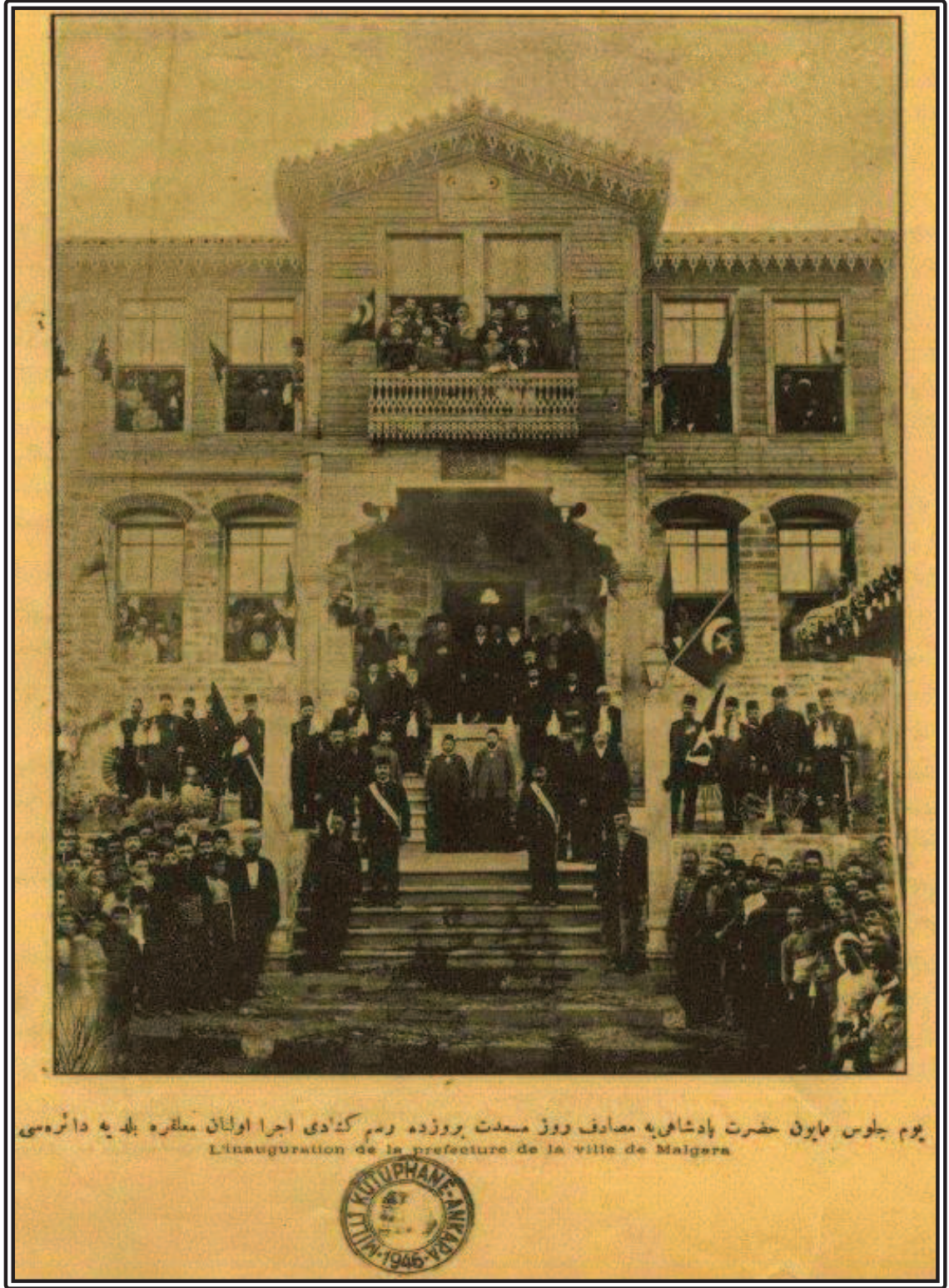

EK 50: Tekfurdağı Belediye Dairesinin Resmi Açılış Töreni

Kaynak: Belgelerle Osmanlı Döneminde Tekirdağ (2014) : 92.

EK 51: Malkara Belediye Dairesinin Resmi Açılış Töreni

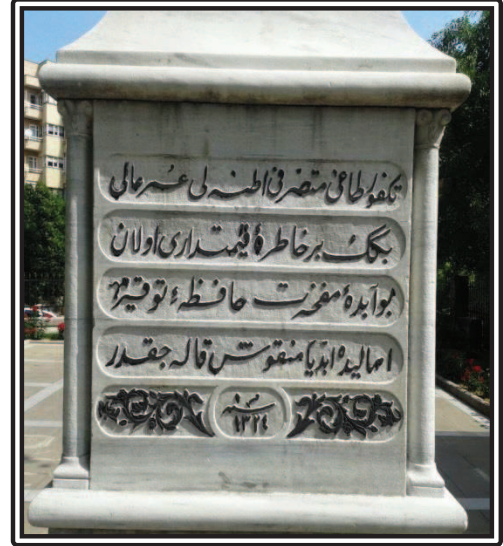
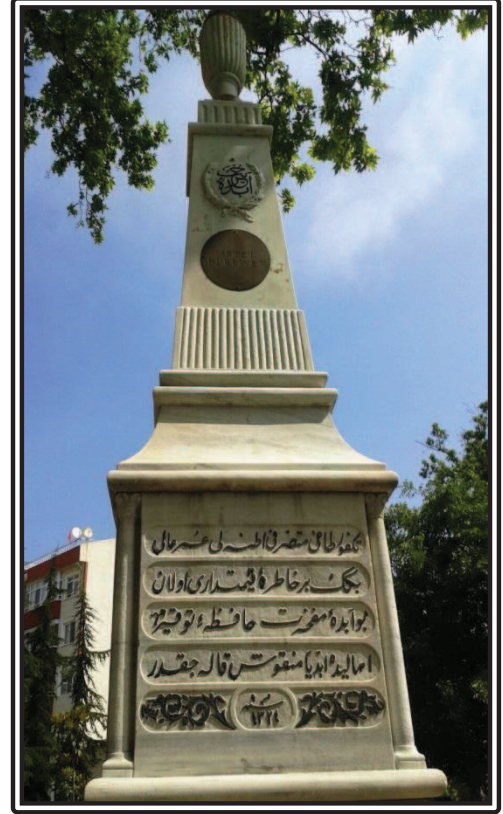

Kaynak: Belgelerle Osmanlı Döneminde Tekirdağ (2014) : 91.

EK 52: Tekfurdağı Memleket Hastanesi (1915).

EK 53 : Hürriyet Abidesi (Abide-i Hürriyet) (1908).

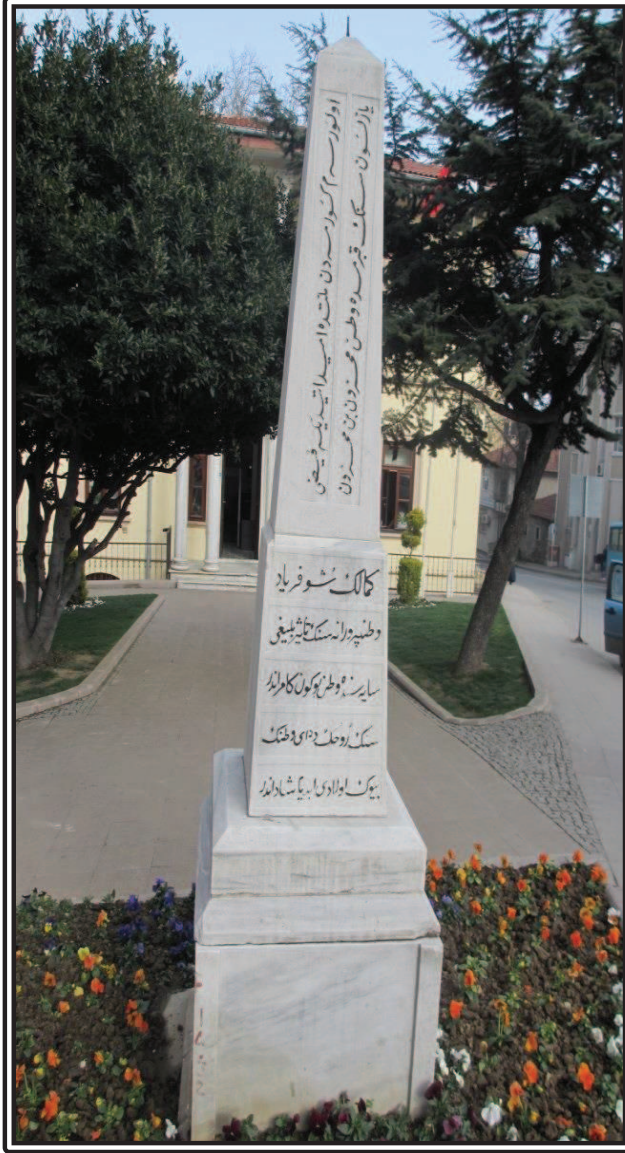
II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine 1908 yılında Tekirdağ Mutasarrıfı Adanalı Ömer Ali Bey tarafından yaptırılmıştır. (Anıt Süleyman Paşa Belediyesi'nin arka bahçesindedir).

Anıtta şunlar yazılıdır:

Abide-i Hürriyet

“Tekfurdağı Mutasarrıfı Adanalı Ömer Ali Bey'in bir hatıra-i kıymetarı olan bu abide-i mefharet hafıza-i tevkir-i ahâlilde ebediyen menkuş kalacaktır. 1324 ”

EK 54: II. Meşrutiyet Devrinde Dikilen Namık Kemal Anıtı (1908).

(Anıt Süleyman Paşa Belediyesi'nin ön bahçesinde dir)

Anıtın üst kısmında:

“Ölürsem görmeden millette ümid ettiğim feyzi,
Yazılısın senk-i kabrimde vatan mahzun, ben mahzun.”

Aşağıda:

“Kemal'in şu feryad-ı vatanperveranesinin tesir-i belîği sayesinde Vatan bugün
kâmrandır (bahtiyardır). Senin ruhunda ey vatanın büyük evladı ebediyyen şadandır.”

Anıtın sağ tarafında (sağdaki fotoğraf) ise alt alta:

“Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet. 11 Temmuz 1324.” Yazılıdır.

EK 55 : Namık Kemal Evi

Namık Kemal' in 1840 yılında Tekirdağ'da doğduğu evin yakın çevresinde, eski Tekirdağ evleri örnek alınarak, Namık Kemal'in anısına Tekirdağ Namık Kemal Derneği tarafından 1993 yılında yaptırılmıştır.

**EK 56: Macar Prensi Rakoczi Ferenc'in 18. Yüzyılda Tekirdağ' da Kaldığı Evin
Günümüzdeki Fotoğrafları.**

ÖZGEÇMİŞ

Hümmet KANAL, 1978 yılında Niğde’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Niğde’de tamamladı. 1996 yılında girdiği Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2000 yılında “Tarihçi” unvanıyla mezun oldu. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı’nda Tarih öğretmeni olarak göreve başladı. Fen Liseleri ve Anadolu Liselerinde idarecilik ve öğretmenlik yaptı. Başarılı çalışmalarından dolayı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Aylıkla Ödüllendirme ve iki adet Valilik Takdir Belgesi ile ödüllendirildi. 2004 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı’nda Doktora eğitimine başladı.

Evli ve bir kız, bir erkek çocuk babasıdır.